

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriju bivše Jugoslavije od 1991.

Predmet br. IT-98-29/1-T
Datum: 12. decembar 2007.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM III

U sastavu: sudija Patrick Robinson, predsjedavajući
sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua
sudija Frederik Harhoff

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 12. decembra 2007.

TUŽILAC

protiv

DRAGOMIRA MILOŠEVIĆA

JAVNO

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Stefan Waespi
gđa Carolyn Edgerton
g. John Docherty
g. Manoj Sachdeva
g. Maxine Marcus
g. Salvatore Cannata

Odbrana:

g. Branislav Tapušković
gđa Branislava Isailović

SADRŽAJ

I. UVOD	1
II. DOKAZI	3
A. RELEVANTNI ČINJENIČNI KONTEKST	3
1. Sarajevo	3
2. Istorijski kontekst.....	4
(a) Izbori iz 1990. godine.....	4
(b) Vojne pripreme za rat.....	8
3. Ujedinjene nacije u Sarajevu	10
(a) Struktura misije Ujedinjenih nacija.....	10
(b) Zona odgovornosti Ujedinjenih nacija.....	11
(c) Mandat.....	12
4. Mirovne inicijative.....	15
(a) Demilitarizovana zona – 14. avgust 1993.	16
(b) Zona potpunog isključenja (ZPI) – 9. februar 1994.....	16
(c) Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja – 14. avgust 1994.	18
(d) Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava – 23. decembar 1994.	20
(e) Neuspjeh dogovora o ZPI i napadi NATO-a.....	21
B. VOJNE STRUKTURE I LINIJE SUKOBA	23
1. Struktura vojnih jedinica.....	23
(a) VRS i SRK	23
(b) ABiH i 1. korpus	24
2. Naoružanje	26
(a) Naoružanje kojim su raspolagale VRS i ABiH.....	26
(b) Specifične vrste oružja.....	30
(i) Minobacači	30
(ii) Modifikovane avionske bombe.....	31
a. Da li su VRS i ABiH posjedovale avionske bombe	35
Zaključci.....	37
(iii) Snajperisti i snajperske puške.....	38
3. Zone odgovornosti i linije sukoba SRK-a i 1. korpusa ABiH-a	39
(a) Centralni dijelovi Sarajeva: Grbavica, Marindvor, Hrasno, Novo Sarajevo i uzvisine	40
(b) Jugoistok: Debelo brdo, Zlatište, Čolina Kapa, planina Trebević	41
(c) Jugozapad: Dobrinja, Nedžarići, brdo Mojnilo, Ilidža, Lukavica, Hrasnica, Sokolovići, planina Igman	42
(d) Sjeverozapad: brdo Sokolje, Vogošća, Ilijaš, brdo Žuč i brdo Hum.....	44
(e) Sjeveroistok: Sedrenik, Špicasta stijena, Grdonj, Hreša	46
Zaključci	48
C. SARAJEVO U PERIODU OD 1992. GODINE DO AVGUSTA 1994. GODINE.....	49
1. Snajpersko djelovanje i granatiranje područja unutar linija sukoba od strane SRK-a.....	50
2. Posljedice koje je trpjelo civilno stanovništvo unutar linija sukoba.....	53
3. Dokazi odbrane o dejstvima ABiH-a od 1992. do 1994.	57
D. OSPORAVANJE POUZDANOSTI ISTRAGE I IZVJEŠTAJA POLICIJE BiH	59
E. DOKAZI O "KAMPANJI" U PERIODU NA KOJI SE ODNOSI OPTUŽNICA	66
1. Obrasci snajperskog djelovanja i granatiranja Sarajeva	67
2. Snajpersko djelovanje i granatiranje od strane SRK-a	68
3. Snajpersko djelovanje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica	71
(a) Snajpersko djelovanje SRK-a.....	71

(i) Javni prijevoz.....	73
(ii) Marindvor i ulica Zmaja od Bosne	76
(iii) Druge snajperske lokacije.....	78
(b) Mjere zaštite od snajperskog djelovanja	80
(c) Snajpersko djelovanje ABiH-a.....	81
4. Incidenti snajperskog djelovanja koji su reprezentativni primjeri "kampanje"	83
(a) Incidenti snajperskog djelovanja koji nisu navedeni u Prilogu Optužnice	84
Zaključak	85
(b) Incidenti snajperskog djelovanja iz Priloga Optužnice	85
(i) Otvaranje snajperske vatre na ciljeve u ulici Zmaja od Bosne	85
a. Otvaranje snajperske vatre na Almu Ćutunu dana 8. oktobra 1994.	85
Zaključci.....	89
b. Otvaranje snajperske vatre na Hajrudina Hamidića dana 21. novembra 1994.....	90
Zaključci.....	92
c. Otvaranje snajperske vatre na Hafizu Karačić i Sabinu Šabanić dana 23. novembra 1994.	93
Zaključci.....	96
d. Otvaranje snajperske vatre na Senada Kešmera, Almu Čehajić i Aliju Holjana dana 27. februara 1995.....	96
Zaključci.....	102
e. Otvaranje snajperske vatre na Azema Agovića i Alena Gičevića 3. marta 1995.	103
Zaključci.....	107
f. Otvaranje snajperske vatre na Dženanu Sokolović i Nermina Divovića 18. novembra 1994.	108
Zaključci.....	113
(ii) Otvaranje snajperske vatre na ciljeve u Sedreniku	114
a. Otvaranje snajperske vatre na Sanelu Dedović 22. novembra 1994.	114
Zaključci.....	117
b. Otvaranje snajperske vatre na Dervišu Selmanović 10. decembra 1994.....	117
Zaključci.....	120
c. Otvaranje snajperske vatre na Tarika Žunića 6. marta 1995.	121
Zaključci.....	125
(iii) Otvaranje snajperske vatre na ciljeve u drugim dijelovima Sarajeva.....	125
a. Otvaranje snajperske vatre na Adnana Kasapovića 24. oktobra 1994.....	125
Zaključci.....	130
b. Otvaranje snajperske vatre na Fatu Gutu 8. novembra 1994.	131
Zaključci.....	134
c. Otvaranje snajperske vatre na Šemsu Čovrk 3. maja 1995.	134
Zaključci.....	137
5. Granatiranje u periodu na koji se odnosi Optužnica.....	137
(a) Granatiranje od strane SRK-a	138
(b) Granatiranje od strane ABiH-a	143
6. Slučajevi snajperskog djelovanja koji su reprezentativni primjeri "kampanje"	145
(a) Slučajevi snajperskog djelovanja koji nisu navedeni u prilogu Optužnici.....	146
Zaključak.....	147
(b) Slučajevi granatiranja navedeni u prilogu Optužnice	147
(i) Granatiranje Livanjske ulice 8. novembra 1994.	147
Zaključci.....	154
(ii) Granatiranje buvlje pijace na Baščaršiji 22. decembra 1994.....	155
Zaključci.....	157
(iii) Granatiranje stambenog naselja u Hrasnici 7. aprila 1995.	158
Zaključci.....	163
(iv) Granatiranje ulice Safeta Zajke 24. maja 1995.....	164
Zaključci.....	168

(v) Granatiranje Majdanske ulice 24. maja 1995.	169
Zaključci.....	171
(vi) Granatiranje ulice Safeta Hadžića 26. maja 1995.	172
Zaključci.....	176
(vii) Granatiranje Instituta za onkologiju UMC-a u Dositejevoj, 16. juna 1995.	177
Zaključci.....	178
(viii) Granatiranje Trga međunarodnog prijateljstva 16. juna 1995.	179
Zaključci.....	181
(ix) Granatiranje ulice Čobanija 16. juna 1995.	182
Zaključci.....	184
(x) Granatiranje punkta za snabdijevanje vodom na Dobrinji 18. juna 1995.	184
Zaključci.....	190
(xi) Granatiranje zgrade televizije 28. juna 1995.	191
Zaključci.....	203
(xii) Granatiranje ulice Bunički potok dana 1. jula 1995.	205
Zaključci.....	210
(xiii) Granatiranje Bjelašničke ulice u Sokolovićima 23. jula 1995.	210
Zaključci.....	214
(xiv) Granatiranje zgrade "BITAS" 22. avgusta 1995.	214
Zaključci.....	219
(xv) Granatiranje tržnice Markale 28. avgusta 1995.	219
a. Broj poginulih i ranjenih	220
b. Istraga o incidentu; vrsta granate.....	223
c. Pravac doleta	223
d. Mjesto ispaljenja	226
e. Vojna dejstva 28. avgusta 1995.	229
f. Tvrdnja odbrane o neovlaštenom prepravljanju kratera	229
g. Svjedočenje pukovnika Andrey Demurenka	234
Zaključci.....	238
7. Posljedice granatiranja i snajperskog djelovanja koje su trpjeli civili	241
(a) Svakodnevni život	242
(b) Fizičke posljedice.....	246
(c) Psihološke posljedice	247
(d) Mogućnost odlaska iz Sarajeva.....	250
8. Strategija “kampanje”	251
9. Osporavanje od strane odbrane navoda tužilaštva o “kampanji”	255
(a) Granatiranje teritorija koje je držao SRK.....	255
(b) Snajpersko djelovanje po teritoriji koju je držao SRK.....	257
(i) Konkretni slučajevi snajperskog djelovanja protiv bosanskih Srba	259
(c) Navodi odbrane o provokacijama od strane ABiH-a	260
(d) Ofanzive ABiH-a	261
(e) Posljedice sukoba koje su pretrpjeli bosanski Srbi	265
Opšti zaključci o snajperskom djelovanju i granatiranju.....	267
F. DOKAZI KOJI SE ODOSE NA ULOGU KOJU JE IGRAO OPTUŽENI.....	268
(a) Rukovođenje od strane optuženog	268
(b) Učešće optuženog u granatiranju i snajperskom djelovanju i njegova saznanja o tome.....	270
(i) Efektivna kontrola.....	271
a. Efektivna kontrola nad snajperskim djelovanjem	272
b. Efektivna kontrola nad granatiranjem	273
c. Efektivna kontrola nad korištenjem modifikovanih avionskih bombi	275
(ii) Dokazi koji se odnose na odbranu ‘alibijem’	276
(iii) Naređenja koja je izdao optuženi.....	278
(iv) Naređenja optuženog o sprečavanju otvaranja vatre na civile.....	279
(v) Umiješanost u napade na UNPROFOR	280

(vi) Namjera i svijest o zločinima.....	281
a. Svijest o zločinima	281
b. Namjera optuženog	283
(c) Istrage i disciplinske mjere.....	285
III. ZAKLJUČCI O TAČKAMA OPTUŽNICE I KRIVIČNOJ ODGOVORNOSTI OPTUŽENOG	288
A. TAČKA 1: TERORISANJE.....	288
1. Opšti uslovi iz člana 3 Statuta.....	288
2. Krivično djelo terorisanja	290
(a) <i>Actus Reus</i>	291
(b) <i>Mens Rea</i>	291
(c) Pojam “terora”.....	292
3. Ocjenjivanje dokaza.....	295
(a) Civilni status stanovništva.....	295
(b) Terorisanje	299
4. Tačke 2 i 5: ubistvo.....	302
(a) Napad	303
(b) Veza između djela počinioca i napada	304
(c) Usmjeren protiv civilnog stanovništva.....	304
(d) Rasprostranjen ili sistematski.....	305
(e) <i>Mens Rea</i>	306
5. Tačke 3 i 6: nehumana djela	307
6. Tačke 4 i 7: protivpravni napadi na civile	309
(a) Napadi na civile.....	310
(b) <i>Actus Reus</i>	310
(c) <i>Mens Rea</i>	313
B. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG	313
1. Zaključci o planiranju i naređivanju	314
(a) Odbrana “alibijem”	318
(b) Zaključci	320
2. Da li je tužilaštvo alternativno teretilo optuženog individualnom krivičnom odgovornošću po članu 7(3) Statuta i odgovornošću po članu 7(1) Statuta?	321
IV. ODMJERAVANJE KAZNE	321
1. Težina krivičnih djela i lične prilike osuđene osobe.....	322
2. Otežavajući i olakšavajući faktori.....	324
(a) Otežavajuće okolnosti	324
(b) Olakšavajuće okolnosti	326
3. Opšta praksa u vezi s izricanjem kazni u bivšoj Jugoslaviji.....	326
V. DISPOZITIV	328
VI. DODATAK.....	329
A. GLOSAR.....	329
Opšte skraćenice	329
MKSJ	331
MKSR	333
Specijalni sud za Siera Leone	333

I. UVOD

1. Optuženi Dragomir Milošević je bosanski Srbin, koji je bio komandant Sarajevsko-romanijskog korpusa (dalje u tekstu: SRK) Vojske Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS) od avgusta 1994. do novembra 1995. Ovaj predmet se odnosi na zločine za koje se navodi da su se dogodili u tom razdoblju, tokom navodne opsade Sarajeva.

2. Prije početka oružanog sukoba optuženi je bio oficir Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA). Služio je kao načelnik štaba puka i načelnik štaba 49. motorizovane brigade u Lukavici, koja je bila u sastavu 4. korpusa 2. vojne oblasti JNA sa sjedištem u Sarajevu.¹ Godine 1990., optuženi je postao komandant 216. brdske brigade JNA.² Od 19. maja 1992. nadalje, bio je komandant 1. romanijske pješadijske brigade.³ Od februara 1993. do približno aprila 1993., bio je štapski oficir u Drinskom korpusu VRS-a.⁴ Od 6. jula 1993. ili približno od tog datuma, optuženi je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta SRK-a, dok je komandant tog korpusa bio general Stanislav Galić.⁵ Optuženi je postao komandant SRK-a 10. avgusta 1994. ili približno tog datuma, i na tom položaju je ostao do 21. novembra 1995. ili približno do tog datuma.⁶ On je tada imao čin general-majora i bio je direktno podređen Glavnom štabu VRS-a i generalu Ratku Mladiću.⁷

3. Optuženi je bio prvobitno optužen zajedno sa Stanislavom Galićem.⁸ Dana 26. marta 1999., tužilaštvo je podiglo Izmijenjenu optužnicu protiv Dragomira Miloševića kao jedinog optuženog. Optuženi se dobrovoljno predao vlastima Srbije i Crne Gore i 3. decembra 2004. prebačen je u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija u Haagu.⁹ Prilikom prvog stupanja pred Sud 7. decembra 2004., optuženi se izjasnio da nije kriv ni po jednoj tački Optužnice kojom je okrivljen.¹⁰ Shodno odluci Pretresnog vijeća po zahtjevu za izmjenu optužnice i u skladu s pravilom 73bis (D) Pravilnika o postupku i dokazima,¹¹ tužilaštvo je 18. decembra 2006. podnijelo Izmijenjenu optužnicu (dalje u tekstu: Optužnica).

¹ Usaglašene činjenice, uvrštene u spis odlukom Pretresnog vijeća od 10. aprila 2007. (dalje u tekstu: usaglašene činjenice), 2.

² Usaglašena činjenica 3; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5815 – 5816; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5712.

³ Usaglašene činjenice 4, 5; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5712, 30. maj 2007., T. 5817.

⁴ Usaglašena činjenica 6.

⁵ Usaglašena činjenica 7. *Vidi takođe*, na primjer, P661, Naređenje zamjenika komandanta SRK-a, od 16. jula 1993.; P662, Naređenje zamjenika komandanta SRK-a, od 17. januara 1994.; P208, Naređenje zamjenika komandanta SRK-a, od 29. jula 1994.

⁶ Usaglašena činjenica 8. *Vidi takođe*, na primjer, T-15, 13. juli 2007., T. 8307; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6323; Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6630; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7300 – 7301; T-52, 28. juni 2007., T. 7436.

⁷ *Vidi ispod*, Odjeljak II.F(b)(i) Efektivna kontrola.

⁸ *Tužilac protiv Stanislava Galića i Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29-I, Optužnica, potvrđena 24. aprila 1998.

⁹ Pretres prilikom prvog stupanja pred Sud, 7. decembar 2004., T. 3; Odluka po Zahtjevu odbrane za privremeno puštanje na slobodu, 13. juli 2005., par. 13 - 19.

¹⁰ Pretres prilikom prvog stupanja pred Sud, 7. decembar 2004, T. 1 – 15.

¹¹ *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-PT, Odluka u vezi s izmjenom Optužnice i primjenom pravila 73bis (D), 12. decembar 2006.

4. Suđenje je počelo 10. januara 2007., a izvođenje dokaza i iznošenje argumenata strana u postupku zaključen je iznošenjem završnih riječi strana 10. oktobra 2007. Svjedočilo je ukupno 138 svjedoka; njih 84 bili su svjedoci tužilaštva, dok ih je 53 svjedočilo kao svjedoci odbrane. Pored toga, dvije osobe su svjedočile kao svjedoci Pretresnog vijeća. U spis je uvršteno ukupno 935 dokaznih predmeta tužilaštva, a 522 dokazna predmeta prihvaćena su kao dokazi odbrane. Na kraju, 16 zbirki fotografija uvršteno je spis kao dokazni predmet Suda.

5. Optuženi se u jednoj tački Optužnice tereti za terorisanje kao kršenje zakona ili običaja ratovanja, u dvije tačke se tereti za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti, u dvije tačke za nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti i u dvije tačke za protivpravne napade na civile kao kršenje zakona ili običaja ratovanja.

6. Tužilaštvo je navelo da je optuženi, kao komandant SRK-a, od generala Stanislava Galića naslijedio "kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja" civila, civilnih područja i civilnog stanovništva Sarajeva, te je nastavio da je provodi. Ovu "kampanju", kako se navodi, provodile su snage bosanskih Srba u sastavu SRK-a ili njemu pripojene snage, odnosno snage pridružene VRS-u. Tužilaštvo tvrdi da su napadi bili smišljeni, neselektivni ili prekomjerni i nesrazmjerni u odnosu na očekivanu konkretnu i direktnu vojnu korist. Nadalje, prema tvrdnjama tužilaštva, prvenstveni cilj te "kampanje" bio je širenje terora među civilnim stanovništvom Sarajeva. Tužilaštvo je pojasnilo da su incidenti navedeni u prilogima Optužnici reprezentativni primjeri te "kampanje".

7. Odbrana je tvrdila da optuženi nije kriv i da, stoga, treba biti oslobođen optužbi. Ključni argument odbrane bio je da je cijelim tokom sukoba u Bosni i Hercegovini područje Sarajeva i njegove okoline bilo poprište teških sukoba i borbi. Shodno tome, odbrana je tvrdila da se "to područje ne može okarakterizirati kao civilno i ne može se reći da su u periodu na koji se odnosi Optužnica civili bili jedina meta".¹²

8. U skladu s članom 21(3) Statuta, optuženi se smatra nevinim dok mu se ne dokaže krivica. Žalbeno vijeće je nedavno pojasnilo da Pretresno vijeće može optuženog osuditi za neko krivično djelo samo ako je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo svaki element tog krivičnog djela i vid odgovornosti, te sve činjenice koje su neophodne za takvu osudu.¹³ Stoga teret dokazivanja krivice optuženog snosi tužilaštvo i mora da je dokaže van razumne sumnje. Prilikom ocjene posrednih dokaza, Pretresno vijeće podsjeća da svaki zaključak izveden iz takvih dokaza "mora da bude *jedini*

¹² Završna riječ odbrane, T. 9525.

¹³ *Tužilac protiv Sefera Halilovića*, predmet br. IT-01-48-A, Presuda, 16. oktobar 2007. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*), par. 125.

mogući razumni zaključak".¹⁴ Zaključci u ovoj Presudi izvedeni su na temelju dokazivanja van razumne sumnje.

9. Prilikom razmatranja ovog predmeta, Pretresno vijeće je uzelo u obzir cjelokupan spis predmeta i ocijenilo sve izvedene dokaze, te im pridalo primjerenu težinu. Vijeće ističe da to što se neki dokazni predmet ne pominje u ovoj Presudi ne znači da on nije bio uzet u obzir.

II. DOKAZI

A. Relevantni činjenični kontekst

1. Sarajevo

10. Sarajevo je glavni grad Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: BiH) i proteže se duž pravca istok-zapad u dolini rijeke Miljacke.¹⁵ Grad Sarajevo je gusto naseljeno urbano područje, okruženo strmim padinama.¹⁶ Na istoku se nalazi gradski centar koji čini stambeno i trgovačko jezgro starog grada i proteže se na susjedna brda.¹⁷ Prema zapadu su nove opštine koje se sastoje od stambenih i poslovnih dijelova, smještenih na otvorenijem terenu.¹⁸ Centralni dio Sarajeva čini šest opština, i to su Sarajevo Centar, Ilidža, Novi Grad, Novo Sarajevo, Stari Grad i Vogošća.¹⁹ Šire područje Sarajeva obuhvata još četiri opštine, a to su Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo.²⁰ Grad je 1990. godine imao preko pola miliona stanovnika.²¹

11. Sarajevo je bilo poznato kao višenacionalni i multikonfesionalni grad, s dugom tradicijom vjerske i kulturne tolerancije.²² Robert Donia, koji je svjedočio o istoriji Bosne i Hercegovine kao sudski vještak tužilaštva, izjavio je da je u Sarajevu bujao "multietnički život".²³ Nekoliko svjedoka odbrane izjavilo je da u Sarajevu nije bilo problema među različitim nacionalnim zajednicama.²⁴ Godine 1991., nacionalni sastav stanovništva Sarajeva bio je generalno sličan sastavu stanovništva

¹⁴ *Tužilac protiv Zejnula Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 458.

¹⁵ David Harland, 15. januar 2007., T. 364, 369 – 370; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1432 – 1433; P104, Plan grada Sarajeva; usaglašena činjenica 16.

¹⁶ Usaglašena činjenica 17; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1432 – 1433; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2291; svjedok W-50, 28. februar 2007., T. 2889; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5719 – 5721.

¹⁷ Usaglašena činjenica 18.

¹⁸ Usaglašena činjenica 19.

¹⁹ Ewa Tabeau, 1. maj 2007., T. 5442 – 5443, 5457 – 5458; činjenice o kojima je presuđeno, uvrštene u spis dokaza odlukama Pretresnog vijeća od 10. aprila 2007. i 18. jula 2007. (dalje u tekstu: činjenice o kojima je presuđeno), 19. Milorad Katić je izjavio da je 1994. godine osnovan grad Srpsko Sarajevo, koji je činilo šest opština s istim imenima kao i opštine centralnog dijela Sarajeva, Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6007. *Uporedi* Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6638 – 6639.

²⁰ Ewa Tabeau, 1. maj 2007., T. 5442 – 5443, 5457 – 5458; Činjenica o kojoj je presuđeno broj 19.

²¹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie o opsadi Sarajeva od 1990. do 1994., iz decembra 2006. (dalje u tekstu: Izvještaj vještaka Roberta Donie), str. 6.

²² Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 609; Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 763 – 764.

²³ P472, Izvještaj sudskog vještaka Roberta Donie, str. 7.

Bosne i Hercegovine; prema Robertu Donii, pojedina područja Bosne i Hercegovine je bilo "prосто nemoguće" definisati na nacionalnoj osnovi.²⁵ Međutim, u Sarajevu je postotak bosanskih Muslimana bio nešto viši, dok je u njemu živjelo znatno manje bosanskih Hrvata.²⁶ U poređenju s ostatkom Sarajeva, u opštinama Hadžići, Ilijaš, Pale i Trnovo živio je nešto veći postotak bosanskih Srba.²⁷

2. Istorijski kontekst

(a) Izbori iz 1990. godine

12. Prvi višestranački izbori u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (dalje u tekstu: SFRJ) održani su u Republici Hrvatskoj i Republici Sloveniji u aprilu i maju 1990. godine.²⁸ U drugim republikama, uključujući Bosnu i Hercegovinu, izbori su održani u novembru i decembru 1990.²⁹ Prema mišljenju Roberta Donie, izbori su održani u kontekstu različitih stavova o tome trebaju li republike imati veću autonomiju ili se SFRJ treba još više ojačati.³⁰

13. U izborima održanim u novembru 1990. godine u Bosni i Hercegovini, najviše glasova su osvojile tri nacionalne stranke.³¹ Srpska demokratska stranka (dalje u tekstu: SDS) je osvojila glasove većine bosanskih Srba, Hrvatska demokratska zajednica (dalje u tekstu: HDZ) je dobila podršku većine bosanskih Hrvata, a Stranku demokratske akcije (dalje u tekstu: SDA) podržala je većina bosanskih Muslimana.³² U Sarajevu je postotak ljudi koji nisu glasali za kandidate nacionalnih stranaka bio veći nego u cijeloj republici.³³ Ipak, tri nacionalne stranke su zajedno osvojile preko 50 % mjesta u sarajevskoj gradskoj skupštini.³⁴ Nakon izbora, čelnici SDA, SDS-a i HDZ-a podijelili su među sobom ključne položaje.³⁵ U novembru 1990., Alija Izetbegović je postao predsjednik Republike Bosne i Hercegovine.³⁶

²⁴ Siniša Krsman, 5. juni 2007., T. 6232, 6. juni 2007., T. 6247; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6304 – 6305; Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6614 – 6615; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6694 – 6695; T-2, 20. juni 2007., T. 6961.

²⁵ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3927 – 3928; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 6 - 8, Dodatak B. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Bosni i Hercegovini živjelo je oko 1,4 miliona Srba, oko 770.000 Hrvata i približno dva miliona Muslimana, *ibid.* Vidi *takođe* činjenica o kojoj je presuđeno broj 2.

²⁶ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 7. Približno deset posto Sarajlija nazivao je sebe "Jugoslovenima", P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 7 – 8.

²⁷ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 8. Vidi *takođe* činjenice o kojima je presuđeno broj 20 – 21 i, u vezi s Rajlovcem, Siniša Krsman, 5. juni 2007., T. 6231.

²⁸ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 5.

²⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 5.

³⁰ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3949 – 3951; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 9.

³¹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 5; činjenica o kojoj je presuđeno broj 3.

³² P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 5.

³³ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 8.

³⁴ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 8. U vezi s Novim Sarajevom, vidi Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5959, 5962.

³⁵ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 9; činjenica o kojoj je presuđeno broj 3.

³⁶ Činjenica o kojoj je presuđeno broj 4.

14. Robert Donia je svjedočio da su ubrzo nakon izbora 1990. godine čelnici SDS-a počeli da zagovaraju regionalne "zajednice opština" kako bi obezbijedili kontrolu nad područjima Bosne i Hercegovine u kojima su živjeli Srbi.³⁷ U aprilu 1991., poslanici SDS-a u skupštini opštine Pale, koja je bila sarajevska opština s najvećim udjelom bosanskih Srba u stanovništvu i poslanika SDS-a u skupštini opštine, najavili su da namjeravaju da se otcijepu od "grada Sarajeva".³⁸

15. U jesen 1991. godine, na području Sarajeva proglašena je Srpska autonomna oblast (dalje u tekstu: SAO) Romanija-Birač.³⁹ U decembru 1991., Glavni odbor SDS-a izdao je upustvo opštinskim odborima SDS-a na cijelom području Bosne i Hercegovine da osnuju institucije bosanskih Srba, uključujući "krizne štabove srpskog naroda" i "skupštinu srpskog naroda" ili "srpske opštine".⁴⁰ Krajem 1991. i početkom 1992., nacionalisti iz redova bosanskih Srba osnovali su na gradskom i opštinskom nivou na području Sarajeva zasebne, paralelne institucije bosanskih Srba.⁴¹ Dana 24. decembra 1991., SDS je osnovao Krizni štab za Sarajevo.⁴² U decembru 1991. kao zasebni entitet u odnosu na SAO Birač osnovana je i SAO Romanija, kako bi mogla da se koncentriše na Sarajevo i njegova okolna područja.⁴³

16. Istovremeno su čelnici SDA i HDZ-a preduzimali korake u cilju ojačanja suvereniteta i nezavisnosti Bosne i Hercegovine.⁴⁴ U oktobru 1991., predsjednik Alija Izetbegović je predvodio delegate SDA i HDZ-a u promovisanju "Platforme Predsjedništva Socijalističke Republike BiH" i "Deklaracije o nezavisnosti" u bosanskoj skupštini, čemu su se suprotstavili članovi SDS-a.⁴⁵ U ranim jutarnjim časovima 15. oktobra 1991., delegati HDZ-a i SDA su u odsustvu delegata SDS usvojili Platformu i Deklaraciju.⁴⁶

17. Dana 9. i 10. novembra 1991., SDS je održao plebiscit na kojem su se glasači izjašnjavali po pitanju da li žele da ostanu u SFRJ.⁴⁷ Robert Donia je u svom izvještaju naveo da je na tom plebiscitu glasao samo "mali broj nesrba" i da su bosanski Srbi velikom većinom glasali da ostanu u

³⁷ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 10.

³⁸ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 10. To se dogodilo ubrzo nakon što su čelnici SDS-a na sjeverozapadu Bosne i Hercegovine zvanično proglasile prvo regionalno tijelo pod vodstvom bosanskih Srba, "Zajednica opština Bosanske Krajine", *ibid*.

³⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 11. Istovremeno su proglašene i tri druge SAO, *ibid*; Činjenica o kojoj je presuđeno broj 6.

⁴⁰ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 13 - 14. U tim institucijama dominirali su članovi SDS-a, *ibid*. Rade Ivanović je svjedočio da je u Trnovu osnovan Krizni štab. Podrobno su ga ispitali o P757, Uputstvu SDS-a o organizovanju srpskog naroda koje je izdao SDS, ali on je opovrgnuo da zna za taj dokument; to je opovrgnuo i Rade Ivanović, 4. juli 2007., T. 7653 - 7655, 6. juli 2007., T. 7796 - 7809; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6123 - 6124. *Uporedi* P808, Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba OO SDS Trnovo, održanog 29. aprila 1992. (dalje u tekstu: Zapisnik Kriznog štaba Trnovo); P810, Zapisnik Komande Teritorijalne odbrane srpskog naroda; P758, Izvještaj o aktivnostima Srpske opštine Novo Sarajevo, od 5. juna 1992.

⁴¹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 12 - 14.

⁴² P472, Izjava vještaka Roberta Donie, str. 14. Ovaj Krizni štab obuhvatao je članove Glavnog odbora SDS-a, *ibid*.

⁴³ P472, Izjava vještaka Roberta Donie, str. 12.

⁴⁴ P472, Izjava vještaka Roberta Donie, str. 12.

⁴⁵ P472, Izjava vještaka Roberta Donie, str. 12; činjenica o kojoj je presuđeno broj 7.

⁴⁶ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 12.

⁴⁷ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 13.

SFRJ.⁴⁸ SDS je rezultate plebiscita koristio kao opravdanje za uspostavljanje zasebne srpske države unutar Bosne i Hercegovine.⁴⁹

18. Gorenavedeni događaji odvijali su se u kontekstu osnivanja Konferencije Evropske zajednice o Jugoslaviji i poziva Arbitražne komisije Evropske zajednice (dalje u tekstu: EZ) kojom je predsjedavao Robert Badinter (dalje u tekstu: Badinterova komisija) republikama SFRJ da podnesu zahtjeve da budu priznate kao nezavisne države.⁵⁰ Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je 20. decembra 1991. izglasalo da se podnese zahtjev Badinterovoj komisiji, zbog čega su vođe SDS-a preduzele daljnje korake ka osnivanju zasebne države bosanskih Srba.⁵¹ Dana 9. januara 1992., Skupština bosanskih Srba proglasila je "Srpsku Republiku BiH".⁵²

19. Dana 11. januara 1992., Badinterova komisija izdala je preporuku da Bosna i Hercegovina održi referendum o nezavisnosti.⁵³ Uprkos protivljenju Skupštine bosanskih Srba, referendum je održan krajem februara 1992.⁵⁴ Bosanski Muslimani i Hrvati su velikom većinom glasali za nezavisnost, a veliki broj bosanskih Srba bojkotovao je referendum.⁵⁵ Nakon tog referenduma, EZ je objavila da namjerava priznati Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu državu.⁵⁶

20. Dana 2. marta 1992., članovi i pristalice SDS-a digli su se na oružje i postavili barikade na ključnim saobraćajnim punktovima po cijelom Sarajevu.⁵⁷ Barikade su postavili i članovi SDA, često tačno nasuprot barikadama SDS-a.⁵⁸ Čelnici stranke SDS izjavili su da je podizanje barikada bio spontani odgovor na pucjavu na vjenčanju u sarajevskoj staroj pravoslavnoj crkvi, gdje je ubijen otac mladoženje i ranjen jedan pravoslavni sveštenik.⁵⁹ Jedan vojnik SRK-a iz perioda na koji se odnosi Optužnica, koji je svjedočio pod pseudonimom T-48, izjavio je da je "eskaliralo nakon ubistva svata u Sarajevu".⁶⁰ U Sarajevu je 2. marta 1992. održan veliki protest na kojem se zahtijevalo uklanjanje barikada.⁶¹ Barikade su te noći uklonjene, ali neke od njih su ponovo

⁴⁸ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno broj 8.

⁴⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 13.

⁵⁰ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 20 - 21.

⁵¹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21. *Vidi takođe* D134, Zapisnik sa 189. sjednice Predsjedništva SFRJ od 2. marta 1992.

⁵² P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 20 - 21; Činjenica o kojoj je presuđeno broj 10.

⁵³ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21.

⁵⁴ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21.

⁵⁵ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21.

⁵⁶ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21.

⁵⁷ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21 - 22; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6693 – 6694; Činjenica o kojoj je presuđeno broj 23.

⁵⁸ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21 i 22; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6693 – 6694; činjenica o kojoj je presuđeno broj 23. Bakir Nakaš se nije složio s tvrdnjom odbrane da su barikade SDS-a podignute u odgovor na ovo ubistvo i na barikade koje je podigla SDA. Izjavio je da je, u stvari, SDS postavio barikade kao odgovor na referendum, Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1131 – 1132.

⁵⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 22. *Vidi takođe* D134, Zapisnik sa 189. sjednice Predsjedništva SFRJ od 2. marta 1992. Prema izjavi Siniše Krsmana, "on je ubijen samo što je nosio srpsku zastavu", Siniša Krsman, 5. juni 2007., T. 6232.

⁶⁰ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7057 – 7058, 7130.

⁶¹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 22.

podignute 3. marta 1992.⁶² Takođe 3. marta 1992., Predsjedništvo Bosne i Hercegovine proglasilo je nezavisnost Republike.⁶³

21. Sljedećeg mjeseca povremeno su održavane mirovne demonstracije.⁶⁴ Međutim, svjedok odbrane Dražen Maunaga, vojnik SRK-a, govorio je o "grupisanju po samom gradu na nacionalnoj liniji" i o rastu nepovjerenja među nacionalnim grupama.⁶⁵

22. BiH je postala nezavisna 7. aprila 1992., kako je naveo Robert Donia "priznanjem EZ i Sjedinjenih Američkih Država".⁶⁶ Neposredno prije priznanja, u Sarajevu je izbio nasilje širokih razmjera.⁶⁷ Milorad Katić, predsjednik skupštine opštine Novo Sarajevo u periodu na koji se odnosi Optužnica, čuo je izvještaje o sukobima, a kad su se u njegovom naselju Vrace začuli pucnji, "počeo je narod spontano, rekao sam, da se okuplja, da traži naoružanje, jer se uspaničio".⁶⁸ Marš za mir koji je počeo u noći 5. aprila 1992., prekinut je kada je sa krova Hotela "Holiday Inn" (dalje u tekstu: Holiday Inn), gdje je već nekoliko sedmica bio smješten štab SDS-a, otvorena vatra i ubijeno nekoliko demonstranata.⁶⁹ Kad je policija BiH-a ušla u zgradu, uhapsila je šest strijelaca, ali su "Karadžić i njegova svita, kao i ostali strijelci, već napustili hotel".⁷⁰ U noći 6. aprila 1992., granatirani su glavna tramvajska remiza i Stari grad, a jedinice JNA zauzele su kontrolu nad sarajevskim aerodromom.⁷¹

23. Dana 27. aprila 1992., SFRJ je preuređena, tako da su je sačinjavale samo republike Srbija i Crna Gora, zajedno s Kosovom i Vojvodinom, a usvojen je i novi Ustav.⁷² Istoga dana, Predsjedništvo BiH-a naredilo je JNA da se povuče iz BiH-a, a nakon što JNA to nije uradila, specijalna policija Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje u tekstu: MUP) BiH-a i druge jedinice lojalne Vladi BiH-a počele su opkoljavati neke od objekata JNA u Sarajevu.⁷³ Vojnicima JNA i komandi vojske uskraćeni su hrana i struja, nakon čega su uslijedili sukobi, u kojima je bilo nastradalih.⁷⁴ Prema izjavi Dražena Maunage, "kasarne su stalno bile pod pritiskom i pokušaju da se

⁶² P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 22.

⁶³ Činjenica o kojoj je presuđeno broj 15.

⁶⁴ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 22.

⁶⁵ Dražen Maunaga, 11. juni 2007., T. 6468 – 6469, 6470 – 6471, 6477.

⁶⁶ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 21.

⁶⁷ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 23; činjenica o kojoj je presuđeno broj 25.

⁶⁸ Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5965 – 5966, 5976 – 5977. *Vidi takođe* Dražen Maunaga, 11. juni 2007., T. 6474. Robert Donia u svom izvještaju pominje da je policijska škola na Vracama napadnuta 5. aprila 1992., P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 23. U činjenici o kojoj je presuđeno broj 26, stoji da je policijsku školu na Vracama napala JNA.

⁶⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 23.

⁷⁰ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 23.

⁷¹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 23.

⁷² P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 31.

⁷³ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 31 – 32; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1134; Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 611; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5709 – 5710; Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6545.

⁷⁴ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4005 – 4006; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5711 – 5712; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1134.

prodre u njih, da se preuzme naoružanje".⁷⁵ Pored toga, Radomir Višnjić, pomoćnik komandanta za pozadinu 1. sarajevske brigade SRK-a, izjavio je da je došlo do "masakra" oficira, podoficira i drugog osoblja u Skenderiji.⁷⁶ Vojnici JNA i njihova oprema postali su taoci u pregovorima koji su uslijedili, čiji cilj je bio da obezbijedi njihovo povlačenje iz BiH-a.⁷⁷

24. Prema izjavi pukovnika Luke Dragičevića, pomoćnika komandanta SRK-a za moral, vjerska i pravna pitanja u periodu na koji se odnosi Optužnica, tokom povlačenja JNA iz BiH-a došlo je do incidenata u kojima su poginuli vojnici JNA. "Najkarakterističniji primjer" je izvlačenje komande "Druge armije" pod pokroviteljstvom UNPROFOR-a, kada je 2. maja 1992. kolona "marševska [...], ljudstvo je bilo u vozilima, kolona je presječena i ubijeno je preko stotinu ljudi u Dobrovoljačkoj ulici."⁷⁸ Dana 4. maja 1992., i jugoslovensko Predsjedništvo naredilo je da se u roku od 15 dana povuku snage JNA iz BiH-a, a posljedica toga bila je da je JNA ostavila "većinu teškog naoružanja" i veliku većinu vojske u rukama snaga bosanskih Srba.⁷⁹ Dana 22. maja 1992., BiH je postala država članica Ujedinjenih nacija.⁸⁰

(b) Vojne pripreme za rat

25. Od 1990. godine nadalje, srpski i crnogorski oficiri su postepeno počeli da dominiraju nad JNA; pripadnici drugih nacionalnosti napuštali su JNA i često se pridruživali snagama protiv kojih se JNA borila.⁸¹ Robert Donia je naveo da je "sklonost" mnogih oficira JNA da podrže bosanske Srbe postala dobro poznata.⁸²

26. Godine 1991. i početkom 1992., sve tri nacionalne stranke, dakle SDS, HDZ i SDA, započele su vojne pripreme za rat.⁸³ S jedne strane, SDS je u saradnji s jedinicama JNA u Bosni i Hercegovini obezbijedio političku kontrolu na područjima koja su naseljavali bosanski Srbi, a s druge strane je "preraspoređivanje oružja JNA u ruke SDS-a trebalo obezbijediti vojnu prednost nacionalistima iz redova bosanskih Srba na početku oružanog sukoba u aprilu 1992."⁸⁴ U svom govoru na 50. sjednici Skupštine bosanskih Srba u aprilu 1995., Radovan Karadžić je rekao:

⁷⁵ Dražen Maunaga, 11. juni 2007., T. 6476.

⁷⁶ Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7228 – 7229, 7236.

⁷⁷ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 32.

⁷⁸ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3970, 4006 – 4007; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1133 – 1134; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5711; Dražen Simić, 5. juni 2007., T. 6163; Dražen Maunaga, 11. juni 2007., T. 6475 – 6476.

⁷⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 24; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5710 – 5711; Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8689, 8691; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3359; Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2966; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4007; svjedok W-156, P625, str. 35 (zapečaćeno); Dražen Maunaga, 11. juni 2007., T. 6476–6477, 12. juni 2007., T. 6513; Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8246; P819, Izvadak sa 50. sjednice skupštine bosanskih Srba održane 15. i 16. aprila 1995.

⁸⁰ Usaglašena činjenica 21; činjenica o kojoj je presuđeno broj 45.

⁸¹ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3958; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 17.

⁸² P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 18.

⁸³ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 16.

⁸⁴ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 16, 20.

"Izvršena je disperzija oružja zahvaljujući JNA, izvuklo se što se moglo izvući i rasulo po srpskim prostorima i podijelilo narodu, ali narod je organizovala SDS i stvorila vojsku."⁸⁵

27. Predočeni su i dokazi o jedinicama Teritorijalne odbrane (dalje u tekstu: TO) i paravojnim grupama. Robert Donia je objasnio da je lokalno organizovana TO činila integralni dio sistema odbrane SFRJ.⁸⁶ Jedinice TO-a su bile organizovane kako bi mogle da djeluju čak i u odsustvu JNA, pa su tako bile opremljene lakim naoružanjem.⁸⁷ Navevši kao razlog zabrinutost za bezbjednost oružja, JNA je u maju 1990. naredila da se oružje izuzme iz kontrole jedinica TO-a i prebaci u njene oružarnice.⁸⁸ Prema Robertu Donii, većina jedinica se povinovale tom naredjenju, ali mnoge jedinice TO-a u Bosni i Hercegovini su zadržale nešto oružja, ili su tokom 1991. i početkom 1992. nabavile novo.⁸⁹

28. Pod pokroviteljstvom čelnika SDA, bosanskih Muslimana, "stvorene su dvije paravojne grupe, Patriotska liga i Zelene beretke".⁹⁰ Patriotska liga je zvanično osnovana kao instrument stranke SDA 10. juna 1991., a praktično je organizovana do januara 1992".⁹¹ Robert Donia je izjavio da je Patriotska liga imala veliki broj dobrovoljaca, ali vladala je "velika oskudica naoružanja i municije".⁹² Pukovnik Dragičević je, pak, izjavio da su Patriotska liga i Zelene beretke bile u Hrvatskoj i da su u Bosnu i Hercegovinu došle "već obučene i iskusne u ratovanju".⁹³ Svjedoci odbrane su svjedočili o strahu koji se širio zbog naoružavanja bosanskih Muslimana i ponašanja Zelenih beretki i Patriotske lige.⁹⁴

29. U dva mjeseca po izbijanju nasilja 6. aprila 1992. civilni čelnici svih grupa konsolidovali su svoje vojne organizacije. Rezultat toga bilo je osnivanje Hrvatskog vijeća obrane (dalje u tekstu: HVO), Armije Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: ABiH) i VRS-a.⁹⁵ Prvi korak u stvaranju ABiH bilo je naredjenje Predsjedništva BiH da se oružane jedinice konsoliduju pod komandom

⁸⁵ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 19 - 20.

⁸⁶ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3959 – 3960; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 17. *Vidi takođe* Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6576 – 6577.

⁸⁷ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3959 – 3960; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 17.

⁸⁸ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 17.

⁸⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 17. *Vidi takođe* Radomir Višnjici, 25. juni 2007., T. 7225 – 7226; Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6566 – 6567.

⁹⁰ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3951; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 16.

⁹¹ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3951, 3952 – 3953; Dražen Maunaga, 11. juni 2007., T. 6470 – 6472; D133, Odlomci iz knjige "Lukava strategija" Sefera Halilovića. *Uporedi* Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4139.

⁹² Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3952 – 3953.

⁹³ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4004.

⁹⁴ Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6239 – 6240; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6303 – 6304; Dražen Maunaga, 11. juni 2007., T. 6470 – 6471, 6472 – 6475; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6694 – 6695; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8362, 8364; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8341 – 8342.

⁹⁵ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 24; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6245; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8134; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6320; T-7, 18. juni 2007., T. 6802; činjenice o kojima je presuđeno broj 17, 48.

republičkog TO-a.⁹⁶ Radimir Višnjić, koji je svjedočio za odbranu, izjavio je da su HVO i ABiH saradivali do 1993., kad je izbio sukob između BiH-a i Hrvatske.⁹⁷

3. Ujedinjene nacije u Sarajevu

30. Pretresno vijeće je saslušalo iskaze velikog broja bivših pripadnika Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: UNPROFOR) i vojnih posmatrača Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: Vojni posmatrači UN-a) u vezi s mandatom i zadacima međunarodnih snaga razmještenih u Sarajevu tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Dokazi koji se navode u ovom dijelu većinom nisu osporavani.

(a) Struktura misije Ujedinjenih nacija

31. Tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, komandant UNPROFOR-a za cijelu SFRJ bio je general Bertrand Janvier.⁹⁸ Štab UNPROFOR-a za SFRJ bio je u Zagrebu.⁹⁹ Postojali su podređeni komandanti za Hrvatsku, Makedoniju i BiH, od kojih je potonji bio smješten u Sarajevu.¹⁰⁰ Tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, general Michael Rose je bio komandant UNPROFOR-a za BiH do 23. januara 1995., kada ga je naslijedio general Rupert Smith.¹⁰¹ Brigadni general Brinkman bio je načelnik štaba UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu od sredine 1994. nadalje.¹⁰² Dana 28. februara 1995., na tom položaju ga je zamijenio general-major Cornelis Hendrik Nicolai.¹⁰³

32. Misija UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini bila je podijeljena u tri glavna sektora, Sektor Sarajevo, Sektor sjeveroistok i Sektor jugozapad, i svaki taj sektor imao je svog komandanta.¹⁰⁴ Štab Sektora Sarajevo nalazio se u zgradi PTT-a u Sarajevu.¹⁰⁵ Sektor Sarajevo je imao zamjenike komandanata, a jedan od njih bio je načelnik Štaba.¹⁰⁶

⁹⁶ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 24. *Vidi takođe* Radimir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7226 – 7227.

⁹⁷ Radimir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7227; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5282.

⁹⁸ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7684; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 931; Rupert Smith, P334, str. 7.

⁹⁹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 33.

¹⁰⁰ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 931; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3295 – 3297.

¹⁰¹ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1758; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3339. Kad je stigao u Sarajevo, Rupert Smith je imao čin potpukovnika, Rupert Smith, P334, str. 2.

¹⁰² Rupert Smith, P334, str. 2; u vezi sa zadacima načelnika štaba, *vidi* Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 936, 970.

¹⁰³ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 930.

¹⁰⁴ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 930 – 931; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1757 – 1758; svjedok W-46, P387, str. 7 (zapečaćeno). Pored toga, postojala je mala komanda za područje Bihaća, Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 931. Komandanti sektora bili su podređeni komandantu UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu, Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 930.

¹⁰⁵ Usaglašene činjenice 22, 41; David Harland, 15. januar 2007., T. 342; Louis Fortin, P27, str. 15; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995, str. 3.

¹⁰⁶ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7725 – 7728; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 936, 25. januar 2007., T. 1045.

33. Misija vojnih posmatrača UN-a za BiH bila je organizovana u tri sektora: Sektor sjever, Sektor jug i Sektor Sarajevo.¹⁰⁷ Načelnik Misije vojnih posmatrača UN-a za Bosnu i Hercegovinu imao je i oficira za vezu na Palama.¹⁰⁸ Štab vojnih posmatrača UN-a za Sektor Sarajevo također se nalazio u zgradi PTT-a.¹⁰⁹ Na čelu misije vojnih posmatrača UN-a u Sektoru Sarajevo nalazio se viši vojni posmatrač, s jednogodišnjim mandatom.¹¹⁰ U Sektoru Sarajevo, vojni posmatrači UN-a u kasarni SRK-a u Lukavici obavljali su zadatke oficira za vezu.¹¹¹

34. Prema izjavi general-majora Nicolaia, vojni posmatrači UN-a bili su dio komandne strukture UNPROFOR-a, ali su bili direktno odgovorni Štabu vojnih posmatrača UN-a u Zagrebu.¹¹² Major Ronald Eimers, nizozemski vojni posmatrač UN-a, sjeća se da, za razliku od viših komandnih nivoa, sarajevski UNPROFOR nije baš u velikoj mjeri rukovodio i komandovao vojnim posmatračima UN-a u Sarajevu.¹¹³ Međutim, budući da su operativne prostorije štaba UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo i prostorije Štaba misije vojnih posmatrača UN-a za Sektor Sarajevo bile smještene jedne pored drugih u istoj zgradi, načelnik misije vojnih posmatrača UN-a za BiH i komandant UNPROFOR-a u Sarajevu često su kontaktirali.¹¹⁴

(b) Zona odgovornosti Ujedinjenih nacija

35. Zona odgovornosti UNPROFOR-a obuhvatala je područje unutar linija sukoba, kao i okolno područje, koje se protezalo do 20 kilometara uokolo.¹¹⁵ Osmatrački položaji UNPROFOR-a (dalje u tekstu: osmatrački položaji) uglavnom su bili smješteni na linijama sukoba između teritorija pod kontrolom ABiH-a i teritorije pod kontrolom SRK-a.¹¹⁶ Dodatni položaji nalazili su na području stadiona na Grbavici i na brdu Mojnilo.¹¹⁷ S ovog posljednjeg osmatračkog položaja osmatralo se

¹⁰⁷ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 700. Sjedište Sektora sjever bilo je u Tuzli, a sjedište Sektora jug u Konjicu. Timovi su se nalazili i u Goraždu, Žepi i Srebrenici, *ibid.*

¹⁰⁸ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 699 – 700.

¹⁰⁹ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3478; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1986; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2159; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3555.

¹¹⁰ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 700.

¹¹¹ Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4788. Pozivni znak za stupanje u kontakt s tim oficirima za vezu bio je "Lima", *ibid.*

¹¹² Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 932. *Vidi takođe* Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 699 – 700, koji je svjedočio da se njegov neposredni nadređeni nalazio u Zagrebu, ali da su njegova zaduženja obuhvatala i izvještavanje komandanta UNPROFOR-a.

¹¹³ Ronald Eimers, P585, str. 2 - 3; Louis Fortin, P27, str. 6; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3900 (zatvorena sjednica).

¹¹⁴ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 699; Thomas Hansen, 2. april 2007. T. 4383 – 4384. Ronald Eimers je izjavio da je prilikom podnošenja izvještaja u zgradi PTT-a mogao vidjeti kako se osoblje iz štaba vojnih posmatrača UN-a i osoblje komande Sektora međusobno posjećuju u uredima, što navodi na zaključak da su razmjenjivali informacije, ali nije mu poznato da li je postojao neki formalan način za razmjenu informacija, Ronald Eimers, P585, str. 3.

¹¹⁵ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7664 – 7665; D285, Mapa Sarajeva s oznakama koje je unio Andrey Demurenko.

¹¹⁶ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 516.

¹¹⁷ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 516, 521; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2179; P223; oznaku na fotografiji unio je Asam Butt.

nekoliko mjesta, naročito sarajevski aerodrom.¹¹⁸ UNPROFOR je držao položaje i na Malom Humu, Igmanskom putu, Debelom Brdu i na Vrbanja mostu.¹¹⁹

36. Timovi vojnih posmatrača UN-a bili su smješteni i na teritoriji bosanskih Srba i teritoriji bosanskih Muslimana.¹²⁰ Međutim, Ujedinjene nacije većinom su bile razmještene na područjima pod kontrolom ABiH-a, gdje je postojala veća sloboda kretanja, pa su Vojni posmatrači UN-a mogli da vrše svoj mandat.¹²¹ U Sektoru Sarajevo bila su smještena četiri tima vojnih posmatrača UN-a. Svaki tim Posmatračke misije bio je zadužen za drugi dio grada. Jedan tim bio je smješten u istočnom dijelu Sarajeva; dva tima su razmještena u centar Sarajeva, od kojih se jedan nalazio unutar linija sukoba, a drugi na Grbavici; a posljednji tim nalazio se u zapadnom dijelu grada.¹²² Kao i osmatrački položaji UNPROFOR-a, velik broj osmatračkih položaja vojnih posmatrača UN-a nalazio se na linijama sukoba između dviju zaraćenih strana.¹²³

(c) Mandat

37. UNPROFOR je isprva dobio mandat da djeluje kao snaga za održavanje mira u Hrvatskoj kako bi nadgledao poštovanje Vanceovog plana od januara 1992.¹²⁴ Ovaj mandat je kasnije proširen i na teritoriju BiH.¹²⁵ Do 1993. godine, mandat UNPROFOR-a, u onom dijelu koji se odnosio na cijelu BiH, uključujući i Sarajevo, proširen je kako bi omogućio "odvraćanje napada na zaštićene zone, nadgledanje prekida vatre, zagovaranje povlačenja vojnih i paravojnih jedinica osim onih koje pripadaju Vladi Republike Bosne i Hercegovine, te zauzimanje nekih ključnih tačaka na terenu".¹²⁶

38. UNPROFOR u Sektoru Sarajevo bio je, između ostalog, zadužen da nadgleda linije sukoba, omogući dostavu humanitarne pomoći stanovništvu i postavi se nepristrano između dviju zaraćenih strana.¹²⁷ UNPROFOR je smatrao da je jedan od njegovih zadataka da stvori uslove za prekid neprijateljstava.¹²⁸ Pokušao je da postigne sporazume sa svim stranama i nadgledao je poštovanje

¹¹⁸ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 521; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3215. *Vidi takođe* P331, Mapa Sarajeva na kojoj se vidi mjesto gdje se nalazio ovaj osmatrački položaj.

¹¹⁹ David Harland, 16. januar 2007., T. 442; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1766; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2179, 2221 – 2223; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6071; P5, Dodatak Sporazumu o prekidu snajperskih djelovanja od 1. oktobra 1994., P752, Fotografija Sarajeva.

¹²⁰ Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2159 – 2160.

¹²¹ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 712.

¹²² Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1986 – 1987; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2152 – 2153.

¹²³ Svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3867 – 3868 (zatvorena sjednica).

¹²⁴ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 33. *Vidi takođe* usaglašenu činjenicu 13.

¹²⁵ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 33; usaglašene činjenice 36 – 37.

¹²⁶ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 33; P931, Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 836 (1993.), 4. juni 1993., par. 5. Rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 824 od 6. maja 1993. "zaštićene zone", od kojih je jedna bila Sarajevo, postale su dio mandata UNPROFOR-a, David Harland, 15. januar 2007., T. 358; P930, Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 824 (1993.), 6. maj 1993., par. 3.

¹²⁷ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 33; P931, Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 836 (1993.), 4. juni 1993., par. 5; Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 514; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 983; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3867 (zatvorena sjednica); Činjenica o kojoj je presuđeno broj 39.

¹²⁸ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 954 – 956.

tih sporazuma.¹²⁹ Razgovarao je s obje zaraćene strane o incidentima snajperskog djelovanja i granatiranja, te o slobodi kretanja stanovnika Sarajeva.¹³⁰ U slučaju kršenja sporazuma, UNPROFOR je stranama slao protestna pisma.¹³¹ U cilju provođenja sporazuma, UNPROFOR je mogao da angažuje vojne snage, ali to se smatralo krajnjom mjerom.¹³²

39. Vojni posmatrači UN-a nisu bili naoružani.¹³³ Zadatak im je bio da na područjima gdje su bili razmješteni osmatraju, istražuju i podnose izvještaje o opštem stanju, uključujući vojnu i humanitarnu situaciju.¹³⁴ Prema izjavi general-majora Nicolaia, Vojni posmatrači UN-a su odigrali važnu ulogu zbog toga što su nadgledali da li se zaraćene strane pridržavaju sporazuma i prekida vatre.¹³⁵ U Sarajevu su Vojni posmatrači UN-a takođe bili zaduženi da prate i provode istrage o incidentima snajperskog djelovanja i granatiranja.¹³⁶

40. Prema izjavi brigadira Ghulama Muhammada Mohatarema, načelnika misije vojnih posmatrača UN-a u BiH-a od februara 1995. do januara 1996., osoblje UNPROFOR-a i vojni posmatrači UN-a mogli su da reaguju na incidente snajperskog djelovanja i granatiranja tako što bi uputili protestna pisma ili proveli istrage u vezi s tim incidentima.¹³⁷ Međutim, Pretresno vijeće napominje da su protestna pisma koja su mu predložena kao dokazi uputili pripadnici UNPROFOR-a, a ne vojni posmatrači UN-a.

41. UNPROFOR je pisao protestna pisma reagirajući na incidente snajperskog djelovanja i granatiranja civila, te u slučajevima kada je bio obaviješten da se strane ne pridržavaju interventnih mjera.¹³⁸ Postojala su dva tipa protesta: "normalni protesti" i "oštri protesti", i oni su mogli da budu

¹²⁹ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 933; Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 528 – 529. *Vidi*, na primjer, P3, telegram UNPROFOR-a o Sporazumu o prekidu snajperskih dejstava, od 15. avgusta 1994., P4, Memorandum o provođenju Sporazuma o prekidu snajperskih dejstava, od 18. avgusta 1994.

¹³⁰ U Sarajevu su snage UNPROFOR-a pokušavale da odvrte obje strane, ali prvenstveno bosanske Srbe, od otvaranja vatre na civile, David Fraser, 7. februar 2007., T. 1771 – 1772, 8. februar 2007., T. 1814; P202, Izvještaj UNPROFOR-a o mjerama za suzbijanje snajperskog djelovanja, od 25. juna 1994., (dalje u tekstu: Izvještaj UNPROFOR-a od 25. juna 1994.). *Vidi takođe* David Harland, 15. januar 2007., T. 358, 364; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 954 – 955; P630, Izvještaj o sastanku između Sektora Sarajevo i SRK-a od 18. septembra 1995.; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji (dalje u tekstu: Izvještaj o situaciji), od 2. jula 1995.; P20, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 8. jula 1995.

¹³¹ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 933 – 934.

¹³² Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 933 – 934, 954 – 955, 983.

¹³³ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 932; Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4388. Vojni posmatrači UN-a tradicionalno nisu bili naoružani. Međutim, John Jordan je izjavio da su povremeno vojni posmatrači nosili lično vatreno oružje, John Jordan, 22. februar 2007., T. 2693. I potpukovnik Brennskaag je izjavio da je bio naoružani vojni posmatrač, Per Anton Brennskaag, 8. mart 2007., T. 3449.

¹³⁴ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 629; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4784; Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4378 – 4379; Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5405 – 5406. U vezi s tim, potpukovnik Konings je izjavio da su vojni posmatrači živjeli u civilnim naseljima kako bi im se civili mogli direktno obratiti. Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3552 – 3553.

¹³⁵ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 930, 933 – 934; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1988; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7471; Per Anton Brennskaag, 8. mart 2007., T. 3501; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 698 – 699.

¹³⁶ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1988; T-52, 28. juni 2007., T. 7471.

¹³⁷ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 698, 709.

¹³⁸ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 933 – 934; svjedok W-156, P625, str. 10 (zapečaćeno); David Harland, 15. januar 2007., T. 347 – 348, P1, MT, T. 27003; Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 480 – 481. Protestna pisma za SRK upućivana su na srpskom i engleskom, Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 944 – 945. P30 je protestno pismo u vezi s postupanjem sa

pismeni ili usmeni.¹³⁹ Prema general-majoru Nicolaiu, protestna pisma su imala dvostruku svrhu: ona su služila kao zvanična potvrda koja je "imala nešto veći autoritet od telefonske poruke", a imala su i svrhu evidentiranja.¹⁴⁰ S upućivanjem ovih protestnih pisama počela je da se vodi evidencija o tome koliko puta su strane upozoravane.¹⁴¹

42. Protestna pisma su se najčešće upućivana SRK-u,¹⁴² ali isto tako i ABiH-u.¹⁴³ Prema izjavi potpukovnika Fortina, vojnog pomoćnika komandanta UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo, UNPROFOR je uvijek tražio da mu se potvrdi da li su bosanski Srbi primili protestna pisma. U slučaju kada pismo ne bi bilo uručeno lično, tražilo bi se, putem kurira, da se prijem potvrdi putem telefona.¹⁴⁴

43. Neki svjedoci se ne sjećaju da je UNPROFOR ikada dobio odgovor na neko protestno pismo.¹⁴⁵ Međutim, general-major Nicolai je u svom svjedočenju izjavio da mu je SRK obično odgovarao na pisma, bilo pismeno ili putem telefona, pri čemu bi se taj odgovor obično sastojao od poricanja učešća u dejstvima zbog kojih je protestno pismo bilo upućeno.¹⁴⁶ SRK bi ponekad odgovorio da su njegovi postupci bili odgovor na provokaciju "druge strane", bilo u vidu otvaranja vatre, bilo u vidu pripremanja ofanzive.¹⁴⁷ David Harland, oficir UNPROFOR-a za civilna pitanja, i major Eimers naveli su da, opšte uzevši, protestna pisma nisu dovela ni do kakvih promjena u ponašanju bosanskih Srba.¹⁴⁸

44. UNPROFOR je takođe mogao reagovati upotrebom sile; na primjer, u slučajevima snajperskog djelovanja, pripadnici UNPROFOR-a su mogli uzvratiti vatru.¹⁴⁹ Na otvaranje vatre, uključujući granatiranje, mogli su odgovoriti samo vatrom iz pješadijskog naoružanja, jer teško naoružanje nisu imali.¹⁵⁰ Pored toga, u opasnim dijelovima grada bili su razmješteni oklopni

zarobljenim vojnicima UN-a, P30, Protestno pismo od 3. juna 1995. P32 je primjer protestnog pisma koje je general Gobillard napisao optuženom, Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 482 – 483; P32, Protestno pismo od 3. juna 1995.

¹³⁹ Svjedok W-156, P625, str. 10 (zapečaćeno). Sektor je imao odjeljenje zaduženo za sastavljanje i slanje protestnih pisama.

¹⁴⁰ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 934.

¹⁴¹ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 935.

¹⁴² Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 953. *Vidi takođe* David Fraser, 8. februar 2007., T. 1814; svjedok W-156, P625, str. 10 (zapečaćeno).

¹⁴³ *Vidi*, na primjer, D111, Pismo generala Van Baala upućeno zamjeniku komandanta ABiH-a, od 12. avgusta 1994. Pisma za ABiH bila su adresirana na komandanta korpusa ABiH-a, Louisa Fortina, 16. januar 2007., T. 479.

¹⁴⁴ Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 484.

¹⁴⁵ Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 484; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5347 (zatvorena sjednica).

¹⁴⁶ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 950.

¹⁴⁷ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 950; David Harland, 15. januar 2007., T. 347 – 349.

¹⁴⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 321, 347 – 349; Ronald Eimers, P585, str. 6, 10.

¹⁴⁹ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 708 – 709; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 954 – 956; Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 487.

¹⁵⁰ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 934.

transporteri radi nadgledanja i zaštite.¹⁵¹ Ta vozila su služila i kao pokretni štit iza kojeg su se ljudi mogli kretati donekle bezbjedno od snajperskih hitaca.¹⁵²

45. UNPROFOR je raspolagao radarima pomoću kojih je mogao da prati kretanje i položaje VRS-a.¹⁵³ Mogao je i da zaprijeti upotrebom ratnog vazduhoplovstva.¹⁵⁴ Mada se vazduhoplovstvo, u skladu s Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija br. 824, moglo koristiti za odbranu zaštićenih zona, njegovo korišćenje se, u stvari, u većini slučajeva smatralo nesrazmjernim zbog opasnosti od nanošenja kolateralne štete.¹⁵⁵ Napadi ratnog vazduhoplovstva su morali biti odobreni u skladu s procedurom "dvostrukog ključa", koji su se NATO i UNPROFOR dogovorili da primjenjuju prilikom pokretanja vazdušnih napada.¹⁵⁶

4. Mirovne inicijative

46. Tokom suđenja izvedeni su dokazi o raznim mirovnim inicijativama koje je pokrenuo UNPROFOR, kako prije, tako i tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.¹⁵⁷ Mnogi od tih sporazuma bili su istovremeno na snazi. U svom Završnom podnesku, odbrana je izložila argumenat da je "stav vođa Armije BiH bio da se pretvaraju da se brane kako bi bolje napadali i da nikada ne prihvate primirje ili demilitarizaciju Sarajeva."¹⁵⁸

47. Prekida vatre je bilo tokom cijelog rata.¹⁵⁹ U svom Završnom podnesku, tužilaštvo je iznijelo tvrdnju da su prekidi vatre bili besmisleni, navodeći da su se svi incidenti snajperskog djelovanja iz priloga, u kojima je pogođen tramvaj, dogodili tokom prekida vatre.¹⁶⁰ Dokazi tužilaštva, kao i dokazi odbrane, pokazali su da prekidi vatre nisu trajali duže od nekoliko dana i da

¹⁵¹ Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 487 – 489; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 954 – 956; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5248; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2161 – 2162; svjedok W-156, 27. april, T. 5325 – 5326 (zatvorena sjednica). *Vidi takođe* P35, mapu na kojoj je oznake unio Louis Fortin; P613, Video-snimak snajperskog djelovanja na ulicu Zmaja od Bosne. Na nekim mjestima vršeno je i patroliranje, Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 954 – 956.

¹⁵² *Vidi* P612, Video-snimak o događajima u Sarajevu; P613, Video-snimak o snajperskom djelovanju na ulicu Zmaja od Bosne; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2161 – 2162.

¹⁵³ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 737. Za više dokaza u vezi s tim radarima, *vidi ispod* II.E.6.(b)(xv) Granatiranje tržnice Markale 28. avgusta 1995.

¹⁵⁴ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 934.

¹⁵⁵ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 955, 25. januar 2007., T. 1042; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1798. *Vidi takođe* P44, Memorandum o sastanku između generala Smitha i generala Meillea od 26. juna 1995.

¹⁵⁶ David Harland, 16. januar 2007., T. 434 – 435, 437 – 438, P2, MT, T. 28688 – 28689; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3375, 3415 – 3416, P334, str. 22.

¹⁵⁷ U vezi s mirovnim informacijama prije perioda na koji se odnosi Optužnica, *vidi* P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 33 – 38, gdje se pominje osnivanje Međunarodne konferencije za bivšu Jugoslaviju, (dalje u tekstu: MKBJ) i pristanak Radovana Karadžića, Vanceov plan, Vance-Owenov mirovni plan, Owen-Stoltenbergov plan, Washingtonski sporazum; *vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5740.

¹⁵⁸ Završni podnesak odbrane, par. 78 – 83.

¹⁵⁹ Alija Holjan, P526, str. 2; Fikreta Pačarić, P643, str. 9; Slavica Livnjak, P95, str. 2.

¹⁶⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 50.

nije bilo nikakvih garancija da tokom prekida vatre ljudi neće biti ranjeni ili ubijeni.¹⁶¹ Postoje dokazi da je SRK kršio prekide vatre,¹⁶² kao i ABiH.¹⁶³

(a) Demilitarizovana zona – 14. avgust 1993.

48. Dana 14. avgusta 1993., u Sarajevu je uspostavljena demilitarizovana zona (dalje u tekstu: DZ), koja je obuhvatala sarajevski aerodrom i "veliki dio" planine Igman.¹⁶⁴ Područje DZ preklapalo se sa Zonom totalnog isključenja (dalje u tekstu: ZPI), o kojoj se govori dalje u tekstu.¹⁶⁵ U svom Završnom podnesku, odbrana je ustvrdila da je DZ na području Igmana od trenutka njenog uspostavljanja do kraja sukoba *de facto* bila pod kontrolom ABiH-a, i da je zbog toga bila "legitiman vojni cilj".¹⁶⁶ U vezi s tim, Pretresno vijeće ima u vidu, na primjer, jedan memorandum UNPROFOR-a u kojem se opisuje da je ABiH koristila DZ kao područje za okupljanje i odmor vojnika ABiH.¹⁶⁷ Međutim, dokazi ukazuju na to da su sporazum o DZ-u kršile obje strane.¹⁶⁸

(b) Zona potpunog isključenja (ZPI) – 9. februar 1994.

49. Dana 9. februara 1994., VRS i ABiH su se dogovorile da, između ostalog, obustave vatru, da uspostave ZPI u Sarajevu, da se UNPROFOR razmjesti između dviju strana, te da se teško naoružanje smjesti u takozvane punktove za prikupljanje naoružanja (dalje u tekstu: PPN), koje je nadgledao UNPROFOR.¹⁶⁹ ZPI je obuhvatao područje oko Sarajeva prečnika 20 kilometara.¹⁷⁰

¹⁶¹ Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6629, 6630; Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8777; Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7038 – 7039; Hafiza Karačić, P115, str. 1; svjedok W-118, 6. februar 2007., T. 1637 – 1638; Alija Holjan, P526, str. 2; Fikreta Pačariž, P643, str. 9; Slavica Livnjak, P95, str. 2.

¹⁶² *Vidi*, na primjer, otvaranje snajperske vatre na Almu Čutunu; otvaranje snajperske vatre na Dženanu Sokolović i Nermina Divovića; otvaranje snajperske vatre na Afeza Karačića i Sabinu Šabanić; otvaranje snajperske vatre na Azema Agovića i Alena Gičevića; otvaranje snajperske vatre na Senada Kešmera, Almu Mulaosmanović i Aliju Holjana; otvaranje snajperske vatre na Šemšu Čovrka; granatiranje Livanjske ulice. *Uporedi* Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6327 – 6328.

¹⁶³ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 401; Milorad Košarac, 26. juli 2007., T. 8870 – 8871, 8879 – 8881; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6326.

¹⁶⁴ David Harland, P2, MT. 28650; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3877 – 3878 (zatvorena sjednica).

¹⁶⁵ Svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3877 (zatvorena sjednica). *Vidi takođe* Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 545 – 546; David Harland, 15. januar 2007., T. 340, koji je izjavio da se za ZPI ponekad koristio "neutralni naziv" DZ.

¹⁶⁶ Završni podnesak odbrane, par. 36, 59 – 60. Odbrana navodi riječi Davida Harlanda koji je izjavio da je DZ *de facto* bila pod kontrolom ABiH-a jer je ABiH prolazila kroz zonu i iza nje postavljala kontrolne punktove. Potonje se "vjerovatno" počelo događati krajem 1994. Odbrana je takođe ustvrdila da je ABiH "stalno kršila sporazum o DZ kako bi realizovala svoju strategiju" protivnapada izvan a prema Sarajevu, par. 106.

¹⁶⁷ D5, Bilješke o sastanku između generala Gobilliarda i Ejupa Ganića, od 2. oktobra 1994. (dalje u tekstu: Bilješke o sastanku, od 2. oktobra 1994.), str. 2; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3881 – 3882 (zatvorena sjednica); Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5756 – 5757, 5762; D187, Informacija o velikim borbenim rezultatima jedinica 1. korpusa, od 1. novembra 1994. U vezi s drugim kršenjem DZ-a, *Vidi takođe* David Fraser, 8. februar 2007., T. 1889; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3884 – 3885 (zatvorena sjednica), P387, str. 19 (zapečaćeno); T-41, 18. juli 2007., T. 8530 – 8531, 8533; D132, Memorandum UNPROFOR-a o incidentu na planini Igman, od 7. oktobra 1994., str. 2; D131, Izjava Yasushija Akashija od 7. oktobra 1994.; P867, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 14. decembar 1994., str. 2; D336, Fotografija; D337, Fotografija.

¹⁶⁸ Svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3877, 3879 – 3880, 3894 (zatvorena sjednica), P387, str. 19, 21 – 22 (zapečaćeno); David Harland, P2, MT. 28651. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5757; P7, Poruka UNPROFOR-a o sastanku s vođama bosanskih Srba, od 19. novembra 1994., str. 2; P8, Memorandum UNPROFOR-a od 23. novembra 1994., str. 1.

¹⁶⁹ *Vidi*, na primjer, Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 941 – 942; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3395; David Harland, 15. januar 2007., T. 340, P1, MT. 26944, P2, MT. 28673 – 28674; Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 514, 545 – 546, P27, str. 4; svjedok W-46, P387, str. 8 (zapečaćeno); D6, UNPROFOR-ova sedmična procjena političke situacije u BiH od 17. februara 1994. (dalje u tekstu: UNPROFOR-ova sedmična procjena političke situacije u BiH, 17. februar 1994.), str. 2, 6.

Unutar ZPI-ja sve teško naoružanje se moralo povući na PPN-ove.¹⁷¹ U vezi s tim, intendantski zastavnik Richard Higgs, vještak tužilaštva za minobacače, u svom je svjedočenju izjavio je da se minobacači kalibra od približno 85 mm ubrajaju u klasu srednjeg kalibra teškog naoružanja, dok se minobacači kalibra 120 mm ubrajaju u teško naoružanje.¹⁷² U Sarajevu i okolini nalazilo se devet PPN-ova; dva su bila na teritoriji pod kontrolom ABiH-a, a sedam na teritoriji pod kontrolom SRK-a.¹⁷³ U slučaju da se ijedna strana nije pridržavala ovog sporazuma, moglo je doći do vazdušnih napada NATO-a ili nametanja sankcija.¹⁷⁴

50. Odbrana je u svom Završnom podnesku ustvrdila da je "SRK većinu svog teškog naoružanja s područja Nišića povukao prema sjeveru, a s područja Trnova prema jugu svoje zone odgovornosti" te da je "SRK, generalno, poštovala sporazum, ali je tokom ofanzive Armije BiH u proljeće 1995. uzela dio naoružanja kako bi odgovorila na artiljerijske napade Armije BiH".¹⁷⁵ Povlačenje teškog naoružanja iz ZPI tokom perioda u kojem je optuženi bio komandant potvrdila su dva svjedoka odbrane.¹⁷⁶ Međutim, dokazi su pokazali da se ni SRK ni ABiH nisu pridržavali ZPI-ja i da su povremeno, tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica, držala svoje teško naoružanje unutar zone prečnika 20 kilometara oko Sarajeva, van PPN-ova.¹⁷⁷

51. Ubrzo nakon što je prekid vatre stupio na snagu, UNPROFOR je izvijestio da sporazum "dobro funkcioniše", te da ga narušavaju samo manja kršenja.¹⁷⁸ Međutim, odbrana je ustvrdila da je sporazum o prekidu vatre, sklopljen u februaru 1994., od avgusta 1994. "već bio mrtvo slovo na

¹⁷⁰ Svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3876 – 3877 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4229; David Harland, 15. januar 2007., T. 340; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6135 – 6136; P917, Mapa SRK-a na kojoj se vidi ZPI.

¹⁷¹ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 546; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 941 – 942; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3388, 3395; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3828 (zatvorena sjednica), P387, str. 6, 8 (zapečaćeno); Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4229; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5363 (zatvorena sjednica); David Harland, P2, MT. 28674; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6251 – 6252. Siniša Krsman je na unakrsnom ispitivanju potvrdio da su topovi kalibra 20 mm montirani na vozila takođe bili izuzeti, Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6274. Pretresno vijeće ima u vidu da je brigadir Mohatarem svjedočio da su PPN uspostavljeni u skladu sa Sporazumom o potpunom prekidu neprijateljstava, Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 707. *Vidi takođe ispod*, II.A.4.(d) Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava – 23. decembar 1994.

¹⁷² Richard Higgs, 23. april 2007., T. 4999; P588, Izvještaj Richarda Higgsa, od 3. avgusta 2006. (dalje u tekstu: Izvještaj vještaka Richarda Higgsa), str. 2.

¹⁷³ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 707; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3828 (zatvorena sjednica); P869, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 10. decembra 1994.

¹⁷⁴ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3395; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3879 (zatvorena sjednica). Međutim, Pretresno vijeće ima u vidu da su zaraćene strane imale pristup svom teškom naoružanju i dozvolu da vrše njegovo održavanje pod nadzorom "osoblja UN-a", Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 941 – 942; D6, UNPROFOR-ova sedmična procjena političke situacije u BiH, 17. februar 1994., str. 2 - 3.

¹⁷⁵ Završni podnesak odbrane, str. 72.

¹⁷⁶ Stjepan Đukić, 3. juli 2007., T. 7506; Rade Ivanović, 4. juli 2007., T. 7642.

¹⁷⁷ U vezi sa SRK-om, *vidi* David Harland, 15. januar 2007., T. 340, P1, MT. 26945 – 26946; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 707 – 708; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3387; Ronald Eimers, P585, str. 7; D213, Izvještaj komandanta SRK-a, od 19. septembra 1994., str. 1; D4, Memorandum o sastancima na Palama i u Sarajevu, od 20. septembra 1994., str. 3; P760, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 10. decembra 1994., str. 2; P339, Bilješke o sastanku između generala Smitha i Radovana Karadžića, od 5. aprila 1995. *Uporedi* Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6274 – 6275, 6277.

U vezi s ABiH-om, *vidi* David Harland, 15. januar 2007., T. 390; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3881 – 3882 (zatvorena sjednica); Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4010; D3, Memorandum UNPROFOR-a o napadu ABiH-a izvršenom 18. septembra 1994., od 19. septembra 1994.; D4, Memorandum o sastancima na Palama i u Sarajevu, od 20. septembra 1994., str. 2; D5, Bilješke o sastanku, 2. oktobar 1994., str. 2; D53, Naređenje o postupku prema snagama UNPROFOR-a, od 30. septembra 1994. (dalje u tekstu: Naređenje ABiH, 30. septembar 1994.), str. 1; D150, Naređenje Vahida Karavelića, od 12. novembra 1994. str. 1.

papiru".¹⁷⁹ David Harland je potvrdio da je u periodu od 10. februara 1994. do 24. aprila 1994. godine ABiH često kršila sporazum o prekidu vatre.¹⁸⁰ Iznio je komentar da je vatra ABiH privlačila uzvratnu vatru SRK-a po gradu.¹⁸¹ Naređenje generala Rasima Delića, komandanta ABiH, od 1. januara 1995., pokazuje da je ABiH takođe kršila uslove sporazuma vezane za PPN-ove.¹⁸²

52. Predočeni su dokazi o tome da je SRK, i prije i tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, kršila sporazume o PPN-ovima.¹⁸³ Dana 21. avgusta 1994., optuženi je izdao naređenje da se maskira teško naoružanje u TEZ-u.¹⁸⁴ Optuženi je "najstrože" zabranio "samovoljno izuzimanje i upotrebu teškog naoružanja koje se nalazi na sabirnim punktovima pod kontrolom UNPROFOR-a. Za izuzimanje i upotrebu ovog naoružanja u slučaju potrebe komanda Sarajevsko-romanijskog korpusa će tražiti saglasnost od Glavnog štaba Vojske Republike Srpske".¹⁸⁵ Dokazi pokazuju da je SRK svoje naoružanje na PPN-ovima mogao koristiti, te da je to "vrlo često" i činio, pa je sa tih položaja "pucao na grad".¹⁸⁶

(c) Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja – 14. avgust 1994.

53. Reagujući na stradanje civila od snajperske vatre na objema stranama, UNPROFOR je pokrenuo pregovore u cilju postizanja sporazuma o prekidu snajperskog djelovanja.¹⁸⁷ Pregovori su vođeni od kraja jula 1994. do 14. avgusta 1994.¹⁸⁸ Dana 14. avgusta 1994., general-major Vahid Karavelić i optuženi potpisali su "Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja na području Sarajeva" (dalje u tekstu: Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja).¹⁸⁹ U svom Završnom podnesku, tužilaštvo je navelo da su "pregovori, potpisivanje i provođenje sporazuma o prestanku

¹⁷⁸ D6, UNPROFOR-ova sedmična procjena političke situacije u BiH, 17. februar 1994., str. 3.

¹⁷⁹ Završni podnesak odbrane, par. 73.

¹⁸⁰ David Harland, P2, MT. 28675. *Vidi takođe* Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4229 – 4230.

¹⁸¹ David Harland, P2, MT. 28675.

¹⁸² D303, Naređenje Rasima Delića o provođenju Sporazuma o potpunom prekidu neprijateljstva, od 1. januara 1995., str. 2, 4.

¹⁸³ *Vidi*, na primjer, Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3316 – 3317; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 941 – 942; Ronald Eimers, P585, str. 7; P844, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 4. juna 1995., str. 12; P877, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 28. februar 1995., str. 10; P918, Spisak materijalno-tehničkih sredstava, od 21. februara 1995. *Uporedi* Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7585 – 7586 7600 – 7601.

¹⁸⁴ P667, Naređenje komandanta SRK-a o maskiranju naoružanja, 21. avgust 1994., str. 2. *Vidi takođe* P802, Prijedlog zamjenika komandanta SRK-a, 10. februar 1994., str. 1 - 2.

¹⁸⁵ P667, Naređenje komandanta SRK-a o maskiranju naoružanja, 21. avgust 1994., str. 2.

¹⁸⁶ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3828 (zatvorena sjednica), P387, str. 23 (zapečaćeno); Rupert Smith, P334, str. 13; Louis Fortin, P27, str. 10; P102, Protestno pismo, od 26. aprila 1995.

¹⁸⁷ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1820, 1872 – 1873; David Harland, 15. januar 2007., T. 334 – 336. *Vidi takođe* T-52, 28. juni 2007., T. 7468 – 7469; P13, Izvještaj o antisnajperskom projektu, od 24. aprila 1995.

¹⁸⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 334 – 335. Pregovorima su prisustvovali Mustafa Hajrulahović, general Karavelić i Hasan Muratović s "bosanske strane", te Dragomir Milošević, "koji je u to vrijeme bio relativno nov", profesor Koljević i general Tolimir sa "srpske strane". Drugi su "dolazili i odlazili". UNPROFOR je tražio da se na dijelovima teritorija pod kontrolom ABiH-a i SRK-a postave velike, plastične pregrade bez otvora, za zaštitu od snajperskog djelovanja, *vidi* P13, Izvještaj o antisnajperskom projektu, 24. april 1995. Na kraju, strane nisu postigle dogovor o tome, David Harland, 15. januar 2007., T. 337, 393.

¹⁸⁹ P206, Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja od 14. avgusta 1994., David Harland, P2, MT. 28683.

snajperskog djelovanja", kao i "lokalni sporazumi o prekidu vatre" pokazatelji "efektivne kontrole optuženog".¹⁹⁰

54. Nakon Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja uslijedili su sastanci o provođenju mjera, dogovori o provođenju sporazuma i dodatak sporazumu o prestanku snajperskog djelovanja, koji su za cilj imali da se poveća efikasnost Sporazuma.¹⁹¹ U jednom memorandumu UNPROFOR-a od 18. avgusta 1994. navodi se da su "vlasti dviju zaraćenih strana izjavile da su izdavale naređenja svojim trupama da prekinu sa snajperskim aktivnostima [...]".¹⁹²

55. Tokom prvog mjeseca od dana od stupanja na snagu Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, UNPROFOR je izvijestio da je sporazum "dao mnogo pozitivnih rezultata [...] ali da taj rezultat nije sasvim zadovoljavajući."¹⁹³ David Harland je u svom svjedočenju izjavio da je nakon potpisivanja sporazuma snajpersko djelovanje prestalo tokom najmanje šest sedmica, te da je nivo antisnajperskog djelovanja bio smanjen tokom nekoliko mjeseci.¹⁹⁴ Međutim, u nekoliko izvještaja UNPROFOR-a zabilježeno je da su obje strane kršile Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja.¹⁹⁵

56. Mada je porekao da je SRK kršio Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja, pukovnik Dragičević je izjavio da su od snajperske vatre stradali civili na obje strane.¹⁹⁶ Prema izjavi brigadnog generala Davida Fräsera, koji je od aprila 1994. do maja 1995. bio vojni pomoćnik komandanta UNPROFOR-a u Sektoru Sarajevo, prije nego što je sklopljen Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja snajpersko djelovanje je predstavljalo "značajan problem", a nastavilo je da predstavlja problem i nakon njegovog potpisivanja.¹⁹⁷

¹⁹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 469.

¹⁹¹ David Harland, 15. januar 2007., T. 338; P666, Memorandum upućen komandi SRK-a, od 15. avgusta 1994., str. 2; P4, Memorandum o provođenju Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, 18. avgust 1994.; P5, Dodatak antisnajperskom sporazumu, 1. oktobar 1994.

¹⁹² P4, Memorandum o provođenju Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, 18. avgust 1994., str. 1; David Harland se nije složio s tvrdnjom da ABiH nije poštovala svoju obavezu javnog promovisanja Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, a da SRK jeste, David Harland, 15. januar 2007., T. 394 – 395.

¹⁹³ P207, UNPROFOR-ov prijedlog ocjene Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, od 15. septembra 1994., str. 3

¹⁹⁴ David Harland, 15. januar 2007., T. 337, 16. januar 2007., T. 408, P1, MT. 26952; svjedok W-46, P387, str. 14 (zapečaćeno); P207, UNPROFOR-ov prijedlog ocjene Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, 15. septembar 1994.

¹⁹⁵ P6, Telegram UNPROFOR-a o kršenju Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, od 12. septembra 1994. (dalje u tekstu: Telegram UNPROFOR-a od 12. septembra 1994.); P24, Izvještaj UNPROFOR-a o sastanku sa zvaničnicima bosanske Vlade, od 12. marta 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj UNPROFOR-a, 12. mart 1995.); P204, Protestno pismo, 9. oktobar 1994.; P793, Izvještaj UNPROFOR-a o kršenju Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, od 8. septembra 1994., *Vidi takođe* svjedok W-156, P625, str. 19, 27 (zapečaćeno); D64, Naređenje Fikreta Prevljaka, od 19. septembra 1995.

¹⁹⁶ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4031 – 4032. *Vidi takođe* svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7469 – 7470.

¹⁹⁷ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1822 – 1823. *Vidi takođe* P11, Izvještaj o primjeni SOPN-a od 29. marta 1995., str. 2.

(d) Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava – 23. decembar 1994.

57. Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava (dalje u tekstu: SOPN) potpisan je 23. decembra 1994.¹⁹⁸ Postoje dokazi da je komanda SRK-a svojim vojnicima izdala naređenje da se pridržavaju SOPN-a.¹⁹⁹ Pukovnik Dragičević je izjavio da je SRK poštovao odredbe SOPN-a.²⁰⁰

58. Dana 28. decembra 1994. UNPROFOR je izvijestio da se "primirje uglavnom poštuje, oružani incidenti su smanjeni za više od 90 % u odnosu na stanje prije 24. decembra", ali da je "u Sarajevu [...] situacija i dalje napeta" i "postoji bojazan da aktivnosti ABiH mogu da prouzrokuju reakciju VRS".²⁰¹ David Harland je izjavio da je prekid neprijateljstava trajao otprilike četiri mjeseca.²⁰² Međutim, Milan Mandilović, načelnik Odjela za uho, grlo, nos u Državnoj bolnici 1994. i 1995. godine, nije se s tim složio izjavivši da "tako dugi vremenski periodi u opkoljenom gradu Sarajevu nisu bili apsolutno mogući".²⁰³

59. S tim u vezi, postoje dokazi da je SRK kršio SOPN. General Smith je izjavio da su bosanskih Srbi potakli krah SOPN-a.²⁰⁴ Kako se bližio mart 1995. godine "zabilježen je alarmantan porast vojnih dejstava".²⁰⁵ U martu 1995., general Smith je zaključio da su i ABiH i VRS odlučile da SOPN više ne postoji.²⁰⁶

60. Postoje dokazi da je i ABiH kršila SOPN.²⁰⁷ Dana 1. januara 1995., general Delić je u vezi sa SOPN-om naredio sljedeće: "Ukoliko se sporazum bude poštovao, vrijeme se treba koristiti za obuku vojnika, jedinica i komandi, [...] i pripremu za nastavak borbenih dejstava".²⁰⁸ Odgovarajući na pitanja odbrane, general-major Nicolai je izjavio da nije znao da je ABiH pripremala ofanzivu

¹⁹⁸ Ronald Eimers, P584, str. 4. Strane u Sporazumu predstavljali su Alija Izetbegović, Rasim Delić, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, te Krešimir Zubak i Vladimir Šoljić, a svjedoci su bili Yasushi Akashi i Michael Rose. *Vidi takođe* Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6562; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5763.

¹⁹⁹ D214, Naređenje o prekidu vatre, od 25. decembra 1994.; D137, Instrukcije komande SRK-a za rad, od 26. decembra 1994. *Vidi takođe* Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6255; Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6554.

²⁰⁰ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4018.

²⁰¹ P836, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 28. decembra 1994., str. 1, 2.

²⁰² David Harland, 16. januar 2007., T. 407 – 408. *Vidi takođe* Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8430 – 8432; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5235 – 5236, 5243 – 5244, 5246, 5251; svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6399; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6497.

²⁰³ Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 620. U nastavku je izjavio: "nekoliko dana i onda je, ovaj, dolazilo ponovo do nekih eskalacija, pa opet pritisak međunarodne zajednice, pa eskalacije", *ibid.*

²⁰⁴ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3310.

²⁰⁵ Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4809, 4813, P584, str. 4; P11, Izvještaj o primjeni SOPN-a, 29. mart 1995. *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3310.

²⁰⁶ Rupert Smith, P334, str. 8, 10. *Vidi takođe* Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4809, 4813. P339, Bilješke sa sastanka između generala Smitha i Radovana Karadžića, 5. april 1995.; P25, Telegram UNPROFOR-a o sastancima sa zvaničnicima Vlade Bosne i Hercegovine, od 14. marta 1995. (dalje u tekstu: Telegram UNPROFOR-a od 14. marta 1995.), str. 3.

²⁰⁷ *Vidi* Izvještaje o situaciji vojnih posmatrača UN-a u vezi s kršenjima prekida vatre od strane ABiH-a: P850, Dnevni izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a, od 9. jula 1995., str. 2, 11 - 12; P841, Dnevni izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a, od 19. avgusta 1995., str. 12.

²⁰⁸ D303, Naređenje Rasima Delića o provođenju SOPN-a, 1. januar 1995., str. 4. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5766, 5771 – 5772; T-53, 11. juni 2007., T. 6402; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6504 – 6505; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8148 – 8149.

dok je prekid vatre bio na snazi.²⁰⁹ Prema izjavi Davida Harland, UNPROFOR je oštro protestovao zbog kršenja prekida vatre od strane ABiH-a i zaprijetio da će primijeniti vazdušne napade.²¹⁰ Međutim, ABiH nije kažnjena upotrebom vazduhoplovstva NATO-a zbog kršenja SOPN-a.²¹¹

(e) Neuspjeh dogovora o ZPI i napadi NATO-a

61. General Smith i potpukovnik Fortin izjavili su da su dogovori o ZPI-ju pretrpjeli krah u maju 1995.²¹² U jednom izvještaju UNPROFOR-a od 19. maja 1995. navodi se sljedeće: "[K]ao što su mnogi predviđali, Zona potpunog isključenja teškog naoružanja oko Sarajeva uglavnom je prestala da postoji. Nakon što je štab UNPROFOR-a odlučio da ne uputi poziv vazduhoplovstvu NATO-a da obezbjedi poštovanje ZPI-ja, obje strane su počele da energično koriste svoje teško naoružanje. U utorak je po gradu zabilježeno više od 1.500 detonacija, a u srijedu više od 1.200. Sve do unazad dvije sedmice, dnevno se u prosjeku bilježilo manje od 20 detonacija."²¹³

62. Dana 24. maja 1995., nakon što su borbe pojačane, SRK je povukao naoružanje sa PPN-ova i odbio da ga vrati.²¹⁴ General Smith je izdao ultimatum da se ponovo uspostavi ZPI, ali je on ignorisan, što je 25. maja 1995. dovelo do vazdušnih udara NATO-a po bunkerima koji su se nalazili u skladištu municije nedaleko Pala.²¹⁵ Tokom noći 25. maja 1995., VRS je nastavila s granatiranjem zaštićenih zona u BiH, uključujući i Sarajevo.²¹⁶ Dana 25. i 26. maja 1995., SRK je ponovo uzeo određen broj teškog naoružanja sa PPN-ova.²¹⁷ Dana 26. maja 1995., NATO je ponovo gađao skladište municije nedaleko od Pala.²¹⁸ Pukovnik Dragičević je u svom svjedočenju izjavio da je SRK povukao naoružanje sa PPN-ova zbog prijetnje koju je predstavljala ABiH.²¹⁹

²⁰⁹ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 976 – 977.

²¹⁰ David Harland, P2, MT. 28651 – 28652. *Vidi takođe*, na primjer, P391, Izvještaj UNPROFOR-a o granatiranju i snajperskom djelovanju ABiH-a i SRK-a, od 17. novembra 1994. (dalje u tekstu: Izvještaj UNPROFOR-a, od 17. novembra 1994.).

²¹¹ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4021; Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 544; Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3654.

²¹² Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 546; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3316 – 3317, P334, str. 12, 13. *Vidi takođe* David Harland, P1, MT. 26945 – 26946.

²¹³ D12, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 19. maja 1995. (dalje u tekstu: Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 19. maj 1995.), str. 2. U vezi s tim vazdušnim udarima NATO-a, *vidi* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3352 – 3354, P334, str. 12; D451, Sažetak dnevnih informacija UNPROFOR-a, od 8. maja 1995., str. 1 - 2.

²¹⁴ Rupert Smith, P334, str. 13; David Harland, P1, MT. 26957.

²¹⁵ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3394 – 3396, P334, str. 13; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 942 – 943, 25. januar 2007., T. 1041; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4021 – 4022, 4052 – 4054; T-7, 19. juni 2007., T. 6852; svjedok W-46, P387, str. 30 (zapečaćeno); Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 543, P27, str. 7, 10; P340, Izlazni šifrovani telegram, od 26. maja 1995., str. 1.

²¹⁶ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 943; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3395 – 3397, P334, str. 13 – 14; P340, Izlazni šifrovani telegram, 26. maj 1995., str. 1; svjedok W-46, P387, str. 30 (zapečaćeno); Louis Fortin, P27, str. 11.

²¹⁷ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4021 – 4022.

²¹⁸ Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1041; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3394 – 3397, P334, str. 14; svjedok T-7, 19. juni 2007., T. 6852; Louis Fortin, P27, str. 10; P340, Izlazni šifrovani telegram, 26. maj 1995., str. 1 - 2.

²¹⁹ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4021, 4052, 27. mart 2007., T. 4075 – 4076. *Vidi takođe* Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6050. Pretresno vijeće napominje da je saslušalo i iskaz svjedoka odbrane koji se sjeća da je imao artiljerijsku podršku tokom ofanzive ABiH-a na Golom Brodu u ljeto 1995., Milorad Košarac, 26. juli 2007., T. 8879, 8902 – 8903, 8904.

63. Dana 18. juna 1995. UNPROFOR se povukao sa svih PPN-ova oko Sarajeva jer se njegove jedinice više nisu mogle bezbjedno razmjestiti u izolovanim dijelovima teritorije pod kontrolom SRK-a.²²⁰ Nakon granatiranja tržnice Markale 28. avgusta 1995., izdano je naređenje za daljnje vazdušne udare NATO-a.²²¹ U noći 29. avgusta 1995., počeli su vazdušni napadi na položaje bosanskih Srba.²²² Ti napadi su trajali do 1. septembra 1995.²²³ Prekinuti su do 4. septembra 1995. da bi se omogućilo održavanje sastanaka između komandanta UNPROFOR-a, generala Janviera, i generala Mladića, na kojima je, između ostalog, raspravljano i o povlačenju cjelokupnog teškog naoružanja iz zone potpunog isključenja.²²⁴ Napadi NATO-a, čija je meta bilo šire područje Sarajeva, nastavili su se 5. septembra 1995. i trajali su do 14. septembra 1995.²²⁵ U tim napadima, podrške NATO-u pružile su Snage za brzu intervenciju UNPROFOR-a koje su intenzivno bombardovale položaje Bosanskih Srba oko Sarajeva.²²⁶ Odgovarajući na pitanja odbrane, general Smith i David Harland su izjavili da su ciljevi bili "potpuno precizno" odabrani i da su svi bili vojnog karaktera.²²⁷ Prema izjavi Milorada Katića, u napadima NATO-a pogođene su dvije kasarne u Lukavici, dok na Grbavici nije pogođen nijedan cilj.²²⁸ Dana 13. septembra 1995., dogovorena je pauza od 72 sata, koja je zatim produžena do 20. septembra 1995.²²⁹

64. Dana 15. septembra 1995., predstavnici VRS-a, među kojima je bio i optuženi, i predstavnici UNPROFOR-a dogovorili su prekid vatre i povlačenje snaga VRS-a s područja oko Sarajeva.²³⁰ Istoga dana optuženi je naredio "izvlačenje 50% teškog naoružanja iz zone isključenja Sarajevo [...]".²³¹ Sljedećih dana iz Sarajeva je povučena većina teškog naoružanja.²³²

65. Dana 5. oktobra 1995., dogovoren je prekid vatre u trajanju od 60 dana; isti je trebalo da stupi na snagu 10. oktobra 1995., pod uslovom da se ponovo poveže sistem komunalija.²³³ Dana 11.

²²⁰ Svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5352 (zatvorena sjednica); P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 24. juna 1995.

²²¹ David Harland, 16. januar 2007., T. 434 – 435, 437 – 438, P2, MT. 28688 – 28689; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3375, 3415 – 3416, P334, str. 22; Da je odluka donesena 29. avgusta 1995. potvrdio je Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1021 – 1022. *Vidi ispod*, II.E.6(b)(xv) Granatiranje tržnice Markale 28. avgusta 1995.

²²² David Harland, 16. januar 2007., T. 437, P2, MT. 28687. Prema izjavi svjedoka Milorada Katića, bombardovanje je počelo 31. avgusta 1995., Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6050. *Vidi takođe* Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3654.

²²³ David Harland, 16. januar 2007., T. 438; Rupert Smith, P334, str. 23.

²²⁴ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3412 – 3413, P334, str. 23.

²²⁵ Rupert Smith, P334, str. 23.

²²⁶ David Harland, 16. januar 2007., T. 438.

²²⁷ David Harland, 16. januar 2007., T. 439; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3415 – 3416.

²²⁸ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6050, 6052 – 6053.

²²⁹ Rupert Smith, P334, str. 23.

²³⁰ Rupert Smith, P334, str. 23; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 736; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5364 – 5366 (zatvorena sjednica), P625, str. 6 - 7 (zapečaćeno).

²³¹ P736, Naređenje komandanta SRK-a o izvlačenju naoružanja iz zone isključenja, od 15. septembra 1995.

²³² Svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5365 (zatvorena sjednica), P625, str. 7, 8 (zapečaćeno); Rupert Smith, P334, str. 23; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 736.

²³³ Rupert Smith, P334, str. 24.

oktobra 1995., strane u sukobu dogovorile su se da prekid vatre počne 12. oktobra 1995.²³⁴ Borbe su jenjale do 14. oktobra 1995.²³⁵

B. Vojne strukture i linije sukoba

66. Pretresnom vijeću su dostavljeni brojni dokazi o vojnim jedinicama razmještenim u Sarajevu i oko njega, a to su konkretno bile jedinice SRK-a i 1. korpusa ABiH-a. Svjedoci su svjedočili o formacijskom sastavu i komandnoj strukturi raznih vojnih jedinica, kao i raspoloživom naoružanju i opremi. Pored toga, u dokazni materijal su uvršteni i brojni dokumenti vezani za vojne jedinice.

1. Struktura vojnih jedinica

(a) VRS i SRK

67. Dana 12. maja 1992., Skupština bosanskih Srba putem glasanja je donijela odluku o osnivanju VRS-a i imenovala generala Mladića za njenog komandanta.²³⁶ VRS je sastavljena od dijelova JNA, TO-a i dobrovoljačkih jedinica.²³⁷ Kao predsjednik Republike, Radovan Karadžić je bio vrhovni komandant VRS-a.²³⁸ General Mladić je komandovao VRS-om sa centralnog mjesta i nije često delegirao komandne ovlasti.²³⁹ Prema izjavi generala Smitha, on je uvijek bio upoznat sa događanjima u Sarajevu.²⁴⁰

68. Svi korpusi JNA u BiH su preimenovani, ali su zadržali većinu kadrova i naoružanja.²⁴¹ Četvrti korpus JNA sa sjedištem u Sarajevu postao je SRK,²⁴² sa štabom u kasarni u Lukavici.²⁴³ Pored SRK-a, VRS je u svom sastavu imala još pet korpusa.²⁴⁴ Gotovo svi vojnici VRS-a bili su Srbi i većina ih je živjela u BiH.²⁴⁵ Postoje dokazi da su mnogi oficiri VRS-a bili oficiri JNA.²⁴⁶

²³⁴ Rupert Smith, P334, str. 24; David Harland, P1, MT T. 26983.

²³⁵ Rupert Smith, P334, str. 24.

²³⁶ Usaglašena činjenica 20; Činjenica o kojoj je presuđeno broj 44; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5730; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 24.

²³⁷ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8136; Vahid Karavelić, P492, str. 17. *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3360 – 3361; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4005; Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8706 – 8707; P770, Naređenje Tomislava Šipčića od 22. maja 1992.

²³⁸ Usaglašena činjenica 9; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3366 – 3367; P336, Uputstvo VRS-a od 17. marta 1995. *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3304, 3306 – 3307, P334, str. 4.

²³⁹ General Mladić je poštovao komandni lanac VRS-a i "njegov uticaj se mogao osjetiti na veoma niskom nivou", Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3298 – 3299, 3301, 3373.

²⁴⁰ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3299, 3300.

²⁴¹ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 24. *Vidi takođe* Desimir Gagović, 23. avgust 2007., T. 9157 – 9158.

²⁴² Usaglašena činjenica 14; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 24; Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8703 – 8704. *Vidi takođe* Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7233.

²⁴³ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1805, 1807, 1832 – 1833; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5770; T-53, 11. juni 2007., T. 6425 – 6426; svjedok W-156, P625, str. 8 (zapečaćeno); John Jordan, P267, str. 9; D207, Mapa na kojoj je oznake unio Dragan Simić.

²⁴⁴ *Vidi*, na primjer, P335, Naređenje o borbenoj gotovosti, od 23. januara 1995.; P337, Uputstvo VRS-a, od 31. marta 1995.

²⁴⁵ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4007 – 4008; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3360 – 3361; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6322 – 6323.

Međutim, neki svjedoci odbrane izjavili su da je u njihovim jedinicama SRK-a bilo svega nekoliko bivših oficira JNA ili ih uopšte nije bilo.²⁴⁷ Vlada u Beogradu pružala je VRS-u logističku, finansijsku i materijalno-tehničku podršku.²⁴⁸

69. Optuženi je, dok se nalazio na položaju komandanta korpusa, bio odgovoran za približno 18.000 vojnika.²⁴⁹ Brigade SRK-a razlikovale su se u veličini, zavisno od mjesta u kojima su formirane.²⁵⁰ Vojnici su bili uglavnom rezervisti, regrutovani na lokalnom nivou.²⁵¹ Policijske jedinice su ponekad pomagale jedinicama SRK-a na linijama sukoba.²⁵² SRK je imao profesionalne minobacačke posade.²⁵³ Major Eimers je izjavio da su obje strane znale veoma dobro rukovati minobacačima i da su bile u stanju da pogode željene ciljeve ako su imale koordinate.²⁵⁴ SRK je imao i snajperiste.²⁵⁵ Međutim, nekoliko svjedoka odbrane izjavili su da u njihovim vojnim jedinicama nije bilo snajperista.²⁵⁶

(b) ABiH i 1. korpus

70. ABiH je formirana 1992. godine od jedinica TO, dijelova Patriotske lige i drugih vojnih i paravojnih jedinica.²⁵⁷ ABiH je bila prvenstveno vojska bosanskih Muslimana.²⁵⁸

71. Predsjednik Alija Izetbegović je bio vrhovni komandant ABiH-a.²⁵⁹ General Delić je bio komandant Generalštaba ABiH-a.²⁶⁰ ABiH je imala osam korpusa.²⁶¹ U izvještaju načelnika Uprave ABiH-a o nivoima popune navodi se da je 1. avgusta 1994. ABiH imala ukupno 227.256 vojnika.²⁶²

²⁴⁶ Svjedok W-156, P625, str. 36 (zapečaćeno). *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3359.

²⁴⁷ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8135 – 8136, 13. juli 2007., T. 8203 – 8205, 8208 – 8210; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8403; Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8693 – 8694. *Vidi takođe* Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7888.

²⁴⁸ David Harland, P1, MT. 26968 – 26969, 27008 – 27009; P817, Izvještaj za komandu SRK-a od 30. juna 1994.; P819, Izvaci sa 50. sjednice Skupštine bosanskih Srba, održane 15. i 16. aprila 1995.

²⁴⁹ Usaglašena činjenica 11; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5718, 5719; Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8200 – 8201.

²⁵⁰ Borislav Kovačević, 10. juli 2007., T. 7930, 7960. Ilijaška brigada je imala 1.500-1.700 "boraca".

²⁵¹ Svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5367 (zatvorena sjednica), P625, str. 24 (zapečaćeno). *Vidi takođe* Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6236; T-53, 7. juni 2007., T. 6386; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7326; Stjepan Đukić, 28. juni 2007., T. 7498; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8365. Pretresno vijeće je saslušalo svjedočenja o "vikend ratnicima" odnosno neredovnim jedinicama prisutnim u Sarajevu i okolini, uglavnom u ranijim fazama sukoba, Martin Bell, 27. april 2007., T. 5288 – 5289; Vahid Karavelić, P492, str. 17; David Harland, P1, MT. 26952 – 26953. *Vidi takođe* Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8708 – 8711; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 1002 – 1003, 25. januar 2007., 1044; John Jordan, 22. februar 2007., T. 2695 – 2696, P267, str. 10; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3230 – 3232; P913, Presretnuti razgovor od 13. maja 1992. *Uporedi* Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 708; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4791 – 4792, P585, str. 8. Pretresno vijeće ima u vidu da odbrana nije iznijela konkretne argumente o odmetnutim elementima koji su djelovali s teritorije pod kontrolom SRK-a.

²⁵² Rade Ivanović, 4. juli 2007., T. 7632, 7643, 7647, 6. juli 2007., T. 7808 – 7813; Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8729, 8731 – 8732; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8299, 8315 – 8316. *Uporedi* Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8044.

²⁵³ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 961 – 962; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2642 – 2643, P267, str. 7; W-12, 2. mart 2007., T. 3058; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4785 – 4786.

²⁵⁴ Ronald Eimers, P585, str. 5. *Vidi takođe* John Jordan, 21. februar 2007., T. 2642 – 2643, P267, str. 7.

²⁵⁵ David Harland, 16. januar 2007., T. 459; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4100 – 4101; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5288; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5835; Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8211; P680, Izrada naređenja za obuku od 5. januara 1995.; P684, Naređenje za izdvajanje i upućivanje instruktora snajperista od 19. januara 1995.; P688, Naređenje komandanta SRK-a za obuku jedinica SRK-a, od 29. januara 1995.; P763, Zahtjev za opremu i snajpere, od 25. juna 1992.

²⁵⁶ Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6288 – 6289, 6291, 6293; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7594, 7595; Borislav Kovačević, 10. juli 2007., T. 7935; Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8269, 8275; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8404 – 8405, 8445 – 8447.

²⁵⁷ Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5714; Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8672; Vahid Karavelić, P492, str. 5.

²⁵⁸ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7477 – 7478; D106, Izvještaj o popuni ARBiH-a, od 24. avgusta 1994., str. 1.

72. Prema izjavi Davida Harlanda, general Delić je na početku rata imao samo ograničenu kontrolu nad snagama u Sarajevu, ali da se vremenom komandovanje i rukovođenje u ABiH-u poboljšalo, premda nikada nije doseglo nivo koji se održavao u VRS-u.²⁶³ General-major Karavelić je takođe posvjedočio da negdje do 1994. godine, Generalštab nije u potpunosti komandovao i rukovodio svojim korpusima.²⁶⁴ U poređenju sa SRK-om, vojnici i oficiri ABiH-a bili su loše obrazovani i obučeni.²⁶⁵ Naoružanja nisu imali dovoljno i nisu ga dobro održavali, pa je zbog toga među vojnicima bilo nesretnih slučajeva samoranjanja.²⁶⁶

73. General-major Karavelić je bio komandant 1. korpusa ABiH od ljeta 1993. do septembra 1995.²⁶⁷ Komandant 1. korpusa bio je neposredno podređen komandantu Generalštaba ABiH-a.²⁶⁸ Prema izjavi general-majora Karavelića, 1. korpus je bio organizovan u skladu s doktrinom JNA.²⁶⁹

74. Štab 1. korpusa nalazio se u centru Sarajeva, u ulici Danijela Ozme br. 7.²⁷⁰ Bio je okružen civilnim zgradama, tako da je bilo "veoma teško [...] da se na njega usmjere dejstva."²⁷¹ U stvari, ta zgrada nije nijednom pogođena.²⁷²

75. Prvi korpus je formiran 1. septembra 1992. od jedinica TO-a i dijelova Patriotske lige.²⁷³ Tokom sukoba je imao približno 75.000 pripadnika, od čega je približno 40.000-50.000 njih bilo stacionirano u Sarajevu.²⁷⁴

²⁵⁹ Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4159; svjedok T-7, 19. juni 2007., T. 6844.

²⁶⁰ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5760; Rupert Smith, P334, str. 3.

²⁶¹ D106, Izvještaj o popuni ARBiH, 24. avgust 1994., str. 1. Pretresno vijeće ima u vidu da se u uputstvu VRS-a od 17. marta 1995. navodi da je ABiH bila organizovana u šest korpusa, 112 brigada i 45 nezavisnih bataljona, artiljerijskih divizionara, s približno 270.000 pripadnika, P336, Uputstvo VRS-a, od 17. marta 1995., str. 4.

²⁶² D106, Izvještaj o popuni ABiH, 24. avgust 1994, str. 1.

²⁶³ David Harland, 15. januar 2007., T. 374.

²⁶⁴ Vahid Karavelić, P495, GT. 18097. Prema riječima Vahida Karavelića, Generalštab je bio manje-više "isključen iz planova o borbenim dejstvima", a ne planiranju borbenih dejstava bili su uglavnom angažovani sami korpusi, *ibid.* Vidi takođe D157, Pismo Rasima Delića od 19. septembra 1994.

²⁶⁵ Vahid Karavelić, P495, GT. 17654; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3360. Vidi takođe Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4788 – 4789, P585, str. 8; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5767 – 5768, 30. maj 2007., T. 5824, 5837.

²⁶⁶ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8156 – 8158; general-major Karavelić procijenio je da je do prve polovine 1993. manje od jedne trećine ljudstva u ABiH-u imalo oružje, Vahid Karavelić, P492, str. 7, P495, GT. 18154.

²⁶⁷ Vahid Karavelić, P492, str. 4.

²⁶⁸ Vahid Karavelić, P495, GT. 17982. Vidi takođe Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3222 – 3223.

²⁶⁹ Vahid Karavelić, P495, GT. 18084 – 18086, 18088 – 18090.

²⁷⁰ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 741; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1832. Vahid Karavelić je izjavio da se "najvećim dijelom rata" Štab komande nalazio u Sarajevu, Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4086 – 4087, P492, str. 5, 7. svjedok W-57 je izjavio da je Štab komande ABiH-a bio istureno komandno mjesto na području Igmana izvan grada, a da se upravni dio nalazio u Sokolović - koloniji, svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4571; D165, kartu je označio svjedok W-57.

²⁷¹ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1832. Vidi takođe David Fraser, 8. februar 2007., T. 1835.

²⁷² Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 741; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1832.

²⁷³ Vahid Karavelić, P492, str. 5, P494, GT. 11904 – 11905, P495, GT. 17625.

²⁷⁴ Činjenica o kojoj je presuđeno broj 53; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5719; Vahid Karavelić, P492, str. 7, P493, str. 5, P494, GT. 11787, P495, GT. 17629. Vidi takođe Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8201; D106, Izvještaj o popuni ARBiH, 24. avgust 1994., str. 1.

76. Od kraja 1994., 1. korpus su činile 12., 14. i 16. divizija. Dvanaesta divizija je bila u Sarajevu i imala je 30.000-40.000 vojnika.²⁷⁵ Komandant 12. divizije bio je general Fikret Prevljak.²⁷⁶

77. Prema izjavi general-majora Karavelića, 1. korpus je imao svoje strijelce, ali nije imao zasebnu jedinicu snajperista. Ponekad bi se, ovisno o borbenoj situaciji, formirale snajperske grupe.²⁷⁷ Svjedoci su u svojim svjedočenjima izjavili da je 1. korpus ABiH-a, kao i SRK, imao dobro uspostavljeno komandovanje i rukovođenje nad svojim snajperistima.²⁷⁸

2. Naoružanje

(a) Naoružanje kojim su raspolagale VRS i ABiH

78. Pukovnik Dragičević je izjavio da su ABiH i SRK od početka rata u osnovi imale istu vrstu naoružanja "zavisno od toga koji magacini su bili pod njihovom kontrolom".²⁷⁹

79. JNA je imala "jako naoružanje", a većinu tog naoružanja uzela je VRS.²⁸⁰ VRS je preuzela i naoružanje rezervnih snaga policije.²⁸¹ SRK je imao više teškog naoružanja od 1. korpusa ABiH-a.²⁸² Osim tenkova, oklopnih transportera i drugih borbenih vozila, naoružanje SRK-a je obuhvatalo haubice, navođene projekte, topove, višecjevne bacače raketa i minobacače.²⁸³

80. Svjedoci obrane su izjavili da su bataljoni, čete i vodovi SRK-a većinom imali pješadijsko naoružanje i da nisu imali teškog naoružanja.²⁸⁴ Jedinice SRK-a su imale i precizne puške,

²⁷⁵ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3272 – 3273; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4148, P492, str. 5, P495, GT. 18122, 18134, 18135.

²⁷⁶ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3223. *Vidi takođe* David Fraser, 8. februar 2007., T. 1831 – 1832.

²⁷⁷ Vahid Karavelić, P493, str. 8, P494, GT. 11949 – 11953. *Vidi takođe* Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3228 – 3232, 3284; John Jordan, P267, str. 8; svjedok W-156, P625, str. 34 (zapečaćeno); D251, Naređenje Safeta Zajke o efikasnijem angažovanju snajperista od 5. marta 1993., (dalje u tekstu: Naređenje od 5. marta 1993.).

²⁷⁸ David Harland, 16. januar 2007., T. 459.

²⁷⁹ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4045, 4050 – 4051. *Vidi takođe* Branislav Dukić, 18. januar 2007., T. 6788.

²⁸⁰ Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2966; Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8691.

²⁸¹ Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8402 – 8403.

²⁸² Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3360; David Harland, P2, MT. 28701.

²⁸³ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 752; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3561; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4105, P493, str. 4; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5261; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5805, 30. maj 2007., T. 5835; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6268 – 6269, 6298; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6313; Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6625; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6933 – 6934; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7134, 7148 – 7149; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7390 – 7391; Stjepan Đukić, 3. juli 2007., T. 7506; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7577; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7900 – 7901, 7903; Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8198 – 8200; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8372, 8386 – 8387; David Harland, P2, MT. 28701; John Jordan, P267, str. 7; P502, Vojna karta Sarajeva s oznakama koje je unio Vahid Karavelić; svjedok W-156, P625, str. 23 - 24 (zapečaćeno); P669, Naređenje komandanta SRK-a, od 27. avgusta 1994.; P707, Izvještaj SRK-a od 15. maja 1995.; P817, Izvještaj za komandu SRK-a, od 30. juna 1994. *Vidi takođe* svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6391 – 6393; P392, Protestno pismo od 3. decembra 1994.; P620, Video snimak.

²⁸⁴ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6182 – 6183, 6195; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6304, 6313; Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6625; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7071, 7121; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7134, 7150; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7377, 7390 – 7392; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7577; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7900 – 7901; 7903; Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8257, 8272; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8319; T-svjedok 9, 16. juli 2007., T. 8348; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8408 – 8409, 8468 – 8471; Milorad Košarac, 26. juli 2007., T. 8878.

konkretno, "snajpersku pušku 76 kalibra 7.9 mm".²⁸⁵ Pretresnom vijeću su predloženi i pismeni zahtjevi za veliku količinu "snajperskih metaka".²⁸⁶

81. Prvi korpus ABiH-a je imao haubice, topove, raketne bacače, bacače za uništavanje oklopnih vozila i bunkera, protivavionske mitraljeze, različite vrste topova, do 100 minobacača, kao i veliku količinu ručnih bombi.²⁸⁷ Dokazi o tome s koliko je tenkova raspolagala ABiH u Sarajevu kreću se od jednog do dvanaest tenkova.²⁸⁸ Ima dokaza da je ABiH imala i minobacače montirane na vozila.²⁸⁹

82. Berko Zečević, vještak tužilaštva o modifikovanim avionskim bombama, izjavio je da su granate kalibra 82mm od lijevanog čelika proizvođene u Livnici, koja se nalazila na širem području Alipašino polja. Najveći kalibar koji se mogao proizvesti u Sarajevu bio je 120 mm, ali taj kalibar se nije proizvodio u livnici.²⁹⁰ Prema iskazu general-majora Karavelića, 1. korpus je koristio municiju iz zemalja kao što su Sjedinjene Američke Države, Hrvatska, Njemačka i neke islamske zemlje, a deset do dvadeset posto bile su stare zalihe JNA.²⁹¹

83. U vezi sa snajperskim naoružanjem, neki svjedoci su negirali da je ABiH imala moderne puške s optičkim nišanima koje su se mogle koristiti za snajpersko djelovanje, i izjavili su da su

²⁸⁵ Vahid Karavelić, P494, GT. 11796; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3230. Prema izjavi vještaka tužilaštva Patricka van der Weijdena, najbrojnije snajperske puške u arsenalu VRS-a bile su puške tipa Dragunov i M76, pri čemu je najviše bilo pušaka tipa M76, P514, Izvještaj Patricka van der Weijdena o incidentima snajperskog djelovanja u Sarajevu, 1994. - 1995. od 23. mart 2007. (dalje u tekstu: Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena), str. 58, 60. *Uporedi* Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9023, 9058; D360, Sudskobalistička ekspertiza Ivana Stamenova, iz jula 2007. (dalje u tekstu: Izvještaj vještaka Ivana Stamenova), str. 2 - 3, 8 - 9.

²⁸⁶ *Vidi*, na primjer, P765, Izvještaj o utrošku municije od 11. januara 1995. (zapečaćeno), ovjerio svjedok T-53, 11. juni 2007., 11. juni 2007., T. 6408 - 6409, 6420; P766, Zahtjev za municiju od 16. juna 1995., ovjerio svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6452; P775, Zahtjev za municiju od 28. juna 1995.; P729, Zahtjev komandanta SRK-a, 27. juli 1995. Prema izjavi vještaka tužilaštva poručnika Van der Weijdena, za pušku M76 koristili su se meci kalibra 7,62 mm i 7,92 mm; za pušku tipa Dragunov koristili su se meci kalibra 7,62 mm, P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 58. Pukovnik Stamenov je takođe svjedočio da se kalibar 7,62 mm koristio za automatske puške, kalašnjikove, puškomitraljeze, mitraljeze tipa M84, pušku tipa M76 i snajpersku pušku tipa Dragunov, Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9058. Pukovnik Stamenov takođe je svjedočio da su se meci kalibra 7,9 mm koristili za puškomitraljeze i puške tipa M76, Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9023. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5835.

²⁸⁷ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1851, D46, Vojna karta s oznakama koje je unio Davida Frasiera; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2480; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3216 - 3217; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5754, 5761, 5795, 5804 - 5806; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6487; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7169; svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8789; Vahid Karavelić, P493, str. 6, P494, GT. 11961 - 11964; John Jordan, P267, str. 8; D187, Informacija o velikim borbenim rezultatima jedinica 1. korpusa, 1. novembar 1994.; D225, Naređenje Rasima Delića od 18. decembra 1994.; D144, Naređenje Fikreta Prevljaka od 11. juna 1995.; D195, Naređenje Sifeta Podžića od 13. juna 1995.; D193, Borbeni izvještaj Rašida Sobe, od 16. juna 1995.; D217, Vanredni borbeni izvještaj Fikreta Prevljaka od 1. jula 1995. (dalje u tekstu: Vanredni borbeni izvještaj Fikreta Prevljaka, 1. juli 1995.).

²⁸⁸ Vahid Karavelić, P494, GT. 11792, 11794, 11960, P495, GT. 18105, 18115 - 18116, 18153; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 752; Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3489; T-7, 19. juni 2007., T. 6848; D34, Izvještaj za Štab vrhovne komande ABiH-a, od 12. avgusta 1994., str. 1; D187, Informacija o velikim borbenim rezultatima jedinica 1. korpusa, 1. novembar 1994.

²⁸⁹ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5807.

²⁹⁰ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4886 - 4887, D171, str. 1 - 2.

²⁹¹ Vahid Karavelić, P493, str. 6. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5714 - 5715; Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6538 - 6541; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8151; Vljako Božić, 17. juli 2007., T. 8402; Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8689 - 8691.

umjesto tih pušaka korištene obične lovačke puške.²⁹² Međutim, postoje dokazi da je prije i tokom perioda na koji se odnosi Optužnica ABiH ipak imala snajpersko naoružanje, uključujući snajperske puške s optičkim nišanom.²⁹³ Pripadnik SRK-a svjedok T-53, izjavio je da su se optički nišani za snajperske puške proizvodili u fabrici "Zrak", koju je kontrolisala ABiH u Sarajevu.²⁹⁴ Prema mišljenju poručnika Patricka van der Weijdena, vještaka tužilaštva za snajpersko djelovanje, veoma je vjerovatno da su ABiH i VRS raspolagale istim snajperskim naoružanjem.²⁹⁵

84. Postoje dokazi o tome da ni SRK ni 1. korpus ABiH-a nisu povukli svo teško naoružanje kad je zona potpunog isključenja stupila na snagu.²⁹⁶ Zahtjevi za dostavu municije za teško naoružanje iz 1994. i 1995. pokazuju da je SRK koristilo svoje teško naoružanje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.²⁹⁷ Na primjer, dana 25. jula 1995. odobren je zahtjev 1. sarajevske mehanizovane brigade za dostavu, između ostalog, 40 komada granata kalibra 120 mm. Prema izdatom naređenju, municija je bila namijenjena za "popunu vaših jedinica na unutrašnjem prstenu".²⁹⁸ Postoje dokazi da je SRK takođe imao pristup teškom naoružanju smještenom na punktovima za prikupljanje naoružanja i da je to naoružanje i koristio.²⁹⁹

85. Nekoliko svjedoka tužilaštva svjedočilo je da je SRK imao bolju opremu i naoružanje od 1. korpusa ABiH-a i da su vojnici i oficiri SRK-a bili bolje obučeni.³⁰⁰ Na primjer, legenda mape koju je koristio SRK ukazuje na neravnotežu u pogledu naoružanja kojim je raspolagala ABiH na jednoj strani i SRK na drugoj.³⁰¹

86. Bosanski Muslimani imali uz premoć u ljudstvu u odnosu na bosanske Srbe.³⁰² General-major Karavelić je svjedočio da "inferiornost" 1. korpusa u pogledu naoružanja nije bila nadoknađena ljudstvom, zato što su odlučujući faktori oprema i tehnološki razvoj.³⁰³

²⁹² Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3230 – 3231; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8402. *Vidi takođe* Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2405 – 2406; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3069 – 3070.

²⁹³ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3256; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5395 – 5396 (zatvorena sjednica), P625, str. 34 (zapečaćeno); Radimir Višnjić, 26. juni 2007., T. 7289; D250, Naređenje Esada Palduna o korištenju hladnjače od 18. septembra 1993. (dalje u tekstu: Naređenje, 18. septembar 1993.); D99, Naređenje Nedžada Ajnadžića od 14. februara 1994.; D107, Izvještaj Fikreta Prevljaka za komandu 1. korpusa od 26. juna 1995., str. 1 - 2 (dalje u tekstu: Izvještaj Fikreta Prevljaka, 26. juni 1995.); D64, Naređenje Fikreta Prevljaka, od 19. septembra 1995.

²⁹⁴ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6422 – 6423.

²⁹⁵ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4318.

²⁹⁶ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3357; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5754; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8138. *Vidi gore*, par. 50.

²⁹⁷ P766, Zahtjev za municiju od 16. juna 1995.; P776, Zahtjev za municiju od 1. jula 1995.; P805, Naređenje za izuzimanje municije od 25. jula 1995.

²⁹⁸ P805, Naređenje za izuzimanje municije.

²⁹⁹ *Vidi gore*, par. 50, 52.

³⁰⁰ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 752; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3358; David Harland, P1, MT. 26971; Vahid Karavelić, P495, GT. 17654; Ronald Eimers, P585, str. 8; svjedok W-156, P625, str. 24 (zapečaćeno).

³⁰¹ P506, Izvadak iz karte (tekst).

³⁰² David Harland, 16. januar 2007., T. 415, P1, MT. 26961; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3359; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4050; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5718; Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6565; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7893, 7895, 7902.

87. Međutim, postoje i dokazi o tome da je oprema SRK-a bila osrednjeg kvaliteta i da je SRK imao problema s održavanjem i potpunom zaliha.³⁰⁴ Prema izjavi pukovnika Dragičevića, kad je on 22. novembra 1994. postao pomoćnik komandanta, vladala je nestašica hrane, goriva, municije i naoružanja, naročito naoružanja velikog kalibra.³⁰⁵ Svjedok T-53 je u svom svjedočenju izjavio da je bilo problema s municijom, ali da je Glavni štab VRS-a u većini slučajeva odobravao zahtjeve za dostavu municije za pješadijsko naoružanje.³⁰⁶ Prema izjavi svjedoka T-53, nabavka rezervnih dijelova, goriva i municije bila je problematična, ali osnovni problem 1994. godine bio je "problem goriva".³⁰⁷ Međutim, major Eimers nije bio mišljenja da su bosanski Srbi imali ikakvih pozadinskih problema.³⁰⁸ Svjedoci odbrane takođe su posvjedočili da je fabrika "Pretis" u Vogošći, koja je bila pod kontrolom SRK-a, tokom rata proizvodila municiju.³⁰⁹

88. Predočeni su dokazi da je ABiH krajem 1994. ili tokom 1995. godine dobila bolju opremu i naoružanje, te da je to bosanske Srbe stavilo u relativno slabiji položaj.³¹⁰ Svjedok T-53 je u svom svjedočenju izjavio da je ABiH bila "mnogo bolje" snabdjevena u vrijeme kad je SRK bio suočen s nestašicama u pozadinskom snadbijevanju.³¹¹ Major Eimers je posvjedočio da je tokom zime 1994. i 1995. godine ABiH očigledno dobijala podršku i opremu od drugih država.³¹² David Harland je svjedočio da je do kraja rata ABiH bila "prilično dobro opremljena, organizovana i obučena".³¹³ U uputstvu VRS-a od 17. marta 1995. nabraja se mnoštvo oružja koje je posjedovala ABiH.³¹⁴ Međutim, general Smith je u svom svjedočenju izjavio da nije vidio dokaze koji bi potkrijepili taj navod da se u Sarajevu nalazilo toliko naoružanja.³¹⁵ Veliki broj svjedoka posvjedočio je da se povećanje količina naoružanja uglavnom odnosilo na lako naoružanje i da ABiH nije nikada u potpunosti ostvarila ravnotežu u pogledu teškog naoružanja.³¹⁶

³⁰³ Vahid Karavelić, 29. mart 2007., T. 4270.

³⁰⁴ Svjedok W-156, P625, str. 24, 30, 35 (zapečaćeno). *Vidi takođe* Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7073 – 7074; Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8197 – 8198; Vahid Karavelić, P493, str. 9.

³⁰⁵ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4009 – 4010, 4015 – 4016.

³⁰⁶ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6396 – 6397, 6403 – 6405, 6432 – 6433.

³⁰⁷ *Ibid.*, T. 6399, 6403.

³⁰⁸ Ronald Eimers, P585, str. 9.

³⁰⁹ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6440 – 6441; Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6538 – 6540, 13. juni 2007., T. 6601.

³¹⁰ David Harland, 16. januar 2007., T. 415 – 416, P1, MT. 26961; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 751; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3359; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4050 – 4051; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5356 (zatvorena sjednica); Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6333 – 6334; D183, Izvještaj o najnovijim događanjima u Sarajevu, od 1. jula 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj iz Štaba UNPROFOR-a o situaciji), od 1. jula 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj iz Štaba UNPROFOR-a o situaciji, 1. juli 1995.); P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji od 2. jula 1995, str. 3.

³¹¹ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6412, 6440.

³¹² Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4807, P585, str. 9.

³¹³ David Harland, P2, MT. 28702.

³¹⁴ P336, Uputstvo VRS-a, od 17. marta 1995., str. 4.

³¹⁵ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3368 – 3370.

³¹⁶ David Harland, 16. januar 2007., T. 415 – 416, P2, MT. 28701 – 28702; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 752; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3358, 3407 – 3408.

(b) Specifične vrste oružja(i) Minobacači

89. Svjedoci tužilaštva su posvjedočili da su se minobacači uglavnom koristili za gađanje prostornih, a ne pojedinačnih ciljeva.³¹⁷ Svjedoci tužilaštva i odbrane svjedočili su da su minobacači zamišljeni kao oružje za ubijanje žive sile.³¹⁸ Intendantski zastavnik Higgs, vještak tužilaštva za minobacače, svjedočio je da maksimalni domet minobacača kalibra 82 mm iznosi otprilike 4.500 metara, dok maksimalni domet minobacača kalibra 120 mm iznosi između sedam i osam kilometara.³¹⁹ Major Desimir Garović, vještak odbrane za minobacače, u svom izvještaju navodi da maksimalni domet minobacača kalibra 82mm iznosi 4.850 metara, a minobacača kalibra 120 mm 6.340 metara.³²⁰

90. Intendantski zastavnik Higgs je svjedočio da vojna komanda "veoma pomno kontroliše" korištenje minobacača jer su oni dragocjena sredstva.³²¹ Dodao je da "minobacače srednjeg i velikog kalibra kontrolišu s komandnog nivoa".³²² On je mišljenja da se minobacači ne premještaju, osim ako to ne naredi "komandant".³²³

91. Neki svjedoci su izjavili da su minobacači precizno oružje.³²⁴ Prema izjavi intendantskog zastavnika Higgsa, "stručno odjeljenje koje je prošlo obuku s lakoćom pogađa ciljeve na svim udaljenostima unutar svojih dometa, uz odstupanja od manje od 40 metara".³²⁵ Odbrana je intendantskom zastavniku Higgsu sugerirala da su odstupanja prvih granata u odnosu na cilj mogla da iznose i do "128 metara u pogledu pravca i 312 metara u pogledu udaljenosti".³²⁶ On je objasnio da su odstupanja karakteristična za sve minobacače i da su prve minobacačke granate kojima se gađa neki cilj generalno manje precizne od onih koji potom uslijede.³²⁷ Intendantski zastavnik Higgs, te svjedok W-137 i Nedžib Đozo, obojica policajci BiH, svjedočili su o faktorima koji doprinose preciznosti minobacača, kao što su iskustvo minobacačke posade, iskustvo i vještina

³¹⁷ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 695 – 696; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3561 – 3562.

³¹⁸ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1210; Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5000; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7150 – 7152; Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9184 – 9185.

³¹⁹ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5001. *Vidi takođe* Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8470.

³²⁰ D366, Izvještaj vještaka Desmira Garovića o incidentima granatiranja i dejstvima avio-bombi, iz 2007. godine (dalje u tekstu: Izvještaj vještaka Desmira Garovića), str. 4, 6.

³²¹ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5005.

³²² *Ibid.*, T. 5006.

³²³ *Ibid.*, 24. april 2007., T. 5077 – 5078.

³²⁴ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2416 – 2417; Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5002, 24. april 2007., T. 5084 – 5085. *Uporedi* Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 680 – 681; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5876 – 5877.

³²⁵ P588, Izvještaj vještaka Richarda Higgsa, str. 2. *Vidi takođe* svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1211.

³²⁶ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5084.

³²⁷ *Ibid.*, T. 5084.

osmatrača, stabilnost ploče postolja, ranije učitani ciljevi i vremenski uslovi.³²⁸ Kada minobacač ostane duže vrijeme na jednom mjestu, povećava se stabilnost ploče postolja, a uslijed toga i preciznost minobacača, osim ako se iz minobacača nije duže vrijeme otvarala vatra ili su se promijenili vremenski uslovi.³²⁹ General-major Garović je u svom svjedočenju izjavio da se artiljerija često premješta, ponekad dva ili tri puta na dan, jer zaraćene strane pokušavaju da otkriju vatrene položaje protivnika i da unište artiljerijska oruđa koja se na njima nalaze.³³⁰ Intendantski zastavnik Higgs je svjedočio da su tokom sukoba u Sarajevu minobacači neko vrijeme ostajali na istom položaju radi postizanja bolje stabilnosti.³³¹

(ii) Modifikovane avionske bombe

92. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi da je VRS za granatiranje Sarajeva koristila, između ostalog, i modifikovane avionske bombe.³³² Avionska bomba se obično baca iz aviona koji nadlijeće neko područje.³³³ Međutim, nekoliko svjedoka tužilaštva svjedočilo je da VRS na avionske bombe montirala rakete i ispaljivala ih iz lansera postavljenih na zemlji.³³⁴

93. Eksplozivno punjenje avionskih bombi težilo je od 100 do 250 kilograma.³³⁵ U Sarajevu su korištena dva tipa avionskih bombi: FAB-100 i FAB-250.³³⁶ Brojevi koji se koriste u nazivu su pokazatelj približne težine bombi.³³⁷ Dokazi su pokazali da su avionske bombe proizvedene u fabrici "Pretis", koju je SRK koristio tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.³³⁸ Berko Zečević, vještak tužilaštva za modifikovane avionske bombe, posvjedočio je da je avionska bomba tipa FAB-100 bila punjena TNT-om, dok je tipično punjenje za FAB-250 bio aerosolni eksploziv.³³⁹

³²⁸ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2417; Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5003 – 5005, 24. april 2007., T. 5075 – 5077, 5084 – 5085, P588, Izvještaj vještaka Richarda Higgsa, str. 3; Nedžib Dozo, P363, str. 3.

³²⁹ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5003 – 5004, 24. april 2007., T. 5081 – 5083; Nedžib Dozo, P363, str. 3.

³³⁰ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9109. *Uporedi* Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5077 – 5078.

³³¹ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 4997, 5004, 24. april 2007., T. 5055 – 5056.

³³² Pretresno vijeće ima u vidu da se za modifikovane avionske bombe koristio i naziv "KREMA", svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5330, 5344 – 5345 (zatvorena sjednica). *Vidi takođe* Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4824, 4827, 23. april 2007., T. 4982.

³³³ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 639; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1989; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2193; Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9152.

³³⁴ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 640; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 715; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 963; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1826; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1989 – 1991; Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2084 – 2085; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2421 – 2422; Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3450; Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4822 – 4823, 4829 – 4830; svjedok W-57, P539, str. 3 (zapečaćeno). *Vidi takođe* P716, Izvještaj Iliđanske brigade od 10. juna 1995.

³³⁵ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4820. *Vidi takođe* Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2085; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2194.

³³⁶ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4820.

³³⁷ *Ibid.*; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića o modifikovanim bombama, iz februara 2007. (dalje u tekstu: Izvještaj vještaka Berka Zečevića), str. 9.

³³⁸ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4822, 4825 – 4826; Milomir Šoja, 24. april 2007., T. 5115 – 5116; P714, Preuzimanje 50 avionskih bombi, od 4. juna 1995.; P716, Izvještaj Iliđanske brigade od 10. juna 1995., P720, Borbeni izvještaj od 27. juna 1995., str. 2; P721, Naredenje Glavnog štaba VRS-a od 28. juna 1995; P719, Izvještaj upućen komandi SRK-a od 23. jula 1995.; P731, Naredenje načelnika artiljerije SRK-a od 10. avgusta 1995.

³³⁹ Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4942 – 4943.

94. U svom izvještaju Berko Zečević je objasnio da eksplozije aerosolnog eksplozivnog punjenja dovode do smrtonosnog talasa natpritisaka i uništavaju sve objekte i ljudstvo.³⁴⁰ Napomenuo je da dejstvo udarnog talasa tog eksploziva može da varira, ovisno o tipu mjesta udara, kao i o vremenskim uslovima.³⁴¹ Zbog udarnog talasa može doći i do čudnih fenomena: moguće je da zadnji dio zgrade ostane potpuno netaknut zato što udarni talas udari taj dio zgrade s obje strane.³⁴² Kao posebnu karakteristiku naveo je to da bomba punjena aerosolnim eksplozivom ostavlja malo ili gotovo nimalo fragmenata oko tačke eksplozije, ali nakon eksplozije tu ostaju dijelovi kućišta bombe.³⁴³ Takva bomba se razlikuje od bombe punjene TNT-om, kod koje eksplozija stvara veliki broj fragmenata oko mjesta eksplozije, ali nema ostataka kućišta bombe.³⁴⁴ Bakir Nakaš, koji je u to vrijeme bio ljekar u Državnoj bolnici, izjavio je da je primao mnogo pacijenata s "takozvanim blast sindromom", što je značilo da su zadobili povrede unutrašnjih organa. Ovu vrstu povreda ne prate nužno i rane od fragmenata ili krvarenje.³⁴⁵

95. Modifikovane avionske bombe su lansirane sa improvizovanih lansera montiranih na kamione.³⁴⁶ Berko Zečević je naveo da efektivni domet bombe FAB-100 iznosi 4.145 do 5.560 metara, dok efektivni domet borbe FAB-250 iznosi 5.820 do 7.680 metara.³⁴⁷

96. Svjedoci su opisali da modifikovane avionske bombe imaju neke veoma posebne karakteristike. Opisali su kako su u zraku vidjeli dimni trag pogonskih raketa avionskih bombi.³⁴⁸ Izjavili su da su se bombe kretale malom brzinom i proizvodile prepoznatljiv, glasan zvuk; neki svjedoci su opisali da su neposredno prije pada ovih bombi čuli zvuk sličan onome koji proizvode avioni u niskom letu.³⁴⁹ Berko Zečević je u svom svjedočenju izjavio da je taj zvuk posljedica prolaska vazduha kroz rakete, a može se čuti samo ako se nalazite "sa strane" u odnosu na putanju leta.³⁵⁰ Prema izjavi Ekrema Suljevića, koji je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica bio pripadnik Odjeljenja za Kontradiverzionu zaštitu (dalje u tekstu: KDZ) BiH-a, krateri modifikovanih avionskih bombi razlikuju su se od kratera koje prave druge vrste naoružanja;

³⁴⁰ *Ibid.*, 20. april 2007., T. 4821 – 4822, 23. april 2007., T. 4943 – 4946; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 105 - 114.

³⁴¹ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 106.

³⁴² P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 106.

³⁴³ Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4821 – 4822, 4946, 4960 – 4961. *Vidi takođe* svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1210.

³⁴⁴ Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4946; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 107 - 109.

³⁴⁵ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1107 – 1108.

³⁴⁶ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4843; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 101; svjedok W-116, P548, str. 3 (zapečaćeno). *Vidi takođe* svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4552, P539, str. 4 (zapečaćeno); Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5150; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5801, 31. maj 2007., T. 5909 – 5910; P731, Naređenje načelnika artiljerije SRK-a, 10. avgust 1995.

³⁴⁷ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4837, 4841 – 4842; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 87 - 88. *Vidi takođe* Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1990.

³⁴⁸ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3450 – 3451; Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4357 – 4358.

³⁴⁹ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 676; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1990 – 1991; Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2084, 2108; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2423; Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2965; svjedok W-107, 12. mart 2007., T. 3513, 3516; Anda Gotovac, 3. april 2007., T. 4463; Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4968; David Harland, P1, MT. 26959; W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno).

modifikovana avionska bomba bi pri padu na zemlju napravila veliku rupu, a kad bi pogodila neku zgradu za sobom bi ostavila "velike ruševine".³⁵¹

97. Nekoliko svjedoka je posvjedočilo da se nakon lansiranja modifikovane avionske bombe, njena putanja više ne može podešavati; njome se može gađati samo neko šire područje.³⁵² Zbog toga su modifikovane avionske bombe opisivane kao "vrlo neprecizno oružje, ali oružje izuzetno velike razorne moći".³⁵³ Kapetan korvete Thomas Knustad, norveški vojni posmatrač UN-a u Sarajevu, procijenio je da odstupanje modifikovane avionske bombe od predviđenog cilja može iznositi čak do jednog kilometra.³⁵⁴ Berko Zečević je naveo da je, pored prirodene nepreciznosti avionskih bombi i nenavodjenih projektila, rizik odstupanja po pravcu leta bio još veći zbog neprofesionalnog načina na koji su rakete bile montirane na avionske bombe.³⁵⁵ On je posvjedočio da su modifikovane avionske bombe bile "nekontrolirane".³⁵⁶ Prema izjavi majora Stevana Veljovića, koji je svjedočio kao svjedok odbrane, modifikovane avionske bombe "nemaju nikakvu preciznost" i "veoma su razorne".³⁵⁷

98. Nekoliko svjedoka s vojnim iskustvom izjavilo je da su modifikovane avionske bombe bile neprimjereno oružje i da nisu služile nikakvoj vojnoj svrsi.³⁵⁸ Primijetivši da u isključivo vojnom kontekstu modifikovana avionska bomba ima zanemariv učinak, potpukovnik Asam Butt je svjedočio da se to oružje može koristiti za gađanje objekata u naseljenim područjima, čime to oružje ipak ostvaruje "neku dobit" za stranu koja ga koristi.³⁵⁹ Major Thorbjorn Overgard, norveški pripadnik vojnih posmatrača UN-a, i brigadni general Fraser nisu mogli zamisliti situaciju u kojoj bi komandant neke vojske odabrao da koristi modifikovanu avionsku bombu.³⁶⁰ Isto tako, prema izjavi kapetana korvete Knustada, sve snage razmještene oko Sarajeva znale su da bi korištenje modifikovanih avionskih bombi u tako gusto naseljenom gradu, punom tijesno zbijenih civilnih kuća, dovelo do velikog razaranja i nanijelo veliku štetu civilnom stanovništvu i infrastrukturi.³⁶¹

³⁵⁰ Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4983 – 4984.

³⁵¹ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3096. *Vidi takođe* svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1209.

³⁵² Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 643 – 644, 19. januar 2007., T. 679 – 680, 695; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 717; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1826; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1990; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2193 – 2194; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2422; Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4357 – 4358; Ekrem Suljević, P310, str. 3; svjedok W-116, P548, str. 3 (zapečaćeno).

³⁵³ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 963. *Vidi takođe* Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1990; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2422; Ekrem Suljević, P 310, str. 3; Nedib Dozo, P 364, str. 2; svjedok W-116, P548, str. 3 (zapečaćeno).

³⁵⁴ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1990.

³⁵⁵ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4830 – 4832, 4849 – 4850.

³⁵⁶ *Ibid.*, T. 4905. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5912.

³⁵⁷ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5912.

³⁵⁸ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1826; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1990, 1992; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2194; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5262 – 5263.

³⁵⁹ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2194.

³⁶⁰ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 643 – 644, 19. januar 2007., T. 696; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1826. *Vidi takođe*, svjedok W-57, P539, str. 3 (zapečaćeno).

³⁶¹ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1991 – 1992. *Vidi takođe*, Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 963 – 964; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2194; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2326.

Kapetan korvete Knustad je smatrao da su modifikovane avionske bombe zamišljene s ciljem sijanja straha.³⁶²

99. General major Garović je osporio dokaze o modifikovanim avionskim bombama, a naročito iskaz Berka Zečevića o tehničkim aspektima. Ustvrdio je da je JNA posjedovala bombe tipa FAB-250 i FAB-100, ali da su one bile punjene samo klasičnim TNT eksplozivom.³⁶³ Nadalje je svjedočio da aerosolni eksploziv ne nanosi povrede živoj sili onako kako je to opisano u izvještaju Berka Zečevića. Naime, izjavio je, aerosolni eksplozivi su zamišljeni za nanošenje gubitaka živoj sili, uz nanošenje male štete objektima.³⁶⁴ Ako bi avionska bomba pogodila neki grad, ili pijacu, očekivao bi da bude "nekoliko stotina žrtava, pa i preko hiljadu".³⁶⁵ Isto tako, jedan drugi svjedok odbrane koji je svjedočio o modifikovanim avionskim bombama, kapetan 1. klase Ljuban Mrković, izjavio je da je razorna moć avionske bombe tolika da "u okolini od 150 metara tu teško da ostane živ čovek".³⁶⁶ Prema izjavi general-majora Garovića, više svjedoka je izjavilo da su se nalazili u samom centru eksplozije, a da nisu pretrpjeli nikakve povrede, što je on ocjenio kao nemoguće.³⁶⁷ Prema njegovom mišljenju, osobe koje su izložene eksploziji bombe tipa FAB-250, punjene klasičnim eksplozivom TNT ili aerosolnim eksplozivom, unutar prečnika od 150 metara, van armiranobetonskog zaklona, zadobile bi smrtonosne povrede.³⁶⁸ Zaključio je da se, uprkos materijalnim dokazima pronađenim na mjestima granatiranja, "kao što su raketni motori i drugi tragovi, način kako je ispoljeno dejstvo i ostataka tragova na objektima, u ta mjesta "ne mogu prihvatiti kao mesto eksplozije FAB-250", i napomenuo je da se raketni motori "mogu namenski postaviti u određeni prostor".³⁶⁹ U vezi sa činjenicom da na mjestu događaja nisu pronađeni fragmenti bombi, primijetio je da, u slučaju kada nema oštećenja izazvanih fragmentima, to znači da je eksplodirala eksplozivna naprava bez kućišta i da "određena količina klasičnog eksploziva aktivirana na određeni način može da izazove eksploziju koja ima određene rušilačke efekte, ali ne i dejstvo parčadi po živoj sili".³⁷⁰

100. Kada je zatraženo od general-majora Garovića da iznese svoje mišljenje o navodnoj nepreciznosti modifikovanih avionskih bombi, on je izjavio da se, ako se i prihvati iskaz Berka

³⁶² Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1990. *Vidi takođe* Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4904; svjedok W-57, P539, str. 3 (zapečaćeno).

³⁶³ D366, Izvještaj vještaka Desimira Garovića, str. 16.

³⁶⁴ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9152 – 9153.

³⁶⁵ *Ibid.*, T. 9153.

³⁶⁶ Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8233. Pretresno vijeće ima u vidu da je svjedok izjavio da je prije sukoba imao čin kapetana 1. klase u JNA. Nema nikakvih dokaza o tome koji čin je imao u SRK-u tokom sukoba.

³⁶⁷ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9154; D366, Izvještaj vještaka Desimira Garovića, str. 16.

³⁶⁸ *Ibid.*

³⁶⁹ D366, Izvještaj vještaka Desimira Garovića, str. 16.

³⁷⁰ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9155.

Zečevića, "s obzirom na raspored snaga jedne i druge strane, u tim uslovima ne bi moglo garantovati niti sa sigurnošću predviditi na koju će stranu ta neprecizna aviobomba pogoditi."³⁷¹

101. Pretresno vijeće ima u vidu da se general-major Garović u svom izvještaju poziva na publikacije o avionskim bombama tipa FAB-250, ali nije konkretno naveo na kojim je tačno publikacijama zasnovao svoje zaključke. Pretresno vijeće nije u mogućnosti da na osnovu pregleda njegovih izvora utvrdi koji se dio odnosi na avionske bombe i aerosolne eksplozive. Njegov iskaz o posljedicama eksplozije avionske bombe s aerosolnim eksplozivom kosi se s iskazima svjedoka i dokumentarnim dokazima o kojima je riječ gore u tekstu.³⁷²

a. Da li su VRS i ABiH posjedovale avionske bombe

102. Na pitanje da li je SRK raspolagao avionskim bombama i koristio modifikovane avionske bombe, više svjedoka je izjavilo da nisu nikada čuli za modifikovane avionske bombe ili da ne znaju da li su avionske bombe lansirane sa zemlje.³⁷³ Međutim, postoje obimni dokumentarni dokazi koji pokazuju da je SRK 1994. i 1995. godine tražio i dobijao avionske bombe od "100/105 kilograma", 150 kilograma i 250 kilograma.³⁷⁴ Dokazi takođe pokazuju da je SRK posjedovao i izrađivao modifikovane avionske bombe i lansere avionskih bombi.³⁷⁵ Na primjer, dana 10. juna 1995., Iližanska brigada je izvjestila komandu SRK-a da su obezbijedena sva sredstva za proizvodnju avionskih bombi, te zatražila od komande SRK-a da joj dostavi 90 motora za avionske bombe.³⁷⁶ Dana 11. jula 1995., nekoliko brigada je dobilo naređenje da izdaju avionske bombe, a izvjesnom majoru Simiću je izdato naređenje da od fabrike "Pretis" traži dvije avionske bombe i da

³⁷¹ *Ibid.*, T. 9151.

³⁷² Za dokumentarnim dokazima, *vidi* takođe gore, Odjeljak II.B.2(b)(ii) Modifikovane avionske bombe; ispod, II.E.6. Incidenti granatiranja koji su reprezentativni primjeri "kampanje".

³⁷³ Luka Dragičević, 27. mart 2007., T. 4069, 4071 – 4075; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6278 – 6280, 6284 – 6286; svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6405 – 6407, 6457 – 6459; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7343 – 7345; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7596 – 7599, 7615 – 7616; Borislav Kovačević, 10. juli 2007., T. 7939; Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8222 – 8225; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8387; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8472 – 8476.

³⁷⁴ P765, Izvještaj o trošku municije, 11. januar 1995. (zapečaćeno); P790, Izvještaj Milivoja Šolara za VRS od 12. maja 1995.; P714, Zahtjev za izdavanje 50 avionskih bombi, 4. juni 1995.; P761, Nalog za izdavanje avionskih bombi od 17. juna 1995.; P767, Zahtjev za municiju od 22. juna 1995.; P720, Borbeni izvještaj, 27. juni 1995.; P721, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 28. juni 1995.; P776, Zahtjev za municiju, 1. juli 1995.; P907, Naređenje komandanta SRK-a od 11. jula 1995.; P722, Zahtjev komandanta SRK-a od 15. jula 1995.; P724, Naređenje Glavnog štaba VRS-a, od 20. jula 1995.; P727, Zahtjev 3. sarajevske pješadijske brigade od 25. jula 1995.; P729, Zahtjev komandanta SRK-a, 27. juli 1995.; P768, Izdavanje avio-bombi po jedinicama, od 4. avgusta 1995.; P936, Izvještaj o dostavi materijalnih i finansijskih sredstava od 5. avgusta 1995.; P732, Naređenje komande SRK-a od 27. avgusta 1995. *Vidi takođe* David Harland, P1, MT. 26959; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1825; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2193.

³⁷⁵ Milimir Šoja, 25. april 2007., T. 5121 – 5127; P506, Izvadak iz karte (tekst); P508, Zahtjev načelnika artiljerije SRK-a od 8. juna 1995.; P509, Izvještaj Igmanske brigade od 9. juna 1995.; P510, Izvještaj 1. romanjske brigade od 10. juna 1995.; P511, Izvještaj Iližanske brigade od 12. juna 1995. Dokazni predmeti P508 - P511 su pokazani Vahidu Karaveliću, 27. mart 2007., T. 4119. P716, Izvještaj Iližanske brigade od 10. juna 1995.; P512, Izvještaj 3. sarajevske pješadijske brigade od 14. juna 1995.; P663, Izvještaj komande SRK-a od 15. juna 1995.; P907, Naređenje komandanta SRK-a, od 11. jula 1995.; P719, Izvještaj za komandu SRK-a, 23. juli 1995.; P731, Naređenje načelnika artiljerije SRK-a, 10. avgust 1995.; P803, Zahtjev 1. sarajevske mehanizovane brigade od 20. avgusta 1995.; P804, Naređenje za dostavu lansera za avionske bombe od 22. avgusta 1995.

³⁷⁶ P716, Izvještaj Iližanske brigade, 10. juni 1995.

pripremi plan za razmještanje lansera za avionske bombe.³⁷⁷ Neki svjedoci odbrane svjedočili su da su čuli za pokušaje korištenja avionskih bombi i da su prilikom tih pokušaja poginuli vojnici SRK-a.³⁷⁸

103. Odbrana je aludirala da je moguće da je ABiH posjedovala modifikovane avionske bombe. Major Veljović je u svom svjedočenju izjavio da su ga obavještajni organi tokom rata, naročito 1994. i 1995. godine, obavještavali da je ABiH uvozila ili proizvodila avionske bombe. Međutim, on nije nikada vidio dokumentaciju vezanu za to.³⁷⁹ Odbrana je predočila transkript audio snimka 291. sjednice Predsjedništva BiH-a na kojoj je vođena diskusija o očekivanju dostavi 800 avionskih bombi koje su trebale da budu dopremljene u 26 aviona. U tom transkriptu je takođe dokumentovana izjava predsjednika Alije Izetbegovića da ti avioni još nisu stigli.³⁸⁰ David Harland nije potvrdio podatak, koji mu je sugerisala odbrana, da je ABiH pribavila 800 avionskih bombi.³⁸¹

104. Nekoliko drugih svjedoka je posvjedočilo da ABiH nije imala avionske bombe ni lansere za avionske bombe.³⁸² Pored toga, general-major Karavelić je izjavio da ni ABiH ni 1. korpus nisu imali nikakvo drugo oružje tolike razorne snage ili kalibra, kao što su modifikovane avionske bombe.³⁸³ Legenda na karti koju je koristio SRK pokazuje da je SRK imao dva lansera za avionske bombe, dok ABiH nije imala nijedan.³⁸⁴

105. I Berko Zečević i svjedok W-137, koji je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica bio pripadnik KDZ-a BiH-a, posvjedočili su da bi avionske bombe bile beskorisne jer ABiH nije imala potrebne komponente za njihovo modifikovanje. Osim toga, nije bilo struje, goriva ni odgovarajućih mašina.³⁸⁵ Berko Zečević je nadalje izjavio da sastavne dijelove, konkretno motore za rakete i aerosolni eksploziv, nije bilo moguće uvesti u Bosnu i Hercegovinu, te da avionske bombe i lansere nije bilo moguće transportovati kroz tunel.³⁸⁶ Mada je potvrdio da se u Bugojnu, u Hrvatskoj, nalazila fabrika upaljača pod kontrolom ABiH-a, Berko Zečević je izjavio da, čak da su

³⁷⁷ P907, Naređenje komandanta SKR-a, 11. juli 1995.

³⁷⁸ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5801, 31. maj 2007., T. 5909 – 5910; Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8223 – 8224. *Vidi takođe* Milimir Šoja, 25. april 2007., T. 5121 – 5123; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6950.

³⁷⁹ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5916 – 5917. *Vidi takođe* Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6538 – 6539.

³⁸⁰ D305, Transkript sa 291. sjednice Predsjedništva, od 10. avgusta 1995., str. 5, 7.

³⁸¹ David Harland, 16. januar 2007., T. 440.

³⁸² Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 647; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1826 – 1827; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2195, 2217 – 2218; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2476 – 2477, 20. februar 2007., T. 2517; Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4851 – 4852, 4898 – 4899; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4109 – 4111; Milimir Šoja, 25. april 2007., T. 5126; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5263; John Jordan, P267, str. 8.

³⁸³ Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4109 – 4111, P493, str. 7.

³⁸⁴ P506, Izvadak iz karte (tekst).

³⁸⁵ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2477; Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4851 – 4852, 4896 – 4898.

³⁸⁶ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4851 – 4853, 4897 – 4898.

se bombe i rakete i mogle nabaviti ili kupiti od Srbije i Hrvatske, kao što sugeriše odbrana, i da je neki lanser nekako dovežen u Sarajevo, ipak se i dalje ne bi mogao nabaviti aerosolni eksploziv.³⁸⁷

106. Svjedok W-137 je posvjedočio da su neeksplozirane modifikovane avionske bombe bile potpuno neupotrebljive i da se nisu mogle ponovo lansirati. Te bombe su, zapravo, razoružane kako bi se dobila "bar mrvica eksploziva".³⁸⁸ To je potvrdio Berko Zečević.³⁸⁹ Iz svakog kilograma eksploziva koji se mogao izvući iz takvog naoružanja, njegova jedinica je mogla da proizvede deset tromblonskih granata, ali ne i avionsku bombu.³⁹⁰ ABiH je imala i zamjenske eksplozive, ali Berko Zečević je posvjedočio da je snadbijevanje eksplozivom na teritoriju pod kontrolom ABiH-a 1994. godine i dalje bilo problematično.³⁹¹

Zaključci

107. Pretresno vijeće nalazi da su avionske bombe modifikovane kako bi se mogle lansirati sa zemlje. Takođe je dokazano da je dio tih modifikovanih avionskih bombi imao aeroslono eksplozivno punjenje, a ne samo TNT. Pretresno vijeće svoj zaključak temelji na dokazima koje je izveo vještak Berko Zečević, čiji su iskaz o avionskim bombama i aerosolnim eksplozivima i njihovom dejstvu potkrijepili vojni posmatrači UN-a, izvještaji o istragama policije BiH-a i Bakir Nakaš. Pretresno vijeće dalje nalazi da je SRK 1994. i 1995. posjedovao takve modifikovane avionske bombe i lansere. Pretresno vijeće ovaj zaključak zasniva na obimnim dokumentarnim dokazima i iskazu svjedoka majora Veljovića. Pretresno vijeće nije uvjereno da je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica ABiH takođe imala modifikovane avionske bombe. Svi svjedoci tužilaštva kojima su postavljena pitanja o tome dosljedno su pobijali sugestiju odbrane u tom smislu. Izjavili su da ABiH nije mogla ni proizvesti avionske bombe niti ih transportovati kroz tunel, a nije posjedovala ni rakete koje bi se mogle montirati na avionske bombe. Iskazi svjedoka odbrane, majora Veljovića i Gorana Kovačevića, koji je bio vojnik u SRK-u, ne ukazuju na to da je ABiH posjedovala modifikovane avionske bombe. Pretresno vijeće, stoga, nalazi da ABiH nije posjedovala avionske bombe.

108. Iako se ne može smatrati da bi ovaj nalaz sam po sebi bio dovoljan da se donese zaključak o incidentima granatiranja u kojima su korištene modifikovane avionske bombe, o čemu će biti riječi u Odjeljku II.E.6 dalje u tekstu, Pretresno vijeće će ipak zaključak o odgovornosti za te incidente donijeti na osnovu svih raspoloživih dokaza.

³⁸⁷ *Ibid.*, T. 4897 – 4898.

³⁸⁸ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2480 – 2481.

³⁸⁹ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4895 – 4896, D173, str. 10.

(iii) Snajperisti i snajperske puške

109. Poručnik Van der Weijden je svjedočio kao vještak tužilaštva o snajperskom djelovanju. U svom izvještaju je objasnio da su snajperisti odlični strijelci, vješti u otkrivanju, osmatranju, prikradanju i neutralisanju ključnih neprijateljskih živih ciljeva ili opreme.³⁹² Osnovna oprema snajperiste je precizna puška s optičkim nišanom³⁹³ Brigadni general Fraser je o odlikama snajperiste rekao sljedeće:

"Usko specijalizovan, odlično obučen strijelac s odličnim borbenim vještinama, sposoban da neopaženo zauzme položaj i napusti ga. Njegove mete su od posebno velike važnosti. Angažujemo ga kako bismo iskoristili njegovu vještinu preciznog gađanja i terensko iskustvo za dolazak na položaje i odlazak s njih."³⁹⁴

110. Prema izjavi poručnika Van der Weijdena, u naseljenim mjestima domet je ograničen na prosječno 75 metara, a gađanje s većih razdaljina moguće je samo s dominantnih položaja sa kojih se pruža pogled nadole.³⁹⁵ Snajperisti su mogli da koriste više vrsta oružja, pa su za veće domete koristili oružje većeg kalibra.³⁹⁶ General Smith je posvjedočio da snajperisti obično koriste puške s dometom od 400 do 600 metara.³⁹⁷ U pregledu raspoloživog oružja koji je dostavio poručnik Van der Weijden, puška M70 je navedena kao puška s najmanjim maksimalnim efektivnim dometom: od 250 do 400 metara.³⁹⁸ On je na unakrsnom ispitivanju odbacio mogućnost da je u svim incidentima navedenim u prilogima Optužnici najvjerojatnije korištena puška M70; ostao je pri tom stavu zato što puške tipa M70 nisu dovoljno precizne na udaljenostima većim od 200 metara, a kada se koriste za automatsku paljbu, nisu precizne ni za gađanje ciljeva koji su od strijelca udaljeni preko 50 metara.³⁹⁹ Izvještaj poručnika Van der Weijdena pokazuje da se najveći efektivni domet za gađanje iz puške, koji iznosi 800 metara, može postići puškama tipa Zastava M76 i tipa SVD Dragunov, odnosno njenom jugoslavenskom verzijom M91.⁴⁰⁰ Napomenuo je da najveći efektivni domet za te dvije puške, u normalnim okolnostima, iznosi "negdje oko 600 metara".⁴⁰¹ Takođe je naveo tri mitraljeza, M53, M84 i M87, koje je koristila VRS i čiji najveći efektivni domet iznosi od 600 do 2.000 metara.⁴⁰² Pukovnik Stamenov, koji je svjedočio kao vještak odbrane za snajpersko

³⁹⁰ *Ibid.*, T. 4895 – 4896, 4900 – 4901, D173, str. 10.

³⁹¹ *Ibid.*, T. 4900. *Vidi takođe* D174, Naređenje Envera Hadžihasanovića od 3. novembra 1994.

³⁹² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 4.

³⁹³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 5. *Vidi takođe* svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3912 (zatvorena sjednica). Brigadni general Fraser svjedočio je da se puške koje koriste snajperisti obično nazivaju "snajperske puške", David Fraser, 8. februar 2007., T. 1859; *vidi takođe* i svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1406.

³⁹⁴ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1859.

³⁹⁵ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4294 – 4295; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 6.

³⁹⁶ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1860.

³⁹⁷ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3318 – 3319. *Vidi takođe* svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3912 (zatvorena sjednica).

³⁹⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 58.

³⁹⁹ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4311 – 4318.

⁴⁰⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 58. *Vidi takođe* Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9023.

⁴⁰¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 58.

⁴⁰² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 58.

djelovanje, potvrdio je domet vatre za mnoge od pušaka koje pominje poručnik Van der Weijden.⁴⁰³ Dva svjedoka odbrane su izjavila da maksimalni domet za precizno gađanje automatskim oružjem iznosi od 100 do 300 metara⁴⁰⁴ Kada se to oružje ne koristi za precizno gađanje, domet iznosi od 1.000 do 2.000 metara.⁴⁰⁵ Pretresno vijeće napominje da su oba ta svjedoka bili vojnici SRK-a, koji nisu izjavili da posjeduju neko posebno znanje o snajperskom djelovanju.

3. Zone odgovornosti i linije sukoba SRK-a i 1. korpusa ABiH-a

111. Pretresno vijeće je saslušalo izjave nekoliko svjedoka i predloženi su mu dokumentarni dokazi, kao što su vojne karte obiju strana, vezane za zone odgovornosti SRK-a i ABiH-a. Pretresno vijeće ima u vidu da se strane uglavnom nisu sporile oko lokacija na kojima su se nalazile linije sukoba, osim u vezi s linijom sukoba kod Špicaste stijene. U vezi s tim, Vijeće takođe ima u vidu da je odbrana, tokom unakrsnog ispitivanja i tokom izvođenja svojih dokaza, predložila dokaze koji su se uglavnom odnosili na brda i uzvisine unutar linija sukoba.

112. Opšte govoreći, SRK je bio odgovoran za zonu u obliku trougla oko Sarajeva u srednjoj Bosni, između Višegrada, Kladnja i Igmana.⁴⁰⁶ Zona odgovornosti SRK-a obuhvatala je sljedeća mjesta: južni dio Sarajeva, uključujući Lukavicu, Vrace, Grbavicu, Zlatište, dijelove Dobrinje i područje do planine Trebević,⁴⁰⁷ brda južno i jugozapadno od Sarajeva,⁴⁰⁸ područje Rajlovca na sjeverozapadu Sarajeva prema Mrkovićima, uključujući Špicastu stijenu⁴⁰⁹ područje sjeveroistočno od Sarajeva⁴¹⁰ i područje Pala.⁴¹¹ Prema izjavi general-majora Karavelića, SRK je na brdima oko Sarajeva imao četiri glavna artiljerijska položaja s kojih je mogao gađati sve dijelove grada.⁴¹²

⁴⁰³ D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 5 - 10. Pretresno vijeće napominje da u svom izvještaju nije naveo efektivan domet za snajperske puške tipa M76 i Dragunov.

⁴⁰⁴ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7170; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7603.

⁴⁰⁵ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7170; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7603.

⁴⁰⁶ Svjedok W-156, P625, str. 8 (zapečaćeno); D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁴⁰⁷ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5819 – 5821; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6032, 4. juni 2007., T. 6071; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7321 – 7322; P740, Karta s oznakama koje je unio Stevan Veljović; P789, Isječak vojne karte Sarajeva; P194, Vojna karta Sarajeva; D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁴⁰⁸ Svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 6996 – 6997; P588, Izvještaj vještaka Richarda Higgasa, 28. avgust 1995., str. 14; P789, Isječak iz vojne karte Sarajeva; P194, Vojna karta Sarajeva; D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁴⁰⁹ Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6294 – 6295; Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6592 – 6593; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8347, 8359 – 8360; D316, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-9; P788, Vojna karta Sarajeva; D59, Vojna karta područja Sarajeva; D293, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-37 (zapečaćeno).

⁴¹⁰ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5744; Borislav Kovačević, 10. juli 2007., T. 7909 – 7910, 7931, 7962; P788, Vojna karta Sarajeva; D59, Vojna karta područja Sarajeva; P194, Vojna karta Sarajeva.

⁴¹¹ P788, Vojna karta Sarajeva; D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁴¹² Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4101 – 4105, 4108 – 4109; P502, Karta Sarajeva s oznakama koje je unio Vahid Karavelić; *vidi takođe* P802, Prijedlog zamjenika komandanta SRK-a, 10. februar 1994., str. 2; P504, Karta Sarajeva s oznakama koje je unio Vahid Karavelić; D59, Vojna karta područja Sarajeva; P788, Vojna karta Sarajeva; P789, Vojna karta Sarajeva.

113. ABiH je držala istočni dio grada Sarajeva, uključujući gusto naseljene dijelove Sarajeva, kao što su Stari Grad i Centar, dio Grbavice,⁴¹³ i jugozapadni dio Sarajeva,⁴¹⁴ Hrasnicu, Sokolović koloniju i Butmir,⁴¹⁵ te brda na sjeveru Sarajeva.⁴¹⁶

(a) Centralni dijelovi Sarajeva: Grbavica, Marindvor, Hrasno, Novo Sarajevo i uzvisine

114. Veći dio Grbavice je kontrolisao SRK, ali to naselje je sa tri strane okruživala ABiH, koja je kontrolisala Hrasno, dio Hrasnog Brda na zapadu, sjevernu obalu rijeke Miljacke i Debelo brdo na istoku.⁴¹⁷ Na području Grbavice, rijeka Miljacka je bila sjeverna linija sukoba: ABiH je bila sjeverno, a SRK južno od rijeke.⁴¹⁸ Prema izjavi majora Veljovića, položaji na Grbavici ostali su tokom rata manje, više neizmijenjeni.⁴¹⁹

115. Marindvor, koji se nalazi sjeverno od tog područja, kontrolisala je ABiH.⁴²⁰ Linija razdvajanja duž rijeke Miljacke nalazila se 200 do 300 metara od Holiday Inna, u ulici Zmaja od Bosne, zvanj "Aleja snajpera".⁴²¹ Područje nasuprot Grbavice, između linije sukoba i ulice Zmaja od Bosne, bilo je prilično gusto naseljeno i kontrolisala ga je ABiH.⁴²²

116. Na istočnoj liniji sukoba, na Grbavici, područje od Vrbanja mosta prema Jevrejskom groblju do podnožja Debelog brda kontrolisao je SRK.⁴²³ Jevrejsko groblje je smješteno na padinama Debelog brda, prema jugoistoku u odnosu na Grbavicu.⁴²⁴ Svjedoci su svjedočili da je SRK

⁴¹³ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3042, 2. mart 2007., T. 3065; P194, Vojna karta Sarajeva; D46, Karta s oznakama koje je unio David Fraser; P500, Karta s oznakama koje je unio Vahid Karavelić. *Vidi takođe* P588, Izvještaj vještaka Richarda Higgsga, 28. avgust 1995., str. 14.

⁴¹⁴ Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3193 – 3194, 3196; P194, Vojna karta Sarajeva.

⁴¹⁵ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4573 – 4574; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6959. *Vidi takođe ispod*, par. 899-900, 904.

⁴¹⁶ P194, Vojna karta Sarajeva; D59, Vojna karta sarajevskog područja.

⁴¹⁷ David Harland, 15. januar 2007., T. 369 – 370, P2, MT. 28631; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3066; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 564; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 860, 872; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4012; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6324 – 6325; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4742, 4743; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8515 – 8516; D177, Karta s oznakama koje je unio Milomir Šoja; D197, Karta s oznakama koje je unio Milorad Katić; D200, Karta Sarajeva s oznakama koje je unio Milorad Katić; D215, Karta s oznakama koje je unio Vaso Elez; D264, Karta s oznakama koje je unio Radomir Višnjčić. *Vidi takođe* Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 518.

⁴¹⁸ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1774 – 1775, 8. februar 2007., 1855; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 860; svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1967 – 1968; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6309, T. 6312 – 6313, 7. juni 2007., T. 6352; svjedok W-118, 6. februar 2007., T. 1636; Milorad Katić, 5. juni 2007., T. 6157 – 6158; svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 831 – 832; David Harland, P2, MT. 28631; D215, Karta s oznakama koje je unio Vaso Elez; D218, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez; P201, Fotografija s oznakama koje je unio David Fraser; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt.

⁴¹⁹ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5734.

⁴²⁰ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1962 – 1963, 1970 – 1971, Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2251 – 2252; Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1193; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6092; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7838; D68, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; D49, Karta s oznakama koje je unio David Fraser; D79, Fotografija s oznakama koje je unio John Jordan; D218, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez.

⁴²¹ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1558 – 1559, 1561, 1569; P163, str. 2; P165, Karta s oznakama koje je unio Alen Gičević; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević. *Uporedi* Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 860; P95, str. 3. *Vidi takođe ispod*, Dio II.E.3.(a)(i) Javni prevoz i II.E.3.(a)(ii) Marindvor i ulica Zmaja od Bosne, dodatne informacije o "Aleji snajpera".

⁴²² David Fraser, 8. februar 2007., T. 1867; D49, Karta s oznakama koje je unio David Fraser.

⁴²³ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5858, 5860 – 5861; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6306, 6311–6312; D218, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez.

⁴²⁴ Ghulam Mohammed Mohatarem, 19. januar 2007., T. 747.

kontrolisao područje Jevrejskog groblja tokom cijelog rata.⁴²⁵ Međutim, major Veljović i Sanjin Hasanefendić, policajac BiH-a, u svom su svjedočenju izjavili da SRK nije kontrolisao cijelo groblje, već samo onaj dio koji je okrenut prema Grbavici.⁴²⁶ Svjedok T-7, koji je prije perioda na koji se odnosi Optužnica živio unutar linija sukoba, izjavio je da su rovove dviju vojski dijelili "jedna zgrada ili jedan zid ili samo ulica".⁴²⁷

(b) Jugoistok: Debelo brdo, Zlatište, Čolina Kapa, planina Trebević

117. Debelo brdo i Čolina Kapa su brda koja se nalaze u podnožju planine Trebević.⁴²⁸ Čolina Kapa je jedno od brda ili obronaka koji pripadaju planini Trebević.⁴²⁹ Brdo Zlatište nalazi se zapadno od Čoline Kape i uzdiže se iznad Debelog brda.⁴³⁰

118. Debelo brdo, s kojeg se vide Grbavica i Jevrejsko groblje, kontrolisala je ABiH.⁴³¹ Čolinu Kapu držala je ABiH.⁴³² I Debelo brdo i Čolina Kapa uzdižu se iznad Sarajeva.⁴³³ Debelo brdo se uzdiže iznad Marindvora, Grbavice i Jevrejskog groblja i sa njega se pruža jasan pogled na ulicu Zmaja od Bosne na primjer.⁴³⁴ SRK je kontrolisao planinu Trebević i Vidikovac na vrhu Trebevića.⁴³⁵ SRK je kontrolisao područja južno od Debelog brda i brda Zlatište, koja se uzdižu iznad grada.⁴³⁶ Područje između Zlatišta i Debelog brda bilo je "tampon zona, međuprostor".⁴³⁷

⁴²⁵ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 564; Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1184 – 1185.

⁴²⁶ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5823; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2382 – 2385. *Vidi takode* Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4743 – 4744; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6306, 7. juni 2007., T. 6324 – 6325.

⁴²⁷ Svjedok T-7, 18. juni 2007., T. 6801 – 6802.

⁴²⁸ Svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3066; Predrag Trapara, 27. juni 2007, T. 7398; P752, Fotografija Sarajeva i pogled prema Debelom brdu; P791, Karta s oznakama koje je unio Siniša Krman.

⁴²⁹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1126.

⁴³⁰ Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5726, 30. maj 2007., T. 5862; D328, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41; D208, Fotografija s oznakama koje je unio Dragan Simić; D310, Karta s oznakama koje je unio Momčilo Gojković.

⁴³¹ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3042; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1125 – 1126; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1767, 8. februar, T. 1846–1847; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2234; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4739; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5852, 5858; *Vidi takode* Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5726, 29. maj 2007., T. 5734; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6325; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6011, 4. juni 2007., T. 6071–6072, 6074–6075; Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6185; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 746; Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7301–7302; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8516; D328, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41; P209, Karta s oznakama koje je unio Thomas Knustad; P742, Karta s oznakama koje je unio Stevan Veljović.

⁴³² Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3039, 3042; Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1545–1546; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2025 – 2026; Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4228; Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7301, 7302; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373 – 7374. *Uporedi* Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4739; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1509 – 1510.

⁴³³ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1432–1433; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2025 – 2026.

⁴³⁴ David Fraser, 8. februar, T. 1847; W-138, 1. februar 2007., T. 1431; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2384; *Vidi takode* Sanjin Hasanefendić 16. februar 2007., T. 2386 – 2387; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 604 – 605; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5863; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6075; D70, Fotografija iz vazduha s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić i koja prikazuje Debelo brdo, Hrasno i Jevrejsko groblje 28. februara 2007. (dalje u tekstu: Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić).

⁴³⁵ Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5720, 5725; Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7301–7302; Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7728 – 7729; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3068 – 3069.

⁴³⁶ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1767, 8. februar, T. 1846 – 1848; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7374; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5852, 5858; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6074 – 6075, T. 6079–6080, 1. juni 2007., T. 6011; Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7235 – 7236; P209, Karta s oznakama koje je unio Thomas Knustad; D208, Fotografija s oznakama koje je unio Dragan Simić.

⁴³⁷ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6185; D210, Fotografija s oznakama koje je unio Dragan Simić.

(c) Jugozapad: Dobrinja, Nedžarići, brdo Mojnilo, Ilidža, Lukavica, Hrasnica, Sokolovići, planina Igman

119. Naselje Dobrinja bilo je podijeljeno između zaraćenih strana.⁴³⁸ Ismet Hadžić je svjedočio da je prije rata u tom naselju živjelo 45.000 stanovnika i da je, nakon što je ono podijeljeno, na strani bosanskih Muslimana živjelo njih 27.000.⁴³⁹ Postojale su dvije linije sukoba: jedna se protezala kroz Dobrinju V i aerodromsko naselje prema sarajevskom aerodromu, a druga se nalazila u istočnom dijelu i protezala se od Dobrinje IV do zgrade "Oslobođenja".⁴⁴⁰ Prema izjavi Ismeta Hadžića, linija razdvajanja u aerodromskom naselju bila je cesta "širine od pet metara".⁴⁴¹ U Dobrinji IV, linija razdvajanja bila je ulica Indire Gandhi. Vojnici SRK-a bili su u neboderima i nasuprot pravoslavne crkve, na teritoriji koju je kontrolisao SRK.⁴⁴² Dobrinju II i Dobrinju III kontrolisala je ABiH.⁴⁴³ Dobrinjsku brigadu ABiH-a sačinjavalo je otprilike 2.200 vojnika.⁴⁴⁴

120. Ismet Hadžić je u svojem svjedočenju izjavio da je Dobrinja bila okružena snagama bosanskih Srba i da je SRK kontrolisao 80 % svih pokreta na Dobrinji.⁴⁴⁵ Međutim, nema drugih dokaza o tome da je Dobrinja bila u potpunom okruženju. Ismet Hadžić je posvjedočio da su unutar naselja Dobrinja tranšeje povezivale razne dijelove naselja za civilne svrhe, ali da nije bilo kasarni ni mjesta gdje bi bili smješteni bataljoni ili čete.⁴⁴⁶ Negirao je da je u civilnim objektima bilo vatrenih položaja, već je izjavio da je vojska koristila samo napuštene i spaljene zgrade na rubnim dijelovima naselja Dobrinja.⁴⁴⁷ Svjedočio je takođe da su rovovi ABiH-a na brdu Mojnilo, iskopani 1995., zaobilazili sve stambene zgrade.⁴⁴⁸ Svjedok T-31 je u svom svjedočenju izjavio da je na Dobrinji vidio naoružane civile, ali da je češće viđao vojnike koji su odlazili na svoje položaje.⁴⁴⁹

⁴³⁸ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2762; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 873.

⁴³⁹ Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3189, 6. mart 2007., T. 3212. Pretresno vijeće napominje da, mada je Ismet Hadžić tokom perioda na koji se odnosi Optužnica bio komandant 155. brigade ABiH-a, strane nisu dostavile nikakve informacije o njegovom činu, pa ćemo ga dalje u tekstu pominjati po imenu, izostavljajući njegov čin.

⁴⁴⁰ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3208 – 3209; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 873; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3020; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5734; Luka Jović, 18. juni 2007., T. 6732 – 6733; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1412 – 1414; David Harland, P2, MT. 28631; P328, Karta s oznakama koje je unio Ismet Hadžić; P330, Karta s oznakama koje je unio Ismet Hadžić; D276, Karta s oznakama koje je unio Predrag Trapara; D283, Karta s oznakama koje je unio Rade Ivanović; *vidi takođe* Nedeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8911 – 8912; D323, Fotografija stambene zgrade na Dobrinji.

⁴⁴¹ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3213.

⁴⁴² Nedeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8919 – 8923; D235, Karta s oznakama koje je unio Luka Jović. *Vidi takođe* Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6705, juni 2007, T. 6730 – 6731; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1412; D237, Dijagram s oznakama koje je unio Luka Jović.

⁴⁴³ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3209 – 3210; Luka Jović, 18. juni 2007., T. 6730; P330, Karta Dobrinje s oznakama koje je unio Ismet Hadžić; P333, Fotografija s oznakama koje je unio Ismet Hadžić.

⁴⁴⁴ Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3191.

⁴⁴⁵ Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3195, 6. mart 2007., T. 3234. *Vidi takođe* P329, Karta s oznakama koje je unio Ismet Hadžić.

⁴⁴⁶ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3219.

⁴⁴⁷ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3266 – 3267. *Vidi takođe* Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3217; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6486.

⁴⁴⁸ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3266 – 3267.

⁴⁴⁹ Svjedok T-31, 14. juni 2007., T. 6674 – 6675.

121. Nedžariće, koji se nalaze sjeverno od aerodroma, kontrolisao je SRK, ali to naselje se s tri strane graničilo s teritorijom pod kontrolom ABiH-a: Alipašinim Poljem, Mojmilom i Stupom.⁴⁵⁰ Brdo Stup, sjeverozapadno od Nedžarića, kontrolisala je ABiH,⁴⁵¹ kao i Butmir i Kotorac, koji se nalaze južno od aerodromske piste.⁴⁵²

122. Tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, ABiH je kontrolisala najveći dio brda Mojnilo.⁴⁵³ Istočni dio brda Mojnilo i područje koje se protezalo odatle do Vraca kontrolisao je SRK.⁴⁵⁴ SRK je držao položaje na padinama prema Nedžarićima na zapadu.⁴⁵⁵ Snage bosanskih Srba držale su linije na vrhu brda, a u južnom dijelu podnožja brda Mojnilo okupirale su jednu od kasarni u Lukavici.⁴⁵⁶ Predrag Trapara, vojnik 1. sarajevske mehanizovane brigade, svjedočio je da je ABiH sa svojih položaja na brdu Mojnilo, mogla kontrolisati područje Lukavice, sve do Toplika, kao i Dobrinju IV, Naselje starosjedilaca i Nedžariće.⁴⁵⁷

123. Ilidžu je držao SRK.⁴⁵⁸ Milomir Šoja, inženjer elektrotehnike koji je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica radio u preduzeću "Energoinvest", svjedočio je da se veći dio linije sukoba na Ilidži nalazilo veoma blizu stambenih područja.⁴⁵⁹ Područje od Ilidže dalje prema sjeverozapadu, zatim područja Osijeka, Butila i Blažuja, bila su takođe pod kontrolom SRK-a.⁴⁶⁰ Dokazi pokazuju da su na tim lokacijama bili minobacači, lanseri avionskih bombi i avionske bombe.⁴⁶¹ Naselje Sokolovići, poznato i pod nazivom Sokolović-kolonija, južno od Ilidže, bilo je pod kontrolom ABiH-a.⁴⁶² SRK je takođe držao teritoriju između Ilidže i Lukavice.⁴⁶³

⁴⁵⁰ David Harland, 15. januar 2007., T. 370 – 371; D177, Karta s oznakama koje je unio Milomir Šoja; D248, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-2. *Vidi takođe* Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 518; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6915; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4012; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7135 – 7136, 7186; svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 892–893; D260, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-48; D278, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-52.

⁴⁵¹ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7036; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373; Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8746; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4741; D110, Naređenje Rizve Pleha, od 20. maja 1995.

⁴⁵² Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2860; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6486; P104, Karta grada Sarajeva.

⁴⁵³ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3213 – 3215, 3263 – 3264; Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5975 – 5976; Vahid Karavelić, 28. mart, T. 4228; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1510; Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7035, 7051 – 7052; svjedok T-53, 7. juni 2007., T. 6355 – 6356; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6481; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7374, 7413; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4739; Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 521; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1770, 8. februar 2007., T. 1848; Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7302; Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6605; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6700; Stjepan Djukić, 3. juli 2007., T. 7509; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7899; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5720; P194, Vojna karta Sarajeva.

⁴⁵⁴ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3263–3264; D59, Vojna karta sarajevskog područja.

⁴⁵⁵ Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6481, 6514; D59, Vojna karta sarajevskog područja.

⁴⁵⁶ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3264; Milan Mandić, 3. juli 2007., T. 7557–7558; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5827; D207, Karta s oznakama Dragana Simića. *Vidi takođe* par. 68.

⁴⁵⁷ Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7378.

⁴⁵⁸ Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5403; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4012; Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3452–3453; P347, Karta s oznakama Pera Antona Brennskaga.

⁴⁵⁹ Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5162.

⁴⁶⁰ Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5122; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6281; Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5126.

⁴⁶¹ Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5121 – 5126; P707, Izveštaj SRK-a o artiljerijskim položajima, 15. maj 1995.

⁴⁶² Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6605.

⁴⁶³ David Harland, 15. januar 2007., T. 371; D59, Vojna karta sarajevskog područja.

124. SRK je kontrolisao Lukavicu, koja se nalazi pet ili šest kilometara istočno od Ilidže.⁴⁶⁴ Svjedok W-57, policajac BiH, svjedočio je da je SRK kontrolisao Golo brdo, jugoistočno od Lukavice. Rekao je da se s tog mjesta "idealno pokriva vizuelno" cijelo područje koje je kontrolisala ABiH, "slobodne teritorije" Hrasnica, Butmir, Sokolovići, tako da je "svako kretanje i svako grupisanje i kretanje vojnih objekata odmah bilo javljano i kažnjavato [sic]".⁴⁶⁵

125. Planina Igman uzdiže se iznad šireg područja Hrasnice i njene dalje okoline.⁴⁶⁶ Planina Bjelašnica nalazi se na jugozapadu, a prema izjavi potpukovnika Fortina, i ona se uzdiže iznad grada.⁴⁶⁷ Godine 1994., ABiH je kontrolisala 80 % planine Igman.⁴⁶⁸ Poljane, jedan dio planine Igman, držao je SRK.⁴⁶⁹ Svjedok W-57 je u svom svjedočenju izjavio da se s dijela planine Igman pod kontrolom ABiH-a pružao dobar pogled na predio oko Ilidže, gdje su neka područja bila pod kontrolom SRK-a, a neka pod kontrolom ABiH-a.⁴⁷⁰ Major Veljović je svjedočio da je ABiH sa svojih položaja na planini Igman mogla kontrolisati i područja Vojkovića i Ilidže.⁴⁷¹ Zoran Trapara, vojnik 1. sarajevske brigade SRK-a, svjedočio je da je ABiH imala "potpunu kontrolu" nad položajima SRK-a.⁴⁷²

(d) Sjeverozapad: brdo Sokolje, Vogošća, Ilijaš, brdo Žuč i brdo Hum

126. Sjeverozapadno od Sarajeva, linija sukoba se protezala od rijeke Miljacke duž željezničke pruge prema sjeveru, do kasarne Rajlovac.⁴⁷³

127. ABiH je kontrolisala Briješko Brdo, uzvisinu od 100 metara istočno od pruge u blizini Sokolja, koje je inače bilo naselje bosanskih Srba.⁴⁷⁴ Dalje prema sjeveru, ABiH je kontrolisala i brdo Sokolje.⁴⁷⁵ Kapetan 1. klase Mrković, oficir bezbjednosti SRK-a koji je bio stacioniran u

⁴⁶⁴ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 658; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1843; David Harland, 15. januar 2007., T. 371; D45, Karta s oznakama koje je unio David Fraser; D59, Vojna karta sarajevskog područja.

⁴⁶⁵ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4572. *Vidi takođe* Milorad Košarac, 26. juli 2007., T. 8879.

⁴⁶⁶ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1435 – 1436.

⁴⁶⁷ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 522.

⁴⁶⁸ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5737, 5739; Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7052; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7899; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8141, 8142. *Vidi takođe* Ronald Eimers, P585, str. 5.

⁴⁶⁹ Milimir Šoja, 25. april 2007., T. 5173.

⁴⁷⁰ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4573 – 4574.

⁴⁷¹ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5738.

⁴⁷² Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7307.

⁴⁷³ Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6241; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6931; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5724 – 5725; D211, Karta s oznakama koje je unio Siniša Krsman.

⁴⁷⁴ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1435; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6242; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1127.

⁴⁷⁵ Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7302; svjedok T-37, 10. juli 2007., T. 7970; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8141; D302, Karta s oznakama koje je unio Ljuban Mrković.

aeronautičkom institutu u Rajlovcu, svjedočio je da je ABiH mogla da kontroliše Rajlovac, koji su držali Srbi, kao i kasarnu Rajlovac, u podnožju brda Sokolje i Žuč.⁴⁷⁶

128. Vogošću i područje zapadno i sjeverozapadno od linije sukoba je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica kontrolisao SRK.⁴⁷⁷ Fabrika "Pretis" u Vogošći bila je pod kontrolom SRK-a.⁴⁷⁸ Ilijaš je takođe bio pod kontrolom SRK-a.⁴⁷⁹ Borislav Kovačević, pripadnik Ilijaške brigade SRK-a, svjedočio je da se Breza nalazila unutar teritorije ABiH-a. Položaji ABiH-a nalazili su se na granici između Breze i Ilijaša, i ostali su tamo do kraja rata.⁴⁸⁰

129. ABiH je kontrolisala brdo Žuč, sa kojeg se pružao pogled na Vogošću.⁴⁸¹ Haubice ABiH-a bile su na položajima u blizini brda Žuč.⁴⁸² Ismet Hadžić je svjedočio da su se snage bosanskih Srba nalazile na rubnim dijelovima naselja u podnožju brda Žuč i da je ABiH tokom cijelog rata pokušavala da ih potisne iz naselja.⁴⁸³ SRK je kontrolisao sjeverozapadne padine brda Žuč, prema Vogošći i Rajlovcu.⁴⁸⁴ Major Veljović je svjedočio da je brdo Žuč bilo "veoma jedan jak objekat" koji je kontrolisao "cijeli dio ovog sjeverozapadnog dijela fronta".⁴⁸⁵

130. Brdo Hum je do kraja rata kontrolisala ABiH.⁴⁸⁶ Potpukovnik Butt, vođa tima vojnih posmatrača UN-a na Malom Humu, svjedočio je da je obronke brda Žuč i Mali Hum prema gradu kontrolisala ABiH.⁴⁸⁷ Opovrgnuo je navod odbrane da su se jedinice ABiH-a nalazile na cijelom području brda Veliki Hum.⁴⁸⁸ Sa Malog Huma, dodao je potpukovnik Butt, pružao se odličan

⁴⁷⁶ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8139, 8141; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4012; D302, Karta s oznakama koje je unio Ljuban Mrković.

⁴⁷⁷ Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4795; Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5126; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1127; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4012; Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5126; P194, Vojna karta Sarajeva; D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁴⁷⁸ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6440 – 6442; David Harland, 15. januar 2007., T. 368; D226, Karta s oznakama koje je unio Goran Kovačević.

⁴⁷⁹ Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6632; Milomir Šoja, 24. april 2007., T. 5125 – 5126.

⁴⁸⁰ Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7904–7905, 8034; D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁴⁸¹ David Harland, 15. januar 2007., T. 367 – 369; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1770, 8. februar 2007., T. 1853, 1854; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4739; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1434 – 1435; Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4458; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5724, 29. maj 2007., T. 5731 – 5732; Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7035, 7051 – 7052; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373 – 7374; T-37, 10. juli 2007., T. 7967 – 7970; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8343; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6496; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7899; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8141; Predrag Carkić, 19. juni 2007., T. 6870; D47, Vojna karta na kojoj su prikazana brda Žuč i Hum, s oznakama koje je unio David Fraser (dalje u tekstu: Vojna karta s oznakama koje je unio David Fraser).

⁴⁸² David Fraser, 8. februar 2007., T. 1853; D47, Vojna karta s oznakama koje je unio David Fraser.

⁴⁸³ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3271; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2393.

⁴⁸⁴ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7052. *Vidi takođe* svjedok T-37, 10. juli 2007., T. 7989.

⁴⁸⁵ Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5723.

⁴⁸⁶ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4739; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2392; Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3613; Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7302; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373, 7395; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8347; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5724; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6496; Predrag Carkić, 19. juni 2007., T. 6870 – 6871; Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7036; Stjepan Đukić, 3. juli 2007., T. 7509; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7899.

⁴⁸⁷ Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2159, 15. februar 2007., T. 2224.

⁴⁸⁸ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2223.

pogled na Sarajevo, naročito na Skenderiju, Jevrejsko groblje, Vrbanja most, kasarnu "Maršal Tito" i Debelo brdo.⁴⁸⁹

(e) Sjeveroistok: Sedrenik, Špicasta stijena, Grdonj, Hreša

131. Sedrenik je naselje na sjeveroistoku Sarajeva, a bilo je pod kontrolom ABiH-a.⁴⁹⁰ Linija sukoba na području Sedrenika protezala se preko više brda.⁴⁹¹ Špicasta stijena je vrh koji se nalazi na 300 do 500 metara sjeveroistočno od Grdonja.⁴⁹² Vlajko Božić, pomoćnik načelnika štaba za operativne poslove u 3. sarajevskoj brigadi SRK-a, svjedočio je da je Špicasta stijena visoka oko 60 metara, dugačka 200 metara i da joj je vrh širok oko 20 metara.⁴⁹³ Odbrana je tvrdila da stanovnicima tog područja tokom sukoba nije bio poznato naziv Špicasta stijena, niti su ga koristili. Nema potrebe da se Pretresno vijeće očituje u pogledu naziva vrha. U ovoj Presudi Vijeće će koristiti naziv koji koristi većina svjedoka, a to je Špicasta stijena. Grdonj je šire brdovito područje u blizini Špicaste stijene.⁴⁹⁴ To područje je bilo šumovito, ali je tokom sukoba dio šume uništen.⁴⁹⁵

132. Tužilaštvo tvrdi da "nema nikakve sumnje da je SRK kontrolisao liniju duž Špicaste stijene, odakle je otvarao vatru dalje na selo Sedrenik i ubijao i ranjavao civile."⁴⁹⁶ Svjedoci tužilaštva i odbrane svjedočili su da je Špicastu stijenu kontrolisao SRK, ali i da su linije sukoba između dviju zaraćenih strana bile blizu.⁴⁹⁷

133. Svjedok odbrane major Veljović je svjedočio da je ABiH imala punu kontrolu nad Špicastom stijenom i da SRK nije imao "nijedan položaj [...] ivicom okomite stijene [...]".⁴⁹⁸ Svjedočio je da se SRK nalazio 300 metara iza ABiH-a, na drugoj strani vrha, 100 metara od litice.⁴⁹⁹ Vlajko Božić je svjedočio da su se položaji SRK-a nalazili najmanje 50 metara iza litice, a ABiH-a oko 150 metara od nje.⁵⁰⁰ Prema izjavi Vlajka Božića i svjedoka T-15, pripadnika policije

⁴⁸⁹ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2223, 2224. *Vidi takođe* Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6017.

⁴⁹⁰ Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8422. *Uporedi* Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4739.

⁴⁹¹ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3611 – 3613; D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁴⁹² Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4089, 4094 – 4096; Nedžib Đozo, 14. mart, T. 3684, 3725; D123, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; P171, Fotografija od 360°; P366, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo. *Vidi takođe* Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1594, 1606 – 1607.

⁴⁹³ Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8415, 8459–8460. Pretresnom vijeću nisu dostavljene informacije o činu koji je Vlajko Božić imao tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

⁴⁹⁴ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5745; D318, Fotografija s oznakama koje je unio Vlajko Božić; D317, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-9.

⁴⁹⁵ Svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8333, 8334.

⁴⁹⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 155.

⁴⁹⁷ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1849; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2046; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3684, 3685; Vahid Karavelić, 27. mart, T. 4093; Harry Konings, 13. mart, T. 3613; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6295, 6299; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7078.

⁴⁹⁸ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5865 – 5868, 5875, 5891 – 5892.

⁴⁹⁹ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5865 – 5867, 5875, 5891, 5892; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8304, 8306, 8314, 8317 – 8318; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7083, 7112; P743, Fotografija s oznakama koje je unio Stevan Veljović; D312, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-15. *Vidi takođe* D256, Fotografija s oznakama koje je unio Anđelko Dragaš; D257, Fotografija s oznakama koje je unio Anđelko Dragaš; D258, Fotografija s oznakama koje je unio Anđelko Dragaš.

⁵⁰⁰ Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8415, 8450 – 8454.

RS-a, bilo je nemoguće smjestiti posmatračko mjesto ili položaj na liticu zato što je teren 1992. godine bio navodno miniran i što je bio izložen unakrsnoj vatri obiju strana.⁵⁰¹ Svjedok T-15 je takođe svjedočio da on i njegovi saborci nisu nikada išli na liticu da pucaju na Sedrenik, osim tokom borbenih dejstava.⁵⁰² Svjedok T-15 i Anđelko Dragaš, vojnik 3. sarajevske brigade tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, svjedočili su da u SRK nije bilo snajperista,⁵⁰³ ali svjedoci tužilaštva, kao što su Nedžib Đozo i Tarik Žunić, civil koji je tada živio na Sedreniku, svjedočili su da je Špicasta stijena bila poznato snajpersko gnijezdo SRK-a.⁵⁰⁴ Prema izjavi poručnika Van der Weijdena, na ivici litice su u novembru 2006. još uvijek bili vidljivi tragovi rovova bosanskih Srba.⁵⁰⁵

134. Odbrana se usredsredila i na pitanje da li je na brdu Grdonj bilo položaja ABiH-a.⁵⁰⁶ To je potvrdilo nekoliko svjedoka.⁵⁰⁷ General-major Karavelić je u svom svjedočenju izjavio da je ABiH imala jednu tranšēju na padinama Grdonja, koja se protezala od posljednjeg naselja na padinama do kuća smještenih gotovo na samom vrhu. ABiH je kontrolisala jednu trećinu padine brda Grdonj, konkretno, padinu Grdonja iznad Sedrenika okrenutu prema gradu. Ostatak je držao SRK.⁵⁰⁸ Nedžib Đozo je svjedočio da ABiH nije bila na samom podnožju Špicaste stijene, ali je imala rovove na lijevoj i desnoj strani prema Grdonju. Rovovi ABiH-a bili su okrenuti prema Špicastoj stijeni i širem području prema Barici na sjeveru.⁵⁰⁹

135. Prema izjavi general-majora Karavelića, sa Grdonja i Špicaste stijene mogle su da se vide i pokriju vatrom gotovo cijele opštine Stari Grad i Centar, a odatle se pružao i dobar pogled na Sedrenik.⁵¹⁰ Teren je bio veoma strm i to je omogućavalo čvrstu odbranu.⁵¹¹ Vlajko Božić je posvjedočio da se s Grdonja moglo kontrolisati područje sjeverno od Grdonja, uključujući Mrkoviće i Pionirsku dolinu, kao i područje južno od brda, uključujući Sedrenik.⁵¹²

⁵⁰¹ Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8455 – 8457, 8459 – 8460, 8463 – 8465; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8305, 8306, 8320 – 8323, 8330 – 8331, 8336. *Vidi takođe* Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7083, 7112.

⁵⁰² Svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8332 – 8333.

⁵⁰³ Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7072; T-15, 13. juli 2007., T. 8332 – 8333.

⁵⁰⁴ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3702, 3704; Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1738 – 1739; P366, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; D123, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; D320, Fotografija s oznakama koje je unio Vlajko Božić. *Vidi takođe ispod*, par. 232 i II.E.4(b)(ii) Snajpersko djelovanje na ciljeve u Sedreniku.

⁵⁰⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 41 - 43.

⁵⁰⁶ Završni podnesak odbrane, par. 51.

⁵⁰⁷ Nedžib Đozo, 14. mart, T. 3699, 3725 – 3726; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4739; D123, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; *vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5731; Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7301 – 7302; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373; D46, Vojna karta s oznakama koje je unio David Fraser.

⁵⁰⁸ Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4228.

⁵⁰⁹ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3688–3689; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7090 – 7091; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8424; D257, Fotografija s oznakama koje je unio Anđelko Dragaš; D258, Fotografija s oznakama koje je unio Anđelko Dragaš.

⁵¹⁰ Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4090; 4093 – 4096; Nedžib Đozo, 14. mart, T. 3725; D123, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; P366, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; *vidi takođe* Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8452; D46, Vojna karta s oznakama koje je unio David Fraser.

⁵¹¹ Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4093.

⁵¹² Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8422; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5745; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7080 – 7082.

136. Anđelko Dragaš je svjedočio da je SRK kontrolisao područje od Poljina do raskrsnice zvane Smreka iza Špicaste stijene.⁵¹³ Svjedočio je i da su se položaji SRK-a nalazili tačno ispod brda Grdonj.⁵¹⁴ Objasnio je da se SRK nalazio na topografskom objektu Jagomir u podnožju brda Grdonj, na području Pionirske doline.⁵¹⁵ Hreša se nalazila dalje prema istoku od Sarajeva i tu je bio glavni vatreni položaj SRK-a.⁵¹⁶

Zaključci

137. Dokazi pokazuju da su se linije sukoba nalazile na brdima oko Sarajeva, ali prolazile su i kroz centralne dijelove Sarajeva, tačnije, kroz veoma gusto naseljena područja Grbavice i oko Nedžarića i Ilidže.⁵¹⁷

138. Opšte govoreći, sarajevsku dolinu kontrolisala je ABiH, dok je većinu okolnih planina kontrolisao SRK.⁵¹⁸ Dokazi pokazuju da je ABiH takođe kontrolisala nekoliko brda i uzvisina u blizini centralnih dijelova Sarajeva, kao što su Debelo brdo, Čolina Kapa, brdo Mojnilo, brdo Žuč i brdo Hum. Međutim, većina tih brda ili uzvisina, naročito brda na liniji sukoba na jugu i jugoistoku, vidjela su se s teritorije koju je kontrolisao SRK.⁵¹⁹ ABiH je kontrolisala veći dio područja Igmana na jugozapadu.⁵²⁰

139. ABiH je bila na području unutar linija sukoba, a vatreni položaj SRK-a nalazili su se svuda oko Sarajeva.⁵²¹ Sarajevo je, dakle, bilo u okruženju SRK-a.⁵²² Takva situacija je vladala tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica.⁵²³

140. Na osnovu pregleda sveukupnog dokaznog materijala Pretresno vijeće zaključuje da je SRK kontrolisao vrh Špicasta stijena, a da se ABiH nalazila u podnožju brda. Vijeće je do ovog zaključka došlo na osnovu dokaza koje je iznio ogroman broj svjedoka, od kojih su neki svjedočili

⁵¹³ Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7076–7077; Milorad Košarac, 26. juli 2007., T. 8885. *Vidi takođe* Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8450.

⁵¹⁴ Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7077; P743, Fotografija s oznakama koje je unio Stevan Veljović.

⁵¹⁵ Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7059, 7107; D255, Karta s oznakama koje je unio Anđelko Dragaš.

⁵¹⁶ Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4101 – 4102, 4108 – 4109; P502, Vojna karta Sarajeva s oznakama koje je unio Vahid Karavelić.

⁵¹⁷ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4012, 4044; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2045–2046; D59, Vojna karta područja Sarajeva.

⁵¹⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 367 – 369, P1, MT. 26962 – 26963; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 1000; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1509; Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5055; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4738 – 4739; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 860; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2631; P194, Vojna karta Sarajeva. *Vidi takođe*, na primjer, Harry Konings, 13. mart, T. 3612; Zoran Trapara, 26. juni 2006., T. 7301 – 7302; D285, Karta s oznakama koje je unio Andrey Demurenko; *ali uporedi* Sevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5851, 5852, 5864.

⁵¹⁹ Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7397 – 7398.

⁵²⁰ *Vidi gore*, par. 125.

⁵²¹ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1433. *Vidi takođe* Milosav Gagović, 23. juli 2007., T. 8717 – 8719; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4785 – 4786.

⁵²² *Vidi, na primjer*, D59, Vojna karta područja Sarajeva; P741, Karta s oznakama koje je unio Stevan Veljović.

⁵²³ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7731; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 961; D285, Karta s oznakama koje je unio Andrey Demurenko. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5740.

kao svjedoci odbrane. Potpukovnik Knustad, norveški vojni posmatrač UN-a, svjedočio je da je vidio kako se modifikovana avionska bomba ispaljuje sa Špicaste stijene. Drugi svjedoci bili su, pored ostalih, general-major Karavelić, potpukovnik Harry Konings i Siniša Krsman. Postoje dva dokaza koji bi mogli da se protumače kao potkrepa stavu odbrane da je liticu kontrolisala ABiH. Prvi dokaz je svjedočenje majora Veljovića o tome da se SRK nalazio 200 do 300 metara iza ruba litice. Drugi dokaz su svjedočenja dvoje svjedoka, Anđelka Dragaša i svjedoka T-15, koji su izjavili da je u nastojanju da probije obruč 1994. i 1995. godine, ABiH dvaput na kratko vrijeme preuzela kontrolu nad liticom. Međutim, prema njihovom svjedočenju, SRK je u periodu od približno dva dana ponovo zauzeo liticu. Pretresno vijeće je mišljenja da se prvi dokaz ne kosi sa njegovim zaključkom zato što je SRK, čak i ako nije bio na vrhu litice, već 200 do 300 metara iza nje, uvijek mogao da priđe litici i koristi je kao vatreni položaj. Drugi dokaz se ne kosi sa pomenutim zaključkom, budući da pokazuje da je SRK ponovo zauzeo liticu.

C. Sarajevo u periodu od 1992. godine do avgusta 1994. godine

141. Pretresno vijeće posmatra dokaze koje su izveli tužilaštvo i odbrana, vezane za razdoblje uoči perioda na koji se odnosi Optužnica, kao dokaze o kontekstu koji su od različitog značaja za pitanja u ovom predmetu.

142. Što se tiče tužilaštva, ono svojim dokazima želi pokazati da je u to vrijeme postojala "kampanja granatiranja i snajperskog djelovanja" i da je optuženi znao za nju i da ju je, što je još značajnije, nastavio tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Izbijanje sukoba u Sarajevu i period od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994. su činjenice o kojima je već presuđeno u predmetu *Galić*. U vezi s tim, Pretresno vijeće slijedi odluku Žalbenog vijeća da bi dokaze o obaviještenosti optuženog o krivičnim djelima počinjenim pod komandom generala Galića trebalo izvoditi nezavisno od formalnog primanja na znanje njihovog postojanja.⁵²⁴

143. Što se tiče dokaza koje je iznijela odbrana, Pretresno vijeće smatra da je ona njima željela pokazati da je oružani sukob između ABiH-a i VRS-a postojao i prije perioda na koji se odnosi Optužnica i da je to bio sukob vrlo visokog intenziteta. Taj stepen intenziteta, smatra odbrana, karakterističan je i za sukob u periodu na koji se odnosi Optužnica i u tom sukobu su poginuli ili ranjeni mnogi bosanski Srbi; odbrana je iznijela argument da je veliki broj smrtnih slučajeva i ranjavanja direktna posljedica sukoba tako velikog intenziteta i da to objašnjava smrtne slučajeve i

⁵²⁴ *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-AR73.1, Odluka po interlokutornim žalbama na Odluku Pretresnog vijeća po Zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno i tužiocu katalogu činjenica o kojima su se strane složile, od 26. juna 2007.

slučajevе ranjavanja među civilnim stanovništvom. U tim okolnostima, odbrana tvrdi da tužilaštvo griješi kada nastoji da se SRK-u pripiše namjera da teroriše civilno stanovništvo.

144. Odbrana je izvela veliki broj dokaza o razdoblju koje je prethodilo periodu na koji se odnosi Optužnica. Prema mišljenju Pretresnog vijeća, većina tih dokaza nije neposredno vezana za ključno pitanje u ovom predmetu, to jest, krivičnu odgovornost optuženog. U svakom slučaju, odbrana nije ni na jedan od brojnih poziva Vijeća u tom smislu uspjela da pokaže na koji način ti dokazi utiču na krivičnu odgovornost optuženog. Iz tog razloga, Pretresno vijeće je odlučilo da u ovu Presudu ne uvrsti sve dokaze odbrane vezane za razdoblje koje je prethodilo periodu na koji se odnosi Optužnica, već se ograničilo na dokaze koji bi se mogli opisati kao reprezentativan uzorak tih dokaza. Međutim, Pretresno vijeće je uzelo u obzir sve dokaze koje je odbrana izvela i koji se odnose na taj period.

1. Snajpersko djelovanje i granatiranje područja unutar linija sukoba od strane SRK-a

145. Kao što je gore opisano, u Sarajevu je neposredno prije 7. aprila 1992. došlo do eksplozije nasilja širokih razmjera.⁵²⁵ Prema izjavi Roberta Donie, vještaka tužilaštva za istoriju Bosne i Hercegovine, oružane borbe u Sarajevu vodile su se tokom aprila 1992. gotovo svakoga dana, ali bile su "presijecane prekidima vatre koje bi pregovorima isposlovali međunarodni posrednici i koji bi trajali u najboljem slučaju po tri dana".⁵²⁶ Martin Bell, novinar BBC-a, objasnio je da su prvi dani sukoba bili veoma konfuzni dani uličnih borbi između vojski, milicije i bandi.⁵²⁷ Međutim, krajem aprila 1992. "obruč opsade većinom je bio formiran" i od tada nadalje, grad Sarajevo je veći dio rata bio u opsadi.⁵²⁸

146. Grad Sarajevo i njegovi stanovnici unutar linija sukoba bili su stalno izloženi granatiranju i snajperskom djelovanju, što je fenomen koji je karakterisao cijelo vrijeme sukoba, mada intenzitet vatrenih dejstava nije uvijek bio stalan.⁵²⁹ Prema izjavi Martina Bella, ljeto 1992. je bio jedan od perioda s najvećim brojem nastradalih i najžešćim borbama.⁵³⁰ David Harland, oficir UN-a za civilna pitanja, izjavio je da je u periodu od 1993. do 1995. godine 1993. bila u vojnom smislu najaktivnija godina.⁵³¹ U izvještaju od 3. novembra 1993., David Harland je napisao sljedeće:

⁵²⁵ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 23; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7057. *Vidi gore*, par. 22.

⁵²⁶ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 31.

⁵²⁷ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5239.

⁵²⁸ *Vidi*, na primjer, David Harland, 15. januar 2007., T. 344; Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3188 – 3189, 3193, 3433; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 31; Činjenica o kojoj je presuđeno broj 27. David Fraser i Andrey Demurenko su na osnovu postojanja tunela izjavili da okruženje nije bilo potpuno, David Fraser, 8. februar 2007., T. 1840; Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 9007.

⁵²⁹ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5238 – 5240.

⁵³⁰ Martin Bell, 26 April 2007, T. 5240.

⁵³¹ David Harland, P1, MT. 26937.

“Srbi su u posljednje vrijeme vojno aktivniji nego obično [...] Sarajevo i Goražde su protekle sedmice snažno granatirani. U odgovor na minobacačku vatru BiH, u jednom satu 27. oktobra na Stari grad u Sarajevu palo je gotovo 500 granata. Stari grad, s najvećim postotkom Muslimana od svih sarajevskih područja, gusto je naseljen”.⁵³²

147. Civili su živjeli veoma blizu linija sukoba.⁵³³ Svjedok W-57 je izjavio da su, s obzirom na to gdje su se nalazile linije sukoba, bosanski Srbi u najmanje 70 % slučajeva vatru usmjeravali na civile i stambena područja.⁵³⁴ Prema izjavi svjedoka W-107, "bili smo okruženi sa sviju strana na području Sarajeva, sa svake strane nas je gađalo kako su htjeli i vrebali nas, ali su vidjeli da nas što više ubiju".⁵³⁵ Negdje sredinom maja 1992. Martinu Bellu je postalo očigledno da su postradali u dijelu Sarajeva pod kontrolom Vlade BiH bili uglavnom civili.⁵³⁶ Martin Bell je svjedočio da novinari najvećim dijelom nisu bilježili niti obraćali pažnju na pucnjavu: "Bio je to dio svakodnevnice".⁵³⁷ Prema njegovom mišljenju, da se vodilo računa o razlikovanju civila od vojnih lica, civili ne bi stradali.⁵³⁸

148. Pretresno vijeće je saslušalo dokaze da su se civili zatekli na poprištu borbi.⁵³⁹ Međutim, civili su isto tako bili direktna meta granatiranja i snajperskog djelovanja ili su stradali od neselektivne vatre.⁵⁴⁰ Dana 24. avgusta 1992., Sarajevo je posjetio specijalni izvjestilac Komisije za ljudska prava UN-a, Tadeusz Mazowiecki. U svom izvještaju zabilježio je sljedeće:

"Opsada, uključujući i granatiranje naselja, te prekidanje dostave hrane i drugih najosnovnijih potrepština je takođe taktika [...] Grad se redovno granatira, u očito smišljenom pokušaju širenja terora među stanovništvom. Snajperisti otvaraju vatru na nevine civile. Misija je posjetila bolnicu i vidjela mnoge civilne žrtve. Takođe je vidjela štetu nanесenu samoj bolnici koja je već nekoliko puta granatirana, unatoč propisno istaknutim i međunarodno priznatim simbolima Crvenog krsta."⁵⁴¹

149. Dokazi pokazuju da je tokom 1992. i 1993. godine SRK imao snajperiste i da su civili bili meta snajperske vatre.⁵⁴² Što se tiče granatiranja, snage SRK-a su zauzele položaje na brdima oko Sarajeva odakle su mogle granatirati grad, što su i činile.⁵⁴³ Milan Mandić, koji je svjedočio kao svjedok odbrane, rekao je da je njegovo učešće u borbenim dejstvima 1. sarajevske brigade SRK-a značilo da mora pucati na svog brata koji je živio u Dolac Malti.⁵⁴⁴ Drugi svjedoci su svjedočili da

⁵³² David Harland, P1, MT. 26939.

⁵³³ Svjedok W-107, 12. mart 2007., T. 3529 – 3532; T-60, 25. juli 2007., T. 8792 (djelimično zatvorena sjednica).

⁵³⁴ P538, svjedok W-57, str. 2 (zapečaćeno).

⁵³⁵ Svjedok W-107, 12. mart 2007., T. 3511.

⁵³⁶ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5239. *Vidi takođe* John Jordan, P267, str. 7; P268, Video-snimak razgovora s Johnom Jordanom.

⁵³⁷ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5290 – 5291. *Vidi takođe* John Jordan, P267, str. 5.

⁵³⁸ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5238 – 5239.

⁵³⁹ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5268; Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1566 – 1567.

⁵⁴⁰ *Vidi*, na primjer, P785, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o stanju od 11. jula 1994., str. 5; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3074, P307, str. 2 (zapečaćeno).

⁵⁴¹ Citirano u P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 35.

⁵⁴² *Vidi*, na primjer, P610, Video-snimak događaja u Sarajevu; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5290 – 5291. *Vidi takođe* gore, II.B.1. Struktura vojnih jedinica.

⁵⁴³ *Vidi gore*, II.B.3. Zone odgovornosti i linije sukoba – SRK-a i Prvi korpus ABiH-a. *Vidi takođe* Martin Bell, 26. april 2007., T. 5256 – 5257; D116, Izjava svjedoka W-107, 17. maj 2006. (dalje u tekstu: Izjava svjedoka W-107), str. 4 (zapečaćeno); P815, telegram UNPROFOR-a, od 30. maja 1992.

⁵⁴⁴ Milan Mandić, 3. juli 2007., T. 7558 – 7559.

je vatra iz snajpera i minobacača otvarana na civile dok su odlazili po vodu, čekali u redovima na hranu ili obavljali neke druge svakodnevne poslove.⁵⁴⁵

150. Predočeni su dokazi o granatiranju tržnice Markale 5. februara 1994. (dalje u tekstu: prvi incident na tržnici Markale), kada je poginulo 69, a ranjeno više od 90 ljudi.⁵⁴⁶ John Jordan, vatrogasac i osnivač Globalne vatrogasne spasilačke službe /Global Fire Rescue Services/ (dalje u tekstu: GOFRS), sjeća se da je novinaru koji je izvještavao o prvom incidentu na tržnici Markale rekao da taj incident nije neobičan jer je i sedmicu ranije poginulo 60 ljudi, ali "nisu poginuli u jednom velikom incidentu, već u parovima ili grupama od po troje".⁵⁴⁷

151. Tokom sukoba na području Sarajeva pod kontrolom ABiH-a postojale su dvije glavne civilne bolnice, bolnica Koševo na sjeveroistoku Sarajeva i Državna bolnica na području Marindvora.⁵⁴⁸ Državna bolnica je granatirana i gađana iz snajpera u periodu od 1992. do 1994. godine. Postoje dokazi o tome da ju je VRS, nakon što je JNA odlučila da evakuiše bolnicu 9. maja 1992., namjerno gađala "u namjeri da uništi njene ključne dijelove".⁵⁴⁹ Prema izjavi direktora Državne bolnice Bakira Nakaša, najgori period u smislu gađanja Državne bolnice bio je period od 13. do 16. maja 1992., kada je na bolnicu palo 40 granata.⁵⁵⁰ Sobe za pacijente na južnoj strani bolnici više se nisu koristile.⁵⁵¹

152. Svjedok T-61, ljekar, bosanski Srbin, koji je do januara 1994. radio u bolnici Koševo, rekao je da je bolnica Koševo "uvijek" granatirana nakon što bi ABiH otvorila vatru iz škole u zgradi Građevinskog fakulteta, koja se nalazi otprilike 25 do 65 metara od traumatološke klinike bolnice.⁵⁵² Svjedok T-61 je izjavio da se u zgradama u blizini bolnice Koševo nalazila komanda Patriotske lige, kao i u "većini škola i obdaništa koje ja poznajem".⁵⁵³

153. Nakon posjete Sarajevu krajem avgusta 1992., Tadeusz Mazowiecki je zabilježio da su "srpske snage" od maja do avgusta 1992. napadale kulturne centre, između ostalog džamije,

⁵⁴⁵ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5259, 27. april 2007., 5290; Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2061 – 2062, 14. februar 2007., T. 2115; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4700 – 4701, 4703; W-107, 12. mart 2007., T. 3510 – 3512; svjedok W-57, P538, str. 2 (zapečaćeno); John Jordan, P267, str. 7.

⁵⁴⁶ Sead Bežić, 21. februar 2007., T. 2609, 2619; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4703.

⁵⁴⁷ John Jordan, P267, str. 5.

⁵⁴⁸ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 559, 561; Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1066 – 1067, 1068 – 1069; P46, Karta s oznakama koje je unio Milan Mandilović; P105, Karta s oznakama koje je unio Bakir Nakaš. Pretresno vijeće ima u vidu da je prije izbijanja neprijateljstava u Sarajevu Državna bolnica bila vojna bolnica JNA, mada su otprilike 65 posto njenog kapaciteta koristili civili; međutim, od 10. maja 1992. to je bila civilna bolnica, Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 559 – 560, 18. januar 2007., T. 614; Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1067, 1068 – 1069, 29. januar 2007., T. 1141 – 1143. Prema izjavi Bakira Nakaša u bolničkim prostorijama se nalazio centar za rehabilitaciju, koji su koristili i vojnici ABiH-a, Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1068 – 1069.

⁵⁴⁹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1141 – 1143; P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 28 - 29, *gdje se citira* izjava Dragana Kalinića, ministra zdravstva Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

⁵⁵⁰ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1141.

⁵⁵¹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1141.

⁵⁵² Svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7830 – 7831; D289, Zapisnik razgovora sa svjedokom T-61, 11. mart 1996. (dalje u tekstu: Razgovor sa svjedokom T-61") (zapečaćeno), str. 1.

Olimpijski muzej, Orijentalni institut, te muslimanske, katoličke i srpske pravoslavne vjerske institucije.⁵⁵⁴ Jedan dan nakon njegovog odlaska iz Sarajeva, "srpske snage" su napale Nacionalnu i Univerzitetsku biblioteku i redakciju dnevnih novina "Oslobođenje".⁵⁵⁵ U granatiranju su uništene i druge znamenite zgrade, kao što je zgrada skupštine i južna fasada Hotela "Holiday Inn".⁵⁵⁶

2. Posljedice koje je trpjelo civilno stanovništvo unutar linija sukoba

154. Dokazi koje su iznijeli vještak tužilaštva Ewa Tabeau i svjedoci odbrane major Veljović i Milorad Katić pokazuju da je na početku sukoba u deset sarajevskih opština živjelo otprilike 500.000 ljudi.⁵⁵⁷ Izveden je velik korpus dokaza koji pokazuju da se početkom 1992. nesrpsko stanovništvo iseljavalo iz onih dijelova Sarajeva koji su bili pod kontrolom bosanskih Srba i njihove okoline i prelazilo na područja pod kontrolom bosanskih Muslimana, i ta premještanja su barem u određenoj mjeri bila nedobrovoljna.⁵⁵⁸ Samo u Hrasnici, broj stanovnika se povećao sa približno 30.000 na 50.000 ljudi, a razlog je bio priliv bosanskih Muslimana sa područja kao što su Trnovo i istočna Bosna.⁵⁵⁹

155. U vezi s preseljenjem stanovništva, odbrana je predočila dokaze koji pokazuju da je preseljenje ljudi iz dijelova Sarajeva pod kontrolom bosanskih Srba na dijelove pod kontrolom bosanskih Muslimana i obrnuto, vršeno putem organizovanih razmjena.⁵⁶⁰ Milorad Katić je u svom svjedočenju izjavio da su 24. marta 1994. civilne vlasti bosanskih Srba i Muslimana, uz pomoć UNPROFOR-a, otvorile most Bratstva i jedinstva kako bi se ljudima s obje strane rijeke Miljacke omogućilo da pređu na drugu stranu.⁵⁶¹

156. U vezi s mogućnošću da ljudi prelaze linije sukoba, Pretresno vijeće napominje da na osnovu dokaza nije jasno koliko su organizovane razmjene trajale, niti koliko je ljudi razmijenjeno.

⁵⁵³ Svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7832. *Vidi takođe* D289, Razgovor sa svjedokom T-61 (zapečaćeno).

⁵⁵⁴ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 35. *Vidi takođe* Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2832 – 2833.

⁵⁵⁵ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 35.

⁵⁵⁶ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5238, 5260; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2649; P270, Video-snimak gašenja požara; Činjenice o kojima je presuđeno, 33, 34.

⁵⁵⁷ P637, Izvještaj vještaka o ubijenim i ranjenim osobama tokom opsade Sarajeva, autori Ewa Tabeau i Arve Hetland, od 19. marta 2007. (dalje u tekstu: Izvještaj vještaka Ewe Tabeau), str. 67; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5930; Milorad Katić, 29. maj 2007., T. 5959, 5975.

⁵⁵⁸ Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3188 – 3189; svjedok W-107, 12. mart 2007., T. 3506 – 3508, 3529 – 3532, 3541; Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6640 – 6641, 6644; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6695 – 6697; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8390 – 8392; svjedok W-13, P535, str. 2 (zapečaćeno); David Harland, P2, MT. 28635 – 28636; svjedok W-57, P538, str. 2 (zapečaćeno); svjedok W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno); D116, Izjava svjedoka W-107, str. 3 (zapečaćeno); P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 30; P756, Izvještaj UNCIVPOL-a, od 30. septembra 1992., str. 1 - 2; P772, Naređenje Tomislava Šipčića, od 9. juna 1992., str. 2; P779, Izvaci iz razgovora od 14. juna 1992., str. 3; P808, Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Trnovo. *Vidi takođe* P758, Izvještaj o aktivnostima srpske opštine Novo Sarajevo, 5. juni 1992., str. 3.

⁵⁵⁹ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4548.

⁵⁶⁰ Svjedok T-31, 14. juni 2007., T. 6677; D201, Izjava Muvedete Tanović za MUP od 11. aprila 1993. (dalje u tekstu: Izjava Muvedete Tanović), str. 3; D2, UNPROFOR-ova sedmična procjena političke situacije u BiH, od 3. novembra 1993. (dalje u tekstu: UNPROFOR-ova sedmična procjena političke situacije u BiH, 3. novembar 1993.), str. 3.

⁵⁶¹ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 5991 – 5992. *Vidi takođe* svjedok T-31, 14. juni 2007., T. 6677; T-7, 19. juni 2007., T. 6851; Predrag Čarkić, 19. juni 2007., T. 6884.

U svakom slučaju, dokazi ne upućuju na to da je u kasnijoj fazi sukoba došlo do neke sistematske razmjene ljudi velikih razmjera.

157. Major Veljović je u svom svjedočenju izjavio da su tokom rata "postojali i izlasci preko snaga Ujedinjenih nacija i postojali su još izlasci s obzirom da su neki ljudi bili poznati sa određenim ljudima i vjerovatno uz naknadu novca uspijevani su da preko linija budu upućeni prema srpskim teritorijama".⁵⁶² Kapetan prve klase Mrković svjedočio je da je od 9. aprila do juna 1992., dok je još bio u JNA, pomagao da se organizuju svakodnevni letovi sa sarajevskog aerodroma u cilju evakuisanja ljudi iz Sarajeva.⁵⁶³ Prema izjavi kapetana prve klase Mrkovića, "blizu hiljadu građana Sarajeva" evakuisano je s aerodroma u tom periodu, neovisno o nacionalnoj pripadnosti.⁵⁶⁴

158. Isto tako, na početku sukoba u Sarajevu je bilo oko 150.000 bosanskih Srba.⁵⁶⁵ Milorad Katić je svjedočio da je velik broj bosanskih Srba napustio Sarajevo ili otišao u dijelove grada u kojima su bosanski Srbi bili većinsko stanovništvo, kao što su dijelovi opština Vogošća, Ilijaš, Novo Sarajevo i Lukavica.⁵⁶⁶ Milan Mandilović je rekao da nikoga nisu silili da ide ili da ostane, ali da je bilo "jako puno Srba koji su ostali".⁵⁶⁷ Međutim, David Harland je rekao da su mnoge druge, kako bosanske Srbe, tako i nesrbe koji su željeli da napuste grad, u tome spriječile vlasti bosanskih Muslimana.⁵⁶⁸ Svjedoci su procijenili da je u Sarajevu unutar linija sukoba ostalo između 40.000 i 60.000 bosanskih Srba.⁵⁶⁹

159. Isto tako, prema izjavi Davida Harlanda, otprilike 100.000 od 400.000 do 500.000 stanovnika Sarajeva koji nisu bili bosanski Srbi ili su bili u mješovitim brakovima zatekli su se na početku sukoba na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba.⁵⁷⁰ Mnogi od tih 100.000 ljudi prebjegli su u dijelove Sarajeva pod kontrolom bosanskih Muslimana, neki su uspjeli da odu iz BiH-a, a neki su poginuli.⁵⁷¹

160. David Harland je u svom svjedočenju izjavio da je na osnovu informacija koje su UN-u dostavljene iz bolnica bosanskih Srba i iz grada, UN procijenio da je približno 90 % svih civila koji su poginuli u Sarajevu poginulo unutar linija sukoba, to jest, na teritoriji pod kontrolom ABiH-a.⁵⁷²

⁵⁶² Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5713.

⁵⁶³ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8134 – 8135.

⁵⁶⁴ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8134 – 8135.

⁵⁶⁵ Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5975; P637, Izvještaj vještaka Ewe Tabeau, str. 67; David Harland, P2, MT. 28634 – 28635. Prema izjavi Davida Harlanda, "velika većina" njih nalazila se na područjima nad kojima su "srpske snage" odmah preuzele kontrolu, David Harland, P2, MT. 28635.

⁵⁶⁶ Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5974 – 5975.

⁵⁶⁷ Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 608 – 610.

⁵⁶⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 358 – 359, P2, MT. 28635 – 28636.

⁵⁶⁹ Nedeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8915; David Harland, P2, MT. 28635.

⁵⁷⁰ David Harland, P2, MT. 28634.

⁵⁷¹ Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 608 – 610; David Harland, P2, MT. 28634.

⁵⁷² David Harland, P2, MT. 28677.

Pretno vijeće je saslušalo brojne primjere slučajeva u kojima su tokom prve dvije godine sukoba, svjedoci ili ljudi koje su oni poznavali, poginuli ili ranjeni snajperskim hicima ili granatama.⁵⁷³ Za neke od tih slučajeva, svjedoci su precizirali da su projektili doletjeli sa teritorije pod kontrolom bosanskih Srba.⁵⁷⁴

161. Jedna od posljedica snajperskog djelovanja i granatiranja grada Sarajeva bila je to da u Sarajevu nije bilo bezbjednog mjesta.⁵⁷⁵ Kad je David Harland stigao u Sarajevo u prvoj polovini 1993., ulice su bile potpuno i "sablasno prazne", i na njima je bilo samo nekoliko spaljenih vozila.⁵⁷⁶ U pozadini se neprekidno čula buka, i to vatre iz pješadijskog naoružanja sa linije fronta oko grada, ili vatre iz teškog naoružanja, "detonacije od srpskog bombardovanja".⁵⁷⁷ Ljudi bi izlazili "na veoma, veoma kratko" da odu po vodu na punktove s pitkom vodom i "nakon toga bi odjurili natrag u svoje kuće".⁵⁷⁸

162. Tramvaji u Sarajevu su prestali da voze tokom borbi koje su vođene 2. maja 1992. i nisu vozili sve do februara ili marta 1994.⁵⁷⁹ Civili u Sarajevu napravili su alternativne puteve ili prečice kako bi provodili što manje vremena izvan zaklona i osigurali bezbjedno kretanje od jednog mjesta do drugog.⁵⁸⁰ Pretnom vijeću su predočeni dokazi u vidu video snimaka koji prikazuju civile kako pretrčavaju s jednog mjesta na drugo, što su naročito radili kad su morali preći preko brisanih prostora.⁵⁸¹

163. Bakir Nakaš je opisao kako se u periodu od 1992. do 1994. promijenio život ljudi u Sarajevu:

"uspjeli smo da se istreniramo da preživimo sa litrom vode tokom dana po jednoj osobi, da živimo bez električne energije, bez vode. Pojam lifta u gradu Sarajevu nije postojao jer nije bilo dovoljno električne energije da jedan lift bude u funkciji. Dolazak i odlazak na posao bio je svakodnevno izložen mogućnošću da budete ranjeni ili povrijeđeni, a također i svakodnevni rad bio je vezan sa mogućnošću da budete dio onih koji će biti ranjeni ili ubijeni".⁵⁸²

⁵⁷³ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3035-3036, P307, str. 2 (zapečaćeno); svjedok W-107, 12. mart 2007., T. 3510-3513; Slavica Livnjak, P95, str. 2; Huso Palo, P162, str. 2; Alen Gičević, P164, str. 3; Alma Mulaosmanović, P179, str. 3; Džemaludin Luinović, P298, str. 3; Avdo Vatrić, P647, str. 7, 13; Nedžib Đozo, P363, str. 3; svjedok W-95, P520, str. 3 (zapečaćeno); Fadila Serdarević, P641, str. 5; Fikreta Pačarić, P643, str. 10.

⁵⁷⁴ *Vidi*, na primjer, Alen Gičević, P164, str. 3; Alija Holjan, P526, str. 3; Slavica Livnjak, P95, str. 3; Džemaludin Luinović, P298, str. 3; Avdo Vatrić, P647, str. 7; Nedžib Đozo, P363, str. 3; Fadila Serdarević, P641, str. 5.

⁵⁷⁵ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1075 – 1076.

⁵⁷⁶ David Harland, 15. januar 2007., T. 323.

⁵⁷⁷ David Harland, 15. januar 2007., T. 323.

⁵⁷⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 323.

⁵⁷⁹ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5249.

⁵⁸⁰ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5243; P610, Video-snimak događanja u Sarajevu.

⁵⁸¹ P609, Video-snimak snajperskog djelovanja u Sarajevu; P610, Video-snimak događanja u Sarajevu; P613, Video-snimak snajperskog djelovanja na ulicu Zmaja od Bosne.

⁵⁸² Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1062 – 1063.

164. Savjet bezbjednosti je bio zabrinut zbog te situacije i usvojio je više rezolucija u vezi s tim pitanjem.⁵⁸³ Dana 13. avgusta 1992., Savjet bezbjednosti je u Rezoluciji Savjeta bezbjednosti broj 771 naveo sljedeće:

"stalni izvještaji o masovnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava obuhvataju... namjerne napade na neborce, bolnice i vozila hitne pomoći, što ometa dostavu hrane i medicinskih potrepština civilnom stanovništvu, a obuhvata i bezobzirno uništavanje i razaranje imovine".⁵⁸⁴

165. U vezi s gorivom, u jednom izvještaju UNPROFOR-a navodi se da u novembru 1993., uprkos sporazumu između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba o raspodjeli drva i uglja na području Sarajeva, "Srbi i dalje blokiraju konvoje sa gorivom koji čekaju da uđu u grad".⁵⁸⁵ UNPROFOR je u februaru 1994. javio da je Vlada BiH optužila bosanske Srbe da su presjekli dovod gasa; bosanski Srbi su to porekli i izjavili da je problem nastao u Srbiji.⁵⁸⁶ U to vrijeme, temperature su se noću spuštale do minus 20 stepeni.⁵⁸⁷ Ljudi su umirali od hladnoće jer nije bilo grijanja.⁵⁸⁸

166. David Harland je u svom svjedočenju izjavio da su tokom 1994. godine bosanski Srbi uglavnom propuštali onoliko hrane koliko je bilo dovoljno da ljudi u Sarajevu ne umiru od gladi.⁵⁸⁹ Međutim, pored dokaza o tome da su bosanski Srbi ometali dostavu humanitarne pomoći, UNPROFOR je početkom 1994. godine izvijestio i o tome da vlasti bosanskih Muslimana u Sarajevu izgleda "čak više nego obično preusmjeravaju hranu od onih kojima je namijenjena".⁵⁹⁰ Izvijestio je da civilno stanovništvo Sarajeva možda dobija manje od trećine pomoći koja se dostavlja u grad.⁵⁹¹ Što se tiče ostataka dostavljene hrane, izvješteno je da se dio prodavao na crno, a dio je dijeljen vojsci; međutim, za većinu hrane se ne zna gdje je završila.⁵⁹²

167. Pretresno vijeće je saslušalo svjedočenja o tome da su vatrogasci unutar linija sukoba morali raditi pod artiljerijskom i snajperskom vatrom.⁵⁹³ Početkom 1993., prilikom gašenja požara poginulo je ili je ranjeno gotovo 20 % vatrogasaca bosanskih Muslimana.⁵⁹⁴ U septembru 1993., GOFRS je pokrenuo program zaštite za vatrogasce bosanske Muslimane, nakon čega nije poginuo

⁵⁸³ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 34, u kojem se autor, između ostalog, poziva na Rezoluciju Savjeta bezbjednosti br. 757 (30. maj 1992.).

⁵⁸⁴ P472, Izvještaj vještaka Roberta Donie, str. 34, dio teksta ispušten u originalu.

⁵⁸⁵ D2, UNPROFOR-ov sedmični izvještaj o procjeni političke situacije u BiH, 3. novembar 1993., str. 3.

⁵⁸⁶ D6, UNPROFOR-ov sedmični izvještaj o procjeni političke situacije u BiH, 17. februar 1994., str. 3.

⁵⁸⁷ D6, UNPROFOR-ov sedmični izvještaj o procjeni političke situacije u BiH, 17. februar 1994., str. 3.

⁵⁸⁸ David Harland, P1, MT. 26944 – 26945.

⁵⁸⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 344, 375.

⁵⁹⁰ D6, UNPROFOR-ov sedmični izvještaj o procjeni političke situacije u BiH, 17. februar 1994., str. 3; David Harland, 15. januar 2007., T. 382 – 383.

⁵⁹¹ D6, UNPROFOR-ov sedmični izvještaj o procjeni političke situacije u BiH, 17. februar 1994., str. 3; David Harland, 15. januar 2007., T. 382 – 383.

⁵⁹² D6, UNPROFOR-ov sedmični izvještaj o procjeni političke situacije u BiH, 17. februar 1994, str. 3.

⁵⁹³ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2647 – 2648; P270, Video-snimak gašenja požara.

⁵⁹⁴ John Jordan, 22. februar 2007., T. 2700 – 2701.

ni jedan od njihovih vatrogasaca.⁵⁹⁵ Dobrovoljci GOFRS-a su se i sami našli na meti pa su zbog toga nosili oružje i pucali na snajperiste.⁵⁹⁶ John Jordan je izjavio da je na dobrovoljce GOFRS-a "rijetko" otvarana snajperska ili minobacačka vatra kad bi gasili požare na strani SRK-a.⁵⁹⁷

168. Na video snimku prikazanom na suđenju vidi se kako u decembru 1993. vatrogasci, među kojima je bio i John Jordan, gase razbuktali požar u jednoj višespratnici, dok snajperisti otvaraju vatru na njih.⁵⁹⁸ Na istom video snimku vidi se i kako John Jordan pomaže prilikom pokušaja spašavanja dvoje djece iz jedne srušene zgrade u stambenom naselju.⁵⁹⁹ Na spasioce je tada otvorena "duga isprekidana artiljerijska" vatra.⁶⁰⁰ John Jordan je posvjedočio da to spašavanje ne bi ni bilo moguće da UNPROFOR nije sa SRK-om dogovorio privremeni prekid vatre, što je omogućilo vojnicima UNPROFOR-a da pomognu u spašavanju teškom mehanizacijom.⁶⁰¹

3. Dokazi odbrane o dejstvima ABiH-a od 1992. do 1994.

169. Svjedoci odbrane iznijeli su dokaze o napadima ABiH na jedinice SRK tokom perioda koji je prethodio periodu na koji se odnosi Optužnica.⁶⁰² Postoje dokazi i o granatiranju SRK-a i bosanskih civila srpske nacionalnosti te civilnih područja, od strane ABiH-a.⁶⁰³ Na primjer, Zoran Samardžić, vojnik iz sastava SRK-a, objasnio je da je 1993. godine "bilo mnogo bitaka i mnogo, mnogo granata je palo na urbani dio grada Hadžića".⁶⁰⁴ Dana 13. aprila 1993., jedan njegov prijatelj je na ulici ranjen krhotinama granata.⁶⁰⁵ Nakon posjete tom prijatelju, Zoran Samardžić se vratio kući, gdje je svog trinaestogodišnjeg sina pronašao mrtvog, zajedno s njegovim jedanaestogodišnjim prijateljem Srđanom Žužom.⁶⁰⁶

170. Odbrana je Roberta Doniu suočila s podatkom da je 1992. u Sarajevu poginulo "nekoliko hiljada" bosanskih Srba.⁶⁰⁷ On se nije s tim složio, izjavivši da je jedan demograf procijenio da je 1992. u Sarajevu, u sučeljavanju s pripadnicima "neregularnih" hrvatskih i muslimanskih snaga

⁵⁹⁵ John Jordan, 22. februar 2007., T. 2700 – 2701.

⁵⁹⁶ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2658, 22. februar 2007., T. 2693, P267, str. 6.

⁵⁹⁷ John Jordan, P267, str. 5.

⁵⁹⁸ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2647 – 2648; P269, Video-snimak razgovora s Johnom Jordanom.

⁵⁹⁹ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2647 – 2648; P269, Video-snimak razgovora s Johnom Jordanom.

⁶⁰⁰ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2647; P269, Video-snimak razgovora s Johnom Jordanom. Preživjelo je samo jedno dijete.

⁶⁰¹ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2647 – 2648.

⁶⁰² Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5975 – 5976; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6345 – 6346; Zoran Samardžić, 14. juni 2007., T. 6651 – 6652; Predrag Čarkić, 19. juni 2007., T. 6869 – 6870, 6871 – 6872; Radimir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7228, 7239 – 7245, 7260, 7261; Rade Ivanović, 4. juli 2007., T. 7625 – 7626, 7631, 7633; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8291 – 8292; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8344 – 8345.

⁶⁰³ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5747, 5749; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6332 – 6333; T-53, 7. juni 2007., T. 6387 – 6388; Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6544 – 6545; svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 6994 – 6995; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7133 – 7134; svjedok T-37, 10. juli 2007., T. 7983; svjedok T-20, D496, str. 2 (zapečaćeno); Dragan Orlić, D497, str. 3; D185, Borbeni izvještaj SRK-a od 13. septembra 1992. (dalje u tekstu: Borbeni izvještaj SRK-a, 13. septembar 1992.).

⁶⁰⁴ Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6626 – 6627.

⁶⁰⁵ Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6626 – 6627.

⁶⁰⁶ Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6626 – 6627, 6628; D229, Izvod iz matične knjige umrlih za Stašu Samardžića, od 18. maja 1993.

poginuo 151 bosanski Srbin, mada ih je, po njegovom mišljenju, od pješadijske i tenkovske vatre poginulo mnogo više.⁶⁰⁸ Međutim, ostao je pri stavu da je broj od 2.511 osoba, koliko ih se navodi u izvještaju Vlade RS-a, "nesumnjivo visok".⁶⁰⁹

171. Prema izjavi Martina Bella, i civili na teritoriji pod kontrolom SRK-a su bili na meti vatre.⁶¹⁰ Dokazi pokazuju da je ABiH u razdoblju koje je prethodilo periodu na koji se odnosi Optužnica imala i koristila snajperiste.⁶¹¹ Svjedoci su svjedočili i o incidentima u kojima je na njih, članove njihove porodice, prijatelje ili generalno civile pucala ABiH.⁶¹² U dva izvještaja UNPROFOR-a, od 15. oktobra 1993. i 16. oktobra 1993. stoji da je Radovan Karadžić izjavio da granatiranje i snajpersko djelovanje bosanskih Muslimana predstavlja veliki problem.⁶¹³ Svjedokinja T-5 je ispričala: "Svaki dan sam gledala kako civili ginu na ulici, a bili smo bespomoćni da im pomognemo jer smo mi bili izloženi opasnosti. Lično sam vidjela kad je jedan dječak pogođen. Majka je prišla da mu pomogne i majka je pogođena i tako su ostali na ulici sve dok nije pao mrak niko im nije mogao pomoći".⁶¹⁴

172. I Milorad Katić je svjedočio o pogibiji i ranjavanju ljudi u dijelovima Sarajeva pod kontrolom bosanskih Srba u razdoblju koje je prethodilo periodu na koji se odnosi Optužnica.⁶¹⁵ Svjedoci su takođe pričali o tome kako su bili uplašeni, osjećali se ugroženi i nesigurni.⁶¹⁶ Drugi su govorili o civilima koji su živjeli u blizini linija sukoba.⁶¹⁷ Radomir Višnjić, koji je svjedočio za odbranu, sjeća se da su u razdoblju koje je prethodilo periodu na koji se odnosi Optužnica na područjima bosanskih Srba podignuti zakloni od snajperske vatre.⁶¹⁸ Svjedokinja odbrane T-5, civil sa Grbavice, svjedočila je da su nakon maja 1992., "po cijeli dan bili u podrumu, a po noći smo se snabdijevali sa hranom, vodom, i po noći smo mogli da izlazimo, a u toku dana nismo smjeli jer su pušćane paljbe non-stop bile".⁶¹⁹ Luka Jović, pripadnik jednog oklopnog bataljona SRK-a, govorio je o nestašici vode i struje na područjima Dobrinje pod kontrolom bosanskih Srba.⁶²⁰

⁶⁰⁷ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3962 – 3963.

⁶⁰⁸ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3963.

⁶⁰⁹ Robert Donia, 16. mart 2007., T. 3963.

⁶¹⁰ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5239, 5253 – 5254.

⁶¹¹ Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5983 – 5984; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6924 – 2926; Kosta Kosović, 10. juli 2007., T. 7995; D185. Borbeni izvještaj SRK-a od 13. septembar 1992.; D251, Naredenje, 5. mart 1993.

⁶¹² *Vidi*, na primjer, Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6164; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6332; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6920, 6924, 6936 – 6939, 6949; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7837 – 7838; Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8253 – 8254.

⁶¹³ David Harland, P1, MT. 26950.

⁶¹⁴ Svjedokinja T-5, 25. juni 2007., T. 7209 – 7210.

⁶¹⁵ Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5970 – 5971, 5373 – 5374, 1. juni 2007., T. 5993; D198, Članak iz "Srpske vojske" od 25. januara 1994.

⁶¹⁶ Svjedok T-7, 19. juni 2007., T. 6848 – 6850; Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7260.

⁶¹⁷ Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6308 – 6310; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6697 – 6698.

⁶¹⁸ Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7245; svjedok T-44, D498, str. 3 (zapečaćeno).

⁶¹⁹ Svjedokinja T-5, 25. juni 2007., T. 7208. *Vidi takođe* Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6716.

⁶²⁰ Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6697 – 6698.

173. Svjedok odbrane, ljekar Milan Pejić u svom je svjedočenju izjavio da 1992. u Blažuju nije bilo bolnica.⁶²¹ Poslije jednog napada krajem aprila 1992., liječio je ljude u jednom hotelu na Ilidži, pružajući im prvu pomoć.⁶²² Milorad Katić je izjavio da su tokom 1992. godine ranjenici odvoženi na Pale, a vožnja je trajala najmanje tri ili četiri sata.⁶²³ Kasnije je u Blažuju, otprilike šest kilometara od Nedžarića, otvorena bolnica "Žica".⁶²⁴ Prema izjavi svjedoka tužilaštva Milomira Šoje, to je bila jedina bolnica na tom području, i u njoj su liječeni i civili i vojna lica.⁶²⁵ Međutim, u bolnici "Žica" nisu se mogle izvoditi veće operacije.⁶²⁶ Milorad Katić je svjedočio da je nedostatak opreme u svim bolnicama, uključujući bolnice u Kasindolu i na Palama, značio da su se teško ranjeni morali upućivati u Beograd.⁶²⁷

D. Oспорavanje pouzdanosti istrage i izvještaja policije BiH

174. U svom Završnom podnesku odbrana tvrdi da se izvještaji policije BiH trebaju izuzeti iz dokaza u skladu s pravilom 95 Pravilnika o postupku i dokazima (dalje u tekstu: Pravilnik).⁶²⁸ Konkretno, odbrana tvrdi da su snage MUP-a bile dio ABiH-a.⁶²⁹ Osim toga, policija BiH nije postupala u skladu s tada važećim krivičnim postupkom, zbog toga što je ostavljala mjesta zločina bez nadzora, nije bilježila izjave mogućih očevidaca ili u svoje izvještaje o istragama nije uvrštavala imena očevidaca; mjesta zločina su raščišćavana prije provođenja istrage; istražitelji nisu prošli propisnu obuku i u istražnim timovima nikada nije bilo vojnih stručnjaka; metode korišćene za utvrđivanje uzročno-posljedične veze između poginulog ili ranjenog lica i incidenta, kao i civilnog statusa žrtve, nisu bile prihvatljive jer žrtve nisu fotografisane niti je na mjestu događaja prikupljan biološki materijal, "istražitelje iz bosanske policije nikada nisu zanimali izvještaji ljekara" i način na koji je utvrđen status žrtava nije se mogao provjeriti.⁶³⁰

175. Nekoliko policajaca BiH svjedočilo je da je policija provodila istragu samo ako bi u granatiranju ili snajperskom djelovanju bilo postradalih ili ako bi šteta bila velika.⁶³¹ Nakon što bi bili obaviješteni o nekom takvom incidentu, sastavili bi istražiteljski tim na čelu sa istražnim

⁶²¹ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7027.

⁶²² Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7027 – 7028. *Vidi takođe* Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5165.

⁶²³ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6023. *Vidi takođe* Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7238 – 7239.

⁶²⁴ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7033; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6023. *Vidi takođe* Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5165.

⁶²⁵ Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5165. *Vidi takođe* Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6022 – 6023.

⁶²⁶ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7136.

⁶²⁷ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6023 – 6024.

⁶²⁸ Završni podnesak odbrane od 1. oktobra 2007. (dalje u tekstu: "Završni podnesak odbrane"), par. 158 – 168.

⁶²⁹ Završni podnesak odbrane, par. 64, 120, 122, 158.

⁶³⁰ Završni podnesak odbrane, par. 158 – 167.

⁶³¹ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2110; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2295 – 2296; Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2607 – 2608; Zlatko Mededović, P649, str. 11.

sudijom.⁶³² U tom nenaoružanom timu, koji nije bio uniformisan, obično bi bio i kriminalistički inspektor, forenzički tehničar ili kriminalistički tehničar i, ako bi događaj bio vezan za granatiranje, jednog člana pirotehničkog odjeljenja.⁶³³ Član pirotehničkog odjeljenja bio je u sastavu odjeljenja za kontradiverzionu zaštitu, čiji pripadnici su prošli obuku iz otkrivanja, deaktiviranja i razoružavanja eksplozivnih naprava.⁶³⁴ Svaki od pripadnika istražnog tima bio je odgovoran za različit aspekt istrage.⁶³⁵ Odgovarajući na pitanja odbrane, svjedoci tužilaštva su posvjedočili da istražni sudija nije uvijek bio u mogućnosti da prisustvuje istrazi; u mnogim izvještajima o istrazi se navodi u kojoj mjeri je istražni sudija učestvovao u istrazi.⁶³⁶ Ti svjedoci su izjavili da je u skladu sa zakonom u BiH moguće da u odsustvu sudije istragu vodi neki drugi član istražiteljskog tima.⁶³⁷ Policija RS-a nije pružala pomoć u istragama koje su se provodile unutar grada Sarajeva, iako bi joj to bilo dopušteno.⁶³⁸ Svjedok odbrane Simo Tuševljak, načelnik bezbjednosti policije RS-a, na unakrsnom ispitivanju je izjavio da se sjeća samo dva slučaja kada je policija RS ponudila pomoć policiji BiH u njenoj istrazi.⁶³⁹

176. Odbrana je ustvrdila da su vojni stručnjaci trebali da učestvuju u radu istražnih timova.⁶⁴⁰ Policajci BiH su svjedočili da su članovi istražnih timova bili tehnički obučeni za vođenje istrage, što je obuhvatalo i utvrđivanje pravca vatre, i to znanje su stekli na kursovima i na osnovu iskustva na terenu, a ponekad ih je tehnikama istrage podučavalo i osoblje UN-a. Policajci bez iskustva obavljali su zadatke pod nadzorom nekog iskusnijeg policajca.⁶⁴¹

⁶³² Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1318 – 1319; Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2116 – 2117; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2293; svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2521; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2708 – 2709; Nedžib Dozo, 14. mart 2007., T. 3706, 3708 – 3709; svjedok W-116, 17. april 2007., T. 4614 – 4616.

⁶³³ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1207, 1. februar 2007., T. 1432, 1436 – 1437; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2293 – 2295, 2355; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2478 – 2479; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2708 – 2709, 2726 – 2727; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4648 – 4649, P549, str. 2, P551, str. 2; Zlatko Mededović, P649, str. 11.

⁶³⁴ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2410; Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3094 – 3095, 3111; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4632.

⁶³⁵ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1206 – 1207, 1211 – 1214; Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2576, 2581; svjedok W-116, 17. april 2007., T. 4616, 18. april 2007., T. 4632 – 4633, 4650 – 4651, P548, str. 2, P549, str. 2; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4694 – 4695, 4709 – 4710, 4737, 4756 – 4757, 4778. *Vidi takođe* Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1498 – 1504, 1514, P158, str. 2; Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2060; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2291 – 2295, 2324, 2327; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2410 – 2412; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2709 – 2710, 2718 – 2719, 2732 – 2733, 2747; Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3094 – 3095, 3101 – 3102, 5. mart 2007., T. 3184 – 3185; svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3740; Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5224. *Vidi*, na primjer, P582, Službeni izvještaj, od 12. novembra 1994., str. 1.

⁶³⁶ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2521 – 2522; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2708 – 2709; Nedžib Dozo, 14. mart 2007., T. 3708 – 3709.

⁶³⁷ Nedžib Dozo, 14. mart 2007., T. 3708 – 3709; svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3792. *Vidi takođe*, svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2708 – 2709.

⁶³⁸ Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2605 – 2606.

⁶³⁹ Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8043 – 8044, 12. juli 2007., T. 8104 – 8105.

⁶⁴⁰ Završni podnesak odbrane, par. 161.

⁶⁴¹ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1204 – 1205 (djelimično zatvorena sjednica); Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2059, 14. februar 2007., T. 2109; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2287; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2409, 2412 – 2414; Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2568, 2575, 21. februar 2007., T. 2607 – 2609; Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3094 – 3095, 3105 – 3106; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4648 – 4649; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4694 – 4695, 4698 – 4699; Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5217 – 5219. *Vidi takođe* Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1500 – 1501; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2707 (djelimično zatvorena sjednica); Nedžib Dozo, 14. mart 2007., T. 3681. Zlatko Mededović je izjavio da je

177. Nekoliko policajaca BiH svjedočili su da su mjesto događaja do dolaska istražnog tima obezbjeđivali policajci iz lokalnih policijskih stanica.⁶⁴² Odbrana je ustvrdila da u spis nisu uvršteni izvještaji policajaca iz lokalnih policijskih stanica, mada su oni "trebali da evakušu poginule i ranjene prije dolaska policije iz Centra bezbjednosti".⁶⁴³

178. Svjedoci tužilaštva svjedočili su da su vojni posmatrači UN-a redovno dolazili na mjesta incidenta granatiranja ili snajperskog djelovanja.⁶⁴⁴ U nekim istragama takođe je učestvovao UNPROFOR.⁶⁴⁵ Međutim, osoblje UN-a i policija BiH uglavnom su provodili odvojene istrage.⁶⁴⁶ Po završetku policijske istrage, sastavio bi se izvještaj sa rezultatima istrage i rezultatima iz kriminalističke laboratorije.⁶⁴⁷ Kada bi na mjesto događaja došlo i osoblje UN-a i pružilo relevantne informacije ili iznijelo primjedbe, to bi se navelo u izvještaju o istrazi.⁶⁴⁸ Policija ili istražni sudija bi izvještaj poslali Tužilaštvu u Sarajevu.⁶⁴⁹

179. Odbrana je ustvrdila da dokazi pokazuju da vojnim posmatračima UN-a ponekad nije bio dozvoljen pristup na mjesta granatiranja ili snajperskog djelovanja, odnosno u bolnice ili mrtvačnice, i da je to jedan od faktora koji, prema mišljenju odbrane, u značajnoj mjeri dovode u pitanje vjerodostojnost izvještaja policije BiH.⁶⁵⁰ Međutim, major Overgard je posvjedočio da vojnim posmatračima UN-a, opšte uzevši nije bilo ograničeno kretanje.⁶⁵¹

180. Pretresno vijeće je saslušalo iskaze nekoliko svjedoka o metodi pomoću koje su policija BiH i UN određivali pravac vatre. Pri provođenju istraga u vezi s granatiranjem tokom perioda na koji se

stekao dovoljno znanja o balističkim tragovima vojnih granata iz literature koju je proučavao prije rata, Zlatko Međedović, P649, str. 2, 11.

⁶⁴² Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2730 – 2731 (djelimično zatvorena sjednica); svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3769; Vekaz Turković, 25. april 2007., T. 5191; svjedok W-116, P551, str. 2 (zapečaćeno).

⁶⁴³ Završni podnesak odbrane, par. 159.

⁶⁴⁴ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 637; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2160, 2162; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3555 – 3556; svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4593; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4649.

⁶⁴⁵ Svjedok W-156, P625, str. 21 (zapečaćeno); svjedok W-46, P387, str. 15 (zapečaćeno).

⁶⁴⁶ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 662; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3556; Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4388 – 4389; Nedžib Dozo, P364, str. 2; Ronald Eimers, P585, str. 5.

⁶⁴⁷ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1350; Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2060; Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2597; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2709, 2748; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4709; Vekaz Turković, 25. april 2007., T. 5191. *Vidi takođe* Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2160; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3555 – 3556; Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5411 – 5412; Nedžib Dozo, P363, str. 2, P364, str. 2.

⁶⁴⁸ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2144 – 2145; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2749 – 2750; Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3102. *Vidi takođe* Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 662; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3556; Ronald Eimers, P585, str. 2, 5; P266. Dosje kriminalističke istrage od 29. avgusta 1995.

⁶⁴⁹ Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2597; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2719, 2724 – 2725, 2765 (djelimično zatvorena sjednica); Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3102; Vekaz Turković, 25. april 2007., T. 5191 – 5193; svjedok W-116, P549, str. 2.

⁶⁵⁰ Završni podnesak odbrane, par. 153 – 157.

⁶⁵¹ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 688 – 691. *Vidi takođe* David Harland, 16. januar 2007., T. 442; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 712; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2011; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2233; svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2497 – 2498; Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3501; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3817 – 3818 (zatvorena sjednica), 16. mart 2007., T. 3897, 3904 – 3905 (zatvorena sjednica); Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4798 – 4799, 4802, P585, str. 7; W-156, 27. april 2007., T. 5359 – 5361 (zatvorena sjednica), P625, str. 17, 23, 31 (zapečaćeno); Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5411 – 5412; D7, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji od 2. decembra 1994. (dalje u tekstu: Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. decembar 1994.) str. 3; D73, Dnevni izvještaj Štaba vojnih posmatrača UN-a o situaciji (dalje

odnosi Optužnica, policija BiH i osoblje UN-a koristili su isti osnovni metod za određivanje izvora i pravca vatre.⁶⁵² Intendanski zastavnik Higgs, vještak tužilaštva za minobacače, bio je mišljenja da je policija BiH bila veoma kompetentna kada je u pitanju analiza kratera i da je koristila ispravnu metodologiju za utvrđivanje pravca vatre.⁶⁵³ Vještak odbrane general-major Garović osporio je istrage policije BiH i izjavio da se na osnovu njihovih metoda ne može odrediti izvor vatre.⁶⁵⁴ Međutim, Pretresno vijeće primjećuje da se u izvještajima policije BiH i izvještajima o istrazi vojnih posmatrača UN-a ne navodi tačan vatreni položaj s kojeg su granate ispaljene. Umjesto toga, u izvještajima se redovno navodi pravac vatre, uz dopušteno odstupanje. Ponekad bi zabilježeno dopušteno odstupanje iznosilo čak deset stepeni. Tamo gdje je navedeno tačno mjesto, ono je zasnovano na izjavama svjedoka koji su vidjeli lansiranje projektila.

181. Policija BiH i vojni posmatrači UN-a provodili su istrage i u vezi s incidentima granatiranja modifikovanim avionskim bombama.⁶⁵⁵ Svjedoci W-137 i W-116 svjedočili su da je kod modifikovanih avionskih bombi, zbog vrste kratera koji te bombe prave, "malo teže" utvrditi pravac vatre.⁶⁵⁶ Međutim, ako modifikovana avionska bomba pogodi neku vertikalnu zapreku, kao što je neboder, pravac vatre je lako utvrditi na osnovu tragova eksplozije; u slučaju da je bomba prvo rikošetirala, pravac vatre se može utvrditi na osnovu tragova rikošetiranja.⁶⁵⁷ Berko Zečević je objasnio da bi avionska bomba, bilo modifikovana ili ne, koja pogodi cilj pod uglom od približno 25 stepeni ili manje, prije rikošetirala nego eksplodirala zato što upaljač ne bi bio prvi dio bombe koji bi pogodio zapreku.⁶⁵⁸ Sanjin Hasanefendić i Berko Zečević su izjavili da se pravac doleta tih bombi određivao na osnovu analize središta eksplozije i tragova koje je napravila eksplozija; na osnovu tih tragova određivao se upadni ugao.⁶⁵⁹ General-major Garović je u svom svjedočenju izjavio da se na osnovu kratera koji napravi avionska bomba i pomoću magnetskog kompasa ne može odrediti ništa u vezi sa pravcem vatre zato što postoje samo neprecizni podaci o djelovanju modifikovane avionske bombe.⁶⁶⁰

u tekstu: Dnevni izvještaj PUN-a o situaciji od 19. juna 1995.), str. 12; P9, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 25. novembra 1994., str. 5; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji od 2. jula 1995., str. 2.

⁶⁵² Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4696. *Vidi takođe* Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 635. Prije razmještanja u Sarajevo, vojni posmatrači UN-a prošli su posebnu obuku iz analize kratera i tehničkih aspekata naoružanja, 19. januar 2007., T. 656 – 657; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1989; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2151 – 2152; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3550, 3573 – 3574.

⁶⁵³ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5015.

⁶⁵⁴ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9130; D366, Izvještaj vještaka Desimira Garovića, str. 13.

⁶⁵⁵ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 634; svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1208 – 1209; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2708; Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3467.

⁶⁵⁶ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2422; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4670.

⁶⁵⁷ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1209, 31. januar 2007., T. 1318 – 1320; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2422.

⁶⁵⁸ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4842; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2424; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 179.

⁶⁵⁹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2327 – 2329; Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4850 – 4851. *Vidi takođe* svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1349 – 1350; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2471.

⁶⁶⁰ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9151.

182. Kao što je bio slučaj kod incidenata granatiranja, i kod incidenata snajperskog djelovanja policajci često zbog nastavljanja pucnjave nisu mogli provesti istragu odmah nakon nekog takvog incidenta.⁶⁶¹ Ponekad bi se istražni tim samo provezao pored mjesta događaja i ne bi se zaustavio da na njemu prikupi kriminalističko-tehničke dokaze.⁶⁶²

183. Pretresno vijeće ima u vidu da je odbrana, posebno u vezi s incidentima snajperskog djelovanja, tvrdila da metode za utvrđivanje pravca vatre nisu bile primjerene okolnostima. Odbrana je konkretno kao primjer navela da određeni faktori ne potkrepljuju zaključke policije BiH o pravcu vatre u slučajevima snajperskog djelovanja.⁶⁶³ Ti faktori obuhvataju sljedeće: lokaciju linija sukoba, koje su često prolazile kroz određene objekte i bile vrlo blizu jedna drugoj; činjenicu da su snajperisti često mijenjali položaje; glasine o određenim snajperskim položajima, zbog kojih policajci nisu provodili pravu istragu o pravcu vatre; mogućnost takozvanih "zalutalih metaka" i rikošetiranih metaka; te činjenicu da policajci prilikom donošenja svojih zaključaka nisu uzimali u obzir prijašnja oštećenja na zgradama. Konačno, odbrana je skrenula pažnju i na činjenicu da su svjedoci svjedočili da je ABiH pucala na ljude u cilju stvaranja panike.

184. Pukovniku Stamenovu, vještaku odbrane za snajpersko djelovanje, postavljena su konkretna pitanja o istragama koje je provela policija BiH u vezi sa snajperskim djelovanjem, te pitanje da li se slaže sa zaključcima policije. On je u svom izvještaju naveo da je postupak koji je koristila policija BiH "nenaučan, zasnovan na proizvoljnim hipotetičkim pretpostavkama, pri čemu su korišćeni proizvoljni podaci i kao takav ne omogućava istinito zaključivanje, zasnovano na naučnim činjenicama".⁶⁶⁴ On je u svom svjedočenju izjavio da je u urbanoj sredini "izuzetno teško" odrediti pravac iz kog je otvorena vatra zato što u takvoj sredini dolazi do "višestrukog prelamanja zvuka", zbog čega se može činiti da zvuk dopire s jednog mjesta, a projektil je, u stvari, ispaljen s nekog drugog mjesta.⁶⁶⁵

185. Odgovarajući na pitanja odbrane, svjedoci su izjavili da je bilo slučajeva da su na licu mjesta dokazi prepravljani, pa čak i podmetani.⁶⁶⁶ Komandanti brigada SRK-a često su smatrali da su medijski izvještaji BiH-a o tome kako SRK gađa civile u Sarajevu "lažni" navodi i "propaganda".⁶⁶⁷ Potpukovnik Konings, nizozemski vojni posmatrač UN-a, potvrdio je da je bilo

⁶⁶¹ Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1519 – 1520; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2718; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4749; Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5226; P582, Službeni izvještaj, str. 1. *Vidi takođe*, Odjeljak II.E.6.(b)(i) Granatiranje Livanjske ulice 8. novembra 1994.

⁶⁶² Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1518 – 1520.

⁶⁶³ Završni podnesak odbrane, par. 168.

⁶⁶⁴ D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 14.

⁶⁶⁵ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9031, 9033.

⁶⁶⁶ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1362, 1374, 1379 – 1380; svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2553; Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4956, 4972.

⁶⁶⁷ Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8448 – 8449.

glasina o tome kako se "tijela vuku po gradu" i postavljaju na druga mjesta od onih na kojima su preminuli kako bi broj poginulih izgledao veći.⁶⁶⁸ Posvjedočio je da ga je po dolasku u Sarajevo UNPROFOR upozorio da "ima u vidu mogućnost da se tijela postavljaju na mjesta incidenata", ali da nije nikada vidio nikakav dokaz koji bi potkrijepio tu glasinu.⁶⁶⁹ Takođe je u svom svjedočenju izjavio da od svojih nadređenih nije nikada čuo da se tijela postavljaju na određena mjesta zbog vojnih i političkih interesa BiH-a.⁶⁷⁰ Jedan drugi svjedok se prisjetio incidenta granatiranja kada "istražiteljima" UN-a satima nije bio dopušten pristup mjestu događaja, a kada su izašli na lice mjesta, pronašli su ostatke "koji nisu mogli biti posljedica vatrenog dejstva Srba".⁶⁷¹ Ovaj svjedok je rekao da se moralo "računati" na manipulacije.⁶⁷²

186. Nekoliko policajaca BiH nije se složilo s tvrdnjama odbrane da su dokazi prepravljani. Objasnili su da na mjestu događaja često nije bilo tijela zato što su ljudi koji su tu živjeli premjestili žrtve u bolnicu ili u mrtvačnicu.⁶⁷³ Prema izjavi svjedoka W-137, "onaj koji kupi ne zna jesu li živi ili nisu, jednostavno se svi kupe".⁶⁷⁴ Što se tiče uklanjanja tragova krvi s mjesta događaja, rečeno je da je to "normalna reakcija ljudska".⁶⁷⁵ Svjedok W-116 je u svom svjedočenju izjavio da bi bilo "naivno" i "pretjerano" misliti da su ljudi u Sarajevu sami sebe granatirali s "preko dva miliona granata tokom četiri godine".⁶⁷⁶ Od početka 1994. do kraja rata, svjedok W-137 je izvršio "par stotina" analiza minobacačkih kratera.⁶⁷⁷ Bio je mišljenja da niko nije mogao ni pokušati da prepravlja krateru, ne samo zbog toga što bi to vidio prevelik broj svjedoka, već i zato što bi, da bi prepravio tragove na tvrdoj površini, kakva je asfalt, i napravio ih sličnim tragovima gelera, čovjek mora snažno da udara po površini.⁶⁷⁸ Ljudi koji su prelazili preko kratera nisu mijenjali tragove na površini.⁶⁷⁹

187. Pretresno vijeće primjećuje da iskazi svjedoka odbrane o radnim metodama policije RS-a pokazuju da su metode istrage na mjestu događaja koje je koristila policija RS-a gotovo identične metodama policije BiH-a. Sličnosti obuhvataju sljedeće: u policijskim timovima RS-a takođe je bio istražni sudija; za obezbjeđenje mjesta događaja bila je zadužena policija; tijela žrtava fotografisana

⁶⁶⁸ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3558 – 3559.

⁶⁶⁹ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3559, 13. mart 2007., T. 3644.

⁶⁷⁰ Harry Konings, 13. mart 2007, T. 3643 – 3645. Pretresno vijeće ima u vidu da je svjedoka s tom mogućnošću suočila odbrana, navodeći svjedočenje generala Nicolaia u vezi s drugim incidentom granatiranja tržnice Markale, kada je izjavio da je mogućnost da se ljudi koriste kao instrumenti za najviše interese države "nešto što nismo isključili", Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1039.

⁶⁷¹ Svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3897 (zatvorena sjednica).

⁶⁷² Svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3895 (zatvorena sjednica), P387, str. 15 (zapečaćeno).

⁶⁷³ Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5225 – 5226; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2731 – 2734. *Vidi takođe* Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4757 – 4758.

⁶⁷⁴ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2501.

⁶⁷⁵ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2502.

⁶⁷⁶ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4662 – 4663.

⁶⁷⁷ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2414.

⁶⁷⁸ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2418, 2430.

su na mjestu događaja, gdje su uzimani i uzorci krvi, ali policija je dolazila i u mrtvačnicu da fotografiše žrtve; istraga na mjestu incidenta se često nije odmah provodila zbog toga što je pucnjava i dalje trajala; izvještaji o istrazi slali su se u nadležno tužilaštvo.⁶⁸⁰ Pored toga, nije se uvijek mogla obaviti potpuna obdukcija, na primjer, kada su žrtve bile brojne ili kada nije bilo vještaka za sudsku medicinu, obavio bi se samo vanjski pregled tijela.⁶⁸¹

188. Odbrana je u svom završnom podnesku tvrdila da su snage MUP-a bile dio ABiH-a.⁶⁸² U jednom obavještajnom izvještaju SRK-a navodi se da se u gradu Sarajevu nalazilo između 11.000 i 12.000 pripadnika MUP-a BiH-a.⁶⁸³ Goran Kovačević je svjedočio da su jedinice MUP-a BiH-a i jedinice specijalne policije bile angažovane tokom cijelog sukoba i da su učestvovala u "upadima i diverzantskim akcijama".⁶⁸⁴ Međutim, general-major Karavelić je svjedočio da su ABiH i civilna policija bili dva odvojena entiteta.⁶⁸⁵ Snage MUP-a BiH-a nisu bile pod kontrolom vojske, već su ostale pod kontrolom Vlade BiH-a i MUP-a BiH-a.⁶⁸⁶ On je opovrgao da su specijalne jedinice MUP-a BiH-a bile pod njegovom komandom, kao i to da su se rezervni policajci borili kao borci ABiH-a.⁶⁸⁷ Međutim, objasnio je da su policijske jedinice ponekad bile angažovane u određenim borbenim dejstvima i da su general Delić i MUP BiH sklopili dogovor da komandanti brigada na određenim područjima mogu koristiti te policijske snage.⁶⁸⁸ Ako bi se tražila pomoć za neku posebnu operaciju, jedinica MUP-a BiH-a bi se privremeno stavila pod komandu 1. korpusa.⁶⁸⁹ Naređenja generala Prevljaka potvrđuju da su specijalne jedinice MUP-a, među njima i odredi "Bosna" i "Lasta", bile angažovane u operacijama s ABiH-a.⁶⁹⁰

189. Neobično je to što se odbrana u svom Završnom podnesku poziva na pravilo 95, a da pri tom na suđenju nije iznijela argument da se dokazi tužilaštva kose s tim pravilom. To pravilo daje Pretresnom vijeću diskrecione ovlasti da odbaci dokaze koji su pribavljeni metodama koje ozbiljno dovode u sumnju njihovu vjerodostojnost, ili čije je prihvatanje u suprotnosti s integritetom postupka ili bi ga ozbiljno narušilo. Mada nije nemoguće da se strana u postupku po prvi put pozove na pravilo 95 u svom završnom podnesku, čini se da bi strana koja je ozbiljna u pogledu pozivanja na pravilo 95

⁶⁷⁹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2430.

⁶⁸⁰ Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8043, 8066, 8069, 8089 – 8090, 8100 – 8102; Ivica Milosavljević, 24. avgust 2007., T. 9237 – 9240, 27. avgust 2007., T. 9252.

⁶⁸¹ Ivica Milosavljević, 24. avgust 2007., T. 9238 – 9239, 9243 – 9244, 9248 – 9249, 27. avgust 2007., T. 9251 – 9253.

⁶⁸² Završni podnesak odbrane, par. 64, 120, 122, 158.

⁶⁸³ P691, Obavještajni podaci SRK-a od 2. aprila 1995.

⁶⁸⁴ Goran Kovačević, 12 juni 2007, T. 6542 – 6543, 6601.

⁶⁸⁵ Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4082 – 4083.

⁶⁸⁶ Vahid Karavelić, P492, str. 14 - 15.

⁶⁸⁷ Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4154 – 4155, P494, GT. 11788.

⁶⁸⁸ Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4159.

⁶⁸⁹ Vahid Karavelić, P492, str. 14 - 15. To se dogodilo najviše pet puta tokom 1994. i 1995., Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4083 – 4084.

⁶⁹⁰ D62, Naređenje Fikreta Prevljaka, od 23. avgusta 1995., str. 1. *Vidi takođe* D61, Naređenje Fikreta Prevljaka od 6. jula 1995.; D143, Naređenje Fikreta Prevljaka o korištenju jedinica CSB Sarajeva od 8. maja 1995.

iznijela taj argument tokom suđenja; razlog tome jeste to što bi pretresno vijeće, prilikom razmatranja primjenjivosti pravila 95, u velikom broju slučajeva smatralo da je potrebno da se provede suđenje unutar suđenja – što je, jasno, postupak koji se obično ne izvodi u fazi podnošenja završnih podnesaka. U okolnostima ovog predmeta, dovoljno je da Pretresno vijeće kaže da odbrana nije izvela dokaze u prilog svojoj tvrdnji o primjeni pravila 95. Mada Pretresno vijeće uvažava da je bilo propusta u nekim procedurama koje su primjenjivali istražni timovi policije BiH, ono je uvjeren da su izvještaji tih timova uglavnom pouzdani i da predstavljaju dovoljnu osnovu za zaključke Pretresnog vijeća. Pretresno vijeće je u poziciji da svoje zaključke temelji na izvještajima u onoj mjeri u kojoj je to propisano zakonom.

190. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi da su jedinice policije BiH-a povremeno učestvovala u borbenim dejstvima. Međutim, Pretresno vijeće konstatuje da te jedinice nisu bile u sastavu ABiH-a tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica. Dokazi pokazuju da su jedinice ostale pod odvojenom komandom bosanske Vlade i MUP-a BiH-a. Dokazi ne potkrepljuju zaključak da je redovna policija bila sastavni dio snaga ABiH-a niti idu u prilog zaključku da je redovna policija pružala pomoć u borbenim operacijama tokom ofanziva ABiH-a.

191. Pretresno vijeće će se prilikom razmatranja incidenata snajperskog djelovanja očitovati samo o pravcu vatre i, tamo gdje je potrebno i moguće, položajima s kojih je vatra otvorena. Tom prilikom imaće na umu argumente koje je iznijela odbrana, a koji su navedeni gore u tekstu, u paragrafu 183.

E. Dokazi o "kampanji" u periodu na koji se odnosi Optužnica

192. Kao što se navodi u Optužnici, tužilaštvo tereti optuženog za provođenje "dugotrajne kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja na civilna područja i civilno stanovništvo Sarajeva, čiji je glavni cilj bilo širenje straha među civilnim stanovništvom. Ovi napadi su za posljedicu imali smrt ili teško ranjavanje civila".⁶⁹¹ Odbrana tvrdi da je "taj sukob bez sumnje prouzrokovao veliki broj poginulih i ranjenih na obje strane, da je situacija za civile bila grozna na obje strane i da se mijenjala ovisno o vojnim dejstvima", ali da je u "izvještajima" situacija u Sarajevu prikazivana jednostrano i da se "često ispostavljalo da su istrage bile površne i da im je cilj bio da onemoguće donošenje političkih odluka".⁶⁹²

⁶⁹¹ Optužnica, par. 22. *Vidi takođe*, na primjer, Završni podnesak tužilaštva, par. 4.

⁶⁹² Završni podnesak odbrane, par. 125.

193. U svom završnom podnesku odbrana tvrdi da je SRK želio mir i da je vojna dejstva preduzimaao samo radi odbrane svoje teritorije i civilnog stanovništva na toj teritoriji.⁶⁹³ Međutim, David Harland i drugi su posvjedočili da se u Sarajevu provodila organizovana kampanja, koja je koordinirana na visokom političkom i vojnom nivou VRS-a i koja je imala višestruke ciljeve.⁶⁹⁴

1. Obrasci snajperskog djelovanja i granatiranja Sarajeva

194. Pretresno vijeće je saslušalo brojne iskaze svjedoka o snajperskom djelovanju i granatiranju Sarajeva tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, kako onom koje je vršeno u sklopu ranijih dejstava, tako i onom koje je bilo usmjereno protiv civila.

195. Dokazi ukazuju na to da su, tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, ljudi koji su živjeli na području Sarajeva unutar linija sukoba bili stalno na meti granatiranja i snajperskog djelovanja, mada su neki svjedoci naveli da je stepen intenziteta varirao, naročito kad je u pitanju granatiranje.⁶⁹⁵ Ewa Tabeau, statističar i vještak tužilaštva za demografiju, u svom je svjedočenju izjavila da njena analiza broja osoba koje su ranjene usljed snajperskog djelovanja tokom perioda na koji se odnosi Optužnica ukazuje na to da je intenzitet snajpersko djelovanja bio skoro konstantan, neovisno od fluktuacija i intenziteta oružanog sukoba.⁶⁹⁶ Martin Bell se sjeća da su mirniji periodi uglavnom bili negdje sredinom zime i da su ljeta uvijek bila najgora.⁶⁹⁷ Veliki broj svjedoka opisao je ljetne mjesec 1995. godine kao period najintenzivnijeg snajperskog djelovanja i granatiranja grada, u kojem su istovremeno vođene i najintenzivnije borbe između dviju zaraćenih strana na linijama fronta.⁶⁹⁸ Svjedoci su takođe opisali kako su bili iznenađeni i uznemireni kad nekog dana ne bi bilo granatiranja, jer je ono vršeno tako redovno.⁶⁹⁹

196. John Jordan se sjeća da su po lijepom vremenu "ljudi izlazili napolje, tako da bi dotična sredina vrvjela civilima pa bi se snajperisti prihvatili posla".⁷⁰⁰ U izvještajima se navodi da je od 25.

⁶⁹³ Završni podnesak odbrane, par. 75 – 77.

⁶⁹⁴ Dana 10. decembra 1994., David Harland je zapisao da general Brinkman smatra da više nema koristi da ulaže proteste u vezi s incidentima, jer je riječ o organizovanoj kampanji: David Harland, P1, MT. 26955.

⁶⁹⁵ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5240, 5243 – 5244; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 570, 18. januar 2007., T. 621; Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2061; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2296; Ziba Šubo, P280, str. 2; svjedok W-57, P538, str. 2 (zapečaćeno); Nefa Šljivo, P532, str. 2; Ismet Alić, P640, str. 8; Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2576; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4695, 4735 – 4736.

⁶⁹⁶ Ewa Tabeau, 1. maj 2007., T. 5504 – 5505; P637, Izvještaj vještaka Ewe Tabeau, str. 56 - 57. *Vidi takođe* Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2296; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3074 – 3075; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3317 – 3318.

⁶⁹⁷ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5240.

⁶⁹⁸ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2060 – 2061; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2296, 2372; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3075 – 3076; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4736; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5243 – 5244, 5246; David Harland, 15. januar 2007., T. 327 – 330; P15, Izvještaj UNPROFOR o situaciji od 3. juna 1995., str. 2, 3. *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3316 – 3318; John Jordan, P267, str. 10.

⁶⁹⁹ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 703; Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5416; Ziba Šubo, P280, str. 2.

⁷⁰⁰ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2632. *Vidi takođe* Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1176 – 1177.

juna 1994. došlo do pojačanja snajperskog djelovanja na obje strane.⁷⁰¹ UNPROFOR je izvijestio da se u sedmici koja je završila 2. jula 1995. snajpersko djelovanje proširilo na Stari grad i područja prema zapadu, koja su se ranije smatrala prilično bezbjednim.⁷⁰²

197. Berko Zečević vještak tužilaštva za avionske bombe u svom je svjedočenju izjavio da su eksplozije artiljerijskih i minobacačkih granata u Sarajevu bile svakodnevna pojava.⁷⁰³ Major Overgard je posvjedočio da je u novembru i decembru 1994. godine gotovo svakog dana provodio istrage u vezi s incidentima granatiranja, a major Eimers, nizozemski vojni posmatrač UN-a, izjavio je da je novembar 1994. bio relativno miran mjesec u pogledu granatiranja.⁷⁰⁴ General-major Nicolai je posvjedočio da prvih nekoliko mjeseci 1995. godine bilo "prilično mirno", tako da je dnevna situacija varirala od toga "da uopšte nije bilo incidenata otvaranja vatre, do toga da je zabilježeno po nekoliko stotina incidenata", za razliku od maja i juna 1995., kad bi dnevno bilo po nekoliko hiljada incidenata otvaranja vatre.⁷⁰⁵ Krajem juna 1995. granatiranje je bilo tako intenzivno da su četiri tima vojnih posmatrača UN-a koja su bila razmještena po cijelom Sarajevu morala da odluče kojim će incidentima dati prioritet u smislu provođenja istrage, ovisno o tome da li je bilo žrtava, jer ih nisu mogli sve istražiti.⁷⁰⁶ Potpukovnik Knustad se sjeća da je u julu i avgustu 1995. na grad padalo po više od stotinu projektila dnevno.⁷⁰⁷ General Smith izjavio je da se tokom druge polovine avgusta 1995. godine povećala napetost oko Sarajeva i da se do kraja mjeseca ustalio obrazac nasumičnog granatiranja prema kojem su "Srbi" dnevno ispaljivali po nekoliko projektila.⁷⁰⁸

2. Snajpersko djelovanje i granatiranje od strane SRK-a

198. Izvedeni su dokazi o tome da je SRK granatirao i snajperima djelovao po civilima i civilnim područjima u Sarajevu.⁷⁰⁹ Prema izjavi brigadnog generala Frasera, bosanski Srbi su kontrolisali "svo kretanje i situaciju u gradu, uključujući i psihološke aspekte grada" i koristili su sva

⁷⁰¹ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1871; P202, Izvještaj UNPROFOR-a o mjerama za suzbijanje snajperskog djelovanja, 25. juni 1994., str. 1 - 2; P207, Prijedlog UNPROFOR-a za ocjenu provođenja antisnajperskog sporazuma, 15. septembar 1994., str. 4 - 5.

⁷⁰² P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 3.

⁷⁰³ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4818 - 4819.

⁷⁰⁴ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 636; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4799; Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1007 - 1008.

⁷⁰⁵ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 940.

⁷⁰⁶ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1992 - 1993; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2192 - 2193.

⁷⁰⁷ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1992 - 1993. *Vidi takođe* Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2066, koji se sjeća da je u julu i avgustu 1995. dnevno provodio šest do sedam istraga granatiranja na mjestu događaja.

⁷⁰⁸ Rupert Smith, P334, str. 22.

⁷⁰⁹ David Harland, 16. januar 2007., T. 451 - 452; Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 635 - 636; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 706 - 707; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 965 - 966; svjedok W-118, 6. februar 2007., T. 1637; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1770 - 1771; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3310 - 3311; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4086; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5288; Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7044 - 7045; Louis Fortin, P27, str. 7; Kemal Bučo, P158, str. 2; Ronald Eimers, P585, str. 5 - 7; P20, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 8. juli 1995., str. 2; P232, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić. *Vidi takođe ispod*, Odjeljak I.IE.3 Snajpersko djelovanje tokom perioda na

raspoloživa sredstva da snajperskim djelovanjem i granatiranjem zadrže tu kontrolu.⁷¹⁰ Kemal Bučo je u svom svjedočenju izjavio: "Bili smo topovsko meso. Kao golubovi glineni, gdje su nas gađali kad su god htjeli i šta su god htjeli".⁷¹¹ Martin Bell, koji je izvještavao iz 100 zemalja i 15 ratnih zona, pored ostalog o ratu u Vijetnamu, ratu u Zaljevu i ratu u Hrvatskoj, posvjedočio je: "Od svih sukoba o kojima sam izvještavao, rekao bih da se u ovom sukobu vodilo najmanje računa."⁷¹² Odgovarajući na pitanja Pretresnog vijeća, on je izjavio da nije nikada ranije vidio da se u tolikoj mjeri gađaju civili kao u sukobu u Sarajevu, i nazvao je to "drugim ratom".⁷¹³

199. Pretresno vijeće ima u vidu argument odbrane da su "borbene zone, kao i linije sukoba i sve u blizini linija sukoba, bili legitimni vojni ciljevi".⁷¹⁴ Više svjedoka koji su tokom perioda na koji se odnosi Optužnica bili vojnici SRK-a izjavili su da nisu pucali na civile i da im je bilo naređeno da to ne rade.⁷¹⁵ Osim toga, ima dokaza koji ukazuju na to da se u slučaju stradanja ljudi od posljedica snajperskog djelovanja ili granatiranja na teritoriji pod kontrolom ABiH-a, pretpostavljalo da je vatra otvorena s teritorije pod kontrolom SRK.⁷¹⁶

200. Tokom cijelog rata policija BiH-a nastavila je da provodi istrage krivičnih djela kao što su pljačke ili ubistva, koja nisu bila nužno vezana za rat.⁷¹⁷ Međutim, policajci koji su došli da svjedoče pred Pretresnim vijećem izjavili su da je 1994. i 1995. njihov posao bilo uglavnom vezan za provođenje istraga u vezi sa snajperskim djelovanjem i granatiranjem.⁷¹⁸ Njihova iskustva mogu se porediti s iskustvima policajaca u drugim dijelovima Sarajeva, koje su pozivali u pomoć iz cijelog Sarajeva u svako doba dana ili noći tokom cijele godine.⁷¹⁹ Tabela koju je pripremila tužilaštvo, a koju je Pretresnom vijeću predočio jedan policajac, pokazuje da je u periodu između 30. avgusta 1994. i 9. novembra 1995. zabilježeno 214 incidenata snajperskog djelovanja i granatiranja o kojima je istragu provela policija BiH.⁷²⁰

koji se odnosi Optužnica, II.E.4. Incidenti snajperskog djelovanja koji predstavljaju reprezentativan primjer "kampanje" i II.E.6. Incidenti granatiranja koji predstavljaju reprezentativan primjer "kampanje".

⁷¹⁰ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1825.

⁷¹¹ Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1509 – 1510.

⁷¹² Martin Bell, 26. april 2007., T. 5236, 5238 – 5239.

⁷¹³ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5286 – 5287, 5288 – 5289.

⁷¹⁴ Završni podnesak odbrane, par. 38.

⁷¹⁵ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5851; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6296 – 6297; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6706 – 6708, 18. juni 2007., T. 6727 – 6728; svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 7014; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7177, 7179 – 7181; Radomir Višnjić, 26. juni 2007., T. 7294; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7472 – 7476; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7611; Vljako Božić, 17. juli 2007., T. 8483 – 8484, 8477 – 8479; Borislav Kovačević, 10. juli 2007., T. 7912 – 7913, 7918 – 7919, 7949 – 7950, 7954; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8332 – 8334; Nedeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8912, 8923 – 8926, 8931; Stjepan Đukić, 3. juli 2007., T. 7537 – 7538.

⁷¹⁶ David Harland, 16. januar 2007., T. 406; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 729 – 730.

⁷¹⁷ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1401 – 1402; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2291 – 2292.

⁷¹⁸ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2066; svjedok W-116, 17. april 2007., T. 4616; Vekaz Turković, 25. april 2007., T. 5180.

⁷¹⁹ Vekaz Turković, 25. april 2007., T. 5180, 5212 – 5213.

⁷²⁰ P602, Tabela s izvještajima policije iz Sarajeva. Pretresno vijeće ima u vidu da se u tabeli navodi 215 incidenata. Jedan incident je dvaput registrovan (br. 28).

201. Nekoliko svjedoka, policajaca i pripadnika UN-a, svjedočilo je o svojim istragama u vezi sa snajperskim djelovanjem i granatiranjem u periodu na koji se odnosi Optužnica. Svjedok W-116 je izjavio da je od 1993. godine do kraja sukoba 99 % njegovog rada bilo vezano za zločine počinjene nad civilima, te da je u velikom postotku tih slučajeva bila riječ o smrti civila uzrokovanoj snajperskim djelovanjem ili granatiranjem od strane "vojske".⁷²¹ Sanjin Hasanefendić, kriminalistički tehničar policije BiH-a, od avgusta 1994. do novembra 1995. obišao je približno 200 mjesta incidenata granatiranja i 50 mjesta incidenata snajperskog djelovanja, a neka mjesta nije mogao obići zbog neprekidne snajperske vatre.⁷²² Potpukovnik Konings je učestvovao u istragama u vezi s najmanje 100 incidenata snajperskog djelovanja i granatiranja, a u 40 ili 50 tih slučajeva bilo je civilnih žrtava.⁷²³ U vezi s istragama koje je proveo u Hrasnici, major Overgard je procijenio da je tamo 30 do 40 civila poginulo od posljedica granatiranja i snajperskog djelovanja.⁷²⁴

202. Kriminalistički tehničar policije BiH Bogdan Vidović je svjedočio da niti u jednoj istrazi vezanoj za snajpersko djelovanje i granatiranje nije utvrđeno da je vatru otvorila ABiH.⁷²⁵ Sanjin Hasanefendić i svjedok W-28 su izjavili da se ni u jednom slučaju u kojem su sproveli istragu nije ispostavilo da je žrtva poginula zbog učestvovanja u nekoj vojnoj akciji ili zato što je na mjestu događaja bila u toku neka borbena operacija.⁷²⁶

203. Pored toga, John Jordan je posvjedočio da je na dobrovoljce GOFRS-a vatru uglavnom otvarao SRK, obično sa neke uzvisine ili zgrade.⁷²⁷ Prilikom utvrđivanja koja je strana na njih otvarala vatru, John Jordan i dobrovoljci GOFRS-a uzimali su u obzir svoja saznanja o tome ko je kontrolisao određene zgrade i kakvu su prijetnju te okupirane zgrade svakog dana predstavljale za njihove operacije.⁷²⁸ Takođe je izjavio da je čuo da su tokom cijelog rata lokalni vatrogasci od bivših kolega "na srpskoj strani" dobijali informacije da će se na određenim rutama otvarati vatra, pa su tako mogli da izbjegnu ta područja kako bi stigli na neko mjesto požara.⁷²⁹

⁷²¹ Svjedok W-116, P549, str. 2 (zapečaćeno).

⁷²² Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2292, 2295 – 2296. *Vidi takođe* Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4696; svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1206.

⁷²³ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3554 – 3555.

⁷²⁴ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 652.

⁷²⁵ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2065 – 2066; *Vidi takođe* Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2296 – 2297; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2636 – 2637, 2640.

⁷²⁶ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2296; svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2723.

⁷²⁷ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2636, P267, str. 6.

⁷²⁸ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2640 – 2641.

⁷²⁹ John Jordan, P267, str. 5.

3. Snajpersko djelovanje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica

204. Obje vojske su imale snajperiste.⁷³⁰ Prema izjavi brigadnog generala Frasera, snajperisti bosanskih Srba bili su veoma vješti.⁷³¹ Na primjer, po dolasku na svoje položaje snajperisti bosanski Srbi pucali su u telefonske stubove kako bi pokazali da su tu, ispalili bi nekoliko hitaca kako bi provjerili vjetar i udaljenost i "pripremili se za dnevne aktivnosti", a na kraju dana bi ponekad pucali u neko vozilo UN-a kako bi "objavili" da odlaze.⁷³²

205. Ima dokaza da nije svako snajpersko djelovanje po civilima bilo namjerno. Na primjer, neki civili su namjerno gađani, a neki su poginuli od zalutalih metaka tokom razmjene vatre između zaraćenih snaga, naročito zbog toga što su linije sukoba bile blizu civilnih područja.⁷³³ Brigadni general Fraser je posvjedočio da su rikošetiranja hitaca bila veoma moguća.⁷³⁴ Međutim, general-major Nicolai je prilikom svog svjedočenja izjavio da je teško odrediti da li je gađanje civila u svim slučajevima bilo namjerno, ali "s obzirom na kvalitet snaga bosanskih Srba, kad bi se to dogodilo, to je bilo namjerno".⁷³⁵

(a) Snajpersko djelovanje SRK-a

206. Pretresno vijeće je saslušalo iskaze svjedoka o tome da su civili unutar linija sukoba ginuli ili bili ranjavani od snajperskog djelovanja sa teritorije pod kontrolom SRK-a.⁷³⁶

207. Poručnik Van der Weijden je po svjedočio da je strijelac u mogućnosti da razlikuje borca od neborca.⁷³⁷ Naveo je više faktora na osnovu kojih snajperista može da ustanovi razliku: kad je riječ o djetetu, razlika visine djeteta i visine odrasle osobe; razlika u načinu kretanja, na primjer, borac ne bi na otvorenom nosio naramak drva, već bi se umjesto toga kretao brzo od položaja do položaja i koristio zaklone oko sebe; boja odjeće, frizura, galanterija; činjenica da osoba ne nosi naoružanje.⁷³⁸

⁷³⁰ David Harland, 16. januar 2007., T. 407, 459; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1762; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3228 – 3232, 3284; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5288; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5835; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6920, 6922, 6936; John Jordan, P267, str. 8; Vahid Karavelić, P493, str. 8, P494, GT. 11950 – 11953; P6, Telegram UNPROFOR-a o kršenju Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, 12. septembar 1994.; P680, Pripremno naređenje za obuku u 1995. godini, od 5. januara 1995.; P684, Izdvajanje i upućivanje instruktora snajperista za obuku, Naređenje od 19. januara 1995.; P688, Naređenje komandanta za obuka jedinica SRK-a od 29. januara 1995., str. 1; P763, Zahtjev za opremu i snajperiste za brigadu "Rajlovac", 25. juni 1992.; P206, Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja, 14. avgust 1994. *Uporedi* Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6288 – 6291, 6293; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8404 – 8405, 8446 – 8447; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7594, 7595; Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 808 – 809. *Vidi takođe gore*, par. 69, 77.

⁷³¹ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1789. *Vidi takođe* svjedok W-156, P625, str. 34 (zapečaćeno).

⁷³² David Fraser, 7. februar 2007., T. 1789.

⁷³³ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4756, 4758; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1413 – 1414.

⁷³⁴ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1866, 1875 – 1876.

⁷³⁵ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 962.

⁷³⁶ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1071; Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 648 – 649. Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3222; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7609; Sanela Dedović, P110, str. 2; svjedok W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno); Nefa Šljivo, P531, str. 2. *Vidi takođe ispod*, Odjeljak II.E.3. Snajpersko djelovanje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, II.E.4. Incidenti snajperskog djelovanja koji su reprezentativni primjeri "kampanje".

⁷³⁷ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4278 – 4280.

⁷³⁸ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4278 – 4280.

Ukratko, posvjedočio je da "strijelac takve zaključke donosi na osnovu čitavog niza pojedinosti".⁷³⁹

U svom je svjedočenju izjavio i da se u nekim od incidenata o kojima je sastavio izvještaje radilo o dejstvu s veće razdaljine, na primjer, s udaljenosti od 600 do 800 metara pri oblačnom vremenu, kada je veoma teško razlikovati civile ili neborce od boraca.⁷⁴⁰ Međutim, prema pravilima vatrenog djelovanja, vatra se može otvoriti tek nakon pozitivne identifikacije cilja, a sve do tada snajperista ne smije da otvara vatru.⁷⁴¹

208. Snajperisti su ciljali mjesta gdje su se okupljali civili, kao što su, na primjer, pijace, tramvaji i mjesta gdje su ljudi čekali u redovima na hranu i vodu.⁷⁴² Ponekad su pucali u posude s vodom koje su ljudi nosili.⁷⁴³ Svjedoci su izjavili da su odlazili po vodu kasno noću ili veoma rano ujutro kako bi izbjegli snajpersku pucnjavu.⁷⁴⁴

209. Rialda Musaefendić je ispričala kako su dva vozača ubijena dok su razvozila hljeb.⁷⁴⁵ Jednom prilikom je vidjela metke u veknama hljeba, zato što su bosanski Srbi gađali kamion koji ga je razvozio.⁷⁴⁶ Pucalo se na radnike i ljude koji su vršili opravke na tračnicama ili električnim vodovima.⁷⁴⁷ Kako bi izbjegli snajpersku vatru, ljudi su vozili velikom brzinom, zbog čega su se ponekad događale saobraćajne nesreće.⁷⁴⁸ Svjedok W-138 je izjavio: "Tačno se zna i vidjelo se i snimalo se gdje su ljudi ginuli od snajpera. Kod pretrčavanja ulica. To sam i ja gledao na televiziji. Više puta sam ja se sklanjao od samog djelovanja tih pušaka, na prelazima ulica i tako dalje, odakle se otvarala vatra baš na onoga ko prelazi, ko nema uniformu na sebi".⁷⁴⁹

210. Zbog intenziteta snajperskog djelovanja, vozila hitne pomoći nisu mogla da intervenišu po prijemu poziva; ljude su u bolnicu uglavnom odvodili oni koji bi se zatekli na mjestu snajperskog djelovanja ili granatiranja.⁷⁵⁰ John Jordan je posvjedočio da su dobrovoljci GOFRS-a reagovali na pozive nastradalih, naročito ako je žrtva bila ranjena i izvan zaklona, zato što je GOFRS imao blindirana ambulantna kola.⁷⁵¹

⁷³⁹ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4280.

⁷⁴⁰ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4286 – 4287.

⁷⁴¹ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4286 – 4287.

⁷⁴² Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2830 – 2832; David Harland, P1, MT. 26956; Rialda Musaefendić, P295, str. 4; Alija Holjan, P526, str. 2 - 3; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 3.

⁷⁴³ Rialda Musaefendić, P295, str. 4.

⁷⁴⁴ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2831; Rialda Musaefendić, P295, str. 4.

⁷⁴⁵ Rialda Musaefendić, P295, str. 4.

⁷⁴⁶ Rialda Musaefendić, P295, str. 5.

⁷⁴⁷ Avdo Vatrić, P647, str. 7, 12.

⁷⁴⁸ John Jordan, P267, str. 5 - 6.

⁷⁴⁹ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1414.

⁷⁵⁰ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 888; John Jordan, P267, str. 4; P613, Video-snimak snajperskog djelovanja na ulicu Zmaja od Bosne; P622, Video-snimak događaja u Sarajevu; P623, Video-snimak događaja u Sarajevu. *Vidi takođe ispod*, Odjeljak II.E.4. Incidenti snajperskog djelovanja koji predstavljaju reprezentativne primjere "kampanje".

⁷⁵¹ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2662.

211. Mada je Bogdan Vidović u svom svjedočenju izjavio da se teško može izdvojiti neko naselje u Sarajevu koje je češće na meti snajpera od nekog drugog, drugi svjedoci su naveli određena područja za koja se znalo da ih koriste snajperisti i koja su bila naročito opasna za civile.⁷⁵² Na opasnim mjestima bila su istaknuta upozorenja na kojima je pisalo: "Pazi se, ne prolazi ovuda, tuče snajper".⁷⁵³ Opšte govoreći, ta područja su bila i blizini linija sukoba.⁷⁵⁴ Prema izjavi Ismeta Hadžića, godinu za godinom, snajperisti bi pucali s nekog mjesta dan ili dva, nakon čega bi bilo mirno 15 do 20 dana, a onda bi se "vratili na tu tačku na dva, tri dana".⁷⁵⁵ Objasnio je da su se sve te "tačke" nalazile na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba.⁷⁵⁶

212. Na pitanje o snajperistima SRK-a, major Veljović je izjavio: "A ako je bio koji snajper, a vjerovatno je bio, on se samo mogao na mojim položajima koristiti protiv vojnika. A dometa do grada prema civilima nije bilo [...]".⁷⁵⁷

213. U svjetlu dokaza pomenutih u ovom dijelu, Pretresno vijeće ne prihvata svjedočenje majora Veljovića da SRK nije koristio snajperiste za gađanje grada.

(i) Javni prijevoz

214. Gađani su tramvaji i ljudi u tramvajima.⁷⁵⁸ Onih dana kad su radili, tramvaji su bili glavno prevozno sredstvo.⁷⁵⁹ Osim toga, tramvaji su imali ogromno simboličko značenje za ljude u Sarajevu.⁷⁶⁰ Prema izjavi brigadnog generala Fräsera:

"Tramvaji su bili omiljena meta snajperista u Sarajevu zbog psihološkog uticaja koji je to imao na ljude u Sarajevu. Ljudi su gledali šta se događa s tramvajima: ako su vozili, situacija je bila relativno dobra; ako nisu vozili, to je značilo da je situacija teška i cijelim gradom bi se proširila jeza. Dakle, gađanje tramvaja je imalo veliki psihološki uticaj na grad".⁷⁶¹

215. Prema izjavi Avde Vatrića, na tramvaje je "često otvarana vatra" iz snajpera; tramvajsko preduzeće GRAS je pokušalo da zaštiti vozače tramvaja tako što je postavilo čelične ploče iza kojih

⁷⁵² Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2063. *Vidi takođe*, svjedok W-62, 24. januar 2007., T. 925 – 926; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1405 – 1406; Nefa Šljivo, P531, str. 2; Fikreta Pačarić, P643, str. 9; Avdo Vatrić, P647, str. 7.

⁷⁵³ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T-1405-1406; svjedok W-118, P175, str. 3 (zapečaćeno).

⁷⁵⁴ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 965 – 966; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 706.

⁷⁵⁵ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3222.

⁷⁵⁶ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3220 – 3222.

⁷⁵⁷ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5835.

⁷⁵⁸ Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 600; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4733 – 4734; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5249; Slavica Livnjak, P95, str. 2; svjedok W-118, P175, str. 2 (zapečaćeno); Alija Holjan, P526, str. 2; Avdo Vatrić, P647, str. 8, 13; P10, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o stanju, od 10. decembra 1994., str. 7; P614, Video-snimak snajperskog djelovanja po tramvaju.

⁷⁵⁹ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 875 – 876; Avdo Vatrić, P647, str. 8; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1879 – 1880.

⁷⁶⁰ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5249.

⁷⁶¹ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1793.

su sjedili tokom vožnje.⁷⁶² Slavica Livnjak je izjavila da je kao vozač tramvaja cijelo vrijeme bila izložena opasnosti.⁷⁶³

216. Pored toga što su bili meta snajperske vatre, tramvaji su i granatirani, zbog čega su morali da i odvođe na remizu, koja je takođe "često" granatirana, usljed čega je uništeno nekoliko tramvaja.⁷⁶⁴ Svakodnevno se morala donositi odluka da li je taj dan bezbjedno da tramvaji voze.⁷⁶⁵ Prema izjavama svjedoka, o tome su odlučivale vlasti bosanskih Muslimana.⁷⁶⁶

217. Tramvaji su bili laka meta u ulici Zmaja od Bosne, takozvanoj "Aleji snajpera", naročito na području između Muzeja i Holiday Inna, gdje tračnice prave krivinu oblika slova "S".⁷⁶⁷ Slavica Livnjak se sjeća da bi svaki put kad je vozila tramvaj pored Holiday Inna pognula glavu.⁷⁶⁸ Tramvaji su takođe bili posebno izloženi vatri kod kasarne "Maršal Tito", na Pofalićima i u blizini Hotela "Bristol".⁷⁶⁹ Svjedoci su izjavili da je na tramvaje pucao SRK s Grbavice.⁷⁷⁰ Brigadni general Fraser je izjavio da snajperisti vjerovatno nisu generalno gađali tramvaj u vožnji, nego su prije nastojali da odaberu neki pojedinačni cilj u tramvaju, jer je malo vjerovatno da bi neki snajperista koji je vješt kao što su bili vješti snajperisti bosanskih Srba, sa položaja s kojeg ima pogled na ulicu Zmaja od Bosne greškom pogodio tramvaj.⁷⁷¹

218. Više svjedoka je izrazilo mišljenje da tramvaji nisu vojni cilj. Avdo Vatrić je izjavio da, koliko mu je poznato, ABiH nije nikada dopustila kretanje vojske ili premještanje opreme tramvajima ili autobusima GRAS-a.⁷⁷²

219. Poručnik Van der Weijden je u svom izvještaju vještaka naveo da je tramvaj javno prevozno sredstvo za civile.⁷⁷³ Poručnik Van der Weijden je u svom svjedočenju izjavio da tramvaj nije pogodan za vojnu upotrebu ili za prevoz vojnih lica zato što se relativno sporo kreće, ne može

⁷⁶² Avdo Vatrić, P647, str. 8. *Vidi takođe* Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4733 – 4734.

⁷⁶³ Slavica Livnjak, P95, str. 2.

⁷⁶⁴ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1692 – 1693. *Vidi takođe* Avdo Vatrić, P647, str. 7 - 8, 12.

⁷⁶⁵ Svjedok W-118, 6. februar 2007., T. 1635, 1638 – 1639, P175, str. 2 (zapečaćeno); Slavica Livnjak, P95, str. 2. *Vidi takođe* P11, Izvještaj o provođenju Sporazuma o obustavi neprijateljstva, 29. mart 1995., str. 1.

⁷⁶⁶ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1880; svjedok W-118, 6. februar 2007., T. 1624 – 1625.

⁷⁶⁷ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 870, P94, str. 2, P95, str. 2; svjedok W-91, 15. mart 2007, T. 3800 – 3801; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5249; Džemaludin Luinović, P298, str. 2; Avdo Vatrić, P647, str. 12; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; *Vidi takođe* ispod, Odjeljak II.E.4(b)(i) Snajpersko djelovanje po ciljevima u ulici Zmaja od Bosne.

⁷⁶⁸ Slavica Livnjak, P95, str. 3.

⁷⁶⁹ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 870 – 871, P95, str. 2; Kemal Bućo, P158, str. 2; D22, Karta s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak, a koje pokazuju opasna područja za tramvaje duž Aleje snajpera (dalje u tekstu: Karta s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak).

⁷⁷⁰ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2065; Slavica Livnjak, P95, str. 3; Sabina Šabanić, P153, str. 2; Kemal Bućo, P158, str. 2. *Vidi takođe*, Dio II.E.4(b)(i) Snajpersko djelovanje po ciljevima u Ulici zmaja od Bosne.

⁷⁷¹ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1793, 1795.

⁷⁷² Avdo Vatrić, P647, str. 8.

⁷⁷³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 38.

skretati s tračnica, često je neke jarke boje, ima mnogo prozora i nema oklop.⁷⁷⁴ Nije bilo razloga da se tramvaj identifikuje kao neka prijetnja, niti putnici u njemu kao borci.⁷⁷⁵ Takođe je rekao da je snajperista na Grbavici bio "sasvim u mogućnosti" da zna da gađa na tramvaj u ulici Zmaja od Bosne, a ne neko vojno vozilo.⁷⁷⁶ To je potvrdio pukovnik Stamenov, koji je posvjedočio da se s udaljenosti od 312 metara tramvaj ne može greškom zamijeniti ni za koju vrstu legitimnog vojnog cilja, "ako je tramvaj uočljiv."⁷⁷⁷ Poručnik Van der Weijden je takođe izjavio da su snajperisti morali znati da tramvaje koriste samo civili, budući da su u brojnim medijima opisani raniji incidenti u kojima je bilo civilnih žrtava zbog gađanja tramvaja.⁷⁷⁸

220. Tramvajski promet je, pored snajperskog djelovanja, ometalo i neredovno snadbijevanje strujom. Prema izjavi Avde Vatrića, prekid snadbijevanja strujom je bio najjednostavniji i najbrži način da se onemogući rad tramvajske mreže.⁷⁷⁹ Bosanski Srbi su kontrolisali transformatorsku stanicu u Reljevu, tako da su 1994. i 1995. mogli po svojoj volji zaustavljati tramvaje, što su prema Avdi Vatriću "često" radili.⁷⁸⁰ Avdo Vatrić je rekao sljedeće: "Činilo se da nam Srbi dopuštaju da uspostavimo vožnju samo da bi mogli pucati na putnike u tramvajima".⁷⁸¹

221. Autobusi su takođe gađani snajperima i granatirani.⁷⁸² Godine 1995. na Dobrinji su uspostavili autobusnu liniju "da razbiju taj strah okruženja".⁷⁸³ Autobusi su saobraćali kako bi odvozili ljude na radnu obavezu, to jest, civilnu radnu obavezu za ratne potrebe.⁷⁸⁴ Autobusi koji su bili u voznom stanju vozili su cijelo vrijeme trajanja prekida vatre.⁷⁸⁵ Autobusi nisu vozili istim putevima kao tramvaji.⁷⁸⁶

222. U vezi sa svim incidentima otvaranja snajperske vatre na tramvaje, odbrana je tvrdila da dokazi pokazuju da su tramvaji prolazili tačno iza linija sukoba i kroz područje gdje su se gotovo stalno vodile borbe.⁷⁸⁷ Odbrana je takođe ustvrdila da su "bosanske vlasti više voljele da koriste

⁷⁷⁴ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4284 – 4285; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 21, 27, 30, 34, 38.

⁷⁷⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 21, 27, 30, 34, 38.

⁷⁷⁶ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4285.

⁷⁷⁷ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9078.

⁷⁷⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 21, 27, 30, 34, 38.

⁷⁷⁹ Avdo Vatrić, P647, str. 6.

⁷⁸⁰ Avdo Vatrić, P647, str. 6, 7, 12.

⁷⁸¹ Avdo Vatrić, P647, str. 8.

⁷⁸² Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 875 – 876; svjedokinja W-35, 23. januar 2007., T. 840 – 841; svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1325 – 1326; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3237.

⁷⁸³ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3237.

⁷⁸⁴ Milomir Šoja, 24. april 2007., T. 5113; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 876.

⁷⁸⁵ Svjedokinja W-35, 23. januar 2007., T. 840 – 841.

⁷⁸⁶ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 875.

⁷⁸⁷ Završni podnesak odbrane, par. 179.

tramvaje" uprkos tome što se nešto dalje od linije sukoba nalazila ulica kojom su autobusi mogli bezbjedno da voze.⁷⁸⁸

223. Pretresno vijeće konstatuje da dokazi ne potkrepljuju te tvrdnje. Naprotiv, dokazi pokazuju da tramvaji nisu vozili za vrijeme borbenih dejstava i da su im data uputstva da se, u slučaju izbijanja borbi, vrata na remizu. Pretresno vijeće takođe napominje da je vatra otvarana i na autobusnu liniju koja je uspostavljena za prevoz ljudi rutom koja je zaobilazila "Aleju snajpera".

224. Takođe, Pretresno vijeće se na osnovu dokaza uvjerilo da su tramvaji koji su gađani u gradu Sarajevu imali civilni status. U vezi s tim, Pretresno vijeće napominje da svi dokazi pokazuju da tramvaj nije podoban za vojnu upotrebu. Osim toga, ljudima koji su živjeli u Sarajevu je bilo dobro poznato da tramvaje koriste civili. To jasno pokazuju i medijski izvještaji iz relevantnog perioda. Činjenica da su se jedan ili dva vojnika vozili tramvajem na koji je otvorena vatre ne mijenja civilni status tog tramvaja.

(ii) Marindvor i ulica Zmaja od Bosne

225. Milan Mandilović je posvjedočio da se s Jevrejskog groblja pružao odličan pogled na Marindvor i da je udaljenost s koje su snajperisti s Jevrejskog groblja i Grbavice pucali na Marindvor bila mala.⁷⁸⁹ Marindvor je bilo opasno mjesto zato što se radilo o brisanom prostoru, pa su ljudi morali da ga pretrčavaju i bilo je pitanje sreće da li će biti pogođeni ili ne.⁷⁹⁰

226. Najozloglašenije mjesto kad je u pitanju snajpersko djelovanje bila je ulica Zmaja od Bosne, koja se protezala gradom u pravcu istok-zapad; ta ulica je bila pod stalnom snajperskom vatrom.⁷⁹¹ Prema jednom izvještaju UNPROFOR-a s početka jula 1995., "uprkos smanjenju vojnih aktivnosti u gradskoj okolini, maltretiranje civilnog stanovništva [snajperskim djelovanjem i granatiranjem] nastavlja se nesmanjenom žestinom. [...] Skoro niko od civila sada ne koristi glavnu gradsku prometnicu istok-zapad ("Aleju snajpera") – do te mjere da se čini kao da su se snajperi koji su djelovali na toj liniji sada premjestili[...]."⁷⁹²

⁷⁸⁸ Završni podnesak odbrane, par. 88, 101.

⁷⁸⁹ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 565 – 566. *Vidi takođe*, Avdo Vatrić, P647, str. 12.

⁷⁹⁰ Svjedok W-118, P175, str. 3 (zapečaćeno).

⁷⁹¹ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 706 – 707; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1879; Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2063; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1474 – 1475; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2161 – 2162; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2298, 2304; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5241; Alma Mulaosmanović, P179, str. 2; Džemaludin Luinović, P298, str. 2; Fikreta Pačarić, P643, str. 9; P9, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 25. novembar 1994., str. 5; P195, Karta s oznakama koje je unio David Fraser; P201, Fotografija s oznakama koje je unio David Fraser; P609, Video-snimak snajperskog djelovanja u Sarajevu.

⁷⁹² P20, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 8. juli 1995., str. 2.

227. Područje ulice Zmaja od Bosne oko Muzeja i Holiday Inna bilo je posebno ugroženo.⁷⁹³

Prema iskustvu Martina Bella, većina incidenata snajperskog djelovanja dogodila se na području ispred Holiday Inna i oko 400 do 500 metara istočno, na području koje je dobilo naziv "snajperski čošak".⁷⁹⁴ Martin Bell je izrazio mišljenje da su Aleja snajpera i područje oko Muzeja i Holiday Inna bili naročito ugroženi zato što su ljudi uglavnom živjeli na zapadu grada, a išli na posao u centar.⁷⁹⁵

228. U blizini ulice Zmaja od Bosne, uglavnom na južnoj obali rijeke Miljacke, na području pod kontrolom SRK-a nalazilo se više zgrada u kojima su snajperisti mogli da zauzmu dobre položaje.⁷⁹⁶ Svjedoci su izjavili da je na Aleju snajpera snajperska vatra otvarana s Grbavice, sa teritorije pod kontrolom SRK-a; zgrade "Metalka" i "neboderi" na Grbavici bili su dobro poznati snajperski položaji SRK-a.⁷⁹⁷ "Neboderi" su se nalazili u Lenjinovoj ulici, tačno preko puta kasarne "Maršal Tito".⁷⁹⁸ Zgrada "Metalka" se nalazila na kraju ulice Franje Račkog, preko puta rijeke Miljacke, oko 300 metara od Holiday Inna i Muzeja.⁷⁹⁹ Iz prostorija na višim spratovima te zgrade pružao se direktan i neometan pogled na područje između Zemaljskog muzeja i Filozofskog fakulteta.⁸⁰⁰ Milorad Katić je sugerisao da su snajperisti ako su se nalazili u zgradi "Metalka" mogli

⁷⁹³ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 706 – 707; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2161 – 2162; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5241; Slavica Livnjak, P95, str. 2; P9, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 25. novembar 1994., str. 5; P760, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 10. decembar 1994, str. 3. *Vidi takođe gore*, II.E.3(a)(i) Javni prevoz.

⁷⁹⁴ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5285.

⁷⁹⁵ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5241; P609, Video-snimak snajperskog djelovanja u Sarajevu; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1474 – 1475.

⁷⁹⁶ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1761 – 1762, 1777 – 1778.

⁷⁹⁷ *Vidi*, na primjer, Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 706 – 707; svjedok W-118, 6. februar 2007., T. 1622 – 1623, 1636, P174, str. 2 (zapečaćeno); Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4473, P525, str. 2, P526, str. 3; Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2063, 14. februar 2007., T. 2112; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4732, 4760 – 4761; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4088, 4090; Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1535, 1547, P162, str. 2; svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824; P92, str. 3 (zapečaćeno); Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 787, 807 – 808; Milorad Katić, 5. juni 2007., T. 6157; David Harland, P1, MT. 26962; Kemal Bučo, P158, str. 2; Fikreta Pačariž, P643, str. 9; Avdo Vatrić, P647, str. 12; D20, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; P161, Službena zabilješka, str. 2; P176, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-118; P181, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; P201, Fotografija s oznakama koje je unio David Fraser; D215, Karta s oznakama koje je unio Vaso Elez; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić; P941, Video-snimak incidenta snajperskog djelovanja (zapečaćeno). *Vidi takođe*, na primjer, *Otvaranje snajperske vatre iz zgrade Metalke na vojnika UNPROFOR-a, 15. april 1995.*, Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2161 – 2165, 15. februar 2007., T. 2167 – 2171, 2190 – 2192, 2246 – 2253; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3834 – 3836 (zatvorena sjednica); P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; D68, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt. *Uporedi* Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1569.

⁷⁹⁸ P104, Plan grada Sarajeva; P157, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; P181, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; D215, Karta s oznakama koje je unio Vaso Elez.

⁷⁹⁹ *Vidi*, na primjer, svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 831, P92, str. 3 (zapečaćeno); John Jordan, 21. februar 2007., T. 2652; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić; C14, Fotografije snimljene prilikom obilaska mjesta događaja, str. 14 - 18, 24 - 29; C3, Fotografije snimljene prilikom obilaska mjesta događaja, str. 12 - 20.

⁸⁰⁰ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 862; Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4279, 4283; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4732, 4760; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 32; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić; C3, Fotografije snimljene prilikom posjete mjestu događaja, str. 1, 4 - 5, 7 - 11, 13 - 20; C14, Fotografije snimljene prilikom posjete mjestu događaja, str. 24 - 29.

odatle da gađaju tramvaje u Aleji snajpera.⁸⁰¹ SRK je imao položaje i u zgradi "Invest banke" i njihovi snajperisti su s vrha te zgrade mogli gađati na ulicu Zmaja od Bosne.⁸⁰²

229. Milorad Katić je povukao razliku između snajperske vatre i vatre iz drugog pješadijskog naoružanja i odbacio je tvrdnju da je na Grbavici bilo snajperskih položaja.⁸⁰³ U svom svjedočenju je izjavio da je vidio muškarce s puškama kako ulaze i izlaze iz zgrade "Metalka", ali da njihove puške nisu imale optičke nišane.⁸⁰⁴ Međutim, takođe se složio s navodom da su muškarci s puškama bili razmješteni na gornjim spratovima zgrade "Metalka" i zgrade "Invest banke", te da su dvije paralelne ulice koje vode od tih zgrada mogle poslužiti kao neka vrsta "tunela" kroz koji su se mogli gađati ciljevi u ulici Zmaja od Bosne.⁸⁰⁵ Takođe se složio da se "sa tih zgrada na onoj strani rijeke koja je bila pod kontrolom VRS-a moglo efikasno dejstvovati po ljudima, kako uz pomoć optičkog nišana, tako i bez njega".⁸⁰⁶

230. Više svjedoka je opisalo svoje obilaske snajperskih gnijezda bosanskih Srba na Grbavici.⁸⁰⁷ Na primjer, brigadni general Fraser je ispričao kako je u proljeće ili ljeto 1995., u pratnji bosanskih Srba, obišao jedno snajpersko gnijezdo SRK-a u trospratnoj ili četverospratnoj zgradi od crvene cigle na Grbavici.⁸⁰⁸ Na zidu zgrade je vidio izbušene "rupe" kroz koje se vidjela obala rijeke Miljacke na strani bosanskih Muslimana i zaključio je da su to dobri položaji za snajperiste.⁸⁰⁹ Kad su ga suočili s iskazima svjedoka koji su obišli snajperska gnijezda SRK-a na Grbavici, Milorad Katić je izjavio da su se u vrijeme njegove posjete tamo nalazili "samo redovni vojnici vojske Republike Srpske. To nisu bili specijalci. Nisu bili ni snajperisti".⁸¹⁰

(iii) Druge snajperske lokacije

231. Druga područja koja su bila naročito izložena snajperskom djelovanju bila su koncentrisana oko raskrsnica i mostova na rijeci Miljacki.⁸¹¹ Na primjer, gađani su most na Butmiru i civili koji su

⁸⁰¹ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6093; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić.

⁸⁰² Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6092 – 6093, 5. juni 2007., T. 6157 – 6158; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6375 – 6376, 6378; Radimir Višnjčić, 26. juni 2007., T. 7286 – 7287; P754, Fotografije s oznakama koje je unio Milorad Katić; P764, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez; D217, Vanredni borbeni izvještaj Fikreta Prevljaka, 1. juli 1995.; D220, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez.

⁸⁰³ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6106.

⁸⁰⁴ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6100 – 6101; 6106 – 6107.

⁸⁰⁵ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6106 – 6107. *Vidi takođe* Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4282; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6376.

⁸⁰⁶ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6107.

⁸⁰⁷ Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 490, P27, str. 8; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3913 (zatvorena sjednica); David Harland, P1, MT. 26963.

⁸⁰⁸ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1776; P201, Fotografija s oznakama koje je unio David Fraser.

⁸⁰⁹ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1777 – 1778.

⁸¹⁰ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6105

⁸¹¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2297, 2304; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3220 – 3222; Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3554 – 3555; Alen Gičević, P164, str. 2; Alma Mulaosmanović, P179, str. 2; Azem Agović, P211, str. 1; Džemaludin Luinović, P298, str. 2; P232, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić.

prelazili preko mosta.⁸¹² Sokolovići, Skenderija, željeznička stanica i područje u blizini stadiona Koševo, kao i Dobrinja, takođe su bili "stalno" izloženi snajperskoj vatri.⁸¹³

232. Na brdima oko Sarajeva bilo je snajperskih položaja SRK-a.⁸¹⁴ Svjedoci su posvjedočili da su ljudi ginuli od vatre sa Špicaste stijene,⁸¹⁵ planine Trebević,⁸¹⁶ Vraca,⁸¹⁷ Jevrejskog groblja i sa krivine na putu Lukavica-Pale iznad Skenderije, odmah iznad Debelog Brda.⁸¹⁸ Rijalda Musaefendić je u svom svjedočenju izjavila da je snajperista bosanskih Srba bio na brdima iznad Hrasnog i stadiona Grbavica.⁸¹⁹ Veliki broj svjedoka je izjavio da su Špicasta stijena i Jevrejsko groblje bili veoma aktivni snajperski položaji SRK-a.⁸²⁰ Nedžib Đozo je svjedočio da su tokom sukoba snajperisti sa Špicaste stijene ranili i ubili približno stotinu civila na Sedreniku.⁸²¹ Martin Bell je svjedočio da je obišao više snajperskih položaja na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba, od kojih se većina nalazila na "cesti za Pale", uključujući i položaj kod Trebinja, gdje je, rekao je Martin Bell, "Karadžić volio da nas vodi".⁸²²

233. Snajperisti su djelovali i iz Nedžarića, koji su bili pod kontrolom snaga bosanskih Srba.⁸²³ Pretresno vijeće je saslušalo iskaze svjedoka o tome da se pucalo iz Škole za slijepe, centra za slijepu djecu i djecu s oštećenim vidom koji se nalazio u jednoj dvospratnoj zgradi na

⁸¹² Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 651 – 652; P203, Izvještaj UNPROFOR-a o incidentima od 6. i 7. septembra 1994., od 14. septembra 1994. (dalje u tekstu: Izvještaj UNPROFOR-a, 14. septembar 1994.); Ronald Eimers, P585, str. 9.

⁸¹³ Ismet Alić, P640, str. 8; Avdo Vatrić, P647, str. 12; svjedok W-82, P228, str. 2; Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3604; Sanela Dedović, P110, str. 2; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3695 – 3696; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2861; Enes Jašarević, 1. mart 2007., 3020 – 3021; P304, Karta s oznakama koje je unio Enes Jašarević.

⁸¹⁴ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4295; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5851–5852; Derviša Selmanović, P170, str. 3; svjedok W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno). *Vidi takođe* Rijalda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2932 – 2933.

⁸¹⁵ Tarik Zunić, 7. februar 2007., T. 1728, P185, str. 2; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1773 – 1774; Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3604; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3694 – 3696, P363, str. 2; Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4088; Derviša Selmanović, P170, str. 3; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6294 – 6295.

⁸¹⁶ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3042, 2. mart 2007., T. 3065, 3068 – 3069, P307, str. 2 (zapečaćeno); Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5724 – 5727; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373 – 7374; Derviša Selmanović, P170, str. 3; Azem Agović, P211, str. 1; Nedžib Đozo, P363, str. 2; P104, Plan grada Sarajeva; P910, Video-snimak snajperskog položaja na planini Trebević.

⁸¹⁷ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1673 – 1674.

⁸¹⁸ Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4088 – 4089; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4744; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7595. Pretresno vijeće podsjeća da dokazi pokazuju da su Jevrejsko groblje i Debelo brdo kontrolisali i VRS i ABiH. *Vidi gore*, Odjeljak II.B.3. Područja odgovornosti i linije sukoba – SRK i Prvi korpus ABiH-a.

⁸¹⁹ Rijalda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2932 – 2934, P295, str. 4. *Vidi takođe* Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4741–4743; Predrag Čarkić, 19. juni 2007., T. 6884; P104, Plan grada Sarajeva; D197, Karta s oznakama koje je unio Milorad Katić. *Uporedi* Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2301, 2389 – 2390; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 872;

⁸²⁰ *Vidi ispod*, Odjeljak II.E.4(B)(ii) Snajpersko djelovanje po ciljevima na Sedreniku i par. 132 – 135, 140. *Uporedi* Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5865 – 5868, 5875, 5892; P742, Karta s oznakama koje je unio Stevan Veljović; P743, Fotografija s oznakama koje je unio Stevan Veljović.

⁸²¹ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3694 – 3696, 3705. On je izjavio da ne može da garantuje da ih je bilo tačno 100, ali taj podatak se može pronaći u evidenciji, koja se čuva u policijskoj stanici Stari Grad.

⁸²² Martin Bell, 26. april 2007., T. 5256 – 5257; P617, Video-snimak razgovora s Radovanom Karadžićem.

⁸²³ Svjedok W-62, 24. januar 2007., T. 925 – 926; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2861; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3004, 3021; Kosta Kosović, 11. juli 2007., T. 8010; Avdo Vatrić, P647, str. 12; P304, Karta s oznakama koje je unio Enes Jašarević. *Uporedi* svjedok T-52, 28. juni 2007., 7471 – 7476. Pretresno vijeće ima u vidu da je SRK kontrolisao i Dom penzionera i Teološki fakultet u Nedžarićima, svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7147 – 7148, 7158; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7443.

Nedžarićima.⁸²⁴ Škola za slijepe je bila smještena u blizini stambenih zgrada na Vojničkom Polju, Alipašinom Polju i zgrade "Oslobođenja", što su bila područja pod kontrolom ABiH-a.⁸²⁵

(b) Mjere zaštite od snajperskog djelovanja

234. Zakloni od snajperskog djelovanja, kao što su veliki zastori, improvizovani zidovi, ćebad, kontejneri za transport i stari kamioni, postavljeni su po gradu kako bi se snajperistima zaklonio pogled i ljudima pružio kakav-takav zaklon od snajperske vatre.⁸²⁶ Bogdan Vidović je izjavio da su kontejneri pružali samo ograničenu zaštitu; ponekad bi metak prošao kroz kontejner i pogodio osobu iza njega, a ponekad bi snajperisti pucali preko kontejnera u ljude koji su bili iza njega.⁸²⁷

235. Pretresno vijeće je uvrstilo u spis video snimke koje prikazuju oklopni transporter UNPROFOR-a kako se kreće, a iza njega se zaklanjaju ljudi.⁸²⁸ Kad je snimak pokazan Martinu Bellu, on je izjavio sljedeće:

"Mislim da je to jedan od najtipičnijih ratnih prizora. Francuzi su dole pokušavali da ljudima ubiju samopouzdanje i određenu bezbjednost [...]. Oni su prvi došli na ideju da se ljudi zaklone iza oklopnih vozila koja se polako kreću. Mislim da to, više od bilo kog pojedinačnog incidenta snajperskog djelovanja, odražava svakodnevne opasnosti kojima je grad bio izložen."⁸²⁹

236. Snage UNPROFOR-a za suzbijanje snajperskog djelovanja /UNPROFOR Anti-Sniping Task Force/ formirane su kao reakcija na "krajnju zabrinutost i strah" koje je stanovništvo osjećalo zbog snajperskog djelovanja.⁸³⁰ Pripadnici tih snaga su bili stalno razmješteni u oklopnim transporterima na određenim lokacijama, između ostalog u ulici Zmaja od Bosne i na "Putu spasa".⁸³¹ Razmještanje tih snaga bilo je reakcija na izvještaje bataljona UNPROFOR-a koji su pokazali da je gotovo sva snajperska vatra kojom su ciljani UNPROFOR ili stanovništvo Sarajeva

⁸²⁴ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 892 – 893, 899 – 900; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7147 – 7148; P784, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji od 12. jula 1994., str. 4 (zapečaćeno); P785, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji od 11. jula 1994., str. 5; P941, Video-snimak incidenta snajperskog djelovanja (zapečaćeno); D278, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-52; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52; P783, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-48. *Uporedi* svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7468, 7493 – 7494. *Vidi ispod*, Odjeljak II.E.4(b)(iii)a. Otvaranje snajperske vatre na Adnana Kasapovića.

⁸²⁵ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 892 – 893, 900; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7147 – 7148, 7158 – 7159, 7169–7170; T-52, 28. juni 2007., T. 7430 – 7432, 7443, 7458; T-60, 25. juli 2007., T. 8815 – 8817, 8843 – 8844; P100, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62; P783, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-48; D278, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-52; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52; D352, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-60 (zapečaćeno).

⁸²⁶ Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 603; Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1563; Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2161 – 2162, 2165; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2299, 2300; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2832; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3695 – 3696; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5242; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7167; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7608 – 7609; Sanela Dedović, P110, str. 2; P616, Video-snimak događaja u Sarajevu.

⁸²⁷ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2064.

⁸²⁸ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5247; P612, Video-snimak događaja u Sarajevu.

⁸²⁹ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5247; P612, Video-snimak događaja u Sarajevu.

⁸³⁰ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3815 (zatvorena sjednica). *Vidi takođe* John Jordan, 21. februar 2007., T. 2632, 2661 – 2662.

⁸³¹ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1563; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1784 – 1785; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3811 (zatvorena sjednica); Asam Butt, 14. februar 2007., T. 2161 – 2162; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 877; P34, Karta s oznakama koje je unio Louis Fortin; P168, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P613, Video-snimak snajperskog djelovanja po ulici Zmaja od Bosne (Pretresno vijeće ima u vidu da je moguće da je to prilog iz razdoblja koje prethodi relevantnom periodu iz Optužnice).

otvarana iz "srpskog sektora" na drugoj strani rijeke Miljacke.⁸³² Međutim, dokazi pokazuju da je i ABiH otvarala vatru na UNPROFOR.⁸³³ Snage UNPROFOR-a za suzbijanje snajperskog djelovanja bilježile su incidente snajperskog djelovanja i preduzimale dejstva u cilju samoodbrane.⁸³⁴

(c) Snajpersko djelovanje ABiH-a

237. Tokom cijelog suđenja, odbrana je svjedocima postavljala pitanja o snajperskom djelovanju ABiH-a po civilima u Sarajevu, između ostalog i po bosanskim Muslimanima.⁸³⁵ Tužilaštvo je u svom Završnom podnesku iznijelo tvrdnju da "nijedna teorija ili pretpostavka da je ABiH otvarala snajpersku vatru ili pucala na svoj vlastiti narod nije potkrijepljena dokazima i potpuno je spekulativna".⁸³⁶

238. David Harland je svjedočio da je pitanje snajperskog djelovanja ABiH-a po bosanskim Muslimanima bilo "u to vrijeme veoma osjetljivo pitanje" i to je bio "uobičajeni navod" "srpske strane".⁸³⁷ Svjedoci su govorili o nedosljednosti između glasina o tome da ABiH otvara snajpersku vatru na civile i stvarnih događanja; uprkos glasinama, nije im bio poznat nijedan takav slučaj.⁸³⁸ Prema izjavi Davida Harlanda, ozbiljnih razloga da se vjeruje da su ljudi na teritoriji bosanskih Muslimana poginuli od vatre koja je otvarana s teritorije pod kontrolom ABiH-a bilo je u manje od jedan posto slučajeva, a "svakako više od 90 % žrtava na bosanskoj strani, u slučajevima kada se moglo ustanoviti odakle su hici ispaljeni, ustrijeljeno je, po svemu sudeći, sa srpske strane linije sukoba."⁸³⁹ Pored toga, David Harland je posvjedočio da je unutar linija sukoba poginulo "nekoliko desetaka" bosanskih Srba, ali da ABiH nije vodila neku opštu politiku snajperskog djelovanja po bosanskim Srbima u Sarajevu.⁸⁴⁰ Prema izjavi Davida Harlanda, većina bosanskih Srba koji su poginuli u Sarajevu bili su žrtve vatre, snajperske ili artiljerijske, koju su bosanski Srbi otvarali sa područja iza linija sukoba.⁸⁴¹

⁸³² David Fraser, 7. februar 2007., T. 1784 – 1785; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3811 (zatvorena sjednica).

⁸³³ *Vidi*, na primjer, David Harland, 15. januar 2007., T. 399 – 400, 16. januar 2007., T. 413 – 414; Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 485, P27, str. 7; Ismet Hadžić, 8. mart 2007., T. 3446; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7384; P34, Karta s oznakama koje je unio Louis Fortin; D7, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. decembar 1994., str. 7; D113, Pismo Van Baala od 15. avgusta 1994.; D147, Pismo generala Gobilliarda, od 11. novembra 1994.

⁸³⁴ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1778; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3811 (zatvorena sjednica); P202, Izvještaj UNPROFOR-a o mjerama suzbijanja snajperskog djelovanja, 25. juni 1994., str. 2; P203, Izvještaj UNPROFOR-a, 14. septembar 1994., str. 3 - 5.

⁸³⁵ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6040.

⁸³⁶ Završni podnesak Tužilaštva, par. 161.

⁸³⁷ David Harland, 15. januar 2007., T. 336 – 337.

⁸³⁸ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2187 – 2189; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2043; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5266 – 5267, 27. april 2007., T. 5286 – 5287. *Vidi takođe* John Jordan, 21. februar 2007., T. 2646 – 2647.

⁸³⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 337, 16. januar 2007., T. 451 – 452; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1877 – 1878; D179, Izvještaj UN-a o istrazi u vezi s incidentom snajperskog djelovanja, od 4. septembra 1994., 6. septembar 1994.; D51, UNPROFOR compte rendu d'incident on 4 September 1994./Izvještaj UNPROFOR-a o incidentu od 4. septembra 1994./, 5. septembar 1994.

⁸⁴⁰ David Harland, 15. januar 2007., T. 331 – 332, 395, P2, MT. 28661 – 28662, 28684. *Vidi takođe* Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3250.

⁸⁴¹ David Harland, P2, MT. 28661.

239. Odgovarajući na pitanja odbrane, brigadni general Fraser je izjavio da je "bilo koja zgrada" na onoj strani Aleje snajpera koja je bila pod kontrolom bosanskih Muslimana mogla biti snajperski položaj.⁸⁴² Kao snajperske položaje ABiH-a identifikovao je zgrade "UNIS-a" i zgradu Skupštine, složivši se da se odatle pružio dobar pogled na Aleju snajpera i da je "moguće" da su to bili dobri položaji odakle su se mogli gađati civili i tramvaji.⁸⁴³ Međutim, svoje izjave je pojasnio sljedećim riječima: "Isto tako, [...] znam samo za jedan slučaj kada su Muslimani navodno pucali na svoje ljude i nisam čuo ni za šta drugo u vezi s Alejom snajpera, za položaje s kojih bi oni gađali taj put".⁸⁴⁴

240. Pojas teritorije sjeverno od rijeke Miljacke do kasarne "Maršal Tito" i sjeverno od četiri nebodera kontrolisala je ABiH.⁸⁴⁵ Rovovi su se protezali od Marindvora do Tehničkog fakulteta i zgrade Elektroprivrede.⁸⁴⁶ Holiday Inn, Muzej, Skupština, Tehnička škola, zgrade "UNIS-a", zgrada "Energoinvesta" i kasarna "Maršal Tito" bili su važniji objekti na Marindvoru, a kontrolisala ih je ABiH.⁸⁴⁷ Vaso Elez je svjedočio o drugim zgradama pod kontrolom ABiH-a, kao što su Ekonomska škola, Drvno-tehnička škola, Mašinski fakultet, zgrada "Unioninvesta", Zemaljski muzej i željeznička stanica, ali među njima nije bilo stambenih zgrada.⁸⁴⁸ ABiH je kontrolisala i Prirodno-matematički fakultet i Filozofski fakultet.⁸⁴⁹

241. Milorad Katić je izjavio da se bivša kasarna "Maršal Tito", gdje su bili smješteni pripadnici ABiH-a, nalazila zapadno od Holiday Inna i tu su se, prema potrebi, mogli smjestiti vojnici.⁸⁵⁰ Brigadni general Fraser je svjedočio da je bilo moguće, ali malo vjerovatno, da se neki civil zatekne u unakrsnoj vatri iz pravca jednog od nebodera na Grbavici i zgrada na teritoriji bosanskih Muslimana.⁸⁵¹ Izjavio je da su snajperisti iskusni strijelci koji strpljivo prate svoj cilj i malo je vjerovatno da ga promaše.⁸⁵²

⁸⁴² David Fraser, 8. februar 2007., T. 1869 – 1870, 1778.

⁸⁴³ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1870, 1778; D50, Fotografija s oznakama koje je unio David Fraser. Složio se da se ne može isključiti mogućnost da su se snajperski položaji ABiH-a nalazili u drugim zgradama. U vezi s tim, John Jordan je svjedočio da "bi bilo ispravno pretpostaviti" da je ABiH imala snajperske položaje u zgradama "UNIS-"a tornjevima, ali je napomenuo da je to "bijedan" snajperski položaj jer je to izolovana zgrada s mnogo stakla, John Jordan, 21. februar 2007., T. 2667 – 2669. *Vidi* D79, Fotografija s oznakama koje je unio John Jordan.

⁸⁴⁴ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1870; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3815 (zatvorena sjednica).

⁸⁴⁵ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1664 – 1665, 1679 – 1680.

⁸⁴⁶ Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7254 – 7255.

⁸⁴⁷ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1193 – 1194; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2251, 2252; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5275 – 5276; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1869; svjedok W-54, 12. februar, T. 1962, 1970 – 1971; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6092; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7838; D49, Karta s oznakama koje je unio David Fraser; D50, Fotografija s oznakama koje je unio David Fraser; D68, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; D79, Fotografija s oznakama koje je unio John Jordan.

⁸⁴⁸ Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6310; D218, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez.

⁸⁴⁹ Svjedok T-41, T. 8498 – 8503; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6092; D324, Fotografija Prirodno-matematičkog fakulteta.

⁸⁵⁰ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6092, 6094 – 6095, je svjedočio da se kasarna "Maršal Tito" nalazi oko 500 metara od Holiday Inna i da su vojnici ABiH-a bili smješteni u blizini linije sukoba, odakle su kontrolisali područje gdje se nalaze Muzej i Filozofski fakultet.

⁸⁵¹ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1865 – 1866. *Vidi takođe* D65, Pismo Vahida Karavelića, od 27. avgusta 1994.

⁸⁵² David Fraser, 8. februar 2007., T. 1865 – 1866.

242. Odbrana je iznijela argumenat da je ABiH mogla gađati ulicu Zmaja od Bosne i sa položaja u takozvanoj "Crvenoj zgradi", koja se nalazi iza zgrade "Invest banke", nedaleko zgrade "Metalke".⁸⁵³ Milorad Katić je svjedočio da su snajperisti ABiH-a koji su se nalazili u "Crvenoj zgradi" mogli da gađaju tramvaje koji su se kretali ulicom Zmaja od Bosne.⁸⁵⁴ Međutim, kad mu je pokazana serija snimaka tog dijela grada, Milorad Katić se složio da se iz ulice Zmaja od Bosne, gdje su tramvaji najčešće gađani iz snajpera, ne može vidjeti "Crvena zgrada".⁸⁵⁵ Svjedoci su posvjedočili da je linija sukoba prolazila iza "Crvene zgrade".⁸⁵⁶

243. Drugi svjedoci su odbacili tvrdnju da je ABiH otvarala snajpersku vatru na civile bosanske Muslimane.⁸⁵⁷ U odgovor na pitanje da li je čuo da je ABiH otvarala vatru na bosanske Muslimane, general Smith je izjavio da "niko nije nikada predočio nikakve dokaze da se nešto tako dogodilo".⁸⁵⁸

4. Incidenti snajperskog djelovanja koji su reprezentativni primjeri "kampanje"

244. Vještak tužilaštva za snajpersko djelovanje, poručnik Van der Weijden, proučio je u svom stručnom izvještaju incidente navedene u Prvom prilogu Optužnice i izveo zaključke o pravcu doleta i mjestu s kog je otvorena vatra, kao i korištenom oružju. Vještak odbrane za balistiku, pukovnik Stamenov, takođe je ispitao incidente i u svom izvještaju istakao da se vrsta oružja i mjesto s kog je otvorena vatra ne mogu odrediti ako se na mjestu događaja ne evidentiraju materijalni tragovi, konstatuje priroda oštećenja na tramvaju, ulazne i izlazne rane na žrtvama i vrsta i porijeklo povreda. Istakao je da sve te informacije nisu bile dostupne za sve incidente.⁸⁵⁹

245. Pretresno vijeće će sada razmotriti konkretne incidente snajperskog djelovanja. Pri utvrđivanju da li su zločini počinjeni, uzeće u obzir sljedeće faktore: (i) da li je osoba koja je poginula ili teško ranjena bila civil; (ii) kojom vrstom oružja je nanesena povreda; i (iii) da li su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, kao što tvrdi tužilaštvo. U vezi s tim, Pretresno vijeće će posebno obratiti pažnju na pravac doleta i mjesto s kog je vatra otvorena.

⁸⁵³ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2178, 2249 – 2250; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4732, 4760; Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6092; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; D169, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; D220, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez. Pretresno vijeće ima u vidu da su tu zgradu okupirale i snage SRK-a i ABiH-a: Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2174; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4760 – 4761; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6374; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt.

⁸⁵⁴ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6108. *Vidi takođe*, P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić.

⁸⁵⁵ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6115.

⁸⁵⁶ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2178; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt. *Vidi takođe*, Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4732, 4760; D169, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; Milorad Katić je svjedočio da je tamo bio bataljon "Kralj Tvrtko" iz sastava ABiH-a, Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6092.

⁸⁵⁷ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3648; Rijalda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2928; Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2122 – 2128, 2134; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1497.

⁸⁵⁸ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3343.

⁸⁵⁹ D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 16, 19, 20.

(a) Incidenti snajperskog djelovanja koji nisu navedeni u Prilogu Optužnice

246. Pored incidenata koji su navedeni u Prilogu, tužilaštvo je predočilo i dokaze o incidentima koji nisu navedeni u Prilogu, to jest, dokaze o snajperskom djelovanju koji nisu sadržani u prilogima Optužnice.⁸⁶⁰ Ti dokazi obuhvataju incidente u kojima je sa Grbavice i drugih mjesta u Sarajevu otvarana snajperska vatra na civile.⁸⁶¹ Neki svjedoci su precizirali da je vatra otvarana sa teritorije pod kontrolom SRK-a.⁸⁶² Pretresno vijeće je kao primjer uzelo i razmotrilo jedan incident koji nije naveden u Prilogu.

247. Dana 14. maja 1995., oko 23:45 sati advokat Jasmina Tabaković je bila u spavaćoj sobi svog stana na Dobrinji, koji je gledao na položaje bosanskih Srba na Dobrinji I.⁸⁶³ Ustrijeljena je u grudni koš i umrla je.⁸⁶⁴ Metak je probio plastičnu foliju koja je bila postavljena na prozor umjesto stakla, prošao joj kroz tijelo i na kraju se zabio u zid iza ormara.⁸⁶⁵

248. Dana 15. maja 1995., policija BiH je provela istragu o otvaranju snajperske vatre na Jasminu Tabaković.⁸⁶⁶ Policija BiH nije raspolagala nikakvim saznanjima o tome da je 14. maja 1994. uveče bilo ikakvih borbenih dejstava, ali otac Jasmine Tabaković je posvjedočio da je tokom večeri otvarana vatra sa položaja bosanskih Srba na Dobrinji I.⁸⁶⁷ Odgovarajući na pitanje odbrane, svjedok W-28 se složio da je Dobrinja bila podijeljena između snaga ABiH-a i SRK-a.⁸⁶⁸

249. Putanja hica određena je tako što su tragovi koje je metak napravio u sobi povezani komadom konopca.⁸⁶⁹ Utvrđeno je da je hitac ispaljen sa položaja SRK-a na Dobrinji I.⁸⁷⁰ Svjedok W-138 se sjetio da je na prvi pogled izgledalo da se radi o puščanom metku kalibra 7,62 mm.⁸⁷¹

⁸⁶⁰ *Vidi gore*, par. 6.

⁸⁶¹ Kemal Bučo, P158, str. 2; Alen Gičević, P163, str. 3; John Jordan, P267, str. 5, 6, 9. *Vidi*, na primjer, *Otvaranje snajperske vatre na tramvaj na Marindvoru, jesen 1994.*: svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1942, 1944 – 1945, 1953; *Otvaranje snajperske vatre na policajca u "Nacionalnom restoranu", jesen 1994.*: Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2067 – 2068, 14. februar 2007., T. 2079, 2114 – 2115, 2148, D63, Izjava Bogdana Vidovića, od 17. maja 2006., str. 2; *Otvaranje snajperske vatre na djevojčicu u stambenoj zgradi na Marindvoru, 8. novembar 1994.*: Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4730 – 4735, 4749 – 4758, 4760 – 4763; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4664 – 4668, P549, str. 2; P582, Službeni izvještaj, str. 2; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; D166, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-116; *Otvaranje snajperske vatre na tramvaj u ulici Zmaja od Bosne, 23. novembar 1994.*: Kemal Bučo, P158, str. 2; P461, Ljekarska potvrda za Emiru Tanović; P462, Potvrda o smrti Kemala Tanovića; *Otvaranje snajperske vatre na tramvaj kod zgrade Elektroprivrede, 14. februar 1995.*: Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2092 – 2093; P219, Službena zabilješka, od 15. februara 1995.; *Otvaranje snajperske vatre na dječaka na biciklu kod Alipašine džamije, 25. juni 1995.*: David Harland, 15. januar 2007., T. 349 – 350; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995.

⁸⁶² Derviša Selmanović, P170, str. 3; Ronald Eimers, P584, str. 4; Alija Holjan, P526, str. 3; Slavica Livnjak, P94, str. 2 – 3. *Vidi*, na primjer, *Otvaranje snajperske vatre na autobus na logističkoj ruti, 18. mart 1995.*: Ronald Eimers, P584, str. 4, P585, str. 9.

⁸⁶³ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2722; P796, Službeni izvještaj, od 15. maja 1995., str. 2. Pretresno vijeće napominje da je ovaj dokument prihvaćen i kao dokaz D83. Međutim, Pretresnom vijeću nije dostavljen engleski prijevod dokaza D83.

⁸⁶⁴ P796, Službeni izvještaj, str. 2.

⁸⁶⁵ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2722; svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1336 – 1337; P769, Službeni izvještaj, str. 2. Svjedok W-28 je pomenula i oštećenje na zavjesama u sobi, svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2722.

⁸⁶⁶ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2722, 2762 (djelimično zatvorena sjednica); svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1336 – 1337; P796, Službeni izvještaj.

⁸⁶⁷ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2722; P796, Službeni izvještaj, str. 3.

⁸⁶⁸ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2762 (djelimično zatvorena sjednica). *Vidi takođe gore*, par. 119 – 120.

⁸⁶⁹ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1338, 1342; svjedok W-138, 1. februar 2007., 1347; P796, Službeni izvještaj, str. 2.

Zaključak

250. Na osnovu iskaza svjedoka W-28, W-138 i dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Jasmina Tabaković, civil, ubijena hicem u svojoj spavaćoj sobi na Dobrinji. Hitac je ispaljen sa teritorije SRK-a na Dobrinji I. Nijedan dokaz ne upućuje na to da je hitac mogao da ispali bilo iko drugi do pripadnik SRK-a. Pretresno vijeće zaključuje da je hica ispalio pripadnik SRK-a.

(b) Incidenti snajperskog djelovanja iz Priloga Optužnice(i) Otvaranje snajperske vatre na ciljeve u ulici Zmaja od Bosne

251. U pet incidenata iz Priloga koji su se dogodili na području ulice Zmaja od Bosne, takozvane "Aleje snajpera", radilo se o gađanju tramvaja. U vezi s tim, Pretresno vijeće podsjeća na svoj prijašnji zaključak da su tramvaji civilna prevozna sredstva.⁸⁷²

252. Odbrana je u vezi sa svim incidentima u kojima su gađani tramvaji iznijela opšti argument da se "ne može zaključiti van razumne sumnje odakle su ispaljeni hici koji su pogodili tramvaje, posebno zbog toga što su tramvaji prolazili odmah iza borbenih položaja jedinica Armije BiH, kroz borbenu zonu koja je gotovo uvijek bila aktivna".⁸⁷³ Pretresno vijeće podsjeća da je pojas između linije sukoba i ulice Zmaja od Bosne kontrolisala ABiH, a da je Grbavicu, južno od linije sukoba, i nebudere, npr. zgradu "Metalke", kontrolisao SRK.⁸⁷⁴ Pretresno vijeće će pregledati dokaze predočene za svaki pojedini incident i donijeti odluku o tome može li se utvrditi da je vatra na tramvaje otvorena sa položaja koje je držao SRK.

a. Otvaranje snajperske vatre na Almu Ćutunu dana 8. oktobra 1994.

253. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi o tri incidenta otvaranja snajperske vatre na ulicu Zmaja od Bosne dana 8. oktobra 1994., koji su svi međusobno povezani, a dogodili su se u veoma kratkom vremenskom razmaku.⁸⁷⁵ Jedan od tih incidenata je naveden u Prvom prilogu Optužnice.

254. Dana 8. oktobra 1994., Alma Ćutuna je pogođena dok se vozila u tramvaju ulicom Zmaja od Bosne.⁸⁷⁶ Ušla je u tramvaj na stanici "Socijalno" zajedno sa svojim suprugom, s kojim je krenula u

⁸⁷⁰ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1337 – 1338; P796, Službeni izvještaj str. 2.

⁸⁷¹ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1339.

⁸⁷² *Vidi gore*, par. 224.

⁸⁷³ Završni podnesak odbrane, par. 179.

⁸⁷⁴ *Vidi gore*, par. 112, 114 – 116.

⁸⁷⁵ *Vidi ispod*, par. 261 i *sljedeći*.

⁸⁷⁶ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 822, 828.

grad.⁸⁷⁷ Nosila je crveno-crnu bluzu i farmerke.⁸⁷⁸ U tramvaju nije bilo vojnika ABiH-a i na tom području nije bilo vojnih aktivnosti niti objekata.⁸⁷⁹ Toga dana na snazi je bio prekid vatre.⁸⁸⁰

255. Hici su ispaljeni i pogodili su tramvaj pun ljudi oko 12:00-12:10 sati, u trenutku dok se tramvaj kretao prema istoku, u pravcu zgrade Predsjedništva i Bašćaršije,⁸⁸¹ između Zemaljskog muzeja i Filozofskog fakulteta, ispred Holiday Inna.⁸⁸² Na tom mjestu tračnice su pravile krivinu u obliku slova S.⁸⁸³

256. Kad je počela pucnjava, zavladao je panika i ljudi su pokušavali da se zaklone iza sjedišta.⁸⁸⁴ Rafali su prvo pogodili gornji dio tramvaja, a zatim donji.⁸⁸⁵ Alma Čutuna je stajala pored srednjih vrata tramvaja i bila je okrenuta prema Grbavici.⁸⁸⁶ Ranjena je krhotinom stakla u lijevu stranu glave.⁸⁸⁷ Pored toga, metak ju je pogodio u desnu butinu i presjekao joj nožnu arteriju.⁸⁸⁸ Izlazna rana se nalazila na desnom kuku.⁸⁸⁹ Tramvaj je produžio prema zgradi Predsjedništva, ali Alma Čutuna je nakon toga izgubila svijest.⁸⁹⁰ Po dolasku u Državnu bolnicu bila je "klinički mrtva".⁸⁹¹ Međutim, odmah po dolasku su je operisali i oporavila se, te je otpuštena iz bolnice nakon 35 dana.⁸⁹² Cirkulacija u nozi joj je još uvijek loša i potrebna joj je pomoć za obavljanje svakodnevnih poslova.⁸⁹³

257. Vještak Tužilaštva poručnik Van der Weijden u svom izvještaju je zaključio da se strijelac vjerovatno nalazio u zgradi "Metalke", neboderu na Grbavici koji je obišao.⁸⁹⁴ Položaj sa kog je

⁸⁷⁷ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 826, 829, P91, str. 2 (zapečaćeno), P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁸⁷⁸ Svjedokinja W-35, P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁸⁷⁹ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 827 – 828; svjedokinja W-35, 23. januar 2007., 847 – 848; P92, str. 3 (zapečaćeno); svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2752.

⁸⁸⁰ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824 – 825, P91, str. 2 (zapečaćeno), P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁸⁸¹ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 830 – 831, 835, P93, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; D20, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; D21, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; P941, Video-snimak incidenta otvaranja snajperske vatre (zapečaćeno); P794, Službeni izvještaj, str. 1 – 2.

⁸⁸² Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824, 835 – 837, P91, str. 2 (zapečaćeno), P92, str. 3 (zapečaćeno); P93, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; D20, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; P941, Video-snimak otvaranja snajperske vatre (zapečaćeno); svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2721; P278, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-28.

⁸⁸³ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 825 – 826, 829; P93, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35, D20, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; D21, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35. *Vidi takođe* Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9078; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 858, 866, P94, str. 2.

⁸⁸⁴ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 827 – 828, 831, P91, str. 2 (zapečaćeno).

⁸⁸⁵ Svjedokinja W-35, P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁸⁸⁶ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 826, 23. januar 2007., T. 850 – 851, P91, str. 2 (zapečaćeno), P92, str. 3 (zapečaćeno); D21, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35.

⁸⁸⁷ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824, P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁸⁸⁸ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824 – 825, P91, str. 3 (zapečaćeno); P92, str. 3 (zapečaćeno); P451, Matični list, str. 3 (zapečaćeno); P452, Otpusna lista, str. 1 (zapečaćeno); P941, Video-snimak incidenta otvaranja snajperske vatre (zapečaćeno). *Vidi takođe*, P794, Dosje kriminalističke istrage, str. 4.

⁸⁸⁹ Svjedokinja W-35, P91, str. 2 (zapečaćeno).

⁸⁹⁰ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 831, P91, str. 2 (zapečaćeno).

⁸⁹¹ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824, P92, str. 3 (zapečaćeno). *Vidi takođe* P794, Službeni izvještaj, str. 3.

⁸⁹² P451, Matični list, str. 3 (zapečaćeno); P452 Otpusna lista, str. 1 (zapečaćeno).

⁸⁹³ Svjedokinja W-35, P91, str. 3 (zapečaćeno), P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁸⁹⁴ Poručnik Van der Weijden je takođe ispitao mogućnost da su hici ispaljeni s Jevrejskog groblja, ali je tu mogućnost isključio, P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 20; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; P104,

navodno otvorena vatra udaljen je 310-320 metara od mjesta događaja.⁸⁹⁵ Svjedokinja W-35 je takođe izjavila da su pucnji ispaljeni iz zgrade "Metalke".⁸⁹⁶ U vezi s tim, Pretresno vijeće podsjeća da je zgradu "Metalke" kontrolisao SRK i da je ona bila poznata kao snajperski položaj.⁸⁹⁷

258. Poručnik Van der Weijden je takođe posvjedočio da se mjesto gdje je tramvaj pogođen vidi direktno iz zgrade "Metalke".⁸⁹⁸ Vještak odbrane, pukovnik Stamenov, takođe je posvjedočio da su se iz zgrade "Metalke" vidjeli dijelovi ulice Zmaja od Bosne i Holiday Inn.⁸⁹⁹ Međutim, dodao je da se zgrada "Metalke" ne bi mogla vidjeti iz tramvaja koji se nalazi neposredno iza krivine u obliku slova "S" i koji se kreće prema istoku.⁹⁰⁰ Osim toga, na osnovu izvještaja NATO-a o meteorološkim uslovima u Sarajevu, svjedočio je da je vrijeme 8. oktobra 1994. bilo "kišno i maglovito". U tom izvještaju NATO-a zabilježeno je da je rano ujutro bilo kiše i magle na području sarajevskog aerodroma.⁹⁰¹ Svjedokinja W-35 je u svom svjedočenju izjavila da je dan bio lijep i sunčan.⁹⁰²

259. Budući da tramvaj nije bio nepokretan cilj, poručnik Van der Weijden je utvrdio koliko dugo je tramvaj mogao biti izložen vatri strijelca u zgradi "Metalke" i to vrijeme je iznosilo barem osam sekundi.⁹⁰³ Tramvaji su u krivini u obliku slova S morali usporiti.⁹⁰⁴ Vozač tramvaja Slavica Livnjak je objasnila da se tramvaj prilikom prolaska kroz tu krivinu savijao, tako da su dvojica tramvajskih kola bila okrenuta u dva različita smjera.⁹⁰⁵ Pukovnik Stamenov je svjedočio da su prilikom prolaska kroz krivinu u obliku slova S prednji i zadnji dio tramvaja bili pod određenim uglom, koji je ovisio o širini tračnica.⁹⁰⁶ Potvrdio je da je tramvaj morao da uspori prilikom ulaska u krivinu i da mu je nakon zavoja potrebno neko vrijeme da ubrza, tako da je dio na kojem se tramvaj kretao sporo duži od samog zavoja.⁹⁰⁷

Plan grada Sarajeva; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić.

⁸⁹⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 18, 20; P104, Plan grada Sarajeva; Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9059.

⁸⁹⁶ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824, 832, P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁸⁹⁷ *Vidi gore*, par. 228.

⁸⁹⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 20. *Vidi takođe* svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 824 – 825, 829, 836, 850 – 851, P92, str. 3 (zapečaćeno); P93, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak.

⁸⁹⁹ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9055, *Zapažanja o C3*, Fotografije snimljene prilikom obilaska mjesta događaja, str. 1.

⁹⁰⁰ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9054, *Zapažanja o C14*, Fotografije snimljene prilikom obilaska mjesta događaja, str. 22.

⁹⁰¹ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9030; D362, Meteorološki izvještaj NATO-a za Sarajevo, str. 2.

⁹⁰² Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 827, P92, str. 3 (zapečaćeno).

⁹⁰³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 20. *Vidi takođe*, C14, Fotografije snimljene prilikom obilaska mjesta događaja, str. 2 – 7.

⁹⁰⁴ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 825 – 826, 829; Slavica Livnjak, P95, str. 2; P93, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35, D20, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; D21, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35.

⁹⁰⁵ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 858, 865, 866 – 867, P94, str. 2.

⁹⁰⁶ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9053; D365, Crtež koji je napravio Ivan Stamenov.

⁹⁰⁷ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9078.

260. Što se tiče vrste korištenog oružja, poručnik Van der Weijden je zaključio da se vjerovatno koristilo automatsko naoružanje, najvjerovatnije mitraljezi tipa M84 ili M53, budući da je bilo više žrtava i da je ispaljeno više hitaca u rafalu.⁹⁰⁸ Objasnio je da su mitraljezi efikasniji za gađanje pokretnih ciljeva, kakav je tramvaj, koji je samo kratkotrajno vidljiv.⁹⁰⁹ Policija BiH-a je napomenula da su oštećenja na tramvaju "najvjerovatnije izazvana tzv. 'sijačem smrti'".⁹¹⁰

261. Pretresno vijeće ima u vidu da pored dokaza o otvaranju vatre na tramvaj kojim se vozila Alma Ćutuna, postoje dokazi o još dva incidenta snajperskog djelovanja koja su se dogodila na istom području u razmaku od nekoliko minuta.⁹¹¹ U službenom izvještaju policije BiH-a navodi se da je 8. oktobra 1994. sa "agresorskih položaja" na Grbavici, otvorena vatra na dva tramvaja u blizini Muzeja, uključujući i tramvaj u kojem je bila Alma Ćutuna.⁹¹² Vozač jednog od tramvaja rekao je policiji BiH-a da misli da su pucnji ispaljeni iz zgrade "Metalke".⁹¹³ Prilikom uviđaja, istražni tim je na mjestu događaja zatekao dva nepokretna tramvaja s vanjskim oštećenjima i tragovima pucnjave, a u njihovoj unutrašnjosti su bile mrlje krvi i polomljeno staklo.⁹¹⁴

262. Osim toga, dokazi takođe pokazuju da je, ubrzo nakon što je otvorena vatra na drugi tramvaj, ustrijeljeno i ranjeno četvero djece u dobi od 12 do 14 godina, dok su pretrčavali to područje u blizini Filozofskog fakulteta i zgrade Izvršnog vijeća.⁹¹⁵ Svjedok W-54 se sjeća da su djeca ustrijeljena iz zgrade "Metalke".⁹¹⁶ Dok se pucalo na tramvaje i djecu, tim UNPROFOR-a se zaklonio iza jednog od svojih vozila postavljenih na trotoaru.⁹¹⁷ U izvještaju je zabilježeno da je od posljedica otvaranja snajperske vatre na dva tramvaja i djecu stradalo 11 osoba, među kojima je bila i Alma Ćutuna.⁹¹⁸

263. Dokazi ukazuju na to da je general Rose prolazio pored mjesta događaja u trenutku kad su ustrijeljena djeca.⁹¹⁹ UNPROFOR je u svom izvještaju zabilježio da je 8. oktobra 1994. tramvaj na području Holiday Inna pogođen sa tri rafala, usljed čega je jedan civil poginuo a ranjeno njih jedanaest.⁹²⁰ UNPROFOR je izvjestio da je na: "vatra odgovoreno pucnjavom prema vojsci

⁹⁰⁸ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4280, 4324; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 18, Dodatak A.

⁹⁰⁹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 18, Dodatak A.

⁹¹⁰ P794, Službeni izvještaj, str. 2. U vezi s tim, Pretresno vijeće podsjeća na iskaz Tarika Žunića, koji je tim riječima opisao mitraljez tipa M84, Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1740.

⁹¹¹ Svjedokinja W-35, 22. januar 2007., T. 827, P92, str. 3 (zapečaćeno); P794, Službeni izvještaj, str. 1 – 2.

⁹¹² P794, Službeni izvještaj, str. 1 – 2.

⁹¹³ P794, Službeni izvještaj, str. 2.

⁹¹⁴ P794, Službeni izvještaj, str. 2.

⁹¹⁵ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1944 – 1946; P794, Službeni izvještaj, str. 2.

⁹¹⁶ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1944.

⁹¹⁷ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1944; P794, Službeni izvještaj, str. 2.

⁹¹⁸ P794, Službeni izvještaj, str. 3 – 4; P448, P449, P450, Medicinska dokumentacija (sve zapečaćeno).

⁹¹⁹ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3824 – 3825 (zatvorena sjednica); P388, Izvještaj UNPROFOR-a od 13. oktobra 1994.

⁹²⁰ P853, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 8. oktobra 1994, str. 3.

bosanskih Srba na području Jevrejskog groblja. Istraga je u toku."⁹²¹ U jednom kasnijem izvještaju UNPROFOR-a navodi se da je general Rose obavijestio generala Mladića o incidentu i nastradalima.⁹²² General Mladić je negirao da su vojnici bosanskih Srba učestvovali u tome i tvrdio je da su hici "ispaljeni iz Holiday Inna (tj. s bosanske strane)" i da je sve to "scenarij" koji je smislila druga strana.⁹²³ Na sastanku je stručnjak UNPROFOR-a za tehnička pitanja uvjeravao generala Mladića da pucnjava nije "došla iz Holiday Inna".⁹²⁴

264. Odbrana je svjedoka W-28, koji je bio u sastavu istražnog tima policije BiH, suočila sa pismom generala Rosea upućenim predsjedniku Aliji Izetbegoviću, u kojem general protestuje zbog incidenata snajperskog djelovanja koji su se dogodili 8. oktobra 1994. "u gradu Sarajevu, s obje strane linije sukoba".⁹²⁵ Svjedok W-28 nije mogao ništa da kaže o tom pismu, ali je izjavio da nije primijetio da je tog dana bilo ikakvih vojnih aktivnosti.⁹²⁶ Pretresno vijeće ima u vidu da je isto pismo upućeno i Radovanu Karadžiću.⁹²⁷ Međutim, u tim pismima se ne pominje nijedan konkretan incident niti neko konkretno mjesto u Sarajevu ili u njegovoj okolini.

Zaključci

265. U vezi s argumentom odbrane da je tog dana vidljivost bila slaba, Pretresno vijeće napominje da izvještaj NATO-a pokazuje da 8. oktobra 1994., oko 12:00 ili 12:10 sati, kada je došlo do pucnjave, nije bilo ni kiše ni magle i da je vidljivost iznosila 6.000 metara.⁹²⁸ Stoga se Pretresno vijeće uvjerilo da je vidljivost bila dovoljna da snajperista u zgradi "Metalke" identifikuje i cilja tramvaj koji je prolazio kroz krivinu u obliku slova S.⁹²⁹

266. Na osnovu iskaza očevidaca, vještaka tužilaštva i odbrane, izvještaja policije BiH-a i fotografskih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je tramvaj pogođen vatrom iz mitraljeza na krivini u obliku slova S u ulici Zmaja od Bosne, te da je Alma Čutuna, civil, pogođena i teško ranjena u desnu butinu. Nema nikakvih dokaza o tome da su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Pretresno vijeće se uvjerilo da su hici ispaljeni iz zgrade "Metalke", koju je držao SRK. U svjetlu činjenice da nijedan dokaz ne upućuje na to da je hica ispalio iko drugi do pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da je hica ispalio neki pripadnik SRK-a.

⁹²¹ *Ibid.*

⁹²² P389, Izvještaj UNPROFOR-a od 10. oktobra 1994., str. 2: sedam ljudi je ranjeno i jedna osoba je poginula; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3825 – 3826 (zatvorena sjednica).

⁹²³ P389, Izvještaj UNPROFOR-a od 10. oktobra 1994., str. 2.

⁹²⁴ *Ibid.*

⁹²⁵ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2752; D80, Protestno pismo generala Rosea upućeno Ganiću/Izetbegoviću/Karadžiću od 9. oktobra 1994. (dalje u tekstu: Protestno pismo od 9. oktobra 1994.), str. 3.

⁹²⁶ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2752.

⁹²⁷ D80, Protestno pismo, 9. oktobar 1994., str. 4.

b. Otvaranje snajperske vatre na Hajrudina Hamidića dana 21. novembra 1994.

267. Dan 21. novembar 1994. je bio hladan.⁹³⁰ Tramvaji su vozili tog jutra. Međutim, centar Sarajeva je granatiran, pa zbog intenziteta granatiranja tramvaji nisu mogli da stignu do Bašćaršije i naloženo im je da se vrate na remizu kod Alipašinog mosta.⁹³¹ Vozeći prazan tramvaj prema remizi, vozač tramvaja Hajrudin Hamidić je usput povezo grupu putnika.⁹³² Putnici su uglavnom bili žene i djeca, a bilo je i nekoliko staraca i mladih ljudi.⁹³³ S tom grupom putnika u tramvaj nije ušlo nijedno vojno lice.⁹³⁴

268. Kad je tramvaj, oko 11:00 sati stigao do raskrsnice između Zemaljskog muzeja i Holiday Inna, na oko metar do metar i po ispred njega pao je jedan projektil.⁹³⁵ Došlo je do ogromnog udara i eksplozije, pa je na osnovu toga svjedok W-54 izjavio da se radilo o granati, a ne o tromblonskoj mini.⁹³⁶ Eksplozija je bila veoma glasna.⁹³⁷ Svjedok W-54 je vidio kako se vjetrobran razbio u paramparčad i da je prednji dio tramvaja oštećen; sva stakla su bila razbijena i u tramvaju je bilo gelera.⁹³⁸ Hajrudinu Hamidiću se niz lice slijevala krv.⁹³⁹ Naočale su mu bile razbijene i jako je krvario.⁹⁴⁰

269. Tramvajske šine nisu bile uništene ni savijene u eksploziji, pa je svjedok W-54 zaključio da je projektil pao ili između šina ili lijevo od njih.⁹⁴¹ Tramvaj se nakon eksplozije nastavio kretati.⁹⁴² Vozač tramvaja je putnicima rekao: "Lezite dole. Izginućemo".⁹⁴³ Putnici su bili u panici, žene i djeca su vrištali i plakali, molili vozača da nastavi voziti i govorili: "Izginućemo".⁹⁴⁴

270. Neposredno nakon eksplozije, nakon što je tramvaj prešao još približno 50 metara i prošao pored kasarne "Maršal Tito", snajperisti su počeli da bez prekida gađaju lijevu stranu tramvaja.⁹⁴⁵ Snajperska pucnjava se nastavila sve dok tramvaj nije stigao do Pofalića i zaustavio se kod

⁹²⁸ D362, Meteorološki izvještaj NATO-a za Sarajevo, str. 2.

⁹²⁹ C14, Fotografije snimljene prilikom obilaska mjesta događaja, str. 24 – 26.

⁹³⁰ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1695.

⁹³¹ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1639, 1693 – 1694; Avdo Vatrić, P647, str. 5.

⁹³² Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1949.

⁹³³ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1695.

⁹³⁴ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1695.

⁹³⁵ Svjedok W-54, 6. februar 2007., 1695 – 1696, 12. februar 2007., 1968; D56, Službeni izvještaj, novembar/decembar 1994. (dalje u tekstu: Službeni izvještaj), str. 2 (zapečaćeno).

⁹³⁶ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1695 – 1696, 12. februar 2007., T. 1950 – 1951, 1959.

⁹³⁷ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1959.

⁹³⁸ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696 – 1697, 12. februar 2007., T. 1950 – 1951, 1961.

⁹³⁹ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696, 12. februar 2007., T. 1951.

⁹⁴⁰ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1950 – 1951. U vezi s tim, tužilaštvo je izjavilo da Hajrudin Hamidić nije ranjen u snajperskoj pucnjava kao što se navodi u Optužnici, te da se dokazima o tom incidentu može potkrijepiti zaključak o tačkama 3 i 4 Optužnice, pretres, 6. februar 2007., T. 1681 – 1682.

⁹⁴¹ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1960.

⁹⁴² Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696, 12. februar 2007., T. 1955, 1970.

⁹⁴³ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696.

⁹⁴⁴ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696.

⁹⁴⁵ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1968.

"Socijalnog" odnosno "Elektroprivrede".⁹⁴⁶ Iz tramvaja je izašla jedna ranjena žena i pozvana je hitna pomoć.⁹⁴⁷ Svjedok W-54 nije primjetio da je iko drugi osim te žene ranjen snajperskim hicima tokom vožnje u tramvaju.⁹⁴⁸

271. Svjedok W-54 je posvjedočio da je nakon stanice kod "Elektroprivrede", tramvaj produžio do Dolac Malte, gdje je bilo bezbjedno da se zaustavi i gdje su putnici izašli.⁹⁴⁹ Na tom mjestu, na području Hrasnog, na lijevoj obali Miljacke nije bilo vojnika ni snajperista bosanskih Srba jer je Hrasno kontrolisala ABiH.⁹⁵⁰ Vozač tramvaja je zatim odvezao tramvaj na remizu.⁹⁵¹

272. Prema izjavi svjedoka W-54, snajperisti su se nalazili približno 400 do 500 metara od tramvaja.⁹⁵² Svjedok W-54 je u svom svjedočenju izjavio da su svi hici, uključujući i projektil koji je izazvao veliku eksploziju, ispaljeni iz nebordera na Grbavici, to jest, iz Lenjinove ulice broj 6, 8 i 10.⁹⁵³ Svjedok W-54 je znao da te neborderne kontroliše SRK jer je barem na jednom od njih bila istaknuta srpska zastava.⁹⁵⁴ Na osnovu analize ostataka projektila, policija BiH-a je zaključila da je pravac doleta iznosio 184 stepeni, što je odgovaralo pravcu gdje se nalazi neborder na Grbavici.⁹⁵⁵ Pretresno vijeće podsjeća da i drugi dokazi pokazuju da je neborder na Grbavici držao SRK.⁹⁵⁶

273. Policija BiH-a je takođe zaključila da je eksploziju izazvao projektil ispaljen iz ručnog bacača raketa tipa M80.⁹⁵⁷ Ovu vrstu projektila je koristila JNA, a domet mu je iznosio 1.300 metara.⁹⁵⁸ Zaključak poručnika Van der Weijdena o početnoj eksploziji je bio drugačiji. On je smatrao da je eksploziju najvjerojatnije izazvao mitraljez tipa M84 ili M53.⁹⁵⁹ Prema njegovom mišljenju, metak iz takvog mitraljeza je pogodio električni vod, zato što kratki spoj može da izazove glasan prasak sličan manjoj eksploziji.⁹⁶⁰

274. Procjena poručnika Van der Weijdena o mjestu događaja i mjestu s kojeg su vjerovatno ispaljeni hici razlikuje se od iskaza svjedoka W-54. Poručnik Van der Weijden je 29. novembra

⁹⁴⁶ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696, 12. februar 2007., T. 1941, 1955 – 1956.

⁹⁴⁷ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1698, 12. februar 2007., T. 1951, 1957.

⁹⁴⁸ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1951, 1954, 1698; D56, Službeni izvještaj, str. 5 (zapečaćeno).

⁹⁴⁹ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696 – 1697.

⁹⁵⁰ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696 – 1697.

⁹⁵¹ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1949; D56, Službeni izvještaj, str. 5 (zapečaćeno).

⁹⁵² Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696 – 1697, 1698, 12. februar 2007., T. 1955 -1956, 1959 – 1960, 1968 – 1969; D55, Izjava svjedoka W-54, od 20. maja 2006., str. 2 (zapečaćeno).

⁹⁵³ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696 – 1698, 12. februar 2007., T. 1955, 1958, 1959; D56, Službeni izvještaj, str. 5 (zapečaćeno). Pretresno vijeće uzima u obzir i D215, Karta s oznakama koje je unio Vaso Elez; D218, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez.

⁹⁵⁴ Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696, 12. februar 2007., T. 1955.

⁹⁵⁵ D56, Službeni izvještaj, str. 4 (zapečaćeno).

⁹⁵⁶ *Vidi gore*, par. 228.

⁹⁵⁷ D56, Službeni izvještaj, str. 4 (zapečaćeno).

⁹⁵⁸ D56, Službeni izvještaj, str. 4 (zapečaćeno).

⁹⁵⁹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 36.

⁹⁶⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 36.

2006. obišao mjesto događaja i mjesto gdje se vjerovatno nalazio strijelac.⁹⁶¹ Iako je drveće bilo bez lišća, a vidljivost na mjestu događaja zbog magle iznosila svega nešto više od 450 metara, ipak se dovoljno vidjelo da se odredi pravac i približno mjesto gdje se nalazio strijelac.⁹⁶² Prema izjavi poručnika Van der Weijdena, informacije koje je dala žrtva navele su ga na zaključak da je vatra otvorena s područja Grbavice. Međutim, to se kosilo s mjestom navedenim u izvještajima koje je dostavilo tužilaštvo, u kojima je naznačeno mjesto koje nije vidljivo s područja Grbavice, ali se jasno vidi s područja zapadno od Jevrejskog groblja, koje je takođe bilo poznato po snajperskom djelovanju.⁹⁶³ Prema izjavi poručnika Van der Weijdena, u ovom incidentu vatra nije otvorena sa područja Grbavice.⁹⁶⁴

Zaključci

275. Pretresno vijeće ima u vidu da se iskazi svjedoka W-54 i poručnika Van der Weijdena razlikuju u sljedećim elementima: tačnom mjestu prve eksplozije; tačnom mjestu gdje se nalazio tramvaj kad je potom pogođen snajperskim mecima; vrsti oružja koje je izazvalo eksploziju; i pravcu doleta. Poručnik Van der Weijden u svom izvještaju nije uzeo u obzir nebudere kao moguća mjesta s kojih je otvorena snajperska vatra, kao ni činjenicu da su na mjestu eksplozije pronađeni ostaci raketnog projektila tipa M80.⁹⁶⁵ Iz njegovog izvještaja se ne vidi ni to da mu je bilo poznato da je nakon toga na tramvaj otvorena snajperska vatra. Pretresno vijeće takođe ima u vidu da nijedna od strana u postupku nije poručniku Van der Weijden postavila nijedno pitanje u vezi s tim konkretnim incidentom. Pretresno vijeće konstatuje da je poručnik Van der Weijden svoje mišljenje utemeljio na nepotpunim informacijama. Od njega nije traženo da dostavi novu procjenu u kojoj bi uzeo u obzir činjenicu da su pronađeni tragovi raketnog projektila.

276. Na osnovu svjedočenja svjedoka W-54 i izvještaja bosanskohercegovačke policije, Pretresno vijeće nalazi da je tramvaj pogodila raketa ispaljena iz ručnog bacača raketa tipa M80 i da je u toj eksploziji teško ranjen Hajrudin Hamidić, civil i vozač tramvaja. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da je odmah nakon što je tramvaj gađan raketnim projektilom, na njega otvorena i snajperska vatra. Nema nikakvih dokaza koji upućuju na to da je vatra otvorena s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Snajperski hici i raketni projektili ispaljeni su sa nebudera na Grbavici koje je držao SRK. U svjetlu činjenice da nema nikakvih dokaza koji upućuju na mogućnost da je te hice

⁹⁶¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 37.

⁹⁶² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 37.

⁹⁶³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 37. Pretresno vijeće ima u vidu da poručnik Van der Weijden nije naveo koja od zaraćenih strana se nalazila na tim područjima.

⁹⁶⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 37.

⁹⁶⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 36 – 38. Moguće je da poručniku Van der Weijden nisu dostavljene sve relevantne informacije prije nego što je istražio ovaj incident iz Priloga Optužnice.

ispalio iko drugi do pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da ih je ispalio neki pripadnik SRK-a.

c. Otvaranje snajperske vatre na Hafizu Karačić i Sabinu Šabanić dana 23. novembra 1994.

277. Dana 23. novembra 1994., Afeza Karačić i njena sestra krenule su na pijacu na Baščaršiji.⁹⁶⁶ Prema izjavi Afeze Karačić, tog dana je na snazi bio prekid vatre, što je bilo objavljeno na radiju dva ili tri dana ranije.⁹⁶⁷ Među zaraćenim stranama nije bilo borbi.⁹⁶⁸ U popodnevnom satima Afeza Karačić i njena sestra su odlučile da se na Otoku, gdje su živjele, vrate tramvajem.⁹⁶⁹ Istog dana, neposredno prije 16:00 sati, Sabina Šabanić je izašla s posla i krenula tramvajem kući.⁹⁷⁰ Sabina Šabanić i Afeza Karačić su putovale istim prepunim tramvajem.⁹⁷¹

278. Dan je bio vedar i u tom dijelu popodneva još uvijek je bilo dnevnog svjetla.⁹⁷² Na drveću nije bilo lišća.⁹⁷³ U tramvaju nije bilo vojnika, a u okolini nije bilo ni vojnika ni vozila ABiH-a.⁹⁷⁴

279. Tramvaj je vozio od Baščaršije prema zapadu, ulicom Zmaja od Bosne, prema Tehničkoj školi i kasarni "Maršal Tito".⁹⁷⁵ Vozači tramvaja su imali uputstva da se ne zaustavljaju na tom području jer su tramvaji bili veoma izloženi pucnjavi.⁹⁷⁶ Kada je stigao do Marindvora, tramvaj je pogođen snajperskim hicima.⁹⁷⁷

280. Vozač tramvaja Huso Palo čuo je pucanj sa svoje lijeve strane, s juga.⁹⁷⁸ Svjedoci su izjavili da je ispaljen samo jedan hitac koji je doletio u tramvaj kroz otvoren prozor.⁹⁷⁹ Većina putnika se bacila na pod, preklinjući vozača tramvaja da tramvaj odveze do zaklona.⁹⁸⁰

⁹⁶⁶ Afeza Karačić, P115, str. 2.

⁹⁶⁷ Afeza Karačić, P115, str. 2.

⁹⁶⁸ Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1457-1458.

⁹⁶⁹ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1182 – 1183, P115, str. 2; P104, Plan grada Sarajeva.

⁹⁷⁰ Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1445, 1447, P153, str. 2.

⁹⁷¹ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1185; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1457, P153, str. 2; Kemal Bučo, P158, str. 2; P161, Službena zabilješka, str. 2; P212, Službeni izvještaj, str. 1.

⁹⁷² Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1185, P115, str. 2; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1457, P154, str. 2.

⁹⁷³ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1185.

⁹⁷⁴ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1185, P115, str. 2; Huso Palo, P162, str. 2; Sabina Šabanić, P154, str. 2.

⁹⁷⁵ Afeza Karačić, P115, str. 2; Huso Palo, P162, str. 2; P941 Video-snimak sa Afezom Karačić (zapečaćeno); P104, Plan grada Sarajeva.

⁹⁷⁶ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1185 – 1186, P115, str. 2; Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1541, 1544, P162, str. 2.

⁹⁷⁷ Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1535 – 1536; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1449; Afeza Karačić, P114, str. 2, P115, str. 2; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1495 – 1496, P158, str. 2; P161, Službena zabilješka, str. 2; P212, Službeni izvještaj, str. 1; P155, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; P157, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; P160, Fotografija s oznakama koje je unio Kemal Bučo; D36, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; D20, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-35; P104, Plan grada Sarajeva.

⁹⁷⁸ Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1536, 1539, 1547, P162, str. 2 – 3.

⁹⁷⁹ Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1537 – 1538; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1518, P158, str. 2, P159, Dodatne informacije, str. 1; P161, Službena zabilješka, str. 2; P212, Službeni izvještaj, str. 1.

281. U trenutku kad je pogođena, Afeza Karačić je stajala u sredini tramvaja, na platformi između prednjih i zadnjih tramvajskih kola, okrenuta prema istoku.⁹⁸¹ Nosila je smeđu jaknu i pantalone.⁹⁸² Afeza Karačić uopšte nije čula pucnje, samo je osjetila snažan udarac u rame i čula je vrisku drugih putnika.⁹⁸³ Metak, koji je doletio s njene desne strane, pogodio ju je u gornji dio desnog ramena i izašao nešto niže na desnoj ruci, presjekavši joj nerv.⁹⁸⁴

282. Sabina Šabanić je stajala u stražnjem dijelu prvih tramvajskih kola i bila je okrenuta prema Grbavici.⁹⁸⁵ Ni ona nije čula pucanj i nije ni shvatila da je ranjena sve dok nije izašla iz tramvaja i počela da gubi svijest.⁹⁸⁶ Pogođena je u prednji dio desnog ramena i metak je izašao nekoliko centimetara niže, na stražnjem dijelu istog ramena.⁹⁸⁷

283. Tramvaj je produžio dalje niz ulicu i zaustavio se na zaklonjenom mjestu kod kasarne Maršal Tito. Ranjeni ljudi su izašli iz tramvaja.⁹⁸⁸ Dvije ranjene žene, Afeza Karačić i Sabina Šabanić, odvedene su na traumatološki odjel bolnice Koševo.⁹⁸⁹ Afeza Karačić je imala nekoliko operacija zbog čega joj je ruka šest centimetara kraća.⁹⁹⁰ Zbog tih povreda ona je osamdeset postotni invalid; ne može da vozi automobil niti da dobro piše i teško se služi desnom rukom prilikom jela.⁹⁹¹ Sabina Šabanić je ostala u bolnici četiri dana.⁹⁹² Nije mogla dobro da se služi rukom, teško je jela i oblačila se, zbog čega je do marta 1995. bila nesposobna za rad.⁹⁹³

284. Kemal Bučo inspektor za državnu bezbjednost policije BiH-a zabilježio je da su Afeza Karačić i Sabina Šabanić pogođene jednim metkom koji se rasprsnuo.⁹⁹⁴ U istrazi koja je provedena u vezi s otvaranjem snajperske vatre na tramvaje 23. novembra 1994. učestvovao je i svjedok W-91.⁹⁹⁵ Svjedok W-91 je izjavio da je vojska bosanskih Srba tramvaje obično gađala rasprskavajućim mecima koji bi se pri udaru rasprsnuli, čak i kad udare o staklo.⁹⁹⁶ Prema mišljenju svjedoka W-91, korišćenje rasprskavajućih metaka je imalo dvije prednosti: prvo, mogli su da pogode više od jedne

⁹⁸⁰ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1197, P114, str. 2; Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1536, 1539; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1448, P153, str. 2.

⁹⁸¹ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1182 – 1183, P114, str. 2; P941, Video-snimak s Afezom Karačić (zapečaćeno).

⁹⁸² Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1182 – 1183, 1185, P114, str. 2.

⁹⁸³ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1196, 1201, P114, str. 2.

⁹⁸⁴ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1184, 30. januar 2007., 1194, P114, str. 2; P941, Videosnimak s Afezom Karačić (zapečaćeno); P161, Službena zabilješka, str. 2.

⁹⁸⁵ Sabina Šabanić, P153, str. 2.

⁹⁸⁶ Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1450, 1476, P153, str. 2.

⁹⁸⁷ Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1458, P153, str. 2.

⁹⁸⁸ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1189, P114, str. 2; Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1536, P162, str. 3; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1450, P153, str. 2; P161, Službena zabilješka, str. 2; D36, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić.

⁹⁸⁹ Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1484, P153, str. 2; Afeza Karačić P114, str. 2; P161, Službena zabilješka, str. 2; P212, Službeni izvještaj, str. 1; P459, Potvrda (zapečaćeno); P460, Potvrda (zapečaćeno).

⁹⁹⁰ Afeza Karačić, P114, str. 2, P115, str. 2.

⁹⁹¹ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1190, P114, str. 2, P115, str. 2.

⁹⁹² Sabina Šabanić, P153, str. 2.

⁹⁹³ Sabina Šabanić, P153, str. 2.

⁹⁹⁴ Kemal Bučo, P158, str. 2; P161, Službena zabilješka, str. 2; P212, Službeni izvještaj, str. 1.

⁹⁹⁵ Svjedok W-91, P371, str. 2 (zapečaćeno).

osobe.⁹⁹⁷ Drugo, iza njih ne ostaje izlazna rupa, zbog čega bosanski Muslimani nisu mogli da koriste određene metode za određivanje pravca doleta, kao što je provlačenje cijevi kroz rupe.⁹⁹⁸

285. Međutim, pukovnik Stamenov je u svom svjedočenju izjavio da, koliko mu je poznato, u arsenalu SRK-a nije bilo rasprskavajućih metaka, ni za puške ni za mitraljeze.⁹⁹⁹ Poručnik Van der Weijden je takođe zaključio da je ispaljeno nekoliko hitaca, najvjerovatnije iz mitraljeza tipa M84 ili M53.¹⁰⁰⁰

286. Postoje protivrječni dokazi o mjestu gdje je tramvaj pogođen i mjestu odakle je vatra otvorena. Afeza Karačić je svjedočila da je tramvaj pogođen kod Holiday Inna, neposredno prije Zemaljskog muzeja.¹⁰⁰¹ Izgleda da je poručnik Van der Weijden u analizi ovog incidenta takođe krenuo od pretpostavke da je tramvaj pogođen ispred Holiday Inna.¹⁰⁰² Međutim, Afeza Karačić je u izjavi koju je dala 1995. godine navela da je tramvaj pogođen kod kasarne "Maršal Tito".¹⁰⁰³ Svi drugi dokazi ukazuju na to da je tramvaj pogođen između Tehničke škole i kasarne "Maršal Tito".¹⁰⁰⁴

287. U pogledu mjesta s kojeg je otvorena vatra, svi svjedoci su posvjedočili da je pucanj ispaljen iz pravca Grbavice, ali iskazi su se razlikovali u pogledu tačne lokacije. U svom svjedočenju u sudnici, Afeza Karačić je izjavila da su hici doletjeli iz zgrade "Metalke".¹⁰⁰⁵ Prema izjavi poručnika Van der Weijdena, strijelac se vjerovatno nalazio u toj zgradi.¹⁰⁰⁶ Pretresno vijeće podsjeća da je zgrada "Metalke" bila poznat snajperski položaj bosanskih Srba.¹⁰⁰⁷ Međutim, Sabina Šabanić, Kemal Bučo i Huso Palo su svjedočili da je pucanj ispaljen iz jednog od nebodera u Lenjinovoj ulici, odakle se pružao direktan pogled na područje između dva muzeja, gdje je

⁹⁹⁶ Svjedok W-91, P371, str. 2 (zapečaćeno).

⁹⁹⁷ Svjedok W-91, P371, str. 2 (zapečaćeno).

⁹⁹⁸ Svjedok W-91, P371, str. 2 (zapečaćeno).

⁹⁹⁹ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9051, 9085.

¹⁰⁰⁰ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4324; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 25, 27, Dodatak A. Pretresno vijeće napominje da nije obaviješteno o tome koje izjave je pregledao poručnik Van der Weijden.

¹⁰⁰¹ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1191; P104, Plan grada Sarajeva; P116, Fotografija s oznakama koje je unijela Afeza Karačić; P941, Video-snimak s Afezom Karačić (zapečaćeno); P119, fotografija od 360°.

¹⁰⁰² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 25 – 26.

¹⁰⁰³ Afeza Karačić, P114, str. 2; U svojoj pismenoj izjavi iz 2006. godine promijenila je to u sljedeće: "Navedeno je da je tramvaj pogođen kod kasarne "Maršal Tito", ali je tačnije reći da je to bilo na Marindvoru". P115, str. 2.

¹⁰⁰⁴ Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1535 – 1536; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1449; Afeza Karačić, P114, str. 2, P115, str. 2; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1495 – 1496, P158, str. 2; P161, Službena zabilješka, str. 2; P212, Službeni izvještaj, str. 1; P155, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; P157, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; P160, Fotografija s oznakama koje je unio Kemal Bučo; D36, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; D20, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-35; P104, Plan grada Sarajeva.

¹⁰⁰⁵ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1192 – 1193. Prilikom svog svjedočenja, Afeza Karačić je pokazala gdje se nalazi zgrada "Metalke", ali nije izričito rekla da su hici odatle ispaljeni; P941, Video-snimak s Afezom Karačić (zapečaćeno); P119, fotografija od 360°.

¹⁰⁰⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 25 – 26; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; P104, Plan grada Sarajeva; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić.

¹⁰⁰⁷ *Vidi gore*, par. 228.

tramvaj pogođen.¹⁰⁰⁸ Pretresno vijeće podsjeća da su i te zgrade bili poznati snajperski položaji bosanskih Srba.¹⁰⁰⁹

Zaključci

288. Na osnovu iskaza očevidaca, uključujući iskaze Hafize Karačić i Sabine Šabanić, te izvještaja policije BiH, Pretresno vijeće nalazi da je tramvaj pogođen na raskrsnici ispred Holiday Inna, ili ubrzo nakon toga, ispred kasarne "Maršal Tito", između dva muzeja. Vatra je otvorena iz jednog od nebodera u Lenjinovoj ulici ili iz zgrade "Metalke". Pretresno vijeće podsjeća da je obje lokacije držao SRK.

289. Nema nikakvih dokaza koji upućuju na to da su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH-a. U svjetlu iskaza svih svjedoka da su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom SRK-a, nije potrebno da Pretresno vijeće razriješiti protivrječnosti u iskazima u pogledu mjesta gdje se tačno nalazio tramvaj i mjesta odakle je otvorena vatra. Osim toga, dokazi pokazuju da upotrijebljeno oružje dovoljnog kalibra i dometa da bi se pogodio tramvaj i nanijele teške povrede, kakve su zadobile Sabina Šabanić i Afeza Karačić. Pitanje da li je to dvoje civila ranjeno rasprskavajućim metkom ili s više metaka nebitno je za zaključke Pretresnog vijeća. S obzirom na činjenicu da niti jedan dokaz ne ukazuje na to da je hitac mogao ispaliti iko drugi do pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da je hica ispalio pripadnik SRK-a.

d. Otvaranje snajperske vatre na Senada Kešmera, Almu Čehajić i Aliju Holjana dana 27. februara 1995.

290. Svjedokinja W-118 je vozila tramvaj na koji je 27. februara 1995. otvorena vatra u ulici Zmaja od Bosne.¹⁰¹⁰ Pretrpan tramvaj je vozio u pravcu zapada, od centra grada prema Ilidži.¹⁰¹¹ Prema izjavi svjedokinje W-118, na snazi je bio prekid vatre i dan je bio miran.¹⁰¹² Vidljivost je zbog pogodnih vremenskih uslova bila dobra i nije bilo ni magle ni kiše.¹⁰¹³

¹⁰⁰⁸ Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1495, P158, str. 2. Prema izjavi Kemala Buće, mjesto s kog je otvorena vatra utvrdili su balistički tim CSB-a i UNPROFOR; Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1535, 1539, 1547, P162, str. 2 – 3; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1453 – 1455, P154, str. 2; P157, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Šabanić; P161, Službena zabilješka, str. 2; P104, Plan grada Sarajeva; D215, Karta s oznakama koje je unio Vaso Elez.

¹⁰⁰⁹ *Vidi gore*, par. 228.

¹⁰¹⁰ Svjedokinja W-118, 5. februar 2007., T. 1616, 6. februar 2007., T. 1628, P174, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁰¹¹ Svjedokinja W-118, 5. februar 2007., T. 1616, 6. februar 2007., T. 1624, 1629 – 1630, P175, str. 2 (zapečaćeno); Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1652, 1657; Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4473, P524, str. 1, P525, str. 2, P526, str. 2; D39, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118.

¹⁰¹² Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1624, 1637, 1648, P174, str. 2 (zapečaćeno). *Vidi takođe* D475, D476, D477, D478, D478, Redovni borbeni izvještaji, 25. – 27. februar 1995.

¹⁰¹³ Svjedokinja W-118, P175, str. 2 (zapečaćeno); Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1657; Alija Holjan, P526, str. 2.

291. Alma Mulaosmanović, djevojački Čehajić, stara 18 godina, bila je u tramvaju i vraćala se kući iz škole.¹⁰¹⁴ Nosila je svijetlo ljubičastu jaknu, plave farmerke, patike i zelenu bluzu.¹⁰¹⁵ U tramvaju je stajala okrenuta prema kasarni "Maršal Tito".¹⁰¹⁶ Alija Holjan, poslovođa smjene čistača ulica, sjedio je na desnoj strani tramvaja, pored izlaza.¹⁰¹⁷ Svjedokinja W-118 je ispričala da je pucnjava počela oko podneva, kad se tramvaj nalazio dvadesetak metara zapadno od tramvajske stanice kod kasarne "Maršal Tito".¹⁰¹⁸ Alija Holjan i Alma Mulaosmanović su takođe posvjedočili da je tramvaj bio u blizini kasarne "Maršal Tito" kad je na njega otvorena vatra.¹⁰¹⁹ Svjedokinja W-118 je čula jaku buku i isprava je pomislila da pucaju žice.¹⁰²⁰ Alija Holjan i Alma Mulaosmanović su oboje čuli kako hici udaraju u lijevu stranu tramvaja.¹⁰²¹ Opisali su kako su putnici pokušali da se zaklone od metaka.¹⁰²² Alma Mulaosmanović je izjavila:

"/.../ jer sam svo vrijeme, vjerovatno i ostali putnici, bila u iščekivanju da li će me pogoditi ili neće i čučeci samo sam molila Boga, pošto se čuo udarac metaka o tramvaj, samo sam molila Boga da me ne pogodi u kičmu ili u neki dio da ne ostanem paralizovana."¹⁰²³

292. Alma Mulaosmanović je osjetila, kako sama kaže, "lakši udarac" od metka na lijevoj ruci.¹⁰²⁴ Metak ju je pogodio u lijevi lakat s prednje strane, prošao joj kroz mišić i "skliznuo" niz kost i izašao na podlaktici.¹⁰²⁵ Alija Holjan je osjetio udarac u desnu lopaticu.¹⁰²⁶ Počeo je da krvari.¹⁰²⁷ Metak ga je pogodio u leđa i prošao s lijeve strane na desnu.¹⁰²⁸ Vidio je da je u toj pucnjava na tramvaj ranjeno još četvoro ljudi.¹⁰²⁹ Vidio je da je jedna žena teško ranjena u nogu i kasnije je čuo da je umrla u bolnici.¹⁰³⁰ Svjedokinja W-118 nije čula pucnjavu i shvatila je da je tramvaj pogođen tek kad je čula vrištanje ljudi.¹⁰³¹ Okrenula se i vidjela da putnici leže na podu i da

¹⁰¹⁴ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1649.

¹⁰¹⁵ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1652, 1657, P179, str. 2 – 3.

¹⁰¹⁶ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1652, 1658, 1661 – 1662, P178, str. 2, P179, str. 3.

¹⁰¹⁷ Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4470, 4472, 4479, P524, str. 1, P525, str. 2.

¹⁰¹⁸ Svjedokinja W-118, 5. februar 2007., T. 1616, 6. februar 2007., T. 1630, 1633, 1640, P174, str. 2 (zapečaćeno); P176, Karta s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118; P177, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118; D39, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118; D40, Karta s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118. *Vidi takođe*, Alija Holjan, P524, str. 1, P525, str. 2; Alma Mulaosmanović, P178, str. 2.

¹⁰¹⁹ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1652 – 1653, 1661, 1663 – 1664; P180, Karta s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; P181, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; D42, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović. *Vidi takođe* Alma Mulaosmanović, P179, str. 2; Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4476 – 4477, P524, str. 1, P525, str. 2.

¹⁰²⁰ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1625.

¹⁰²¹ Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4479, P524, str. 1, P525, str. 2. Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1658, P178, str. 2, P179, str. 2 – 3.

¹⁰²² Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4479, P524, str. 1; Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1658, P178, str. 2, P179, str. 2 – 3.

¹⁰²³ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1658.

¹⁰²⁴ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1653, 1656, 1658, P178 str. 2, P179, str. 3.

¹⁰²⁵ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1656.

¹⁰²⁶ Alija Holjan, P524, str. 1, P525, str. 2, P526, str. 3.

¹⁰²⁷ Alija Holjan, P525, str. 2, P526, str. 3.

¹⁰²⁸ Alija Holjan, P525, str. 2.

¹⁰²⁹ Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4478, P525, str. 2, P526, str. 3.

¹⁰³⁰ Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4478, P525, str. 2.

¹⁰³¹ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1625, P175, str. 2 (zapečaćeno).

neko krvari.¹⁰³² Svjedokinja W-118 je tada pomislila da meci pljušte po cijelom tramvaju; učinilo joj se da je to "rafalna" pucnjava.¹⁰³³

293. Alma Mulaosmanović se sjeća da se pucnjava nastavila dok nisu stigli do zaklona ispred policijske stanice.¹⁰³⁴ Svjedokinja W-118 je nastavila da vozi tramvaj nekih 50 metara dalje, a zaustavila ga je u zaklonu kod Prirodno-matematičkog fakulteta.¹⁰³⁵ Tu su putnici pokušali da izađu iz tramvaja.¹⁰³⁶

294. Alma Mulaosmanović i Alija Holjan su odvedeni u ambulantu za hitnu pomoć u Državnoj bolnici, gdje su odvedeni i jedan stariji muškarac i žena.¹⁰³⁷ Alija Holjan je otpušten kući iz bolnice, ali nastavio je s ambulatnim liječenjem i bio je mjesec dana na bolovanju.¹⁰³⁸ Od te povrede ne može duže da radi desnom rukom i osjeća bolove prilikom promjene vremena.¹⁰³⁹ Utvrđen mu je dvadesetpostotni invaliditet.¹⁰⁴⁰ Svjedokinja W-118 je izjavila da zbog tog incidenta osjeća fizičke, kao i psihološke posljedice.¹⁰⁴¹ Od tog incidenta, svjedokinja W-118 više ne radi kao vozač tramvaja.¹⁰⁴²

295. UNPROFOR i bosanskohercegovačka policija, koja je bila razmještena na raskrsnici kod Prirodno-matematičkog fakulteta, pregledali su tramvaj odmah nakon incidenta.¹⁰⁴³ Na lijevoj strani tramvaja, odmah ispod prozora i na njima, pronađeno je 30 rupa od metaka.¹⁰⁴⁴ Tramvaj više nije mogao normalno da vozi zato što je pogođena jedna od kontrolnih žica.¹⁰⁴⁵

296. Svjedokinja W-118, Alija Holjan i Alma Mulaosmanović su svi izjavili da su hici ispaljeni s nebedera na Grbavici, južno od tramvaja. Pretresno vijeće podsjeća da je te nebedere držao

¹⁰³² Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1625, P175, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁰³³ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1625, P175, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁰³⁴ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1653, 1662, P178, str. 2, P179 str. 3.

¹⁰³⁵ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1620, P174, str. 2 (zapečaćeno), P175, str. 2 (zapečaćeno); D39, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118.

¹⁰³⁶ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1623. U svojim pismenim izjavama svjedokinje W-118 govori o Prirodno-matematičkom fakultetu kao o Matematičkom fakultetu. *Vidi takođe* Alija Holjan, P524, str. 1, P525, str. 2; Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1653; P180, Karta s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; Sabina Sabanić, 2. februar 2007., T. 1473; D36, Fotografija s oznakama koje je unijela Sabina Sabanić. Pretresno vijeće će tu zgradu nazivati Prirodno-matematičkom fakultetu.

¹⁰³⁷ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1658, 1679, P178, str. 2, P179, str. 3; P453, Ljekarski nalaz (zapečaćeno); Alija Holjan, P524, str. 1, P525, str. 2, P526, str. 3.

¹⁰³⁸ Alija Holjan, P524, str. 1, P525, str. 2; P470, Nalaz i mišljenje ljekara specijaliste (zapečaćeno), str. 1- 2 Alija Holjan, P524, str. 1.

¹⁰³⁹ Alija Holjan, P524, str. 1, P525, str. 2.

¹⁰⁴⁰ Alija Holjan, P526, str. 3.

¹⁰⁴¹ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1626 – 1627.

¹⁰⁴² Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1626.

¹⁰⁴³ Svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno), P175, str. 2 (zapečaćeno). U vezi s tim Pretresno vijeće ima u vidu da nijedna strana nije dostavila Službeni izvještaj u vezi s tim incidentom, ali takođe ima u vidu da je Alija Holjan dao izjavu policiji BiH-a.

¹⁰⁴⁴ Svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno), 6. februar 2007., T. 1626.

¹⁰⁴⁵ Svjedokinja W-118, P175, str. 2 (zapečaćeno).

SRK.¹⁰⁴⁶ Alma Mulaosmanović je objasnila da su se neboderi i brda Vraca vidjeli i da je ona bila "u [njihovom] vidokrugu".¹⁰⁴⁷ Takođe je napomenula sljedeće: "Smatram da bi se više čula pucnjava da je bila iz blizine, da je bilo ispaljeno iz bližih područja da bi se jače čula pucnjava".¹⁰⁴⁸ Prema izjavama svjedokinje W-118 i Alme Mulaosmanović, područje na kojem je otvorena vatra na tramvaj bilo je poznato kao opasno područje zato što je "bilo otvoreno, na vidiku".¹⁰⁴⁹ Prema izjavi Alije Holjana, između zgrada je bio prolaz koji je vodio prema Tehničkoj školi i to je bilo jedino mjesto odakle se mogao vidjeti sa Grbavice.¹⁰⁵⁰

297. Svjedokinja W-118 je izjavila da je u tramvaju vidjela jednog vojnika ABiH-a, koji je stajao pored nje.¹⁰⁵¹ Međutim, Alma Mulaosmanović se ne sjeća da je u tramvaju vidjela ijednog vojnika ABiH-a.¹⁰⁵² Svjedokinja W-118 i Alija Holjan takođe su svjedočili da toga dana u blizini tramvaja nije bilo ni vojnika ni vozila, te da na tom području nije bilo ničega što je bilo vojnog karaktera.¹⁰⁵³ Kasarna "Maršal Tito" je bila vojni objekat najbliži mjestu gdje je pogođen tramvaj.¹⁰⁵⁴

298. Odbrana je sugerirala da je bilo povremene pucnjave i borbi između dviju zaraćenih strana, što svjedokinja W-118 nije mogla da potvrdi.¹⁰⁵⁵ U stvari, svjedokinja W-118, Alma Mulaosmanović i Alija Holjan su izjavili da onog dana kada se dogodio taj incident u blizini i oko tramvaja nije bilo borbenih dejstava.¹⁰⁵⁶ Alma Mulaosmanović je takođe izjavila da je između tramvajskih šina i rijeke Miljacke bilo drveća, vjerovatno i crnogorice i bjelogorice, koje je zaklanjalo pogled prema rijeci i "dijelu koji razdvaja" zaraćene strane.¹⁰⁵⁷ Alija Holjan je svjedočio da se linija sukoba nalazila u brdima, možda 1.000 metara od mjesta gdje je pogođen tramvaj.¹⁰⁵⁸

299. Odbrana je pomenula mogućnost da su hici koji su pogodili tramvaj možda bili posljedica borbi na Vrbanja mostu. Na pitanje odbrane da li su prvi pucnji koje je čula bili hici koji su pogodili tramvaj, Alma Mulaosmanović je objasnila da misli da je čula pucnjavu i prije nego što je pogođen

¹⁰⁴⁶ *Vidi gore*, par. 228. *Vidi gore*, D41, Izvještaj iz štaba generala Rosea upućen Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, u kojem se opisuju incidenti od 27. februara 1995., od 28. februara 1995., (dalje u tekstu: Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 28. februar 1995.), str. 23.

¹⁰⁴⁷ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1657 – 1658, 1672, 1674.

¹⁰⁴⁸ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1654.

¹⁰⁴⁹ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1624; Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1657.

¹⁰⁵⁰ Alija Holjan, P525, str. 2.

¹⁰⁵¹ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1623, P175, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁰⁵² Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1656.

¹⁰⁵³ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1623 – 1624, P175, str. 2 (zapečaćeno); Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4471, 4474 – 4475, P526, str. 3.

¹⁰⁵⁴ Alma Mulaosmanović, P179, str. 3; svjedokinja W-118, P175, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁰⁵⁵ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1637.

¹⁰⁵⁶ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1624, 1637, 1648, P174, str. 2 (zapečaćeno); Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1656; Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4471.

¹⁰⁵⁷ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1664 – 1665; D42, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović.

¹⁰⁵⁸ Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4473, P526, str. 3.

tramvaj, ali da nije sigurna.¹⁰⁵⁹ Odgovarajući na pitanje odbrane da li smatra da su prijašnji hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH, ona je izjavila sljedeće:

"Čak se isti zvuk čuo od ispaljenja. Nije bio promijenjen uopšte zvuk da se čulo da je negde bliže, ili da bih rekla da su bile neke borbe. To je bilo par trenutaka prije nego što je tramvaj pogođen. Tako da je teško odrediti, jer je bio i u kretanju i to je vrlo kratko vrijeme. Dakle, nisu bile neke borbe tu."¹⁰⁶⁰

Prilikom unakrsnog ispitivanja, Alija Holjan je objasnio da nije čuo nikakvu pucnjavu prije incidenta i izjavio je da je siguran da su hici doletjeli samo s lijeve strane.¹⁰⁶¹

300. U jednom izvještaju UNPROFOR-a od istog dana, koji je predočila odbrana, navodi se da je na tramvaj u blizini Holiday Inna ispaljeno osam hitaca, uslijed čega je stradao jedan civil, što je potvrđeno, a moguće je da je bilo još troje nastradalih. U izvještaju se ističe da je procijenjeno da su hici ispaljeni "u rejonu mosta Vrbanja/Crvene zgrade", gdje je u to vrijeme bilo "pucnjave" između SRK-a i ABiH-a.¹⁰⁶² Nekoliko stranica dalje u tom izvještaju se navodi da su vojni posmatrači UN-a proveli istragu u vezi s navodnom snajperskom pucnjavom i potvrdili da je tramvaj kod Holiday Inna pogođen s osam hitaca, te da je vatra otvorena s juga.¹⁰⁶³

301. Svjedokinja W-118 i Alma Mulaosmanović su na unakrsnom ispitivanju predočeni ovi podaci. Svjedokinja W-118 je objasnila da se taj izvještaj vjerovatno ne odnosi na incident u kom je gađan njen tramvaj, budući da se u njemu pominje "pucnjava" između dviju zaraćenih strana.¹⁰⁶⁴ Ni Alma Mulaosmanović nije mogla da potvrdi da je u vrijeme toga incidenta bilo "razmjene vatre" između zaraćenih strana.¹⁰⁶⁵ Pored toga, u tom izvještaju se pominje područje "u blizini" Holiday Inna, što je, prema izjavi svjedokinje W-118, možda područje Marindvora i Holiday Inna, a ne područje dalje odatle, u blizini kasarne "Maršal Tito", gdje je pogođen tramvaj.¹⁰⁶⁶ Područje "mosta Vrbanja/Crvene zgrade", koje se u izvještaju UNPROFOR-a navodi kao mjesto s kog je otvorena vatra, prema izjavi svjedokinje W-188, nije isto što i područje Grbavice, koje je ona navela kao izvor vatre.¹⁰⁶⁷ To je potvrdila Alma Mulaosmanović, koja je na fotografiji obilježila ta dva različita naselja.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁵⁹ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1662.

¹⁰⁶⁰ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1666 – 1667; D42, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović.

¹⁰⁶¹ Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4479 – 4480.

¹⁰⁶² D41, Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 28. februar 1995., str. 2, 9.

¹⁰⁶³ D41, Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 28. februar 1995., str. 23.

¹⁰⁶⁴ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1642 – 1645.

¹⁰⁶⁵ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1671 – 1672.

¹⁰⁶⁶ D41, Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 28. februar 1995., str. 2; svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1642 – 1644.

¹⁰⁶⁷ D41, Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 28. februar 1995., str. 2; svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1647 – 1648.

¹⁰⁶⁸ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1676 – 1677; P181, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; P182, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović.

302. Odbrana je o tom izvještaju UNPROFOR-a ispitala i brigadnog generala Davida Fräsera. On je objasnio da izvještaj sadrži informacije s različitih komandnih nivoa.¹⁰⁶⁹ U svom svjedočenju je izjavio da u takvoj vrsti izvještaja nisu neuobičajene nepodudarnosti, kao što je broj hitaca.¹⁰⁷⁰ Prema izjavi brigadnog generala Fräsera, kada se pročita cijeli izvještaj, vidi se da su zabilježena dva istovremena događaja: pucnjava kod Vrbanja mosta i snajperska paljba po tramvaju.¹⁰⁷¹ Na osnovu informacija u izvještaju, on nije mogao da potvrdi da je tramvaj pogođen hicima ispaljenim sa Vrbanja mosta.¹⁰⁷² Naprotiv, on je u svom svjedočenju izjavio: "Ja tumačim da se u izvještaju navodi da je tramvaj, u stvari, namjerno gađan, zbog toga što tu piše: 'snajperska vatra na tramvaj'. To je veoma promišljen, nedvosmislen postupak."¹⁰⁷³

303. Poručniku Van der Weijdeni nijedna od strana u postupku nije postavila pitanja u vezi s ovim incidentom. On je u svom izvještaju zaključio da se radilo o automatskoj paljbi, vjerovatno iz mitraljeza tipa M84 ili M53, zato što je bilo više žrtava i brzometno je ispaljeno nekoliko hitaca.¹⁰⁷⁴ Uočeno je da se u vezi s incidentom otvaranja vatre na tramvaj i u izvještaju UNPROFOR-a pominje kršenje prekida vatre paljbom iz mitraljeza.¹⁰⁷⁵

304. Poručnik Van der Weijden je u svom izvještaju takođe naveo da se snajperista vjerovatno nalazio u zgradi "Metalke".¹⁰⁷⁶ Međutim, Pretresno vijeće ima u vidu da je poručnik Van der Weijden mislio da se tramvaj nalazio na raskrsnici između Muzeja i Holiday Inna, dosta istočnije od mjesta gdje je, kako su pokazali očevici, tramvaj pogođen. Svjedokinja W-118, Alma Mulaosmanović i Alija Holjan su posvjedočili da je hitac bio ispaljen s jednog od nebodera u Lenjinovoj ulici na Grbavici.¹⁰⁷⁷

305. Pukovnik Stamenov je u svom izvještaju naveo da se ne može ni sa kakvom sigurnošću odrediti mjesto s kog je projektil ispaljen, budući da nisu utvrđeni ni tačno mjesto gdje se tramvaj nalazio kad je vatra otvorena, ni pravac doleta niti vrsta korišćenog oružja.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁶⁹ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1881 – 1882.

¹⁰⁷⁰ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1885.

¹⁰⁷¹ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1887 – 1888.

¹⁰⁷² David Fraser, 8. februar 2007., T. 1887.

¹⁰⁷³ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1887.

¹⁰⁷⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 28, Dodatak A.

¹⁰⁷⁵ D41, Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 28. februar 1995., str. 9; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1884.

¹⁰⁷⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 29; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; P104, Plan grada Sarajeva; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić.

¹⁰⁷⁷ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007, T. 1620, 1622 – 1623, 1636, P174, str. 2 (zapečaćeno); P176, Karta s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118; P177, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-118; Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1653 – 1655, 1657, 1678, P178, str. 2, P179, str. 2; P180, Karta s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; P181, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4473, P525, str. 2, P526, str. 3; P104, Plan grada Sarajeva; D215, Karta s oznakama koje je unio Vaso Elez.

¹⁰⁷⁸ D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 16.

Zaključci

306. Pretresno vijeće je u poziciji da isključi mogućnost da je projektil doletio sa Vrbanja mosta, gdje je, kako jasno pokazuju dokazi, u toku bila pucnjava između dviju zaraćenih strana, zato što karte i fotografije koje su razmatrane u sudnici pokazuju da nije postojala nišanska linija između Vrbanja mosta i tramvaja. Kod tog mosta nije bilo nebodera, tako da bi putanju metka koji se odatle ispali prema kasarni "Maršal Tito" prepriječilo nekoliko zgrada.¹⁰⁷⁹ Na ovaj zaključak ni na koji način ne utiču protivvrječni dokazi o tome gdje je tramvaj pogođen, bez obzira da li je to bilo kod Holiday Inna ili kod kasarne "Maršal Tito".

307. U svjetlu činjenice da između zgrade "Metalke" i tramvaja kod kasarne "Maršal Tito" nije postojala neometana nišanska linija, Pretresno vijeće konstatuje da je projektil ispaljen sa nebodera na Grbavici, sa teritorije pod kontrolom SRK-a. Nema nikakvih dokaza da su pucnji ispaljeni s teritorije ABiH-a. Pretresno vijeće konstatuje da se s nebodera u Lenjinovoj ulici na Grbavici pružao jasan pogled na raskrnicu kod kasarne "Maršal Tito". Zaključak Pretresnog vijeća potkrepljuju dosljedna svjedočenja očevidaca o izvoru vatre i mjestu gdje se nalazio tramvaj.

308. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su u tom incidentu teško ranjeni civili Alija Holjan i Alma Mulaosmanović.

309. Jedini dokaz vezan za Senada Kešmera, jednu od žrtava koje se pominju u Optužnici, je izvadak iz ljekarskog nalaza iz jedne sarajevske bolnice od 27. februara 1995., u kojem se navodi da je Senad Kešmer ambulantno liječen i da je otpušten na kućno liječenje.¹⁰⁸⁰ Pretresno vijeće može zaključiti da je Senad Kešmer zadobio povredu, ali nije u poziciji da tu povredu pripiše SRK-u zato što jedini dokaz kojim raspolaže jeste ljekarski nalaz u kojem se ne navodi ništa o okolnostima u kojima je Senad Kešmer zadobio povredu.

310. Pretresnom vijeću je dostavljena i medicinska dokumentacija o dvjema osobama koje su istog dana zadobile strelne rane.¹⁰⁸¹ Međutim, nije jasno da li su te dvije osobe žrtve incidenta otvaranja vatre na tramvaj od 27. februara 1995. U izvještaju UNPROFOR-a se u različitim dijelovima na različit način pominju tri do četiri povređene osobe, ali potvrđena je samo jedna žrtva, žena koja je ranjena u nogu i operisana.¹⁰⁸² Ovaj podatak potkrepljuju iskaz svjedokinje W-118 i Alije Holjana.¹⁰⁸³ Osim što su u tramvaju ranjeni Alija Holjan i Alma Mulaosmanović, dokazi

¹⁰⁷⁹ *Vidi* P181, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović; P182, Fotografija s oznakama koje je unijela Alma Mulaosmanović.

¹⁰⁸⁰ P468, Nalaz i mišljenje ljekara specijaliste (zapečaćeno).

¹⁰⁸¹ P465, Nalaz i mišljenje ljekara specijaliste (zapečaćeno); P469, Nalaz i mišljenje ljekara specijaliste (zapečaćeno).

¹⁰⁸² D41, Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 28. februar 1995., str. 2, 9, 23.

¹⁰⁸³ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1626, P174, str. 2; Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4478, P525, str. 2.

pokazuju i da je jedna nepoznata žena ustrijeljena u nogu. Pretresno vijeće se, stoga, uvjerilo da su 27. februara 1995. u tramvaju najmanje tri osobe teško ranjene hicima ispaljenim s teritorije pod kontrolom SRK-a. U svjetlu činjenice da nijedan dokaz ne upućuje na to da je hitac mogao da ispali iko drugi osim pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće konstatuje da je hica ispalio neki pripadnik SRK.-a

e. Otvaranje snajperske vatre na Azema Agovića i Alena Gičevića 3. marta 1995.

311. Trećeg marta 1995. godine bio je muslimanski praznik Bajram.¹⁰⁸⁴ Tog jutra nije bilo vojnih dejstava.¹⁰⁸⁵ Na snazi je bio prekid vatre.¹⁰⁸⁶ Oko podneva, tramvaj koji je vozila Slavica Livnjak kretao se ulicom Zmaja od Bosne sa zapada prema istoku, odnosno od Čengiće Vile prema Baščaršiji.¹⁰⁸⁷

312. Među mnogobrojnim putnicima u tom tramvaju bili su Alen Gičević, njegova djevojka i Azem Agović.¹⁰⁸⁸ Alen Gičević je na sebi imao crne hlače i stajao je odmah iza sredine tramvaja, pokraj trećih vrata na desnoj strani, i bio je okrenut prema položajima SRK-a na Vracama i Jevrejskom groblju.¹⁰⁸⁹ Grbavica i južni dio grada bili su mu s desne strane.¹⁰⁹⁰ On je bio pripadnik ABiH-a, ali demobilisan je devet mjeseci prije tog događaja.¹⁰⁹¹ Azem Agović je sjedio okrenut prema stražnjem dijelu tramvaja, tako da mu je Grbavica bila na lijevoj strani.¹⁰⁹² Na sebi je imao sivo odijelo s prslukom.¹⁰⁹³

313. Kada je tramvaj prolazio između Skupštine i Filozofskog fakulteta, Azem Agović je čuo pucnjavu.¹⁰⁹⁴ Alen Gičević, Azem Agović i Slavica Livnjak u svojim svjedočenjima su rekli da je tramvaj pogođen kod hotela "Holiday Inn", u blizini Zemaljskog muzeja, neposredno prije mjesta na kojem tramvajske tračnice prave dvostruku krivinu, ili krivinu u obliku slova S.¹⁰⁹⁵ U blizini nije bilo vojnih ustanova, vozila niti opreme; najbliži vojni objekt bila je kasarna "Maršal Tito".¹⁰⁹⁶

¹⁰⁸⁴ Alen Gičević, P164, str. 3, Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 2.

¹⁰⁸⁵ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 863, P95, str. 3; Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1566, P163, str. 2; Azem Agović, 13. februar 2007., T. 2052, P210, str. 2, P211, str. 2.

¹⁰⁸⁶ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 859 – 860, 862, P95, str. 2; Alen Gičević, P164, str. 2; Azem Agović, P211, str. 2.

¹⁰⁸⁷ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 857, P94, str. 2, P95, str. 3; Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1556, P163, str. 2, P164, str. 3; Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 2.; svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno); Zlatko Međedović, P649, str. 6; P96, fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; D23, Službeni izvještaj, str. 2, 4, 5, 7.

¹⁰⁸⁸ Alen Gičević, P163, str. 2, P164, str. 3; Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 2.

¹⁰⁸⁹ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1556, P163, str. 2, P164, str. 2 – 3.

¹⁰⁹⁰ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1556.

¹⁰⁹¹ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1571 – 1572, P164, str. 3.

¹⁰⁹² Slavica Livnjak, P94, str. 2, P95, str. 3, gdje je izjavila da je u tramvaju bilo stotinjak "Ijudi"; Azem Agović, 13. februar 2007., T. 2052, P210, str. 2, P211, str. 2.

¹⁰⁹³ Azem Agović, 13. februar 2007., T. 2052, P211, str. 2.

¹⁰⁹⁴ Azem Agović, P211, str. 2.

¹⁰⁹⁵ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 858, 862, 864, P94, str. 2, P95, str. 3; Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1557, 1561 – 1562, P163, str. 2, 6; Azem Agović, P210, str. 2; P165, Karta s oznakama koje je unio Alen Gičević; P166 Fotografija s oznakama koje je

314. Putnici su vrištali i u panici se bacali na pod. Alen Gičević je to objasnio ovako: "Svi smo popadali, što od promjene pravca kretanja tramvaja, što od panike kada su se čuli puščani meci".¹⁰⁹⁷ On je odmah osjetio oštar bol iznad samog desnog koljena i krvario je.¹⁰⁹⁸ Azem Agović je objasnio da je iznenada osjetio oštar bol neposredno iznad lijevog kuka; metak je ušao neposredno iznad njegovog lijevog kuka, prošao mu kroz tijelo i izašao na desnoj strani.¹⁰⁹⁹ Azem Agović je vidio da su, osim njega, ranjeni jedan mladić i jedno dijete.¹¹⁰⁰ Alen Gičević je u svom svjedočenju rekao da je još jedan muškarac, koji je sjedio između njega i vrata, ranjen i da je krvario.¹¹⁰¹ Slavica Livnjak je vidjela da su ranjeni jedan stariji čovjek i jedan mladić, koji su se nalazili u stražnjim kolima.¹¹⁰² Istraga koja je provedena poslije tog događaja potvrdila je da su u njemu ranjeni Alen Gičević, Azem Agović i još jedna osoba.¹¹⁰³

315. Tramvaj je produžio do kontejnera kod stare "fabrike duhana", u blizini zgrade Izvršnog vijeća, koji su služili kao zaklon od snajperske vatre.¹¹⁰⁴ Prema izvještaju bosanskohercegovačke policije, tramvaj je pogođen između zgloba koji povezuje prednja i zadnja kola i prvih vrata zadnjih kola tramvaja, u visini sjedala.¹¹⁰⁵ Alen Gičević je nakon tog događaja izašao iz tramvaja i nije razgovarao s vozačem tramvaja niti s policijom.¹¹⁰⁶ Uz pomoć svoje djevojke, pješke je otišao u Državnu bolnicu.¹¹⁰⁷ U koljenu mu je bio zabijen dio metka, koji je izvađen sedam dana kasnije.¹¹⁰⁸ Alen Gičević još uvijek pati od posljedica te rane: cirkulacija mu je slaba, osjeća bolove u cjevanici i lako se umara.¹¹⁰⁹ Azema Agovića su autom odvezli u bolnicu Koševo, gdje je ostao mjesec dana,

unio Alen Gičević; P167, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P96, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; D23, Službeni izvještaj, str. 2, 4 – 5, 7-8. Za dvostruku krivinu, Vidi takode par. 217, 255, 257 gore.

¹⁰⁹⁶ Alen Gičević, P163, str. 2, P164, str. 3; Azem Agović, P211, str. 3. Prema riječima Alena Gičevića, kasarna "Maršal Tito" bila je udaljena približno 900 metara; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 863, 877 – 878, P94, str. 2, P95, str. 3, Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 877.

¹⁰⁹⁷ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1573, P163, str. 2, P164, str. 3; Slavica Livnjak, P95, str. 3.

¹⁰⁹⁸ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1557, P163, str. 2, P164, str. 3; D23, Službeni izvještaj, str. 4, 8; Zlatko Mededović, P649, str. 7.

¹⁰⁹⁹ Azem Agović, 13. februar 2007., T. 2053, P210, str. 2, P211, str. 2; D23, Službeni izvještaj, str. 4, 8; P454, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno); Zlatko Mededović, P649, str. 7.

¹¹⁰⁰ Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 2.

¹¹⁰¹ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1579 – 1580, P163, str. 2.

¹¹⁰² Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 869, P95, str. 3.

¹¹⁰³ D23, Službeni izvještaj, str. 2, 4 – 5, 8.

¹¹⁰⁴ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1580, P163, str. 2, P164, str. 3; Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 3; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 863, P95, str. 3.

¹¹⁰⁵ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 868 – 869; D23, Službeni izvještaj, str. 2, 5, 7-8.

¹¹⁰⁶ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1574; svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno).

¹¹⁰⁷ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1578, P163, str. 2, P164, str. 3; Slavica Livnjak, P95, str. 3; svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno); D23, Službeni izvještaj, str. 2, 5.

¹¹⁰⁸ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1580, 1582, P163, str. 2; P454, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno).

¹¹⁰⁹ Alen Gičević, P163, str. 2.

od kojih 16 dana na intenzivnoj njezi.¹¹¹⁰ Još tri godine je morao da se liječi i u početku nije mogao dugo hodati, voziti automobil, niti nositi teške stvari.¹¹¹¹

316. Postoje dokazi da je istoga dana, neposredno nakon tog događaja, svjedokinja W-118 vozila tramvaj sa remize prema centru grada.¹¹¹² Zaustavila je tramvaj iza kontejnera, gdje su već bila zaklonjena tri druga tramvaja.¹¹¹³ Svjedokinja W-118 je, osim toga, izjavila da su bosanski Srbi nakon nekog vremena zapucali iz pravca Grbavice i da su vojnici UNPROFOR-a uzvratili vatrom u tom pravcu.¹¹¹⁴ Jedan vojnik UNPROFOR-a je ranjen i odvezen u bolnicu.¹¹¹⁵ Svjedokinja W-118 je objasnila da je unakrsna vatra trajala 15 minuta.¹¹¹⁶

317. Azem Agović je izjavio da je metak koji ga je pogodio ispaljen iz zgrade u Zagrebačkoj ulici, koja se nalazi na rubu Grbavice.¹¹¹⁷ Prema riječima Alena Gičevića, ispaljena su dva ili tri hica, ali nije siguran jesu li ispaljeni s jedne ili više različitih lokacija.¹¹¹⁸ On je izjavio da je, na osnovu zvukova pucnjave, siguran da je hitac ispaljen iz pravca Jevrejskog groblja.¹¹¹⁹ U svom svjedočenju na sudu objasnio je da pretpostavlja da su hici ispaljeni s jednog od nebodera na Grbavici ili iz zgrade "Metalke".¹¹²⁰ Slavica Livnjak je takođe u svom svjedočenju rekla da su hici ispaljeni iz pravca zgrade "Metalke" na Grbavici.¹¹²¹ Istražni tim bosanskohercegovačke policije nije uspio utvrditi izvor vatre.¹¹²²

318. Poručnik Van der Weijden je u svom izvještaju takođe zaključio da je vatra otvorena iz zgrade "Metalka".¹¹²³ On je istakao da je tramvaju trebalo najmanje osam sekundi da prođe dvostruku krivinu.¹¹²⁴ S tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća na iskaz poručnika Van der Weijdena i pukovnika Stamenova u vezi s vidljivošću tramvaja u dvostrukoj krivini.¹¹²⁵ Vijeće, osim toga,

¹¹¹⁰ Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 3; P466, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno); Slavica Livnjak, P95, str. 3; D23, Službeni izvještaj, str. 2, 5.

¹¹¹¹ Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 3.

¹¹¹² Svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno).

¹¹¹³ Svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno).

¹¹¹⁴ Svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno); Zlatko Mededović, P649, str. 7.

¹¹¹⁵ Svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno); D23, Službeni izvještaj, str. 2, 5, 8.

¹¹¹⁶ Svjedokinja W-118, P174, str. 2 (zapečaćeno).

¹¹¹⁷ Azem Agović, P210, str. 2, P211, str. 2; D220, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez; P104, Plan Sarajeva.

¹¹¹⁸ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1559 – 1560, 1573, P163, str. 2, P164, str. 3.

¹¹¹⁹ Alen Gičević, P163, str. 2.

¹¹²⁰ P165, Karta s oznakama koje je unio Alen Gičević; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1559, 1561.

¹¹²¹ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 860, 862, P94, str. 2, P95, str. 3; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak.

¹¹²² Zlatko Mededović, P649, str. 3.

¹¹²³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 32. Poručnik Van der Weijden je razmatrao Jevrejsko groblje kao moguću lokaciju, ali je tu mogućnost odbacio, *ibid*.

¹¹²⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 33. *Vidi takođe* C14, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 2 – 7.

¹¹²⁵ *Vidi* par. 258 – 259 gore.

podsjeca na raniji zaključak da je zgrada "Metalke" vidljiva na početku dvostruke krivine, na mjestu gdje tračnice presijecaju ulicu.¹¹²⁶

319. Prema riječima Azema Agovića i Alena Gičevića, treći mart je bio sunčan dan.¹¹²⁷ Međutim, prema iskazu pukovnika Stamenova, u jutarnjim satima 3. marta 1995. padala je kiša i vidljivost je bila slaba, a, prema vremenskom izvještaju NATO-a, u podne je bilo malo naoblake.¹¹²⁸

320. U uviđaju izvršenom istog dana utvrđeno je da je tramvaj pogođen "jednim metkom" ispaljenim s "agresorskih položaja" na Grbavici.¹¹²⁹ Kada su Alenu Gičeviću tokom unakrsnog ispitivanja predočene te informacije, izjavio je da zna da su na tramvaj ispaljena dva ili tri hica zato što ih je "čuo" i "osjetio".¹¹³⁰ Odgovarajući na pitanja odbrane, svjedok W-91, policajac koji je vodio istragu o tom događaju, izjavio je da bosanskohercegovačka policija nije bila u stanju da utvrdi tačan položaj snajperiste jer se tramvaj nastavio kretati nakon što je pogođen, kako bi se sklonio na sigurno.¹¹³¹ On je u svom svjedočenju rekao da se na tramvaje uglavnom pucalo s juga, s područja Grbavice.¹¹³² U izvještaju pukovnika Stamenova se ne govori o izvoru vatre u ovom događaju.

321. U pogledu vrste upotrijebljenog oružja, poručnik Van der Weijden je zaključio da je riječ o vatri iz automatskog oružja, najvjerovatnije mitraljeza M84 ili M53, jer je bilo više žrtava i više hitaca je ispaljeno u brzometnoj paljbi.¹¹³³ U Službenom izvještaju takođe se kaže da je na tramvaj otvorena vatra "iz automatskog oružja".¹¹³⁴ U svojoj pismenoj izjavi, svjedok W-91 je rekao da je vojska bosanskih Srba često gađala tramvaje rasprskavajućim mecima.¹¹³⁵ Međutim, na osnovu informacija u službenom izvještaju nije mogao zaključiti da je metak koji je pogodio tramvaj bio rasprskavajući metak.¹¹³⁶ Pukovnik Stamenov je u svom izvještaju zaključio da nema materijalnih tragova na osnovu kojih bi se, iole pouzdano, moglo zaključiti jesu li dvije ili tri osobe ranjene jednim projektilom.¹¹³⁷ On je, osim toga, u svom svjedočenju rekao da za snajpersko oružje kakvo

¹¹²⁶ *Vidi par. 265* gore; C14, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 24 – 26.

¹¹²⁷ Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 863, P95, str. 3; Azem Agović, 13. februar 2007., T. 2052, P211, str. 2.

¹¹²⁸ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9030; D362, Meteorološki izvještaj NATO-a za Sarajevo, str. 3.

¹¹²⁹ D23, Službeni izvještaj, str. 2, 4 – 5, 7; svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3793, 3795; Zlatko Mededović, P649, str. 6 – 7.

¹¹³⁰ Alen Gičević, 5. februar 2007., T. 1578, P163, str. 2.

¹¹³¹ Svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3801.

¹¹³² Svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3800. *Vidi takođe* D23, Službeni izvještaj, str. 2.

¹¹³³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 31, Dodatak A.

¹¹³⁴ D23, Službeni izvještaj, str. 4, 7.

¹¹³⁵ Svjedok W-91, P371, str. 2 (zapečaćeno).

¹¹³⁶ Svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3795 – 3796, P371, str. 2 (zapečaćeno).

¹¹³⁷ D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 16.

je vjerovatno upotrijebljeno u ovom događaju ne postoje meci s rasprskavajućim efektom.¹¹³⁸ Po njegovom mišljenju, ovaj događaj se ne može okvalifikovati kao snajperski napad.¹¹³⁹

Zaključci

322. Na osnovu iskaza svjedoka, uključujući očevice, i dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da je tramvaj pogođen ispred hotela "Holiday Inn", neposredno prije dvostruke krivine i da su Azem Agović i Alen Gičević, obojica civili, tim hicima teško ranjeni. U svom Završnom podnesku, odbrana ukazuje na činjenicu da policija nije mogla utvrditi pravac vatre.¹¹⁴⁰ Međutim, Pretresno vijeće konstatuje da, uprkos tome što bosanskohercegovačka policija nije mogla utvrditi tačnu lokaciju strijelca, svi očevici i vještak tužilaštva poručnik Van der Weijden potvrđuju da su ti hici ispaljeni s Grbavice, za koju Pretresno vijeće podsjeća da je bila teritorija pod kontrolom SRK-a.¹¹⁴¹ Odbrana nadalje tvrdi da postoji neslaganje između broja hitaca i broja žrtava.¹¹⁴² Pretresno vijeće se uvjerilo da je više od jednog hica pogodilo tramvaj i ranilo Azema Agovića i Alena Gičevića.

323. U vezi s argumentima odbrane o slaboj vidljivosti toga dana, Pretresno vijeće napominje da vremenski izvještaj NATO-a pokazuje da oko podneva, odnosno u vrijeme tog događaja, nije bilo kiše ni magle i da je vidljivost bila između 7.000 i 8.000 metara.¹¹⁴³ Prema tome, Pretresno vijeće se uvjerilo da je vidljivost bila dovoljno dobra da snajperist raspozna da su žrtve civili.

324. U vezi s opštom tvrdnjom odbrane da su se jedinice ABiH-a nalazile na položajima između tramvajskih tračnica i područja Grbavice, koje je bilo pod kontrolom SRK-a, što je tvrdnja koju je potvrdio i svjedok W-91, Pretresno vijeće zaključuje da nema dokaza da su ti hici zapravo ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH-a, već da dokazi pokazuju da su ti hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom SRK-a. S obzirom na činjenicu da u dokazima nema ničeg što bi navodilo na pomisao da je taj hitac mogao ispaliti bilo ko osim pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da je te hice ispalio pripadnik SRK-a.

¹¹³⁸ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9051.

¹¹³⁹ D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 16.

¹¹⁴⁰ Završni podnesak odbrane, par. 180.

¹¹⁴¹ *Vidi* par. 228 gore.

¹¹⁴² Završni podnesak odbrane, par. 180.

¹¹⁴³ D362, Meteorološki izvještaj NATO-a za Sarajevo, str. 2.

f. Otvaranje snajperske vatre na Dženanu Sokolović i Nermina Divovića 18. novembra 1994.

325. U večernjim satima 17. novembra 1994., Dženana Sokolović, njen sedmogodišnji sin Nermin Divović i njena osmogodišnja kćer Enida Divović otišli su na Hrasno po drva za ogrjev.¹¹⁴⁴ Sutradan oko podneva vratili su se kući na Bistrik.¹¹⁴⁵ Prema riječima Dženane Sokolović, 18. novembra 1994. na snazi je bio prekid vatre i tramvaji su vozili.¹¹⁴⁶ Vrijeme je bilo lijepo.¹¹⁴⁷

326. U vrijeme incidenta u blizini nije bilo vojnika i na tom području se nisu vodile borbe.¹¹⁴⁸ Međutim, John Jordan je u svom svjedočenju rekao da su toga dana na tom području djelovali snajperisti, kao i da je bilo nekoliko slučajeva gađanja i ranjavanja ljudi.¹¹⁴⁹ Vojnici UNPROFOR-a su čuvali dio ulice Zmaja od Bosne oko raskršća u blizini hotela "Holiday Inn", a na tom području je bilo i dobrovoljaca GOFRS-a.¹¹⁵⁰

327. Pješaćeći ulicom Zmaja od Bosne, kod hotela "Holiday Inn" i Filozofskog fakulteta, Enida Divović, koja je hodala ispred majke i brata, počela je prelaziti ulicu Franje Račkoga, koja pod pravim uglom siječe ulicu Zmaja od Bosne.¹¹⁵¹ Dženana Sokolović i njen sin, Nermin Divović, išli su za njom, jedno pored drugog, i razgovarali.¹¹⁵² Nermin Divović joj je bio s lijeve strane i držao joj se za jaknu.¹¹⁵³ Dok su prelazili ulicu Franje Račkog, na pješaćkom prijelazu, Dženana Sokolović i Nermin Divović su ustrijeljeni.¹¹⁵⁴ U tom trenutku već su bili prošli Muzej.¹¹⁵⁵ Dženana Sokolović je vidjela sina kako pada, ali tek kasnije je shvatila da je ustrijeljen.¹¹⁵⁶ Isto tako, tek kasnije je shvatila da je i sama ustrijeljena.¹¹⁵⁷

¹¹⁴⁴ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 764 – 765.

¹¹⁴⁵ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 763, 765.

¹¹⁴⁶ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 765 – 766.

¹¹⁴⁷ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2650. *Vidi takođe* Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 772 – 773.

¹¹⁴⁸ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 810; D19, Službeni izvještaj, Dženana Sokolović (dalje u tekstu: Službeni izvještaj), str. 2.

¹¹⁴⁹ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2650, P267, str. 3. *Vidi takođe* P868, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji od 18. novembra 1994., str. 8.

¹¹⁵⁰ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 786; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2650, P267, str. 3; D19, Službeni izvještaj, str. 2.

¹¹⁵¹ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 766, 769; D19, Službeni izvještaj, str. 1, P104, Plan Sarajeva.

¹¹⁵² Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 785; P88, Fotografija s oznakama koje je unijela Dženana Sokolović.

¹¹⁵³ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 773, 784; P941, Video-snimak s Dženanom Sokolović (zapečaćeno).

¹¹⁵⁴ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 773, 784; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2651, 2666, 2671 – 2672, 2677; D19, Službeni izvještaj, str. 1, 3; P271, Video-snimak snajperskog djelovanja; P272, Fotografija iz časopisa *Providence Journal – Bulletin*; D79, Fotografija s oznakama koje je unio John Jordan; P868, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 18. novembar 1994., str. 8.

¹¹⁵⁵ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 785; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2651; P271, Video-snimak snajperskog djelovanja; P272, Fotografija iz časopisa *Providence Journal – Bulletin*.

¹¹⁵⁶ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 766 – 767, 779, 796 – 797.

¹¹⁵⁷ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 799, 800.

328. Nakon tog događaja, stigla su dva oklopna transportera Francuskog bataljona UNPROFOR-a i parkirala se u ulici Franje Račkog.¹¹⁵⁸ Stiglo je i oklopno vozilo hitne pomoći GOFRS-a i parkiralo se, kao zaklon, između izvora vatre i Nermina Divovića, koji je ležao na pješačkom prijelazu.¹¹⁵⁹ Nermin Divović je preminuo na putu za bolnicu i odvezen je u mrtvačnicu.¹¹⁶⁰ Dženana Sokolović i njenu kćerku su vozilom UN-a odvezli u bolnicu Koševo.¹¹⁶¹ Dženana Sokolović je operisana i ostala je u bolnici sedam ili osam dana.¹¹⁶² Nije mogla prisustvovati sahrani sina.¹¹⁶³ Od tog događaja ne uspijeva zadržati posao s punim radnim vremenom.¹¹⁶⁴

329. Poručnik Van der Weijden je utvrdio pravac hica i položaj strijelca.¹¹⁶⁵ Njegov izvještaj i drugi dokazi pokazuju da su hici ispaljeni iz zgrade "Metalke", koja se nalazi na kraju ulice Franje Račkog, na suprotnoj obali rijeke.¹¹⁶⁶ Prema riječima poručnika Van der Weijdena, strijelac je od žrtava bio udaljen 312 metara.¹¹⁶⁷ Iz prostorija u zgradi "Metalke" pruža se direktan i neometan pogled na prostor između Muzeja i Filozofskog fakulteta.¹¹⁶⁸ Poručnik Van der Weijden je zaključio da je moguće da su upotrebljene puške Zastava M76, SVD Dragunov/M91 ili Zastava M59/66, ili pak poluautomatske puške ili mitraljezi, poput M53, M84 ili M87.¹¹⁶⁹ Iz zgrade "Metalke" moglo se, čak golim okom, raspoznati da su Dženana Sokolović i njeno dijete odrasla osoba i dijete, jer je relativna veličina djeteta u odnosu na majku na toj udaljenosti vrlo

¹¹⁵⁸ D19, Službeni izvještaj, str. 4; Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2601 – 2602.

¹¹⁵⁹ P271, Video-snimak snajperskog djelovanja; P272, Fotografija iz časopisa *Providence Journal – Bulletin*; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2650 – 2651, 2652.

¹¹⁶⁰ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 780; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2650; D19, Službeni izvještaj, str. 2, 4; P271, Video-snimak snajperskog djelovanja.

¹¹⁶¹ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 793; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2650; P271, Video-snimak snajperskog djelovanja.

¹¹⁶² Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 780 – 781; Bakir Nakaš, 25. januar 2007., 1086 – 1087, 1088; P456, Medicinska dokumentacija, str. 2 – 4 (zapečaćeno).

¹¹⁶³ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 780.

¹¹⁶⁴ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 780.

¹¹⁶⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 23.

¹¹⁶⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 23; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden. *Vidi takođe* D19, Službeni izvještaj, str. 1; P868, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 18. novembar 1994.; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić; C14, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 14 – 18, 24 – 29; C3, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 12 – 20; P88, Fotografije s oznakama koje je unijela Dženana Sokolović; P941, Video-snimak s Dženanom Sokolović (zapečaćeno); D79, Fotografija s oznakama koje je unio John Jordan.

¹¹⁶⁷ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4278, 4283; P514, Izvještaj Patricka van der Weijdena, str. 23, 24; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; P583, Fotografija s oznakama koje je unio Mirza Sabljica; P97, Fotografija s oznakama koje je unijela Slavica Livnjak; P222, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P223, Fotografija s oznakama koje je unio Asam Butt; P166, Fotografija s oznakama koje je unio Alen Gičević; P754, Fotografija s oznakama koje je unio Milorad Katić.

¹¹⁶⁸ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4279; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 23 – 24; P515, Fotografija s oznakama koje je unio Patrick van der Weijden; C14, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 14 – 18, 24 – 29; C3, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 12 – 20.

¹¹⁶⁹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 22, Dodatak A.

očigledna.¹¹⁷⁰ Prema riječima poručnika Van der Weijdena, nije bilo nikakvog razloga da se greškom pomisli da su žrtve borci.¹¹⁷¹

330. Dženana Sokolović je dala protivrječne iskaze o tačnom mjestu događaja. Za vrijeme glavnog ispitivanja, rekla je da su ona i njen sin pogođeni dok su prelazili ulicu Franje Račkog.¹¹⁷² Na unakrsnom ispitivanju, potvrdila je da su pogođeni na pješačkom prijelazu.¹¹⁷³ Potom je objasnila da se zabunila u vezi s mjestom na kojem su pogođeni, i opet rekla da je to bilo prije nego što su stupili na pješački prijelaz, dok su još bili na trotoaru.¹¹⁷⁴ U svom svjedočenju je rekla da je tačno mjesto događaja ono koje se vidi u video-snimku istrage, odnosno trotoar na strani bližoj Muzeju.¹¹⁷⁵

331. Bilo je protivrječnih iskaza i u pogledu pravca iz kojeg je doletio hitac. Ona je više puta rekla da je pogođena s lijeve strane.¹¹⁷⁶ Međutim, uvijek je dosljedno rukom pokazivala kako joj je metak ušao u abdomen na desnoj strani, a izašao na lijevoj strani.¹¹⁷⁷ Objasnila je da je malo "zbunjena" u vezi s tim šta je lijevo, a šta desno.¹¹⁷⁸

332. Odbrana je za vrijeme unakrsnog ispitivanja i izvođenja svojih dokaza skrenula pažnju na ulazne i izlazne rane obiju žrtava. Ustvrdila je da je moguće da su ti hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Prema medicinskoj dokumentaciji Dženane Sokolović, ulazna rana je bila na *lijevoj* strani, a izlazna rana na *desnoj* strani.¹¹⁷⁹ Šefik Bešlić, ljekar koji je operisao Dženanu Sokolović, objasnio je da je informacija sadržana u medicinskoj dokumentaciji prema kojoj je ulazna rana bila "paramedijalno lijevo" a izlazna rana "paramedijalno desno" greška ljekara koji je napisao te bilješke.¹¹⁸⁰ Šefik Bešlić je, osim toga, objasnio da je u bolnici bilo mnogo pacijenata i da su bilješke pisali uglavnom mlađi ljekari.¹¹⁸¹ Ljekari su možda pregledali dva ili tri pacijenta odjednom, nakon čega su zapisali informacije: moguće je da je ovaj konkretni ljekar tada u svom

¹¹⁷⁰ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4277 – 4278; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 24.

¹¹⁷¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 24.

¹¹⁷² Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 773 – 774.

¹¹⁷³ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 784.

¹¹⁷⁴ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 804 – 805. *Vidi takođe* P89, fotografija od 360°; P941, Video-snimak s Dženanom Sokolović (zapečaćeno); D18, Fotografija s oznakama koje je unijela Dženana Sokolović.

¹¹⁷⁵ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 804 – 805.

¹¹⁷⁶ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 772, 797.

¹¹⁷⁷ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 797, 812; P941, Video-snimak s Dženanom Sokolović (zapečaćeno).

¹¹⁷⁸ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 795.

¹¹⁷⁹ P456, Medicinska dokumentacija, str. 3 (naglasak dodat) (zapečaćeno). Dr. Bakir Nakaš, koji je bio direktor sarajevske Državne bolnice u periodu na koji se odnosi Optužnica, u svom svjedočenju je objasnio da "paramedijalno" znači lijevo ili desno u odnosu na središnju osu tijela, Bakir Nakaš, 25. januar 2007., 1087.

¹¹⁸⁰ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4419 – 4420, 4425.

¹¹⁸¹ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4426.

izvještaju "zamijenio" strane.¹¹⁸² Šefik Bešlić je objasnio da su se tačne informacije uvijek dobijale pregledom pacijenta.¹¹⁸³

333. Dženana Sokolović i Šefik Bešlić su u svojim svjedočenjima rekli da je metak ušao na desnoj strani tijela Dženane Sokolović, a izašao na lijevoj strani.¹¹⁸⁴ Šefik Bešlić je u svom svjedočenju rekao, na osnovu svog iskustva s žrtvama ustrijeljenim iz vatrenog oružja, nakon pregleda medicinske dokumentacije u vezi s njenim ranama i nakon što ju je nedavno lično pregledao, da je ulazna rana bila na desnoj strani, a izlazna strana na lijevoj strani tijela.¹¹⁸⁵ Objasnio je da su ulazne rane manje od izlaznih i da je rana Dženane Sokolović na lijevoj strani bila veća od rane na desnoj strani, što pokazuje da je projektil izašao iz njenog tijela na lijevoj strani i da je prošao s njene desne na lijevu stranu.¹¹⁸⁶ Ožiljci Dženane Sokolović tipični su za rane od metaka.¹¹⁸⁷ Odbrana je pitala je li moguće da su ožiljci na njenom tijelu izmijenjeni. On je odgovorio da bi to bilo moguće da su ti ožiljci u međuvremenu operisani, ali je odbacio mogućnost da bi hirurk napravio ožiljak koji liči na izlaznu ranu.¹¹⁸⁸

334. Odbrana je pitala Šefika Bešlića jesu li ulazna i izlazna rana na tijelu Dženane Sokolović na istoj visini. Odgovorio je da su te rane praktično paralelne.¹¹⁸⁹ S tim u vezi, vještak odbrane pukovnik Stamenov je u svom svjedočenju rekao da je balistička putanja metka ispaljenog s udaljenosti do 500 metara gotovo pravolinijska.¹¹⁹⁰ On je izjavio da ta putanja ne bi bila paralelna s tlom u slučaju da je osoba gađana s uzvišenja.¹¹⁹¹

335. Svjedoci su u svojim iskazima rekli da je isti metak koji je prošao kroz Dženanu Sokolović prošao kroz glavu njenog sina i usmratio ga.¹¹⁹² Drugi dokazi, koje je izvela odbrana, upućuju na to da je Nermin Divović prvi pogođen, nakon čega je metak koji ga je usmratio prošao kroz abdomen njegove majke.¹¹⁹³

336. Nermin Divović je usmrćen metkom koji je ušao kroz desni obraz i izašao s lijeve strane vrata.¹¹⁹⁴ Nermin nije bio visok; glava mu je dosegala do struka Dženane Sokolović.¹¹⁹⁵ Odbrana je

¹¹⁸² Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4426, 4427.

¹¹⁸³ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4429, 4436.

¹¹⁸⁴ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 797, 807, 812; Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4419 – 4420, 4422 – 44323, P521, str. 2, D19, Službeni izvještaj, str. 4; P941, Video-snimak s Dženanom Sokolović (zapečaćeno).

¹¹⁸⁵ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4422 – 4423, 4440 – 4441, P521, str. 2.

¹¹⁸⁶ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4422, 4429, 4450, P521, str. 2; Bakir Nakaš, 25. januar 2007., 1088.

¹¹⁸⁷ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4438.

¹¹⁸⁸ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4436 – 4438.

¹¹⁸⁹ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4443; P941, Video-snimak s Dženanom Sokolović (zapečaćeno).

¹¹⁹⁰ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9037 – 9041.

¹¹⁹¹ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9042 – 9043.

¹¹⁹² Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 772, 779; John Jordan, 22. februar 2007., T. 2702 – 2703, P267, str. 3.

¹¹⁹³ D19, Službeni izvještaj, str. 1.

¹¹⁹⁴ P457 Izvod iz protokola o pregledu - obdukciji leša, str.1 (zapečaćeno); Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1085.

¹¹⁹⁵ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 786.

ponudila kao dokaz službeni izvještaj prema kojem je ulazna rana bila na potiljku Nermina Divovića, iznad desnog uha, a izlazna rana je bila na licu, ispod lijevog oka.¹¹⁹⁶ Međutim, taj dokaze ne potvrđuje ni Izvod iz protokola o pregledu - obdukciji leša Nermina Divovića, ni dokazi u vidu video snimka koji prikazuje dječaka neposredno nakon što je pogođen.¹¹⁹⁷

337. Od vještaka odbrane za sudsku medicinu Ivice Milosavljevića tražilo se da pregleda medicinsku dokumentaciju Dženane Sokolović i potvrdu o smrti Nermina Divovića, koji su dio službenog izvještaja koji je odbrana predložila kao dokaz.¹¹⁹⁸ Ivica Milosavljević je u svom svjedočenju rekao da izvještaj o obdukciji Nermina Divovića pokazuje da je on ustrijeljen u glavu, te da je ugao pod kojim je pogođen odozdo prema gore i slijeva nadesno.¹¹⁹⁹ U vezi s ranama Dženane Sokolović, izjavio je da je Dženana Sokolović zadobila ulaznu ranu na lijevoj strani tijela i izlaznu ranu na desnoj strani tijela.¹²⁰⁰ On je prokomentarisao da je hirurg "verovatno mislio da su [rane] simetričn[e]", što mu ukazuje na to da se projektil kretao paralelno s tlom.¹²⁰¹ Osporio je ideju da se na osnovu ožiljaka može vidjeti koja rana je ulazna, a koja izlazna.¹²⁰² Po njegovom mišljenju, horizontalna putanja projektila koji je pogodio Dženanu Sokolović i putanja metka opisana u izvještaju o obdukciji Nermina Divovića "jasno ukazuje da su ove dve osobe povređene sa dva različita projektila".¹²⁰³ On je, osim toga, u svom svjedočenju rekao da metak koji je prošao kroz ljudsko tijelo nema dovoljno kinetičke energije da bi potom mogao "da probije čak ni kožni omotač ljudskog tela, a kamoli koštane strukture".¹²⁰⁴

338. U sklopu unakrsnog ispitivanja, tužilaštvo je Ivici Milosavljeviću predočilo mišljenje koje je izrazio u svom izvještaju, a prema kojem dokumentacija koja mu je dostavljena nije dovoljna da na osnovu nje donese bilo kakav zaključak, i pitalo ga kako je svoje zaključke o tim dvjema žrtvama mogao zasnovati na tim dokumentima. Ivica Milosavljević je ponovio da ta dokumentacija nije bila dovoljna da se na osnovu nje donesu sudsko-medicinski zaključci i rekao je da je mišljenje koje je iznio u sudnici "stručna pretpostavka".¹²⁰⁵ Objasnio je da jedino što on može tačno reći jeste gdje se nalaze ulazna i izlazna rana i koji je bio pravac projektila.¹²⁰⁶ Nije mogao dati preciznije informacije.¹²⁰⁷ Odgovarajući na daljnja pitanja tužilaštva, priznao je da je pregledao samo medicinsku dokumentaciju iz službenog izvještaja, kao i to da mu nije bila dostavljena izjava Šefika

¹¹⁹⁶ D19, Službeni izvještaj, str. 4.

¹¹⁹⁷ P457, Izvod iz protokola o pregledu - obdukciji leša, str.1 (zapečaćeno); P271, Video-snimak snajperskog djelovanja.

¹¹⁹⁸ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9280 – 9282, 9283 – 9284; D19, Službeni izvještaj.

¹¹⁹⁹ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9280 – 9281.

¹²⁰⁰ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9281 – 9282.

¹²⁰¹ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9282.

¹²⁰² Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9283 – 9284.

¹²⁰³ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9284.

¹²⁰⁴ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9283 – 9284.

¹²⁰⁵ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9287 – 9288.

¹²⁰⁶ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9288.

Bešlića. Nije pokušao stupiti u kontakt ni sa Bešlićem ni sa sudskim patologom koji je izvršio obdukciju Nermina Divovića.¹²⁰⁸ Pretresno vijeće ima u vidu da on nije pregledao žrtve.

Zaključci

339. U iskazu Dženane Sokolović i dokumentarnim dokazima postoje izvjesne nedosljednosti u vezi s tačnim mjestom na kojem su ona i njen sin ustrijeljeni.¹²⁰⁹ Pretresno vijeće konstatuje da je, uprkos tim nedosljednostima, iz izvještaja vještaka poručnika Van der Weijdena i dokaza u vidu fotografija i video materijala u ovom predmetu jasno da je snajperista mogao iz zgrade "Metalke" gađati žrtve na obje potencijalne lokacije u ulici Zmaja od Bosne.¹²¹⁰

340. Razmotrivši sve dokaze u vezi s pravcem vatre i medicinsku dokumentaciju Dženane Sokolović, uključujući okolnosti u kojima su unesene bilješke u toj dokumentaciji, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Dženana Sokolović pogođena u desnu stranu tijela, da je metak prošao kroz njen abdomen i izašao na lijevoj strani tijela i da se nastavio se kretati, prošavši kroz glavu Nermina Divovića. Iz video-snimka koji je snimljen neposredno nakon tog događaja takođe se vidi da su mjesta ulazne i izlazne rane na tijelu Nermina Divovića tačno opisana u izvještaju o obdukciji Nermina Divovića, a ne u službenom izvještaju. Prema tome, mišljenje Ivice Milosavljevića da se metak koji je usmrtio Nermina Divovića kretao slijeva nadesno zasnovano je na netačnim informacijama.

341. Nema dokaza koji upućuju na to da su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Pretresno vijeće zaključuje da je iskaz poručnika Van der Weijdena uvjerljiv, kao i da je jedini razumni zaključak koji se može izvesti taj da je hitac koji je usmrtio Nermina Divovića i ranio Dženanu Sokolović, koji su oboje bili civili, ispaljen iz zgrade "Metalke", za koju se znalo da je snajperski položaj SRK-a. S obzirom na činjenicu da u dokazima nema ničeg što bi navodilo na pomisao da je taj hitac mogao ispaliti iko drugi do pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da je te hicie ispalio pripadnik SRK-a.

¹²⁰⁷ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9288.

¹²⁰⁸ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9288 – 9290.

¹²⁰⁹ Dokazi koji upućuju na to da su se nalazili na pješačkom prijelazu jesu: Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 773, 784; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2651, 2666, 2671 – 2672, 2677; D19, Službeni izvještaj, str. 1, 3; P271, Video-snimak snajperskog djelovanja; P272, Fotografija iz časopisa *Providence Journal – Bulletin*; D79, Fotografija s oznakama koje je unio John Jordan. Dokazi koji upućuju na to da su pogođeni prije nego što su zakoračili na pješački prijelaz jesu: Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 775, 804 – 805; P89, fotografija od 360°; P941, Video-snimak s Dženanom Sokolović; D18, Fotografija s oznakama koje je unijela Dženana Sokolović.

¹²¹⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 23; C14, Fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 14 – 18, 24 – 29; C3, Fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 12 – 20.

(ii) Otvaranje snajperske vatre na ciljeve u Sedreniku

342. Na području Sedrenika zabilježena su tri slučaja snajperskog djelovanja. Odbrana u svom Završnom podnesku tvrdi da je područje Sedrenika bilo "vojna zona tokom čitavog sukoba, a posebno u periodu relevantnom za Optužnicu".¹²¹¹ Svjedoci su za Sedrenik rekli da je u periodu na koji se odnosi Optužnica bio "čisto" stambeno područje.¹²¹² Pretresno vijeće podsjeća da je Špicasta stijena bila pod kontrolom SRK-a i da su snage ABiH-a bile na položajima u rovovima na Grdonju i u podnočju Špicaste stijene.¹²¹³ Na osnovu svjedočenja Derviše Selmanović, Nedžiba Đoze, Tarika Žunića i potpukovnika Koningsa, Pretresno vijeće konstatuje da je Sedrenik bio civilno područje, odnosno područje naseljeno civilima. Pretresno vijeće drugdje u ovoj Presudi analizira status Sedrenika i tu analizu treba čitati zajedno s ovim paragrafom.¹²¹⁴

a. Otvaranje snajperske vatre na Sanelu Dedović 22. novembra 1994.

343. Dana 22. novembra 1994., trinaestogodišnja Sanela Dedović je išla pješke prema školi u Saburinoj ulici.¹²¹⁵ Nije vidjela nikakve vojnike, vojnu opremu, ni moguće vojne ciljeve, niti su se u to vrijeme ondje vodile borbe.¹²¹⁶ Sanela Dedović je u svom svjedočenju rekla da nije padala kiša i da je vidljivost bila dobra.¹²¹⁷

344. Postoje dva puta kojima je Sanela Dedović mogla doći od kuće do grada. Prvi vodi ulicom Rogina, preko raskršća ulice Sedrenik i ulice Redžepa Gorušanovića.¹²¹⁸ Drugi vodi između kuća i preko bašti.¹²¹⁹ Ona se odlučila na prvi put, znajući da joj na približno 100 metara od raskršća prijeti opasnost.¹²²⁰ Izjavila je da je u danima kada nije čula pucnjavu znala prelaziti to raskršće.¹²²¹ Budući da 22. novembra 1994. nije čula pucnjavu, odlučila je pretrčati raskršće.¹²²²

¹²¹¹ Završni podnesak odbrane, par. 184.

¹²¹² Nedžib Dozo, P363, str. 2; Derviša Selmanović, P169, str. 2; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹²¹³ *Vidi* par. 140 gore.

¹²¹⁴ *Vidi* par. 901 ispod.

¹²¹⁵ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1152, 1154, P109, str. 2, P110, str. 2; P117, Službena zabilješka, 22. novembar 1994., str. 1; P118, Izjava Sanele Dedović od 13. novembra 1995., str. 1.

¹²¹⁶ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1156, 1176, P109, str. 2.

¹²¹⁷ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1155 – 1156.

¹²¹⁸ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1154 – 1155, P109, str. 2, P110, str. 2; P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1.

¹²¹⁹ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1155, P109, str. 2.

¹²²⁰ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1154 – 1155, P109, str. 2, P110, str. 2; P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1. Ona je u svom svjedočenju rekla da je izabrala taj put zato što su stražnja dvorišta i bašte bili blatnjavi, i što bi joj se zaprljale nove patike, Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1155.

¹²²¹ Sanela Dedović, P110, str. 2, P109, str. 2.

¹²²² Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1155.

345. Kada je Sanela Dedović oko 11:10 sati pretrčavala preko raskršća, kako bi došla do Ulice Rogina, bila je okrenuta leđima prema Špicastoj stijeni.¹²²³ Iz ulice Rogina ne bi mogla vidjeti Špicastu stijenu zato što ta ulica ide nizbrdo.¹²²⁴ Još je bila na raskršću kad je prvo osjetila bol, a potom i čula pucanj.¹²²⁵ Metak joj je doletio sleđa.¹²²⁶ Metak se prvo odbio od asfalta i rasprsnuo, a onda ju je jedan njegov geler pogodio u lijevi gležanj.¹²²⁷ Sanela Dedović je vidjela krv i na jednoj nozi odskakutala u zaklon iza kuće. Ljudi iz te kuće su smjesta izašli da joj pomognu.¹²²⁸

346. Jedna od tih osoba obavijestila je Vojne posmatrača UN-a koji su bili stacionirani na tom području.¹²²⁹ Nakon što su oni stigli do tog zaklona, ispaljen je još jedan hitac, zbog čega niko drugi nije mogao prići raskršću.¹²³⁰ Vojni posmatrači UN-a su odmah prevezli Sanelu Dedović u bolnicu Koševo, gdje je primljena u Traumatološku kliniku.¹²³¹

347. U bolnici joj je "fragmenat" olova hirurški uklonjen iz gležnja.¹²³² Bila je u bolnici oko 22 dana.¹²³³ Prema riječima Sanele Dedović, pogodio ju je komad rasprskavajućeg metka.¹²³⁴ Poručnik Van der Weijden je izjavio da bi žrtva, da je direktno pogođena, bila teže ranjena nego što je to bio slučaj.¹²³⁵

348. Sanela Dedović je 1995. godine izjavila da je gležanj još uvijek boli noću, kada danju ide pješke u školu.¹²³⁶ Osim toga ponekad ima napade i grčeve, koje nije nikad imala prije ranjavanja.¹²³⁷

349. Sanela Dedović je u svom svjedočenju rekla da je metak koji ju je pogodio došao iz pravca Špicaste stijene.¹²³⁸ Prema njenim riječima, linija sukoba se protezala duž cijele Špicaste stijene, pri čemu su vojnici SRK-a bili na vrhu Špicaste stijene, a vojnici ABiH-a u podnožju.¹²³⁹ Ona je u svom svjedočenju rekla da je bilo opšte poznato da se na litici nalazi snajpersko gnijezdo SRK-

¹²²³ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1154, 1163, 1168, 1174; P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1; P117, Službena zabilješka, str. 1.

¹²²⁴ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1163 – 1164.

¹²²⁵ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1174, P109, str. 2.

¹²²⁶ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1164.

¹²²⁷ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1170, 1174, P109, str. 2; P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1; D360, Izjava vještaka Ivana Stamenova, str. 19.

¹²²⁸ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1174; P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1.

¹²²⁹ P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1.

¹²³⁰ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1174 – 1175; P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1.

¹²³¹ P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1. *Vidi takođe* P117, Službena zabilješka, str. 1.

¹²³² Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1170, P109, str. 2; P117, Službena zabilješka, str. 1; P458, Ljekarski izvještaj /Otpusno pismo/ Sanele Dedović, str. 1 (zapečaćeno).

¹²³³ P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1.

¹²³⁴ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1170.

¹²³⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 40.

¹²³⁶ Sanela Dedović, P109, str. 2.

¹²³⁷ Sanela Dedović, P110, str. 2; P118, Izjava Sanele Dedović, 13. novembar 1995., str. 1.

¹²³⁸ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1163; P112, Karta s oznakama koje je unijela Sanela Dedović.

¹²³⁹ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1171, 1172.

a.¹²⁴⁰ U svojoj pismenoj izjavi, Sanela Dedović je rekla da su ljudi znali da je opasno živjeti na Sedreniku, koji je bio izložen snajperskom djelovanju sa Špicaste stijene, ali nisu imali kuda da odu.¹²⁴¹ Stanovnike je upozoravao znak: "Oprez: pazi snajper".¹²⁴² Po mišljenju Sanele Dedović, Špicasta stijena je bila jedini položaj pod kontrolom bosanskih Srba s kojeg je bilo moguće gađati ljude koji su prelazili raskršće.¹²⁴³ Pretresno vijeće podsjeća da se linija sukoba protezala podnožjem Špicaste stijene i da su vojnici SRK-a kontrolisali tu liticu.¹²⁴⁴

350. U sklopu unakrsnog ispitivanja, Sanela Dedović je izjavila da ne zna da li se pucalo kasnije toga dana kada je ona ranjena, jer je tada bila u bolnici.¹²⁴⁵ Međutim, izjavila je da su nakon 22. novembra 1994. to raskršće čuvali Vojni posmatrači UN-a s oklopnim transporterom na kojem je top bio okrenut prema Špicastoj stijeni.¹²⁴⁶

351. Poručnik Van der Weijden je obišao mjesto događaja 29. novembra 2006., što je, s obzirom na vremenske prilike i godišnje doba, više-manje odgovaralo uslovima u trenutku tog snajperskog djelovanja.¹²⁴⁷ Na drveću nije bilo lišća.¹²⁴⁸ Vrh litice je približno 850 do 1.100 metara od mjesta događaja, ali se s nje to mjesto jasno vidjelo.¹²⁴⁹ Po njegovom mišljenju, jedina mogućnost jeste da je pucano s vrha litice ili neposredno ispod vrha, odnosno s mjesta na kojem su bili položaji SRK-a.¹²⁵⁰ U vrijeme događaja, pogled s položaja ABiH-a blokirale su određene kuće i obronci, na kojima sada nema drveća.¹²⁵¹

352. Prema riječima poručnika Van der Weijdena, upotrijebljeno snajpersko oružje je najvjerovatnije bila snajperska puška M76 ili M91.¹²⁵² Međutim, udaljenost sa koje je pogođena Sanela Dedović bila bi krajnji domet tog oružja.¹²⁵³ Poručnik Van der Weijden je izjavio da to oružje nije bilo mitraljez jer je žrtva ispričala da je čula samo jedan hitac.¹²⁵⁴ Kao posljednju

¹²⁴⁰ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1164; P113, fotografija od 360°.

¹²⁴¹ Sanela Dedović, P110, str. 2.

¹²⁴² Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1164.

¹²⁴³ Sanela Dedović, P109, str. 2.

¹²⁴⁴ *Vidi* par. 140 gore.

¹²⁴⁵ Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1176.

¹²⁴⁶ Sanela Dedović, P109, str. 2.

¹²⁴⁷ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 41.

¹²⁴⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 41.

¹²⁴⁹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 41; Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9059 – 9060 (900 do 1.200 metara). Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1172 – 1173; Ona je procijenila da je udaljenost između nje i snaga bosanskih Srba iznosila tri kilometra, a nakon toga je izjavila da je ta udaljenost iznosila 200-300 metara, Sanela Dedović, 29. januar 2007., T. 1173 – 1174.

¹²⁵⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 41.

¹²⁵¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 41.

¹²⁵² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 40.

¹²⁵³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 40.

¹²⁵⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 40.

mogućnost, poručnik Van der Weijden je izjavio da je moguće da je upotrijebljena lovačka puška, naročito zato što su takve puške bile "rasprostranjene" prije i za vrijeme rata.¹²⁵⁵

353. Prema riječima poručnika Van der Weijdena, strijelac je mogao raspoznati da je Sanela Dedović civil po njezinoj odjeći.¹²⁵⁶ Zbog udaljenosti je sigurno bilo teško golim okom razaznati boju odjeće, ali boje su se mogle vidjeti pomoću optičkog nišana postavljenog na pušku.¹²⁵⁷ S obzirom na to da je žrtva tada imala 13 godina i da nije bila visoka kao odrasla osoba, on je zaključio da nije bilo razloga da se žrtva smatra borcem.¹²⁵⁸

Zaključci

354. Na osnovu iskaza Sanele Dedović i poručnika Van der Weijdena, Pretresno vijeće konstatuje da je Sanela Dedović, civil, pogođena i teško ranjena u gležanj fragmentom metka koji je ispaljen iz snajperskog oružja. Nema dokaza koji ukazuju na to da je taj hitac bio ispaljen s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Taj hitac je bio ispaljen sa litice Špicaste stijene koja je bila pod kontrolom SRK-a. S obzirom na činjenicu da u dokazima nema ničeg što bi uputilo na to da je taj hitac mogao ispaliti iko drugi do pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće konstatuje da je te hlice ispalio pripadnik SRK-a.

b. Otvaranje snajperske vatre na Dervišu Selmanović 10. decembra 1994.

355. U jutarnjim satima 10. decembra 1994., sa Špicaste stijene je bez prestanka otvarana snajperska vatra po Sedreniku.¹²⁵⁹ Vrijeme je bilo suho, djelimično oblačno.¹²⁶⁰ Prema riječima Derviše Selmanović, u to vrijeme na Sedreniku i okolini nije bilo vojnih ustanova ili vozila, niti je na tom području bilo vojske.¹²⁶¹ Među zaraćenim stranama nisu se vodile borbe.¹²⁶²

356. Oko 11:00 sati, Derviša Selmanović je izašla u dvorište jedne svoje prijateljice po drva za ogrjev, koja su stajala naslagana između kuće i garaže.¹²⁶³ Iznenada je osjetila oštar bol u koljenu i

¹²⁵⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 40.

¹²⁵⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 43.

¹²⁵⁷ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 43.

¹²⁵⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 43.

¹²⁵⁹ P368, Službena zabilješka, od 12. marta 1995., str. 1.

¹²⁶⁰ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1586, 1607, P170, str. 3.

¹²⁶¹ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1586, P170, str. 3.

¹²⁶² Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1586; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3703, P363, str. 2.

¹²⁶³ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1589 – 1590, P170, str. 3; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3699; P367, Zapisnik o uviđaju od 14. decembra 1994, str. 1; P368, Službena zabilješka, str. 1; P171, fotografija od 360°; P365, Karta s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; P366, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo.

žarenje u nozi.¹²⁶⁴ Metak ju je pogodio s unutrašnje strane koljena, a izašao s vanjske.¹²⁶⁵ Derviša Selmanović se sklonila iza kuće. Odmah nakon toga, na kuću je ispaljeno "još 20-30 metaka".¹²⁶⁶

357. Komšija Derviše Selmanović pomogao joj je da pozove hitnu pomoć.¹²⁶⁷ Zbog stalne snajperske vatre sa Špicaste stijene, kola hitne pomoći nisu mogla doći do mjesta gdje se ona nalazila, nego ju je patrola UNPROFOR-a odvezla do mjesta gdje su se nalazila kola hitne pomoći.¹²⁶⁸ Potom su je odvezli u bolnicu Koševo, gdje je utvrđeno da je lakše ranjena i istog dana je upućena kući.¹²⁶⁹ Godine 2006., Derviša Selmanović je izjavila da još uvijek osjeća bol u koljenu kada dugo stoji ili hoda, ili kada se mijenja vrijeme.¹²⁷⁰

358. Istoga dana, Nedžib Đozo, bosanskohercegovački policajac, obaviješten je "da je u naselju Sedrenik došlo do pucanja sa Špicaste stijene iz snajpera i da je tom prilikom jedna ženska osoba ranjena".¹²⁷¹ Prema riječima Nedžiba Đoze, istražni tim koji je oformljen nije bio u stanju da obide tačno mjesto na kojem je žrtva ranjena zato što je sa Špicaste stijene stalno otvarana "pojedinačna vatra usmjerena tačno prema mjestima gde se ljudi kreću".¹²⁷² On je odbacio sugestiju odbrane da su u toku bile borbe između dviju strana koje su pucale jedna na drugu, odnosno da je bilo zalutalih metaka s objiju strana, kojima niko konkretno nije bio gađan.¹²⁷³

359. Prema riječima Derviše Selmanović i Nedžiba Đoze, meci su ispaljeni iz pravca Špicaste stijene.¹²⁷⁴ To je potvrdio poručnik Van der Weijden.¹²⁷⁵ Kada je pogođena, Derviša Selmanović se nalazila približno 900 do 1.050 metara od položaja bosanskih Srba na Špicastoj stijeni.¹²⁷⁶ Pukovnik Stamenov se složio da snajperista s odgovarajućim oružjem može bez ikakvih problema da pogodi cilj na udaljenosti između 900 i 1.200 metara.¹²⁷⁷ Međutim, on se pozvao na izjavu svjedoka u kojoj se kaže da je u trenutku tog događaja bilo magle i da je vidljivost bila slaba.¹²⁷⁸

¹²⁶⁴ Derviša Selmanović, P170, str. 3; P368, Službena zabilješka, str. 1.

¹²⁶⁵ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1590, P169, str. 2; P171, fotografija od 360°; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3691; P463, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno).

¹²⁶⁶ P368, Službena zabilješka, str. 1.

¹²⁶⁷ Derviša Selmanović, P170, str. 3; P368, Službena zabilješka, str. 1.

¹²⁶⁸ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1604, P170, str. 3; P368, Službena zabilješka, str. 1.

¹²⁶⁹ Derviša Selmanović, P170, str. 3; P367, Zapisnik o uviđaju, str. 1; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3686, 3692; P368, Službena zabilješka, str. 1; P463, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno).

¹²⁷⁰ Derviša Selmanović, P169, str. 2; P368, Službena zabilješka, str. 2.

¹²⁷¹ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3685.

¹²⁷² Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3704. *Vidi takođe* P363, str. 2; P367, Zapisnik o uviđaju, str. 1.

¹²⁷³ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3703.

¹²⁷⁴ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1592 – 1593, 1606, P169, str. 2; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3685 – 3686; P172, Video-snimak snajperskog djelovanja; P365, Karta s oznakama koje je unio Nedžib Đozo.

¹²⁷⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 45 – 46.

¹²⁷⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 45; Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9060 (900 do 1.200 metara); *upoređi* Derviša Selmanović, P170, str. 3 (200 metara).

¹²⁷⁷ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9060.

¹²⁷⁸ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9030.

360. Derviša Selmanović i Nedžib Đozo su u svojim svjedočenjima rekli da metak koji je pogodio Dervišu Selmanović nije mogao doći s položaja ABiH-a jer se oni odatle nisu mogli vidjeti.¹²⁷⁹ Poručnik Van der Weijden je u svom izvještaju napomenuo da su se na liniji nišanja nalazile drvena baraka i stablo jednog drveta, te da je, tokom sukoba, drveće na obroncima dodatno zaklanjalo pogled snagama bosanskih Muslimana.¹²⁸⁰ Prema riječima poručnika Van der Weijdena i Nedžiba Đoze, Špicasta stijena je jedini mogući vatreni položaj s kojeg se vidi mjesto događaja.¹²⁸¹

361. Na osnovu iskaza Derviše Selmanović da je ispaljeno oko 20 hitaca, poručnik Van der Weijden je zaključio da je upotrebljen mitraljez M53 ili M84.¹²⁸² Po njegovom mišljenju, zbog udaljenosti s koje je Derviša Selmanović bila gađana bilo je teško, ali ne i nemoguće, raspoznati da je ona civil.¹²⁸³ Bilo kako bilo, činjenica da je Derviša Selmanović sakupljala drva za ogrjev u trenutku kada je pogođena "trebalo [je] da bude dovoljna da je identifikuje kao civila".¹²⁸⁴ Osim toga, ona je u to vrijeme imala 49 godina i, prema riječima poručnika Van der Weijdena, njene kretnje su vjerovatno bile sporije od kretnji mlađe osobe.¹²⁸⁵ Prema njegovom mišljenju, nije bilo razloga da se misli da je Derviša Selmanović borac.¹²⁸⁶ Naposljetku je objasnio da snajperista, u situaciji u kojoj u blizini ima civila, mora preduzeti sve mjere opreza da spriječi pucanje po civilima i ako ne može raspoznati da li je neka osoba civil, ne smije pucati.¹²⁸⁷

362. Postoje dokazi o civilnom statusu Derviše Selmanović. Od 1994. godine, Derviša Selmanović je radila kao pomoćna kuharica u ABiH-u.¹²⁸⁸ Objasnila je da se njeno radno mjesto nalazilo u blizini bolnice Koševo i da je svakoga dana išla pješke s posla i na posao.¹²⁸⁹ Kao pomoćna kuharica, dobila je "neku vrstu uniforme", ali su je zaposleni u vojsci savjetovali da ne nosi tu uniformu kad ide na posao i vraća se s posla.¹²⁹⁰ Na unakrsnom ispitivanju, je objasnila da nije nosila tu uniformu.¹²⁹¹ Prema tome, kada je išla na posao i s posla uvijek je na sebi imala

¹²⁷⁹ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3690, 3699, P363, str. 2; P366, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; D123, Fotografija s oznakama koje je unio Nedžib Đozo; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 45. Nedžib Đozo je u svom svjedočenju rekao da snage ABiH-a ne bi pucale na Sedrenik jer su u sastavu jedinica ABiH-a bili stanovnici Sedrenika. Pucati po Sedreniku značilo bi pucati po rodbini i komšijama. Osim toga, jedinice ABiH-a bi u tom slučaju morale okrenuti leđa "srpskim snagama". Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3690. Za vrijeme unakrsnog ispitivanja, Derviša Selmanović je objasnila da je metak morao doći sa Špicaste stijene zato što je ona bliža Sedreniku, Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1603,1607; P171, fotografija od 360°.

¹²⁸⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 45.

¹²⁸¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 44 – 46; Nedžib Đozo, P363, str. 2.

¹²⁸² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 44; Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9060.

¹²⁸³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 47.

¹²⁸⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 47.

¹²⁸⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 47.

¹²⁸⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 47.

¹²⁸⁷ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 47.

¹²⁸⁸ Derviša Selmanović, P170, str. 2.

¹²⁸⁹ Derviša Selmanović, P170, str. 2.

¹²⁹⁰ Derviša Selmanović, P170, str. 2.

¹²⁹¹ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1603 – 1604.

civilnu odjeću.¹²⁹² Odgovarajući na daljnja pitanja odbrane, objasnila je da na putu na posao i s posla nije često viđala naoružane ljude bez uniformi.¹²⁹³ Derviša Selmanović je u svom svjedočenju rekla da je u trenutku incidenta na sebi imala civilnu odjeću.¹²⁹⁴ Nedžib Đozo je u svom svjedočenju rekao da ona nije bila "borac Armije Bosne i Hercegovine".¹²⁹⁵

363. Pretresnom vijeću su predloženi protivrječni dokazi u vezi s povredom koju je zadobila Derviša Selmanović. Prema policijskom izvještaju, ranjena je u lijevu nogu.¹²⁹⁶ Nedžib Đozo je izjavio da je tek u razgovoru s Dervišom Selmanović održanom u martu 1995. utvrđeno da je, zapravo, ranjena u desnu nogu.¹²⁹⁷ Pretresno vijeće je pregledalo video-snimak tužilaštva u kojem Derviša Selmanović govori da je hitac doletio s njene desne strane i da je pogođena u desnu nogu, s vanjske strane.¹²⁹⁸ Međutim, tokom svjedočenja je rekla da je pogriješila i da je hitac, zapravo, doletio, s njene lijeve strane, i da ju je pogodio u desnu nogu s unutrašnje strane.¹²⁹⁹ Derviša Selmanović je objasnila da se zbunila kada je tokom snimanja tog video-snimka desnom rukom pokazivala odakle je pucano.¹³⁰⁰

Zaključci

364. Na osnovu iskaza Derviše Selmanović, Nedžiba Đoze i vještaka, te dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da je Derviša Selmanović pogođena iz mitraljeza i teško ranjena u nogu dok je bila u stražnjem dvorištu jedne kuće na Sedreniku i da su hici ispaljeni sa litice Špicaste stijene koju je kontrolisao SRK. Pretresno vijeće prihvata da se Derviša Selmanović zabunila prilikom snimanja video-snimka, ali se uvjerilo da je njen iskaz da je ranjena u desnu nogu tačan. Što se tiče izvora vatre, Pretresno vijeće uzima u obzir dokaze u vezi s položajima jedinica SRK-a i ABiH-a i dokaze da je linija nišanja jedinica ABiH prema Derviši Selmanović bila zapriječena. Ovi potonji dokazi su uvjerali Pretresno vijeće da hici nisu ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH-a nego sa Špicaste stijene koju je držao SRK. S obzirom na činjenicu da u dokazima nema ničeg što bi navodilo na pomisao da je taj hitac mogao ispaliti bilo ko osim pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da je te hice ispalio pripadnik SRK-a.

¹²⁹² Derviša Selmanović, P170, str. 2.

¹²⁹³ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1603 – 1604.

¹²⁹⁴ Derviša Selmanović, P170, str. 3.

¹²⁹⁵ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3703.

¹²⁹⁶ P367, Zapisnik o uviđaju, str. 1. *Vidi takođe* Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3691 – 3692.

¹²⁹⁷ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3691, 3694, P363, str. 2; P368, Službena zabilješka, str. 1.

¹²⁹⁸ P172, Video-snimak snajperskog djelovanja.

¹²⁹⁹ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1590, 1592 – 1593.

¹³⁰⁰ Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1592 – 1593, 1606. Objasnila je da je pogođena kada je zakoračila desnom nogom, Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1593.

365. U vezi s pitanjem civilnog statusa Derviše Selmanović, odbrana je u svojoj završnoj riječi iznijela argument da je Derviša Selmanović bila pripadnica ABiH-a i da joj je na poslu rečeno da ne nosi uniformu jer će biti sigurnija u civilnoj odjeći.¹³⁰¹ Pretresno vijeće prihvata njen iskaz da nije nosila uniformu i da je uvijek bila u civilnoj odjeći. Razlika u odjeći je jasna i strijelac SRK-a s optičkim nišanom bi je sigurno vidio. Osim toga, u trenutku kada je na nju otvorena vatra, Derviša Selmanović je prikupljala drva za ogrjev u privatnoj bašti i nije bila naoružana.

366. Status "civila" je u članu 50 Dopunskog protokola I negativno definisan. Pretresno vijeće na drugom mjestu u ovoj Presudi analizira definiciju civila i tu analizu treba čitati zajedno s ovim paragrafom.¹³⁰² Pretresno vijeće konstatuje da Derviša Selmanović, kao nenaoružana kuharica, potpada pod član 4A(4) Ženevske konvencije III, zbog čega je treba smatrati civilom u skladu s članom 50 Dopunskog protokola I.¹³⁰³

c. Otvaranje snajperske vatre na Tarika Žunića 6. marta 1995.

367. Dana 6. marta 1995., Tarik Žunić, star 14 godina, vraćao se pješke iz škole na području Pofalića kući prema Sedreniku.¹³⁰⁴ Na sebi je imao farmerke i zelenu jaknu i nosio je plavi ruksak.¹³⁰⁵ Bilo je oblačno, ali nije bilo magle.¹³⁰⁶ Na putu u školu i iz škole, u dijelu grada u kojem je on živio, nije bilo oružja, kao ni rovova, vojnih objekata ni kasarni.¹³⁰⁷ Ako je ujutro bilo pucnjave ili granatiranja, Tarik Žunić obično nije išao u školu. Međutim, ujutro 6. marta 1995. nije bilo pucnjave.¹³⁰⁸

368. U približno 13:00 sati, Tarik Žunić je pješačio ulicom Sedrenik na udaljenosti od približno 100 metara od svoje kuće.¹³⁰⁹ Izjavio je da je nasred ulice Sedrenik bila cerada pričvršćena na drvene štapove, koja je skrivala ljude od pogleda snajperista na Špicastoj stijeni.¹³¹⁰ Kada je prošao tu ceradu, Tarik Žunić je čuo dva pucnja.¹³¹¹ U tom momentu, nalazio se blizu jedne male trgovine;

¹³⁰¹ Završna riječ odbrane, 10. oktobar 2007., T. 9531 – 9532.

¹³⁰² *Vidi* par. 945 – 947 ispod.

¹³⁰³ U članu 4 A (4) Ženevske konvencije III stoji sljedeće:

"Osobe koje prate oružane snage a da im neposredno ne pripadaju, kao i civilni članovi posada vojnih vazduhoplova, ratni dopisnici, dobavljači, članovi radnih jedinica čija je dužnost briga o udobnosti oružanih snaga, pod uslovom da su za to dobile odobrenje od oružanih snaga koje prate i koje su im u tu svrhu izdale osobnu iskaznicu sličnu priloženom uzorku".

¹³⁰⁴ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1707 – 1708, 1730, P185, str. 2; P186, Karta s oznakama koje je unio Tarik Žunić.

¹³⁰⁵ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1724 – 1725, P184, str. 2.

¹³⁰⁶ Tarik Žunić, P184, str. 2.

¹³⁰⁷ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1746 – 1747, P185, str. 2; P186, Karta s oznakama koje je unio Tarik Žunić.

¹³⁰⁸ Tarik Žunić, P184, str. 2. Odbrana je predložila kao dokaz dnevne borbene izvještaje od 5. i 7. marta 1995. Ti izvještaji pokazuju da je to bio miran period u zoni odgovornosti 101. motorizovane brigade ABiH, D482, Dnevni borbeni izvještaj od 5. marta 1995.; D483, Dnevni borbeni izvještaj od 7. marta 1995.

¹³⁰⁹ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1708, 1718, 1719, 1748 – 1749, P184, str. 2; P187, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić; P188, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić; P191, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić; P193, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić.

¹³¹⁰ Tarik Žunić, P184, str. 2.

¹³¹¹ Tarik Žunić, P184, str. 2.

sa desne strane su mu bili ograda i jedna porodična kuća.¹³¹² Nosio je ruksak na desnom ramenu i držao ga desnom rukom.¹³¹³ Kada je čuo hice, Tarik Žunić je otišao u zaklon i nije odmah shvatio da je pogođen.¹³¹⁴

369. Tarik Žunić je u svom svjedočenju rekao da ga je jedan metak pogodio u šaku desne ruke.¹³¹⁵ Metak mu je ušao u dlan i izašao kroz ručni zglob.¹³¹⁶ Izjavio je: "Imao sam sreće što nisam hodao malo brže jer bih bio mrtav".¹³¹⁷ Odbrana je istakla da u medicinskoj dokumentaciji piše sljedeće: "Prostrijelna rana sa ulazom u distalnom dijelu desne podlaktice sa radijalne strane, i izlazom u predjelu tenara", premda Tarik Žunić tvrdi da je pogođen u šaku.¹³¹⁸ To je potvrdio i policijski izvještaj o tom događaju koji je odbrana predložila kao dokaz.¹³¹⁹ Tarik Žunić se sjeća da mu je metak prošao kroz jaknu, i to s lijeve strane ka desnoj, pa ga je onda pogodio u šaku.¹³²⁰

370. Tokom 30 minuta, koliko je ležao u zaklonu i čekao pomoć, snajpersko djelovanje se nastavilo.¹³²¹ On je u svom svjedočenju rekao: "Čulo se non stop kako meci zuje i pucnji su se čuli."¹³²² Čuo je i pojedinačne pucnje i rafalnu vatru i odmah je prepoznao da su ti hici bili ispaljeni iz mitraljeza M84, jer se on po zvuku razlikuje od običnih pušaka.¹³²³ Tokom unakrsnog ispitivanja, posvjedočio je da nikad nije vidio mitraljez M84, ali je naučio razlikovati taj zvuk zato što je čuo mnogo hitaca i, kao što je rekao: "jer sam tu živio i preživio [...] Slušao sam od starijih ljudi [...] non stop".¹³²⁴

371. Tarik Žunić je rekao da se jedno civilno vozilo zaustavilo, ali mu vozač nije mogao pomoći zbog pucnjave koja nije prestajala. Misli da je moguće da je to vozilo pogođeno.¹³²⁵ On je, osim toga, rekao da su mu neki ljudi pokušali pomoći i da je jedan muškarac pogođen.¹³²⁶ Ubrzo nakon toga, zaustavio se oklopni transporter UN-a i odvezao ga u bolnicu Koševo.¹³²⁷ Pucanje je prestalo

¹³¹² Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1719, 1751; P190, fotografija od 360°; P191, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić; P192, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić; P193, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić; D43, Službena zabilješka od 10. i 11. marta 1995. (dalje u tekstu: Službena zabilješka), str. 1.

¹³¹³ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1725.

¹³¹⁴ Tarik Žunić, P184, str. 2.

¹³¹⁵ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1725, 1734, 1741, P184, str. 2. *Vidi takođe* D43, Službena zabilješka, str. 1.

¹³¹⁶ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1725, 1741.

¹³¹⁷ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1725.

¹³¹⁸ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1737 – 1738; P189, Medicinska dokumentacija, od 10. novembra 1995.

¹³¹⁹ D43, Službena zabilješka, str. 2 – 3.

¹³²⁰ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1725, 1741, P184, str. 2; P189, Medicinska dokumentacija.

¹³²¹ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1727, P185, str. 2.

¹³²² Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1727.

¹³²³ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1740, P184, str. 2.

¹³²⁴ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1740, P185, str. 2.

¹³²⁵ Tarik Žunić, P184, str. 2, P185, str. 2.

¹³²⁶ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1745, P185, str. 2.

¹³²⁷ Tarik Žunić, P184, str. 2.

tek nakon što ga je oklopni transporter pokupio.¹³²⁸ Nakon što su mu u bolnici zavili ranu, poslali su ga kući.¹³²⁹ Godine 1995. je izjavio da ponekad osjeća bol kada se vrijeme mijenja.¹³³⁰

372. U službenoj zabilješci bosanskohercegovačke policije u vezi s tim događajem stoji da zbog pucnjave s "agresorskih položaja" prema mjestu ranjavanja Tarika Žunića, nije bilo moguće izvršiti uviđaj.¹³³¹ U njoj se kaže i to da je Tarik Žunić ranjen metkom ispaljenim s "agresorskih položaja iz pravca 'Špicaste stijene'".¹³³²

373. Isto tako, Tarik Žunić je u svom svjedočenju rekao da su hici ispaljeni iz pravca Špicaste stijene.¹³³³ On je, osim toga, izjavio da su se linija sukoba i položaji bosanskih Srba na Špicastoj stijeni vidjeli s mjesta na kojem je pogođen, ali položaji bosanskih Muslimana se nisu vidjeli, jer su se oni nalazili u podnožju tog brda.¹³³⁴ Objasnio je da je SRK bio na vrhu Špicaste stijene i na većoj visini od položaja ABiH-a, te da su položaji ABiH-a bili bliže od položaja bosanskih Srba.¹³³⁵ S tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća da se linija sukoba protezala podnožjem Špicaste stijene.¹³³⁶ Tarik Žunić je objasnio da je siguran da su ti hici ispaljeni sa Špicaste stijene zbog mjesta ulazne i izlazne rane i zato što su snajperisti svo vrijeme pucali sa Špicaste stijene.¹³³⁷ Tarik Žunić je izjavio da su snajperisti pogodili mnogo civila na tom području, posebno u ulici Sedrenik.¹³³⁸ Na unakrsnom ispitivanju je potvrdio da su se s Trebevića, "područja koje su takođe držali Srbi", mogli gađati ciljevi u toj ulici, ali ne iz pješadijskog oružja.¹³³⁹

374. Poručnik Van der Weijden, koji je obišao mjesto događaja, izjavio je da se mjesto događaja jasno vidi s te litice.¹³⁴⁰ On je u svom izvještaju izjavio da je uz ulicu kojom je žrtva hodala, na strani prema Špicastoj stijeni, bio zid visok jedan metar.¹³⁴¹ On je, osim toga, izjavio da je ta ulica pregradama bila djelimično zaklonjena od pogleda sa Špicaste stijene.¹³⁴² Na ogradi kod koje je Tarik Žunić pogođen bilo je nekoliko rupa od metaka: za poručnika Van der Weijdena, to je bila dodatna potvrda njegovom mišljenju da je pucano iz pravca Špicaste stijene.¹³⁴³

¹³²⁸ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1746.

¹³²⁹ Tarik Žunić, P184, str. 2; D43, Službena zabilješka, str. 3.

¹³³⁰ Tarik Žunić, P184, str. 2.

¹³³¹ D43, Službena zabilješka, str. 1.

¹³³² *Ibid.*

¹³³³ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1722, 1725, 1753, P184, str. 2; P188, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić; P190, fotografija od 360°; P200, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić.

¹³³⁴ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1708, 1722 – 1723.

¹³³⁵ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1723, 1726 – 1727, 1742.

¹³³⁶ *Vidi par.* 140 gore.

¹³³⁷ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1738 – 1739, 1753 – 1754, P184, str. 2; P192, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić.

¹³³⁸ Tarik Žunić, P184, str. 2.

¹³³⁹ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1739, P184, str. 2.

¹³⁴⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁴¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁴² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁴³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

375. Tarik Žunić je procijenio da je udaljenost do linija sukoba bila 700 do 900 metara.¹³⁴⁴ Objasnio je da zna gdje su bile linije sukoba zato što je kasnije pješke otišao do linije koju je ranije držao SRK.¹³⁴⁵ Poručnik Van der Weijden je u svom izvještaju potvrdio da je udaljenost od te litice do mjesta događaja bila približno 650 do 900 metara.¹³⁴⁶ Pukovnik Stamenov se složio da snajperista s odgovarajućom opremom može bez poteškoća pogoditi cilj na udaljenosti između 900 i 1.200 metara.¹³⁴⁷

376. Poručnik Van der Weijden je u svom izvještaju naveo da je u ovom događaju vjerovatno upotrebljen mitraljez M84 jer je to bio "rafal s veće udaljenosti".¹³⁴⁸ Među mogućim oružjem su i mitraljezi M87 i M53. Međutim, dodao je da bi žrtva, da je upotrebljen M87, zbog snage municije tog mitraljeza najvjerovatnije ostala bez šake.¹³⁴⁹ Potvrdio je da ljudi mogu razlikovati brzinu gađanja mitraljeza M53 i M84, pogotovo nakon što su dugo živjeli u ratnim uslovima.¹³⁵⁰

377. Izvedeni su dokazi u vezi s pitanjem da li je moguće da je Tarik Žunić bio identifikovan kao borac. Tarik Žunić je u svom svjedočenju rekao da između njega i linije fronta nije bilo ni kuća ni bilo kakvih drugih prepreka, kao i da u blizini njegove kuće nije bilo položaja ABiH-a.¹³⁵¹ Tarik Žunić je ponekad čuo jedinice ABiH-a kako prolaze kraj njegove kuće na putu prema linijama sukoba. Međutim, izjavio je da se to događalo po noći kako se civili ne bi dovodili u opasnost.¹³⁵² Tokom unakrsnog ispitivanja, Tarik Žunić je objasnio da je bio premlad da bi bio u vojsci.¹³⁵³ Poručnik Van der Weijden je u svom izvještaju naveo da se dječak koji ima 14 godina i visinu odraslog čovjeka ponekad može doimati kao odrastao čovjek.¹³⁵⁴ S obzirom na to da je ulica bila djelomično zaklonjena i da je bilo rastinja koje je zaklanjalo pogled na žrtvu sa Špicaste stijene, kao i s obzirom na to da se dječak kretao, on je zaključio da strijelac nije mogao vidjeti žrtvu u cijelosti.¹³⁵⁵ Zbog toga bi bilo "nemoguće" utvrditi je li žrtva borac ili nije.¹³⁵⁶ Međutim, prema riječima poručnika Van der Weijdena, to selo i to područje su u to vrijeme bili naseljeni civilima. Budući da su bosanski Srbi sa svojih položaja na Špicastoj stijeni imali dobar pogled na selo, imali su više nego dovoljno mogućnosti da posmatraju selo i njegove stanovnike i vide da većinu

¹³⁴⁴ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1709, 1713, P184, str. 2.

¹³⁴⁵ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1714, 1723 – 1724, 1744.

¹³⁴⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁴⁷ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9060.

¹³⁴⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 48.

¹³⁴⁹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 48.

¹³⁵⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 48.

¹³⁵¹ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1712; P187, Fotografija s oznakama koje je unio Tarik Žunić.

¹³⁵² Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1712, 1747.

¹³⁵³ Tarik Žunić, 7. februar 2007., T. 1741, 1746, 1750.

¹³⁵⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁵⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁵⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

stanovništva čine neborci.¹³⁵⁷ Poručnik Van der Weijden je zaključio da nije bilo razloga da se taj dječak identifikuje kao borac.¹³⁵⁸

Zaključci

378. Ne postoje nikakvi dokazi koji upućuju na to da je hitac koji je ranio Tarika Žunića ispaljen s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Pretresno vijeće se uvjerilo da je Tarik Žunić, civil, pogođen i teško ranjen hicem iz mitraljeza sa položaja SRK-a na Špicastoj Stijeni dok je hodao ulicom Sedrenik i nakon što je prošao dio zaklonjen ceradom. Na osnovu iskaza poručnika Van der Weijdena i dokaza u vezi s odjećom koju je Tarik Žunić imao na sebi toga dana, Pretresno vijeće se uvjerilo da nije bilo razloga da se snajperisti učini da je riječ o borcu.

(iii) Otvaranje snajperske vatre na ciljeve u drugim dijelovima Sarajeva

379. Tri slučaja snajperskog djelovanja, navedena u Prilogu Optužnici, dogodila su se na Vojničkom Polju, Gazin-Hanu i Dobrinji. Odbrana je u svom Završnom podnesku izjavila da je Vojničko Polje bilo "vojna zona puna vojnih ciljeva" i da je Dobrinja bila "vojna zona sa stalnim vojnim dejstvima".¹³⁵⁹ Svjedok T-60 je u svom svjedočenju rekao da se pucalo iz artiljerijskog oruđa i puškomitraljeza s položaja iza solitera na Alipašinom Polju, što je bila teritorija pod kontrolom ABiH-a, kao i da se pucalo iz pješadijskog naoružanja sa Vojničkog Polja. Sarajevsko-romanijski korpus je na te napade odgovarao artiljerijskom i puščanom vatrom.¹³⁶⁰ Pretresno vijeće podsjeća na svoje ranije zaključke u vezi sa linijama sukoba na Vojničkom Polju i u Dobrinji.¹³⁶¹ Vijeće konstatuje da su Vojničko polje i Dobrinja bili civilna područja.¹³⁶² Pretresno vijeće na drugom mjestu u Presudi analizira status Sedrenika i tu analizu treba čitati zajedno s ovim paragrafom.¹³⁶³

a. Otvaranje snajperske vatre na Adnana Kasapovića 24. oktobra 1994.

380. Svjedok W-62 je u svom svjedočenju rekao da su u ranim jutarnjim satima 24. oktobra 1994., Adnan Kasapović i njegova dva prijatelja, svi četrnaestogodišnjaci, išli prema takozvanoj robnoj kući "Vemeks" u Vojničkom Polju.¹³⁶⁴ Bio je to četrnaesti rođendan Adnana Kasapovića.¹³⁶⁵

¹³⁵⁷ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁵⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 49.

¹³⁵⁹ Završni podnesak odbrane, par. 181 i 186.

¹³⁶⁰ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8818 – 8821.

¹³⁶¹ *Vidi* par. 119 - 120 gore i par. 902 ispod.

¹³⁶² *Vidi* par. 119 - 120 gore i par. 902 ispod.

¹³⁶³ *Vidi* par. 901 ispod.

¹³⁶⁴ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 880, 882 – 885. *Vidi takođe* Ermin Krečo, P646, str. 5, 8.

Adnan Kasapović je na sebi imao crnu ili sivu trenerku, jedan od druge dvojice dječaka je na sebi imao plavu trenerku, a drugi farmerke i crnu majicu.¹³⁶⁶ Toga dana na tom području nije bilo vojnih dejstava, kao ni vojnika ABiH-a.¹³⁶⁷

381. Neposredno uz robnu kuću "Vemeks", na njenom boku, nalazio se pasaž koji je išao kroz zgradu.¹³⁶⁸ Taj pasaž je Adnanu Kasapoviću i njegovim prijateljima bio s desne strane dok su išli prema robnoj kući.¹³⁶⁹ Pasaž je bio približno 10 metara dug i premda je na sredini bio oko pola metra uži, kroz njega je mogao proći automobil.¹³⁷⁰ Pasaž je bio visok oko tri do tri i po metra.¹³⁷¹ Ovo mjesto je bilo poznato kao vrlo opasno zbog toga što je kroz pasaž tukao snajper.¹³⁷²

382. Približno 50 metara od tog pasaža bila je spavaona za vojnike ABiH-a, a to mjesto je opisano i kao "neka vrsta komandnog mjesta Armije BiH" ili "štaba".¹³⁷³ Ta spavaona je bila privatni stan u kojem su za vrijeme rata bili stacionirani vojnici ABiH-a.¹³⁷⁴ Na tom mjestu su se ponekad mogli vidjeti vojnici, u uniformi ili u civilnoj odjeći.¹³⁷⁵ Vojnici se nisu služili tim pasažom.¹³⁷⁶

383. Svjedok W-62 i Ermin Krečo su u svojim iskazima rekli da se uz robnu kuću i od nje protezao niski zid.¹³⁷⁷ Taj zid se spajao sa onom stranom pasaža koja je bila najbliža robnoj kući.¹³⁷⁸ Ermin Krečo je zakoračio na taj zid, a Adnan Kasapović se spremao učiniti isto, kada su svjedok W-62 i Ermin Krečo čuli hitac.¹³⁷⁹ Svjedok W-62 je zgrabio Adnana Kasapovića i tek onda shvatio da je Adnan Kasapović pogođen.¹³⁸⁰ Svjedok W-62 je počeo vući Adnana Kasapovića prema robnoj kući.¹³⁸¹ Zvali su ljude iz spavaone.¹³⁸² Dok je svjedok W-62 vukao Adnana

¹³⁶⁵ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 888 – 889.

¹³⁶⁶ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 889; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 13.

¹³⁶⁷ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 889, 890, 24. januar 2007., T. 924.

¹³⁶⁸ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 885; P99, fotografija od 360°; P100, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62; Ermin Krečo, P646, str. 5, 8.

¹³⁶⁹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 902, 909; P100, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62; Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9045 – 1946.

¹³⁷⁰ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 907, 908; Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4299; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7433; C10, Fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 1.

¹³⁷¹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 906.

¹³⁷² Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 890, 24. januar 2007., T. 924.

¹³⁷³ Svjedok W-62, 24. januar 2007., T. 924; Ermin Krečo, P646, str. 5, 8.

¹³⁷⁴ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 889, 917, 24. januar 2007., T. 922 – 923; Ermin Krečo, P646, str. 8.

¹³⁷⁵ Svjedok W-62, 24. januar 2007., T. 922 – 923.

¹³⁷⁶ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 889, 24. januar 2007., T. 924.

¹³⁷⁷ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 885; Ermin Krečo, P646, str. 5. *Vidi takođe* P941, Video-snimak snajperskog djelovanja (zapečaćeno); C10, Fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 1.

¹³⁷⁸ P941, Video-snimak snajperskog djelovanja (zapečaćeno); C10, Fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 1.

¹³⁷⁹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 885; Ermin Krečo, P646, str. 5, 8; P941, Video-snimak snajperskog djelovanja (zapečaćeno).

¹³⁸⁰ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 886.

¹³⁸¹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 886; Ermin Krečo, P646, str. 5, 8.

¹³⁸² Ermin Krečo, P646, str. 8.

Kasupovića prema robnoj kući, čuo je drugi hitac.¹³⁸³ Došlo je nekoliko vojnika sa zavojima i nosilima da im pomognu.¹³⁸⁴

384. Metak je s prednje strane ušao u desno rame Adnana Kasapovića, prošao lijevo od pluća i izašao na leđima, blizu njegovog lijevog ramena.¹³⁸⁵ Vojnici su previli Adnana Kasapovića i stavili ga u civilno vozilo, ali on je preminuo na putu za bolnicu na Dobrinji.¹³⁸⁶

385. S druge strane zgrade robne kuće bila je Škola za slijepe, koja se vidjela kroz pasaž.¹³⁸⁷ Ta škola se sastojala od dvije veće zgrade i dvije manje zgrade između njih.¹³⁸⁸ Imala je tri sprata i bila visoka oko 20 do 25 metara.¹³⁸⁹ Svjedoci su davali razne procjene udaljenosti Škole za slijepe od tog pasaža, u rasponu od 150 metara do 300 metara.¹³⁹⁰ Prema riječima svjedoka W-62, hitac koji je usmrtio Adnana Kasapovića ispaljen je iz Škole za slijepe, kroz pasaž.¹³⁹¹ On je u svom svjedočenju rekao da zna da je taj hitac ispaljen iz Škole za slijepe jer je između trećeg sprata i krova bilo rupa.¹³⁹² Svjedok odbrane T-52 je u svom svjedočenju rekao da je cijela fasada Škole za slijepe bila izrešetana mecima, ali se nije mogao sjetiti da je bilo većih rupa.¹³⁹³ Pretresno vijeće podsjeća da je Školu za slijepe držao SRK, i da je bila poznata kao snajperska lokacija.¹³⁹⁴

386. Predočeni su protivrječni dokazi o tome da li je moguće da je linija nišanjenja bila zapriječena. Prema riječima svjedoka W-62, toga dana ništa nije zaklanjalo pogled iz Škole za slijepe na mjesto na kojem je pogođen Adnan Kasapović.¹³⁹⁵ Između Škole za slijepe i pasaža nalazile su se garaže pod kontrolom ABiH-a, ali nisu bile dovoljno visoke da zaklone pogled.¹³⁹⁶ Kada im je pokazana fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja od strane Pretresnog vijeća, svjedoci odbrane T-48 i T-52 su potvrdili da je postojala linija nišanjenja iz Škole

¹³⁸³ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 886.

¹³⁸⁴ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 886, 918, 920; Ermin Krečo, P646, str. 5.

¹³⁸⁵ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 886 – 887; T. 909; Ermin Krečo, P646, str. 5, 8; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 11.

¹³⁸⁶ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 887 – 888; Ermin Krečo, P646, str. 5, 8 – 9.

¹³⁸⁷ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 892, 899 – 900; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7147 – 7148; P941, Video-snimak snajperskog djelovanja (zapečaćeno); D278, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-52; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52; P783, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-48.

¹³⁸⁸ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 892 – 894; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7147 – 7148; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8562; P99, fotografija od 360°; P100, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62.

¹³⁸⁹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 900; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7429; Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4301, 4306.

¹³⁹⁰ Svjedok W-62, 24. januar 2007., T. 924 (150 metara); P514 Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 13 (250 – 300 metara); Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4297, 4301; Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9059 (250-300 metara); svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7434 – 7435 (200-300 metara).

¹³⁹¹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 894, 902; P99, fotografija od 360°; P100, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62; P941, Video-snimak snajperskog djelovanja (zapečaćeno).

¹³⁹² Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 899 – 900, 912 – 913, 914 – 915; P909, Fotografija Škole za slijepe.

¹³⁹³ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7430, 7488 – 7489. *Vidi takođe* svjedok T-41, 19. juli 2007., T. 8600 – 8601, P909, Fotografija Škole za slijepe.

¹³⁹⁴ *Vidi takođe* par. 233 gore.

¹³⁹⁵ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 893, 24. januar 2007., T. 925.

za slijepe kroz pasaž.¹³⁹⁷ Međutim, svjedok T-48 tvrdi da u vrijeme tog događaja nije postojala direktna linija nišanja od Škole za slijepe do pasaža zato što su obje zaraćene strane postavile pregrade i barikade da bi se ljudi mogli bezbjedno kretati.¹³⁹⁸ Svjedok T-52 je potvrdio da su, uopšteno govoreći, pregrade bile na tom mjestu od početka sukoba 1992. godine do kraja rata, i, da su prema tome, zaklanjali pogled na pasaž iz Škole za slijepe.¹³⁹⁹ Svjedok T-52 se ne sjeća da li su one bile na tom mjestu 24. oktobra 1994.¹⁴⁰⁰

387. Poslije smrti Adnana Kasapovića, stanovnici su na pasaž stavili deku kako bi se zaštitili od pucnjave.¹⁴⁰¹ Međutim, već u nekoliko dana ta deka se "sva poderala" od hitaca.¹⁴⁰²

388. Svjedok T-52 je u svom svjedočenju, osim toga, rekao da su za vrijeme sukoba položaji SRK-a u Školi za slijepe bili u prizemlju, gdje su vojnici spavali i držali položaje.¹⁴⁰³ Tokom napada, vojnici bi otvarali vatru iz rovova na tom položaju.¹⁴⁰⁴ Svjedok T-52 je u svom svjedočenju rekao da su vojnici išli na prvi sprat samo radi osmatranja neprijateljskih položaja, ali gotovo nikad na drugi sprat zato što su ih na drugom spratu mogli vidjeti izvana.¹⁴⁰⁵ Svjedok T-52 je rekao da SRK ne bi koristio drugi sprat za pucanje.¹⁴⁰⁶ On je izjavio da su vojnici na dužnosti u Školi za slijepe imali pješadijsko oružje i ručne granate, kao i da je komanda brigade izdala naređenje da se ne puca u civile.¹⁴⁰⁷ Svjedok T-60 je izjavio da su ljudi izbjegavali prostor između Škole za slijepe i visokih zgrada na Vojničkom Polju jer su se bojali akcija ABiH-a koja je "uvijek izazivala".¹⁴⁰⁸

389. U svom izvještaju i svjedočenju, poručnik Van der Weijden je izrazio mišljenje da se jedine moguće lokacije izvora vatre nalaze u kompleksu Škole za slijepe.¹⁴⁰⁹ Pomenuti pasaž se kao tunel pružao generalno u pravcu mjesta na kojem se nalazio strijelac, pri čemu je, zbog mraka u pasažu, mjesto na kom se nalazila žrtva bilo istaknutije.¹⁴¹⁰ Ako se s mjesta na kojem je Adnan Kasapović

¹³⁹⁶ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 899; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7164, svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7432; P100, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62; D24, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52.

¹³⁹⁷ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7184; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7433 – 7434, 7462; C10, Fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 1 – 2.

¹³⁹⁸ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7165 – 7167; P100, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-62.

¹³⁹⁹ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7432, 7434 – 7435, 7441 – 7442, 7460, 7464; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52.

¹⁴⁰⁰ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7462 – 7463.

¹⁴⁰¹ Svjedok W-62, 23. juni 2007., T. 890, 892.

¹⁴⁰² Svjedok W-62, 23. juni 2007., T. 890. *Vidi takođe* T-52, 28. juni 2007., T. 7487, 7490.

¹⁴⁰³ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7429.

¹⁴⁰⁴ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7429, 7447 – 7448.

¹⁴⁰⁵ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7448 – 7449, 7450 – 7451, 7453 – 7456, 7489.

¹⁴⁰⁶ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7455.

¹⁴⁰⁷ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7465, 7470.

¹⁴⁰⁸ Svjedok T-60, 25. juni 2007., T. 8819 – 8820; D352, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-60 (zapečaćeno).

¹⁴⁰⁹ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4296, 4302, 4304 – 4306; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 11 – 12.

¹⁴¹⁰ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4305; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 12 – 13.

pogođen pogleda kroz pasaž, vidi se mjesto na kojem je bio strijelac.¹⁴¹¹ Kada je pukovniku Stamenovu pokazana fotografija snimljena za vrijeme obilaska mjesta događaja, on je to potvrdio.¹⁴¹² Međutim, on je u svom svjedočenju rekao da je žrtva mogla biti pogođena iz bilo koje zgrade u tom pravcu ili iz drugog pravca.¹⁴¹³ Osim toga, pukovnik Stamenov je, na temelju meteorološkog izvještaja NATO-a za Sarajevo, prema kojem je 24. oktobra 1994. ujutro bilo nešto magle, u svom svjedočenju rekao da je toga dana vidljivost bila slaba.¹⁴¹⁴ Prema riječima svjedoka W-62, međutim, vrijeme je 24. oktobra 1994. bilo lijepo.¹⁴¹⁵ Odbrana je u svom Završnom podnesku izjavila da je strijelac "tog maglovitog jutra" objektivno mogao zamijeniti dječake za borce.¹⁴¹⁶

390. Poručnik Van der Weijden je u svom svjedočenju rekao da je Adnan Kasapović usmrćen hicem iz puške M76 ili M91.¹⁴¹⁷ Prema riječima poručnika Van der Weijdena, sa udaljenosti sa koje je Adnan Kasapović pogođen bilo je moguće utvrditi da li je naoružan i je li borac.¹⁴¹⁸ Naposljetku, poručnik Van der Weijden je zaključio da hitac nije ispaljen sa juga, sjevera ili istoka zato što bi, po njegovom mišljenju, dječaci u tom slučaju mogli pobjeći kroz pasaž.¹⁴¹⁹ S tim u vezi, Pretresno vijeće konstatuje da su dječaci hodali prema jugu i da bi ih svaki snajperista, da je u njih pucao s juga, sjevera ili istoka, vidio i nakon što su se sklonili kod robne kuće.¹⁴²⁰ Međutim, ni svjedok W-62 ni Ermin Krečo u svojim svjedočenjima nisu rekli da je u njih pucano kada su se sklonili kod robne kuće prošavši kroz pasaž.

391. Odbrana je poručnika Van der Weijdena pitala kako je strijelac mogao vidjeti cilj iz Škole za slijepe, s obzirom na razliku u visini između Škole i prolaza. Poručnik Van der Weijden je objasnio da je putanja metka preko velikih udaljenosti od izvora do cilja takva da metak leti iznad linije nišanja strijelca i tek se na određenoj udaljenosti sreće sa ciljem.¹⁴²¹ Pukovnik Stamenov je to potvrdio.¹⁴²² Što je cilj dalje, to je luk veći, pri čemu je linija prvih 500 metara gotovo prava.¹⁴²³ Pukovnik Stamenov je u svom svjedočenju rekao da je puška M76 "uspešna" snajperska puška za udaljenosti do 500 metara.¹⁴²⁴ Kada prelazi udaljenost od približno 300 metara, metak se, u najvišoj

¹⁴¹¹ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4305 – 4306.

¹⁴¹² Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9044; C10, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 1.

¹⁴¹³ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9049 – 9050; C10, Fotografije snimljene za vrijeme obilaska mjesta događaja, str. 1.

¹⁴¹⁴ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9030; D362, Meteorološki izvještaj NATO-a za Sarajevo, str. 3.

¹⁴¹⁵ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 889 – 890.

¹⁴¹⁶ Završni podnesak odbrane, par. 181.

¹⁴¹⁷ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 11 (municija 7,62x54R).

¹⁴¹⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 13.

¹⁴¹⁹ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4304 – 4305.

¹⁴²⁰ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4304 – 4305.

¹⁴²¹ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4297; P516, Skica Patricka van der Weijdena.

¹⁴²² Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9039; D363, Crtež Ivana Stamenova.

¹⁴²³ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9039, 9040; D363, Crtež Ivana Stamenova.

¹⁴²⁴ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9040 – 9041.

tački iznad linije nišanjenja, kreće približno 20 centimetara iznad te linije.¹⁴²⁵ Poručnik Van der Weijden je zaključio da se sa udaljenosti između 300 i 320 metara i visine od 20 metara cilj može vidjeti bez ikakvih poteškoća, kao i da se može gađati a da metak ne udari u krov pasaža.¹⁴²⁶

392. Nadalje, vještak odbrane pukovnik Stamenov naglasio je da nisu dostupne informacije o ulaznoj ili izlaznoj rani žrtve, niti uglu pod kojim je projektil ili fragment ušao u prsa žrtve, premda su te informacije ključne za utvrđivanje izvora vatre.¹⁴²⁷ Međutim, za vrijeme unakrsnog ispitivanja, potvrdio je da se putanja metka u tijelu može promijeniti i da u tom slučaju može biti teško na osnovu tih informacija utvrditi pravac vatre.¹⁴²⁸

Zaključci

393. Na osnovu iskaza očevidaca W-62 i Ermina Kreče, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Adnan Kasapović, četrnaestogodišnjak i civil, 24. oktobra 1994. ustrijeljen i ubijen dok je hodao pokraj pasaža na Vojničkom Polju.¹⁴²⁹ Nema dokaza koji upućuju na to da je taj hitac ispaljen s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Iskazi očevidaca i vještaka tužilaštva poručnika Van der Weijdena pokazuju da su ti hici ispaljeni iz Škole za slijepe, koja je bila poznata kao snajperski položaj SRK-a. S obzirom na činjenicu da u dokazima nema ničeg što ukazuje na to da je taj hitac mogao ispaliti iko drugi do pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da je te hice ispalio pripadnik SRK-a.

394. U vezi sa postojanjem pregrade koje bi strijelcu zaklonile pogled iz Škole za slijepe, Pretresno vijeće je uzelo u obzir svjedočenja tri svjedoka. Prvo, svjedok T-48 je rekao da zbog pregrada u vrijeme događaja nije bilo direktne linije nišanjenja. Drugo, svjedok T-52 je potvrdio iskaz svjedoka T-48. Međutim, svjedok T-52 nije mogao reći da li je pregrada bilo i onog konkretnog dana kada je izvršen snajperski napad. On je u svom svjedočenju rekao da su do kraja rata pregrade bile uobičajena zaštitna mjera. Treće, svjedok W-62 je rekao da toga dana ništa nije zaklanjalo pogled iz Škole za slijepe na mjesto na kojem je žrtva pogođena i da su deke, kao zaštitna mjera, obješene u prolazu tek nakon tog incidenta. Važno je napomenuti da ni svjedok T-48 ni svjedok T-52 nisu bili na tom mjestu u vrijeme događaja. Pretresno vijeće prihvata iskaz svjedoka W-62, koji je bio očevidac događaja, i, prema tome, konstatuje da ništa nije zaklanjalo pogled iz Škole za slijepe.

¹⁴²⁵ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4297, 4299; Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9040; D363, Crtež Ivana Stamenova.

¹⁴²⁶ Patrick van der Weijden, 29. mart 2007., T. 4297 – 4299, 4300, 4301, 4305 – 4306; P516, Crtež Patricka van der Weijdena.

¹⁴²⁷ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9035 – 9038, 9048, 9049, 9050; D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 19.

¹⁴²⁸ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9070 – 9071, 9084.

¹⁴²⁹ Pretresno vijeće ima u vidu da se u Optužnici za tu lokaciju kaže da je to "uličic[a] koja izlazi na ulicu Đorđa Andrijevića Kuna".

395. Na osnovu iskaza W-62 i poručnika Van der Weijdena, Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da je postojala direktna linija nišanjenja od Škole za slijepe do pasaža. Značajno je da je vještak odbrane pukovnik Stamenov, kada mu je pokazana fotografija pasaža, potvrdio da je postojala direktna linija nišanjenja od Škole za slijepe do pasaža. Pretresno vijeće takođe napominje da svjedok T-52, koji je bio na položaju u Školi za slijepe, nije porekao da su vojnici povremeno odlazili na gornje spratove Škole za slijepe. Njegovo svjedočenje nije uvjerilo Vijeće da ti vojnici nisu nikad pucali s tog položaja. Pretresno vijeće konstatuje da je snajperista u Školi za slijepe, pogotovo uz pomoć optičkog nišana i sa gornjih spratova Škole za slijepe, imao jasan pogled na Adnana Kasapovića.

396. Pukovnik Stamenov je iznio još dva argumenta: prvo, pokazan mu je meteorološki izvještaj NATO-a za taj konkretni dan u kojem je pisalo da je vrijeme bilo maglovito i oblačno i on je zaključio da je vidljivost toga dana bila slaba. Nasuprot tome, svjedok W-62 je u svom svjedočenju rekao da je vrijeme bilo lijepo. Pretresno vijeće se uvjerilo da je u ranim jutarnjim satima toga dana vidljivost bila dovoljno dobra da je strijelac s optičkim nišanom mogao vidjeti Adnana Kasapovića. Taj zaključak potkrepljuje meteorološki izvještaj NATO-a, koji je odbrana predložila kao dokaz i iz kojeg se vidi da je u ranim jutarnjim satima vidljivost bila između 900 i 2.000 metara. Shodno tome, udaljenost između Škole za slijepe i Adnana Kasapovića, za koju je utvrđeno da je iznosila približno 300 do 320 metara, bila je potpuno u okviru vidljivog dometa strijelca.

397. Drugo, prema argumentima pukovnika Stamenova, za utvrđivanje izvora vatre je ključno to što ne postoji nikakva medicinska dokumentacija u vezi s ulaznom i izlaznom ranom. Međutim, Pretresno vijeće ima u vidu da je on, u okviru unakrsnog ispitivanja, potvrdio da se putanja metka u tijelu može promijeniti i da u takvim slučajevima može biti teško utvrditi pravac vatre pomoću tih informacija. Pretresno vijeće, stoga, tom argumentu ne pridaje nikakvu težinu.

b. Otvaranje snajperske vatre na Fatu Gutu 8. novembra 1994.

398. U jutarnjim satima 8. novembra 1994., Fata Guta i svjedokinja W-50 izišle su iz kuće svjedokinje W-50 u Gazin-Hanu, opština Stari Grad, u istočnom Sarajevu, da odu po vodu na izvor Mošćanica.¹⁴³⁰ Svjedokinja W-50 i Fata Guta bile su u "civilnoj odjeći".¹⁴³¹ Svjedokinja W-50 je nosila kanistere s konopcem prebačenim preko ramena.¹⁴³²

¹⁴³⁰ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2867 – 2868 (redigovano), 2888 (redigovano), 2900 (redigovano); D90, Plan Sarajeva s oznakama koje je unijela svjedokinja W-50 (zapečaćeno).

¹⁴³¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 53.

¹⁴³² Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2868, P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 53.

399. Krenule su od kuće stazom prema glavnoj ulici.¹⁴³³ Približno tri do pet metara prije nego što su izbile na glavnu ulicu, Fata Guta je u šaku lijeve ruke pogodio metak.¹⁴³⁴ Svjedokinja W-50 je čula kad je Fata Guta, padajući na zemlju, zavapila da je pogođena.¹⁴³⁵ Kad je Fata Guta ranjena ispaljena su dva hica.¹⁴³⁶ Svjedokinja W-50 je u svom svjedočenju rekla da u naselju u kojem je Fata Guta pogođena nije bilo ni vojnih ciljeva ni vojnih dejstava.¹⁴³⁷ Svjedokinja W-50 je izjavila da je staza kojom su ona i Fata Guta hodale bila na civilnom području, ali da je bila poznata kao opasna zbog snajperskog djelovanja.¹⁴³⁸

400. Fata Guta je obilno krvarila i svjedokinja W-50 joj je pomogla da se skloni iza jedne vikendice, gdje joj je pružila prvu pomoć.¹⁴³⁹ Budući da se snajpersko djelovanje nastavilo, ostale su iza te kuće oko 20 minuta.¹⁴⁴⁰ Nakon toga, svjedokinja W-50 je odvela Fata Gutu najbližem ljekaru u Gazin-Hanu da joj on pruži medicinsku pomoć.¹⁴⁴¹ Na putu ka ljekaru i od ljekara, svjedokinja W-50 je čula pucnje iz pravca Zečije Glave, koja se nalazi na istoku.¹⁴⁴² Svjedokinja W-50 i Fata Guta morale su na povratku od ljekara ići drugim putem.¹⁴⁴³ Prošle su pokraj mjesta koje je svjedokinja W-50 nazvala "štab" ABiH-a, ali ondje nije bilo vojnika.¹⁴⁴⁴ Taj "štab" ABiH-a nalazio se u blizini položaja bosanskih Srba, uz cestu, nedaleko od mjesta na kojem je ranjena Fata Guta.¹⁴⁴⁵ Prema riječima svjedokinje W-50, taj štab su činili civili, od kojih su neki branili naselje od bosanskih Srba, ali na tom mjestu nije bilo oružja.¹⁴⁴⁶

401. Kasnije tog istog dana, Fata Guta je u bolnici Koševo pružena daljnja medicinska pomoć zbog njene rane.¹⁴⁴⁷ Fata Guta je deset dana odlazila u ambulantu na previjanje rane.¹⁴⁴⁸

¹⁴³³ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2871 – 2872; P290, str. 2 (zapečaćeno); P292, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-50.

¹⁴³⁴ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2868, 2870, 2871 – 2872, 2891 – 2893, P290, str. 2 (zapečaćeno); P291, Video-snimak svjedokinja W-50 (zapečaćeno); P293, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-50; P294, Službeni izvještaj, od 8. novembra 1994., str. 4; P455, Medicinska dokumentacija Fata Gute (zapečaćeno); P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51; D89, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-50.

¹⁴³⁵ Svjedokinja W-50, P290, str. 2 (zapečaćeno); P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴³⁶ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2869.

¹⁴³⁷ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2869, P290, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁴³⁸ Svjedokinja W-50, P290, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁴³⁹ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2868, 2872 – 2873, P290, str. 2 (zapečaćeno); P293, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-50.

¹⁴⁴⁰ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2873, P290, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁴⁴¹ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2873, P290, str. 2 (zapečaćeno); P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁴² Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2875, 2888; D90, Plan Sarajeva s oznakama koje je unijela svjedokinja W-50 (zapečaćeno).

¹⁴⁴³ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2887, 2901.

¹⁴⁴⁴ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2886 – 2887. Pretresno vijeće ima u vidu da je Enes Jašarević u svom svjedočenju rekao se izraz "štab" ne koristi isključivo za "vojni" štab, nego može označavati i normalno radno mjesto, Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3023.

¹⁴⁴⁵ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2887 – 2888.

¹⁴⁴⁶ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2888.

¹⁴⁴⁷ P294, Službeni izvještaj, str. 3, 4; P455, Medicinska dokumentacija Fata Gute (zapečaćeno).

¹⁴⁴⁸ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2901, P290, str. 2 (zapečaćeno); P455, Medicinska dokumentacija Fata Gute (zapečaćeno).

402. Prema riječima svjedokinje W-50, Fatu Gutu je pogodio metak ispaljen iz pravca Zečije Glave, položaja pod kontrolom bosanskih Srba.¹⁴⁴⁹ Svjedokinja W-50 je bila sigurna da su ti hici ispaljeni iz pravca Zečije Glave zato što je jasno čula fijuk metka s te lokacije.¹⁴⁵⁰ Isto tako, bila je sigurna da su tim hicima gađane ona i Fata Guta.¹⁴⁵¹ Činilo se da ih je snajperista naumio ubiti zato što je ispalio još hitaca prateći njihovo kretanje iza zaklona, a nije bilo nikog drugog u blizini.¹⁴⁵²

403. Poručnik Van der Weijden je zaključio da je upotrebljeno oružje poluautomatska snajperska puška M76 ili M91.¹⁴⁵³ Ova puška bi omogućila strijelcu da brzo ispalji niz hitaca, što ne bi bilo moguće s puškom repetirkom.¹⁴⁵⁴ Poručnik Van der Weijden je objasnio da je Zečija Glava udaljena najmanje 1.200 metara od mjesta događaja, te da je ta udaljenost van dometa snajperske puške M76 i M91.¹⁴⁵⁵ Hicima ispaljenim iz te vrste oružja izuzetno je teško pogoditi pokretne mete na udaljenosti od 1.200 metara.¹⁴⁵⁶ Kada je na njih otvorena vatra, svjedokinja W-50 i Fata Guta su se kretale, što pokazuje da ih je strijelac mogao pratiti pogledom.¹⁴⁵⁷ S obzirom na raspoložive optičke nišane za snajperske puške M76 odnosno M91, strijelac ne bi mogao pratiti ciljeve s lokacije Zečija Glava.¹⁴⁵⁸ Čak i da su mu bili dostupni bolji nišani, strijelac zbog trajanja leta metka ne bi mogao reagovati na kretanje ciljeva.¹⁴⁵⁹ Prema riječima poručnika Van der Weijdena, strijelac koji je pucao u svjedokinju W-50 i Fatu Gutu sigurno je bio na nekom drugom položaju, koji se nalazi na istom pravcu kao i Zečija Glava.¹⁴⁶⁰

404. Jugoistočno od mjesta događaja bio je položaj bosanskih Muslimana, ali s njega se to mjesto nije jasno vidjelo.¹⁴⁶¹ Prema riječima poručnika Van der Weijdena, ti hici, dakle, nisu bili ispaljeni s te lokacije.¹⁴⁶² Između Zečije Glave i mjesta događaja bio je napušteni prostor, takozvana "ničija zemlja".¹⁴⁶³ Prema riječima poručnika Van der Weijdena, sa Zečije Glave je bilo moguće da se neko prikrade u taj prostor.¹⁴⁶⁴ Prema njegovom mišljenju, snajperisti su se zaista i prikrali na ničiju zemlju i zauzeli položaje u jednoj od napuštenih kuća, koje su se nalazile 300 do 475 metara od

¹⁴⁴⁹ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2866 – 2867, 2868, 2873, 2882 – 2883, 2884 – 2885, P290, str. 2 (zapečaćeno); P293, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-50; P294, Službeni izvještaj, str. 1, 3-4.

¹⁴⁵⁰ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2875.

¹⁴⁵¹ Svjedokinja W-50, 28. februar 2007., T. 2869.

¹⁴⁵² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁵³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁵⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁵⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁵⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁵⁷ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁵⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁵⁹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51.

¹⁴⁶⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 51. *Vidi takođe* D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 19.

¹⁴⁶¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 52-53.

¹⁴⁶² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 52-53.

¹⁴⁶³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 52-53.

¹⁴⁶⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 52-53.

mjesta događaja.¹⁴⁶⁵ On je objasnio da, kada snajperista puca iz prostorije u kući, ta prostorija priguši zvuk i vrlo je teško tačno odrediti njegovu lokaciju zbog odjekivanja hitaca među zidovima okolnih kuća.¹⁴⁶⁶

405. Prema riječima poručnika Van der Weijdena, budući da se snajperski napad dogodio ujutro, sunce je strijelcu okrenutom prema zapadu bilo iza leđa, a svjedokinja W-50 i Fata Guta su bile okrenute licem prema suncu.¹⁴⁶⁷ To je, zajedno s optičkim nišanom puške, pružilo optimalne uslove strijelcu da identifikuje ciljeve.¹⁴⁶⁸

Zaključci

406. Pretresno vijeće konstatuje da je Fata Guta pogođena i teško ranjena u šaku dok je išla po vodu na izvor Mošćanica u Gazin-Hanu. Premda je svjedokinja W-50 u svom svjedočenju rekla da su hici ispaljeni sa Zečije Glave, dokazi koje je pružio vještak poručnik Van der Weijden pokazuju da se strijelac nije mogao nalaziti na Zečijoj Glavi zbog nedovoljnog dometa oružja, te da su hici morali biti ispaljeni s napuštenog prostora bliže mjestu događaja. Pretresno vijeće napominje da se iz dokaza ne vidi jasno ko je imao pristup tom napuštenom prostoru i ko je na njega mogao neopaženo doći. Pretresno vijeće, stoga, zaključuje da predloženi dokazi nisu dovoljni da bi se na osnovu njih zaključilo da je na Fatu Gutu pucao snajperista SRK-a s položaja na napuštenom prostoru.

c. Otvaranje snajperske vatre na Šemšu Čovrk 3. maja 1995.

407. Trećeg maja 1995. bilo je sunčano i toplo.¹⁴⁶⁹ Vojna dejstva na području Dobrinje obično su bila intenzivna.¹⁴⁷⁰ Međutim, tog dana je bilo mirno i na snazi je bio prekid vatre.¹⁴⁷¹

408. Na prizemlja stambenih zgrada u Dobrinji C5, koja se nalazi u blizini sarajevskog aerodroma, često se pucalo zbog blizine linije sukoba.¹⁴⁷² Iz tog razloga, stanari su u te zgrade obično ulazili kroz podrum.¹⁴⁷³ Svaka zgrada je imala vlastiti ulaz u podrum, na stražnjoj strani.¹⁴⁷⁴

¹⁴⁶⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 53.

¹⁴⁶⁶ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 53.

¹⁴⁶⁷ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 53.

¹⁴⁶⁸ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 53 – 54.

¹⁴⁶⁹ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4485.

¹⁴⁷⁰ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4502 – 4503.

¹⁴⁷¹ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4485, 4502.

¹⁴⁷² Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4484, P528, str. 1 (zapečaćeno); P104, Plan Sarajeva.

¹⁴⁷³ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4484 – 4486, 4500.

¹⁴⁷⁴ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4485 – 4486.

Šemsa Čovrk, žena stara 27 godina, hodala je prema glavnom ulazu u zgradu broj 4, u ulici Josipa Kraša, držeći za ruku svog petogodišnjeg sina.¹⁴⁷⁵

409. Šemsa Čovrk je bila blizu ulaza kada ju je stražar, koji je bio civil, glasno pozvao.¹⁴⁷⁶ Zastala je i okrenula se prema kućama na liniji sukoba.¹⁴⁷⁷ U tom momentu, metak je pogodio Šemsu Čovrk u desnu stranu abdomena i ona se srušila na zemlju.¹⁴⁷⁸ Jedan njen komšija i još jedan muškarac odnijeli su je u kuću preko puta te zgrade, udaljenu približno pet ili šest metara.¹⁴⁷⁹ Nedugo nakon toga, prebačena je u bolnicu u Dobrinji u kojoj je operisana i u kojoj je ostala sedam dana.¹⁴⁸⁰

410. Poručnik Van der Weijden je zaključio da se strijelac nalazio na 200 do 300 metara od mjesta na kojem je pogođena Šemsa Čovrk, i to u pravcu aerodroma, na teritoriji pod kontrolom SRK-a.¹⁴⁸¹ Svjedokinja W-32 je izjavila da su hici došli s prostora između kuća i da su ispaljeni iz kuća u okolini aerodroma.¹⁴⁸² Te kuće su se takođe nalazile na potezu prema liniji sukoba.¹⁴⁸³ Odgovarajući na pitanje odbrane, svjedokinja W-32 je rekla da je hitac ispaljen "sa strane linije fronta, vjerovatno".¹⁴⁸⁴ Po njenom mišljenju, ti hici nisu bili ispaljeni s aerodroma zato što se s mjesta na kojem je Šemsa Čovrk pogođena ne pruža direktan pogled na aerodrom,¹⁴⁸⁵ nego su ispaljeni iz aerodromskih naselja.¹⁴⁸⁶ Svjedokinja W-32 nije znala ko je pucao na tom području, kao ni odakle je generalno gađana Dobrinja C5.¹⁴⁸⁷ Prema riječima svjedokinje W-32, teritoriju na kojoj su se nalazile zgrade aerodromskog naselja kontrolisao je "agresor".¹⁴⁸⁸

411. Poručnik Van der Weijden nije aerodrom smatrao mogućim izvorom vatre, zato što su se između zgrada Dobrinje C5 i aerodroma prostirala polja na kojima je bilo grmlja, koje je zaklanjalo pogled sa zemlje ili sa niskih položaja.¹⁴⁸⁹ Nadalje, aerodrom je bio pod kontrolom UNPROFOR-a

¹⁴⁷⁵ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4486, P528, str. 1 (zapečaćeno), P529, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁴⁷⁶ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4494, 4498, 4500, P528, str. 1 (zapečaćeno). Odbrana je u unakrsnom ispitivanju pokušala utvrditi tačno mjesto na kojem je Šemsa Čovrk bila kada je pogođena. Prema svjedočenju svjedokinje W-32, Šemsa Čovrk je na putu do ulaza u kuću prošla garažu, koja joj je bila s desne strane, svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4494 – 4495.

¹⁴⁷⁷ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4486 – 4487, 4494, 4499, 4501, P529, str. 2 (zapečaćeno); P530, Video-snimak snajperskih napada (zapečaćeno).

¹⁴⁷⁸ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4487, 4494, P528, str. 1 (zapečaćeno), P529, str. 2 (zapečaćeno); P530, Video-snimak snajperskih napada (zapečaćeno).

¹⁴⁷⁹ Svjedokinja W-32, P528, str. 1 (zapečaćeno), P529, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁴⁸⁰ P471, Medicinska dokumentacija, str. 2 (zapečaćeno); svjedokinja W-32, P528, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁴⁸¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 14. svjedokinja W-32 je tu udaljenost procijenila na približno 100 metara, svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4493; P530, Video-snimak snajperskih napada (zapečaćeno).

¹⁴⁸² Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4493; P530, Video-snimak snajperskih napada (zapečaćeno).

¹⁴⁸³ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4495, 4501 – 4502, 4503.

¹⁴⁸⁴ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4503.

¹⁴⁸⁵ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4501 – 4502.

¹⁴⁸⁶ Svjedokinja W-32, P528, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁴⁸⁷ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4503.

¹⁴⁸⁸ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4492, P528, str. 1 (zapečaćeno). *Vidi takođe* Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2851 – 2852; P288, Karta s oznakama koje je unijela Azra Šišić.

¹⁴⁸⁹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 15.

koji je patrolirao tim područjem uz vrlo stroga pravila o otvaranju vatre na borbe.¹⁴⁹⁰ On je zaključio da su, zapravo kuće, zapadno od mjesta na kojem je pogođena Šemsa Čovrk bile pogodna lokacija za snajpersko djelovanje, koja bi strijelcu dala visinu i omogućila mu da puca sa skrivenog položaja.¹⁴⁹¹ Poručnik Van der Weijden je zaključio da je strijelac pucao s velike udaljenosti zbog razlike u vremenu između zvuka hica i pogotka.¹⁴⁹² On je, osim toga, objasnio da je sa udaljenosti od 200 do 300 metara osobu s petogodišnjim djetetom, čak i golim okom, lako raspoznati kao civila.¹⁴⁹³

412. U okviru unakrsnog ispitivanja, odbrana je sugerisala da se između linije sukoba i mjesta na kojem je Šemsa Čovrk pogođena nalazilo nekoliko ulica i redova zgrada.¹⁴⁹⁴ Svjedokinja W-32 je odgovorila da je između zgrade na broju 4 u ulici Josipa Kraša i linije sukoba bila još samo jedna zgrada.¹⁴⁹⁵ Prema karti koju je odbrana predložila kao dokaz, linija sukoba je u septembru 1995. prolazila posred aerodromskog naselja.¹⁴⁹⁶ Prema tome, kuće koje su u izvještaju Van der Weijdena označene kao mogući snajperski položaji nisu bile na teritoriji koju je kontrolisao SRK.¹⁴⁹⁷ Međutim, druga karta, koju je kao dokaz predložilo tužilaštvo, pokazuje da je linija sukoba prolazila neposredno iza prvih zgrada na istočnoj strani aerodromskog naselja, tako da su se neki od mogućih snajperskih položaja zaista nalazili na teritoriji pod kontrolom SRK-a.¹⁴⁹⁸ Nadalje, linija sukoba, kako ju je označio Ismet Hadžić, prolazila je kroz jednu zgradu.¹⁴⁹⁹ Nema nikakvih naznaka da taj dio linije sukoba nije bio isti 1994. i 1995. godine. Ismet Hadžić, komandant 1. dobrinjske brigade/155. brdske brigade, objasnio je da se linija razdvajanja nije mijenjala od početka do kraja rata.¹⁵⁰⁰ Linija sukoba prolazila je duž ulice koja siječe naselje Dobrinja 5, duž rijeke i pokraj sela na putu prema aerodromskom naselju.¹⁵⁰¹ Ismet Hadžić je u svom svjedočenju, osim toga, rekao da je linija razdvajanja između snaga ABiH-a i VRS-a bila tek ulica "širine pet metara".¹⁵⁰² Prema njegovim riječima, u jednom dijelu naselja bile su snage bosanskih Muslimana, a na drugoj strani ulice, u drugim zgradama, bile su snage bosanskih Srba.¹⁵⁰³

¹⁴⁹⁰ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 15.

¹⁴⁹¹ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 15.

¹⁴⁹² P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 14.

¹⁴⁹³ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 16.

¹⁴⁹⁴ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4501.

¹⁴⁹⁵ Svjedokinja W-32, 4. april 2007., T. 4501.

¹⁴⁹⁶ D164, Karta Dobrinje s oznakama koje je unijela svjedokinja W-32; P328, Karta s oznakama koje je unio Ismet Hadžić; Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3201.

¹⁴⁹⁷ D164, Karta Dobrinje s oznakama koje je unijela svjedokinja W-32; P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 16.

¹⁴⁹⁸ P330, Karta s oznakama koje je unio Ismet Hadžić. *Vidi takođe* D360, Izvještaj vještaka Ivana Stamenova, str. 31.

¹⁴⁹⁹ P330, Karta s oznakama koje je unio Ismet Hadžić.

¹⁵⁰⁰ Ismet Hadžić, 5. mart 2007., T. 3198.

¹⁵⁰¹ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3204 – 3205; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3020 – 3021.

¹⁵⁰² Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3213.

¹⁵⁰³ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3213. *Vidi takođe* svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2762; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3835 (zatvorena sjednica), P387, str. 28 (zapečaćeno).

413. Na osnovu informacije da je žrtva pogođena jednim metkom i da se najbliže zgrade iz kojih je taj hitac mogao biti ispaljen nalaze na udaljenosti od najmanje 200 metara, poručnik Van der Weijden misli da je malo vjerovatno da je Šemsa Čovrk pogođena iz mitraljeza.¹⁵⁰⁴ On je zaključio da je taj hitac najvjerovatnije ispaljen iz snajperske puške M76 ili M91.¹⁵⁰⁵

Zaključci

414. Pretresno vijeće konstatuje da je Šemsa Čovrk, civil, pogođena i teško ranjena dok je hodala ulicom Josipa Kraša na Dobrinji C5. Međutim, Vijeće nije u mogućnosti da zaključi da je ta žrtva pogođena sa snajperskog položaja na teritoriji pod kontrolom SRK-a. Dokazi u vezi s tačnom lokacijom linije sukoba u aerodromskom naselju izrazito su protivrječni i ne navode na neki nepobitan zaključak. Prema karti koju je odbrana predložila kao dokaz, linija sukoba je prolazila sredinom aerodromskog naselja i, shodno tome, kuća koja je u izvještaju poručnika Van der Weijdena označena kao mogući snajperski položaj ne bi bila na teritoriji pod kontrolom SRK-a. Na drugoj karti, koju je tužilaštvo predložilo kao dokaz, prikazano je kako se linija sukoba proteže iza prvih zgrada na istočnoj strani aerodromskog naselja, čime je otvorena mogućnost da su snajperski položaji bili na područjima pod kontrolom SRK-a. Pretresno vijeće, osim toga, ima u vidu da u jednoj od zgrada iz koje je Šemsa Čovrk mogla biti pogođena bile stacionirane obje vojske. U svjetlu svih dokaza, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je ta žrtva pogođena sa položaja na teritoriji pod kontrolom SRK-a.

5. Granatiranje u periodu na koji se odnosi Optužnica

415. Prema procjeni Davida Harlanda, na Sarajevo je u ratu ispaljeno oko pola milion granata: "Nekad smo mogli s velikom tačnošću odrediti otkud su ispaljene, a nekad nismo. U gotovo sto posto slučajeva kada smo mogli utvrditi izvor, uz izuzetak od dva do tri slučaja, utvrdili smo da su ispaljene sa srpske strane".¹⁵⁰⁶ On je, osim toga, izjavio da je u periodu od 1993. do 1995. godine na Sarajevo padalo približno 1.000 granata dnevno, uz zatišje 1994. godine zbog prekida vatre koji je bio na snazi te godine.¹⁵⁰⁷

416. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak da je SRK raspolagao modifikovanim avionskim bombama i da ih je lansirao sa zemlje.¹⁵⁰⁸ Osim toga, postoje dokazi da je SRK upotrebljavao

¹⁵⁰⁴ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 14.

¹⁵⁰⁵ P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 14.

¹⁵⁰⁶ David Harland, P2, MT. 28668 – 28669.

¹⁵⁰⁷ David Harland, P1, MT. 26937. *Vidi takođe* svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2559; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3073.

¹⁵⁰⁸ *Vidi par.* 107 gore.

avionske bombe, fosforne zapaljive bombe i drugo improvizovano oružje.¹⁵⁰⁹ Nedžib Đozo je objasnio da su "srpske snage" koje su se nalazile na obroncima Trebevića punile plinske boce eksplozivom, stavljale auto gume oko tih boca i sa Osmica ih gurale niz padinu.¹⁵¹⁰ U jednom izvještaju UNPROFOR-a zabilježeno je da je u večernjim satima 27. avgusta 1995., "vojska bosanskih Srba sa Špicaste stijene zakotrljala bure puno goriva i eksploziva koje je eksplodiralo u podnožju. To su učinili dva puta. Iako to nije dovelo do žrtava, prouzrokovalo je veliki strah među tamošnjim stanovništvom".¹⁵¹¹

(a) Granatiranje od strane SRK-a

417. Izvedeni su dokazi o tome da je civilno stanovništvo grada Sarajeva redovno bilo meta granatiranja od strane SRK-a,¹⁵¹² uključujući intenzivno granatiranje modifikovanim avionskim bombama u Sarajevu i drugdje na frontu.¹⁵¹³ Pretresno vijeće je saslušalo iskaze da je SRK, zahvaljujući tome što je imao položaje na brdima oko grada, a Sarajevo je smješteno u dolini, mogao potpuno nesmetano granatirati Sarajevo.¹⁵¹⁴ Kao što je to opisao Martin Bell, "teret bombardovanja pao je na civile koji nisu mogli otići iz grada".¹⁵¹⁵

418. Major Eimers je istakao da su oficiri bosanskih Srba za vezu obično priznavali da je otvorena vatra s njihove strane, ali, "ako smo mi mislili da je u pitanju civilni cilj, oni bi ga često proglasili vojnim ciljem".¹⁵¹⁶ Isto tako, brigadir Mohatarem je u svom svjedočenju rekao da bi "srpski komadanti", kada bi im UNPROFOR predočio informacije o snajperskom djelovanju i granatiranju, priznavale da su otvarale vatru na svoje vojne protivnike, ali ne bi priznavale da su gađale civile.¹⁵¹⁷ Prema mišljenju brigadira Mohatarema, "zapravo ih nije bilo briga za to".¹⁵¹⁸ Potpukovnik Konings je objasnio da je, po njegovom mišljenju, u gradu Sarajevu bilo vrlo malo

¹⁵⁰⁹ Vidi *takođe* Milimir Šoja, 25. april 2007., T. 5121 – 5126; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5240 – 5241, 5263 – 5264; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5801; Ljuban Mrković, 13. juli 2007., T. 8223 – 8224.

¹⁵¹⁰ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3711 – 3713. Vidi *takođe* gore Odjeljak II.B.2.(b)(ii) Modifikovane avionske bombe.

¹⁵¹¹ P21, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 28. avgusta 1995., str. 5.

¹⁵¹² Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 962 – 963; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 703; Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 639, 651 – 652; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3074 – 3075; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3211; Rialda Musaeferić, 28. februar 2007., T. 2936; Huso Palo, P 162, str. 2; Tarik Žunić, P185, str.3; svjedok W-57, P538, str. 2 (zapečaćeno); Ronald Eimers, P584, str. 2, 4, P585, str. 4, 5, 6, 7; P10, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 10. decembar 1994., str. 5 - 6; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 2; P343, Protestno pismo Ruperta Smitha generalu Mladiću od 26. juna 1995. Vidi *takođe* P777, Dnevni izvještaj Komande 1. ilidžanske pješadijske brigade od 21. juna 1995., str. 2; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6959.

¹⁵¹³ Vidi, *na primjer*, P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 75; Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4918 – 4919; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2471; Ekrem Suljević, P310, str. 2.

¹⁵¹⁴ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4687. Vidi *takođe* P617, Video-snimak razgovora s Radovanom Karadžićem.

¹⁵¹⁵ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5279. Vidi *takođe* John Jordan, P267, str. 6.

¹⁵¹⁶ Ronald Eimers, P585, str. 4, 20. april 2007., T. 4786. Vidi *takođe* gore, Odjeljak II.B.1(a) VRS i SRK.

¹⁵¹⁷ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 709 – 710.

¹⁵¹⁸ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 709 – 710.

vojnih ciljeva, te da je među incidentima granatiranja o kojima je on vodio istragu bilo najviše onih u kojima nije bilo vojnih ciljeva.¹⁵¹⁹

419. Major Veljović, koji je svjedočio kao svjedok odbrane, odbacio je sugestiju da je SRK namjerno granatirao civilno stanovništvo i područja unutar linija sukoba, tvrdeći da "[n]alog po Bašćaršiji i Ćengić Vili i ostalim centrima iz naoružanja teškog nije nikada izdat ni u jedan dio grada osim na linije razdvajanja snaga po položajima vojske. Po položajima vojske djelovalo se minobacačima, ali je zabranjeno isključivo bilo po svim dijelovima [...] da se ne smije gađati".¹⁵²⁰ On je nadalje objasnio da "[n]ema kakvih nema tehničkih grešaka i šta se sve ne dešava", da projektil može promašiti metu za 50 do 100 metara i pasti "u urbani deo grada" zbog, na primjer, nedovoljnog punjenja, vlažnog baruta ili zato što je vojnik "u psihičkom rastrojstvu" zaboravio izmjeriti pravi ugao.¹⁵²¹

420. Više svjedoka je izrazilo mišljenje prema kojem je granatiranje bilo neselektivno.¹⁵²² David Harland je objasnio da težište granatiranja 1993. i 1994. godine više nije bilo na vojnim ciljevima, pri čemu je to vjerovatno bilo izraženije u drugoj polovini 1994. Umjesto toga, granatirana su, po svemu sudeći nasumično, gusto naseljena civilna područja kako bi se na velikom broju mjesta izazvao mali broj žrtava.¹⁵²³ Potpukovnik Konings je u svom svjedočenju rekao da je jedna od posljedica korištenja minobacača za "uznemirujuću vatru", za što su korišteni u Sarajevu, bila nanošenje velike patnje, i to posebno civilima.¹⁵²⁴

421. Milan Mandilović se sjeća da je 16., 17. i 18. juna 1995., kada je počela ofanziva ABiH-a, Sarajevo intenzivno granatirano: "Počela [je] strašna detonacija po gradu da je palo puno granata".¹⁵²⁵ "Pokušaj [...] da [se] deblokira grad" i drugi napad na tržnicu Markale koji je izvršen 28. avgusta 1995. su Milanu Mandiloviću "ostal[i] u pamćenju" "zbog toga što su to momenti bili ponovnog destruiranja i to masovnog, strašnog".¹⁵²⁶

422. U izvještajima UNPROFOR-a zabilježeni su brojni incidenti granatiranja dijelova Sarajeva pod kontrolom bosanskih Muslimana, od kojih su mnogi doveli do žrtava.¹⁵²⁷ U približno pola

¹⁵¹⁹ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3560.

¹⁵²⁰ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5754, 5806. *Vidi takođe* Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8085, 12. juli 2007., T. 8109, 8112; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8158.

¹⁵²¹ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5854 – 5855, 5856.

¹⁵²² Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3211, 3236; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3074 – 3075; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1993; svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2553; Tarik Žunić, P185, str. 3; svjedok W-156, P625, str. 11 (zapečaćeno); John Jordan, P267, str. 6. *Vidi takođe* P619, Video-snimak granatiranja Sarajeva.

¹⁵²³ David Harland, 15. januar 2007., T. 330 – 331; David Harland, P1, MT. 26951. *Vidi takođe* John Jordan, P267, str. 7.

¹⁵²⁴ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3560.

¹⁵²⁵ Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 617 – 618. *Vidi takođe* par. 784 – 785 gore.

¹⁵²⁶ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 570 – 571.

¹⁵²⁷ *Vidi* ispod Odjeljak IIE.7.b Fizičke posljedice. Na primjer, *vidi* P12, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji od 14. aprila 1995., str. 2; Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3705 – 3706.

istraga o granatiranju kojima je u periodu od avgusta 1994. do novembra 1995., prisustvovao Bogdan Vidović bilo je civilnih žrtava.¹⁵²⁸

423. Svjedoci su opisali civilna područja koja su redovno granatirana. Među tim područjima su bili parkovi, groblja, pijace i mjesta na koja su ljudi išli po vodu.¹⁵²⁹ Azra Šišić se sjeća da je zbog granatiranja bilo "rizikantno" otići 100 do 200 metara dalje od svoje stambene zgrade po hranu.¹⁵³⁰

424. Sanjin Hasanefendić je u svom svjedočenju rekao da je cijela opština Novo Sarajevo bila izložena artiljerijskoj vatri, ali dodao je da su na udaru najviše bila stambena naselja Trg heroja, Pofalići i Velešići.¹⁵³¹ Nefa Šljivo je govorila o granatiranju Hrasnice, a svjedokinja W-82 je izjavila da je u Sokolovićima bilo mnogo granatiranja.¹⁵³² Dokazi, osim toga, pokazuju da su civilne zgrade bile redovno granatirane i da su granate redovno padale vrlo blizu privatnih kuća.¹⁵³³ Više svjedoka je govorilo o granatiranju njihovih domova i okoline sa Špicaste stijene i drugih područja pod kontrolom bosanskih Srba.¹⁵³⁴ Svjedokinja W-12 je rekao da se u vezi s granatiranjem nije moglo učiniti ništa osim staviti vreće pijeska uz prozore kuća i dekama pokriti prozore.¹⁵³⁵

425. Kao što je to bio slučaj prije perioda na koji se odnosi Optužnica, bolnice unutar linija sukoba granatirane su i gađane snajperima.¹⁵³⁶ Pretresno vijeće je saslušalo iskaze o tome da je u periodu na koji se odnosi Optužnica Državna bolnica pogođena desetak puta, a granate su padale i u kompleks bolnice.¹⁵³⁷ Južni dio bolnice, okrenut prema liniji fronta, oštećen je mnogo više nego drugi dijelovi.¹⁵³⁸ Svjedoci su izjavili da je vatra otvarana sa Jevrejskog groblja, Grbavice, Trebevića i Vraca.¹⁵³⁹ Milan Mandilović je izjavio da su svi spratovi bolnice oštećeni razornim djelovanjem artiljerijskog oružja i da ni jedan bolnički prozor nije ostao čitav.¹⁵⁴⁰

¹⁵²⁸ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2066 – 2067.

¹⁵²⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 345; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1993; P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 24. juni 1995., str. 3; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 3.

¹⁵³⁰ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2830. *Vidi takođe* Rialda Musaefendić, P295, str. 4.

¹⁵³¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2303, 2391; P232, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić. *Vidi takođe* Predrag Carkić, 19. juni 2007., T. 6870 – 6871; D70, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić; P850, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 9. juli 1995., str. 2, 11.

¹⁵³² Nefa Šljivo, P531, str. 2, P532, str. 2; svjedok W-82, P228, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁵³³ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3603; svjedok W-57, P538, str. 2 (zapečaćeno); Nefa Šljivo, P531, str. 2, P532, str. 2; Protestno pismo UNPROFOR-a, 2. decembar 1994., str. 3.

¹⁵³⁴ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2062; Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3603; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1510; Sanela Dedović, P110, str.2; svjedok W-12, P307, str. 2 (zapečaćeno); Tarik Žunić, P185, str. 2 – 3.

¹⁵³⁵ Svjedok W-12, P307, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁵³⁶ *Vidi* Odjeljak II.C.a. Snajpersko djelovanje i granatiranje područja unutar linija sukoba od strane SRK-a.

¹⁵³⁷ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1071.

¹⁵³⁸ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 563 – 564, 18. januar 2007., 604; P47, Fotografija Državne bolnice.

¹⁵³⁹ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 564; Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1070 – 1071, 29. januar 2007., T. 1143. *Vidi takođe* Odjeljak II.B.3 Zone odgovornosti i linije sukoba SRK-a i I. korpusa ABiH-a.

¹⁵⁴⁰ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 563 – 564, 584; P47, Fotografija Državne bolnice.

426. Prema riječima svjedoka, 1994. i 1995. godine u neposrednoj blizini Državne bolnice nije bilo vojnih objekata.¹⁵⁴¹ Milan Mandilović, ljekar u Državnoj bolnici, u svom svjedočenju je rekao da u periodu na koji se odnosi Optužnica nikad nije vidio da ABiH otvara minobacačku vatru iz kruga bolnice, kao ni tenkove ili teško naoružanje ABiH-a u bolničkom kompleksu ili oko njega.¹⁵⁴² On je napomenuo da bi, zbog toga što se bolnica nalazila između dvije ulice, za to trebalo oružje s manevarskim sposobnostima koje pomenuta oruđa nisu imala.¹⁵⁴³ General-major Karavelić je napomenuo da se njegovo komandno mjesto nalazilo 200 do 300 metara od bolnice i izjavio je da je bez odlaganja slao policajce da istraže dojave o otvaranju vatre iz Državne bolnice i bolnice Koševo i da "nikad ni[je] uspio otkriti" ništa što bi ukazivalo na to da je u blizini bolnice bilo pokretnih minobacača.¹⁵⁴⁴ Međutim, svjedok T-60 je izjavio da je od sredine 1994. do novembra 1995. svake sedmice na približno 20 metara od bolničke kapije i unutar bolničkog kruga viđao top iz kojeg je uglavnom gađano naselje Vraca.¹⁵⁴⁵ Prema riječima svjedoka T-60, bosanski Srbi su odgovarali na to tek kad su njihovi položaji gađani iz teške artiljerije.¹⁵⁴⁶

427. Granatirana je i bolnica Koševo i njena okolina.¹⁵⁴⁷ General-major Nicolai je u svom svjedočenju rekao da je SRK granatirao bolnicu Koševo 16. maja 1995.¹⁵⁴⁸ On je izjavio da se štab jedne jedinice ABiH-a nalazio u blizini stadiona "Zetra", koji je od bolnice Koševo bio udaljen oko jedan kilometar.¹⁵⁴⁹ General-major Karavelić je izjavio da nije bilo moguće potvrditi da je 1. korpus otvorio vatru iz kruga bolnice.¹⁵⁵⁰ Međutim, postoje dokazi da je ABiH otvarala vatru iz okoline bolnice. U izvještaju vojnih posmatrača UN-a od 17. juna 1995. zabilježeno je da bolnica Koševo jeste pogođena, ali da su na tom području takođe primijećene "ispaljene granate".¹⁵⁵¹ Svjedok T-61, ljekar bosanski Srbin koji je radio u bolnici Koševo do januara 1994., u svom svjedočenju je rekao da je tokom cijelog rata u okolini bolnice bilo vojnika.¹⁵⁵² Međutim, general-major Nicolai je u svom svjedočenju rekao da bi SRK morao biti "krajnje neprecizan" da bi promašio Štab ABiH-a za jedan kilometar i umjesto njega pogodio bolnicu.¹⁵⁵³

¹⁵⁴¹ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1068 – 1069, 29. januar 2007., T. 1121 – 1122; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 562.

¹⁵⁴² Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 562.

¹⁵⁴³ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 562.

¹⁵⁴⁴ Vahid Karavelić, P494, GT. 12030.

¹⁵⁴⁵ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8796, 8799 – 8801, 8846 – 8850, 8853 – 8857; P916, Karta s oznakama koje je unio svjedok T-60 (zapečaćeno).

¹⁵⁴⁶ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8796, 8799 – 8800.

¹⁵⁴⁷ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1993; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 992 – 995; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7870 – 7873; Fadila Serdarević, P641, str. 6.

¹⁵⁴⁸ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 992.

¹⁵⁴⁹ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 992 – 995. *Vidi takođe* P391, Izvještaj UNPROFOR-a, 17. novembar 1994., str. 2.

¹⁵⁵⁰ Vahid Karavelić, P494, GT. 11884.

¹⁵⁵¹ P891, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a, od 17. juna 1995., str. 13-14.

¹⁵⁵² Svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7832 – 7833, 7855-7856, 7860.

¹⁵⁵³ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 992 – 995.

428. Iskaz svjedoka T-60 u vezi s tim da se u blizini Državne bolnice nalazio top nije potkrepljen drugim dokazima. Bakir Nakaš, direktor Državne bolnice, nije potvrdio da je u kompleksu Državne bolnice ili u njenoj neposrednoj okolini bilo pripadnika ABiH-a.¹⁵⁵⁴ Njegov iskaz je potvrdio Milan Mandilović, ali njemu tokom unakrsnog ispitivanja nisu postavljena pitanja u vezi s prisustvom ABiH-a u bolnici i njenoj okolini. Iz dokaza u vezi s bolnicom Koševo ne vidi se da je u samom kompleksu bolnice bilo pripadnika ABiH-a. Nema dokaza da se u periodu na koji se odnosi Optužnica civilni status bolnica promijenio. U svjetlu svih dokaza s tim u vezi, uključujući dokaze u vezi sa vještinom minobacačkih posada, Pretresno vijeće se uvjerilo da je SRK namjerno gađao obje bolnice. Prema međunarodnom humanitarnom pravu, bolnice nisu legitimni vojni ciljevi.

429. "Plavi putevi", uspostavljeni početkom 1994. godine, bili su kopneni putevi kojima su se u Sarajevo mogle dopremiti osnovne potrepštine, poput hrane i lijekova, i kojima su civili mogli putovati iz jednog područja na drugo.¹⁵⁵⁵ Jedan od tih plavih puteva, koji su neki od svjedoka zvali "put za konvoje", išao je preko Igmana u Hrasnicu. Svjedoci su izjavili da je put za konvoje kontrolisala ABiH i da su ga koristili ABiH, civili i radnici humanitarnih organizacija.¹⁵⁵⁶ Međutim, potpukovnik Louis Fortin je na putu za konvoje viđao samo humanitarne konvoje UNHCR-a i bosanskih Muslimana i nije nikad vidio vojne konvoje ABiH-a, kao ni da se tuda prevozilo oružje ABiH-a.¹⁵⁵⁷ Prema riječima drugih svjedoka, bilo je nemoguće sa sigurnošću reći koriste li taj put u određenom trenutku civili ili ABiH. Major Eimers je izjavio da su se ponekad ista vozila koristila i u vojne i u civilne svrhe, te da je taj put bio najprometniji po mraku.¹⁵⁵⁸

430. Postoje dokazi da SRK nije pravio razliku između raznih korisnika puta za konvoje i da je otvarao vatru na sve: UN, civile, vojno osoblje, konvoje humanitarne pomoći i osoblje nevladinih organizacija.¹⁵⁵⁹ Pukovnik Hussain Ijaz, vojni posmatrač UN-a iz Pakistana, u svom svjedočenju je rekao da je, kada se neko vozilo kretalo putem za konvoje, "čovjek mogao biti siguran da će na njega biti otvorena vatra" s Iidže.¹⁵⁶⁰ Po mišljenju Davida Harlanda, SRK je u periodima intenzivnijih napetosti pucao na konvoje, pokušavajući ih zaustaviti.¹⁵⁶¹ General Smith je izjavio da je očekivao da bosanski Srbi pokušaju zatvoriti put za konvoje u sklopu strategije "održavanja što

¹⁵⁵⁴ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1068 – 1069, 29. januar 2007., T. 1121 – 1122.

¹⁵⁵⁵ David Harland, 16. januar 2007., T. 461, P2, MT. 28638; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3237; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569.

¹⁵⁵⁶ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1842; Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 687; Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5405; Ronald Eimers, P585, str. 7. *Vidi takođe* par. 125 gore, u vezi s Igmanom.

¹⁵⁵⁷ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 547. *Vidi takođe* Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4812–4813.

¹⁵⁵⁸ Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4811 – 4812.

¹⁵⁵⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 344; Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 651 – 652; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4811 – 4812, P584, str. 3, P585, str. 7; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3237; Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5406 – 5409; P203, Izvještaj UNPROFOR-a, 14. septembar 1994., str. 4, 7; P20, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 8. juli 1995., str. 3.

¹⁵⁶⁰ Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5406 – 5409; P634, Karta Sarajeva s oznakama koje je unio Hussain Ijaz. *Vidi takođe* Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 650 – 651; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4808, 4812 – 4813, P585, str. 6.

¹⁵⁶¹ David Harland, 15. januar 2007., T. 345.

čvršće opsade", jer je to bio jedan od rijetkih puteva kojim se moglo vršiti snabdijevanje Sarajeva.¹⁵⁶² Prilikom unakrsnog ispitivanja, brigadni general Fraser je prihvatio da se taj put mogao smatrati "legitimnim vojnim ciljem", pod uslovom da se "ne ubijaju civili".¹⁵⁶³

431. U svom Završnom podnesku, odbrana iznosi argument da je put za konvoje bio "legitimni vojni cilj" tvrdeći da su tim putem "prolazili i konvoji UNPROFOR-a, ali njegovi pravi gospodari bili su Vlada BiH-a i ABiH".¹⁵⁶⁴ Tužilaštvo tvrdi da su se putem za konvoje služili civili, UN i ABiH, te da "SRK nije mogao biti siguran da je neki cilj vojni. Vatra koju je SRK otvarao na Igmanski put bila je neselektivna" i predstavlja još jedan primjer "propusta optuženog da postupi u skladu s načelom razlikovanja".¹⁵⁶⁵

432. Tokom maja, juna i jula 1995., SRK je granatirao i UNPROFOR.¹⁵⁶⁶ Prema riječima Davida Harlanda, to granatiranje je predstavljalo pokušaj da se ograniče posmatračke aktivnosti UN-a.¹⁵⁶⁷ Dana 29. juna 1995., na zgradu PTT-a ispaljene su tri minobacačke granate.¹⁵⁶⁸ Dvije od tih minobacačkih granata pogodile su zgradu PTT-a, a jedna je pala pokraj nje.¹⁵⁶⁹ Prema mišljenju potpukovnika Fortina, SRK je direktno gađao zgradu PTT-a:

"Pukovnik Meille je telefonirao Indiću, koji nije poricao da su to oni uradili, međutim rekao je da meta nismo mi već bosanski minobacački položaji smješteni u blizini PTT. Ovakve stvari su se događale i ranije, ali su Srbi preciznije gađali. Ovo smo shvatili kao upozorenje da ne koristimo naše sopstvene minobacače protiv njih."¹⁵⁷⁰

(b) Granatiranje od strane ABiH-a

433. Odbrana je ispitala svjedoke u vezi s mogućnošću da je ABiH otvarala vatru na vlastiti narod unutar linija sukoba. Predočeni su dokazi da je ABiH otvarala vatru na područja u gradu

¹⁵⁶² Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3310, P334, str. 9 – 10. *Vidi takođe* David Harland, 16. januar 2007., T. 461, 464 – 465; P24, Izvještaj UNPROFOR-a, 12. mart 1995., str. 1 – 2; P25, Telegram UNPROFOR-a, 14. mart 1995., str. 2; P11, Izvještaj o primjeni Sporazuma o obustavi neprijateljstva, 29. mart 1995., str. 4; P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 24. juni 1995., str. 4.

¹⁵⁶³ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1842.

¹⁵⁶⁴ Završni podnesak odbrane, par. 59 – 60.

¹⁵⁶⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 375.

¹⁵⁶⁶ David Harland, 15. januar 2007., T. 345 – 346; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 716 – 717; P17, Izvještaj UNPROFOR-a od 30. juna 1995.; D12, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 19. maj 1995., str. 2; P843, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 23. jula 1995., str. 2 – 3; P893, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a od 22. juna 1995. str. 3; P898, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 3. jula 1995., str. 2; D140, Naređenje komandanta SRK-a kojim se zabranjuju vatrena dejstva po snagama UN-a, 25. juli 1995.; P745, Izvještaj vojne policije UNPROFOR-a od 27. avgusta 1995. *Uporedi* Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5875 – 5876.

¹⁵⁶⁷ David Harland, 15. januar 2007., T. 346. *Vidi takođe* P17, Izvještaj UNPROFOR-a, 30. juni 1995.

¹⁵⁶⁸ Louis Fortin, P27, str. 15; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 3.

¹⁵⁶⁹ Louis Fortin, P27, str. 15.

¹⁵⁷⁰ Louis Fortin, P27, str. 15. *Vidi takođe* P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 3. U izvještaju UNPROFOR-a, u kojem se govori o granatiranju, navodi se sljedeće: "Srbi, po svemu sudeći, ne zaziru od dejstava protiv bosanske artiljerije u blizini objekata UN-a. Moguće je da blizinu bosanskog oružja koriste kao zgodan izgovor za gađanje UNPROFOR-a, kao što je to, po svemu sudeći bio slučaj sa sinočnjim granatiranjem zgrade PTT-a.", D183, Izvještaj štaba UNPROFOR-a o situaciji, 1. juli 1995., str. 2.

Sarajevu.¹⁵⁷¹ Brigadni general Fraser se sjeća da su 18. i 19. septembra 1995., u razmaku od približno 40 minuta, na grad izvršena dva napada iz minobacačkog oružja.¹⁵⁷² U oba incidenta granate su pale na isto mjesto, zbog čega je broj žrtava bio dvostruko veći.¹⁵⁷³ Analiza kratera, izvršena u sklopu istrage o tim događajima koju je policija BiH provela u saradnji s UNPROFOR-om, pokazala je da su granate doletjele iz dva različita pravca; jedni projektili su doletjeli s teritorije pod kontrolom SRK-a, a drugi projektili s teritorije pod kontrolom bosanskih Muslimana.¹⁵⁷⁴ Brigadni general Fraser je za taj događaj rekao da su ga "izazvali Srbi, ali dovršili su ga Bosanci, Muslimani".¹⁵⁷⁵

434. Prema riječima svjedoka T-60, ABiH je pucala sa Alipašinog polja preko Vojničkog Polja, koje je od Alipašinog Polja bilo udaljeno 100 metara, i mnoge zgrade na Vojničkom Polju bile su "oštećen[e] više sa one strane gdje je bila Armija Bosne i Hercegovine nego sa one strane gdje je bila srpska vojska".¹⁵⁷⁶ Pretresno vijeće podsjeća da su se Alipašino Polje i Vojničko Polje nalazili na teritoriji pod kontrolom ABiH-a.¹⁵⁷⁷

435. Međutim, kapetan korvete Knustad je u svom svjedočenju rekao da u istragama u kojima su oni učestvovali nije utvrđeno da je ABiH granatirala bosanske Muslimane.¹⁵⁷⁸ On je, osim toga, napomenuo sljedeće: "Bili smo potpuno svjesni činjenice da vojska vlade nije imala mnogo teškog naoružanja".¹⁵⁷⁹

436. Nadalje, prema riječima Johna Jordana, glasine da je ABiH pucala na bosanske Muslimane kružile su među raznim grupama ljudi u Sarajevu i okolini, a "posebno među ljudima na strani vojske bosanskih Srba".¹⁵⁸⁰ Ni John Jordan ni general Smith nisu vjerovali tim glasinama.¹⁵⁸¹ John Jordan je u svom svjedočenju rekao da "misli da [ABiH] to nije mogla izvesti, a da to svi ne saznaju".¹⁵⁸²

437. Svjedoci su, osim toga, izjavili da su čuli da je ABiH inscenirala incidente za potrebe propagande ili da bi stekla simpatije, ali oni sami nisu vidjeli te incidente. Brigadni general Fraser

¹⁵⁷¹ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2639, P267, str. 6; svjedok T-7, 19. juni 2007., T. 6843 – 6844; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6254 – 6255.

¹⁵⁷² David Fraser, 7. februar 2007., T. 1779.

¹⁵⁷³ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1779.

¹⁵⁷⁴ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1779 – 1780.

¹⁵⁷⁵ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1778.

¹⁵⁷⁶ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8795 – 8796.

¹⁵⁷⁷ *Vidi* par. 121 gore i par. 902 ispod. *Vidi takođe* svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7432, 7458; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52; T-60, 25. juli 2007., T. 8815 – 8817, 8843 – 8844; D352, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-60 (zapečaćeno).

¹⁵⁷⁸ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2006 – 2007., 2030, 2042 – 2043.

¹⁵⁷⁹ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2006 – 2007., 2034. *Uporedi* Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5857, 5916 – 5917.

¹⁵⁸⁰ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2640.

¹⁵⁸¹ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2640; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3338, 3340.

¹⁵⁸² John Jordan, 21. februar 2007., T. 2640.

se sjeća da su mu vojnici UNPROFOR-a, Francuzi, rekli da su vidjeli vojnike ABiH kako snimaju inscenirani napad na djecu, u kojem niko zapravo nije povrijeđen, za emitovanje na televiziji.¹⁵⁸³

Prema riječima Davida Harlanda, UN u Sarajevu je vjerovao da bosanski Muslimani žele da mediji vide kako bosanski Srbi napadaju, zbog čega su ponekad morali da stvore uslove za to.¹⁵⁸⁴ Martin Bell je u svom svjedočenju rekao da su ABiH i Vlada bosanskih Muslimana bili u vrlo kritičnoj situaciji, posebno u vezi s relativnim nedostatkom teškog naoružanja, tako da je jedini način na koji bi mogli probiti opsadu bio "napadima s gubicima", što su i pokušavali učiniti.¹⁵⁸⁵ Međutim, on je takođe iznio stav da, uprkos tome što su pokušaji razbijanja opsade, izazivanje simpatija i intervencije vanjskog svijeta bili u interesu "vladinih snaga", njemu nije poznat "niti jedan dokaz da su te snage otvarale vatru na svoj narod kako bi to postigle" i nije vjerovao takvim pričama.¹⁵⁸⁶

438. U okviru unakrsnog ispitivanja, general Smith je izjavio da je čuo da su se ABiH i Vlada bosanskih Muslimana služili civilnim stanovništvom kako bi "postigli određene vojne i političke ciljeve", ali nikad nije vidio nikakve dokaze koji bi potkrepljivali takve tvrdnje "koje je uvijek iznosila druga strana".¹⁵⁸⁷ Osim toga, Ismet Hadžić je osporio tvrdnju odbrane da je ABiH "izazivala napade u Sarajevu" kao "provokacije" kojima je željela skrenuti pažnju s korištenja tunela.¹⁵⁸⁸ On je izjavio: "Izlazili smo [kroz tunel] da taj обруč koji je bio oko Sarajeva odstranimo i da [agresora] otjeramo što više od Sarajeva da bi mogli živjeti u Sarajevu".¹⁵⁸⁹

6. Slučajevi snajperskog djelovanja koji su reprezentativni primjeri "kampanje"

439. Osim napada navedenih u prilogu Optužnici, tužilaštvo je izvelo dokaze o konkretnim slučajevima snajperskog djelovanja koji nisu navedeni u tom prilogu, odnosno u Drugom prilogu Optužnici. Ti dokazi se, između ostalog, odnose na događaje u kojima je granatiranje s položaja SRK-a i sa drugih lokacija prouzročilo stradanje civila.¹⁵⁹⁰ Pretresno vijeće neće govoriti o svima

¹⁵⁸³ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1781.

¹⁵⁸⁴ David Harland, P2, MT. 28699. *Vidi takođe* svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3817 – 3818, 3895, 16. mart 2007., T. 3908 – 3909 (zatvorena sjednica), P387, str. 15 (zapečaćeno); svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7180 – 7181; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8484.

¹⁵⁸⁵ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5286 – 5287.

¹⁵⁸⁶ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5266 – 5267.

¹⁵⁸⁷ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3342, 3343.

¹⁵⁸⁸ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3288 – 3289.

¹⁵⁸⁹ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3289.

¹⁵⁹⁰ *Vidi*, na primjer, *Granatiranje Hrasnice, Sokolovića i Butmira iz Ilidže, 17. novembar 1994.*: Ronald Eimers, P584, str. 3; *Granatiranje Opštine Centar iz Mrkovića, 22. maj 1995.*: P798, Službeni izvještaj, str. 1 – 2 (zapečaćeno); *Granatiranje Opštine Centar iz Grbavice, 11. juni 1995.* P220, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta; Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2094, 2100 – 2101; *Granatiranje Alipašino Polja sa Ilidže, 22. juni 1995.* svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1212, 1217, 1224, 1230, 1233, 1235 – 1238, 1240 – 1241, 31. januar 2007., T. 1264 – 1265, 1. februar 2007., T. 1350 – 1351, 1379 – 1381, 1384 – 1393; svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2534 – 2537; Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3495 – 3496, 3499 – 3500; P121, Više izvještaja o granatiranju Geteove ulice broj 12 (zapečaćeno); P122, Skica mjesta granatiranja; P125, Niz fotografija u vezi s granatiranjem Geteove ulice broj 12; P130, Vještačenje KDZ-a od 18. jula 1995.; *Granatiranje Dobrinje iz Lukavice, 25. juni 1995.*: P800, Službeni izvještaj od 26. juna 1995. (zapečaćeno); P801, Vještačenje KDZ-a od 26. septembra 1995; *Granatiranje ulice Koševo sa Zlatišta, 26. juni 1995.*: P325, Službeni izvještaj od 26. juna 1995.; *Granatiranje zgrade televizije iz Rajlovca, 29. juni 1995.* svjedok W-116, P550, str. 2 – 3 (zapečaćeno); *Granatiranje Novog Sarajeva iz Mrkovića i Bioskog, 30. juni 1995.*: P233, Izvještaj o kriminalističkoj-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 30. juna 1995., str. 2; P234, Niz fotografija u vezi sa granatiranjem

njima. Međutim, uzelo ih je u obzir u svom vijećanju. Pretresno vijeće će, kao primjer, u nastavku teksta prikazati jedan od tih događaja.

(a) Slučajevi snajperskog djelovanja koji nisu navedeni u prilogu Optužnici

440. Dana 28. juna 1995., približno u 10:30 sati, modificirana avionska bomba pogodila je stambenu zgradu u Geteovoj ulici, broj 5.¹⁵⁹¹ U eksploziji je poginulo troje ljudi, a sedmero je ranjeno.¹⁵⁹² Eksplozija je razorila stanove na pet spratova, pri čemu je dio stanova potpuno uništen, dok su drugi djelimično uništeni.¹⁵⁹³ Sve tri osobe koje su poginule i svih sedam osoba koje su ranjene živjele su u toj stambenoj zgradi.¹⁵⁹⁴

441. U jednom od stanova su pronađeni ostaci projektila.¹⁵⁹⁵ Ti ostaci su poslani na analizu.¹⁵⁹⁶ Utvrđeno je da su ti ostaci raketni motori i ploča, koji "najvjerovatnije potiču od pogonskog sklopa modificirane avio-bombe FAB - 250, kalibra 325 mm".¹⁵⁹⁷ Na osnovu tragova i "zatečenog stanja", utvrđeno je da je azimut iznosio 261 stepeni, uz dopušteno odstupanje od 25 stepeni, što upućuje na to da je projektil ispaljen iz pravca Ilidže, odnosno sa teritorije pod kontrolom SRK-a.¹⁵⁹⁸

442. Berko Zečević, vještak tužilaštva za modificirane avionske bombe, analizirao je dokaze u vezi s tim granatiranjem. U svom izvještaju je izjavio da je azimut iznosio 285 stepeni, pri čemu je udaljenost sa koje je projektil ispaljen bila 6.000 metara, što je "šira zona Butila".¹⁵⁹⁹ Ilidža se nalazi jugozapadno od Alipašino Polja, dok se Butila nalaze sjeverozapadno od Alipašino

Paromlinske ulice, str. 2; P235, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 16. jula 1995.; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2307 – 2311; *Granatiranje Novog Sarajeva s Vraca, 18. juli 1995.*; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2311 – 2314, 2361 – 2367, 2369 – 6370; P236, Službeni izvještaj od 19. jula 1995.; P238, Vještačenje KDZ-a od 22. septembra 1995.; P237, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 18. jula 1995.; P849, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji od 19. jula 1995., str. 19; *Granatiranje stambene zgrade u starom gradu sa špicaste stijene, 28/29. avgust 1995.* Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3603. Za dokaze relevantne za granatiranje s drugih, navedenih lokacija, *vidi*, na primjer, *Granatiranje Državne bolnice, kraj ljeta 1994.* Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 564, 566 – 567, 18. januar 2007., T. 595; *Granatiranje stambene zgrade u Hrasnom, 5. juli 1995.* Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2376 – 2377; *Granatiranje autobusa u Dobrinji, 18. avgust 1995.* svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1325 – 1333, 1335, 1. februar 2007., T. 1349 – 1351, 1418 – 1421; P148, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 18. avgusta 1995. (zapečaćeno).

¹⁵⁹¹ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1241, 31. januar 2007., T. 1286 – 1287, 1. februar 2007., T. 1350 – 1351; svjedok W-28, P276, str. 2; P138, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 28. juna 1995. (dalje u tekstu: Forenzički izvještaj), str. 1.

¹⁵⁹² Svjedok W-28, P276, str. 2; P140, Službena zabilješka od 27. jula 1995., str. 1; P141, Službeni izvještaj od 28. juna 1995., str. 2; Pretresno vijeće napominje da je u P138 zabilježeno da je dvoje ljudi smrtno stradalo i da je šestoro ljudi ranjeno, P138, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1. svjedok W-138 je u svom svjedočenju rekao da su kasnije informacije pokazale da je bilo više žrtava, svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1293 – 1294.

¹⁵⁹³ P139, Niz fotografija u vezi s granatiranjem Geteove ulice, broj 5, str. 3 – 4; P141, Službeni izvještaj, str. 2; svjedok W-138 je u svom svjedočenju rekao da su razorena tri sprata, svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1289 – 1292. *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 151. Pretresno vijeće napominje da fotografije pokazuju da su stanovi na tri sprata potpuno razoreni, a da se na stanovima ispod njih vide značajna oštećenja. Osim toga, Pretresno vijeće napominje da je svjedok W-138 potvrdio da je snimio te fotografije, svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1289, 1294.

¹⁵⁹⁴ P141, Službeni izvještaj, str. 2.

¹⁵⁹⁵ Svjedok W-28, P276, str. 2; P141, Službeni izvještaj, str. 1 – 2.

¹⁵⁹⁶ P142, Vještačenje od 25. jula 1995., str. 1.

¹⁵⁹⁷ *Ibid*, str. 3.

¹⁵⁹⁸ P141, Službeni izvještaj, str. 2; P138, Izvještaj o kriminalističko-forenzičkoj pretrazi lica mjesta, str. 1; svjedok W-138, D32, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁵⁹⁹ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 151.

Polja.¹⁶⁰⁰ Pretresno vijeće napominje da zaključak bosanskohercegovačke policije pretpostavlja veliko dopušteno odstupanje i da je 281 stepen u granicama tog odstupanja. Pretresno vijeće nadalje ima u vidu da je domet avionske bombe FAB-250 između 5.780 i 7.680 metara.¹⁶⁰¹

Zaključak

443. Pretresno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije posjedovala modifikovane avionske bombe.¹⁶⁰² Pretresno vijeće se uvjerilo da je ta modifikovana avionska bomba ispaljena s teritorije pod kontrolom SRK-a, bilo sa Ilidže ili iz Butila, i da ju je ispalio pripadnik SRK-a. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da je u toj eksploziji poginulo troje ljudi, a ranjeno sedmero, i da su sve žrtve bili civili koji su stanovali u stambenoj zgradi u Geteovoj ulici br. 5.

(b) Slučajevi granatiranja navedeni u prilogu Optužnice

(i) Granatiranje Livanjske ulice 8. novembra 1994.

444. Za vrijeme rata, Ismet Alić je živio na Koševskom Brdu, a Fikret Mujezinović u Livanjskoj ulici, u opštini Centar, uprkos opasnosti koju je predstavljalo nasumično snajpersko djelovanje i granatiranje.¹⁶⁰³ Oni su izjavili da je to bilo isključivo stambeno područje, s kućama, školom i policijskom stanicom na kraju Livanjske ulice, te da u blizini nije bilo vojnih objekata.¹⁶⁰⁴ Međutim, tu je bila kuhinja Crvenog krsta i, u jednoj od obližnjih ulica, vojna kuhinja ABiH-a.¹⁶⁰⁵ Fikret Mujezinović je u svom svjedočenju rekao da su se u vojnoj kuhinji pripremali obroci za vojnike ABiH-a raspoređene na linijama sukoba u Sarajevu. Kuhinja je bila zatvorena tokom dana; zatvarala se u 5:00 sati i ponovo otvarala tek u 17:00 sati, kako bi se vojnicima hrana mogla dostaviti između 20:00 i 24:00 sati, ili do 5:00 sati, kada bi ulice obično bile prazne. Svi koji su radili u kuhinji nosili su civilnu odjeću i nikome u uniformi nije bilo dozvoljeno da priđe kuhinji, čak ni vojnicima koji su se vraćali s fronta.¹⁶⁰⁶ Muškarci su nosili hranu vojnicima na položajima udaljenim približno dva do dva i po kilometra.¹⁶⁰⁷ Procijenjeno je da je linija sukoba od tog mjesta

¹⁶⁰⁰ D59, Vojna karta sarajevskog područja.

¹⁶⁰¹ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 88.

¹⁶⁰² *Vidi* par. 107 gore.

¹⁶⁰³ Ismet Alić, P640, str. 8; Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2792.

¹⁶⁰⁴ Ismet Alić, P640, str. 8; Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2794.

¹⁶⁰⁵ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2793; D87, Karta s oznakama koje je unio Fikret Mujezinović, 27. februar 2007. Ta ulica se sada zove ulica Antuna Hangija, a ranije se zvala Mitra Trifunovića.

¹⁶⁰⁶ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2793 – 2794.

¹⁶⁰⁷ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2806.

bila udaljena jedan kilometar.¹⁶⁰⁸ Dana 8. novembra 1994. na snazi je bio prekid vatre i već neko vrijeme nije bilo granatiranja.¹⁶⁰⁹

445. Dana 8. novembra 1995., između 15:15 i 18:00 sati, na Livanjsku ulicu su pale tri granate.¹⁶¹⁰ Ismet Alić, koji je tada bio dječak, spremao se igrati fudbal s prijateljima na igralištu u Livanjskoj ulici, približno 300 metara od školskog igrališta. Na tom mjestu je bilo 10 do 15 ljudi, uključujući djecu koja su se vraćala iz škole.¹⁶¹¹ Fikret Mujezinović, kuhar u kuhinji Crvenog krsta, nalazio se u kancelariji Udruge veterana, gdje je dijelio pakete porodicama mrtvih i ranjenih.¹⁶¹² U približno 15:00 sati, Lejla Hodžić, djevojčica stara između 12 i 14 godina, došla je u njegovu kancelariju i tražila paket. Budući da su se paketi dijelili tek nakon 18:00 sati, Fikret Mujezinović joj je rekao da dođe kasnije. Lejla Hodžić je otišla pješke kući, koja se nalazila na broju 26, udaljena 25 do 30 metara od te kancelarije.¹⁶¹³

446. Odjednom se začuo zvuk nečega što se brzo kretalo popraćen glasnom eksplozijom (dalje u tekstu: prva granata).¹⁶¹⁴ Eksplozija je bacila Ismeta Alića preko ograde pored koje je stajao i on se, u strahu od daljnjeg granatiranja, sklonio u jedan stan.¹⁶¹⁵ Fikret Mujezinović, koji se nalazio u kancelariji Udruge veterana, pao je na pod da bi kasnije otvorio vrata i vidio "gelere i ono kako padaju već po onom betonu".¹⁶¹⁶ Otrčao je do mjesta na kojem je eksplodirala granata, koje nije bilo daleko.¹⁶¹⁷

447. Prema riječima Ismeta Alića, šrapnel nastao eksplozijom nanio mu je povredu na obrazu, a dvojica njegovih drugova, Adis Tinjak i Čeha Čehajić /pravo ime: Amer/ ranjena su u stomak i brzo odvezena u bolnicu.¹⁶¹⁸ Ismeta Alića su odvezli u bolnicu pola sata kasnije. Još uvijek u obrazu ima komad šrapnela.¹⁶¹⁹ Dječak Dino Blekić je zadobio smrtonosne povrede stomaka i u bolnici je preminuo.¹⁶²⁰ Žena po imenu Nena Deljanin teško je ranjena u zgradi na broju 26 i po dolasku u bolnicu konstatovano je da je mrtva.¹⁶²¹ Fikret Mujezinović je u svom svjedočenju rekao da je već

¹⁶⁰⁸ Ismet Alić, P640, str. 9; Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2806.

¹⁶⁰⁹ Ismet Alić, P640, str. 5. Više drugih svjedoka svjedoka opisalo je "zatišje" u borbama u kasnijim mjesecima 1994. godine, *vidi* par. 782 ispod.

¹⁶¹⁰ Pretresno vijeće ima u vidu se Livanjska ulica sada zove ulica braće Begić, Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2825.

¹⁶¹¹ Ismet Alić, P640, str. 5.

¹⁶¹² Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2793.

¹⁶¹³ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2795.

¹⁶¹⁴ Ismet Alić, P640, str. 8; Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2795.

¹⁶¹⁵ Ismet Alić, P640, str. 8.

¹⁶¹⁶ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2795.

¹⁶¹⁷ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2795.

¹⁶¹⁸ Ismet Alić, P640, str. 5; Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2797.

¹⁶¹⁹ Ismet Alić, P640, str. 8.

¹⁶²⁰ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2796; svjedok W-91, 14. mart 1994., T. 3738; P284, Službeni izvještaj od 8. novembra 1994. (dalje u tekstu: Službeni izvještaj), str. 2 (zapečaćeno). Pretresno vijeće napominje da se o žrtvi Dini Blekiću prvo govorilo kao o osobi ženskog pola, a kasnije kao o osobi muškog pola, ali u P284, Službenom izvještaju, str. 2 (zapečaćeno), o žrtvi se govori kao o osobi muškog pola.

¹⁶²¹ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2799, 2804, 2815; P284, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno).

bio podigao Lejlu Hodžić kako bi je stavio u auto kada je shvatio da je ranjena u glavu i da je već preminula. On je, osim toga, rekao da je stavio ostatke njenog mozga u džep svoje jakne i povukao patent-zatvarač.¹⁶²² Svjedok W-91 je u svom svjedočenju rekao da su u toku istrage bosanskohercegovačke policije pronađeni ostaci mozga u lokvi krvi, premda na tom mjestu nije pronašao žrtvu, te da se poslije pokazalo da je Lejla Hodžić bila teško ranjena u glavu i da je izgubila dio mozga.¹⁶²³ Iz službenog izvještaja se vidi da je prva granata prouzročila teško ranjavanje šest osoba i smrt Lejle Hodžić i Nene Deljanin.¹⁶²⁴

448. Odbrana je predočila potvrdu o smrti žrtve Lejle Hodžić, ustvrdivši da se iz te potvrde vidi da joj je mozak ostao netaknut i u glavi.¹⁶²⁵ Prema tvrdnjama odbrane, ako je njen mozak ostao netaknut, on nije mogao biti na ulici kao što je to prikazano u video-snimku događaja koji je uvršten u spis.¹⁶²⁶ Odbrana je, osim toga, izjavila da je bosanskohercegovačka policija, po nalogu istražnog sudije, napravila "rekonstrukciju" mjesta događaja. Oba ta argumenta iznijeta su kao potkrepa tvrdnji odbrane da je prvo granatiranje bilo inscenirano.¹⁶²⁷

449. Istragu o padu prve granate na Livanjsku ulicu proveli su i Francuski bataljon UNPROFOR-a i bosanskohercegovačka policija. Lokalna policija je na mjesto događaja stigla 20 do 45 minuta nakon eksplozije. Fikret Mujezinović se sjeća da su obezbijedili mjesto događaja i tražili da djeca ostanu u školskoj zgradi jer se "očekivala i druga granata".¹⁶²⁸ Istražni tim bosanskohercegovačke policije pronašao je u krateru u asfaltu zabijena stabilizatorska krila, kao što se često dešava na mekšim površinama.¹⁶²⁹ To što su se stabilizatorska krila zabila u krater, zajedno s drugim popratnim okolnostima, navelo je intendanskog zastavnika Richarda Higgsa na zaključak da je "minobacač vjerovatno ispaljen s dodatnim punjenjem".¹⁶³⁰ Kriminalistička istraga je trajala približno "sat i po, dva sata", i dotad se već bilo smračilo.¹⁶³¹ Kao što se raspravlja u nastavku ovog dijela, približno u to vrijeme u Livanjsku ulicu su pale još dvije granate.

¹⁶²² Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2798; P283, Fotografija s oznakama koje je unio Fikret Mujezinović.

¹⁶²³ Svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3776, 3777 (djelimično zatvorena sjednica); P377, Video-snimak prve granate u Livanjskoj ulici od 8. novembra 1994.

¹⁶²⁴ P284, Službeni izvještaj, str. 1, 2 (zapečaćeno). *Uporedi*, Ismet Alić je u bolnici vidio krvavu odjeću dvije ranjene osobe i kasnije saznao za troje djece koja su poginula u istom granatiranju, Ismet Alić, P640, str. 9.

¹⁶²⁵ *Vidi* svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3778 – 3779 (djelimično zatvorena sjednica), 3782 – 3783 (djelimično zatvorena sjednica); D127, Potvrda o smrti Lejle Hodžić, 8. novembar 1994.

¹⁶²⁶ Svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3734, 15. mart 2007., T. 3782 – 3783.

¹⁶²⁷ Svjedok W-91, 15. mart 2007., 3782 – 3783; P377, Video-snimak prve granate u Livanjskoj ulici.

¹⁶²⁸ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2799 – 2800, 2809. *Vidi takođe* P284, Službeni izvještaj (zapečaćeno).

¹⁶²⁹ Svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3750; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4711, 4717; P578, Izvještaj UNPROFOR-a od 9. novembra 1994., str. 2; D85, Službeni izvještaj o granatiranju 8. novembra 1994. (dalje u tekstu: Službeni izvještaj), str. 6. *Vidi takođe* Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5034.

¹⁶³⁰ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5034.

¹⁶³¹ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2800, 2810.

450. Po dolasku istražitelja UNPROFOR-a, bosanskohercegovačka policija je spriječila pripadnika tog bataljona da izvadi stabilizatorska krilca prve granate iz tla.¹⁶³² Istražitelji UNPROFOR-a su ubrzo nakon toga otišli, rekavši da će se vratiti za dvadesetak minuta.¹⁶³³ Međutim, istražitelji UNPROFOR-a su se na mjesto pada prve granate u Livanjskoj ulici vratili tek sutradan, nakon što su medijima dali izjavu da je njihovom istražnom timu uskraćen pristup mjestu događaja.¹⁶³⁴

451. Istragom bosanskohercegovačke policije utvrđeno je da je prva granata doletjela sa "agresorskih položaja" "iz pravca pet stepeni od sjevera prema zapadu", i eksplodirala ispred kuće br. 26 u 15:25 sati.¹⁶³⁵ U kasnijem i detaljnijem izvještaju KDZ-a o istrazi kaže se da je ta granata ispaljena iz pravca sjeverozapada, iz "prav[ca] Poljin[a]", i da je utvrđeno da je upadni ugao iznosio 62 stepeni.¹⁶³⁶ Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu je, osim toga, utvrdilo da je model minobacačkog projektila kalibra 82 mm bio M74, kakav je ranije koristila JNA.¹⁶³⁷ Izvještaj UNPROFOR-a odgovara zaključcima bosanskohercegovačke policije i u njemu se kaže da je "najsumnjivija zona" između Brijega i Izlaza, "na srpskoj strani", malo prema sjeverozapadu u odnosu na Livanjsku ulicu.¹⁶³⁸

452. Intendantski zastavnik Higgs je u svom svjedočenju rekao da je, s obzirom na upadni ugao i položaj stabilizatorskih krilaca projektila koja su pronađena uglavljen na mjestu događaja, moguće da je granata ispaljena sa Poljina, približno 500 do 600 metara sjeverno od linije sukoba.¹⁶³⁹ Pretresno vijeće ima u vidu da je Livanjska ulica od linije sukoba bila udaljena približno između 700 i 1.000 metara, što znači da se izvor vatre nalazio s druge strane linije sukoba i prilično daleko od nje, na Poljinama, na području sjeverozapadno od Sarajeva pod kontrolom 1. bataljona 3. sarajevske brigade SRK-a.¹⁶⁴⁰

453. Odbrana sugerše da je istraga bosanskohercegovačke policije o prvom granatiranju nastavljena 9. novembra 1994.¹⁶⁴¹ Fikret Mujezinović je izjavio da ništa ne zna o tome i u svom svjedočenju je rekao da su istražitelji donijeli svoje zaključke 8. novembra 1994., na kraju

¹⁶³² Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2799 – 2800.

¹⁶³³ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2809; svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3747.

¹⁶³⁴ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2815 – 2816; svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3754.

¹⁶³⁵ P284, Službeni izvještaj, str. 1, 2 (zapečaćeno).

¹⁶³⁶ D85, Službeni izvještaj, str. 6.

¹⁶³⁷ Svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3738; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4710; D85, Službeni izvještaj, str. 6; P578, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 1.

¹⁶³⁸ Svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3755; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4722; D85, Službeni izvještaj, str. 4; P578, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 2 – 3.

¹⁶³⁹ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5035.

¹⁶⁴⁰ Ismet Alić, P640, str. 9; Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2806 – 2807; P595, Karta s oznakama koje je unio Richard Higgs. Za dokaze o kontroli SRK-a nad područjem Poljina, *vidi* Odjeljak II.B.3(d) ispod. *Vidi takođe* Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7076-7077; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7135-7136; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8404, 8409.

¹⁶⁴¹ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2810; svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3788 – 3789.

uviđaja.¹⁶⁴² Prema svjedočenju svjedoka W-91, bosanskohercegovačka policija se sutradan zaista vratila u Livanjsku ulicu, ali je to učinila je to kako bi provela istragu o drugom i trećem granatiranju kasnije istoga dana, kao i da bi izvršila "rekonstrukciju" mjesta događaja prvog granatiranja za potrebe istrage UNPROFOR-a, kao što joj je naložio istražni sudija.¹⁶⁴³

454. Tužilaštvo je izvelo dokaze o istragama u vezi s prvim granatiranjem, dok je odbrana na uvrštenje u spis podnijela dokaze o dvije granate koje su pale kasnije, jedna u 17:25 sati, a druga u 17:30 sati.¹⁶⁴⁴ U izvještaju bosanskohercegovačke policije koji je odbrana podnijela na uvrštenje u spis pominje se istraga UNPROFOR-a u vezi s prvom granatom koja je pala ispred kuće br. 26, dok je lokalna policija istraživala dvije kasnije granate koje su pale oko kuće br. 36.¹⁶⁴⁵ Izvještaj bosanskohercegovačke policije takođe sadrži zaključak da je "neosporno [...] da su sve tri mine ispaljene sa neprijateljskih položaja".¹⁶⁴⁶ Kada se sagledaju zajedno, izvještaji UNPROFOR-a o granatiranju Livanjske ulice govore o ukupno tri incidenta, kao što je slučaj i sa izvještajima bosanskohercegovačke policije.

455. Kao što je rečeno gore u tekstu, Livanjska ulica je 8. novembra 1994. granatirana još dva puta, u 17:25 i u 17:30 sati. Druga granata je pala u 17:25 sati i eksplodirala na asfaltu preko puta kuće na broju 36, približno 30 do 40 metara iza mjesta na kojem su se skupili ljudi, u blizini ulaza u školsku zgradu, na pločniku na desnoj strani ulice, gledano sa istoka prema zapadu.¹⁶⁴⁷ "Za par minuta iza toga" u dvorište kuće na broju 36, sedam do deset metara od mjesta pada druge granate, pala je treća granata.¹⁶⁴⁸ Jedna žena, po imenu Razija Šteta, pronađena je ranjena na ulici, a Muharem Alađuz je lakše ranjen šrapnelom dok je organizovao da se Razija Šteta odveze u bolnicu.¹⁶⁴⁹ Razija Šteta je podlegla zadobijenim povredama.¹⁶⁵⁰

456. Istrage KDZ-a i UNPROFOR-a o drugoj i trećoj granati provedene su istovremeno, ali nezavisno jedna od druge, dana 9. novembra 1994.¹⁶⁵¹ Premda se zaključci istražnih timova u nekoliko pitanja podudaraju, timovi su došli do različitih zaključaka u pogledu mogućeg pravca doleta. U svom Završnom podnesku, odbrana je ukazala na tu nedosljednost.¹⁶⁵² U izvještaju KDZ-a utvrđeno je da je upadni ugao druge i treće granate, minobacačke granate M68 kalibra 82 mm,

¹⁶⁴² Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2810, 2812.

¹⁶⁴³ Svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3734, 3754 – 3755, 15. mart 2007., T. 3788 – 3789.

¹⁶⁴⁴ P578, Izvještaj UNPROFOR-a; P284, Službeni izvještaj (zapečaćeno); D84, Izvještaj UNPROFOR-a; D85, Službeni izvještaj.

¹⁶⁴⁵ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4705; D85, Službeni izvještaj, str. 3.

¹⁶⁴⁶ D85, Službeni izvještaj, str. 7.

¹⁶⁴⁷ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2801, 2810; D84, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 1; D85, Službeni izvještaj, str. 2; Ismet Alić, P640, str. 8.

¹⁶⁴⁸ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2801; svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3748; D84, Izvještaj UNPROFOR, str. 1; D85, Službeni izvještaj, str. 3.

¹⁶⁴⁹ Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2801; D85, Službeni izvještaj, str. 3, 9 – 12.

¹⁶⁵⁰ D85, Službeni izvještaj, str. 3, 11, 14.

¹⁶⁵¹ Svjedok W-91, 15. mart 2007., T. 3790.

koju je takođe ranije koristila JNA, iznosio 67 stepeni.¹⁶⁵³ U tom izvještaju je zaključeno da su te granate ispaljene "iz pravca 20 stepeni od istoka, vjerovatno sa šireg rejona Špicaste stijene koji je pod okupacijom agresora", premda se kasnije u izvještaju kaže da je granata ispaljena iz pravca sjeveroistoka.¹⁶⁵⁴ Na pitanje o tom prikazu vjerovatnog pravca doleta u izvještaju KDZ-a, intendantski zastavnik Higgs je u svom svjedočenju rekao da je došlo do terminološke greške u navođenju pravca, a ne u balističkom izračunavanju; rekao je da: "konfiguracija ovog kratera dobra".¹⁶⁵⁵ Mirza Sabljica tu grešku pripisuje činjenici da je Dragan Mioković, inspektor koji je sastavio taj izvještaj, bio istražitelj za ubistva.¹⁶⁵⁶ U nastavku izvještaja KDZ-a se kaže da su granate doletjele iz pravca sjeveroistoka.¹⁶⁵⁷ Mirza Sabljica i intendantski zastavnik Higgs su protumačili izraz "20 stepeni od istoka" kao "od sjevera prema istoku", odnosno kao sjeveroistok.¹⁶⁵⁸ U tome se zaključci obojice podudaraju.¹⁶⁵⁹

457. Istragom UNPROFOR-a utvrđeno je da je "očigledno" da je te dvije granate ispalio isti minobacač, kao i da je upadni ugao tih dviju granata bio između 70 i 75 stepeni.¹⁶⁶⁰ UNPROFOR je zaključio da je za ispaljivanje granata kalibra 82 mm sa teritorije pod kontrolom SRK-a, ugao morao biti manji od 60 stepeni.¹⁶⁶¹ Shodno tome, UNPROFOR je utvrdio da se "može zaključiti da je najsumnjivija zona pod kontrolom BiH".¹⁶⁶²

458. Nepodudaranje u pogledu pravca doleta pripisano je činjenici da se tim UNPROFOR-a služio finskim tablicama gađanja za minobacačke granate kalibra 82 mm, a te tablice se razlikuju od tablica za minobacače koje je proizvela JNA, kojima se služio istražni tim bosanskohercegovačke policije.¹⁶⁶³ Mirza Sabljica je u svom svjedočenju rekao da su dva tima koristila "drugačija punjenja i domete" i da je primijetio da je za minobacač s "maksimalnim punjenjem nulto plus šest dodatnih, njegov domet upola manji nego ovoga minobacača od 82 mm koji se proizvodio u bivšoj Jugoslaviji".¹⁶⁶⁴ Odgovarajući na pitanje odbrane, Mirza Sabljica je ponovio da je pravac doleta definitivno bio sjeveroistok, a odbio je govoriti o izvoru vatre, bilo da je to Špicasta stijena, Grdonj, Orlovac ili druge lokacije prema sjeveroistoku, jer se nije bavio tim pitanjem.¹⁶⁶⁵ Mirza Sabljica je

¹⁶⁵² Završni podnesak odbrane, par. 190.

¹⁶⁵³ D85, Službeni izvještaj, str. 6.

¹⁶⁵⁴ D85, Službeni izvještaj, str. 3.

¹⁶⁵⁵ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5038.

¹⁶⁵⁶ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4726.

¹⁶⁵⁷ D85, Službeni izvještaj, str. 6.

¹⁶⁵⁸ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4726, 4764 – 4766; Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5038 – 5039.

¹⁶⁵⁹ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4766 – 4767; Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5039.

¹⁶⁶⁰ D84, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 2.

¹⁶⁶¹ D84, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 3.

¹⁶⁶² D84, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 3.

¹⁶⁶³ Svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3757. U vezi s razlozima za korištenje različitih tabela gađanja iz minobacača, *vidi* Per Anton Brennskag, P345, str. 2.

¹⁶⁶⁴ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4729.

¹⁶⁶⁵ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4775 – 4776.

takođe odbacio sugestiju odbrane da je granata mogla doletjeti sa sjeverozapada, jer su tragovi šrapnela na tlu bili toliko jasni da nije moglo doći do takve greške.¹⁶⁶⁶

459. Intendantski zastavnik Higgs je u svom svjedočenju rekao da konfiguracija tragova rasprsnuća ukazuje na to da je upadni ugao bio bliži rasponu od 60 do 65 stepeni, kako je i utvrđeno u bosanskohercegovačkoj istrazi.¹⁶⁶⁷ Procjena prema kojoj je taj ugao između 60 i 65 stepeni "daje minobacaču daleko veći domet" i otvara mogućnost da su granate "ispaljene s udaljenosti veće od četiri kilometra" i "preko linije sukoba i prilično daleko od nje".¹⁶⁶⁸ Intendantski zastavnik Higgs je, osim toga, uzeo u obzir činjenicu da niko nije čuo kada su druga i treća granata ispaljene, premda su granate proletjele pokraj vrlo gusto naseljenih mjesta. On je takođe uzeo u obzir da nema svjedoka koji su vidjeli "strahovit bljesak na ustima cijevi" minobacača nakon otvaranja vatre, koji bi se po zimskom vremenu u 17:25 sati vidio izdaleka.¹⁶⁶⁹ On je izjavio da su te granate mogle biti ispaljene sa položaja na drugoj strani linije sukoba, iza strmog nasipa, što bi prigušilo zvuk.¹⁶⁷⁰ Intendantski zastavnik Higgs je izjavio da je, prema njegovom iskustvu, "najlogičnije da se položaj" sa kojeg su ispaljene druga i treća granata nalazi na teritoriji pod kontrolom SRK-a, premda u odgovoru na pitanje odbrane nije mogao kategorički isključiti mogućnost da je ta granata doletjela s teritorije pod kontrolom ABiH-a.¹⁶⁷¹

460. Pretresno vijeće ima u vidu da su i bosanskohercegovačka policija i UNPROFOR utvrdili da su druga i treća granata doletjele iz pravca sjeveroistoka. To su potvrdili intendantski zastavnik Higgs, Mirza Sabljica i svjedok W-91, koji su svi izjavili da je vatra otvorena s teritorije pod kontrolom SRK-a.¹⁶⁷² Odbrana je, pozivajući se na jedan od izvještaja UNPROFOR-a o tom granatiranju, sugerisala da su druga i treća granata ispaljene s teritorije pod kontrolom ABiH-a.¹⁶⁷³

461. U vezi s mogućom svrhom takvih napada iz minobacačkog oružja, intendantski zastavnik Higgs je rekao da "jedan projektil ispaljen u centar naseljenog mjesta" ne otvara mogućnost postizanja bilo kakvog vojnog cilja.¹⁶⁷⁴ Jedina moguća svrha jeste "prouzročiti civilne žrtve i, u osnovi, utjerati strah u kosti ljudima na tom području".¹⁶⁷⁵ Po njegovom mišljenju, pauza od nekoliko minuta između pada druge i treće granate na Livanjsku ulicu nije imala nikakvu vojnu

¹⁶⁶⁶ Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4775 – 4776.

¹⁶⁶⁷ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5042; P590, Dodatak Informativnom izvještaju Richarda Higgisa, str. 3.

¹⁶⁶⁸ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5047.

¹⁶⁶⁹ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5043.

¹⁶⁷⁰ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5042 – 5043.

¹⁶⁷¹ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5044, 5100 – 5103.

¹⁶⁷² Svjedok W-91, 14. mart 2007., T. 3734, 3748; D84, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 4; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4765.

¹⁶⁷³ D84, Izvještaj UNPROFOR-a, str. 3.

¹⁶⁷⁴ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5030.

¹⁶⁷⁵ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5036.

svrhu.¹⁶⁷⁶ S obzirom na to da minobacači kalibra 82 mm mogu ispaliti 20 projektila u minuti, tom pauzom se željelo omogućiti da se ljudi s tog područja okupe oko žrtava kako bi im pomogli, i čime bi se "uhvatilo na tom mjestu više ljudi nego što ih je prvobitno bilo", što je "taktika s bombama kojom se služe terorističke organizacije".¹⁶⁷⁷

Zaključci

462. U poslijepodnevnom satima 8. novembra 1994., u Livanjskoj ulici su eksplodirale tri granate. Pretresno vijeće se, na osnovu iskaza većeg broja svjedoka, kao i dokumentarnih dokaza, uvjerilo da je prva granata eksplodirala u Livanjskoj ulici u poslijepodnevnom satima 8. novembra 1994. Pretresno vijeće odbacuje tvrdnju odbrane da je prvo granatiranje bilo inscenirano jer nema nikakvih dokaza u prilog toj tvrdnji i ona je u suprotnosti sa iskazima očevidaca Fikreta Mujezinovića i Ismeta Alića, kao i iskazom svjedoka W-91.

463. Pretresno vijeće prihvata konzistentne dokaze u vezi s pravcem doleta i izvorom vatre za prvu granatu, odnosno, da je doletjela iz pravca sjeverozapada, konkretno sa Poljina, koje su bile pod kontrolom SRK-a. Pretresno vijeće se uvjerilo da su tu granatu ispalili pripadnici SRK-a.

464. Premda su dokazi u vezi s pravcem doleta druge i treće granate koje su pogodile Livanjsku ulicu protivrječni, Pretresno vijeće se, na osnovu iskaza Mirze Sabljice, uvjerilo da je ta protivrječnost posljedica toga što su se istražitelji UNPROFOR-a greškom oslonili na finske tablice gađanja minobacača. Bosanskohercegovačka policija i intendantski zastavnik Higgs zaključili su da je pravac doleta bio sjeveroistok i da su granate doletjele s teritorije pod kontrolom SRK-a. Nadalje, prema riječima intendantskog podoficira Higgsa, domet minobacača kalibra 82 mm, upadni ugao, te njegova druga zapažanja pokazuju da se izvor vatre nalazio iza linije sukoba, dakle na teritoriji pod kontrolom SRK-a. U tim okolnostima, Pretresno vijeće zaključuje da su druga i treća granata ispaljene sa sjeveroistoka, s teritorije pod kontrolom SRK-a, i da su ih ispalili pripadnici SRK-a.

465. Na osnovu dokaza, utvrđeno je da je eksplozija prve granate prouzročila pogibiju tri civila, Lejle Hodžić, Dine Blekića i Nene Deljanin, i teško ranjavanje šest civila. Dokazi takođe pokazuju da je u eksplozijama druge i treće granate ranjeno dvoje civila: Muharem Alađjuz je lakše ranjen, a Razija Šteta je kasnije podlegla povredama. Pretresno vijeće konstatuje da su tri granate koje su pale na Livanjsku ulicu 8. novembra 1994. prouzročile pogibiju najmanje četiri civila i teško ranjavanje najmanje šest civila.

¹⁶⁷⁶ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5045.

¹⁶⁷⁷ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5045.

(ii) Granatiranje buvlje pijace na Baščaršiji 22. decembra 1994.

466. Maglovitog jutra 22. decembra 1994., u približno 9:10 sati, na buvljoj pijaci na Baščaršiji eksplodirale su dvije granate.¹⁶⁷⁸ Baščaršija je dio grada koji je svjedok W-12 dobro poznao, jer je živio na Bistriku, susjednoj četvrti, koja je takođe u starom dijelu grada.¹⁶⁷⁹ Baščaršija je četvrt u starom dijelu Sarajeva, sjeveroistočno od Vrbanja mosta. Riječ je o najvažnijem kulturnom i istorijskom dijelu grada Sarajeva.¹⁶⁸⁰ To područje je bilo pod kontrolom ABiH-a, koja je držala i Bistrik.¹⁶⁸¹ Prema riječima majora Stevana Veljovića, operativnog oficira SRK-a, kuće i zgrade na Baščaršiji bile su zaštićene i ostale su netaknute do kraja rata.¹⁶⁸² Baščaršija, uključujući buvlju pijacu, bila je civilno područje.¹⁶⁸³ Dok je svjedok W-28 izjavio da 22. decembra 1994. nije bilo vojnih dejstava, svjedok W-12 se sjeća da je, osim ovog granatiranja, toga dana bilo samo sporadične pucnjave.¹⁶⁸⁴ Rovovi ABiH-a su se nalazili u Brajkovcu, u podnožju Trebevića, približno 50 metara dijagonalno prema jugu u odnosu na mjesto gdje je svjedok W-12 hodao u vrijeme tog događaja.¹⁶⁸⁵

467. Svjedok W-12 je hodao prema jugu; Baščaršija mu je bila sa zapadne strane, a Trebević sa istočne.¹⁶⁸⁶ Čuo je glasan zvuk nalik na ispaljenje projektila iz nekog moćnog, teškog naoružanja, poput artiljerijskog oruđa ili topa.¹⁶⁸⁷ "Par sekundi" kasnije svjedok W-12 je čuo detonaciju koja ga je navela na zaključak da je ta granata pala na Baščaršiju, premda zbog magle nije vidio gdje je pala.¹⁶⁸⁸ Svjedok W-12 je čuo zvuk ispaljenja jedne granate, ali ne sjeća se jasno ispaljenja druge granate.¹⁶⁸⁹ Međutim, svjedok W-12 je po zvuku zaključio da je ta granata ispaljena s Vidikovca na Trebeviću, koji je bio na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba.¹⁶⁹⁰ Svjedok W-12 nije vidio granatu prilikom ispaljenja, ni u letu.¹⁶⁹¹ Odbrana je u svom Završnom podnesku iznijela argument

¹⁶⁷⁸ Svjedok W-12, 1. mart, T. 3041, 2. mart 2007., T. 3061, 3067 – 3068; D124, Dosje kriminalističke istrage od 22. decembra 1994., str. 7; D101, Izjava Hange Tsorija Hammertona, str. 2; svjedok W-28, P275, str. 2; Nedžib Dozo, 14. mart 2007., T. 3715.

¹⁶⁷⁹ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3039, 2. mart 2007., T. 3071.

¹⁶⁸⁰ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5751 – 5752.

¹⁶⁸¹ Svjedok W-54, 12. februar 2007., T. 1967–1968; svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3042; Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5980; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373 – 7374; P308, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-12; D197, Karta s oznakama koje je unio Milorad Katić. "Stari Grad" je bio pod kontrolom ABiH-a: David Harland, P2, MT. 28631.

¹⁶⁸² Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5751 – 5752. *Vidi takođe* D186, Naređenje komandanta SRK-a za stavljanje jedinica u punu borbenu gotovost od 12. avgusta 1994., str. 2.

¹⁶⁸³ Svjedok W-28, P275, str. 2.

¹⁶⁸⁴ Svjedok W-28, P275, str. 2; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3064.

¹⁶⁸⁵ Svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3065.

¹⁶⁸⁶ Svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3047.

¹⁶⁸⁷ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3037.

¹⁶⁸⁸ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3038, 3043, 2. mart 2007., T. 3048, 3070.

¹⁶⁸⁹ Svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3076 – 3078, P307, str. 2; P308, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-12.

¹⁶⁹⁰ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3039 – 3041, 2. mart 2007., T. 3062, P306, str. 2; P308, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-12. *Vidi takođe* svjedok W-28, P275, str. 2. *Vidi takođe* par. 118 gore.

¹⁶⁹¹ Svjedok W-12, 1. mart 2007., T. 3038 – 3039, 3043.

da su očevici čuli samo zvuk eksplozije, ali da nisu čuli zvuk ispaljenja projektila niti projektil u letu.¹⁶⁹²

468. Prema riječima svjedoka W-12, da su na buvljoj pijaci na Baščaršiji eksplodirale dvije granate kasnije toga dana potvrdili su radio i njegove komšije.¹⁶⁹³ U tim eksplozijama je bilo civilnih žrtava: dva civila su poginula, a sedam ili osam ih je ranjeno, od čega tri teško.¹⁶⁹⁴

469. Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu, Francuski bataljon UNPROFOR-a i dva vojna posmatrača UN-a, major Hanga Tsori Hammerton, vojni posmatrač UN-a iz Kenije, i major Ilonyosi, vojni posmatrač UN-a iz Nigerije, proveli su nezavisne istrage.¹⁶⁹⁵ Na osnovu analize kratera i fragmenata pronađenih na mjestu događaja, bosanskohercegovačka policija je zaključila da su iz topa ili artiljerijskog oruđa ispaljene dvije granate kalibra 76 mm.¹⁶⁹⁶ U krateru nisu pronađena stabilizatorska krilca po kojima bi se moglo zaključiti da je projektil bio minobacačka granata.¹⁶⁹⁷ Na osnovu fragmenata šrapnela koji su mu pokazani, major Hammerton je zaključio da su ispaljene dvije minobacačke granate kalibra 82 mm, ali nije mogao odrediti sa koje udaljenosti.¹⁶⁹⁸ Odbrana je Ekremu Suljeviću iznijela zaključak vojnih posmatrača UN-a u vezi s kalibrom granata. Ekrem Suljević je isključio mogućnost da je projektil bio granata kalibra 82 mm na osnovu dokaza prikupljenih na mjestu događaja, uključujući krater i prikupljene fragmente.¹⁶⁹⁹ On je, osim toga, u svom svjedočenju rekao da je istražni tim po karakterističnim oznakama na fragmentima, prepoznao tu municiju kao municiju koja je bila u naoružanju JNA.¹⁷⁰⁰ Ekrem Suljević je, osim toga, izjavio da među članovima istražnog tima nije bilo razilaženja u ocjeni kalibra.¹⁷⁰¹

470. Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu je izračunalo da je azimut bio 159 stepeni, pravac jugoistok, "koji se poklapa sa pravcem neprijateljskih položaja" na Trebeviću.¹⁷⁰² Prilikom unakrsnog ispitivanja, Ekrem Suljević je objasnio da istražni tim nije izračunao udaljenost s koje je granata ispaljena, kao ni upadni ugao.¹⁷⁰³ Izvještaj vojnih posmatrača UN-a slaže se s KDZ-om u

¹⁶⁹² Završni podnesak odbrane, par. 191.

¹⁶⁹³ Svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3077.

¹⁶⁹⁴ D124, Dosje kriminalističke istrage, str. 2, 3, 4; P833, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 23. decembra 1994., str. 6; P317, Izjave svjedoka; P315, Izvještaj o uvidaju od 22. decembra 1994., str. 1; svjedok W-12, 2. mart 2007., T. 3077; D101, Izjava Hange Tsorija Hammertona, str. 3.

¹⁶⁹⁵ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3114; D101, Izjava Hange Tsorija Hammertona, str. 2.

¹⁶⁹⁶ Ekrem Suljević, P310, str. 3; P315, Izvještaj o uvidaju, str. 1.

¹⁶⁹⁷ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3116 – 3117. *Vidi takođe*, D101, Izjava Hange Tsorija Hammertona, str. 2.

¹⁶⁹⁸ D101, izjava Hange Tsorija Hammertona, str. 2.

¹⁶⁹⁹ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3116, 5. mart 2007., T. 3130 – 3132.

¹⁷⁰⁰ Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3132 – 3133, P310, str. 3.

¹⁷⁰¹ Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3184.

¹⁷⁰² P315, Izvještaj o uvidaju, str. 1; Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3128 – 3129, P310, str. 3; D102, Karta s oznakama koje je unio Ekrem Suljević; svjedok W-28, P275, str. 2.

¹⁷⁰³ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3116.

pogledu pravca doleta, budući da je u njemu zaključeno da je pravac doleta 160 stepeni, što je južno, odnosno jugoistočno od mjesta pada.¹⁷⁰⁴

471. Odbrana u svom Završnom podnesku tvrdi da navodne žrtve incidenta nisu zatečene na mjestu granatiranja, premda je bosanskohercegovačka policija stigla za manje od 15 minuta poslije granatiranja.¹⁷⁰⁵ Nedžib Đozo, koji je vodio istragu o tom granatiranju, s tim u vezi je prilikom unakrsnog ispitivanja potvrdio da poginuli i ranjeni nisu zatečeni na mjestu događaja i rekao da je normalno da istražitelji ne vide tijela na mjestu događaja jer "vi ne možete ostaviti povrijeđene, poginule".¹⁷⁰⁶ Ekrem Suljević se nije složio sa sugestijom odbrane da karakter povreda može biti od pomoći pri određivanju upotrebljene vrste oružja.¹⁷⁰⁷

472. Odbrana tvrdi da su eksplozije na buvljoj pijaci na Baščaršiji bile eksplozije bombe koja je tu ranije postavljena. Međutim, tu tvrdnju nije potkrijepila nikakvim dokazima. Isto tako, nije s tom mogućnošću suočila pripadnika KDZ-a, Ekrema Suljevića. Nedžib Đozo je u svom svjedočenju rekao da među fragmentima pronađenim na mjestu događaja nije bilo onih "koji bi bili napravljeni, to bi bio eksplozivna naprava koja bi to uradila".¹⁷⁰⁸

Zaključci

473. Dana 22. decembra 1994., na buvljoj pijaci na Baščaršiji eksplodirale su dvije granate. Iako uzima u obzir da u dokazima postoje neslaganja u vezi s kalibrom granate koja je eksplodirala na toj buvljoj pijaci, Pretresno vijeće se, na osnovu istrage bosanskohercegovačke policije i vojnih posmatrača UN-a, uvjerilo da je pravac doleta bio jugoistok, odnosno da je granata ispaljena iz pravca Trebevića. Nadalje, Pretresno vijeće napominje da je bosanskohercegovačka policija utvrdila da je vatra otvorena s "neprijateljskih položaja", kao što je učinio i svjedok W-12, koji je čuo kada je granata ispaljena i odredio da je ispaljena s Vidikovca na Trebeviću, koji je bio na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da je granata ispaljena s teritorije pod kontrolom SRK-a i da su je ispalili pripadnici SRK-a.

474. U vezi s tvrdnjom odbrane da bosanskohercegovačka policija nije zatekla navodne žrtve na mjestu događaja, Pretresno vijeće podsjeća na izvedene dokaze o ovom i drugim granatiranjima koji pokazuju da su se poslije granatiranja tijela ranjenih i poginulih odnosila u najkraćem mogućem vremenu. Na osnovu iskaza svjedoka i izvještaja bosanskohercegovačke policije, Pretresno vijeće se

¹⁷⁰⁴ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3114; D101, Izjava Hange Tsorija Hammertona, str. 2.

¹⁷⁰⁵ Završni podnesak odbrane, par. 191.

¹⁷⁰⁶ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3716.

¹⁷⁰⁷ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3120.

¹⁷⁰⁸ Nedžib Đozo, 14. mart 2007., T. 3728.

uvjerilo da je u granatiranju buvlje pijace na Bašćaršiji ranjeno najmanje sedam civila, od kojih troje teško dok su dva civila poginula.

(iii) Granatiranje stambenog naselja u Hrasnici 7. aprila 1995.

475. U aprilu 1995., Ziba Šubo, domaćica, živjela je sa suprugom Zemirom i sinovima blizancima Elmirom i Elvirom, kćerkom Emirom Brajlović i unukom Elvisom Brajlovićem u dvospratnici u ulica Alekse Šantića br. 1, u Hrasnici, opština Ilidža.¹⁷⁰⁹ U manjoj kući u istom dvorištu, udaljenoj dva metra, živjela je Ziba Čustović, rodica Zibe Šubo, sa svojom kćerkom Aldijanom, koja je 1995. godine imala dvanaest ili trinaest godina.¹⁷¹⁰

476. Dana 7. aprila 1995., vrijeme je bilo sunčano i vidljivost je bila dobra.¹⁷¹¹ Ujutro toga dana, svjedok W-57, policijski inspektor, pio je kafu s kolegama kada su, približno u 8:50 sati, čuli zvuk sličan slijetanju aviona.¹⁷¹² Taj zvuk je prestao i za njim je uslijedio drukčiji zvuk, nalik na fijuk.¹⁷¹³ Svjedok W-57 je "osjetio[o]" da taj projektil leti sporije od artiljerijskih projektila.¹⁷¹⁴ Sekundu ili dvije kasnije, svjedok W-57 i njegove kolege čuli su zvuk vrlo snažne eksplozije koji je dolazio iz centra Hrasnice.¹⁷¹⁵ Osjetili su detonaciju, pritisak i kompresiju od eksplozije, zbog čega su popadali po podu očekujući drugu eksploziju.¹⁷¹⁶ Inspektori su čuli kad je "iz naselja odjeknuo zvuk opšte lomljave".¹⁷¹⁷ Major Thorbjorn Overgard se takođe sjeća da je prije eksplozije čuo zvuk nalik na zvuk aviona.¹⁷¹⁸

477. Kćerka i suprug Zibe Šubo su dotad već otišli na posao.¹⁷¹⁹ Ziba Šubo je bila sama u kući sa sinovima i unukom, koji su spavali u sobama na prvom spratu.¹⁷²⁰ Ziba Šubo je pozvala Zibu Čustović na kafu.¹⁷²¹ Ona, međutim, nikad nije uspjela da dođe do kuće Zibe Šubo.¹⁷²²

478. Približno u 8:50 sati, pala je granata i razorila kuću Zibe Šubo.¹⁷²³ Kada je granata eksplodirala, prozori su se naglo smračili.¹⁷²⁴ Na Zibu Šubo su počele padati stvari.¹⁷²⁵ Ništa nije

¹⁷⁰⁹ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 2; P544, Fotografije kuća s oznakama koje je unio svjedok W-57.

¹⁷¹⁰ Ziba Šubo, P280, str. 2.

¹⁷¹¹ Svjedok W-57, P539, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁷¹² Svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno), P539, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁷¹³ Svjedok W-57, P539, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁷¹⁴ Svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno).

¹⁷¹⁵ Svjedok W-57, P538, str. 4, P539, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁷¹⁶ Svjedok W-57, P539, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁷¹⁷ Svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno), P539, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁷¹⁸ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 676.

¹⁷¹⁹ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 2.

¹⁷²⁰ Ziba Šubo, P280, str. 2.

¹⁷²¹ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 2.

¹⁷²² Ziba Šubo, P280, str. 2.

¹⁷²³ Ziba Šubo, P279, str. 1.

¹⁷²⁴ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 2.

¹⁷²⁵ Ziba Šubo, P280, str. 2.

čula, ali odmah je shvatila da je eksplodirala granata zato što se kuća "počela rušiti".¹⁷²⁶ Ziba Šubo je osjećala bol kako su po njoj padale stvari i praktično je bila zatrpana kršem.¹⁷²⁷ Krov i prvi sprat kuće su srušeni, a vrh kuće se urušio do prizemlja.¹⁷²⁸ Potom je čula svoju djecu kako je zovu i plaču.¹⁷²⁹ Viknula im je da bježe na sigurno.¹⁷³⁰ Ziba Šubo je puzala kroz krš i u trenutku kad je stigla do vrha vidjela je svoju djecu kako pretrčavaju ulicu u donjem vešu. Vidjela je da joj je unuk ranjen.¹⁷³¹

479. Prema riječima svjedoka W-57, toga jutra nije bilo vojnih dejstava i bilo je vrlo tiho.¹⁷³² Međutim, postoje dokazi da je približno u to vrijeme došlo do pojačanja vojnih dejstava.¹⁷³³ Po mišljenju majora Overgarda, kuća na koju je pala bomba nije mogla biti vojni cilj: "Nisu se vidjele vojne zastave [...]. Ničim se nije razlikovala od drugih kuća u Hrasnici".¹⁷³⁴ U svom Završnom podnesku, odbrana tvrdi da je bilo vojnih dejstava na potezu između fabrike "Famos" i Igmanske ceste.¹⁷³⁵ Pretresno vijeće, na osnovu karte s oznakama koje je unio svjedok W-57, konstatuje da se fabrika "Famos" nalazi na približno jedan do jedan i po kilometar od mjesta događaja.¹⁷³⁶ Svjedok W-57 je takođe ocijenio da se Igmanska cesta nalazi približno 300 do 400 metara iznad naselja koje je granatirano.¹⁷³⁷ Po njegovom mišljenju, mjesto pada avionske bombe bilo je vrlo daleko od štabova brigade i čete ABiH-a u Hrasnici i bliže mjestu na kojem su bili smješteni Vojni posmatrači UN-a, koje se, po njegovoj procjeni, nalazilo 800 do 900 metara od štaba bataljona i jedan kilometar od štaba čete.¹⁷³⁸ Major Overgard je u svom svjedočenju rekao da je Igmanska cesta, kojom su saobraćala i civilna i vojna vozila, od mjesta događaja udaljena više od jedan kilometar.¹⁷³⁹

480. Odbrana je, s tim u vezi, iznijela opštu tvrdnju da je Hrasnica bila vojno područje.¹⁷⁴⁰ Pretresno vijeće analizira civilni status Hrasnice na drugom mjestu u ovoj presudi, i tu analizu treba

¹⁷²⁶ Ziba Šubo, P280, str. 2, 3.

¹⁷²⁷ Ziba Šubo, P280, str. 3.

¹⁷²⁸ Svjedok W-57, P539, str. 3 (zapečaćeno); Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 3.

¹⁷²⁹ Ziba Šubo, P280, str. 3.

¹⁷³⁰ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 3.

¹⁷³¹ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 3.

¹⁷³² Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4588.

¹⁷³³ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5311; svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4565; P825, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 7. aprila 1995., str. 2. *Vidi takođe* ispod, Odjeljak II.E.9(d), Ofanzive ABiH.

¹⁷³⁴ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 676.

¹⁷³⁵ Završni podnesak odbrane, par. 202.

¹⁷³⁶ P540, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-57.

¹⁷³⁷ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4566.

¹⁷³⁸ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 648; D17, Karta s oznakama koje je unio Thorbjorn Overgard.

¹⁷³⁹ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 687, 693 – 694. *Vidi takođe* par. 429 – 431 gore.

¹⁷⁴⁰ Završni podnesak odbrane, par. 202.

čitati zajedno s ovim paragrafom.¹⁷⁴¹ Pretresno vijeće konstatuje da je Hrasnica bila civilno područje.

481. Zibu Čustović je usmrtila eksplozija granate.¹⁷⁴² Ziba Šubo se onesvijestila kada je vidjela Zibu Čustović: nedostajalo joj je pola glave i bila je oblivena krvlju.¹⁷⁴³ Ne sjeća se šta se zatim dogodilo, sjeća se samo da se kasnije zatekla kako sjedi na zemlji podno krša, gdje se osvijestila. Međutim, ponovo se onesvijestila nakon što je komšiji, Ziji Mujanoviću, rekla da potraži Zibu Čustović.¹⁷⁴⁴ Kada se osvijestila, Ziba Šubo je bila u bolnici.¹⁷⁴⁵ U bolnicu su odvezli više ranjenih, kao i ljude s manjim ozljedama, poput posjekotina i modrica.¹⁷⁴⁶

482. Ziba Šubo još uvijek ima bolove u leđima i rukama od povreda koje je zadobila. Sluh joj je oštećen i, od dana granatiranja, ima visoki krvni tlak.¹⁷⁴⁷ Jedan od njenih sinova takođe ima problema sa sluhom.¹⁷⁴⁸

483. Kada je izišao iz policijske stanice, svjedok W-57 je, na udaljenosti od približno 150 metara od kancelarije prema jugoistoku, vidio mnogo dima i prašine.¹⁷⁴⁹ Svjedok W-57 je odmah otišao na mjesto događaja i vidio kuću od cigle na koju je pao projektil i totalno je uništio.¹⁷⁵⁰ Uništena je i mala kuća pored nje, a oštećeno je još dvadesetak kuća u blizini. Neke od njih su pretrpjele teška oštećenja.¹⁷⁵¹ U izvještaju bosanskohercegovačke policije navodi se deset kuća na kojima je došlo do "većih oštećenja".¹⁷⁵² Isto tako, u izvještaju KDZ-a se kaže da je jedanaest oštećenih kuća fotografisano i skicirano.¹⁷⁵³ Svi prozori na zgradama u polukrugu od mjesta pada projektila bili su porazbijani.¹⁷⁵⁴ Međutim, mnogo kuća je bilo oštećeno još u prethodnim eksplozijama u protekle četiri godine, zbog čega je bilo teško razlikovati oštećenja nastala u ovoj eksploziji od oštećenja koja su postojala od ranije.¹⁷⁵⁵ Svjedok W-57 je obezbijedio mjesto događaja.¹⁷⁵⁶

¹⁷⁴¹ Vidi par. 899 – 900 ispod.

¹⁷⁴² Ziba Šubo, P280, str. 3; svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4578, P539, str. 3 (zapečaćeno); P420, Potvrda o smrti Zibe Čustović od 7. aprila 1995. (zapečaćeno); P542, Službeni izvještaj u vezi s granatiranjem Hrasnice 7. aprila 1995., str. 2; u P825, Izvještaju o situaciji vojnih posmatrača UN-a, takođe se pominje smrt Zibe Čustović.

¹⁷⁴³ Ziba Šubo, P280, str. 3, P279, str. 1; P281, P282, Fotografije kuće Zibe Šubo.

¹⁷⁴⁴ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str.3.

¹⁷⁴⁵ Ziba Šubo, P279, str. 1, P280, str. 3.

¹⁷⁴⁶ Svjedok W-57, P539, str. 3 (zapečaćeno). Prema riječima svjedoka W-57, jedan civil je poginuo i tri civila su ranjena, svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno).

¹⁷⁴⁷ Ziba Šubo, P280, str. 3.

¹⁷⁴⁸ Ziba Šubo, P280, str. 3.

¹⁷⁴⁹ Svjedok W-57, P539, str. 2 (zapečaćeno), P538, str. 4 (zapečaćeno).

¹⁷⁵⁰ Svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno), P539, str. 3 (zapečaćeno); P84, više fotografija.

¹⁷⁵¹ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 646; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4622; svjedok W-57, P539, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁷⁵² P542, Službeni izvještaj, str. 2.

¹⁷⁵³ P553, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 7. aprila 1995., str. 1 (zapečaćeno).

¹⁷⁵⁴ Svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno).

¹⁷⁵⁵ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4653 – 4654; svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4565.

¹⁷⁵⁶ Svjedok W-57, P539, str. 3 (zapečaćeno).

484. Istražni tim, u čijem sastavu su bili svjedoci W-57 i W-116, vratio se približno u 15:00 sati na mjesto događaja radi uviđaja.¹⁷⁵⁷ Uviđaj je okončan do 16:00 sati istoga dana.¹⁷⁵⁸ Na mjestu događaja pronađeni su tragovi, uključujući fragmente avionske bombe i raketnih motora, i poslani na analizu.¹⁷⁵⁹ Prema riječima svjedoka W-116, dan nakon incidenta pronađena su još dva motora i rezervoar s raketnim gorivom.¹⁷⁶⁰

485. Vojni posmatrači UN-a su 8. aprila 1995. takođe proveli istragu.¹⁷⁶¹ Major Overgard je ispričao da su Vojni posmatrači UN-a koji su bili smješteni u Hrasnici nakon eksplozije prvo pokušali stupiti u kontakt s bosanskohercegovačkom policijom, u čemu nisu uspjeli. Potom su otišli na mjesto eksplozije, gdje je major Overgard, kako je ispričao u svom svjedočenju, vidio štetu koju je eksplozija prouzročila i stopala jedne osobe u maskirnoj uniformi zatrpane ciglom.¹⁷⁶² Komandant 4. motorizovane brigade ABiH-a je bio na mjestu događaja i poslao je Vojne posmatrače UN-a kući, gdje su ih do približno 19:00 sati čuvala tri vojnika ABiH-a koji su stražarili ispred njihove kuće.¹⁷⁶³ U približno 19:00 sati, major Overgard i još jedan vojni posmatrač UN-a, Calum Gunn, otišli su na mjesto događaja, ali bilo je previše mračno za uviđaj.¹⁷⁶⁴ Sljedećeg jutra, stražari ABiH-a su se vratili.¹⁷⁶⁵

486. Prema mišljenju majora Overgarda, ABiH nije vjerovala da će vojni posmatrači UN-a izvršiti propisnu istragu o tako važnom događaju i nije htjela da vojni posmatrači ometaju istragu bosanskohercegovačke policije.¹⁷⁶⁶ Međutim, prema riječima svjedoka W-57, vojni posmatrači UN-a su 7. aprila 1995. zajedno s ABiH-om izvršili uviđaj i ABiH je nastojala da maksimalno saraduje.¹⁷⁶⁷ On je, osim toga, izjavio da je vojnim posmatračima UN-a jednostavno savjetovano da ostanu u zatvorenom dok se stvari ne smire i potvrdio je da je oko mjesta stanovanja vojnih posmatrača UN-a bilo naoružanih ljudi. Izjavio je da ti ljudi nisu bili ondje da bi spriječili slobodno kretanje vojnih posmatrača UN-a, već da bi se starali za njihovu bezbjednost. Izjavio je da je

¹⁷⁵⁷ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4551, P539, str. 3 (zapečaćeno); P542, Službeni izvještaj, str. 1; za dokaze u vezi sa sastavom istražnog tima i njegovim aktivnostima, *vidi* svjedok W-116, 17. april 2007., T. 4616-4617, 18. april 2007., T. 4622-4623, 4656, P548, str. 2 – 3; svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4582 – 4583, P539, str. 3 (zapečaćeno); P552, Skice iz kriminalističkog izvještaja (zapečaćeno); P553, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta (zapečaćeno); P554, Više fotografija.

¹⁷⁵⁸ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4583; P542, Službeni izvještaj, str. 2.

¹⁷⁵⁹ Svjedok W-116, P548, str. 3; svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno); P542, Službeni izvještaj, str. 2; P553, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta (zapečaćeno).

¹⁷⁶⁰ Svjedok W-116, P548, str. 3.

¹⁷⁶¹ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 662; P224, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 10. aprila 1995., str. 1. *Uporedi* P542, Službeni izvještaj, str. 1.

¹⁷⁶² Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 641, 19. januar 2007., T. 665 – 667.

¹⁷⁶³ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 641, 19. januar 2007., T. 669, 671.

¹⁷⁶⁴ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 672.

¹⁷⁶⁵ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 672.

¹⁷⁶⁶ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 642, 19. januar 2007., T. 673.

¹⁷⁶⁷ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4584; P542, Službeni izvještaj, str. 2. *Vidi takođe* svjedok W-116, 17. april 2007., T. 4617, 18. april 2007., T. 4658 – 4659, 4660.

"situacija postajala sve napetija" i da se plašio da bi im se nešto moglo dogoditi.¹⁷⁶⁸ Prema riječima svjedoka W-57, vojni posmatrači UN-a mogli su se slobodno kretati nakon što je bosanskohercegovačka policija završila s uviđajem.¹⁷⁶⁹

487. Dana 8. novembra 1994., približno u 13:00 sati, vojni posmatrači UN-a uspjeli su da izvrše uviđaj.¹⁷⁷⁰ Osoba u maskirnoj uniformi, čija stopala je major Overgard vidio kako vire ispod cigli, više nije bila tamo, ali, po mišljenju majora Overgarda, postoji mogućnost da je ta osoba bila vojnik na odsustvu ili tako odjeven civil.¹⁷⁷¹ Major Overgard je tek kasnije, u mrtvačnici, vidio tijelo žene koja je poginula u eksploziji.¹⁷⁷²

488. Istragama bosanskohercegovačke policije i vojnih posmatrača UN-a utvrđeno je da je SRK gađao Hrasnicu modifikovanom avionskom bombom.¹⁷⁷³ Zaključak tima vojnih posmatrača UN-a zasniva se na tragovima pronađenim na mjestu događaja, izjavama svjedoka i buci koju su vojni posmatrači UN-a čuli prije pada bombe.¹⁷⁷⁴ Major Overgard je odbacio mogućnost da je štetu prouzrokovala municija podmetnuta unutar kuće jer se cigla urušila u kuću.¹⁷⁷⁵ Martin Bell, koji je o tom događaju izvještavao za BBC, sjeća se da je tom prilikom, koliko je njemu poznato, u Sarajevu prvi put upotrijebljena "avionska bomba na raketni pogon".¹⁷⁷⁶

489. Svjedok W-57 je razgovarao s više ljudi iz naselja Sokolović-kolonija, smještenog između Ilidže i Hrasnice, koji su vidjeli bombu u letu i trag dima koji je ostavljala za sobom, po kojem se vidjelo da je doletjela iz pravca sjeverozapada.¹⁷⁷⁷ Jedan očevidac je svjedoku W-57 rekao da je vidio bombu u letu.¹⁷⁷⁸ Drugi svjedok je vidio ispaljenje bombe.¹⁷⁷⁹ Izviđači ABiH-a koji su osmatrali sa položaja na Igmanu vidjeli su nešto što je izgledalo kao kamion s raketnim lanserom u blizini zgrade vodovoda na Ilidži.¹⁷⁸⁰ Oni, međutim, nisu vidjeli lansiranje projektila.¹⁷⁸¹ Očevici su svjedoku W-116 rekli da je bomba lansirana iz dvorišta jedne fabrike na Ilidži, iz kamiona koji je

¹⁷⁶⁸ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4590 – 4592.

¹⁷⁶⁹ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4593.

¹⁷⁷⁰ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 641 – 642, 19. januar 2007., T. 673 – 674.

¹⁷⁷¹ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 674 – 675.

¹⁷⁷² Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 666.

¹⁷⁷³ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4558, P538, str. 4 (zapečaćeno); P541, Protestno pismo ABiH-a UNPROFOR-u, 7. april 1995.; P224, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a; Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 639 – 642; P83, Karta s oznakama koje je unio Thorbjorn Overgard; D15, Karta na kojoj se vidi lokacija Sierre Sierre 2. *Vidi takođe* Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4974 – 4976.

¹⁷⁷⁴ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 676, 693.

¹⁷⁷⁵ Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 675.

¹⁷⁷⁶ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5261 – 5162, 27. april 2007., T. 5304, D178, str. 14; P621, Vijest BBC-ja o granatiranju Hrasnice 7. aprila 1995.

¹⁷⁷⁷ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4547, P538, str. 4 (zapečaćeno), P539, str. 2, 4 (zapečaćeno); P540, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-57.

¹⁷⁷⁸ Svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno).

¹⁷⁷⁹ Svjedok W-57, P538, str. 4 (zapečaćeno); P586, izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 116.

¹⁷⁸⁰ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4552.

¹⁷⁸¹ Svjedok W-57, P539, str. 4 (zapečaćeno).

izišao iz fabrike.¹⁷⁸² Pretresno vijeće ima u vidu tvrdnju odbrane da su svi svjedoci bili pripadnici ABiH-a. Odbrana je, osim toga, sugerisala da je događaj bio insceniran.¹⁷⁸³

490. Istragama bosanskohercegovačke policije i vojnih posmatrača UN-a utvrđeno je da je ta modifikovana avionska bomba lansirana sa mjesta u blizini jedne fabrike na Ilidži, područja pod kontrolom bosanskih Srba, udaljenom približno četiri kilometra od tačke udara.¹⁷⁸⁴ Mjesto za koje su očevici rekli da je izvor vatre bio je položaj VRS-a.¹⁷⁸⁵ Prema zaključku Berka Zečevića, stručnjaka za modifikovane avionske bombe, postoji mogućnost da je bomba ispaljena s područja između Rimskog Mosta i Plandišta, zapadno od Ilidže, što se slaže sa zaključcima istražitelja ABiH i vojnih posmatrača UN-a.¹⁷⁸⁶

491. Nadalje, u naređenju SRK-a od 6. aprila 1995., s potpisom optuženog, kaže se sljedeće: "Ilidžanska brigada će odmah pripremiti lanser sa jednom avio bombom i preneti bombu za lansiranje. [...] Za cilj izabrati u Hrasnici ili Sokolović koloniji najunosniji cilj gde bi bile najveće ljudske i materijalne štete".¹⁷⁸⁷ Prema borbenom izvještaju SRK-a od 7. aprila 1995., na centar Hrasnice ispaljena je 7. aprila 1995. avionska bomba teška 250 kilograma.¹⁷⁸⁸ Svjedok W-116 je izjavio da je to bio napad usmjeren protiv civila.¹⁷⁸⁹

Zaključci

492. Na osnovu iskaza svjedoka, uključujući svjedoka W-57 i majora Overgarda, izvještaja o istragama bosanskohercegovačke policije i vojnih posmatrača, te iskaza Berka Zečevića, Pretresno vijeće se uvjerilo da je projektil koji je eksplodirao u Hrasnici 7. aprila 1995. bio modifikovana avionska bomba. Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala niti upotrebljavala modifikovane avionske bombe. Imao ih je i upotrebljavao samo SRK.

493. Pretresno vijeće se, osim toga, na osnovu iskaza Zibe Šubo i svjedoka W-57, potvrde o smrti Zibe Čustović, te izvještaja bosanskohercegovačke policije i vojnih posmatrača UN-a, uvjerilo da je eksplozija modifikovane avionske bombe prouzrokovala pogibiju jednog civila i ranjavanje troje civila, od kojih je jedan bio teško ranjen.

¹⁷⁸² Svjedok W-116, P548, str. 3.

¹⁷⁸³ *Vidi*, na primjer, Završni podnesak odbrane, par. 202.

¹⁷⁸⁴ Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 640; svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4558, P539, str. 3, 4 (zapečaćeno); svjedok W-116, P548, str. 3.

¹⁷⁸⁵ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4552, P538, str. 5 (zapečaćeno); svjedok W-116, P548, str. 3.

¹⁷⁸⁶ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 118.

¹⁷⁸⁷ P226, Naređenje komandanta SRK-a da se pripremi lanser za avio-bombu od 6. aprila 1995. (dalje u tekstu: Naređenje komandanta SRK-a, 6. april 1995.).

¹⁷⁸⁸ P225, Borbeni izvještaj SRK-a od 7. aprila 1995. *Vidi takođe* Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2210 – 2211, koji je u svom svjedočenju, osim toga, izjavio da postoji "velika povezanost" između ta dva naređenja.

¹⁷⁸⁹ Svjedok W-116, P548, str. 3. *Vidi takođe* P541, Protestno pismo ABiH-a UNPROFOR-u, 7. april 1995.

494. Uz smrti i ranjavanja, postoje iskazi svjedoka, kao i fotografski i dokumentarni dokazi o velikoj šteti nanesej kućama u okolini mjesta eksplozije modifikovane avionske bombe, između ostalog, o potpunom razaranju kuće Zibe Šubo i susjedne kuće. Pretresno vijeće konstatuje da je eksplozija modifikovane avionske bombe prouzročila značajnu štetu kućama u blizini mjesta eksplozije: ta eksplozija je potpuno razorila dvije kuće i oštetila još najmanje deset kuća u okolini.

495. Dokazi do kojih se došlo u bosanskohercegovačkoj istrazi i istrazi vojnih posmatrača UN-a, kao i iskazi očevidaca i Berka Zečevića slažu se u pogledu pravca iz kojeg je ispaljena modifikovana avionska bomba. Premda su neki od očevidaca bili u sastavu ABiH-a, neki to nisu bili. Pretresno vijeće odbacuje tvrdnju odbrane prema kojoj Vijeće ne bi smjelo smatrati iskaze očevidaca pripadnika ABiH-a vjerodostojnim zato što su bili pripadnici ABiH.-a Pretresno vijeće ne smatra da je to uticalo na bosanskohercegovačku policiju, Vojne posmatrače UN-a i Berka Zečevića prilikom utvrđivanja pravca doleta. Nadalje, optuženi je 6. aprila 1995. naredio Ilidžanskoj brigadi da gađa područje Hrasnice ili Sokolović-kolonije "gde bi bile najveće ljudske i materijalne štete". Zatim je uslijedio borbeni izvještaj SRK-a od 7. aprila 1995. u kojem se kaže da je toga dana na Hrasnicu lansirana avionska bomba. Pretresno vijeće konstatuje da je modifikovana avionska bomba koja je 7. aprila 1995. eksplodirala u Hrasnici ispaljena s mjesta sjeverozapadno od mjesta udara, na području Ilidže, koja je bila pod kontrolom SRK-a, te da su tu modifikovanu avionsku bombu ispalili pripadnici SRK-a.

(iv) Granatiranje ulice Safeta Zajke 24. maja 1995.

496. U maju 1995., Anđa Gotovac je stanovala u ulici Safeta Zajke br. 43, u blizini željezničke tehničke škole, s druge strane pruge iza zgrade televizije, u opštini Novi Grad.¹⁷⁹⁰ Dana 24. maja 1995. u približno 10:00 sati, sjedila je napolju, za stolom ispred svoje garaže.¹⁷⁹¹ Enes Jašarević je radio na trafostanici u blizini.¹⁷⁹²

497. Dan je bio miran, u okolini nije bilo pripadnika ABiH-a i u periodu od 9:30 do 10:00 nije bilo pucnjave.¹⁷⁹³ Pretresno vijeće ima u vidu tvrdnju odbrane da je u maju 1995. bilo borbi "u uobičajenim borbenim zonama, odnosno Butmiru/Ilidži, Grbavici/Debelom Brdu" i da su se, krajem maja, najintenzivnije borbe vodile na Sedreniku i u Zetri.¹⁷⁹⁴ Kada mu je pokazan izvještaj odbrane u vezi s operacijama koje je ABiH vodila 24. maja 1995., Enes Jašarević je u svom svjedočenju

¹⁷⁹⁰ Anđa Gotovac, P522, str. 2; P556, karta s oznakama koje je unio svjedok W-116.

¹⁷⁹¹ Anđa Gotovac, P523, str. 2.

¹⁷⁹² Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2987; D96, Izjava svjedoka Enesa Jašarevića od 10. marta 1997. (dalje u tekstu: Izjava Enesa Jašarevića), str. 2.

¹⁷⁹³ Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4463; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2991 – 2992.

¹⁷⁹⁴ Završni podnesak odbrane, par. 117. *Vidi takođe* Odjeljak II.E.9.(d), Ofanzive ABiH.

rekao da nije primijetio nikakvu vojnu aktivnost "iz Sarajeva" toga dana.¹⁷⁹⁵ Odbrana u svom Završnom podnesku tvrdi da bi gume na fotografiji mogle ukazati na to da je u blizini bio neki vojni objekt.¹⁷⁹⁶ Međutim, kada je odbrana tokom unakrsnog ispitivanja postavila svjedoku W-116 pitanje u vezi s tim gumama, on je izjavio da je tamo bila automehaničarska radnja i da je ulica Safeta Zajke bila stambeno područje s isključivo civilnim kućama.¹⁷⁹⁷ Anđa Gotovac je u svom svjedočenju rekla da nikad nije vidjela položaje ni opremu ABiH-a u svojoj ulici ili komšiluku.¹⁷⁹⁸ Međutim, ona je, na pitanje odbrane, potvrdila da su vojnici znali prolaziti njenom ulicom na putu prema brdu Žuč, koje je bilo pod kontrolom ABiH-a. Objasnila je da ona živi niže niz padinu, tako da oni "nisu baš" prolazili kroz njen komšiluk.¹⁷⁹⁹ Berko Zečević u svom izvještaju napominje da je na tom području, osim stambenog naselja, bilo i mnoštvo civilnih objekata, poput zgrade Radio-televizije Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: zgrada RTV-a), fabrike "Žica", trafostanice u Majdanskoj ulici, koja je pogođena kasnije toga dana, i zgrade Skupštine opštine Novi Grad, te da su svi ti objekti bili vrlo blizu tačke udara.¹⁸⁰⁰

498. Toga dana, oko 9:45 sati, jedan projektil je pao na asfalt na sredini ulice Safeta Zajke, nasuprot kuće Anđe Gotovac.¹⁸⁰¹ Anđa Gotovac je u svom svjedočenju rekla da je čula nešto što je zvučalo kao avion. Prije nego što je digla glavu, došlo je do eksplozije.¹⁸⁰² Uхватила se za sto, ali udarni talas eksplozije joj je istrgnuo sto iz ruku i odbacio je.¹⁸⁰³ Anđa Gotovac je čula mnoge ljude kako vrište.¹⁸⁰⁴ Krov njene kuće bio je srušen.¹⁸⁰⁵

499. Komad šrapnela se zabio duboko u lijevo rame Anđe Gotovac, zbog čega su je morali operisati.¹⁸⁰⁶ Kasnije je puštena iz bolnice, ali još dva mjeseca joj je trebala postoperativna njega.¹⁸⁰⁷ Još uvijek ima problema s disanjem i ne može se nagnuti unazad na lijevu stranu.¹⁸⁰⁸ Osim toga, na nju je "trajni trag ostavio neprekidan strah tokom te tri i po godine".¹⁸⁰⁹ Uzima lijekove "za smirenje" i noću ne može spavati duže od tri ili četiri sata.¹⁸¹⁰

¹⁷⁹⁵ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3011 – 3013; D95, Izvještaj Vahida Karavelića od 24. maja 1995., str. 2.

¹⁷⁹⁶ P562, Fotografije, str. 7 (zapečaćeno).

¹⁷⁹⁷ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4682 – 4683.

¹⁷⁹⁸ Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4455, 4457 – 4458, 4459, 4462, P522, str. 2. *Vidi takođe* svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4682 – 4684.

¹⁷⁹⁹ Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4458.

¹⁸⁰⁰ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 125.

¹⁸⁰¹ Svjedok W-116, P550, str. 3 (zapečaćeno); P557, Skica tačke udara koju je nacrtao svjedok W-116 (zapečaćeno); P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 121.

¹⁸⁰² Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4463, P523, str. 2.

¹⁸⁰³ Anđa Gotovac, P523, str. 2.

¹⁸⁰⁴ Anđa Gotovac, P523, str. 2.

¹⁸⁰⁵ Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4454, P523, str. 2.

¹⁸⁰⁶ Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4454, P523, str. 2.

¹⁸⁰⁷ Anđa Gotovac, P523, str. 2.

¹⁸⁰⁸ Anđa Gotovac, P523, str. 2.

¹⁸⁰⁹ Anđa Gotovac, P522, str. 2.

¹⁸¹⁰ Anđa Gotovac, P522, str. 2.

500. Jedan komšija Anđe Gotovac je ranjen, a jedna osoba je ostala bez nogu.¹⁸¹¹ Odvezeni su u bolnicu.¹⁸¹² Istražitelji su utvrdili da su u eksploziji poginuli Aiša Hrustan i Ivo Miletić, da je pet civila, uključujući Anđu Gotovac, teško ranjeno, te da je oštećeno šest kuća.¹⁸¹³

501. Anđa Gotovac ne zna iz kojeg pravca je taj projektil doletio. Više ljudi joj je reklo da je doletio iz pravca Hreše i Trebevića.¹⁸¹⁴ Enes Jašarević je bio u zgradi kada je čuo prelijetanje bombe. Imao je utisak da leti prema zgradi televizije ili iza zgrade televizije.¹⁸¹⁵ Svi u njegovoj zgradi su se prepali: dio ljudi je potrčao u zaklon. Enes Jašarević je čuo tupi udar, ali nije vidio gdje je bomba pala.¹⁸¹⁶ Međutim, Enes Jašarević je u svom svjedočenju, na pitanje odbrane, rekao da nije vidio odakle je bomba došla.¹⁸¹⁷

502. Bosanskohercegovačka policija je o tom događaju obaviještena približno u 14:00 sati toga dana. Formiran je istražni tim i upućen na mjesto događaja.¹⁸¹⁸ Eksplozija je načinila krater dug 250 centimetara, širok 130 centimetara i dubok 30 centimetara.¹⁸¹⁹ Za vrijeme unakrsnog ispitivanja, svjedok W-116, kriminalistički tehničar bosanskohercegovačke policije, objasnio je da su tijela žrtava poginulih u tom događaju odvezena u mrtvačnicu na drugom kraju grada, zbog čega je tijela žrtava fotografisao neko drugi iz njegovog odjeljenja.¹⁸²⁰

503. Svjedok W-137 i drugi stručnjaci KDZ-a su na osnovu dokaza koje im je dostavila bosanskohercegovačka policija nakon što ih je prikupila na mjestu događaja, zaključili da je projektil bio avionska bomba FAB-250 s pogonskim sklopom koji je činilo pet raketa tipa GRAD, kalibra 122 mm.¹⁸²¹ Berko Zečević je u svom izvještaju napisao da su u krateru pronađeni raketni motori, nekoliko metalnih dijelova, stabilizatori i dijelovi upaljača.¹⁸²² On je, uprkos protivrječnim mišljenjima u izvještajima o tom događaju o broju i kalibru pronađenih raketnih motora, zaključio da je "neosporna" činjenica da je modifikovana avionska bomba imala tri raketna motora 122 mm

¹⁸¹¹ Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4463, P523, str. 2.

¹⁸¹² Anđa Gotovac, P523, str. 2.

¹⁸¹³ Svjedok W-116, P550, str. 3 (zapečaćeno); svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4626; P562, Fotografije (zapečaćeno); P586, Izjava vještaka Berka Zečevića, str. 121; P560, P566, Službeni izvještaj, od 24. maja 1995., str. 2 (zapečaćeno). Pretresno vijeće ima u vidu da se P560 do P566 odnose na isti izvještaj; P559, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 24. maja 1995., str. 1 (zapečaćeno); P421, P422, P424, P426, P427 (zapečaćeno), Medicinska dokumentacija za Franju Tolića, Aišu Hrustan, Džemala Kukuljca, Igora Vučićevića i Anđu Gotovac.

¹⁸¹⁴ Anđa Gotovac, 3. april 2007., T. 4463, P523, str. 2.

¹⁸¹⁵ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2994 – 2995; D96, Izjava Enesa Jašarevića, str. 2; D97, Izjava Enesa Jašarevića od 19. maja 2007., str. 2.

¹⁸¹⁶ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2994 – 2995.

¹⁸¹⁷ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2987, 2994, 3030 – 3031.

¹⁸¹⁸ P560, P566, Službeni izvještaj, str. 1 – 3 (zapečaćeno). *Vidi takođe* Odjeljak I.L.D, Osporavanje vjerodostojnosti istrage i izvještaja policije BiH gore u tekstu.

¹⁸¹⁹ Svjedok W-116, P550, str. 3 (zapečaćeno); P144, fotografije, str. 6 – 7; P559, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁸²⁰ Svjedok W-116, 17. april 2007., T. 4615, 18. april 2007., T. 4634; P562, fotografije (zapečaćeno).

¹⁸²¹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2472 – 2473; P260, P561, Izvještaj KDZ-a od 5. juna 1994. (zapečaćeno); P559, Izvještaj KDZ-a o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁸²² P586, izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 121.

GRAD.¹⁸²³ Berko Zečević je napomenuo da je – s obzirom na višestruke eksplozije, osobine kratera, učinak na kuću i okolne zgrade, izjave svjedoka da su osjetili prženje i jak pritisak, opis svjedoka koji je rekao da se kuća dimila, kao i izbijena vrata i prozore – jedino što se može zaključiti to da je to bio "klasičn[i] mehanizam djelovanja aerosolnih avionskih bombi".¹⁸²⁴

504. Odbrana u svom Završnom podnesku tvrdi da postoje protivrječni dokazi u vezi s pravcem iz kojeg je ispaljena ta modifikovana avionska bomba.¹⁸²⁵ Odbrana je pronašla grešku u prijevodu izvještaja bosanskohercegovačke policije: u originalnoj verziji izvještaja se kaže da je "krater [...] okrenut [...] svojom dužinom prema jugu", dok se u prijevodu kaže da se krater protezao prema jugoistoku.¹⁸²⁶ Pretresno vijeće ima u vidu da se, bez obzira na grešku u prijevodu, u izvještaju kaže da je projektil doletio iz "rejon[a] Lukavice gdje se nalaze agresorski vatreni položaji".¹⁸²⁷ Svjedok W-116 je utvrdio da je projektil došao iz pravca jugoistoka, što se moglo odrediti na osnovu ugla pod kojim je napravljen krater u obliku lijevka.¹⁸²⁸ On je, osim toga, primijetio fragmente projektila zabijene u asfalt, koji su ukazivali na taj pravac. Tim svjedoka W-116 je obično imao stručnjake za balistiku koji su pomagali pri određivanju pravca doleta, ali u ovom konkretnom slučaju to je napravio svjedok W-116.¹⁸²⁹ Nije potpuno siguran da je pravac koji je odredio precizan zato što on nije balističar.¹⁸³⁰ U izvještaju KDZ-a kaže se da je projektil ispaljen iz pravca jugoistoka, što je područje Lukavice, a bosanskohercegovačka policija u svom izvještaju takođe pominje Lukavicu kao vjerovatno mjesto ispaljenja projektila.¹⁸³¹

505. Na osnovu zaključaka istražitelja, Berko Zečević je odredio da je azimut bio 155 stepeni, sa dopuštenim odstupanjem od pet stepeni.¹⁸³² Berko Zečević je zaključio da je upadni ugao bio 20 stepeni, a, prema njegovoj procjeni, mjesto lansiranja bilo je udaljeno 5.800 ili više metara od tačke udara.¹⁸³³ Njegovi zaključci odgovaraju zaključcima bosanskohercegovačke policije.¹⁸³⁴

506. Za vrijeme unakrsnog ispitivanja, svjedok W-116 je izjavio da istražitelji nisu razmatrali eventualna dejstva niti vatru s brda Žuč kao mogući uzrok štete zato što je šteta bila prevelika da bi

¹⁸²³ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 122.

¹⁸²⁴ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 122 – 125.

¹⁸²⁵ Završni podnesak odbrane, par. 203.

¹⁸²⁶ Završni podnesak odbrane, par. 203. *Vidi takođe* svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4685; P560, P566, Službeni izvještaj, str. 1 (zapečaćeno). Prevodilačka greška u P560 je ispravljena.

¹⁸²⁷ P560, P566, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁸²⁸ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4629, P550 (zapečaćeno), str. 4; P558, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-116; P564, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-116; P559, Izvještaj KDZ-a o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁸²⁹ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4629, 4669 – 4670.

¹⁸³⁰ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4630.

¹⁸³¹ P560, P566, Službeni izvještaj, str. 1 (zapečaćeno). *Uporedi* svjedok W-116 je fotografisao mjesto zločina i na toj fotografiji se mogu vidjeti fragmenti projektila ukopani u tlo koji ukazuju na jugozapadni pravac: svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4686 – 4687; P562, fotografije (zapečaćeno).

¹⁸³² P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 123.

¹⁸³³ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4856; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 124.

se smatralo da je izazvana minobacačkim ili tenkovskim granatama, a u suprotnom bi imali razloge da istraže tu mogućnost.¹⁸³⁵

Zaključci

507. Pretresno vijeće prihvata zaključke KDZ-a, uključujući zaključke svjedoka W-137, kao i zaključke Berka Zečevića, i konstatuje da je ujutro 24. maja 1995. ulicu Safeta Zajke pogodila avionska bomba FAB-250, s aerosolnim eksplozivnim punjenje i pogonskim sklopom od najmanje tri rakete. Pretresno vijeće se, stoga, uvjerilo da je modificovana avionska bomba ispaljena s Lukavice, područja pod kontrolom SRK-a. Pretresno vijeće nadalje podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala i nije upotrebljavala modificovane avionske bombe. Imao ih je i upotrebljavao samo SRK. Na osnovu iskaza Anđe Gotovac, izvještaja bosanskohercegovačke policije i medicinske dokumentacije, Pretresno vijeće se uvjerilo da je eksplozija modificovane avionske bombe prouzročila pogibiju dva civila i teško ranjavanje pet civila.

508. Pretresnom vijeću su predloženi protivrječni dokazi u vezi s pravcem iz kojeg je doletjela ta modificovana avionska bomba. Svjedok W-116, policajac ali ne i stručnjak za balistiku, izjavio je da je utvrdio da je pravac doleta jugoistok. U izvještaju bosanskohercegovačke policije kaže se da je pravac doleta jug, ali i to da je vjerovatni izvor vatre Lukavica. Berko Zečević je zaključio da je mjesto lansiranja od mjesta udara bilo udaljeno 5.800 metara u pravcu jugoistoka, i da se nalazi na području Lukavice. Premda postoje izvjesna neslaganja u pogledu pravca doleta, dokazi u vidu izvještaja o istragama, uključujući izvještaj KDZ-a i izvještaj Berka Zečevića, upućuju na područje Lukavice kao izvor vatre. Nadalje, s obzirom na mogući domet bombe FAB-250 i na vjerovatni domet bombe u ovom slučaju, bez obzira na to da li je modificovana avionska bomba ispaljena iz pravca juga ili iz pravca jugoistoka, izvor vatre bi se u oba slučaja nalazio na teritoriji pod kontrolom SRK-a.¹⁸³⁶ Pretresno vijeće se, dakle, uvjerilo da je modificovana avionska bomba ispaljena s područja Lukavice, koje je bilo pod kontrolom SRK-a, i da su je ispalili pripadnici SRK-a.

¹⁸³⁴ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 125.

¹⁸³⁵ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4683 – 4684.

¹⁸³⁶ Vidi D59, Vojna karta područja Sarajeva.

(v) Granatiranje Majdanske ulice 24. maja 1995.

509. Dana 24. maja 1995., Enes Jašarević je radio kao električar u trafostanici kod zgrade televizije, u blizini opštine Novi Grad.¹⁸³⁷ Toga dana je trebao otići u Vogošću, ali zbog žestokog granatiranja na području Sarajeva, posebno opštine Novi Grad, nije to učinio.¹⁸³⁸

510. Približno u 10:00 sati, avionska bomba je preletjela preko Enesa Jašarevića i pala negdje iza zgrade televizije.¹⁸³⁹ Nakon toga, "nije ništa bilo, tako da smo opet nastavili normalno da sjedimo, nismo ništa čuli poslije toga".¹⁸⁴⁰ Negdje poslije 13:00 sati, više nije bilo posla i Enes Jašarević je odlučio otići. Izišao je iz zgrade sa Sulejmanom Praskom, predradnikom, koji je počeo plijeviti malu lijehu s povrcem pored ulaza u trafostanicu.¹⁸⁴¹ Enes Jašarević je sačekao kolegu, Salka Slatu, s kojim je namjeravao zajedno preći dio puta kući.¹⁸⁴²

511. Salko Slato je došao u približno 14:00 sati i dvojica muškaraca su izišli kroz kapiju trafostanice. Enes Jašarević je u svom svjedočenju rekao da je iz pravca brda Mojnilo čuo zvuk za koji je pomislio da je zvuk aviona.¹⁸⁴³ Pogledao je uokolo, ali nije vidio nikakav avion, premda se "taj zvuk [...] približavao prema nama, bio je jači".¹⁸⁴⁴

512. Enes Jašarević je objasnio da je vidio mali crni predmet kako udara u stub dalekovoda u krugu trafostanice i "bio je jak bljesak". Pao je na trbuh.¹⁸⁴⁵ Stub u koji je udarila bomba počeo se rušiti i pomislio je da će se srušiti na njega. Međutim, to je spriječio električni kabl koji se nalazio iznad njega.¹⁸⁴⁶

513. U svom svjedočenju, Enes Jašarević je rekao da se, nakon što se stub srušio, okrenuo, da mu je nešto bilo na njegovoj desnoj i lijevoj nozi i da ga je "nešto [...] stezalo u desnoj ruci".¹⁸⁴⁷ Pokušao je skinuti kožnu jaknu, ali nije uspio zbog komada šrapnela koji mu se kroz rukav zabio u lakat.¹⁸⁴⁸ Automatska brava na ulaznoj kapiji u trafostanicu bila je zatvorena, a Salko Slato, koji je bio tek lakše ranjen, pokušao je preskočiti ogradu da vidi što se dogodilo sa Sulejmanom Praskom,

¹⁸³⁷ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2987; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4635; P560, P566, Službeni izvještaj (zapečaćeno); P300, Karta s oznakama koje je unio Enes Jašarević.

¹⁸³⁸ D96, Izjava Enesa Jašarevića, str. 2; svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4635.

¹⁸³⁹ D96, Izjava Enesa Jašarevića, str. 2; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3030 – 3031.

¹⁸⁴⁰ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2995.

¹⁸⁴¹ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2995 – 2996.

¹⁸⁴² Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2995.

¹⁸⁴³ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2995 – 2996, 3026, 3028.

¹⁸⁴⁴ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2996.

¹⁸⁴⁵ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2996; P303, Fotografija s oznakama koje je unio Enes Jašarević.

¹⁸⁴⁶ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2996.

¹⁸⁴⁷ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2997.

¹⁸⁴⁸ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2997.

koji je još uvijek bio unutra.¹⁸⁴⁹ Enes Jašarević je prišao ogradi i vidio predradnika kako ondje leži, a usta su mu se još uvijek micala.¹⁸⁵⁰ Međutim, neko mu je rekao da je Sulejman Prasko već mrtav.¹⁸⁵¹

514. Odbrana je predočila jedan borbeni izvještaj ABiH-a u kojem se govori o intenzivnoj vatri ABiH-a toga dana, u kojoj je "utrošena [...] veća količina municije".¹⁸⁵² Enes Jašarević se nije složio sa sugestijom odbrane da je trafostanica bila vojni štab i legitiman cilj. Nije se složio ni s tim da je kao električar, zbog profesije, bio dužan pružati usluge ABiH-a.¹⁸⁵³ On je u svom svjedočenju rekao da nije bio pripadnik ABiH-a i da je to bila "klasična trafostanica gdje rade ljudi koji nisu uniformisani koji ništa osim radnog odijela i alata i opreme, ništa drugo nemaju".¹⁸⁵⁴ U izvještaju bosanskohercegovačke policije u vezi s tim događajem kaže se da je modifikovana avionska bomba eksplodirala u naseljenom mjestu gdje nije bilo borbenih položaja ABiH-a niti su s tog područja vršena borbena dejstva protiv SRK-a.¹⁸⁵⁵

515. Enes Jašarević je u svom svjedočenju rekao da je prvo neko došao iz pravca zgrade televizije, te da je potom došao i auto iz kojeg su ih pitali ima li žrtava.¹⁸⁵⁶ Stavili su Enesa u auto i odvezli u Državnu bolnicu. Iz Službenog izvještaja se vidi da je ranjeno ukupno šest civila, uključujući Enesa Jašarevića i Salka Slatu, od čega pet teško, i da su Sulejman Prasko i Nezir Huseinović poginuli.¹⁸⁵⁷

516. Istragu o tom događaju provela je bosanskohercegovačka policija u prisustvu pripadnika UNPROFOR-a.¹⁸⁵⁸ Službenici policijske stanice Novi Grad obezbijedili su lice mjesta. Svjedok W-116 je izjavio da je granata eksplodirala i oštetila električni toranj visokog napona, transformator od 110 KW i nekoliko zgrada u prečniku od približno 200 metara.¹⁸⁵⁹ Bosanskohercegovačka policija je pronašla veliki krater dužine pet metara, širine jedan i po metar i dubine jedan i po metar.¹⁸⁶⁰ U krateru i oko njega pronađeno je više dijelova rakete VBR, gelera i dijelova avionske bombe.¹⁸⁶¹ Kriminalističko-tehničkom analizom je utvrđeno da dijelovi projektila koje je bosanskohercegovačka policija prikupila na mjestu događaja "najvjerovatnije potiču od naprave sastavljene od jedne fugasno-razorne avio-bombe FAB-250 M72 i pet raketa tipa 'GRAD', kalibra

¹⁸⁴⁹ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2997.

¹⁸⁵⁰ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2997 – 2998.

¹⁸⁵¹ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2998; P429, Potvrda o smrti žrtve Sulejmana Praske, od 25. maja 1995.

¹⁸⁵² D95, Izvještaj Vahida Karavelića, 24. maj 1995., str. 2.

¹⁸⁵³ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3018 – 3019.

¹⁸⁵⁴ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3022 – 3023.

¹⁸⁵⁵ P566, Službeni izvještaj, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁸⁵⁶ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2997 – 2998.

¹⁸⁵⁷ P566, Službeni izvještaj, str. 3 (zapečaćeno); P424, Medicinski izvještaj o Džemalu Kukuljcu (zapečaćeno).

¹⁸⁵⁸ P566, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno); P302, Fotografije u boji.

¹⁸⁵⁹ Svjedok W-116, P550, 11. mart 1997, str. 4.

¹⁸⁶⁰ P566, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno).

122 mm koje služe kao pogonski sklop".¹⁸⁶² Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koji pokazuju da je efektivni domet FAB-250 između 5.820 i 7.680 metara.¹⁸⁶³

517. Uviđajem KDZ-a utvrđeno je da je modifikovana avionska bomba ispaljena s područja Pavlovca na jugoistoku.¹⁸⁶⁴ Međutim, istragom bosanskohercegovačke policije utvrđeno je da je krater koji je načinila modifikovana avionska bomba okrenut "prema jugu", što pokazuje da su modifikovana avionska bomba i rakete VBR ispaljeni s istog mjesta kao i bomba ispaljena ranije toga dana na ulicu Safeta Zajke, to jest iz Lukavice, gdje se "nalaze agresorski vatreni položaji".¹⁸⁶⁵

518. Berko Zečević je u svom izvještaju iznio sljedeći komentar: "Ugao doleta je određen iz skice mjesta događaja". Međutim, "[s]kica događaja daje opštu sliku stanja na mjestu pogotka, ali ne omogućava precizno definiranje ugla doleta bombe".¹⁸⁶⁶ Berko Zečević je na sudu izjavio da nije bilo moguće utvrditi upadni ugao projektila. Bez obzira na to, uzimajući u obzir da su ulica Safeta Zajke i Majdanska ulica granatirane istoga dana, u razmaku od približno četiri sata, i imajući na umu činjenicu da se brdo Mojmiilo nalazi iza mjesta događaja, zaključio je da "logika pokazuje" da su mjesta lansiranja u oba slučaja slična; shodno tome, upadni ugao je, po njegovom mišljenju, morao biti najmanje 20 stepeni da bi projektil mogao pogoditi trafostanicu. Na osnovu te analize zaključio je da "lokacija lansera za ovaj slučaj mora biti na minimalnoj udaljenosti oko 4.800 metara" i da je mjesto lansiranja "u širem rejonu Lukavice".¹⁸⁶⁷

Zaključci

519. Dokazi pokazuju da je u poslijepodnevnim satima 24. maja 1995. u Majdanskoj ulici eksplodirala bomba. Enes Jašarević je u svom svjedočenju rekao da je, prije nego što je projektil pao na trafostanicu i eksplodirao, čuo zvuk aviona. U dosjeu istrage bosanskohercegovačke policije zabilježeno je da je bosanskohercegovačka policija pronašla dijelove rakete i gelera, kao i dijelove avionske bombe. Isto tako, kako pokazuju dokazi, istragom KDZ-a utvrđeno je da je taj projektil vjerovatno bio modifikovana avionska bomba FAB-250. Pretresno vijeće se uvjerilo da je projektil koji je eksplodirao u Majdanskoj ulici bio modifikovana avionska bomba FAB-250.

¹⁸⁶¹ P566, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno); svjedok W-116, P550, str. 4.

¹⁸⁶² P313, Dokumenti u vezi s istragom KDZ-a, od 24. maja 1995., str. 3 (zapečaćeno); svjedok W-116 je u svom svjedočenju rekao sljedeće: "Najvjerovatnije se radilo o modifikovanoj avio-bombi, jer nijedna...nijedan projektil manjeg kalibra ne bi napravio tolika velika razaranja", svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4638. *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 126 – 128.

¹⁸⁶³ *Vidi* par. 95 ispod.

¹⁸⁶⁴ P313, Službeni izvještaj KDZ-a, str. 1 (zapečaćeno); P563, Crtež lica mjesta, str. 2 (zapečaćeno); svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4637, 4689, P550, str. 4; P564, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-116.

¹⁸⁶⁵ P566, Službeni izvještaj, str. 1 – 3 (zapečaćeno); Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3026 – 3028.

¹⁸⁶⁶ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 123.

¹⁸⁶⁷ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4858.

520. Pretresno vijeće je saslušalo iskaz Enesa Jašarevića u kojem je rekao da je u toj eksploziji bio teško ranjen i da je Sulejman Prasko poginuo. U izvještaju bosanskohercegovačke policije se kaže da je, osim Enesa Jašarevića, ranjeno još pet osoba, uključujući njegovog kolegu Salka Slatu, te da je poginuo i Nezir Husinović. Eksplozija u Majdanskoj ulici prouzročila je smrt dva civila i ranjavanje šest civila, od čega ih je pet teško ranjeno.

521. Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu je u svojoj istrazi došlo do zaključka da je pravac doleta bio jugoistok i da je izvor vatre bio na području Pavlovca, dok su bosanskohercegovačka policija i Berko Zečević zaključili da je pravac doleta bio jug i da je izvor vatre bio istovjetan izvoru vatre u granatiranju ulice Safeta Zajke istoga dana, odnosno, da se nalazio u Lukavici. Prema ocjeni Berka Zečevića, ta modifikovana avionska bomba je lansirana sa minimalne udaljenosti od 4.800 metara od mjesta događaja. Pretresno vijeće podsjeća na činjenicu da su i područje Lukavice i područje Pavlovca bili pod kontrolom SRK-a i da bi, s obzirom na mogući domet FAB-250 i vjerovatni domet bombe u ovom događaju, izvor vatre u svakom slučaju bio na teritoriji pod kontrolom SRK-a.¹⁸⁶⁸ Pretresno vijeće nadalje podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije ni imala ni upotrebljavala modifikovane avionske bombe. Imao ih je i upotrebljavao samo SRK. Pretresno vijeće konstatuje da je modifikovana avionska bomba koja je eksplodirala u Majdanskoj ulici ispaljena s teritorije pod kontrolom SRK-a i da su je ispalili pripadnici SRK-a.

(vi) Granatiranje ulice Safeta Hadžića 26. maja 1995.

522. Dana 26. maja 1995., u ulici Safeta Hadžića, opština Novi Grad, vrijeme je bilo lijepo.¹⁸⁶⁹ Ulica Safeta Hadžića bila je stambeni dio grada sa stambenim zgradama i poslovnim prostorima, u blizini Majdanske ulice.¹⁸⁷⁰ Svjedok W-13 je sjedio na ulici ispred svoje stambene zgrade.¹⁸⁷¹ Ispred svojih stambenih zgrada je, osim njega, sjedilo još oko 40 do 50 ljudi.¹⁸⁷² Džemaludin Luinović je stajao kod zgrade Skupštine opštine, približno 250 metara od svoje kuće.¹⁸⁷³

523. Toga dana je bilo mirno i na tom području nije bilo vojnih dejstava.¹⁸⁷⁴ Uniformisani vojnici su s vremena na vrijeme koristili neke od kancelarija.¹⁸⁷⁵ Prema riječima Džemaludina Luinovića,

¹⁸⁶⁸ *Vidi* par. 95 gore.

¹⁸⁶⁹ Svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4535.

¹⁸⁷⁰ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1323. Džemaludin Luinović je u svom svjedočenju rekao da na tom području nije bilo minobacača niti teškog naoružanja, da su se najbliži vojnici ABiH-a nalazili na udaljenosti od približno tri kilometra i da je najbliža linija fronte bila u Nedžarićima, na udaljenosti od približno 4,5 kilometara. Pregledavši kartu, Pretresno vijeće sumnja da je linija fronta bila toliko daleko i misli da je udaljenost, zapravo, bila manja. Džemaludin Luinović je osim toga izjavio da je najbliži vojni objekt bila kasarna "Ramiz Salčin" koja se nalazila na udaljenosti od oko jedan kilometar: Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2951, 2952 – 2953, 2957 – 2958, 1. mart 2007., T. 2963, P298, str. 3. Pretresno vijeće napominje da je svjedok W-138 pominjao i Majdansku ulicu, ali u vrijeme granatiranja to se cijelo područje zvalo ulica Safeta Hadžića, svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1307, 1322.

¹⁸⁷¹ Svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4535.

¹⁸⁷² Svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4535, P535, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁸⁷³ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2946, 1. mart 2007., T. 2962, P297, str. 2, P298, str. 2.

na tom području nije bilo vojnih jedinica, ali bilo je mobilisanih ljudi, od kojih su neki bili mobilisani u vojsku, a neki u policiju.¹⁸⁷⁶ On sam bio je rezervni policajac, nosio je maskirnu uniformu i poluautomatsku pušku, pištolj i pendrek.¹⁸⁷⁷ Međutim, Džemaludin Luinović tvrdi da to oružje nikad nije upotrijebio i da nikad nije učestvovao u vojnim dejstvima.¹⁸⁷⁸ U svom Završnom podnesku, odbrana tvrdi da se taj događaj odigrao "istoga dana kada je NATO bombardovao Sarajevo iz vazduha".¹⁸⁷⁹

524. Približno u 11:00 sati, Džemaludin Luinović je vidio "nešto [...] veliko", kao "avion da se ovako nisko spusti[o]", kako se polako približava iz pravca Ilidže.¹⁸⁸⁰ Svjedok W-13 je opisao zvuk koji je bio drukčiji od uobičajenog zvuka granate: "kao da je helikopter više tih zgrada jedno 15 metara u onom visećem letu i prošao".¹⁸⁸¹ Prema riječima svjedoka W-138, nekoliko sekundi kasnije, na to područje je palo deset granata i jedna modifikovana avionska bomba.¹⁸⁸² Modifikovana avionska bomba je pogodila krov zgrade u ulici Safeta Hadžića broj 52, razorila četiri stana na petom spratu i dva na četvrtom spratu i teško oštetila dva stana na trećem spratu.¹⁸⁸³

525. Dana 26. maja 1995., na ulicu Safeta Hadžića ispaljeno je više granata, ali nisu sve eksplodirale.¹⁸⁸⁴ Jedna granata je pogodila asfalt i nije eksplodirala, već se odbila i pogodila kuću u Majdanskoj ulici 8b, načinivši rupu veličine dva puta dva metra.¹⁸⁸⁵ Druga neeksplodirana granata pala je u dvorište, ispred sjeverozapadnog zida objekta u ulici Safeta Hadžića broj 70, načinivši

¹⁸⁷⁴ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1359 – 1360; svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4535.

¹⁸⁷⁵ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1323; P146, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-138.

¹⁸⁷⁶ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2950 – 2951.

¹⁸⁷⁷ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2944, 2946, 2955 – 2956, P297, str. 2.

¹⁸⁷⁸ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2956, 1. mart 2007., T. 2962; Džemaludin Luinović je, osim toga, opovrgnuo sugestiju odbrane da njegova privatna radionica za vrijeme rata korištena za maskiranje minobacača. Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2975. Međutim, ABiH se jeste služila tom radionicom za vrijeme rata, Džemaludin Luinović, P297, str. 2.

¹⁸⁷⁹ Završni podnesak odbrane, fusnota 446.

¹⁸⁸⁰ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2944, 2946 – 2947, 2950, 1. mart 2007., T. 2965, 2970 – 2971, P297, str. 2, P298, str. 2; P299, fotografija s oznakama koje je unio Džemaludin Luinović. *Vidi takođe* svjedok W-13, P535, str. 3 (zapečaćeno); P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2 (zapečaćeno); P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129. *Uporedi* P143, Izvještaj o uviđaju od 26. maja 1995, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁸⁸¹ Svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4537, P535, str. 3 (zapečaćeno); D33, Izjava svjedoka W-138 od 24. aprila 2006., str. 2 (zapečaćeno).

¹⁸⁸² Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1307, 1. februar 2007., T. 1359; P146, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-138. *Vidi takođe* P143, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno); P299, Fotografija s oznakama koje je unio Džemaludin Luinović; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1, 11 (zapečaćeno); Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2944, 2947, 2948 – 2949, 2972, 1. mart 2007., T. 2965, P297, str. 2, P298, str. 3.

¹⁸⁸³ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1310 – 1311, 1314 – 1315; P144, Fotografije granatiranja, str. 14 – 15; Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2969; Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4952; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129; P143, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno); P145, Vještačenje tragova projektila od 19. juna 1995., str. 1, što je potvrdio Ekrem Suljević u P311, od 10. marta 1997., str. 2; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2, 11 (zapečaćeno); svjedok W-13, P535, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁸⁸⁴ P143, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno). *Uporedi* Džemaludin Luinović je u svom svjedočenju rekao da su sve granate eksplodirale, Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2983.

¹⁸⁸⁵ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2949, 1. mart 2007., T. 2973, 2983, P297, str. 2, P298, str. 3; svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1307 – 1308, 1314, 1. februar 2007., T. 1360; P143, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno). *Vidi takođe* P144, Fotografije, str. 12; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2, 12 (zapečaćeno). Pretresno vijeće napominje da je prema službenom izvještaju KDZ-a, projektil eksplodirao kada je pogodio kuću, P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2 (zapečaćeno).

krater dimenzija 200 centimetara puta 80 centimetara puta 35 centimetra.¹⁸⁸⁶ Treća granata pogodila jugozapadni zid objekta u ulica Safeta Hadžića broj 102.¹⁸⁸⁷ U poređenju sa znatnom štetom koju je nanio modificovani projektil, šteta na toj lokaciji bila je mnogo manja.¹⁸⁸⁸ U bašti između broja 110 i 102 pronađen je još jedan krater načinjen eksplozijom artiljerijskog projektila.¹⁸⁸⁹ Sljedeća granata je pogodila i uništila jedan automobil koji je bio parkiran iza broja 110.¹⁸⁹⁰ Nadalje, jedan krater je pronađen u dvorištu Osnovne škole "Džemaludin Mušović", drugi krater na asfaltiranom igralištu škole, a treći krater između škole i objekta u ulici Safeta Hadžića broj 102.¹⁸⁹¹ Među zgradama pogođenim granatama bile su i zgrada broj 110, kojoj je projektil probio betonsku ploču ravnog krova i oštetio jedan stan na petom spratu, i zgrada broj 143, kojoj je projektil nanio štetu pogodivši krov.¹⁸⁹² Osim toga, popucala su stakla na prozorima zgrada na brojevima 100, 102, 108 i 110.¹⁸⁹³ Džemaludin Luinović je u unakrsnom ispitivanju potvrdio izvještaj da u tom napadu manjim granatama, koje su uslijedile poslije jedne velike bombe, nije bilo civilnih žrtava.¹⁸⁹⁴

526. Nakon snažne eksplozije, ljudi koji su bili na ulici sklonili su se u obližnje zgrade.¹⁸⁹⁵ Džemaludin Luinović je na sljedeći način opisao trenutke nakon tog udara: "Tolika je prašina bila i beton i malter i željezo neko i prozora i vrata, elemenata. To je bilo sve dole po cesti, po cesti je bilo", tako da je vidljivost bila slaba.¹⁸⁹⁶ Ranjeni su svjedok W-13 i njegova kćerka: svjedok W-13 je privatnim autom odvezen u bolnicu Koševo.¹⁸⁹⁷

527. Džemaludin Luinović je otrčao svojoj kući, koja se nalazila nasuprot zgrade pogođene modificovanom avionskom bombom. Iz dvorišta ispred kuće, zajedno s ocem je posmatrao mjesto eksplozije.¹⁸⁹⁸ Vidio je ranjene, ali u unakrsnom ispitivanju je rekao da nije vidio da iz zgrade

¹⁸⁸⁶ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1314, P144, str. 9; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2, 11 (zapečaćeno).

¹⁸⁸⁷ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1310, P144, str. 5; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁸⁸⁸ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1311; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁸⁸⁹ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1, 11 (zapečaćeno).

¹⁸⁹⁰ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1312, P144, str. 3 – 4. Pretresno vijeće napominje da je auto, prema Službenom izvještaju i Službenoj zabilješci KDZ-a, bio parkiran iza zgrade na broju 102, ulica Safeta Hadžića: P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1, 11 (zapečaćeno).

¹⁸⁹¹ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1312 – 1313, P144, str. 6 – 8; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1 – 2, 11 (zapečaćeno).

¹⁸⁹² P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2, 12 (zapečaćeno).

¹⁸⁹³ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁸⁹⁴ Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2970. *Vidi takođe* P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 7 (zapečaćeno).

¹⁸⁹⁵ Svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4534; Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., T. 2965, 2971, P298, str. 2.

¹⁸⁹⁶ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2948, 1. mart 2007., T. 2965. *Vidi takođe* svjedok W-13, P535, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁸⁹⁷ Svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4533, 4538, P535, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁸⁹⁸ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2948.

iznose neko tijelo.¹⁸⁹⁹ Što se tiče ranjenih, nekoliko ljudi je ranjeno u susjednoj zgradi, broj 46, a nekoliko na ulazu u zgradu broj 48.¹⁹⁰⁰

528. Dokazi o broju ranjenih u ovom događaju su protivrječni. Tužilaštvo tvrdi da su dvije osobe teško ranjene, a da ih je 15 lakše ranjeno.¹⁹⁰¹ Medicinska dokumentacija potvrđuje da su četiri osobe ranjene, od kojih jedna teško.¹⁹⁰² U službenoj zabilješci KDZ-a od 26. maja 1995., za dvije osobe se kaže da su teško ranjene.¹⁹⁰³ U toj zabilješci se, osim toga, navodi četrnaest lakše ranjenih osoba.¹⁹⁰⁴ U izvještaju KDZ-a od 1. juna 1995., baš kao i u službenoj zabilješci govori se o dvije teško ranjene, i 15 lakše ranjenih osoba.¹⁹⁰⁵ U službenoj zabilješci pominje se jedna ranjena osoba koja se ne pominje u izvještaju KDZ-a, a u izvještaju se pominju dvije osobe koje se ne pominju u službenoj zabilješci.¹⁹⁰⁶ Međutim, za jednu od te dvije osobe u izvještaju Berka Zečevića se kaže da je "krvarila [...] iz pluća".¹⁹⁰⁷

529. Prema izvještaju KDZ-a, manji projektili bili su pancirno-eksplozivni artiljerijski projektili, kalibra 90 mm.¹⁹⁰⁸ U istrazi koju je proveo o tom događaju odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu je zaključilo da je taj projektil "najvjerovatnije [...] trenutno-fugasni projektil[...] kalibra 88 mm" i da je "[o]va vrsta projektila [...] starijeg porijekla i nalazila se u naoružanju bivše JNA".¹⁹⁰⁹ U izvještaju KDZ-a o vještačenju tragova projektila, velika bomba je opisana kao "ostaci od komora raketnih motora raketnih projektila tipa 'GRAD' kalibra 122 mm".¹⁹¹⁰

530. U vezi s pravcem iz kojeg je doletjela modifikovana avionska bomba, više svjedoka je pomenulo zapad i, konkretno, područje Ilidže i Rajlovca.¹⁹¹¹ U jednom izvještaju KDZ-a se kaže da

¹⁸⁹⁹ Džemaludin Luinović, 1. mart 2007., 2969 – 2970. Dva muškarca su povrijeđena kada su upala u šaht jer nisu vidjela da je eksplozija s njega odbila metalni poklopac, svjedok W-13, P535, str. 3 (zapečaćeno). *Vidi takođe* svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1308; svjedok W-13, 5. april 2007., T. 4536 – 4537; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁹⁰⁰ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 3, 11 (zapečaćeno).

¹⁹⁰¹ Optužnica, Drugi prilog.

¹⁹⁰² P430, P431, P433, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno).

¹⁹⁰³ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 11 (zapečaćeno). Jedna od dvije teško ranjene žrtve ostala je 18 dana u sarajevskoj Državnoj bolnici, P431, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno). *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129.

¹⁹⁰⁴ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 11 (zapečaćeno).

¹⁹⁰⁵ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 3 (zapečaćeno). *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129; P433, Medicinska dokumentacija (zapečaćeno). Prema medicinskoj dokumentaciji, dvije žrtve su zadobile teške povrede i puštene su na kućnu njegu. Jedna druga žrtva je ostala u bolnici 14 dana.

¹⁹⁰⁶ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 3, 11 (zapečaćeno).

¹⁹⁰⁷ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129.

¹⁹⁰⁸ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2 (zapečaćeno). Svjedok W-138 je na granati primijetio "nacističke znakove", poput kukastog krsta, simbol s krilima i mašinski urezan serijski broj, svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1308, 1. februar 2007., T. 1359, 1360, 1362 – 1363; P143, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno). Na pitanje odbrane, svjedok W-138 je porekao da je na mjesto događaja donio neeksplozivni projektil s "nacističkim znakovima" radi anti-srpske propagande, svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1362.

¹⁹⁰⁹ P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 8 (zapečaćeno).

¹⁹¹⁰ P145, Vještačenje tragova projektila, 19. juni 1995., str. 3. *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129 – 130; P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹¹¹ Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2944, 2949 – 2950, 1. mart 2007., T. 2971, P297, str. 2, P298, str. 2; P299, Fotografija s oznakama koje je unio Džemaludin Luinović; P143, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1

su granate doletjele sa položaja na zapadu, a da je modificirana avionska bomba ispaljena iz Lukavice na jugu.¹⁹¹² Vještak tužilaštva Berko Zečević je izjavio da su granate doletjele iz pravca Lukavice, dok je modificirana avionska bomba doletjela iz pravca Ilidže i Rajlovca.¹⁹¹³ Istakao je "dobru sinhronizaciju jedinica [SRK] sa Ilidže i Lukavice".¹⁹¹⁴ Računajući upadni ugao, Berko Zečević je došao do zaključka da je modificirana avionska bomba ispaljena s minimalne udaljenosti od približno 5.800 metara, što odgovara širem području Butila, koje se nalazi između Rajlovca i Ilidže.¹⁹¹⁵

Zaključci

531. Pretresno vijeće prihvata svjedočenja svjedoka koji su rekli da su čuli nešto što je zvučalo poput aviona, te da je došlo do vrlo snažne eksplozije i velike štete. Pretresnom vijeću su također predloženi izvještaji o istragama i izvještaj Berka Zečevića. Pretresno vijeće se uvjerilo da je, nakon eksplozije modificirane avionske bombe, na ulicu Safeta Hadžića palo više granata, od kojih su neke eksplodirale. Pretresno vijeće konstatuje da je projektil koji je pogodio ulicu Safeta Hadžića 26. maja 1995. bio modificirana avionska bomba. Pretresno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala niti upotrebljavala modificirane avionske bombe; imao ih je i upotrebljavao isključivo SRK.

532. Pretresno vijeće se, na osnovu izvještaja o istragama i zaključaka Berka Zečevića, uvjerilo da je u tom granatiranju najmanje 14 osoba lakše ranjeno i da su dvije osobe teže ranjene. Sve te osobe su bile civili.

533. Najveći dio dokaza koji se odnose na pravac doleta modificirane avionske bomba pokazuje da je ona doletjela iz pravca Ilidže-Rajlovca, odnosno sa položaja sjeverozapadno od ulice Safeta Hadžića. Pretresno vijeće napominje da se samo u jednom izvještaju KDZ-a kaže da je pravac doleta bio jug. Čak i da je pravac doleta bio jug, to bi još uvijek bilo na području pod kontrolom SRK-a. Pretresno vijeće se uvjerilo da je modificirana avionska bomba ispaljena sa područja Ilidže-Rajlovca, što je bila teritorija pod kontrolom SRK-a, i da su je ispalili pripadnici SRK-a.

(zapečaćeno); D32, Izjava svjedoka W-138, str. 2 (zapečaćeno); P145, Vještačenje tragova projektila, str. 1. *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129.

¹⁹¹² P799, Službeni izvještaj i Službena zabilješka, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁹¹³ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129 – 130.

¹⁹¹⁴ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 129. *Vidi takođe* Thorbjorn Overgard, 18. januar 2007., T. 640.

¹⁹¹⁵ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 131 – 132.

(vii) Granatiranje Instituta za onkologiju UMC-a u Dositejevoj, 16. juna 1995.

534. U vezi s ovim incidentom granatiranja nije saslušan nijedan svjedok. Međutim, o tom događaju postoje policijski izvještaji, čiju autentičnost je potvrdio Ekrem Suljević, službenik KDZ-a.¹⁹¹⁶ O tom granatiranju u svom izvještaju govori i Berko Zečević.

535. U jutarnjim satima 16. juna 1995., došlo je do eksplozije u Univerzitetском medicinskom centru (dalje u tekstu: UMC), na Odjeljenju za radiologiju i onkologiju, u Dositejevoj ulici broj 4a.¹⁹¹⁷ U eksploziji je lakše ranjeno troje ljudi. Razoreni su objekti pet preduzeća i nekoliko stanova u blizini UMC-a.¹⁹¹⁸

536. Bosanskohercegovačka policija je sutradan, 17. juna 1995., izvršila istragu o toj eksploziji, kojom prilikom je u zgradi UMC-a pronađeno više fragmenata raketa.¹⁹¹⁹ U toj istrazi je zaključeno da je modifikovana avionska bomba pogodila krov UMC-a i da je eksplodirala na serklažu prozora zahoda na prvom spratu zgrade.¹⁹²⁰ Berko Zečević se složio s bosanskohercegovačkim istražiteljima da je ta eksplozivna naprava bila modifikovana avionska bomba.¹⁹²¹ On se, osim toga, složio s tim da je bomba eksplodirala "unutar prvog sprata".¹⁹²²

537. U toj istrazi je takođe utvrđeno da je azimut bio 348 stepeni, u pravcu sjeverozapada, uz dopušteno odstupanje od deset stepeni.¹⁹²³ Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu je kasnije istragom utvrdilo da je modifikovana avionska bomba ispaljena s "neprijateljskih položaja" na području oko Pionirske doline.¹⁹²⁴ Berko Zečević se nije složio s tako utvrđenim azimutom, rekavši sljedeće: "Ne može se prihvatiti ugao doleta modificirane bombe [...] jer istražitelji nisu definirali metodu na osnovu koje su ovako precizno definirali ugao doleta".¹⁹²⁵ On je primijetio da bi prihvatanje azimuta bosanskohercegovačke policije značilo da je moguće mjesto lansiranja "duboko u klancu u okviru tvornice 'Pretis', Vogošća".¹⁹²⁶ Na osnovu analize granatiranja ulice Čobanija,

¹⁹¹⁶ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3099 – 3101.

¹⁹¹⁷ P321, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 17. juna 1995.; P324, Izvještaj KDZ-a od 19. juna 1995., u kojem se kaže da je do eksplozije došlo u približno 11:05 sati; P217, Službena zabilješka od 17. juna 1995.

¹⁹¹⁸ P321, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1; P217, Službena zabilješka, str. 1; P323, Fotografije; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 134. Pretresno vijeće napominje da se u P324, Izvještaj KDZ-a, kaže da je ranjeno četvero ljudi. Međutim, u tom izvještaju se, za razliku od druga dva izvještaja, P321 i P217, ne navode imena ranjenih osoba.

¹⁹¹⁹ P321, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 2; P323, fotografije; P324, Izvještaj KDZ-a, str. 1, 4 – 5; P217, Službena zabilješka, str. 1.

¹⁹²⁰ P321, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1; P324, izvještaj KDZ-a, str. 5.

¹⁹²¹ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 134.

¹⁹²² P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 134.

¹⁹²³ P321, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1; P322, Crtež lica mjesta od 17. juna 1995. (dalje u tekstu: crtež lica mjesta), str. 1; P324, Izvještaj KDZ-a, str. 1, 4.

¹⁹²⁴ P324, Izvještaj KDZ-a, str. 5.

¹⁹²⁵ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 134.

¹⁹²⁶ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 135.

koja je pokazala da je tu ulicu pogodila druga modifikovana avionska bomba koja je doletjela iz pravca tvornice 'Pretis', kao i na osnovu analize okolnog terena, on je zaključio da je pravac doleta bio 315 stepeni, uz dopušteno odstupanje od deset stepeni, što znači da je mjesto lansiranja od mjesta udara bilo udaljeno 5.820 metara i da se nalazilo u krugu tvornice "Pretis".¹⁹²⁷

Zaključci

538. Dana 16. juna 1995., u Univerzitetsko medicinskom centru je eksplodirao projektil. Na osnovu izvještaja bosanskohercegovačke policije i izvještaja Berka Zečevića, Pretresno vijeće se uvjerilo da je taj projektil bio modifikovana avionska bomba. Pretresno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije ni imala ni upotrebljavala modifikovane avionske bombe. Imao ih je i upotrebljavao isključivo SRK. Na osnovu policijskih izvještaja i fotografija, Pretresno vijeće konstatuje da su u eksploziji ranjena tri ili četiri civila i da su neke od okolnih zgrada razorene.

539. U dokazima u vezi s pravcem doleta i izvorom vatre postoje izvjesna neslaganja. Dok se prema bosanskohercegovačkoj policiji pravac doleta gotovo podudara sa sjeverom, Berko Zečević je, ne prihvativši taj zaključak, zaključio da je pravac doleta bio bliži sjeverozapadu. Premda pravac iz kojeg je doletjela bomba nije utvrđen sa sigurnošću, s obzirom na iskaz Berka Zečevića prema kojem je bomba ispaljena s mjesta udaljenog gotovo šest kilometara od mjesta udara, Pretresno vijeće se uvjerilo da je modifikovana avionska bomba ispaljena sa mjesta izvan linija sukoba i na teritoriji pod kontrolom SRK-a, te da su je ispalili pripadnici SRK-a.

540. Pretresno vijeće ima u vidu argument iznesen u Završnom podnesku odbrane, da je u vrijeme granatiranja u toku bila ofanziva ABiH-a, kao i da je ona bila "jakog intenziteta" duž svih linija sukoba. Prema shvatanju Vijeća, ovom tvrdnjom se želi reći da intenzitet ofanzive na neki način oslobađa SRK krivične odgovornosti za upotrebu modifikovanih avionskih bombi toga dana. Pretresno vijeće ne prihvata taj argument i naglašava da u okolnostima ispaljenja modifikovane avionske bombe nema ničega što bi oslobodilo optuženog krivične odgovornosti, u slučaju da Pretresno vijeće utvrdi da snage SRK-a, odgovorne za to ispaljenje, bile pod njegovim rukovođenjem i komandom.

¹⁹²⁷ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 135.

(viii) Granatiranje Trga međunarodnog prijateljstva 16. juna 1995.

541. Dana 16. juna 1995., vrijeme je bilo lijepo i vidljivost je bila dobra.¹⁹²⁸ Svjedokinja W-107, domaćica, tog dana je bila u mjesnoj zajednici na Alipašinom Polju, zajedno s četiri muškarca.¹⁹²⁹

542. Zgrada broj 10 na Trgu međunarodnog prijateljstva nalazila se u stambenom naselju Alipašino Polje, preko puta zgrade PTT-a, u kojoj se nalazio Štab Sektora Sarajevo UNPROFOR-a.¹⁹³⁰ Štab Civilne zaštite nalazio se na Trgu međunarodnog prijateljstva broj 10.¹⁹³¹ Prema riječima svjedokinje W-107, Civilna zaštita je bila civilna ustanova.¹⁹³² U taj štab se dostavljala humanitarna pomoć i osoblje Civilne zaštite je civilnom stanovništvu dijelilo lijekove, drva za ogrjev i hranu.¹⁹³³ Tamo su dolazile humanitarne organizacije, uključujući Crveni krst. Civilnoj zaštiti nisu pomagali vojnici i nije ih bilo u objektima Civilne zaštite.¹⁹³⁴ U blizini nije bilo vojne opreme ni objekata.¹⁹³⁵ Odgovarajući na pitanje odbrane, svjedokinja W-107 je rekla da je radila za Teritorijalnu odbranu (dalje u tekstu: TO).¹⁹³⁶ Međutim, svjedokinja W-107 je u svom svjedočenju rekla da nije bila zaposlena u TO, da nije imala platu niti zdravstveno osiguranje.¹⁹³⁷ Prema njenom shvatanju, TO je bio isto što i civilna zaštita.¹⁹³⁸ Svjedokinja W-107 je, osim toga, u svom svjedočenju rekla da je TO bio povezan s opštinom, u koju je ponekad znala nositi pisma.¹⁹³⁹

543. Tokom dana 16. juna 1995., na Alipašinom Polju bilo je sporadične pucnjave i snajperskog djelovanja.¹⁹⁴⁰ Odbrana tvrdi da se predmetni incident dogodio istog dana kada je ABiH izvršila "ofanzivu na svim frontovima protiv SRK-a".¹⁹⁴¹

544. Svjedokinja W-107 je rekla da je između 15:20 i 15:30 sati čula "zvuk[...] aviona" kao da leti kroz sobu.¹⁹⁴² Taj zvuk je bio "prodoran".¹⁹⁴³ Nekoliko trenutaka kasnije, na približno 10 do 15 metara od mjesne zajednice došlo je do eksplozije.¹⁹⁴⁴ Prema riječima svjedokinje W-107, bomba je

¹⁹²⁸ D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹²⁹ D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹³⁰ Svjedok W-116, P550, str. 3 (zapečaćeno); svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3508, 3545. *Vidi takode* par. 32 gore.

¹⁹³¹ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3509.

¹⁹³² Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3509, 3513 – 3514, 3545, 3546.

¹⁹³³ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3509, 3515, 3523 – 3524.

¹⁹³⁴ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3514 – 3515.

¹⁹³⁵ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3515.

¹⁹³⁶ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3522; D115, Izjava svjedokinje W-107 od 12. marta 1997. (dalje u tekstu: Izjava svjedokinje W-107), str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹³⁷ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3522 – 3523.

¹⁹³⁸ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3522.

¹⁹³⁹ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3522, 3524. Pretresno vijeće napominje da opštinski centar TO-a, nije isto što i mjesna zajednica.

¹⁹⁴⁰ D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁴¹ Završni podnesak odbrane, par. 206.

¹⁹⁴² Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3513, 3516; D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁴³ D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁴⁴ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4645, P550, str. 3 (zapečaćeno); svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3513, 3514; Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4960 – 4961.

pala na livadu uz rub asfaltirane staze pored jednog od ulaza u mjesnu zajednicu.¹⁹⁴⁵ Taj ulaz je bio na stražnjoj strani nižeg od dva solitera.¹⁹⁴⁶

545. Eksplozija je sve ljude u prostoriji bacila u vazduh i razbacala po različitim uglovima prostorije.¹⁹⁴⁷ Posvuda je bio krš.¹⁹⁴⁸ Svjedokinja W-107 pala je prvo na veliki sto, a potom je udarila o zid udaljen približno deset metara.¹⁹⁴⁹ Na desnoj strani tijela imala je ogrebotine i bila je "sva otečena".¹⁹⁵⁰ Nakon toga je još približno mjesec dana osjećala "bolove" u jetri i plućima, i zvonilo joj je u ušima.¹⁹⁵¹ Nakon tog događaja, oko godinu dana nije dobro čula i patila je od glavobolja.¹⁹⁵² Lakše je ranjeno ukupno sedmero ljudi.¹⁹⁵³

546. Odmah nakon eksplozije, radnici civilne zaštite odveli su ranjene u sklonište, koje se nalazilo na približno deset metara od mjesne zajednice, iza ugla.¹⁹⁵⁴ Svjedokinja W-107 je u skloništu ostala tri do pet dana.¹⁹⁵⁵ Svjedokinja W-107 je u svom svjedočenju rekla da se sjeća krikova i stenjanja mnogih ljudi u skloništu, među kojima je bilo djece i beba.¹⁹⁵⁶

547. Eksplozija je u potpunosti razorila prostoriju mjesne zajednice i od nje su ostali samo vanjski zidovi.¹⁹⁵⁷ Okolnim objektima je pričinjena "značajna materijalna šteta".¹⁹⁵⁸ Oštećeni su prozori i balkoni.¹⁹⁵⁹ Prema riječima jednog svjedoka, da je projektil takve razorne moći direktno pogodio zgradu, sraunio bi je sa zemljom.¹⁹⁶⁰

548. Zbog intenzivnog granatiranja, bosanskohercegovačka policija uspjela je izvršiti uviđaj tek deset dana kasnije, 26. juna 1995.¹⁹⁶¹ Prema izvještaju istražnog tima, mjesto događaja bilo je izmijenjeno.¹⁹⁶² U svom Završnom podnesku, odbrana tvrdi da je zakašnjeli uviđaj "razlog zbog kojeg je sve u izvještaju bosanske policije plod mašte policajaca".¹⁹⁶³

¹⁹⁴⁵ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3519, 3535; P354, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-107.

¹⁹⁴⁶ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3538, 3543; P354, Fotografija s oznakama koje je unijela svjedokinja W-107.

¹⁹⁴⁷ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3513, 3516.

¹⁹⁴⁸ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3517.

¹⁹⁴⁹ D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁵⁰ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3516.

¹⁹⁵¹ D115, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁵² D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁵³ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4645; P567, Službena zabilješka od 16. juna 1995., str. 1 (zapečaćeno); P568, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 26. juna 1995., str. 1 (zapečaćeno).

¹⁹⁵⁴ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3517.

¹⁹⁵⁵ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3516.

¹⁹⁵⁶ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3516 – 3517.

¹⁹⁵⁷ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3517; D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁵⁸ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4645; svjedok W-116, P550, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁹⁵⁹ D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 3 (zapečaćeno).

¹⁹⁶⁰ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4647.

¹⁹⁶¹ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4674 – 4675; P567, Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno), predloženo za uvrštavanje u spis i kao P353.

¹⁹⁶² P567, Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁹⁶³ Završni podnesak odbrane, par. 206.

549. U Službenoj zabilješci se kaže da je eksplozija načinila krater dug 1.100 centimetara, širok 780 centimetara i dubok približno 250 centimetara.¹⁹⁶⁴ Svjedok W-116 je u svom svjedočenju rekao da je "veliki krater koji je bio ljevkastog oblika" bio okrenut u pravcu Lukavice, koja se nalazi jugoistočno od Alipašinog Polja.¹⁹⁶⁵ U Službenoj zabilješci u vezi s tim događajem kaže se da je modificirana avionska bomba "ispaljen[a] vjerovatno sa agresorskih položaja sa pravca Lukavice".¹⁹⁶⁶ Odgovarajući na pitanja odbrane, svjedokinja W-107 je rekla da se područje brda Mojnilo nalazi između Alipašinog Polja i Lukavice.¹⁹⁶⁷ Najveći dio tog područja držala je Armija BiH.¹⁹⁶⁸

550. Međutim, u izvještaju KDZ-a o uviđaju za projektil se kaže da se "najvjerojatnije [...] radi o modificiranoj avio-bombi sa ugrađena četiri raketna motora", koja je "doš[la] iz pravca zapada sa agresorskih položaja".¹⁹⁶⁹ U ranijoj izjavi, svjedok W-116 je rekao da je bomba doletjela iz pravca zapada, premda je, kao što stoji gore u tekstu, u svom svjedočenju rekao da je bomba doletjela iz pravca jugoistoka. U svojoj izjavi, svjedok W-116 je primijetio da su i balističari zaključili da je projektil doletio sa zapada.¹⁹⁷⁰ Berko Zečević se, na osnovu svoje analize događaja, složio s tim zaključkom.¹⁹⁷¹ On je utvrdio da je mjesto s kojeg je taj projektil ispaljen bilo udaljeno približno 5.000 metara i da se nalazilo na širem području Butila.¹⁹⁷²

Zaključci

551. Pretresno vijeće ima u vidu iskaz svjedokinje W-107 da je prije eksplozije čula zvuk aviona, kao i dokaze o velikoj šteti nanesej na području oko mjesta udara. Nadalje, bosanskohercegovačka policija i Berko Zečević su utvrdili da je taj projektil bio modificirana avionska bomba. Svjedočenje svjedoka W-116 i izvještaj o uviđaju bosanskohercegovačke policije pokazuju da je eksplozija tog projektila ranila sedam civila, među kojima i svjedokinju W-107. Svjedokinja W-107 je teško ranjena. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da je projektil koji je eksplodirao bio modificirana avionska bomba i da je u toj eksploziji ranjeno sedam

¹⁹⁶⁴ P567, Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno); P568, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno); svjedok W-116, P550, str. 3 (zapečaćeno); Pretresno vijeće napominje da je datum na prvoj stranici izvještaja 16. juni 1995. Međutim iz sadržaja tog izvještaja proizlazi da je napisan 26. juna 1995. ili kasnije.

¹⁹⁶⁵ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4678; D167, Karta s oznakama koje je unio svjedok W-116.

¹⁹⁶⁶ Svjedok W-116, 18. april 2007., T. 4678; P567, Službena zabilješka, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁹⁶⁷ Svjedokinja W-107, 12. mart 2007., T. 3540.

¹⁹⁶⁸ *Vidi* par. 121 – 122 gore.

¹⁹⁶⁹ P568, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, str. 1 (zapečaćeno).

¹⁹⁷⁰ Svjedok W-116, P550, str. 3 (zapečaćeno); P569 od 26. juna 1995. (dalje u tekstu: Crtež lica mjesta), str. 2 (zapečaćeno).

¹⁹⁷¹ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4858 – 4859. Prilikom utvrđivanja minimalnog ugla pod kojim je ta modificirana avionska bomba ispaljena, Berko Zečević je razmatrao okolinu i neposredno susjedstvo, naročito visinu zgrada pokraj mjesta udara, *ibid*.

¹⁹⁷² Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4859; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 137, 149 – 150. Osim toga, Berko Zečević je naglasio da su lanseri modificiranih avionskih bombi bili montirani na kamionima. Prema tome, mjesto lansiranja ovisi i o raspoloživosti i dostupnosti puteva na tom području. On je pri utvrđivanju mogućeg mjesta ispaljivanja uzeo u obzir te faktore, Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4859.

ljudi. Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala niti upotrebljavala modifikovane avionske bombe. Imao ih je i upotrebljavao isključivo SRK.

552. U vezi s pravcem doleta, Pretresno vijeće napominje da su, u svakom slučaju, područja koja navode bosanskohercegovačka policija i Berko Zečević, odnosno područja jugoistočno i zapadno od mjesta događaja, oba bila pod kontrolom SRK-a. Odbrana je u unakrsnom ispitivanju dobila iskaz prema kojem se područje brda Mojnilo, čiji je najveći dio držala ABiH, nalazi jugoistočno od mjesta udara, što, prema iskazu jednog svjedoka, odgovara pravcu doleta. Odbrana nije izvela nijedan dokaz koji bi pokazao da je modifikovana avionska bomba doletjela s položaja pod kontrolom ABiH-a. Na osnovu cjelokupnih dokaza, a posebno na osnovu iskaza Berka Zečevića da je projektil ispaljen s udaljenosti od približno 5.000 metara, kao i na osnovu činjenice da su područja koja su naveli bosanskohercegovačka policija i Berko Zečević ionako oba bila pod kontrolom SRK-a, Pretresno vijeće se uvjerilo da je ta modifikovana avionska bomba ispaljena sa položaja pod kontrolom SRK-a i da su je ispalili pripadnici SRK-a.

553. Pretresno vijeće podsjeća da je već odbacilo argument odbrane o intenzitetu sukoba 16. juna 1995.

(ix) Granatiranje ulice Čobanija 16. juna 1995.

554. Približno u 17:10 sati 16. juna 1995., u Opštini Centar, jedan projektil je pogodio kotlovnicu u zgradi u ulici Čobanija broj 7, nanijevši štetu toj zgradi i ranivši više osoba.¹⁹⁷³

555. Prema riječima Bogdana Vidovića, pripadnika KDZ-a, ulica Čobanija je stambeno područje i najbliži vojni cilj nalazio se na Bistriku, u kojemu je bio stacioniran UNPROFOR.¹⁹⁷⁴ On nije čuo da je u ulici Čobanija u vrijeme pada projektila bilo vojnika.¹⁹⁷⁵

556. Bogdan Vidović je u svom svjedočenju rekao da je u eksploziji ranjeno troje ljudi.¹⁹⁷⁶ Isto tako, dosje istrage bosanskohercegovačke policije sadrži imena troje ranjenih ljudi.¹⁹⁷⁷ U izvještaju KDZ-a o tom događaju kaže se da je ranjeno pet ljudi, ali se imena tih ljudi ne navode.¹⁹⁷⁸ Nadalje, Pretresno vijeće je dobilo medicinsku dokumentaciju za samo dvije osobe, koje su živjele u ulici Čobanija broj 9a: jedna osoba je ranjena u desno oko, a druga je zadobila povrede lijevog uha,

¹⁹⁷³ P213, Dosje istrage od 17. juna 1995., str. 1; P215, Dosje istrage KDZ-a od 17. juna 1995., str. 1; P216, Fotografije; P217, Službena zabilješka, 17. juni 1995., str. 2.

¹⁹⁷⁴ P214, Karta s oznakama koje je unio Bogdan Vidović; Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2087.

¹⁹⁷⁵ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2087.

¹⁹⁷⁶ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2085. On je u sklopu unakrsnog ispitivanja potvrdio taj broj ranjenih, Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2108.

¹⁹⁷⁷ P217, Službena zabilješka, 17. juni 1995., str. 1.

¹⁹⁷⁸ P215, Dosje istrage KDZ. *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 139.

slomljena joj je ruka, imala je glavobolje i povraćala je.¹⁹⁷⁹ Pretresno vijeće napominje da iz fotografija nije jasno gdje su se žrtve nalazile kada su ranjene.¹⁹⁸⁰ Međutim, to dvoje ljudi se pominje u dosjeu istrage bosanskohercegovačke policije.

557. Bogdan Vidović se sjeća da su svjedoci rekli da su čuli zvuk "kao da kamion leti".¹⁹⁸¹ U sklopu istrage, mjesto događaja je fotografisano i dijelovi projektila su sakupljeni radi analize. Istražitelji bosanskohercegovačke policije i istražitelji KDZ-a utvrdili su da je upotrijebljena avionska bomba FAB-250.¹⁹⁸² Berko Zečević je u svom izvještaju potvrdio da je taj projektil bio modifikovana avionska bomba s aerosolnim eksplozivnim punjenjem.¹⁹⁸³

558. Istražitelji bosanskohercegovačke policije su, na osnovu mjesta udara projektila na zidu kotlovnice, zaključili da je modifikovana avionska bomba doletjela iz pravca sjeveroistoka.¹⁹⁸⁴ Međutim, u policijskom izvještaju koji sadrži sažeti prikaz svih istraga izvršenih 16. juna 1995., kao i u izvještaju KDZ-a, kaže se da je bomba doletjela iz pravca sjeverozapada.¹⁹⁸⁵ Prema riječima Bogdana Vidovića, taj objedinjeni policijski izvještaj sastavljen je za potrebe policije i trebao bi odgovarati sadržaju izvještaja o istragama izvršenim toga dana.¹⁹⁸⁶ Prema njegovom svjedočenju, da je modifikovana avionska bomba doletjela sa sjeverozapada, pogodila bi neku drugu zgradu.¹⁹⁸⁷ Priznao je, međutim, da je pravac doleta bombe odredio pripadnik pirotehničkog odjeljenja.¹⁹⁸⁸

559. Na osnovu svog zaključka da je tačka udara projektila bila kotlovnica, te visine zgrade preko puta mjesta udara, Berko Zečević je utvrdio da je minimalni upadni ugao bio približno 25 stepeni.¹⁹⁸⁹ To mu je omogućilo da razmotri okolna područja na udaljenosti koja bi odgovarala izračunatom upadnom uglu. Zaključio je da je jedino šire područje s kojeg je ta modifikovana avionska bomba mogla biti ispaljena bila zona kruga tvornice "Pretis", sjeverozapadno od ulice Čobanija.¹⁹⁹⁰ U svom izvještaju, napomenuo je da njegove zaključke dodatno potvrđuju zaključci u

¹⁹⁷⁹ P218, Medicinska dokumentacija, str. 2 – 3, 7 – 8.

¹⁹⁸⁰ P216, Fotografije, str. 1.

¹⁹⁸¹ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2084.

¹⁹⁸² Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2083; P213, Dosje istrage, str. 1; P215, Dosje istrage KDZ-a, str. 2.

¹⁹⁸³ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 141.

¹⁹⁸⁴ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2080, 2083, 2099; P213, Dosje istrage, str. 1; P221, Karta s oznakama koje je unio Bogdan Vidović. Pretresno vijeće napominje da se u engleskom prijevodu dokumenta P213 kaže da je pravac doleta sjeverozapad. Bogdan Vidović, prevodioci u sudnici i odbrana potvrdili su da je riječ o grešci prevodioca, Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2080-2081, 2082.

¹⁹⁸⁵ P217, Službena zabilješka, str. 2; P215, Dosje istrage KDZ-a, str. 2.

¹⁹⁸⁶ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2097 – 2099, 2102.

¹⁹⁸⁷ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2098.

¹⁹⁸⁸ Bogdan Vidović, 14. februar 2007., T. 2098. Pretresno vijeće ima u vidu da je pripadnik pirotehničkog odjeljenja bio pripadnik KDZ-a, *vidi* par. 175 i 180 gore.

¹⁹⁸⁹ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4860 – 4861; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 141.

¹⁹⁹⁰ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4861; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 141 – 142.

vezi s granatiranjem Instituta za onkologiju UMC-a u Dositejevoj ulici broj 4 do kojeg je došlo istog dana.¹⁹⁹¹

Zaključci

560. Na osnovu izvedenih dokaza, Pretresno vijeće zaključuje da je projektil koji je eksplodirao u ulici Čobanija u večernjim satima 16. juna 1995. bio modificovana avionska bomba. Pretresno vijeće se, osim toga, na osnovu iskaza svjedoka, izvještaja bosanskohercegovačke policije i KDZ, te medicinske dokumentacije koja mu je predočena, uvjerilo da su u eksploziji te modificovane avionske bombe ranjena najmanje tri civila, od čega dvojica teško.

561. U dokazima u vezi s pravcem doleta postoje izvjesna neslaganja. Izvještaj bosanskohercegovačke policije i svjedočenje Bogdana Vidovića ukazuju na to da je pravac doleta te modificovane avionske bombe bio sjeveroistok. Međutim, odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu i Berko Zečević zaključili su da je ona doletjela iz pravca sjeverozapada. Pretresno vijeće podsjeća da je domet FAB-250 između 5.820 i 7.680 metara. U vezi s ovim događajem, te imajući u vidu granatiranje Instituta za onkologiju UMC-a u Dositejevoj ulici broj 4, od 16. juna 1995., Berko Zečević je zaključio da je modificovana avionska bomba s dometom od 5.800 metara ispaljena iz tvornice "Pretis" mogla pogoditi ulicu Čobanija. Pretresno vijeće se uvjerilo da je sa te udaljenosti, i s obzirom na mogući domet bombe FAB-250, izvor vatre najvjerojatnije bio izvan linija sukoba i na teritoriji pod kontrolom SRK-a, bilo da je ta modificovana avionska bomba ispaljena s područja sjeveroistočno ili sjeverozapadno od ulice Čobanija. Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala ni upotrebljavala modificovane avionske bombe. Imao ih je i upotrebljavao isključivo SRK. Pretresno vijeće konstatuje da su tu modificovanu avionsku bombu ispalili pripadnici SRK-a.

562. Pretresno vijeće podsjeća da je već odbacilo argument odbrane o intenzitetu sukoba 16. juna 1995.

(x) Granatiranje punkta za snabdijevanje vodom na Dobrinji 18. juna 1995.

563. Za vrijeme oružanog sukoba u Sarajevu, spaljena je i razorena škola "Simon Bolivar" na Dobrinji.¹⁹⁹² U periodu na koji se odnosi Optužnica, ta ranije razorena zgrada služila je kao zaklon ljudima koji su uzimali vodu sa sakrivene pumpe u unutrašnjem dvorištu škole.¹⁹⁹³ Zbog mjesta na kojem se ta pumpa nalazila, niko izvan škole nije mogao vidjeti ljude koji su čekali u redu.¹⁹⁹⁴

¹⁹⁹¹ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 142 – 143. *Vidi takođe* Odjeljak II.E.6(b)(vii), Granatiranje Instituta za onkologiju UMC-a u Dositejevoj 16. juna 1995.

Pripadnik Civilne zaštite, stariji čovjek po imenu Muharem, rukovao je tom pumpom kada bi se ocijenilo da je to bezbjedno.¹⁹⁹⁵

564. Svjedok W-137, policajac, u svom svjedočenju je rekao: "Nikakvi vojni objekti u blizini nisu bili, niti škola niti njena bliža okolina [nije] bila utvrđena [niti] u bilo kakvom vojnom okruženju".¹⁹⁹⁶ Prema riječima Luke Jovića, škola "Simon Bolivar" na Dobrinji bila je "skroz zaklonjena od bilo koje strane".¹⁹⁹⁷ U sklopu unakrsnog ispitivanja, svjedok W-137 se složio s odbranom da je škola "Simon Bolivar" bila udaljena približno 400 do 500 metara od linija sukoba između ABiH-a i VRS-a u Dobrinji.¹⁹⁹⁸ On je u svom svjedočenju rekao da škola nije bila posebno zanimljiv cilj zato što je bila mnogo niža od okolnih zgrada.¹⁹⁹⁹ Ismet Hadžić, komandant 155. brdske brigade ABiH-a, u svom svjedočenju je rekao da na krovovima zgrada u blizini te škole nije bilo oruđa ni vatrenih položaja ABiH-a.²⁰⁰⁰ Međutim, na jednoj fotografiji je pokazao gdje se nalazila komanda brigade i na toj fotografiji se vidi da je ta zgrada od škole udaljena približno 200 metara.²⁰⁰¹ Ismet Hadžić je, osim toga, rekao da je 18. juna 1995. težište vojnih dejstava bilo na Treskavici i Igmanu, a ne na Dobrinji.²⁰⁰² Azra Šišić, koja je u vrijeme granatiranja stanovala na Dobrinji, u svom svjedočenju je rekla da je samo jutro bilo prilično mirno.²⁰⁰³

565. U svom Završnom podnesku, odbrana je iznijela argument da je ta škola bila "na prvoj liniji fronta usred ofanzive ABiH-a" i da je toga dana na mjestu eksplozije bilo policije, što "nije bilo uobičajeno".²⁰⁰⁴

566. Da bi se došlo do pumpe u školi, moralo se preći školsko igralište, a taj prostor su pokrivali snajperisti.²⁰⁰⁵ Policajci su upozoravali ljude da na punktove za snabdijevanje vodom ne idu grupno,

¹⁹⁹² Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2460, 20. februar 2007., T. 2501; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2836, 2837.

¹⁹⁹³ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2459, 2464, 2482; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2837; P258, Fotografije, str. 1.

¹⁹⁹⁴ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2482; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2855.

¹⁹⁹⁵ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2836, 2849 – 2850.

¹⁹⁹⁶ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2460. *Vidi takođe* P259, Službeni izvještaj od 19. juna 1995., str. 3 (zapečaćeno).

¹⁹⁹⁷ Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6703, D235, Karta s oznakama koje je unio Luka Jović. On je u svom svjedočenju rekao da je u toj školi bilo bunkera i da je u blizini te škole bila privatna kuća u koju je ušla ABiH, te da je bilo i kontejnera kojima su se služili građevinski radnici iz Slovenije, pomoću kojih su napravljeni bunker tako što su ti kontejneri napunjeni vrećama zemlje, *ibid.* *Vidi takođe* P333, Fotografija s oznakama koje je unio Ismet Hadžić.

¹⁹⁹⁸ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2483.

¹⁹⁹⁹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2490.

²⁰⁰⁰ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3268. Pretresno vijeće ima u vidu da mu nisu pruženi podaci o činu Ismeta Hadžića.

²⁰⁰¹ P333, Fotografija s oznakama koje je unio Ismet Hadžić.

²⁰⁰² Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3227.

²⁰⁰³ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2840.

²⁰⁰⁴ Završni podnesak odbrane, par. 192.

²⁰⁰⁵ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2861.

nego jedan po jedan.²⁰⁰⁶ Dobrinja je već bila granatirana 17. juna 1995.²⁰⁰⁷ Do 18. juna 1995. na toj pumpi niko nije poginuo niti je bio ranjen.²⁰⁰⁸

567. Stanovnici tog naselja su 18. juna 1995. još jednom upozoreni da ne idu grupno u školu.²⁰⁰⁹ Kada je Azra Šišić došla do pumpe, pedesetak ljudi je čekalo da uzme vodu.²⁰¹⁰ Tu grupu su uglavnom činili žene i djeca, uz nekoliko muškaraca. Dio tih ljudi živio je u istoj zgradi kao i Azra Šišić.²⁰¹¹ Oko šest ljudi stajalo je oko pumpe, a ostali su čekali iza zida.²⁰¹² Azra Šišić je čekala u redu i razgovarala sa dvoje ljudi koje je poznavala, kada je pokraj pumpe eksplodirala granata.²⁰¹³ U svom svjedočenju je rekla da joj je neposredno nakon eksplozije "pred očima [...] bilo crno".²⁰¹⁴ Jedna od osoba s kojima je Azra Šišić ranije razgovarala bila je mrtva, a Azra Šišić i druga osoba pored nje bile su ranjene.²⁰¹⁵ Azra Šišić je odvedena u bolnicu "Dobrinja", koja je bila blizu škole.²⁰¹⁶ Prema riječima svjedoka W-137, granata je eksplodirala deset centimetara iznad glava nekoliko ljudi.²⁰¹⁷ On se sjeća da su rane bile na gornjim dijelovima tijela jer su "granate, odnosno ti dijelovi u vidu kiše odozgo pali po ljudima".²⁰¹⁸

568. Izvještaj bosanskohercegovačke policije pokazuje da je granata eksplodirala u približno 11:40 sati.²⁰¹⁹ Istražni tim je došao na lice mjesta približno sat vremena kasnije. Mjesto događaja su, u međuvremenu, obezbijedila dva pripadnika lokalne policijske stanice.²⁰²⁰ Istražni tim je pronašao krater na lijevom zidu, na visini od oko 3.2 do 4 metra, i tragove gelera na tom zidu.²⁰²¹ U fiskulturnoj dvorani s druge strane zida pronađen je stabilizator minobacačke granate kalibra 120 mm.²⁰²² Na osnovu tragova na zidu i rezultata računanja, bosanskohercegovačka policija je utvrdila da je ta granata ispaljena iz pravca sjeverozapada "što odgovara agresorskim položajima u kasarni Nedžarići".²⁰²³

²⁰⁰⁶ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2835 – 2836.

²⁰⁰⁷ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2834.

²⁰⁰⁸ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2840.

²⁰⁰⁹ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2835 – 2836, 2854.

²⁰¹⁰ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2835.

²⁰¹¹ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2835.

²⁰¹² Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2838.

²⁰¹³ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2836, 2856.

²⁰¹⁴ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2856.

²⁰¹⁵ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2856.

²⁰¹⁶ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2842.

²⁰¹⁷ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2459.

²⁰¹⁸ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2459, 2465.

²⁰¹⁹ P259, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno).

²⁰²⁰ P259, Službeni izvještaj, str. 1 (zapečaćeno); svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2502.

²⁰²¹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2464 – 2465; P259, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno); P257, Fotografije s oznakama koje je unio svjedok W-137; P589, Izvještaj vještaka Richarda Higgasa od 21. decembra 2006. (dalje u tekstu: Drugi izvještaj vještaka Richarda Higgasa), str. 17.

²⁰²² Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2461, 2464; P259, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno). *Vidi takođe* D72, Izjava Thomasa Hansena od 8., 9. septembra 1992. (dalje u tekstu: Izjava Thomasa Hansena), str. 2.

²⁰²³ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2461; P259, Službeni izvještaj, str. 2 (zapečaćeno).

569. Odgovarajući na pitanja odbrane, svjedok W-137 je objasnio da se stabilizator po udaru nije odbio unatrag, kao što to tvrdi odbrana, nego je, zbog toga što je granata eksplodirala na ivici zida, nastavio letjeti i završio u fiskulturnoj dvorani.²⁰²⁴ Bosanskohercegovačka policija stoga nije mogla odrediti pravac doleta pomoću stabilizatora, nego ga je odredila na osnovu tragova na zidu.²⁰²⁵ Svjedok W-137 je potvrdio da su mediji pogrešno prenijeli pravac doleta, rekavši da mediji "vrlo često prenesu krivu informaciju".²⁰²⁶

570. Tim vojnih posmatrača UN-a je došao na lice mjesta nakon što je uviđaj bosanskohercegovačke policije već završio.²⁰²⁷ U unakrsnom ispitivanju, svjedok W-137 suočen je s izjavom kapetana Thomasa Hansena, vojnog posmatrača UN-a danske nacionalnosti koji je vodio istragu o tom događaju.²⁰²⁸ Iz te izjave se vidi da je kapetan Hansen, na osnovu tragova na zidu, utvrdio da je pravac doleta granate zapad-sjeverozapad.²⁰²⁹ Kapetan Hansen u nastavku kaže: "Kad se sa mjesta udara gleda u smjeru zapad-sjeverozapad prema liniji sukoba, gotovo je nemoguće odrediti da li je granata ispaljena iz minobacača /Armije/ BiH ili Vojske Republike Srpske. Zbog mogućih dometa 120-milimetarske granate, mogla je biti ispaljena sa bilo koje strane."²⁰³⁰ Svjedok W-137 je prokomentarisao da je izjava kapetana Hansena neprecizna i nestručna, zato što je navedeni pravac krajnje neodređen.²⁰³¹ Kada mu je pokazan izvještaj vojnih posmatrača UN-a u kojem se govori o tom događaju, svjedok W-137 je ponovo iznio svoje mišljenje da ono što je u tom izvještaju rečeno ne zavređuje pažnju jer je previše neodređeno.²⁰³² Pretresno vijeće ima u vidu da se taj izvještaj vojnih posmatrača UN-a po svoj prilici zasniva na istrazi kapetana Hansena.

571. Intendantski zastavnik Richard Higgs, vještak tužilaštva za minobacače, ocijenio je dokaze u vezi s tim događajem i prokomentarisao da je bosanskohercegovačka policija u svojoj istrazi primijenila ispravnu metodologiju. On se složio sa zaključkom policije u vezi s pravcem doleta.²⁰³³ Premda je u svom izvještaju naglasio da se azimut koji je bosanskohercegovačka policija odredila može smatrati tek približnom ocjenom pravca doleta, u svom svjedočenju je rekao da je navedena lokacija "najvjerovatnije mjesto ispaljenja".²⁰³⁴ U sklopu unakrsnog ispitivanja ponovio je da je, s obzirom na lokaciju škole u odnosu na okolne zgrade, granata mogla doletjeti samo iz jednog

²⁰²⁴ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2487, 2488.

²⁰²⁵ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2487.

²⁰²⁶ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2505 – 2506, 2509 – 2510.

²⁰²⁷ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2502; D72, Izjava Thomasa Hansena, str. 2; D74, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a, od 18. juna 1995. (dalje u tekstu: Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 18. juni 1995.), str. 6 – 7.

²⁰²⁸ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2491 – 2493.

²⁰²⁹ D72, Izjava Thomasa Hansena, str. 2.

²⁰³⁰ D72, Izjava Thomasa Hansena, str. 3.

²⁰³¹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2491.

²⁰³² Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2496; D73, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 19. juni 1995., str. 12.

²⁰³³ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5048; P589, Drugi izvještaj vještaka Richarda Higgsa, str. 16 – 17.

²⁰³⁴ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5048; P589, Drugi izvještaj vještaka Richarda Higgsa, str. 18 – 19.

pravca.²⁰³⁵ Intendantski zastavnik Higgs je izjavio da nije bilo moguće izračunati upadni ugao, jer nije postojala jasna figura kratera zato što je granata pogodila zid.²⁰³⁶

572. Tom granatom je usmrćeno sedam, a ranjeno 11 ili 12 ljudi, od kojih je najmanje četvoro teško.²⁰³⁷ Tijela preminulih fotografisana su u mrtvačnici.²⁰³⁸ Kapetan Hansen je izjavio da je 18. juna 1995. u mrtvačnici vidio sedam ljudi i da su svi ti ljudi imali "rane od gelera" na glavama.²⁰³⁹ Svjedok W-137 je u svom svjedočenju rekao da misli da su sve žrtve bile civili.²⁰⁴⁰

573. Odbrana osporava navod da je u toj eksploziji poginulo sedam ljudi i tvrdi da su tijela ljudi bila uklonjena s lica mjesta i da su mediji bosanskih Muslimana izvještavali o tom događaju kao o granatiranju od strane bosanskih Srba, što je Vlada BiH-a iskoristila da zatraži ukidanje embarga na oružje.²⁰⁴¹ Odbrana takođe tvrdi da izvještaj vojnih posmatrača UN-a pokazuje da su tragovi uklonjeni s mjesta događaja prije dolaska tima vojnih posmatrača UN-a.²⁰⁴²

574. Ekrem Suljević, pripadnik KDZ-a, u svom svjedočenju je rekao da je učestvovao u istrazi i potvrdio je autentičnost policijskog izvještaja koji je tužilaštvo predložilo kao dokaz.²⁰⁴³ U vezi s uklanjanjem tragova, svjedok W-137 je posvjedočio da se tragovi krvi i drugi materijal obično uklanjaju po okončanju istrage.²⁰⁴⁴ On je izjavio da su tragovi krvi uklonjeni zbog "šoka" i da bi propust da se uklone ti tragovi "podobro liči[o] na vrijeđanje ovih žrtava".²⁰⁴⁵ On ne zna ko je uklonio tragove krvi.²⁰⁴⁶ Međutim, svjedok W-137 je na mjestu događaja zatekao "malo [sic] krvi i dijelove tijela".²⁰⁴⁷ Pretresno vijeće ima u vidu da se na fotografijama koje su predložene kao dokaz vidi da je na mjestu događaja bilo krvi i dijelova tijela.²⁰⁴⁸ Osim toga, kapetan Hansen je izjavio da su krv i dijelovi tijela još uvijek bili na mjestu događaja kada je on došao.²⁰⁴⁹ Svjedok W-137 se nije složio ni sa tvrdnjom da su dokazi uklonjeni s lica mjesta, rekavši da su tragovi udara na

²⁰³⁵ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5062, 5063 – 5064. *Vidi takođe* Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5047 – 5048.

²⁰³⁶ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5064.

²⁰³⁷ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2838 – 2840, 2841; P654, Potvrda o smrti Bahrije Sijerčić; P655, Potvrda o smrti Kenana Čizmića; P656, Potvrda o smrti Izeta Kadića; P657, Potvrda o smrti Rešada Imamovića; P658, Potvrda o smrti Sulejmana Mehmedovića; P659, Potvrda o smrti Safeta Lončara; P660, Potvrda o smrti Nure Lončar; P259, Službeni izvještaj, str. 1, 2 – 3 (zapečaćeno); P258, fotografije, str. 5 – 10. svjedok W-137 je potvrdio autentičnost tih fotografija, svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2468; P651, P652, P653, Medicinska dokumentacija. *Vidi takođe* P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, od 24. juna 1995., str. 3; D74, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 18. juni 1995., str. 6; D73, Dnevni izvještaj UN-a o situaciji, 19. juni 1995., str. 12.

²⁰³⁸ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2503; P258, Fotografije, str. 5 – 10.

²⁰³⁹ D72, Izjava Thomasa Hansena, str. 2.

²⁰⁴⁰ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2460.

²⁰⁴¹ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2500 – 2502, 2503 – 2506, 2509 – 2512.

²⁰⁴² Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2495 – 2496; D73, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 19. juni 1995., str. 12.

²⁰⁴³ Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3150, 3169, 3176 – 3177.

²⁰⁴⁴ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2500 – 2501.

²⁰⁴⁵ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2503.

²⁰⁴⁶ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2502.

²⁰⁴⁷ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2500.

²⁰⁴⁸ P258, Fotografije, str. 4 – 5.

²⁰⁴⁹ D72, Izjava Thomasa Hansena, str. 2.

zidu bili netaknuti, tako da se mogao odrediti pravac doleta.²⁰⁵⁰ Odgovarajući na tvrdnju odbrane da je granatiranje iskorišteno da bi se zahtijevalo ukidanje embarga na oružje, svjedok W-137 je posvjedočio da je funkcioner u Vladi, Haris Silajdžić, često tražio da se taj embargo ukine kako bi se bosanski Muslimani mogli braniti.²⁰⁵¹

575. Vještak odbrane za minobacače, general-major Garović, zaključio je, na osnovu nepostojanja tragova gelera na fotografijama mjesta događaja, da u školi nema dokaza o eksploziji minobacačke granate.²⁰⁵² Odbrana je intendantskom zastavniku Higgsu postavila pitanje u vezi s nepostojanjem tragova gelera na fotografijama pomoću kojih je on utvrdio pravac doleta.²⁰⁵³ Intendantski zastavnik Higgs je potvrdio da se na tim fotografijama ne vide tragovi gelera na tlu.²⁰⁵⁴ Objasnio je da je to moguće zbog mjesta udara granate: budući da je pogodila ivicu zida pod određenim uglom, "udarni talas se zasigurno proširio i van površine zida", a "da je bilo tragova djelovanja gelera, vjerovatno bi bili na tlu oko ljudi. Budući da je to mjesto nekoliko metara udaljeno od mjesta eksplozije, ti tragovi očito ne bi bili toliko uočljivi kao onda kada minobacački projektil udari u tlo".²⁰⁵⁵

576. Azra Šišić je u svom svjedočenju rekla da misli da je to bio smišljeni napad na civile.²⁰⁵⁶ U sklopu unakrsnog ispitivanja, intendantski zastavnik Higgs je izjavio da je za precizno gađanje tog cilja bilo potrebno vidjeti školu.²⁰⁵⁷ On nije obišao sve moguće vatrene položaje kako bi utvrdio vidi li se škola sa svakog od njih.²⁰⁵⁸ Svjedok odbrane Luka Jović u svom svjedočenju je rekao da se škola nije vidjela sa Dobrinje I ni sa Dobrinje IV.²⁰⁵⁹ Međutim, intendantski zastavnik Higgs je rekao da se, bez obzira na to odakle je ta granata ispaljena, "ispaljivanjem jednog projektila na lokaciju na kojoj je bilo civila namjeravalo ubiti civile, zastrašiti ljude ili ostvariti neku drugu želju komandanta, o kojoj ja mogu samo nagađati".²⁰⁶⁰ Odgovarajući na daljnja pitanja odbrane, intendantski zastavnik Higgs je izjavio da nema dokaza koji bi išli u prilog zaključku da je granata doletjela s teritorije pod kontrolom ABiH-a.²⁰⁶¹ On je, osim toga, rekao da zna da su linije sukoba bile blizu škole, ali da ne raspolaže informacijama da su se u vrijeme granatiranja vodile intenzivne

²⁰⁵⁰ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2504.

²⁰⁵¹ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2509 – 2510.

²⁰⁵² Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9151.

²⁰⁵³ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5096 – 5098.

²⁰⁵⁴ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5096.

²⁰⁵⁵ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5097 – 5098.

²⁰⁵⁶ Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2840.

²⁰⁵⁷ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5067.

²⁰⁵⁸ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5067. On nije znao je li osoba koja je ispalila granatu mogla vidjeti civile, Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5096.

²⁰⁵⁹ Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6703, 18. juni 2007., T. 6735.

²⁰⁶⁰ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5072.

²⁰⁶¹ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5072.

borbe. Nadalje, da su se vodile intenzivne borbe, ne bi bilo lako razlučiti zvuk ispaljenja iz jednog minobacača.²⁰⁶²

Zaključci

577. Na argumente tužilaštva u vezi s ovim događajem odbrana odgovara navodom da je granatiranje bilo inscenirano. Odbrana zapravo, preko general-majora Garovića, tvrdi da ta eksplozija nije bila posljedica ispaljivanja minobacačke granate s određene udaljenosti, već da je ta eksplozija zapravo bila statična. Glavni, ako ne i jedini, argument koji je general-major Garović iznio u prilog toj tezi odbrane jeste taj da se na fotografijama ne vide tragovi gelera na zidu, što pokazuje da minobacačka granata nije eksplodirala. Odbrana je sa svojom tvrdnjom da je granatiranje bilo inscenirano suočila određeni broj svjedoka, koji su jednoglasno odbacili tu mogućnost. Pretresno vijeće smatra vjerodostojnim objašnjenje intendantskog zastavnika Higgsa za nepostojanje tragova gelera. Prema njegovom objašnjenju, nije ih bilo zbog toga što je granata pogodila ivicu zida pod određenim uglom i "udarni talas se zasigurno proširio i van površine zida". Pretresno vijeće, osim toga, smatra vjerodostojnim svjedočenja Azre Šišić, intendantskog zastavnika Higgsa i kapetana Hansena da je granata koja je eksplodirala bila minobacačka granata. Pretresno vijeće se, na osnovu dokaza, uvjerilo da je 18. juna 1995., na zidu pored pumpe za vodu u školi "Simon Bolivar" na Dobrinji eksplodirala jedna minobacačka granata.

578. Pretresno vijeće, na osnovu dokaza, uključujući iskaze svjedoka, potvrde o smrti, medicinsku dokumentaciju i dosje kriminalističke istrage bosanskohercegovačke policije, konstatuje da je eksplozija minobacačke granate usmrtila sedam civila i ranila 11 ili 12 civila, od kojih četiri teško.

579. Na osnovu cjelokupnih dokaza, Pretresno vijeće ne može zaključiti da je ta minobacačka granta ispaljena sa teritorije pod kontrolom SRK-a. Bosanskohercegovačka policija je utvrdila da je pravac doleta sjeverozapadno od mjesta događaja, što bi značilo da je izvor vatre bio u kasarni SRK-a u Nedžarićima, a to je potvrdio i intendanski zastavnik Higgs. S druge strane, kapetan Hansen je zaključio da je ta granata doletjela iz pravca zapada-sjeverozapada. Kapetan Hansen je iznio argument prema kojem nije bilo moguće utvrditi da li je tu granatu ispalila ABiH ili SRK zato što bi izvor vatre, s obzirom na domet granate kalibra 120 mm, mogao biti na teritoriji pod kontrolom ABiH-a, ali i na teritoriji pod kontrolom SRK-a. Stoga se Pretresno vijeće, u datim okolnostima, nije uvjerilo da je granata ispaljena s teritorije pod kontrolom SRK-a.

²⁰⁶² Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5095 – 5096, 5103.

(xi) Granatiranje zgrade televizije 28. juna 1995.

580. Kancelarije preduzeća *The World Wide Television Company* nalazile su se u zgradi televizije u ulici Šeste proleterske brigade broj 4.²⁰⁶³ Zgrada televizije imala je deset spratova.²⁰⁶⁴ Drugi sprat je imao svoj krov i bio je odvojen od drugih dijelova zgrade velikim atrijumom.²⁰⁶⁵ U jutarnjim satima 28. juna 1995., Rialda Musaefendić, koja je u to vrijeme bila pomoćnica producenta *The World Wide Television Company*, bila je u kancelariji na drugom spratu zgrade televizije.²⁰⁶⁶ U zgradi televizije, zajedno sa još oko sedam drugih osoba, bili su i Fadila Serdarević i Mehmed Kamber.²⁰⁶⁷ Vojni posmatrači UN-a potpukovnik Louis Fortin i kapetan Thomas Hansen bili su u zgradi PTT-a.²⁰⁶⁸ John Jordan je bio u Čengić Vili.²⁰⁶⁹

581. Potpukovnik Fortin je izjavio da je 28. juna 1995. u okolini grada bilo žestoke paljbe.²⁰⁷⁰ Pretresnom vijeću su predloženi dokazi da je ABiH toga dana izvršila napad na bosanske Srbe u Stupu i Nedžarićima, koji je započeo u 08:30 sati.²⁰⁷¹ John Jordan je izjavio da je do eksplozije u zgradi televizije dan bio prilično miran, "tu i tamo ispaljena je po koja granata".²⁰⁷²

582. Izvedeni su dokazi u vezi sa statusom zgrade televizije i njenom okolinom. John Jordan nije čuo nikakva vatrena dejstava s tog područja.²⁰⁷³ Nekoliko svjedoka je u svojim svjedočenjima reklo da u zgradi televizije i njenoj okolini nije bilo vojnih ciljeva niti dejstava, kao ni minobacača, tenkova ili vojne opreme ABiH-a.²⁰⁷⁴ Fadila Serdarević, koja je bila u zgradi televizije, izjavila je da nije bila vojnik, da nikad nije nosila uniformu i da oko zgrade televizije nije vidjela vojnike.²⁰⁷⁵

583. Međutim, potpukovnik Fortin je u svom svjedočenju rekao da je u blizini, na jednom polju 500 metara iza zgrade televizije i sjeverno od nje, bilo minobacača ABiH-a.²⁰⁷⁶ Prema njegovom mišljenju, ti minobacači ABiH-a se nisu mogli vidjeti.²⁰⁷⁷ U sklopu unakrsnog ispitivanja, on se

²⁰⁶³ Rialda Musaefendić, P295, str. 2; D92, Izjava Rialde Musaefendić policiji ABiH-a od 19. jula 1995. (dalje u tekstu: Izjava Rialde Musaefendić), str. 1; P135, Vještačenje u vezi s granatiranjem zgrade televizije od 17. jula 1995. (dalje u tekstu: vještačenje), str. 1; svjedok W-138, 1. februar 27, T. 1440. Pretresno vijeće napominje da se ulica Šeste proleterske brigade sada zove bulevar Meše Selimovića.

²⁰⁶⁴ Rialda Musaefendić, P295, str. 2.

²⁰⁶⁵ Rialda Musaefendić, P295, str. 2.

²⁰⁶⁶ Rialda Musaefendić, P295, str. 2; D92, Izjava Rialde Musaefendić, str. 1.

²⁰⁶⁷ Fadila Serdarević, P641, str. 5, 9; Mehmed Kamber, P645, str. 5.

²⁰⁶⁸ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4334; Louis Fortin, P27, str. 14.

²⁰⁶⁹ John Jordan, P267, str. 8.

²⁰⁷⁰ Louis Fortin, P27, str. 14.

²⁰⁷¹ D183, Izvještaj Štaba UNPROFOR-a o situaciji, 1. juli 1995.; P45, Međukancelarijski memorandum UNPROFOR-a od 28. juna 1995.; Louis Fortin, P27, str. 14. *Vidi takođe* par. 787 ispod.

²⁰⁷² John Jordan, P267, str. 8.

²⁰⁷³ John Jordan, P267, str. 8.

²⁰⁷⁴ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1282; Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2911; svjedok W-28, P275, str. 2 (zapečaćeno); John Jordan, P267, str. 8. *Vidi takođe* svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5376, 5377 (zatvorena sjednica).

²⁰⁷⁵ Fadila Serdarević, P641, str. 9.

²⁰⁷⁶ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 541, P27, str. 14.

²⁰⁷⁷ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 551 – 552, 554 – 555.

složio da je ABiH postavljala teško naoružanje blizu položaja UNPROFOR-a.²⁰⁷⁸ On se takođe složio s odbranom da je u okolini minobacačkih položaja bilo gusto naseljenih područja i da bi postavljanje minobacača na to mjesto "stvorilo problem kolateralne štete".²⁰⁷⁹ Međutim, potpukovnik Fortin je bio uvjeren i da je ABiH u toku svoje ofanzive u junu često premještala oružje, kao i da su bosanski Srbi u svojim odmazdama obično bili precizni.²⁰⁸⁰

584. Svjedoci su izjavili da su dana 28. juna 1995., približno u 09:00 sati, čuli zvuk vrlo snažnog udara.²⁰⁸¹ Rialda Musaefendić je izjavila da je zatim uslijedio zvuk "kao da hiljadu malih nogica hoda po šljunku".²⁰⁸² Nakon što su čule zvuk udara, Rialda Musaefendić i Fadila Serdarević su se sklonile, ali, budući da eksplozija nije odmah uslijedila, ustale su.²⁰⁸³ Potom je došlo do "[d]etonacije [koja] je bila snažna i vidio se bljesak".²⁰⁸⁴ Za vrijeme unakrsnog ispitivanja, Rialda Musaefendić je izjavila da, premda se činilo da je prošlo mnogo vremena, ne zna koliko je vremena prošlo od prvog zvuka udara do detonacije.²⁰⁸⁵

585. Fadila Serdarević je osjetila snažan udarac u lice i pala je na leđa.²⁰⁸⁶ Osjetila je jaku vrelinu na licu i na trenutak ništa nije vidjela.²⁰⁸⁷ Rialda Musaefendić je izjavila da je pogledala prema prozorima i da su prozori i sve što je bilo na prozorskoj dasci letjeli prema njoj.²⁰⁸⁸ Sjeća se kako je ležala na kraju kancelarije, blizu vrata, pokrivena kršem i komadima namještaja.²⁰⁸⁹ Prije toga se udarila o glavu i izgubila svijest.²⁰⁹⁰ Jedan drugi zaposleni je pomogao Rialdi Musaefendić da siđe niz stepenice.²⁰⁹¹ Vidjela je veliku štetu i "dosta krvi posvuda". Čula je ljude kako vrište.²⁰⁹² Kada je Fadila Serdarević progledala na jedno oko, vidjela je oko sebe ljude oblivene krvlju koji su jaukali, vikali i "izgledali kao da više nemaju lica".²⁰⁹³ Fadila Serdarević je krenula da izađe iz zgrade.²⁰⁹⁴ Međutim, uhvatila ju je panika i nije mogla više hodati.²⁰⁹⁵ Fadila Serdarević je legla na pod i ostala ležati dok je jedan kolega nije iznio.²⁰⁹⁶

²⁰⁷⁸ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 535; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 3, 4.

²⁰⁷⁹ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 541.

²⁰⁸⁰ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 537, 552.

²⁰⁸¹ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2910 – 2911, 2915 – 2916, P295, str. 2; D92, Izjava Rialde Musaefendić, str. 1; Mehmed Kamber, P645, str. 5; Fadila Serdarević, P641, str. 5; svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1242.

²⁰⁸² Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2916, P295, str. 2.

²⁰⁸³ Rialda Musaefendić, P295, str. 2; Fadila Serdarević, P641, str. 5.

²⁰⁸⁴ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2916, P295, str. 2; Fadila Serdarević, P641, str. 5.

²⁰⁸⁵ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2918, 2923.

²⁰⁸⁶ Fadila Serdarević, P641, str. 5.

²⁰⁸⁷ Fadila Serdarević, P641, str. 5.

²⁰⁸⁸ Rialda Musaefendić, P295, str. 2.

²⁰⁸⁹ Rialda Musaefendić, P295, str. 2.

²⁰⁹⁰ Rialda Musaefendić, P295, str. 2.

²⁰⁹¹ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2906.

²⁰⁹² Rialda Musaefendić, P295, str. 3.

²⁰⁹³ Fadila Serdarević, P641, str. 5.

²⁰⁹⁴ Fadila Serdarević, P641, str. 5.

²⁰⁹⁵ Fadila Serdarević, P641, str. 5.

²⁰⁹⁶ Fadila Serdarević, P641, str. 5.

586. Svjedok W-138, kriminalistički tehničar bosanskohercegovačke policije, u svom svjedočenju je rekao da je tog jutra, približno u isto vrijeme, došlo do još dvije eksplozije.²⁰⁹⁷ Zgrada televizije je teško oštećena, svi prozori su razbijeni i urušio se plafon.²⁰⁹⁸ Rialda Musaefendić je izjavila da je kancelarija bila "potpuno uništena" i da su "[p]osvuda [...] ležali slomljeni komadi namještaja".²⁰⁹⁹ Dok je izlazila iz zgrade, desno od sebe vidjela je nečije tijelo na podu.²¹⁰⁰ Ona je tužilaštvu predala DVD sa video snimkom tog događaja, koji je snimio Mladen Pehar, snimatelj jedne njemačke televizijske stanice, koji se u trenutku kada je bomba pala nalazio na drugom spratu zgrade televizije, u istom hodniku u kojem je bila i Rialda Musaefendić.²¹⁰¹ Na tom snimku su zabilježeni zvuk eksplozije, prvi trenuci nakon nje i njen neposredni učinak, zatim i velika šteta koja je nanosena enterijeru i eksterijeru zgrade televizije, te ranjene osobe.²¹⁰²

587. U toj eksploziji je ranjeno približno 30 ljudi.²¹⁰³ Rialda Musaefendić i Fadila Serdarević su, zajedno sa svim drugim ranjenim osobama, odvedene u bolnicu "Koševo".²¹⁰⁴ Fadila Serdarević je imala posjekotine po cijelom licu i vratu i u bolnici je ostala sedam dana.²¹⁰⁵ Rialda Musaefendić je imala posjekotinu iznad oka i oči su joj bile oštećene prašinom i krhotinama.²¹⁰⁶ Komad šrapnela joj se zabio u desni obraz.²¹⁰⁷ U glavu i tijelo joj se pozabijao i drugi materijal, "kao da mi je cijelo tijelo bilo prorešetano tim materijalom".²¹⁰⁸ Rialda Musaefendić je poslije redovno odlazila u bolnicu na liječenje.²¹⁰⁹ Za vrijeme unakrsnog ispitivanja, odbrana ju je pitala zašto postoji samo jedan medicinski dokument kao potvrda o njenim povredama. Rialda Musaefendić je odgovorila da u ratu niko nije mario za papire, tako da nije prikupila medicinsku dokumentaciju o svom stanju.²¹¹⁰

588. Rialda Musaefendić sada ima probleme s očima: s vremena na vrijeme oči je jako bole, vrlo su osjetljive i uvijek mora nositi naočale.²¹¹¹ Premda u tijelu još uvijek ima stranog materijala, kaže:

²⁰⁹⁷ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1243.

²⁰⁹⁸ Mehmed Kamber, P645, str. 5; svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1244; P133, Fotografije.

²⁰⁹⁹ Rialda Musaefendić, P295, str. 2; D92, Izjava Rialde Musaefendić, str. 1.

²¹⁰⁰ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2911 – 2912.

²¹⁰¹ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2914; D91, Video-snimak granatiranja zgrade televizije.

²¹⁰² Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2915; D91, Video-snimak granatiranja zgrade televizije.

²¹⁰³ Louis Fortin, P27, str. 14; Rialda Musaefendić, P295, str. 3; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 144; P134, Službeni izvještaj, str. 1; P135, Vještačenje, str. 1; P49, P50, P51, P52, P53, P54, P55, P56, P57, P58, P60, P61, P62, P63, P65, P66, P67, P68, P69, P70, P126 (zapečaćeno), Medicinska dokumentacija za Rialdu Mustaefendić, Mehmeda Kambara, Fadilu Serdarević, Ahmeta Kulendera, Zijada Jusufbegovića, *ibid.*, Nadiru Kulender, *ibid.*, Mariju Bajramović, Mirka Lisova, Rajka Joksimovića, Umihanu Prgudu, Aliju Imamovića, Džemala Terovića, Sanelu Bajramović, Asju Resavac, Feridouna Hemanija, Hameda Elzayegha, Alicu Čurtović, Jasminu Abaz.

²¹⁰⁴ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2908 – 2909, P295, str. 3.

²¹⁰⁵ Fadila Serdarević, P641, str. 6.

²¹⁰⁶ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2909, P295, str. 2 – 3; P49, Medicinska dokumentacija od 17. jula 1995.

²¹⁰⁷ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2906 – 2907, P295, str. 3.

²¹⁰⁸ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2925, P295, str. 3. U sljedećih nekoliko sedmica, taj materijal je počeo izlaziti iz njenog tijela, *ibid.*

²¹⁰⁹ Rialda Musaefendić, P295, str. 3.

²¹¹⁰ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2926; P49, Medicinska dokumentacija, 17. juli 1995.

²¹¹¹ Rialda Musaefendić, P295, str. 3.

"Uspjela sam da relativno normalno funkcionišem".²¹¹² Mehmed Kamber je zadobio posjekotine i sluh mu je oštećen 40 % "od" eksplozije.²¹¹³

589. Poginula je jedna osoba, radnik obezbjeđenja po imenu Ibrahim Šalaka.²¹¹⁴ Svjedok W-138 je u svom svjedočenju rekao da je istražni tim zatekao tijelo Ibrahima Šalake u zgradi televizije. On je, međutim, izjavio da dokazi pokazuju da je Ibrahim Šalaka poginuo na stepenicama, odakle je unesen u zgradu.²¹¹⁵ Svjedok W-138 je u svom svjedočenju rekao da je Ibrahim Šalaka imao brojne rane na stražnjoj strani tijela. Obdukcija je kasnije pokazala da su to bile rane od krhotina betona koje su ga pogodile u leđa.²¹¹⁶

590. Odbrana je svjedoku W-138 postavila mnogo pitanja u vezi s njegovom istragom o smrti Ibrahima Šalake. Za vrijeme unakrsnog ispitivanja, odbrana je svjedoku W-138 imputirala da je on podmetnuo tijelo u unutrašnjost zgrade i da je razmazao krv po stepenicama, no svjedok je porekao i jedno i drugo.²¹¹⁷ Odbrana je svjedoka W-138 takođe suočila s jednom ranijom izjavom, u kojoj se kaže da je Ibrahim Šalaka bio u sjevernom dijelu atrijuma i da je potrčao preko atrijuma prema stepenicama odmah nakon što je projektil rikošetirao.²¹¹⁸ Svjedok W-138 je izjavio da je tu izjavu dao jedanaest godina nakon događaja i da je u njoj dodao detalje koje je u međuvremenu čuo od svjedoka. Opovrgnuo je tvrdnju odbrane da laže.²¹¹⁹ Svjedok W-138 je, osim toga, opovrgnuo navode odbrane da je on inscenirao taj incident i smrt Ibrahima Šalake, te da je time počinio ratni zločin, ometanje pravde i obmanjivanje suda.²¹²⁰

591. Odbrana je i Rialdi Musaefendić postavila pitanja u vezi s mogućnošću da je tijelo Ibrahima Šalake bilo podmetnuto. Ona je odgovorila da je u njenoj kancelariji, prije nego što je bomba pogodila zgradu, bilo oko 12 osoba i da se u tu prostoriju nije moglo neprimjetno i neometano unijeti tijelo zato što su ondje bili brojni domaći i strani novinari, kao i zbog toga što je obezbjeđenje nadgledalo zgradu.²¹²¹

592. Nakon te eksplozije, u stanicu bosanskohercegovačke policije Novi Grad dojavljeno je da je došlo do eksplozije i formiran je tim na čelu s istražnim sudijom, u čijem su sastavu bili i stručnjaci

²¹¹² Rialda Musaefendić, P295, str. 3.

²¹¹³ Mehmed Kamber, P645, str. 5.

²¹¹⁴ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1274, 1275; Rialda Musaefendić, P295, str. 3; D33, Izjava svjedoka W-138, str. 2 (zapečaćeno); P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 144; P134, Službeni izvještaj bosanskohercegovačke policije u vezi s granatiranjem zgrade televizije od 28. juna 1995. (dalje u tekstu: Službeni izvještaj), str. 1, 3; P135, Vještačenje, str. 1; P126, Izvod iz protokola o pregledu – obdukciji leša Ibrahima Šalake, od 29. juna 1995.

²¹¹⁵ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1274 – 1275; P132, Fotografiska kopija skice s oznakama koje je unio svjedok W-138.

²¹¹⁶ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1276; P133, Fotografije, str. 8, 10.

²¹¹⁷ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1373 – 1374, 1378.

²¹¹⁸ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1375 – 1376; D33, Izjava svjedoka W-138, str. 2 (zapečaćeno).

²¹¹⁹ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1376 – 1377.

²¹²⁰ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1377.

²¹²¹ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2912 – 2913.

iz KDZ-a.²¹²² Osim toga, Berko Zečević je, zajedno s balističarom i stručnjakom za eksplozive, na zahtjev istražnog sudije izvršio nezavisnu istragu.²¹²³ Berko Zečević je s kolegama došao na mjesto događaja oko sat ili sat i po nakon eksplozije.²¹²⁴ Berko Zečević je prvo otišao u zgradu televizije, nakon čega je pozvan na obližnju lokaciju na kojoj je upravo pao drugi projektil. Na toj lokaciji je ostao približno 15 do 20 minuta, nakon čega se vratio u zgradu televizije, u kojoj je ostao do 17:00 sati.²¹²⁵ Berko Zečević u zgradi televizije nije vidio vojne posmatrače UN-a, ali misli da su možda došli dok je on bio na mjestu druge eksplozije.²¹²⁶

593. Kapetan Hansen, kojeg je Pretresno vijeće pozvalo kao svjedoka suda, u svom svjedočenju je rekao da je u zgradu televizije otišao sa još jednim vojnim posmatračem UN-a. Nastojanja Pretresnog vijeća da stupi u kontakt s tim drugim vojnim posmatračem radi njegovog svjedočenja na sudu bila su neuspješna. Kapetan Hansen je opovrgnuo da je bio prisutan za vrijeme policijskog uviđaja, premda u policijskom izvještaju stoji da je bio prisutan.²¹²⁷ Kapetan Hansen i drugi vojni posmatrač UN-a nisu učestvovali u istragama zato što im to nisu dopustili bosanskohercegovačka policija i vojska. Granatiranje je još bilo u toku i, "radi njihove bezbjednosti", odvedeni su u jednu prostoriju odakle su mogli otići ako su htjeli.²¹²⁸ U toj prostoriji su ostali oko dva sata, a nakon toga su otišli.

594. Projektil je pao u unutrašnje dvorište zgrade televizije i istražitelji isprva nisu shvatili kako je projektil pao na to mjesto, pa su se popeli na krov da to istraže.²¹²⁹ Na krovu su pronašli tragove rikošetiranja, na osnovu kojih su na istočnom zidu dvorišta pronašli drugo mjesto udara.²¹³⁰ Prema riječima svjedoka W-138, Ekrema Suljevića i Berka Zečevića, projektil je rikošetirao o krov zgrade televizije i preletio Studio C. Pogodio je zid nasuprot Studiju C, između prvog i drugog sprata, od kojeg se opet odbio, da bi, na kraju, pao i eksplodirao neposredno uz istočni zid Studija C.²¹³¹ Svjedok W-138 je izjavio da je drugo mjesto udara, odnosno mjesto na kojem se projektil po drugi put odbio, locirano po tragovima gareži na zidu, čega nije bilo na drugim mjestima koja su naprosto oštećena predmetima i građevinskim materijalom koji je letio.²¹³² Svjedok W-138 je dodao da

²¹²² Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1206 – 1207, 1242, 31. januar 2007., T. 1269; svjedok W-28, P275, str. 2 (zapečaćeno); P134, Službeni izvještaj, str. 1.

²¹²³ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4861 – 4862. Pomogli su im policajci koji su snimili fotografije za izvještaj, *ibid.*

²¹²⁴ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4862.

²¹²⁵ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4869.

²¹²⁶ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4869.

²¹²⁷ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4342; P134, Službeni izvještaj, str. 1.

²¹²⁸ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4339 – 4344.

²¹²⁹ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1269 – 1270.

²¹³⁰ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1269 – 1270.

²¹³¹ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1242, 1245 – 1246, 1252 – 1253, 1256 – 1257, 31. januar 2007., T. 1269; Ekrem Suljević, P310, str. 2; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 144, 147, 148; Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2905, 2928; P136, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-138.

²¹³² Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1268 – 1269.

zgrada televizije dotad nije bila gađana.²¹³³ Međutim, Martin Bell je u svom svjedočenju rekao da je zgrada televizije gađana tokom cijelog rata.²¹³⁴

595. Berko Zečević i istražni tim su utvrdili da je projektil na krovu napravio veliko oštećenje dimenzija jedan metar puta jedan i po metar, dubine 0.2 metara, kao i veći otvor na spoljašnjoj i unutrašnjoj strani zida Studija C i krater na tlu koji je bio dubok do metar i po, metar i po širok i tri metra dug.²¹³⁵ Kada je vidio oštećenja na zgradi televizije, svjedok W-138 je pomislio da ih nije moglo nanijeti oružje s kojim je on imao iskustva, poput minobacačkih ili artiljerijskih projektila.²¹³⁶ Berko Zečević je u svom izvještaju napisao da je na mjestu eksplozije projektila došlo do velikih oštećenja, ali da nije bilo tragova fragmentacije kućišta i da je, po svemu sudeći, šteta bila izazvana dejstvom udarnog talasa.²¹³⁷ Po njegovom mišljenju, izjave svjedoka u kojima se pominju dvije eksplozije potvrđuju njegov zaključak da se radilo o jednom tipu avionske bombe sa aerosolnim eksplozivom, čija su dva eksplozivna punjenja eksplodirala jedno za drugim u vremenskom razmaku od nekoliko sekundi.²¹³⁸ Zaključci do kojih je istragom došla bosanskohercegovačka policija takođe pokazuju da je upotrijebljena ta vrsta eksplozivne naprave.²¹³⁹

596. Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu je analiziralo ukupno 41 fragment i utvrdilo je da 38 fragmenata potiče od avionske bombe. Za jedan fragment je utvrđeno da potiče od "nosača avio-bombe", a za preostala dva fragmenta je utvrđeno da su dio upaljača, ali jedan od tih fragmenata "najvjerovatnije nije pripadao sredstvu koje je eksplodiralo".²¹⁴⁰ I Berko Zečević i istražni tim su zaključili da je projektil najvjerovatnije bio razorna modifikovana avio-bomba s aerosolnim eksplozivnim punjenjem teška 250 kilograma, premda njeni motori nisu pronađeni.²¹⁴¹

597. Nekoliko dana prije nego što je podnio svoj izvještaj istražnom sudiji, Berko Zečević je pozvan na sastanak s nekim iz Ministarstva odbrane i dva službenika Službe bezbjednosti Glavnog štaba ABiH-a.²¹⁴² Oni su od Berka Zečevića zatražili da promijeni svoj zaključak i kaže da je projektil bio bomba sa TNT punjenjem zato što su ti ljudi, prema riječima Berka Zečevića, vjerovali

²¹³³ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1271.

²¹³⁴ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5302.

²¹³⁵ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 144; P134, Službeni izvještaj, str. 2; P135, Vještačenje, str. 2; svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1255 – 1256, 1267; P133, Fotografije, str. 4, 6.

²¹³⁶ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1245.

²¹³⁷ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 145, 148.

²¹³⁸ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 148, 149.

²¹³⁹ P134, Službeni izvještaj, str. 3; P135, Vještačenje, str. 3.

²¹⁴⁰ P135, Vještačenje, str. 2 – 4. *Vidi takođe* Rialda Musaefendić, P295, str. 2.

²¹⁴¹ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1242, 1. februar 2007., T. 1354; Ekrem Suljević, P310, str. 2; svjedok W-28, P275, str. 2 (zapečaćeno); P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 145, 147; P135, Vještačenje, str. 3, 4; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3846 (zatvorena sjednica).

²¹⁴² Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4870 – 4871.

da bomba sa TNT punjenjem može nanijeti više štete nego aerosolna bomba.²¹⁴³ On je odbio izmijeniti svoj izvještaj. Izjavio je da činjenica da se od njega tražilo da izmijeni svoj izvještaj nikako ne dovodi u sumnju kvalitet policijskih izvještaja o tom događaju.²¹⁴⁴

598. Ekrem Suljević je rekao da, na osnovu informacija i iskustva koje je stekao nakon granatiranja, može reći da je definitivno upotrijebljena avionska bomba, i to najvjerojatnije bomba teška 250 kilograma.²¹⁴⁵ Na pitanje odbrane, Ekrem Suljević je ostao pri svom zaključku da je taj projektil bio modifikovana avionska bomba, premda na mjestu događaja nisu pronađeni raketni motori.²¹⁴⁶ Kasnije je dodao da misli da je projektil vjerovatno u letu ostao bez motora što je, po njemu, pokazatelj nepouzdanosti tog oružja.²¹⁴⁷ Isto tako, odbrana je Ekremu Suljeviću za vrijeme unakrsnog ispitivanja predočila crtež projektila koji je nacrtao vojni posmatrač UN-a koji je iz zgrade PTT-a posmatrao taj događaj.²¹⁴⁸ Taj crtež prikazuje avionsku bombu prečnika 20 centimetara i dužine 60 centimetara, što je po mišljenju Ekrema Suljevića nemoguće s obzirom na razmjere štete koju je vidio na mjestu događaja. Po njegovoj procjeni, promjer projektila je morao biti barem 40 centimetara.²¹⁴⁹ On je takođe rekao da se u izvještaju pominje kratak projektil velikog prečnika, što nije u skladu sa dimenzijama datim na crtežu.²¹⁵⁰

599. Odbrana je pitala svjedoka W-138 da li je on stručnjak za modifikovane avionske bombe, na što je on odgovorio da je završio balističku obuku koja je bila dovoljna da mu omogući da utvrdi tip projektila.²¹⁵¹ Odbrana je svjedoka W-138 takođe suočila sa činjenicom da istražitelji nisu pronašli nikakve tragove raketa, te da je moguće da su motori pali dok je projektil bio u letu.²¹⁵² Svjedok W-138 je odgovorio da se, po odluci istražnog sudije, istraga nastavila još nekoliko dana, ali da je on bio ondje samo na dan događaja.²¹⁵³ Premda toga dana nije pronašao rakete, kao što se navodi i u izvještaju, izjavio je da je moguće da su istražitelji koji su nastavili raditi na tom granatiranju poslije pronašli rakete.²¹⁵⁴ Odbrana je pitala svjedoka W-138 je li on ili neko drugi iz njegovog tima ispalio tu raketu, kako bi inscenirao granatiranje i obmanuo pravdu, i na taj način zloupotrijebio svoje ovlasti. Svjedok W-138 je odgovorio da to nisu učinili ni on niti bilo ko drugi iz njegovog tima.²¹⁵⁵

²¹⁴³ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4870 – 4871.

²¹⁴⁴ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4871 – 4872.

²¹⁴⁵ Ekrem Suljević, P310, str. 2.

²¹⁴⁶ Ekrem Suljević, 2. mart 2007., T. 3123 – 3124.

²¹⁴⁷ Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3175 – 3176.

²¹⁴⁸ Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3170; D103, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a u vezi s garantiranjem zgrade televizije sa crtežom od 29. juna 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj vojnih posmatrača UN-a sa crtežom).

²¹⁴⁹ Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3170 – 3172; D103, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a sa crtežom.

²¹⁵⁰ Ekrem Suljević, 5. mart 2007., T. 3175.

²¹⁵¹ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1354 – 1355.

²¹⁵² Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1367.

²¹⁵³ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1367.

²¹⁵⁴ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1367.

²¹⁵⁵ Svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1367 – 1368, 1371 – 1372, 1372 – 1373.

600. Dodatne dokaze u prilog zaključku Berka Zečevića u vezi s vrstom bojeve glave koja je eksplodirala na zgradi televizije pružio je Bakir Nakaš, direktora Državne bolnice u kojoj je tog dana liječeno mnogo žrtava. On je u svom svjedočenju rekao da su neke od tada liječenih povreda prouzročili geleri i građevinski materijal zgrade, ali većina povreda su bile posljedica udarnog talasa.²¹⁵⁶ John Jordan i Martin Bell se takođe sjećaju da je zgradu televizije pogodila modifikovana avionska bomba.²¹⁵⁷ Rialda Musaefendić je izjavila da je kasnije saznala da je eksploziju prouzročila avionska bomba teška 250 kilograma na koju je bio postavljen nekakav motor.²¹⁵⁸

601. Na osnovu dokaza pronađenih na mjestu događaja, uključujući tragove rikošetiranja na krovu i mjesto eksplozije, istražni tim je utvrdio pravac vatre.²¹⁵⁹ U službenom izvještaju bosanskohercegovačke policije kaže se da je azimut bio 288 stepeni, odnosno, sjeverozapad u odnosu na mjesto događaja, "gdje se nalazi agresorsko naselje" Rajlovac.²¹⁶⁰ Prema riječima svjedoka W-28, balističkog stručnjaka koji je izvršio uviđaj, bomba je doletjela s položaja 288 stepeni u pravcu zapada.²¹⁶¹ U vještačenju KDZ-a kaže se da je azimut bio 280 stepeni, s mogućim odstupanjem od deset stepeni.²¹⁶²

602. Berko Zečević je takođe zaključio da je pravac doleta modifikovane avionske bombe bio 280 stepeni, s dopuštenim odstupanjem od deset stepeni, a upadni ugao 25 stepeni, te da je ispaljena s udaljenosti od najmanje 5.800 metara. On je zaključio da je mjesto lansiranja bilo na širem području Dogloda ili nešto dalje, na području Butila, za koja Pretresno vijeće ima u vidu da se nalaze sjeverozapadno od zgrade televizije.²¹⁶³ Izjavio je da su pri utvrđivanju tih vrijednosti najvažniju ulogu imali tragovi udara na krovu.²¹⁶⁴ Prema riječima Berka Zečevića, ti tragovi bi bili bitno drukčiji da je bomba ispaljena s položaja udaljenog jedan kilometar.²¹⁶⁵

603. Svjedok W-28 je izjavio da je siguran da je bomba doletjela s neprijateljskih položaja zato što postoji još jedan izvještaj policijske stanice na Stupu, odjeljenja policijske stanice BiH na Ilidži, u kojem se kaže da su 28. juna 1995. ili približno tog datuma ispaljene rakete s "neprijateljskih

²¹⁵⁶ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1107.

²¹⁵⁷ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5263; John Jordan, P267, str. 8.

²¹⁵⁸ Rialda Musaefendić, P295, str. 3.

²¹⁵⁹ Svjedok W-138, 30. januar 2007., T. 1245, 31. januar 2007., T. 1282 – 1283, 1321; Ekrem Suljević, P310, str. 2.

²¹⁶⁰ P134, Službeni izvještaj, str. 3.

²¹⁶¹ Svjedok W-28, P275, str. 2 (zapečaćeno).

²¹⁶² P135, Vještačenje, str. 3.

²¹⁶³ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4872, 23. april 2007., T. 4969; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 145, 147, 149, 150.

²¹⁶⁴ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4872.

²¹⁶⁵ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4873 – 4876.

položaja".²¹⁶⁶ Svjedok W-28 nije vidio taj izvještaj, ali zna da je poslat Odjeljenju za genocid BiH.²¹⁶⁷

604. Ekrem Suljević je izjavio da su pravac doleta potvrdili očevici.²¹⁶⁸ Rialda Musaefendić je u svom svjedočenju rekla da je čula da su drugi vidjeli bombu prije nego što je pogodila zgradu televizije i da je bomba, po svemu sudeći, doletjela iz pravca Ilidže, za koju je Rialda Musaefendić rekla da se nalazi zapadno od zgrade televizije i da je bila pod kontrolom SRK-a tokom cijelog rata.²¹⁶⁹

605. Premda je poznato da su avionske bombe neprecizne, Ekrem Suljević misli da je zgrada televizije namjerno gađana zato što je dan kasnije ispaljena druga avionska bomba koja je pala približno 100 metara od te zgrade, što je događaj koji je potvrdio Mehmed Kamber.²¹⁷⁰

606. Potpukovnik Per Anton Brennskag, koji je u to vrijeme bio član tima vojnih posmatrača UN-a na Pofalićima, vidio je taj događaj sa osmatračkog položaja 4 (OP-4), u Vitkovcu.²¹⁷¹ On je u svom svjedočenju rekao da je vidio lansiranje bombe sa područja Ilidže, koje je bilo pod kontrolom SRK-a, pravolinijski dimni trag i, naposljetku, pad na zgradu televizije.²¹⁷² On je precizirao da se dimni trag nije protezao sve do zgrade televizije.²¹⁷³ Potpukovniku Brennskagu je za vrijeme njegovog svjedočenja pokazan izvještaj kapetana Hansena o tom granatiranju, u kojem se kaže da su vojni posmatrači na OP-4 u to vrijeme bili u zaklonu tako da nemaju informacija o tom događaju.²¹⁷⁴ Potpukovnik Brennskag je izjavio da za vrijeme tog događaja nije bio u zaklonu i da kapetana Hansena nikad nije vidio na OP-4.²¹⁷⁵ Rekao je da je o onome što je vidio usmeno podnio izvještaj, ali se ne sjeća kome.²¹⁷⁶

607. Odbrana tvrdi da je izvor vatre bio na teritoriji pod kontrolom ABiH-a.²¹⁷⁷ Odbrana je nekolicini svjedoka predočila izvještaj i izjavu kapetana Hansena, vojnog posmatrača UN-a, prema kojima je jedan vojni posmatrač UN-a rekao da je vidio da je projektil ispaljen s teritorije pod kontrolom ABiH-a. Prema riječima tog vojnog posmatrača UN-a, mjesto lansiranja bilo je udaljeno

²¹⁶⁶ Svjedok W-28, P275, str. 2 (zapečaćeno). Pretresno vijeće napominje da mu taj izvještaj policijske stanice Ilidža nije dostavljen.

²¹⁶⁷ Svjedok W-28, P275, str. 2 (zapečaćeno).

²¹⁶⁸ Ekrem Suljević, P310, str. 2.

²¹⁶⁹ Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2928 – 2929, P295, str. 3.

²¹⁷⁰ Ekrem Suljević, P310, str. 3; Mehmed Kamber, P645, str. 5.

²¹⁷¹ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3452, 3458 – 3459; P348, Karta s oznakama koje je unio Per Anton Brennskag.

²¹⁷² Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3452, 3455, 3464, 3465, 3475; D114, P347, P348, Karta s oznakama koje je unio Per Anton Brennskag.

²¹⁷³ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3456, 3476.

²¹⁷⁴ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3458 – 3459; P894, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a u vezi s granatiranjem zgrade televizije, koji je sastavio kapetan Hansen, od 29. juna 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj vojnih posmatrača UN-a koji je sastavio kapetan Hansen). Pretresno vijeće ima u vidu da je taj izvještaj zapisnički evidentiran kao D31 i zapečaćen. Pretresno vijeće će govoriti o dokaznom predmetu P894.

²¹⁷⁵ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3458 – 3459.

²¹⁷⁶ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3481 – 3482.

približno 1.800 metara od najbliže linije sukoba i projektil je preletio parkiralište zgrade PTT-a.²¹⁷⁸ U svom svjedočenju pred Pretresnim vijećem, kapetan Hansen je potvrdio da on lično nije vidio taj događaj, već je taj drugi vojni posmatrač UN-a došao u zgradu PTT-a, izvijestio ga o onome što je vidio i pokazao kapetanu Hansenu tačan položaj sa kojeg je ta bomba lansirana, a on je tu lokaciju uvrstio u svoj izvještaj.²¹⁷⁹ Prema svjedočenju potpukovnika Brennskaga, da je modifikovana avionska bomba lansirana sa lokacije koju je naveo kapetan Hansen, to bi značilo da je lansirana gotovo horizontalno. Potpukovnik Brennskag je tokom rata vidio četiri ili pet avionskih bombi u letu, no nije vidio nijednu koja je bila ispaljena horizontalno.²¹⁸⁰ Dodao je da projektil koji je on vidio kako leti sa Ilidže nije mogao nadletjeti tačku koju je kapetan Hansen naveo kao izvor vatre.²¹⁸¹

608. Prema ocjeni kapetana Hansena, u to vrijeme u zgradi PTT-a radilo je približno 300 do 500 ljudi, ali na većini prozora zgrade bili su navučeni zastori.²¹⁸² Nije ga čudilo to što niko drugi nije vidio projektil, jer su se ljudi sklonili od granatiranja koje je bilo u toku.²¹⁸³ Kapetan Hansen je prihvatio mogućnost da je vojni posmatrač UN-a s kojim je on razgovarao pogriješio.²¹⁸⁴ Međutim, izjavio je i to da je, u vrijeme kada je napisao taj izvještaj, bio svjestan implikacija koje bi on mogao imati. Po njegovom mišljenju, njegovi zaključci su tačni i izvještaj vojnih posmatrača UN-a vjerodostojan.²¹⁸⁵ On je istog tog dana otišao oficiru za vezu ABiH-a u zgradi PTT-a i razgovarao s njim, što je, prema riječima kapetana Hansena, krivo protumačeno i dovelo je do sukoba između njega i ABiH-a.²¹⁸⁶

609. Kapetan Hansen nije sreo nikog drugog ko je vidio lansiranje sa teritorije pod kontrolom ABiH-a ili kamion sa lanserom.²¹⁸⁷ Potpukovnik Butt se ne sjeća da se o tom izvještaju i događajima o kojima se u njemu govori ikad razgovaralo na sastancima vođa timova, iako je trebalo da se razgovara.²¹⁸⁸ Svjedok W-137 se nije složio s opisom događaja u izjavi kapetana Hansena i u svom svjedočenju je rekao da formulacije u izvještaju, kao i njegov sadržaj, nemaju veliku težinu zato što se zasnivaju na prepričavanju, kao i da taj izvještaj ne "liči na egzaktni vojni izvještaj ili

²¹⁷⁷ *Vidi*, na primjer, Završni podnesak odbrane, par. 207.

²¹⁷⁸ P894, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a koji je sastavio kapetan Hansen; D72, Izjava Thomasa Hansena, str. 3. *Vidi*, na primjer, Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2031 – 2033.

²¹⁷⁹ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4334 – 4335; P894, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a koji je sastavio kapetan Hansen.

²¹⁸⁰ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3466.

²¹⁸¹ Per Anton Brennskag, 8. mart 2007., T. 3464 – 3465.

²¹⁸² Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4339.

²¹⁸³ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4361.

²¹⁸⁴ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4348 – 4349.

²¹⁸⁵ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4375 – 4376.

²¹⁸⁶ *Vidi* P519, Izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 5. jula 1995.

²¹⁸⁷ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4376.

²¹⁸⁸ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2218 – 2219.

ekspertizu".²¹⁸⁹ General Smith se ne sjeća konkretno tog incidenta sa zgradom televizije, ali tvrdi da bi, da je ABiH gađala zgradu televizije, on o tome bio obaviješten i da bi ga to iznenadilo.²¹⁹⁰

610. Pretresno vijeće je pozvalo komandanta vazduhoplovnog puka Andrewa Knowlesa da svjedoči kao svjedok suda zato što je, pregledavši dokumente, zaključilo da bi on mogao pružiti informacije relevantne za predmet. On je u svom svjedočenju rekao da je radio u zgradi PTT-a kao zamjenik načelnika za operativne poslove, zajedno s kapetanom Hansenom, načelnikom za operativne poslove i oficirima ABiH-a za vezu.²¹⁹¹ Sjeća se da je u jutarnjim satima 28. juna 1995. bio s kapetanom Hansenom na parkiralištu zgrade PTT-a.²¹⁹² Pretresno vijeće ima u vidu da je kapetan Hansen u svom svjedočenju rekao da je u trenutku dešavanja tog incidenta bio u zgradi PTT-a.²¹⁹³

611. Komandant vazduhoplovnog puka Knowles u svom je svjedočenju rekao da su on i kapetan Hansen čuli zvuk lansiranja i potom "ugledali nisku i ravnu putanju, gotovo putanju neposredne paljbe, kako sporo leti u vazduhu ravno sve do jednog proćelja i udara u zgradu televizije i nekoliko zgrada iznad nje".²¹⁹⁴ Komandant vazduhoplovnog puka Knowles je dalje rekao da je nakon nekoliko sekundi uslijedila detonacija.²¹⁹⁵ Međutim, složio se da je projektil zapravo možda preletio zgradu televizije i pao iza nje.²¹⁹⁶ On je, osim toga, prihvatio sugestiju tužioca da je projektil u trenutku kada ga je on ugledao možda već bio u vazduhu tako da postoji mogućnost da je ispaljen s udaljenijih položaja nego što je on to mislio.²¹⁹⁷ Komandant vazduhoplovnog puka Knowles je potvrdio da je na tlu vidio dim, što je karakteristično za ispaljenje i ukazivalo bi na mjesto ispaljenja, osim ako se na tom mjestu igrom slučaja nije istovremeno događalo nešto drugo.²¹⁹⁸ Prema riječima komandanta vazduhoplovnog puka Knowlesa, patrola je upućena da istraži mjesto za koje se sumnjalo da je mjesto ispaljenja. Međutim, na tom mjestu nisu pronađeni nikakvi tragovi ispaljenja.²¹⁹⁹ On je, s obzirom na to da je u to vrijeme u Sarajevu bilo mnogo grantiranja, takođe prihvatio mogućnost da je karakteristični dim mogao biti "nešto drugo što se događalo".²²⁰⁰

²¹⁸⁹ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2515 – 2516.

²¹⁹⁰ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3402 – 3404. *Vidi takođe* Rialda Musaefendić, 28. februar 2007., T. 2938 – 2939; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5303, 5304 – 5305, 5306; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5344 – 5345 (zatvorena sjednica).

²¹⁹¹ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9325.

²¹⁹² Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9326 – 9327, 9334, 9335, 9376, 9392; P517, Karta područja oko zgrade televizije u Sarajevu; P518, Fotografija s gornjeg parkirališta zgrade PTT-a u boji.

²¹⁹³ Thomas Hansen, 2. april 2007., T. 4334.

²¹⁹⁴ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9334 – 9335.

²¹⁹⁵ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9376.

²¹⁹⁶ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9376.

²¹⁹⁷ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9389 – 9390.

²¹⁹⁸ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9341 – 9342.

²¹⁹⁹ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9339.

²²⁰⁰ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9342.

612. Kada su ga pitali da ocijeni koju vrstu projektila je vidio, komandant vazduhoplovnog puka Knowles je izjavio da je projektil koji je vidio bio veći od bilo kakvog minobacačkog ili artiljerijskog projektila.²²⁰¹ On je izjavio:

“Taj projektil, šta god da je bio, ja mislim da je moguće da je bio neka improvizovana naprava, koja je očito upotrijebljena na način za koji nije kreirana. I odakle god da je lansiran, inicijalni potisak mu je zasigurno dao energiju pa se činilo da leti direktno i horizontalno, po svojoj inerciji, sve dok nije udario tamo gdje je udario. Ne sjećam se je li imao pričvršćen raketni motor, a ako jeste, on bi izgorio u ranoj fazi leta, a ostalo je balistika.”²²⁰²

613. Projektil koji je on vidio kako leti nije za sobom ostavljao dimni trag. Komandant vazduhoplovnog puka Knowles u svom svjedočenju je rekao da je projektil doletio sa sjeverozapada. On i kapetan Hansen su ga pratili sve dok nije udario u zgradu televizije.²²⁰³ Prema svjedočenju komandanta vazduhoplovnog puka Knowlesa, da je projektil doletio s područja Ilidže, morao bi preletjeti zgradu PTT-a i, prema tome, ukoliko nije bio u završnoj balističkoj fazi, odnosno, u padu, nije mogao pogoditi zgradu televizije, a da na svom putu ne pogodi i nešto drugo.²²⁰⁴

614. Kada su mu predočeni zaključci istraga i dokazi koji navode na zaključak da je taj projektil toga dana ispalio SRK, komandant vazduhoplovnog puka Knowles je izjavio da je moguće da je ono što je on vidio "sekundarni događaj", odnosno projektil koji je slučajno istovremeno doletio iz drugog pravca i koji možda nije projektil koji je pogodio zgradu televizije.²²⁰⁵ Ne sjeća se, međutim, da je vidio izvještaj o nekom drugom pogotku zgrade televizije toga ili sljedećeg dana.²²⁰⁶ On je prihvatio mogućnost da je pogriješio kada je rekao da je na parkiralištu bio s kapetanom Hansenom, ali je ustrajao u tvrdnjama u vezi s putanjom koju je vidio.²²⁰⁷

615. Pretresnom vijeću su dostavljeni i dokazi u vezi s tim događajem kojima je izvor SRK-a. U jednom izvještaju SRK u vezi sa situacijom na frontu, sa potpisom optuženog i datumom 30. juni 1995., kaže se sljedeće:

“Naši artiljerci precizno odgovaraju na dejstva muslimanske artiljerije. U jednom takvom odgovoru 28. juna pogodili su RTC BIH, centar medijske laži protiv pravедne borbe srpskog naroda.”²²⁰⁸

Od majora Veljovića je zatraženo da prokomentariše ovaj dokument. On je izjavio da se u njemu govori o artiljeriji, a ne o modifikovanim avionskim bombama.²²⁰⁹ Komandant vazduhoplovnog

²²⁰¹ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9400.

²²⁰² Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9400 – 9401.

²²⁰³ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9346 – 9347.

²²⁰⁴ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9347 – 9348.

²²⁰⁵ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9363, 9397.

²²⁰⁶ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9397 – 9398.

²²⁰⁷ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9392, 9393, 9398.

puka Knowles prihvatio je i sugestiju odbrane da postoji mogućnost da su se zaraćene strane hvalile da su napravile svari koje nisu napravile kako bi podigle moral jedinica.²²¹⁰

616. Pretresnom vijeću je dostavljen i dokaz u vidu zapisnika sastanka oficira za vezu UNPROFOR-a i oficira za vezu Ilidžanske brigade SRK-a. U tom dokumentu se kaže da je oficir SRK-a:

"Priznao [...] ispaljivanje raketa "Krema" na grad Sarajevo (desetak). Radi se o psihološkom ratu čiji je cilj uznemiravanje bosanskih vojnika na frontu na Treskavici, koji su zabrinuti zbog sigurnosti svojih porodica u Sarajevu. Primijetio je da bosanske vlasti pokušavaju prikriti efikasnost tih pogodaka zadržavajući štampu u zgradi televizije. Doista, 2 rakete "Krema" su bačene na zgradu televizije. Jedan projektil je pogodio cilj i tako su, za kapetana Novaka, novinari mogli izvijestiti o događaju a bosanski vojnici su obaviješteni o postojanju tog oružja, zvanog i oružjem "Terora".²²¹¹

617. Pretresnom vijeću je predočeno protestno pismo koje je pukovnik Meille poslao optuženom i u kojem se, između ostalog, govori o incidentu sa zgradom televizije. U pismu stoji da je izvor vatre na teritoriji pod kontrolom SRK-a i od optuženog se zahtijeva da zaustavi "ta kršenja humanitarnog prava".²²¹² To pismo je prosljedio general-major Nicolai, koji je u popratnom pismu rekao: "Obraćam Vam se pismenim putem kako bih Vam uložio vrlo oštar protest protiv nedavnog neselektivnog i namjernog granatiranja nastanjenih dijelova grada Sarajeva koje se i dalje nastavlja i koje, na žalost, dovodi do žrtava među nedužnim civilnim stanovništvom."²²¹³ Odbrana u svom Završnom podnesku tvrdi da je to granatiranje "poučno" u smislu sredstava koja su optuženom stajala na raspolaganju za provođenje istraga povodom protestnih pisama koje mu je slao UNPROFOR.²²¹⁴

Zaključci

618. Pretresno vijeće se, na osnovu dokaza, uvjerilo da je 28. avgusta 1995. modifikovana avionska bomba pogodila zgradu televizije i eksplodirala. Odbrana nije ozbiljnije dovela u pitanje činjenicu da je zgradu televizije pogodila modifikovana avionska bomba. U svakom slučaju, zaključak Pretresnog vijeća potvrđuju iskazi nekoliko svjedoka i izvještaji Berka Zečevića i bosanskohercegovačke policije.

²²⁰⁸ P42, P152, Izvještaj komandanta SRK-a od 30. juna 1995.

²²⁰⁹ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5920.

²²¹⁰ Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9395.

²²¹¹ P629, Zapisnik sa sastanka UNPROFOR od 9. jula 1995. *Vidi takođe* svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5329 – 5330 (zatvorena sjednica).

²²¹² P633, Protestno pismo upućeno komandantu SRK-a, od 30. juna 1995. (zapečaćeno). Pretresno vijeće konstatuje da je to pismo takođe P18. *Vidi takođe* svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5344 (zatvorena sjednica).

²²¹³ P103, Protestno pismo od 1. jula 1995. *Vidi takođe* Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 951.

²²¹⁴ Završni podnesak odbrane, par. 207.

619. Dokazi pokazuju da je ranjeno približno 30 civila, od kojih neki teško. Odbrana je osporila iskaze više svjedoka tužilaštva u vezi sa smrću Ibrahima Šalake, sugerišući im da je njegova smrt inscenirana. Svi su ti svjedoci odbacili tu sugestiju. Premda postoji mogućnost da je Ibrahim Šalaka sa stepeništa na kojem je poginuo odnesen u unutrašnjost zgrade televizije, Pretresno vijeće se, na osnovu dokaza, uključujući izvještaje bosanskohercegovačke policije i izvještaje o obdukcijama, uvjerilo da je Ibrahim Šalaka, civil, poginuo u toj eksploziji.

620. Odbrana je osporila dokaze tužilaštva u vezi s izvorom vatre, stavljajući težište uglavnom na izvještaj kapetana Hansena, koji je u svom svjedočenju rekao da je modifikovana avionska bomba ispaljena sa teritorije pod kontrolom ABiH-a. Pretresno vijeće ima u vidu da su dokazi o kojima se u tom izvještaju govori dokazi iz druge ruke. Potpukovniku Brennskagu, očevicu tog događaja, pokazan je izvještaj kapetana Hansena i on je odbacio mogućnost da je modifikovana avionska bomba ispaljena sa teritorije pod kontrolom ABiH-a zato što je vidio da je ispaljena s Ilidže. Svjedok W-137 takođe je odbacio izvještaj kapetana Hansena, tvrdeći da formulacije i sadržaj tog izvještaja imaju malu težinu zato što se zasnivaju na dokazima iz druge ruke, kao i zato što taj izvještaj ne "liči na egzaktni vojni izvještaj ili ekspertizu".

621. Pretresno vijeće takođe mora ocijeniti iskaz komandanta vazduhoplovnog puka Knowlesa, koji je u svom svjedočenju rekao da je vidio projektil kako dolijeće sa teritorije pod kontrolom ABiH-a. On je, međutim, prema mišljenju Pretresnog vijeća, pokazao priličnu nesigurnost u vezi s tim je li riječ o projektilu koji je pogodio zgradu televizije. Pretresno vijeće je mora da kaže da iskaz komandanta vazduhoplovnog puka Knowlesa smatra nepreciznim i punim rezervi. Pri ocjeni težine koju valja pripisati iskazu kapetana Hansena, u kontekstu ostalih dokaza, Pretresno vijeće ne može zanemariti činjenicu da je riječ o dokazu iz druge ruke, kao i to da je to jedini iskaz u kojem se teritorija ABiH-a izričito navodi kao izvor vatre. Pretresno vijeće, s druge strane, ima pred sobom dokaze – u vidu iskaza nekoliko očevidaca, uključujući potpukovnika Brennskaga, i izvještaja bosanskohercegovačke policije, uključujući izvještaje KDZ-a i Berka Zečevića – koji pokazuju da je tu bombu ispalio SRK. Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala ni upotrebljavala modifikovane avionske bombe. Imao ih je i upotrebljavao isključivo SRK.

622. Najuvjerljiviji dokaz u prilog tezi tužilaštva da je modifikovana avionska bomba doletjela sa teritorije pod kontrolom SRK-a je izvještaj optuženog, o kojem se govori u paragrafu 615 gore u tekstu, u kojem on, praktično, priznaje da je SRK 28. juna 1995. ispalio bombu na zgradu televizije. Pretresno vijeće ne pridaje nikakvu težinu činjenici da komandant vazduhoplovnog puka prihvata

mogućnost, koju mu je sugerisala odbrana, da su se zaraćene strane hvalile stvarima koje nisu napravile radi dizanja morala.

623. Ukratko, Pretresno vijeće je uvjeren da je modifikovana avionska bomba koja je 28. juna 1995. pogodila zgradu televizije ispaljena sa područja oko Ilidže koje je, kao što se vidi iz dokaza, bilo pod kontrolom SRK-a, i da su je ispalili pripadnici SRK-a

(xii) Granatiranje ulice Bunički potok dana 1. jula 1995.

624. Zejna Šljivo je stanovala u ulici Bunički potok broj 233 u Hrasnici, u podnožju planine Igman. Uveče 1. jula 1995., bila je kod kuće, u kuhinji, zajedno sa svojim dvjema kćerkama, Nefom i Jasminom, Jasmininim mužem Nedžadom i njihovom četvorogodišnjom kćerkom Emirom.²²¹⁵ U isto vrijeme, svjedok W-95 se nalazio u bašti jedne druge kuće u ulici Bunički potok zajedno sa još približno devet osoba.²²¹⁶ Fikreta Pačariz je bila u podrumu ili u prizemlju svoje kuće u ulici Bunički potok, zajedno sa svojim mužem Hamom Pačarizom i njihovom djecom.²²¹⁷

625. Pukovnik Hussain Ijaz, vojni posmatrač UN-a iz Pakistana, u to vrijeme je bio stacioniran u Hrasnici.²²¹⁸ On je izjavio da je sjedio u kuhinji, na drugom spratu kuće u kojoj je bio stacioniran njegov tim, dok su ostali članovi njegovog tima sjedili u uredu koji se nalazio u susjednoj sobi.²²¹⁹

626. U približno 21:00 sat, stanovnici ulice Bunički potok u Hrasnici čuli su buku koja je, prema iskazu svjedokinje W-95, pukovnika Ijaza i Fikrete Pačariz, bila slična buci aviona.²²²⁰ Svjedokinja W-95, pukovnik Ijaz, Zejna Šljivo i Fikreta Pačariz su zatim čuli veliku eksploziju.²²²¹

627. Jedan projektil je pogodio garažu Zejne Šljivo, koja je bila povezana s njenom kućom, zatim je eksplodirao i cijela kuća se srušila oko nje.²²²² Članovi njene porodice su vrištali i posvuda se digla prašina.²²²³ Porodica Zejne Šljivo je uspjela da izađe iz kuće, ali je Zejna pala i zadobila povredu čela.²²²⁴ Nefa Šljivo je zadobila posjekotine po leđima. Većina članova njene porodice je

²²¹⁵ Zejna Šljivo, P642, str. 5.

²²¹⁶ Svjedok W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno).

²²¹⁷ Fikreta Pačariz, P643, str. 9.

²²¹⁸ Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5400. Pretresno vijeće ima u vidu da je ovaj svjedok u vrijeme kad se desio incident imao čin majora u pakistanskoj vojsci. Za potrebe ove Presude, Pretresno vijeće će za ovog svjedoka koristiti čin koji on sada ima.

²²¹⁹ Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5413.

²²²⁰ Hussain Ijaz, 1. maj 2007., T. 5430; Nefa Šljivo, 5. april 2007., T. 4512, P531, str. 2, P532, str. 2; svjedok W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno); Zejna Šljivo, P642, str. 5; Fikreta Pačariz, P643, str. 9.

²²²¹ Hussain Ijaz, 27. april 2007, T. 5414; svjedok W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno); Zejna Šljivo, P642, str. 5; Fikreta Pačariz, P643, str. 6.

²²²² Nefa Šljivo, 5. april 2007, T. 4508, T. 4511, P531, str. 2, P532, str. 2; Zejna Šljivo, P642, str. 5; Fikreta Pačariz, P643, str. 6. *Vidi takođe* P603, Službeni izvještaj, datiran 4. jula 1995., str. 1, 3, gdje se navodi da je bomba pala na kuću broj 233 u ulici Bunički potok. Pretresno vijeće, međutim, ima u vidu da se u dokaznom predmetu P604, Izvještaju KDZ-a o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta od 13. jula 1995. (dalje u tekstu: Kriminalističko-tehnički izvještaj), str. 1, i dokaznom predmetu P586, Izvještaju vještaka Berka Zečevića, str. 159, navodi da je bomba pala na kuću broj 231 u ulici Bunički potok.

²²²³ Nefa Šljivo, P532, str. 2.

²²²⁴ Zejna Šljivo, P642, str. 5.

zadobila posjekotine na licu, a njenom zetu je slomljen ručni zglob.²²²⁵ Jasmina, druga kćerka Zejne Šljivo, otrčala je po pomoć, a kada se vratila, rekla je da su u eksploziji ranjeni “vojnici UNPROFOR-a”.²²²⁶ Zejna Šljivo i članovi njene porodice otišli su u ambulantu, a zatim u ratnu bolnicu "Ćamil Marić" u Hrasnici, gdje im je pružena ljekarska pomoć zbog povreda.²²²⁷ Nefa Šljivo je u bolnici vidjela nekoliko svojih komšija koji su također bili povrijeđeni: jedan čovjek je imao tešku povredu glave, jedna žena je na licu imala “puno ožiljaka”, a druga je bila ranjena u rame.²²²⁸ Prema izjavi Zejne Šljivo, dok je bila u bolnici granatiranje je i dalje trajalo.²²²⁹

628. Prozor kuhinje u kojoj je sjedio pukovnik Ijaz izvaljen je iz zida i pao je na njega; zadobio je povrede desnog ramena i lijeve noge.²²³⁰ Povrijeđen je i jedan vojni posmatrač UN-a iz Bangladeša.²²³¹ Pukovnik Ijaz je kasnije evakuisan u bolnicu u Hrasnici, a potom u francusku bolnicu u Sarajevu.²²³²

629. Svjedokinja W-95 je vidjela kako udar eksplozije raznosi crijep sa krova i cigle, a nju je bacio na zid garaže.²²³³ Zadobila je povredu lijevog ramena od udara gelera, koji ljekari u ratnoj bolnici "Ćamil Marić" u Hrasnici nisu mogli da izvade.²²³⁴ Sjeća se da su povrijeđeni i jedan čovjek koji se prezivao Kadić i jedna žena koja se zvala Naza Pamuk, te da su u tu istu bolnicu doveli mnogo ranjenih.²²³⁵

630. Kuća Fikrete Pačariz je teško oštećena i u njoj se više nije moglo stanovati.²²³⁶ Oštećeno je i pet ili šest okolnih kuća.²²³⁷ Fikreta Pačariz je zadobila posjekotine na licu, glavi i vratu.²²³⁸ Njena djeca i muž, Hamo Pačariz, nisu bili povrijeđeni, ali su joj svekrva i muž Hamo pretrpjeli šok.²²³⁹ Njen svekar, Duran Pačariz, je teško ranjen.²²⁴⁰ Fikretu Pačariz i njenog svekra su odveli u bolnicu u Hrasnici, gdje im je pružena pomoć.²²⁴¹ Duran Pačariz je preminuo od srčanog udara 18. jula 1995.²²⁴² Prema riječima Fikrete Pačariz, njegova smrt je bila posljedica povreda i šoka koje je

²²²⁵ Nefa Šljivo, 5. april 2007., T. 4508, P532, str. 2; Zejna Šljivo, P642, str. 5.

²²²⁶ Zejna Šljivo, P642, str. 5.

²²²⁷ Zejna Šljivo, P642, str. 5; Nefa Šljivo, 5. april 2007., T. 4508, P532, str. 2.

²²²⁸ Nefa Šljivo, P532, str. 2.

²²²⁹ Zejna Šljivo, P642, str. 5.

²²³⁰ Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5414 – 5415.

²²³¹ Hussain Ijaz, 27. april 2007, T. 5415.

²²³² Hussain Ijaz, 27. april 2007, T. 5416, 5418.

²²³³ Svjedokinja W-95, P520, str. 2 – 3 (zapečaćeno).

²²³⁴ Svjedokinja W-95, 2. april 2007., T. 4410 – 4411, P520, str. 3 (zapečaćeno).

²²³⁵ Svjedokinja W-95, 2. april 2007., T. 4410, P520, str. 3 (zapečaćeno). Prema izjavi svjedokinje W-95, nije bilo dovoljno mjesta da se svakom ukaže pomoć unutar bolnice.

²²³⁶ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 10.

²²³⁷ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 9.

²²³⁸ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 9.

²²³⁹ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 9.

²²⁴⁰ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 9.

²²⁴¹ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 10.

²²⁴² Fikreta Pačariz, P643, str. 6.

pretrpio usljed bombardovanja.²²⁴³ Fikreta Pačariz i dalje trpi “psihološke traume”.²²⁴⁴ Ona je izjavila i da su toj eksploziji povrijeđene mnoge njene komšije.²²⁴⁵ Prema izvještajima policije BiH, u toj eksploziji dvije osobe su zadobile teške povrede, a jedanaest ih je pretrpjelo lakše povrede.²²⁴⁶

631. Policija BiH je obaviještena u približno 22:15 časova da je u ulici Bunički potok broj 233 došlo do eksplozije i da je, u isto vrijeme, nanesena šteta na kući broj 50 u ulici Alekse Šantića.²²⁴⁷ Potonja kuća se nalazi na nekih 150 metara udaljenosti od mjesta eksplozije u ulici Bunički potok.²²⁴⁸ Dana 2. jula 1995., ekipa za uviđaj se uputila u ulicu Bunički potok da bi izvršila uviđaj na mjestu eksplozije; ekipa je pred kućom zatekla krater dubine 1,1 metar i dimenzija 3,5 sa 2,8 metara.²²⁴⁹ Ekipa za uviđaj je potom obišla kuću u ulici Alekse Šantića, gdje je u dvorištu pronašla fragmente bombe u velikom krateru dimenzija 6,1 sa 2,4 metara.²²⁵⁰ Na jednom od pronađenih fragmenata nalazila su se ćirilična slova i brojevi.²²⁵¹

632. Istražitelji policije BiH utvrdili su da je jedan projektil sa bojevom glavom prostornog dejstva, to jest modifikovana avionska bomba, pao na kuću broj 50 u ulici Alekse Šantića, i potom rikošetirao pogodivši kuću broj 233 u ulici Bunički potok.²²⁵² Istražitelji su zaključili da se “najvjerovatnije od raketnog projektila odvojila, tačnije otkočila bojeva glava prostornog dejstva koja je pala i aktivirala se na udaljenosti 150 metara od pomenute kuće u ulici Bunički potok.”²²⁵³

633. I Berko Zečević je konstatovao da je projektil koji je eksplodirao u ulici Bunički potok bio modifikovana avionska bomba.²²⁵⁴ U svom izvještaju, Berko Zečević je naveo da “[o]štećenja i pravac djelovanja udarnog talasa ukazuju da je vjerovatno avionska bomba bila punjena sa nekim aerosolnim eksplozivom.”²²⁵⁵ Međutim, Berko Zečević je došao do zaključka koji se razlikuje od onog do kojeg su došli istražitelji iz policije BiH; on je zaključio da su dvije modifikovane avionske bombe unutar relativno kratkog perioda pogodile dvije različite lokacije koje su se nalazile blizu

²²⁴³ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 10.

²²⁴⁴ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 10.

²²⁴⁵ Fikreta Pačariz, P643, str. 6, 9.

²²⁴⁶ P603, Službeni izvještaj, str. 1 – 3; P604, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1. Enes Kadić i Nedžad Bostandžić su teško ranjeni, a Kemal Mortuza, Husein Ijaz, Fikreta Pačariz, Duran Pačariz, Naza Pamuk, Hata Mulaosmanović, Emira Kadić, Zejna Šljivo, Nefa Šljivo, Emir Bostandžić i Jasmina Bostandžić su pretrpjeli lakše povrede. Policija BiH je takođe primila izvještaj iz bolnice u Hrasnici o povredama koje su pretrpjele određene osobe, *vidi* Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5208, 5227 – 5228; P603, Službeni izvještaj, str. 1.

²²⁴⁷ P603, Službeni izvještaj, str. 1.

²²⁴⁸ P603, Službeni izvještaj, str. 1.

²²⁴⁹ P603, Službeni izvještaj, str. 1 – 3.

²²⁵⁰ P603, Službeni izvještaj, str. 4.

²²⁵¹ P603, Službeni izvještaj, str. 4.

²²⁵² P603, Službeni izvještaj, str. 4; P604, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1. Pretresno vijeće ima u vidu da ova vrsta projektila spada u kategoriju avionskih bombi, *vidi* gore, Odjeljak II.B.2(b)(ii) Modifikovane avionske bombe.

²²⁵³ P603, Službeni izvještaj, str. 4. *Vidi takođe* Vekaz Turković, P600, str. 3.

²²⁵⁴ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 158. *Vidi takođe* Hussain Ijaz, 27. april 2007., T. 5416; Nefa Šljivo, 5. april 2007, T. 4515; svjedokinja W-95, P520, str. 3 (zapečaćeno).

²²⁵⁵ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 159.

jedna drugoj.²²⁵⁶ Berko Zečević je u sudnici posvjedočio da je uspio da izračuna pravac doleta i upadni ugao i da je zaključio “da su bila dva slučaja i da ni u kom slučaju ne može biti vjerodostojan izvještaj da se raketa po udaru u tlo okrenula za 90 stepeni i djelovala u Buničkom potoku” zbog toga što nije moguće manipulirati putanjom nenavodjenog projektila i zbog toga što je otklon od 90 stepeni prevelik da bi se mogao smatrati rikošetom.²²⁵⁷ Pored toga, prema izjavi Berka Zečevića, bojeva glava ima veću masu od raketnih motora, pa tako “[n]ije logično da se raketni motori nalaze ukopani u zemlju, a da nema bojeve glave koja ima veću masu, nalazi se ispred.”²²⁵⁸ Pretresno vijeće ima u vidu da je na unakrsnom ispitivanju Vekaz Turković posvjedočio da jeste učestvovao u uviđaju i radio na izvještaju o kriminalističko-tehničkom uviđaju, ali da nije lično potpisao taj izvještaj, tako da ne može da potvrdi tačnost svih podataka koje on sadrži.²²⁵⁹ U vrijeme kad je svjedočio pred Pretresnim vijećem, Vekaz Turković je bio svjestan zaključaka do kojih je došao Berko Zečević i smatrao je da je moguće da su oni ispravni.²²⁶⁰

634. Fikreta Palariz je takođe izjavila da se radilo o dvije bombe, od kojih prva nije eksplodirala, a druga je eksplodirala 15 minuta kasnije u garaži pored njene kuće.²²⁶¹ Fikreta Pačariz je objasnila da su se druge granate rasprskavale u gelere kad bi eksplodirale, ali da ova bomba nije.²²⁶² Kasnije je čula da je ta bomba sadržala 250 kilograma eksploziva.²²⁶³

635. Odbrana je u svom Završnom podnesku iznijela tvrdnju da policija BiH na mjestima udara bombi nije pronašla nijednu krhotinu bombe.²²⁶⁴ U izvještaju policije BiH, koji odbrana navodi u prilog toj svojoj tvrdnji, stoji da je policija BiH pronašla “nekoliko gelera različitih oblika i dimenzija” u krateru u ulici Bunički potok i oko njega, te da su dva raketna motora “i nekoliko dijelova nosača istih [motora] pronađeni u dvorištu” u ulici Alekse Šantića.²²⁶⁵ U kriminalističko-tehničkom izvještaju, koji odbrana takođe citira, stoji da su pronađeni “dijelovi projektila”, ali u njemu nema podataka u vezi s “tragovima na drugom mjestu” ili “predmetima pronađenim na licu mjesta”.²²⁶⁶ Suočen sa činjenicom da se u izvještaju policije BiH ne pominje da su krhotine bombe pronađene na lokacijama koje su pretrpjele velika oštećenja, Vekaz Turković je objasnio da je u to vrijeme standardna procedura podrazumijevala da se pokuša prikupiti dovoljna količina dokaza u vidu tragova koja bi mogla poslužiti da se utvrdi o kojoj se vrsti oružja radilo; nije bilo moguće

²²⁵⁶ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4877 – 4878. *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 159.

²²⁵⁷ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4878.

²²⁵⁸ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4878.

²²⁵⁹ Vekaz Turković, 26. april 2007, T. 5227 – 5228, gdje se upućuje na P604, Kriminalističko-tehnički izvještaj.

²²⁶⁰ Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5207 – 5208.

²²⁶¹ Fikreta Pačariz, P643, str. 6.

²²⁶² Fikreta Pačariz, P643, str. 6.

²²⁶³ Fikreta Pačariz, P643, str. 6.

²²⁶⁴ Završni podnesak odbrane, par. 208.

²²⁶⁵ P603, Službeni izvještaj, str. 3 – 4.

²²⁶⁶ P604, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1 – 2.

prikupiti svaki geler zbog toga što se na mjestima koja su granatirana nalazila ogromna količina gelera, te se prikupljanje svih takvih dokaza u vidu tragova smatralo nepotrebnim.²²⁶⁷ Pretresno vijeće dalje podsjeća na iskaz Berka Zečevića da poslije eksplozije bombe s aerosolnim eksplozivnim punjenjem ostaju dijelovi tijela bombe, ali oko mjesta detonacije nema gelera, ili ih ima malo.²²⁶⁸

636. Istražitelji policije BiH zaključili su da je modifikovana avionska bomba ispaljena “sa agresorskih položaja iz šireg rejona Ilidže”.²²⁶⁹ Vekaz Turković je izjavio da se do tog zaključka došlo putem uviđaja na prvom mjestu udara bombe i na osnovu načina na koji je ona potom rikošetirala i pogodila drugu kuću; bomba je “morala biti ispaljena iz smjera Ilidže i ni sa kojeg drugog mjesta”.²²⁷⁰ U kriminalističko-tehničkom izvještaju stoji da je projektil ispaljen iz pravca sjevera.²²⁷¹

637. Berko Zečević je utvrdio da je pravac doleta bio sjeverozapadno od mjesta udara, ali nije mogao tačno da utvrdi upadni ugao.²²⁷² Međutim, kada je svjedočio pred Pretresnim vijećem, izjavio je da je pravac doleta, u načelu, sličan onome koji je utvrdila policija BiH, to jest da je projektil doletio iz pravca Ilidže. Upadni ugao je bio oko 25 stepeni, a dužina leta oko 5.000 metara.²²⁷³ Zečević je došao do ovih zaključaka oslanjajući se na topografiju Sarajeva, fotografije lica mjesta i informacije o nanesenju šteti.²²⁷⁴ Berko Zečević je u svom izvještaju napisao da “[p]ravac doleta kod ovog projektila nije bilo moguće procijeniti na osnovu efekata na tlu, ali se može definirati pozicija mjesta udara modifikovane bombe o tlo, gledano na slučajeve iz ulice Alekse Šantića, a koji su jako blizu mjestu ovog događaja. Iz tih činjenica se može procijeniti da je vjerovatni ugao doleta sličan i da bi mjesto lansiranja također trebalo biti u zoni Plandišta.”²²⁷⁵ Pretresno vijeće ima u vidu da se zona Plandišta nalazi nešto sjeverozapadnije od Ilidže.²²⁷⁶

638. Odbrana je iznijela tvrdnju da se ovaj incident desio poslije “prijetnji” gradonačelnika Sarajeva.²²⁷⁷ Izvještaj UNPROFOR-a koji navodi odbrana odnosi se na prekid u odnosima između UNPROFOR-a i na to što je gradonačelnik Sarajeva 30. juna 1995. nagovijestio odmazdu protiv UNPROFOR-a “ako ne učini ništa da pomogne gradu”.²²⁷⁸ Međutim, na suđenju nisu predloženi

²²⁶⁷ Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5232 – 5233, P600, str. 3.

²²⁶⁸ *Vidi* gore, par. 94.

²²⁶⁹ P603, Službeni izvještaj, str. 3 – 4; Vekaz Turković, P600, str. 3.

²²⁷⁰ Vekaz Turković, P601, str. 3.

²²⁷¹ P604, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1.

²²⁷² P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 159.

²²⁷³ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4879 – 4880.

²²⁷⁴ Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4880.

²²⁷⁵ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 160.

²²⁷⁶ *Vidi*, na primjer, D59, Vojnu mapu područja Sarajeva.

²²⁷⁷ Završni podnesak odbrane, par. 208.

²²⁷⁸ P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, str. 4 – 5.

nikakvi dokazi koji bi ukazali na to da je ABiH možda ispalila modifikovane avionske bombe koje su 1. jula 1995. godine pale na Hrasnicu, ili da je, štaviše, tog dana gađala UNPROFOR modifikovanim avionskim bombama. U izvještaju UNPROFOR-a dalje stoji da je tokom sedmice uoči 1. jula 1995. SRK izvršio “protivnapad” na istočne padine planine Igman južno od Sarajeva i potisnuo ABiH sa “bitnih saobraćajnica”.²²⁷⁹ U tom izvještaju se navodi da je SRK dao do znanja UN-u da će “pokrenuti jak protivnapad usmeren na sam grad” i da je SRK “odgovorio na bosansku ofanzivu tako što je ponovo pokrenuo bezobzirno granatiranje centralnog gradskog područja”.²²⁸⁰

Zaključci

639. Pretresno vijeće se uvjerilo, na osnovu cjelokupnih dokaza, a posebno na osnovu iskaza Berka Zečevića, da su u večernjim časovima 1. jula 1995. pale dvije modifikovane avionske bombe, i to jedna u ulicu Bunički potok, a druga u ulicu Alekse Šantića. Na osnovu svjedočenja Zejne Šljivo, svjedokinje W-95 i Fikrete Pačariz, te izvještaja policije BiH, utvrđeno je da je u eksploziji u ulici Bunički potok povrijeđeno 13 civila, od kojih su dva pretrpjela teške povrede.

640. U izvještaju policije BiH navodi se da su projektili ispaljeni sa Ilidže. Berko Zečević je zaključio da je modifikovana avionska bomba koja je pala u ulicu Bunički potok ispaljena iz pravca sjeverozapada i posvjedočio je da se taj pravac, u načelu, podudara s pravcem koji je utvrdila policija BiH. U izvještaju KDZ-a stoji da je projektil ispaljen iz pravca sjevera. Pretresno vijeće ima u vidu da se područje Ilidže nalazi sjeverno-sjeverozapadno od mjesta udara i podsjeća da su izvedeni dokazi koji pokazuju da je šire područje Ilidže bilo teritorija koju je držao SRK.²²⁸¹ Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala niti koristila modifikovane avionske bombe; imao ih je i koristio samo SRK. Pretresno vijeće se uvjerilo da su modifikovane avionske bombe ispaljene sa područja Ilidže, koje je bilo pod kontrolom SRK-a, te da su ih ispalili pripadnici SRK-a.

(xiii) Granatiranje Bjelašničke ulice u Sokolovićima 23. jula 1995.

641. U popodnevnim časovima 23. jula 1995., dvije bombe su pale na Sokolović-koloniju, koja se još naziva i Sokolovići, ali nisu eksplodirale.²²⁸² Prema izjavi Edise Kršo, granatiranje je zatim prestalo i ljudi su izašli na ulicu.²²⁸³ Svjedokinja W-82 je otišla da vidi neeksplodirane bombe, a

²²⁷⁹ P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, str. 2.

²²⁸⁰ P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, str. 2.

²²⁸¹ *Vidi* gore, par. 123.

²²⁸² Svjedokinja W-82, 16. februar 2007., T. 2273, 2280 – 2281, P228 (zapečaćeno), str. 2; Edisa Kršo, P644, str. 5.

²²⁸³ Edisa Kršo, P644, str. 5.

zatim se vratila kući, gdje je obavljala neke kućne poslove do 18:00 časova, kada je pozvala “neke žene” na kafu.²²⁸⁴

642. Svjedokinja W-82 je izjavila da je u 18:30 časova sa četiri prijateljice sjedila pred jednom kućom u Bjelašničkoj ulici, kada je vidjela zasljepljujući bljesak.²²⁸⁵ Istovremeno je osjetila kako ju je nešto pogodilo u desno rame i osjetila je krv na ramenu i grudima, blizu vrata.²²⁸⁶ Rekla je da nije bilo nikakvog upozorenja.²²⁸⁷ Edisa Kršo je izjavila da je u približno 19:15 časova izašla iz svoje kuće, koja se nalazi u Bjelašničkoj ulici broj 24, i stajala pred njom, razgovarajući sa svojom majkom, jednom komšinicom i njenom kćerkicom.²²⁸⁸ Začula je čudnu buku, sličnu buci koju pravi avionski motor, i vidjela nekakav taman predmet kako leti kroz vazduh, dok se iza njega vije crni dim kao spirala.²²⁸⁹ Takođe je izjavila da je vidjela “nešto kao zapaljenu loptu” u vazduhu, što je pogodilo najvišu zgradu na tom području, jednu stambenu trospratnicu, i eksplodiralo uz veliku buku.²²⁹⁰ Majka Edise Kršo je odmah legla na zemlju, a ona komšinica je sa svojom kćerkicom otrčala do skloništa od vazdušnog napada. Edisa Kršo se prepala i utrčala je u kuću, uz stepenice, gdje ju je u glavu pogodio komad polomljene cigle; onesvijestila se.²²⁹¹ Edisa Kršo je došla sebi i shvatila da krvari. Pridigla se i zatim ju je opet nešto udarilo u glavu; ovaj put je to bio komad oluka. Ponovo je izgubila svijest i automobilom su je odvezli u bolnicu “Ćamil Marić” u Hrasnici, gdje je primljena na odjel za intenzivnu njegu.²²⁹²

643. Poslije eksplozije, svjedokinja W-82 je čula kako ljudi plaču i viču.²²⁹³ Nije mogla da se pridigne, ali je iz drugog pokušaja uspjela da ustane i pokušala je da trči.²²⁹⁴ Svjedokinja W-82 je čula svog sina kako govori da su i drugi ljudi ranjeni.²²⁹⁵ Dok je pokušavala da trči, zgrabile su je komšije i odvele u Sokolović-koloniju, gdje joj je ukazana prva pomoć, a potom su je odveli u bolnicu “Ćamil Marić”, gdje je ostala tri dana.²²⁹⁶ Svjedokinja W-82 je u svojoj prvoj izjavi, koju je dala 8. marta 1997., izjavila da je bila lakše povrijeđena, a u drugoj izjavi, koju je dala 22. maja

²²⁸⁴ Svjedokinja W-82, 16. februar 2007., T. 2281.

²²⁸⁵ Svjedokinja W-82, 16. februar 2007., T. 2265, P229 (zapečaćeno). Pretresno vijeće ima u vidu da je vrijeme kad se prema procjeni ove svjedokinje desio ovaj incident bilo 45 minuta ranije od onoga koje su dosljedno potvrdili ostali dokazi u vezi s njim: *vidi*, na primjer, P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj KDZ-a od 24. jula 1995., str. 1; Edisa Kršo, P644, str. 5; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 162.

²²⁸⁶ Svjedokinja W-82, 16. februar 2007., T. 2263 – 2264, P229, str. 2 (zapečaćeno).

²²⁸⁷ Svjedokinja W-82, P229, str. 3 (zapečaćeno).

²²⁸⁸ Edisa Kršo, P644, str. 5.

²²⁸⁹ Edisa Kršo, P644, str. 5.

²²⁹⁰ Edisa Kršo, P644, str. 5. Pretresno vijeće ima u vidu da se u dokaznom predmetu P586, Izvještaju vještaka Berka Zečevića, na str. 162, navodi da je zgrada broj 54 u Bjelašničkoj ulici, koju je pogodio projektil, bila dvospratnica.

²²⁹¹ Edisa Kršo, P644, str. 5.

²²⁹² Edisa Kršo, P644, str. 5, 6.

²²⁹³ Svjedokinja W-82, P228, str. 2 (zapečaćeno).

²²⁹⁴ Svjedokinja W-82, 16. februar 2007., T. 2273, 2282, P229, str. 2 (zapečaćeno).

²²⁹⁵ Svjedokinja W-82, P229, str. 2 (zapečaćeno).

²²⁹⁶ Svjedokinja W-82, 16. februar 2007., T. 2273, 2282, P229, str. 2 (zapečaćeno).

2006., rekla je da je zadobila teške razderotine kože na desnom ramenu i vrhu grudi.²²⁹⁷ Koža joj je “bila oguljena i visila je”.²²⁹⁸ Duboko u tijelo su joj se zabila dva gelera, koji još uvijek nisu izvađeni.²²⁹⁹ Svjedokinja W-82 još uvijek osjeća bol zbog povrede desnog ramena i od gelera u tijelu.²³⁰⁰ Dvije žene s kojima je svjedokinja W-82 sjedila u vrijeme incidenta su poginule.²³⁰¹ Druge dvije žene su zadobile površinske razderotine kože i modrice.²³⁰²

644. Edisa Kršo se sjeća da je bolnica bila pretrpana.²³⁰³ Budući da njena povreda nije bila vrlo ozbiljna, Edisi Kršo su dozvolili da ide kući i tamo nastavi liječenje.²³⁰⁴ Međutim, zbog te povrede Edisa Kršo nije mogla da nastavi studije ni da putuje u Sarajevo, mjesec dana je imala noćne more i sve do 1997. godine je patila od stomačnih problema i glavobolje.²³⁰⁵ U ovom incidentu ukupno je povrijeđeno jedanaest osoba, a dvije su poginule.²³⁰⁶

645. Kuća u Bjelašničkoj ulici u kojoj je stanovala svjedokinja W-82 bila je “gotovo potpuno srušena”,²³⁰⁷ gornji sprat i prizemlje su bili “teško oštećeni”, okviri vrata i prozora su bili oštećeni, a crijep raznesen s krova.²³⁰⁸ Izjavila je da je bomba pala na kuću koja je bila udaljena 15 metara od kuće u kojoj je ona bila.²³⁰⁹ Ta kuća je potpuno uništena.²³¹⁰ Teško je oštećeno pet ili šest okolnih kuća, kao i mnoga vozila.²³¹¹ Edisa Kršo je na kući koja se nalazila nasuprot njenoj vidjela veliku rupu, “kao da je vjetar kroz nju produvao”.²³¹² Izjavila je da je u eksploziji tog dana oštećeno “oko 200 kuća u naselju”, među kojima je bila i njena kuća.²³¹³

646. Policija BiH je istog dana izvršila uviđaj.²³¹⁴ Vekaz Turković, kriminalistički tehničar u policiji BiH, pronašao je dijelove raketnih motora na prvom spratu i u kuhinji kuće broj 44 u

²²⁹⁷ Svjedokinja W-82, P228, str. 2 (zapečaćeno), P229, p. 2 (zapečaćeno).

²²⁹⁸ Svjedokinja W-82, P229, str. 2 (zapečaćeno).

²²⁹⁹ Svjedokinja W-82, P229, str. 2 (zapečaćeno).

²³⁰⁰ Svjedokinja W-82, P228, str. 2 (zapečaćeno). Ljekarski nalazi za svjedokinju W-82 uvršteni su u spis predmeta kao tačka 42 dokaznog predmeta P106 (zapečaćeno).

²³⁰¹ Svjedokinja W-82, P229, str. 2 (zapečaćeno); Vekaz Turković, 26. april 2007, T. 5212, P600, str. 3; P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1.

²³⁰² Svjedokinja W-82, P229, str. 2 (zapečaćeno).

²³⁰³ Edisa Kršo, P644, str. 6.

²³⁰⁴ Edisa Kršo, P644, str. 6.

²³⁰⁵ Edisa Kršo, P644, str. 6.

²³⁰⁶ Svjedokinja W-82, P229, str. 3 (zapečaćeno); P606, Izvještaj o krivičnoj istrazi, s datumom od 23. jula 1995., str. 3; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 162; P436, P437, P438, P439, P440, P441, P442, P443, P444, P445, P446, P447, Ljekarski nalazi iz bolnice “Čamil Marić” za Hajriju Tabaković, Admira Baručiju, Arnesa Čerkeza, Adisa Kršu, Aliju Mrakovića, Mejru Lindov, Elvedina Rahića, Hašiju Mraković, Admira Baručiju, Izeta Bijelonju, Hasana Čerkeza, Adnana Bijelonju (svi zapečaćeni). Pretresno vijeće ima u vidu da se svjedokinja W-82 u svojoj izjavi od 8. marta 1997. prisjetila da je ranjeno 17 osoba, od kojih su šestoro bila djeca: svjedokinja W-82, P228 (zapečaćeno), str. 2.

²³⁰⁷ Svjedokinja W-82, P229, str. 3 (zapečaćeno); Vekaz Turković, P600, str. 3; P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1.

²³⁰⁸ Svjedokinja W-82, P229, str. 3 (zapečaćeno).

²³⁰⁹ Svjedokinj W-82, P229, str. 3 (zapečaćeno).

²³¹⁰ Svjedokinj W-82, P229, str. 3 (zapečaćeno), P228, str. 3 (zapečaćeno); P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1.

²³¹¹ Svjedokinja W-82, P228, str. 3 (zapečaćeno); P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1.

²³¹² Edisa Kršo, P644, str. 5.

²³¹³ Edisa Kršo, P644, str. 6.

²³¹⁴ Vekaz Turković, P600, str. 3.

Bjelašničkoj ulici.²³¹⁵ U svom kriminalističko-tehničkom izvještaju zabilježio je da je kućama i vozilima u tom naselju nanesena znatna šteta, kao i da je bilo povrijeđenih ljudi.²³¹⁶ Zaključio je da je na kuću broj 54 u Bjelašničkoj ulici pao raketni projektil prostornog dejstva, to jest, modifikovana avionska bomba.²³¹⁷ On je izjavio sljedeće: “Osvjedočio sam se da je pogibiju, povrede i štetu izazvala eksplozivna naprava slična ostalim avionskim bombama koje sam pregledao.”²³¹⁸ Na unakrsnom ispitivanju, Vekaz Turković je posvjedočio da su tijela dviju žena koje su poginule već bila uklonjena kada je on vršio uviđaj, pa ih zato nema na fotografijama koje je snimio na licu mjesta.²³¹⁹

647. Odbrana je u svom Završnom podnesku iznijela tvrdnju da policija BiH nije pronašla nijedan geler na mjestu incidenta.²³²⁰ Vekaz Turković je na unakrsnom ispitivanju priznao da se u izvještaju policije BiH ne pominju geleri koji su mogli biti uzeti na analizu kako bi se utvrdilo koje je vrste bio projektil koji je eksplodirao.²³²¹

648. Berko Zečević je u svom vještačenju primijetio odsustvo tragova na unutrašnjim zidovima kuće broj 54 u Bjelašničkoj ulici i okolnih zgrada, i zaključio je da dotični projektil nije mogla biti bomba FAB-250 sa konvencionalnim eksplozivnim punjenjem od TNT-a, koja ima “minimum 11.000 fragmenata”.²³²² U skladu s nalazima policije BiH, i Berko Zečević je utvrdio da je projektil bio modifikovana avionska bomba s aerosolnim eksplozivnim punjenjem.²³²³

649. Svjedokinji W-82 nije poznato iz kojeg je pravca bomba doletjela.²³²⁴ Berko Zečević je napomenuo da su istražitelji, bosanski Muslimani, utvrdili da je projektil doletio iz pravca sjeverozapada.²³²⁵ Na osnovu fotografija snimljenih na licu mjesta, Berko Zečević je procijenio da je upadni ugao projektila iznosio 25 stepeni. Procijenio je da je projektil doletio iz pravca od približno 320 stepeni u odnosu na sjever, to jest iz pravca sjeverozapada, tako da je njegova putanja

²³¹⁵ Vekaz Turković, 26. april 2007, T. 5233 – 5234, P600, str. 3; P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1, 3.

²³¹⁶ P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1, 2.

²³¹⁷ P608, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1, 2; Pretresno vijeće ima u vidu da ova vrsta projektila spada u kategoriju avionskih bombi, *vidi* gore, Odjeljak II.B.2(b)(ii) Modifikovane avionske bombe.

²³¹⁸ Vekaz Turković, P600, str. 3.

²³¹⁹ Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5225; P607, fotografije.

²³²⁰ Završni podnesak odbrane, par. 209.

²³²¹ Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5234, P600, str.3.

²³²² P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 164.

²³²³ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 162, 164. *Vidi takođe* gore, par. 93.

²³²⁴ Svjedokinja W-82, P229, str. 3 (zapečaćeno). Pretresno vijeće ima u vidu da je izjava Edise Kršo uvrštena u spis u redigovanoj formi, shodno pravilu 92bis Pravilnika. Prilikom donošenja odluke o uvrštavanju ove izjave u spis Pretresno vijeće je primijenilo pravo na način na koji je to učinjeno u predmetu *Tužilac protiv Stanislava Galića*, gdje je Žalbno vijeće zauzelo stav da bi “pismena izjava koja sadrži zaključke svjedoka "o pravcu iz kojeg je ispaljena konkretna granata, mogla [...] biti od velikog značaja za tezu optužbe ukoliko predstavlja suštinsku kariku u dokazivanju da je granata za koju se tvrdi da je izazvala mnogobrojne žrtve ispaljena s artiljerijskog položaja na kojem su se nalazili neposredni bliski podređeni optuženoga.” Pretresno vijeće je, stoga, izdalo nalog da se rediguje onaj dio izjave Edise Kršo u kojem se govori o pravcu iz kojeg je doletio projektil, *vidi* Odluku po Zahtjevu tužilaštva za prihvatanje pismenih izjava na osnovu pravila 92bis i *ter* Pravilnika o postupku i dokazima, s povjerljivim Dodatkom A, od 27. februara 2007.

²³²⁵ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 162. *Vidi takođe* P606, Izvještaj o krivičnoj istrazi, str. 4.

izbjegla gusto naseljene dijelove Ilidže.²³²⁶ Berko Zečević je zaključio da se mjesto s kojeg je lansirana ova avionska bomba vjerovatno nalazi na širem području naselja Osijek, na preko pet kilometara udaljenosti od mjesta na koje je bomba pala.²³²⁷

Zaključci

650. Dana 23. jula 1995., jedna modifikovana avionska bomba je eksplodirala u Bjelašničkoj ulici. Odbrana je u svom Završnom podnesku iznijela argument da se u izvještaju policije BiH ne pominje prisustvo gelera. Nije jasno u koju je svrhu iznesen ovaj argument, ali ako se njime htjelo sugerisati da odsustvo gelera nije u skladu s navodom da je upotrijebljena modifikovana avionska bomba, dovoljno je da Pretresno vijeće podsjeti na iskaz Vekaza Turkovića (i) da nije bilo moguće prikupiti sve gelere i da je standardna procedura podrazumijevala da se prikupi dovoljna količina dokaza na osnovu koje se može utvrditi koja je vrsta oružja upotrijebljena, i (ii) da je policija BiH prikupila dijelove raketnih motora. Dokaze u ovom slučaju predstavlja prisustvo raketnih motora, koje ukazuje na to da su eksploziju izazvale modifikovane avionske bombe.

651. Na osnovu dokaza, uključujući iskaze svjedoka, ljekarske nalaze, te izvještaje o izvršenim uviđajima i izvještaje vještaka, Pretresno vijeće se uvjerilo da su od posljedica eksplozije modifikovane avionske bombe poginula dva civila, dok ih je jedanaest ranjeno, a neki od njih teško.

652. Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala ni koristila modifikovane avionske bombe; posjedovao ih je i koristio samo SRK. Pretresno vijeće nalazi da je dokazano da je modifikovana avionska bomba ispaljena iz pravca sjeverozapada, sa teritorije pod kontrolom SRK-a, te da su ispaljenje izvršili pripadnici SRK-a.

(xiv) Granatiranje zgrade "BITAS" 22. avgusta 1995.

653. Dana 22. avgusta 1995., granatirana je zgrada "BITAS" koja se nalazi u ulici Zmaja od Bosne broj 64.²³²⁸ Sanjin Hasanefendić se ne sjeća da je u tom dijelu grada 22. avgusta 1995. bilo vojnih dejstava ABiH-a, niti je u njemu primijetio aktivne snage ABiH-a.²³²⁹ Zgrada "BITAS" se nalazi na približno 100 metara udaljenosti od policijske stanice Novo Sarajevo.²³³⁰ Među ostalim

²³²⁶ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 164. *Vidi takođe* gore, par. 123.

²³²⁷ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 164.

²³²⁸ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2315 – 2316; P244, Službena zabilješka o granatiranju zgrade "BITAS", s datumom od 25. avgusta 1995., str. 1; P230, Mapa s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić; P231, Mapa s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić; P232, P239, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić.

²³²⁹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2336, 2355.

²³³⁰ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2316; P239, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić.

zgradama u neposrednoj blizini zgrade "BITAS" i policijske stanice bile su stambene zgrade, poštanski ured, katolička crkva, poslovne zgrade, zgrada Socijalnog i zgrada Elektroprivrede.²³³¹

654. Sanjin Hasanefendić je posvjedočio da se nalazio u policijskoj stanici Novo Sarajevo kada je granatirana zgrada "BITAS".²³³² Čulo se glasno zujanje kakvo on nikada ranije nije čuo, a onda je uslijedila snažna eksplozija.²³³³

655. U trenutku eksplozije, Irhad Lukavac je bio u automobilu golf koji je bio parkiran pred zgradom pored restorana "Gol" u ulici Zmaja od Bosne broj 66, odmah zapadno od zgrade "BITAS".²³³⁴ Automobil golf je teško oštećen eksplozijom.²³³⁵ Irhad Lukavac je zadobio povrede grudi, izašao je iz automobila i pao na zemlju pored restorana, gdje su se građani okupili da mu pomognu.²³³⁶ Stavili su ga u jedan neidentifikovani automobil i odvezli u bolnicu.²³³⁷ Međutim, na putu za bolnicu podlegao je povredama.²³³⁸ Teško je oštećen još jedan automobil.²³³⁹

656. Odbrana je iznijela argument da činjenica da nema fotografija na kojima se vide tragovi krvi na mjestu na kom je Irhad Lukavac pao na zemlju ukazuje na to da on nije poginuo na mjestu koje je naveo Sanjin Hasanefendić.²³⁴⁰ Međutim, Sanjin Hasanefendić je posvjedočio da je on fotografisao tragove krvi u automobilu, kao dokaz o mjestu na kom je žrtva zadobila povrede.²³⁴¹ Sanjin Hasanefendić je takođe posvjedočio da je žrtva brzo odvezena automobilom.²³⁴² Konačno, rekao je da obim štete koja je nanescena automobilu golf jasno ukazuje na to da je taj automobil bio na udaru eksplozije.²³⁴³

657. Jedna osoba je bila lakše povrijeđena; Sanjin Hasanefendić je potvrdio izvještaj policije da se Alija Muharemović kretao ulicom Zmaja od Bosne kada je došlo do eksplozije i zadobio je lakše povrede desne potkoljenice.²³⁴⁴ Odveli su ga u Dom zdravlja "Omer Maslić", gdje mu je ukazana ljekarska pomoć i potom je pušten kući.²³⁴⁵ Izvještaj policije o izvršenom uviđaju ne sadrži ljekarski nalaz za ovu žrtvu. Odgovarajući na pitanja koje mu je u vezi s tim postavila odbrana, Sanjin

²³³¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2316 – 2317; P239, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić.

²³³² Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2317.

²³³³ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2317.

²³³⁴ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2356; P244, Službena zabilješka, str. 2.

²³³⁵ P244, Službena zabilješka, str. 3.

²³³⁶ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2356; P244, Službena zabilješka, str. 2; P435, Nalazi obdukcije (zapečaćeno).

²³³⁷ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2356; P244, Službena zabilješka, str. 2.

²³³⁸ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2356; P244, Službena zabilješka, str. 2.

²³³⁹ P244, Službena zabilješka, str. 3.

²³⁴⁰ Završni podnesak odbrane, par. 210; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2356, 2357, 2358.

²³⁴¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2359.

²³⁴² Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2360.

²³⁴³ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2359 – 2360.

²³⁴⁴ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2356; P244, Službena zabilješka, str. 2.

²³⁴⁵ P244, Službena zabilješka, str. 2.

Hasanefendić je izjavio da on, kao kriminalistički tehničar, nije bio odgovoran za prikupljanje medicinske dokumentacije.²³⁴⁶

658. Sanjin Hasanefendić je krenuo iz policijske stanice ubrzo poslije eksplozije, ali se morao vratiti u stanicu zbog intenzivnog granatiranja u opštini Novo Sarajevo.²³⁴⁷ Usljed granatiranja, Sanjin Hasanefendić i njegove kolege nisu mogli da izvrše uviđaj na licu mjesta u zgradi "BITAS" sve do sljedećeg dana.²³⁴⁸ Tokom noći 22. avgusta 1995., obezbjeđenje na mjestu incidenta vršila su dva policajca iz policijske stanice Novo Sarajevo.²³⁴⁹

659. Pretresno vijeće je saslušalo dokaze da je eksplozija uzrokovala znatnu štetu na zgradi "BITAS", a posebno na njenoj zapadnoj strani.²³⁵⁰ Potpuno je uništeno više od dvanaest prostorija na četiri sprata na onoj strani zgrade u koju je udario projektil, a oštećeni su vrata, prozori i zidovi u svim kancelarijama na obje strane zgrade.²³⁵¹ Stepenište između drugog, trećeg i četvrtog sprata se srušilo, a lift je uništen.²³⁵² Fotografski dokazi pokazuju da je veći dio zida na zapadnoj strani zgrade raznesen eksplozijom.²³⁵³ U izvještaju policije o ovom incidentu navodi se da tačan broj prostorija koje su oštećene u eksploziji nije bilo moguće utvrditi jer policija nije mogla da uđe u zgradu.²³⁵⁴

660. Izvještaj policije pokazuje da zgrada "BITAS" nije bila jedini oštećeni objekat; u određenoj mjeri su oštećene i okolne zgrade sjeverno, južno i zapadno od zgrade "BITAS".²³⁵⁵ Stan Šaćire Jugović, koji se nalazi na četvrtom spratu zgrade broj 66 u ulici Zmaja od Bosne, teško je oštećen kada je jedan geler projektila uletio kroz prozor i izazvao požar.²³⁵⁶ Većina soba u tom stanu potpuno je izgorjela prije nego što je požar ugašen.²³⁵⁷

661. Policija BiH je utvrdila da nekoliko metalnih fragmenata, veličine od 30 do 120 centimetara, predstavljaju dijelove eksplozivne naprave koja je vjerovatno bila modifikovana.²³⁵⁸ Prema saznanjima Sanjina Hasanefendića, ABiH nije posjedovala eksplozivne naprave veličine ili kalibra

²³⁴⁶ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2352, 2353.

²³⁴⁷ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2317 – 2318.

²³⁴⁸ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2318.

²³⁴⁹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2318, 2360; P244, Službena zabilješka, str. 1.

²³⁵⁰ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2321, 2328; P244, Službena zabilješka, str. 2; P241, Fotografija zgrade "BITAS".

²³⁵¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2328; P240, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić; P244, Službena zabilješka str. 2.

²³⁵² P244, Službena zabilješka, str. 3; P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 167 – 169.

²³⁵³ P240, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić. *Vidi takođe* P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 167 – 169.

²³⁵⁴ P244, Službena zabilješka, str. 3.

²³⁵⁵ P244, Službena zabilješka, str. 3.

²³⁵⁶ *Ibid.*

²³⁵⁷ *Ibid.*

²³⁵⁸ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2322, 2354; P242, Fotografija; P243, Kriminalističko-tehnički izvještaj o granatiranju zgrade "BITAS", s datumom od 23. avgusta 1995., str. 2.

kakve je imala naprava koja je eksplodirala 22. avgusta 1995.²³⁵⁹ Odbrana je Sanjinu Hasanefendiću izložila argument da je moguće da je zgradu "BITAS" približno u isto vrijeme pogodilo više različitih projektila. Sanjin Hasanefendić je odgovorio da dokazi ne idu u prilog toj tvrdnji, te da su na licu mjesta pronađeni dokazi o jednoj modifikovanoj avionskoj bombi.²³⁶⁰ On je takođe odbacio sugestiju odbrane da je modifikovana avionska bomba možda probila zgradu i tako uzrokovala štetu, a da nije eksplodirala unutar zgrade.²³⁶¹

662. Prema izvještaju ekipe za uviđaj, projektil je prvo udario u staklo na stepeništu na jugozapadnoj strani zgrade "BITAS", između drugog i trećeg sprata.²³⁶² Projektil je potom eksplodirao unutar zgrade, na samom stepeništu.²³⁶³ Berko Zečević je izjavio da teška oštećenja betonske grede iznad drugog sprata označavaju tačno mjesto na kojem je projektil “vjerovatno ušao” u zgradu.²³⁶⁴ Na osnovu dokaza o oštećenjima vanjskih zidova na dva najviša sprata na sjeveroistočnoj strani zgrade, zaključio je da je projektil “vjerovatno” rikošetirao o stepenište, okrenuvši se prema trećem spratu prije nego što je eksplodirao.²³⁶⁵ Prema riječima Berka Zečevića, posljedice koje je projektil izazvao na stepeništu imaju karakteristike “oružja prostornog djelovanja”.²³⁶⁶ Efekti djelovanja projektila unutar stepeništa bili su izraženiji na strukturama manje otpornosti, dok se ne vide “izraziti efekti djelovanja fragmenata”.²³⁶⁷

663. Sanjin Hasanefendić je u dokumentu od 10. marta 1997. naveo da je pravac doleta projektila bio “jug”.²³⁶⁸ Kada je na unakrsnom ispitivanju suočen sa tom svojom ranijom izjavom, Sanjin Hasanefendić je izjavio da pirotehničari i drugi istražitelji “uvijek mogu u tom trenutku uzeti za opis dolaska širu zonu.”²³⁶⁹

664. Policija BiH je utvrdila pravac doleta u odnosu na centar eksplozije na osnovu mjesta na kojima su se nalazili fragmenti avionske bombe.²³⁷⁰ Ekipe za kriminalističko-tehničku istragu, u čijem je sastavu bio i pirotehničar, utvrdila je da je projektil koji je pogodio zgradu "BITAS" doletio “iz pravca agresorskih položaja u Rajlovcu - jugozapada”.²³⁷¹ Na osnovu policijskih

²³⁵⁹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2336.

²³⁶⁰ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2354.

²³⁶¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2354.

²³⁶² P244, Službena zabilješka, str. 2; P243, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 2; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2318 – 2319, 2324; P240, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić.

²³⁶³ P244, Službena zabilješka, str. 2; P243, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 2; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2318 – 2319, 2354; P240, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić.

²³⁶⁴ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 167.

²³⁶⁵ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 168.

²³⁶⁶ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 169.

²³⁶⁷ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 169.

²³⁶⁸ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2349, 2350.

²³⁶⁹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2350.

²³⁷⁰ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2324, 2327, 2328, 2330; P243, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1 – 2.

²³⁷¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2324, 2356; P243, Kriminalističko-tehnički izvještaj, str. 1; P244, Službena zabilješka, str. 2; P241, P245, P247, P248, Fotografije; P246, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić.

izvještaja i nalaza do kojih se došlo u drugim slučajevima granatiranja u blizini zgrade "BITAS", Berko Zečević je takođe zaključio da je projektil doletio sa šireg područja Rajlovca.²³⁷² Došavši do ovog zaključka, procijenio je da je pravac doleta bio po azimutu od 275 stepeni.²³⁷³ Putanja doleta projektila se nije protezala preko naseljenih područja pod kontrolom SRK-a.²³⁷⁴ Pretresno vijeće u vezi s tim ima u vidu da se šire područje Rajlovca nalazi zapadno do sjeverozapadno od zgrade "BITAS".

665. Pretresno vijeće podsjeća da je Berko Zečević u svom izvještaju naveo da efektivan domet bombe FAB-250 iznosi 5.820 metara do 7.680 metara.²³⁷⁵ Berko Zečević je naveo da se vjerovatno mjesto lansiranja ovog projektila nalazilo na približno 6.700 metara od mjesta udara.²³⁷⁶ Procijenio je da je upadni ugao iznosio približno 25 do 30 stepeni.²³⁷⁷ Pretresno vijeće ima u vidu da tabela koja je data u izvještaju Berka Zečevića pokazuje da bi modifikovana avionska bomba, ispaljena pod uglom od 30 stepeni, bila blizu tla ili bi udarila o tlo na približno 6.500 metara od mjesta ispaljenja, te da bi modifikovana avionska bomba, ispaljena pod uglom od 35 stepeni bila blizu tla ili bi udarila o tlo na približno 7.200 metara od mjesta ispaljenja pod relativno malim uglom.²³⁷⁸

666. Dva očevidca koja su vidjela projektil u letu iznad Čengić Vile, zapadno od zgrade "BITAS", potvrdila su da je projektil doletio iz pravca jugozapada.²³⁷⁹ Sanjinu Hasanefendiću nije poznato da li su od tih očevidaca uzete službene izjave, ali mu je poznato da je s njima razgovarao kriminalistički inspektor iz policije.²³⁸⁰ Međutim, Pretresno vijeće primjećuje da nije jasno ko su bili ti očevidci. U kriminalističko-tehničkom izvještaju se navodi da su svjedoci Abdulah Čančar i Zada Borovina u vrijeme eksplozije bili u zgradi "BITAS", ali Sanjin Hasanefendić je posvjedočio da su gorepomenuti očevidci izjavili "da su se oni tad nalazili na Čengić Vili".²³⁸¹

667. Odbrana ni za vrijeme unakrsnog ispitivanja ni tokom izvođenja svojih dokaza nije predložila dokaze kojima bi konkretno osporila ovaj slučaj granatiranja. Međutim, vještak odbrane,

²³⁷² P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 167 – 170. Berko Zečević je uzeo u obzir nalaze u vezi sa granatiranjem na Trgu međunarodnog prijateljstva, u Geteovoj ulici i ulici Safeta Hadžića.

²³⁷³ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 169.

²³⁷⁴ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 169.

²³⁷⁵ *Vidi* gore, par. 95 i P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 87 – 88.

²³⁷⁶ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 170.

²³⁷⁷ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 170.

²³⁷⁸ P586, Izvještaj vještaka Berka Zečevića, str. 88.

²³⁷⁹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2326, 2329 – 2330, 2334, 2347 – 2348.

²³⁸⁰ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2334, 2347 – 2348.

²³⁸¹ Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2347; P244, u Službenoj zabilješci, str. 3, stoji da je Abdulah Čančar u trenutku eksplozije bio na svom radnom mjestu portira u zgradi "BITAS". Zada Borovina, koja je bila zaposlena u DP "BITAS", u trenutku eksplozije nalazila se na petom spratu i uz pomoć vatrogasaca spuštena je na zemlju.

general-major Garović, generalno je osporio postojanje modifikovanih avionskih bombi, kao i postojanje aerosolnih eksploziva.²³⁸²

Zaključci

668. Dana 22. avgusta 1995., u zgradi "BITAS" je eksplodirala modifikovana avionska bomba. Utvrđeno je da je od posljedica eksplozije jedna civilna osoba poginula, a jedna je bila lakše povrijeđena. Pretresno vijeće s tim u vezi podsjeća na iskaze svjedoka i izvještaj policije BiH. Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji zaključak da ABiH nije imala ni koristila modifikovane avionske bombe; posjedovao ih je i koristio samo SRK.

669. Iako su iskazi svjedoka u vezi s pravcem iz kojeg je doletjela modifikovana avionska bomba protivrječni, sva područja koja su navedena kao moguća mjesta ispaljenja bila su pod kontrolom SRK-a. Pretresno vijeće se uvjerilo na osnovu dokaza u cjelini, a posebno na osnovu podudarnih zaključaka koje su u svojim izvještajima izložili policija BiH i KDZ, kao i Berko Zečević, da je modifikovana avionska bomba ispaljena s područja Rajlovca, koje se nalazilo pod kontrolom SRK-a, te da su je ispalili pripadnici SRK-a.

(xv) Granatiranje tržnice Markale 28. avgusta 1995.

670. Dana 28. avgusta 1995., vrijeme je bilo vedro, puhao je lagani povjetarac i bilo je malo oblaka.²³⁸³ U ulici Mula Mustafe Bašeskije nalazile su se dvije pijace, koje su, prema iskazu svjedoka W-137, bile "najveća koncentracija trgovine tada u Sarajevu za preživljavanje".²³⁸⁴ Jedna od tih pijaca bila je natkrovljena gradska tržnica na Markalama, koja se nalazila na oko 200 metara udaljenosti od druge, otvorene pijace. Sead Bešić je objasnio da su prodavači prodavali cigarete i raznu robu na izlazu iz tržnice Markale.²³⁸⁵ Potpukovnik Konings, vojni posmatrač UN-a iz Nizozemske, posvjedočio je da je u jutarnjim časovima 28. avgusta 1995. prošao pored tržnice Markale i sjeća se da je vidio da je tu bilo okupljeno dosta civila koji su trgovali na trotoaru i svuda u ulici, te da "mu je situacija izgledala nesigurna".²³⁸⁶ Tog dana u 11:10 časova, u toj ulici je eksplodirala granata, neposredno ispred ulaza u zgradu tržnice.²³⁸⁷

²³⁸² *Vidi* gore, par. 99 – 101.

²³⁸³ D58, Informativni izvještaj MKSJ-a, s datumom od 2. oktobra 2003. (dalje u tekstu: Informativni izvještaj MKSJ-a), str. 1; D121, Informativni izvještaj MKSJ-a, s datumom od 3. septembra 2003. (dalje u tekstu: Informativni izvještaj MKSJ-a), str. 3; P255, Službeni izvještaj od 29. avgusta 1995., str. 1.

²³⁸⁴ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2544; D75, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok W-137.

²³⁸⁵ Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2577.

²³⁸⁶ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3587 – 3590, 13. mart 2007., T. 3677 – 3678; D121, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 1.

²³⁸⁷ Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2570; Đula Leka, P650, str. 2; P21, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. avgust 1995., str. 5.

671. Odbrana je po više osnova osporila dokaze u vezi s ovim incidentom. Ona je izložila argument da je ovaj incident bio insceniran. S tim u vezi je ustvrdila da je na tržnicu Markale bila podmetnuta eksplozivna naprava. Pored toga, ona je osporila ukupan broj žrtava, sugerišući da su leševi mogli biti odnekud doneseni na to mjesto, kako bi izgledalo da je tu poginulo mnogo ljudi. Odbrana je takođe osporila pravac doleta i upadni ugao koje su izračunali policija BiH, UNPROFOR i Vojni posmatrači UN-a. Odbrana se pritom usredotočila, pored ostalog, na činjenicu da radarski sistemi oko Sarajeva nisu registrovali ispaljenje granate koja je pogodila ulicu ispred tržnice Markale.

a. Broj poginulih i ranjenih

672. Kada je stigao na lice mjesta, svjedok W-137 je vidio kako sve žrtve granatiranja žurno odvoze u bolnicu u prtljažnicima mnogih automobila, bez obzira na to da li se radilo o poginulima ili ranjenima. Ljudi koji su prikupljali tijela žrtava nisu mogli da budu sigurni da li su žrtve još bile žive, pa su ih, kako je rekao, sve pokupili kako bi ih što je prije moguće odvezli u bolnicu.²³⁸⁸ Na pitanje odbrane zašto je bilo dozvoljeno da se sa lica mjesta uklone leševi žrtava, svjedok W-137 je objasnio da je vidio kako se to dešava odmah nakon incidenta, ali da policija i pripadnici UN-a tada još uvijek nisu stigli na lice mjesta i da su to radili samo civili koji su na najbrži mogući način evakuisali nastradale.²³⁸⁹

673. Đula Leka, domaćica i majka petoro djece, živjela je u Sarajevu dugi niz godina.²³⁹⁰ Kada je granata eksplodirala, ona se nalazila odmah do pijace Markale, pred samom zgradom natkrovljene tržnice, nekih pet do sedam metara od mjesta udara granate.²³⁹¹ Povrijeđena je u toj eksploziji.²³⁹² Muž sestre Đule Leke je poginuo u eksploziji i njegovo tijelo je ležalo na desetak metara od nje.²³⁹³ Zamolila je jednog policajca kojeg je poznavala da joj pomogne. On je zaustavio jedan automobil da je odveze do bolnice, ali je automobil bio “pun leševa”, pa je ona odbila da se vozi u njemu.²³⁹⁴ Policajac je zatim zaustavio taksi, koji ju je odvezao u bolnicu.²³⁹⁵ Đula Leka je ostala u bolnici četiri do pet dana.²³⁹⁶ Još uvijek osjeća bol u ramenu i grudima usljed povreda koje je zadobila u eksploziji.²³⁹⁷

²³⁸⁸ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2501, 2556; P255, Službeni izvještaj, str. 2.

²³⁸⁹ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2557.

²³⁹⁰ Đula Leka, P650, str. 2.

²³⁹¹ Đula Leka, P650, str. 2.

²³⁹² Đula Leka, P650, str. 2.

²³⁹³ Đula Leka, P650, str. 2.

²³⁹⁴ Đula Leka, P650, str. 2.

²³⁹⁵ Đula Leka, P650, str. 2.

²³⁹⁶ Đula Leka, P650, str. 2.

²³⁹⁷ Đula Leka, P650, str. 2.

674. Granata je pala na četiri ili pet metara iza Mesude Klarić i Ismeta Klarića.²³⁹⁸ Odmah poslije eksplozije Mesuda Klarić je osjetila da nije potpuno pri svijesti ili da nije u stanju da razazna šta se dešava.²³⁹⁹ Kada je došla sebi, vidjela je da sjedi na zemlji i da se pored nje nalazi njen suprug.²⁴⁰⁰ On joj je rekao: “Izgubio sam ruku”.²⁴⁰¹ Njena noga je obilno krvarila.²⁴⁰² Vidjela je mnogo ljudi kako leže na ulici koja je vodila ka katedrali.²⁴⁰³ Mesudu Klarić su ukrcali u jedan automobil, a njenog supruga su stavili u prtljažnik drugog automobila.²⁴⁰⁴ Dok su joj supruga stavljali u automobil, vidjela je da mu nedostaje stopalo i da je ranjen i u predjelu prepona.²⁴⁰⁵ U automobilu kojim je Mesuda Klarić odvezena u bolnicu bili su još i jedna djevojka i jedan mladić; vidjela je da je toj djevojci odsječeno stopalo.²⁴⁰⁶ Kad su stigli u bolnicu, Mesudu Klarić i Ismeta Klarića su odmah odveli na operaciju. Ismet Klarić nije preživio.²⁴⁰⁷ Mesuda Klarić još uvijek ima gelere u tijelu, i to jedan u leđima, jedan pored bubrega i jedan ispod desnog koljena.²⁴⁰⁸

675. Milan Mandilović, koji je u to vrijeme bio hirurg u Državnoj bolnici, i Bakir Nakaš, koji je sada direktor te bolnice, bili su u bolnici onog dana kad se desio ovaj incident i sjećaju se da su primili veliki broj teško ranjenih civila. Bakir Nakaš je u bolnici tog dana vidio oko 80 žrtava sa tržnice Markale.²⁴⁰⁹ Medicinsko osoblje je moralo da izvrši trijažu žrtava.²⁴¹⁰ Milan Mandilović i Bakir Nakaš su posvjedočili da su veliku većinu žrtava koje su vidjeli činili civili i da su, s obzirom na mjesto na kojem se incident desio, čak i nekoliko osoba koje su bile u vojnoj odjeći vjerovatno bile tu jer su kupovale namirnice.²⁴¹¹

676. Svjedok W-28, bosanski Musliman koji je bio policijski istražitelj, obišao je mrtvačnicu i bolnice zajedno sa “posmatračima UN-a” i jednim sudijom kako bi provjerio koliko je ljudi poginulo ili ranjeno.²⁴¹² Zabilježio je da je poginulo 35 osoba, a da ih je 78 ranjeno, mada su neki ranjenici kasnije podlegli.²⁴¹³ Sead Bešić je posvjedočio da je u ovom incidentu poginulo još oko 30

²³⁹⁸ Mesuda Klarić, P648, str. 2.

²³⁹⁹ Mesuda Klarić, P648, str. 2.

²⁴⁰⁰ Mesuda Klarić, P648, str. 2.

²⁴⁰¹ Mesuda Klarić, P648, str. 2.

²⁴⁰² Mesuda Klarić, P648, str. 2.

²⁴⁰³ Mesuda Klarić, P648, str. 2.

²⁴⁰⁴ Mesuda Klarić, P648, pp 2 – 3.

²⁴⁰⁵ Mesuda Klarić, P648, str. 3.

²⁴⁰⁶ Mesuda Klarić, P648, str. 3. Pretresno vijeće ima u vidu da su Seadu Bešiću pokazane fotografije mjesta eksplozije i da je on identifikovao dijelove tijela žrtava, Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2615 – 2616; P264, Fotografije mjesta udara granate, s datumom od 28. avgusta 1995., str. 2, 3, 4, 5 i 6.

²⁴⁰⁷ Mesuda Klarić, P648, str. 3.

²⁴⁰⁸ Mesuda Klarić, P648, str. 3.

²⁴⁰⁹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1115.

²⁴¹⁰ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 573; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1106; Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2569.

²⁴¹¹ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 573; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1106.

²⁴¹² Svjedok W-28, P275, str. 3; Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴¹³ Svjedok W-28, P275, str. 3; D10, Dnevni izvještaj Štaba UNPROFOR-a o situaciji, s datumom od 29. avgusta 1995. (dalje u tekstu: Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 29. avgust 1995.), str. 3; potpukovnik Konings je otišao u mrtvačnicu u periodu od 12:00 do 13:00 časova i zabilježio da je tu bilo 38 mrtvih, Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3581 – 3582; P252, Vještačenje tragova eksplozije uzrokovane padom projektila, KDZ, s datumom od 29. avgusta 1995., str. 1; P255, Službeni izvještaj, str. 3 – 5.

ljudi i da je njegov tim na mjestu incidenta pronašao dijelove tijela žrtava, donje udove, to jest stopala i noge.²⁴¹⁴ Prema nalazima istrage koju je proveo svjedok W-28, poginulo je 40 ljudi.²⁴¹⁵ Pretresnom vijeću su dostavljene potvrde o smrti za dvanaest žrtava, među kojima je bila i jedna anonimna osoba.²⁴¹⁶ Pored toga, Vijeću je dostavljen spisak koji sadrži imena 35 poginulih i 85 ranjenih osoba.²⁴¹⁷ Konačno, odbrana je dostavila izvještaj jedne brigade ABiH-a u kojem stoji da je jedan njen pripadnik poginuo u ovom incidentu. Iz tog izvještaja se vidi da taj vojnik u to vrijeme nije bio na dužnosti.²⁴¹⁸

677. Potpukovnik Konings se sjeća da su, kada je on sa svojim timom stigao na lice mjesta, tijela žrtava već bila odnesena, ali da je svuda još uvijek bilo dijelova tijela i krvi.²⁴¹⁹ Odbrana ga je pitala da li misli da je samo jedna minobacačka granata kalibra 120 mm mogla da nanese toliku štetu. Odgovorio je da smatra da bi mogla, kad se uzmu u obzir specifičnosti ovog slučaja, kao što su broj ljudi koji su bili okupljeni na mjestu udara granate, zgrade koje okružuju mjesto udara, koje su onemogućile da se pritisak stvoren detonacijom oslobodi u drugim smjerovima, te velika količina stakla s prozora zgrada.²⁴²⁰ Prema izjavi Nedžiba Đoze, tržnica Markale je bila jedino mjesto na kojem je agresor mogao samo jednom granatom da ubije veliki broj ljudi.²⁴²¹

678. Jedan uviđaj na licu mjesta izvršili su policija BiH i tim vojnih posmatrača UN-a, među kojima je bio i potpukovnik Konings.²⁴²² Sead Bešić je bio u sastavu tima policije BiH.²⁴²³ Potpukovnik Konings je takođe učestvovao na sastanku održanom sljedećeg dana, na kojem se s policijom BiH razgovaralo o uviđaju.²⁴²⁴ Uviđaj je izvršio i jedan tim UNPROFOR-a u čijem su sastavu bili francuski pripadnici UNPROFOR-a.²⁴²⁵

²⁴¹⁴ Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2573 – 2574, 21. februar 2007., T. 2592 – 2593; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3581; P262, Crtež lica mjesta.

²⁴¹⁵ Svjedok W-28, P275, str. 3.

²⁴¹⁶ P71, P72, P73, P74, P75, P76, P77, P78, P79, P80, P81, P82, Ljekarski nalazi za, ponasob, anonimnu osobu, Andreju Svobodu, Ružu Galić, Samira Marevca, Rasima Kosu, Ajkunu Cokalić, Osmana Leventu, Dževada Hodžića, Zijada Bejtića, Merdžanu Obralić, Amiru Guberović, Samira Tupuzovića, s datumima od 28. i 29. avgusta 1995.

²⁴¹⁷ P266, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, s datumom od 29. avgusta 1995., koji sadrži spisak 35 poginulih žrtava i u kojem se navodi da je bilo 85 ranjenih.

²⁴¹⁸ D461, Vanredni izvještaj o pogibiji pripadnika jedinice, 112. viteška brigada, datum 28. avgust 1995., str. 1.

²⁴¹⁹ D119, Izjava Harryja Koningsa od 26. aprila 1996. (dalje u tekstu: Izjava Harryja Koningsa), str. 3; D120, Informativni izvještaj MKSJ-a, s datumom od 6. oktobra 2003. (dalje u tekstu: Informativni izvještaj MKSJ-a), str. 3.

²⁴²⁰ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3639 – 3640.

²⁴²¹ Nedžib Đozo, P363, str. 3.

²⁴²² Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3565 – 3567; D117, Izvještaj patrole vojnih posmatrača UN-a od 29. avgusta 1995.; D119, Izjava Harryja Koningsa, str. 2; D121, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 2; Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2568; P255, Službeni izvještaj, str. 1.

²⁴²³ Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2568. Svjedok W-137 je u svom svjedočenju rekao da je, s obzirom na težinu ovog incidenta, istraga koju su proveli organi BiH-a trajala duže nego obično, to jest, sat ili dva, dok su francuski stručnjaci za artiljeriju iz sastava UNPROFOR-a ostali na licu mjesta samo oko 5 do 10 minuta, svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2429 – 2430.

²⁴²⁴ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3593; P266, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta, s datumom od 29. avgust 1995., str. 1.

²⁴²⁵ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3336; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3565 – 3567; P355, video snimak.

b. Istraga o incidentu; vrsta granate

679. Prvi službenici policije BiH stigli su na tržnicu Markale nekoliko minuta poslije eksplozije. Svjedok W-137, koji je bio tehničar u KDZ-u, u svom je svjedočenju rekao da se s jednim kolegom nalazio u tom dijelu grada i da je čuo kako trube sirene mnogih automobila. Vidio je “kako vire ta tijela iz gepeka. Ruke, noge i krv.” Na lice mjesta je stigao oko sedam minuta pošto je vidio te automobile, jer su njegov kolega i on otišli natrag u policijsku stanicu po svoju opremu.²⁴²⁶ Scenu koju je zatekao na licu mjesta opisao je kao “zadnji krug Danteovog Pakla”.²⁴²⁷

680. Istražitelji BiH, vojni posmatrači UN-a i pripadnici UNPROFOR-a su svi zaključili da je granata koja je eksplodirala pred tržnicom Markale bila minobacačka granata kalibra 120 mm.²⁴²⁸ Potpukovnik Konings je za krater rekao da je bio “vrlo jasno uočljiv” i da je pokazivao da je projektil koji ga je napravio bio minobacačka granata.²⁴²⁹ Zaključak istrage koju je proveo UNPROFOR bio je da su minobacačku granatu kalibra 120 mm proizveli bosanski Srbi.²⁴³⁰ Oštećeno i savijeno repno krilce te granate pronađeno je na udaljenosti od 20 do 50 metara od mjesta udara. Na njemu su bile oznake ispisane ćirilicnim slovima.²⁴³¹ Pukovnik Konings je u svom svjedočenju izjavio da je za očekivati da se repno krilce ovakvih minobacačkih granata pronađe na određenoj udaljenosti od mjesta udara.²⁴³² Sead Bešić je objasnio da je repno krilce mogao pomaknuti bilo ko od ljudi koji su na mjestu incidenta pomagali da se evakušu mrtvi i ranjeni.²⁴³³

c. Pravac doleta

681. Eksplozija je načinila krater na kolniku, blizu trotoara; oko njega je bilo mnogo krvi.²⁴³⁴ Sead Bešić je posvjedočio da su geleri oštetili donji dio zida tržnice Markale na južnoj strani ulice, kao i viši dio zida zgrade na sjevernoj strani ulice; da su ta oštećenja, kao i činjenica da su ljudi na južnoj strani ulice zadobili povrede donjih udova, ukazivala na to da je projektil doletio iz pravca

²⁴²⁶ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2549 – 2550.

²⁴²⁷ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2417 – 2418.

²⁴²⁸ P252, Vještačenje tragova eksplozije uzrokovane padom projektila, KDZ, str. 4; P255, Službeni izvještaj, str. 1; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 732.

²⁴²⁹ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3570; P265, Fotografiska kompozicija ulice sa kraterom od udara granate.

²⁴³⁰ P631, Konačni izvještaj, UNPROFOR Sektor Sarajevo s datumom od 6. septembra 1995. (dalje u tekstu: Konačni izvještaj UNPROFOR-a), str. 1; P357, UNPROFOR-ov Izvještaj o istrazi, s datumom od 8. septembra 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi), str. 3; Berko Zečević je potvrdio da ABiH nije posjedovala to oružje, D171, Razgovor sa Berkom Zečevićem, od 21. i 27. juna 2001., str. 2.

²⁴³¹ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3571; D119, Izjava Harryja Koningsa, str. 3; Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2582; P255, Službeni izvještaj, str. 2; D120, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 3.

²⁴³² Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3673.

²⁴³³ Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2584.

²⁴³⁴ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2418.

juga.²⁴³⁵ On je u svom svjedočenju takođe izjavio da se činjenica da se na zidu tržnice Markale nalazi mnogo manje oštećenja od gelera nego na sjevernoj strani može objasniti okolnošću da se većina žrtava nalazila južno od mjesta udara granate, tako da je većina gelera pogodila njih, a ne zid tržnice Markale.²⁴³⁶

682. I stručnjak za balistiku policije BiH, i tim vojnih posmatrača UN-a i francuski tim iz sastava UNPROFOR-a, koji su izvršili početnu pretragu kratera, zaključili su da je granata doletjela iz pravca od 170 stepeni, to jest iz pravca Trebevića, što je bila teritorija koju je držao SRK.²⁴³⁷ Intendantski zastavnik Richard Higgs, vještak tužilaštva za minobacače, nakon što je pregledao tragove koje je napravila minobacačka granata koja je pala ispred tržnice Markale, takođe je zaključio da je pravac doleta tog projektila iznosio 170 stepeni.²⁴³⁸

683. Neposredno prije granatiranja tržnice Markale, na taj dio grada su pale četiri granate.²⁴³⁹ Istragu tih slučajeva granatiranja provela je policija BiH. Prema sjećanju svjedoka W-28, svih pet granata je doletjelo iz istog pravca.²⁴⁴⁰ UNPROFOR je u svoju istragu uvrstio svih pet granata. Kao što je navedeno ranije u tekstu, UNPROFOR je prvobitno ustanovio da je pravac doleta pete granate, koja je pala pred tržnicu Markale, iznosio 170 stepeni. Međutim, s obzirom na to da je utvrđeno da je pravac doleta ostale četiri granate iznosio između 220 i 240 stepeni, taj krater je ponovo ispitan. UNPROFOR je potom došao do zaključka da je u vezi s granatom koja je pala pred tržnicu Markale došlo do “anomalije” i da je ona ispaljena iz pravca “najvjerojatnije u rasponu od 220 do 240 stepeni”.²⁴⁴¹

684. Sa nekoliko svjedoka je vođena diskusija o mogućnosti da je došlo do odbijanja granate prije udara. General-major Nicolai se sjeća da je ta granata udarila o krov jedne zgrade u blizini tržnice Markale, odbila se o njega i eksplodirala u zraku, izazvavši mnogo žrtava.²⁴⁴² Međutim, u vezi s mogućnošću da se peta granata odbila od krova, svjedok W-137 je u svom svjedočenju rekao da je granata pala direktno na ulicu. Objasnio je da bi granata, da je udarila o krov ili neki drugu prepreku, odmah eksplodirala, pa bi tragovi eksplozije ostali na tom mjestu, a ne na ulici.²⁴⁴³ On je takođe odbacio mogućnost da je granata udarila o krov, jer su se ljudi popeli na krov da bi odozgo

²⁴³⁵ Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2578 – 2580; P261, Fotografija s oznakama koje je unio Sead Bešić; svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2555 – 2556.

²⁴³⁶ Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2612 – 2615, D78, Fotografija s oznakama koje je unio Sead Bešić.

²⁴³⁷ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1999 – 2000; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3572 – 3573; 3575 – 3576; D119, Izjava Harryja Koningsa, str. 3; svjedok W-28, P275, str. 3; P252, Vještačenje tragova eksplozije uzrokovane padom projektila, KDZ, str. 4; P255, Službeni izvještaj, str. 2; P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 3, 21; P209, Mapa s oznakama koje je unio Thomas Knustad.

²⁴³⁸ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5018.

²⁴³⁹ P21, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. avgust 1995., str. 5.

²⁴⁴⁰ Svjedok W-28, P275, str. 3; Nedžib Dozo, P363, str. 2 -3; P255, Službeni izvještaj, str. 2.

²⁴⁴¹ P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 3, 21.

²⁴⁴² Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1024 – 1025, 1028.

osmotrili prizor na mjestu udara.²⁴⁴⁴ Potpukovnik Konings je takođe odbacio mogućnost da se projektil možda odbio o neku prepreku prije nego što je udario u ulicu.²⁴⁴⁵ Iako je rikošet teoretski bio moguć, projektil bi u tom slučaju najvjerovatnije udario o tlo i ne bi eksplodirao.²⁴⁴⁶

685. Onog dana kada je vršio istragu ovog incidenta, potpukovnik Konings nije došao ni do kakvog zaključka o tome odakle je ispaljen projektil.²⁴⁴⁷ Činilo se da je mjesto ispaljenja druge četiri granate bilo različito od mjesta ispaljenja posljednje granate, budući da je kod prve četiri azimut pravca doleta bio 220 do 240 stepeni, za razliku od azimuta od 170 stepeni, ili “2.850 hiljaditih”, što je bio pravac doleta granate koja je pala pred tržnicu Markale.²⁴⁴⁸ Međutim, konačni zaključak UNPROFOR-a je bio da je svih pet granata ispaljeno iz istog oruđa sa područja Lukavice.²⁴⁴⁹ Potpukovnik Konings je smatrao da je “sasvim moguće” da su peta minobacačka granata i prve četiri ispaljene sa dvije različite lokacije i u svom svjedočenju je izjavio da još uvijek smatra da je to tačno.²⁴⁵⁰

686. Istražitelji policije BiH, francuski tim UNPROFOR-a i tim vojnih posmatrača UN-a su izračunali da je najmanji upadni ugao iznosio 67 do 70 stepeni.²⁴⁵¹ Intedantski zastavnik Higgs je takođe zaključio, na osnovu karakteristika kratera, da je upadni ugao morao iznositi od 67 do 70 stepeni.²⁴⁵² On je u svom svjedočenju izjavio da je, sudeći po fotografijama snimljenim na licu mjesta i zaključcima do kojih su došli timovi koji su vršili uviđaj, izuzev konačnog zaključka do kojeg je došao UNPROFOR, krater koji je nastao udarom granate pred tržnicu Markale previše plitak da bi se na osnovu tunela upaljača mogao utvrditi upadni ugao granate.²⁴⁵³ Iskaz intedantskog zastavnika Higgsa pokazuje da upaljači granata u principu prave tunele onda kada minobacačka granata padne na mekano tlo. Upaljač granate napravi rupu u zemlji koja je tipične dubine do 50 centimetara. Intedantski zastavnik Higgs je objasnio da se tunel upaljača ne bi trebao koristiti za utvrđivanje pravca doleta, ali da se može s preciznošću koristiti za utvrđivanje upadnog ugla.²⁴⁵⁴

²⁴⁴³ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2420 – 2421, 20. februar 2007., T. 2554.

²⁴⁴⁴ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2554.

²⁴⁴⁵ D120, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 3.

²⁴⁴⁶ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3597 – 3599; P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 3.

²⁴⁴⁷ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3591 – 3593.

²⁴⁴⁸ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3596.

²⁴⁴⁹ P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 3.

²⁴⁵⁰ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3599 – 3601, 3634 – 3635; P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi.

²⁴⁵¹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2453; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3575 – 3576; P631, Konačni izvještaj UNPROFOR-a, str. 8; P253, Skica lica mjesta i minimalni upadni ugao, s datumom od 29. avgusta 1995.; D119, Izjava Harryja Konings, str. 3.

²⁴⁵² Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5019 – 5020.

²⁴⁵³ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5015 – 5017; P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 6, 9.

²⁴⁵⁴ Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5010 – 5011.

Međutim, UNPROFOR je tunel upaljača uzeo kao osnovu za ponovno izračunavanje pravca doleta granate.²⁴⁵⁵

687. Odbrana je na uvrštenje u spis ponudila jedan članak o ovom incidentu čiji je autor bosanski Srbin Miroljub Vukašinić, inače naučnik, koji je napisao da je na osnovu analize televizijskih snimaka očigledno da su vrijednosti mjerenja izvršenih u cilju izračunavanja upadnog ugla granate “prepravljene” kako bi se dobio upadni ugao pri kojem granata ne bi udarila u krov zgrade.²⁴⁵⁶ On je u tom članku zaključio da je detonacija granate najvjerovatnije izvršena u statičkim uslovima, pod uglom od 50 do 60 stepeni. Napisao je da bi granata, da je ispaljena sa položaja VRS-a s upadnim uglom od 50 do 60 stepeni, eksplodirala na krovu zgrade.²⁴⁵⁷ Berko Zečević, vještak tužilaštva za modifikovane avionske bombe, iznio je komentar da su zaključci do kojih je došao Miroljub Vukašinić, iako s teoretskog stanovišta odlični, zapravo pogrešni, budući da su zasnovani na netačnim podacima. On je još zaključio da je upadni ugao iznosio najmanje 70 stepeni, a složio se s mišljenjem Miroljuba Vukašinića da bi granata pogodila krov zgrade da je doletjela pod upadnim uglom od 50 do 60 stepeni.²⁴⁵⁸

d. Mjesto ispaljenja

688. Zaključak svjedoka W-137 bio je da je granata ispaljena sa padina planine Trebević, koja je bila pod kontrolom SRK-a.²⁴⁵⁹ UNPROFOR je u svojoj istrazi prvobitno takođe došao do ovog zaključka.²⁴⁶⁰ Međutim, UNPROFOR je u svojim istragama na kraju zaključio da je granata doletjela pod horizontalnim uglom od “2.850 hiljaditih”, s područja koje se nalazi nekoliko kilometara istočno od Lukavice.²⁴⁶¹ General Smith je izjavio da je na osnovu istrage zaključio “da su granate došle sa srpske strane”.²⁴⁶² Ni u jednom od izvještaja, kako onih koje je sačinila policija BiH, tako ni onih koje je sastavio UNPROFOR, nije zaključeno da je granata ispaljena sa teritorije koju je držala ABiH.²⁴⁶³ Odbrana je Davidu Harlandu iznijela argument da je u prvom izvještaju o istrazi bilo sumnji u pogledu mjesta ispaljenja zbog toga što nije bilo moguće utvrditi koliko je pogonskih punjenja upotrijebljeno prilikom ispaljenja tih projektila. Međutim, on je posvjedočio da je general Smith zatražio preispitivanje izvještaja o uviđaju i David Harland je bio prisutan kada je

²⁴⁵⁵ P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 3.

²⁴⁵⁶ D175, Članak o balističkoj analizi drugog incidenta na tržnici Markale, autora Miroljuba Vukašinića (dalje u tekstu: Članak Miroljuba Vukašinića), str. 3.

²⁴⁵⁷ D175, Članak Miroljuba Vukašinića, str. 16.

²⁴⁵⁸ Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4936 – 4937.

²⁴⁵⁹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2433 – 2434.

²⁴⁶⁰ P21, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. avgust 1995., str. 5.

²⁴⁶¹ P631, Konačni izvještaj UNPROFOR-a, str. 1, 9.

²⁴⁶² Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴⁶³ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3336.

tehnički tim utvrdio “van razumne sumnje” da je ta granata ispaljena sa položaja koje su držali bosanski Srbi.²⁴⁶⁴

689. Potpukovnik Konings je razmotrio mogućnost da je granata s jednim pogonskim punjenjem ispaljena sa teritorije koju je držala ABiH, ali ju je odbacio zbog toga što to nije bilo “uobičajeno vojničko ponašanje”.²⁴⁶⁵ On je u svom izvještaju primijetio da je tim policije BiH “uložio velike napore” da uvjeri vojne posmatrače UN-a da je granata ispaljena sa teritorije koju su držali bosanski Srbi, prije nego što je on došao do svog zaključka o najvjerovatnijem vatrenom položaju.²⁴⁶⁶ Potpukovnik Konings je kasnije svoj zaključak da je granata doletjela sa teritorije koju su držali bosanski Srbi zasnovao na činjenici da nijedan vojni posmatrač UN-a nije zabilježio nijedno ispaljenje granata sa linije fronta, da nijedan radar nije registrovao ispaljenje, što je ukazalo na to da je putanja bila ispod radarskog snopa i da se radilo o ispaljenju sa veće udaljenosti. Što se tiče potonjeg, sistem za akustičnu detekciju nije registrovao ispaljenje, tako da se vatreni položaj sa kojeg je ono izvršeno morao nalaziti na većoj udaljenosti.²⁴⁶⁷ Pored toga, potpukovnik Konings je objasnio da bi se, u slučaju da je ovaj projektil ispaljen s najmanjim, takozvanim nultim pogonskim punjenjem, vatreni položaj nalazio u blizini osmatračkog položaja OP-1.²⁴⁶⁸ Pretresno vijeće ima u vidu da se OP-1 nalazio na Čolinoj Kapi i da se odatle pružao pogled na centralni dio Sarajeva.²⁴⁶⁹

690. Vojni posmatrači UN-a kapetan korvete Thomas Knustad i major Paul Conway nalazili su se na dužnosti na OP-1 i čuli su udar i eksploziju, a potom i vidjeli dim kako se vije iznad Markala, nekih 2.000 metara od mjesta na kom su se oni nalazili. Kapetan korvete Knustad je uvjeren da granata čiju je eksploziju vidio i čuo sa svog položaja, nije bila ispaljena iz njegove zone odgovornosti.²⁴⁷⁰ Kapetan korvete Knustad je procijenio da najveća udaljenost sa koje se može čuti minobacačka granata kalibra 120 mm iznosi barem četiri do pet kilometara.²⁴⁷¹ On je, stoga, isključio mogućnost da je granata ispaljena sa teritorije koju je držala ABiH, jer bi je u tom slučaju čuo.²⁴⁷² S tim u vezi, vještak odbrane, general-major Garović je dopustio da bi planine ili brda, ako su se nalazili na putanji granate, prigušili ili raspršili njen zvuk.²⁴⁷³

²⁴⁶⁴ David Harland, 16. januar 2007., T. 433, 436.

²⁴⁶⁵ D119, Izjava Harryja Koningsa, str. 4.

²⁴⁶⁶ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3616 – 3617; P85, Rukom pisani izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 28. avgusta 1995., str. 2.

²⁴⁶⁷ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3602 – 3603, 3622, D119, Izjava Harryja Koningsa, str. 4; D121, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 2; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3336 – 3337; Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5092; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5393 (zatvorena sjednica); P255, Službeni izvještaj, str. 2.

²⁴⁶⁸ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3585 – 3586.

²⁴⁶⁹ D120, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 2.

²⁴⁷⁰ Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1025 – 1026; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1993 – 1995, 1996 – 1997; D58, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 1.

²⁴⁷¹ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2003 – 2004.

²⁴⁷² Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2004 – 2006; 2023, 2039, 2048 – 2049.

²⁴⁷³ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9188 – 9189.

691. Intedantski zastavnik Higgs je u svom svjedočenju izjavio da je, ovisno o vrsti pogonskog punjenja koje se koristi, minobacačka granata mogla biti ispaljena sa četiri različite udaljenosti, i to: 900, 1.600, 2.400 ili 3.000 metara. Kod prve opcije, vatreni položaj bi se nalazio blizu urbanog područja, gdje bi ispaljenje čulo mnogo ljudi, kod druge bi se on nalazio između linija fronta, što je, po mišljenju ovog svjedoka, taktički pogrešno, dok bi se kod treće opcije, to jest udaljenosti od 2.400 metara, vatreni položaj nalazio na uzvišenju unutar teritorije pod kontrolom SRK-a, što je, po mišljenju intedantskog zastavnika Higgsa, bila najvjerojatnija lokacija.²⁴⁷⁴ On je takođe u svom svjedočenju izjavio da se centralni dio grada mogao vidjeti sa te udaljenosti, ali da je tačno mjesto na kojem se nalazi tržnica Markale zaklonjeno okolnim zgradama, te da, usprkos tome, smatra da je ipak bilo moguće gađati to mjesto jer su u to vrijeme obje zaraćene strane najvjerojatnije već raspolagale potrebnim podacima o ciljevima.²⁴⁷⁵ Svjedok W-137 je posvjedočio da su minobacači vrlo precizna oruđa koja omogućavaju da se efikasno cilja određena ulica, te da su bosanski Srbi bili vrlo vješti u gađanju minobacačima.²⁴⁷⁶

692. Centralni dio grada na koji je 28. avgusta 1995. godine palo pet granata bio je civilno područje na kojem nije bilo nikakvih vojnih dejstava.²⁴⁷⁷ Kapetan korvete Knustad je izjavio da nije mogao da zamisli šta je stvarno mogao da bude cilj tih granata.²⁴⁷⁸ Intedantski zastavnik Higgs je posvjedočio da se ispaljivanjem jednog projektila na naseljeno područje ne ostvaruje nikakva vojna prednost i da je svrha vjerovatno bila da se teroriše civilno stanovništvo.²⁴⁷⁹ Potpukovnik Konings je u svom svjedočenju izjavio da se, nakon što je u Sarajevu proveo pet mjeseci i posmatrao na koji su način korištene minobacačke granate, ovaj incident savršeno uklapa u obrazac prema kojem su vršena dejstva iz minobacača svuda po gradu, ne po vojnim ciljevima, nego u vidu “uznemiravajuće vatre usmjerene protiv civila”.²⁴⁸⁰

693. Odbrana je istakla da radari oko Sarajeva nisu registrovali granatu koja je pala na ulicu pred tržnicom Markale. Miroљjub Vukašinović je u svom članku, koji je odbrana ponudila na uvrštavanje u spis, primijetio da tu granatu nisu čuli vojni posmatrači UN-a, niti su je otkrili radari pomoću kojih je vršen nadzor artiljerijske vatre.²⁴⁸¹ Svjedok W-137 je u svom svjedočenju izjavio da je francuski kontingent UNPROFOR-a na početku rata u Sarajevo dopremio radarski sistem koji se ubrzo poslije toga pokvario.²⁴⁸² Kako on tvrdi, bez radara niko nije mogao s preciznošću da utvrdi

²⁴⁷⁴ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5024 – 5028, 5055 – 5056; 5105.

²⁴⁷⁵ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5028 – 5030.

²⁴⁷⁶ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2547 – 2548, 2550 – 2551.

²⁴⁷⁷ Svjedok W-28, P275, str. 3; D119, Izjava Harryja Koningsa, str. 4; P255, Službeni izvještaj, str. 2.

²⁴⁷⁸ Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 1998.

²⁴⁷⁹ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5030.

²⁴⁸⁰ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3623 – 3624, 3636 – 3637.

²⁴⁸¹ D175, Članak Miroљjuba Vukašinovića, str. 1.

²⁴⁸² Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2432.

odakle je granata ispaljena, ali je utvrđeno da tog dana ABiH uopšte nije djelovala iz minobacača.²⁴⁸³ Odbrana mu je izložila argument da su Nizozemci i Britanci također imali radarske sisteme i da oni nisu registrovali da je na to područje tog dana pala ijedna granata; svjedok W-137 nije htio da to komentariše.²⁴⁸⁴ Potpukovnik Konings je posvjedočio da je znao za britanski radarski sistem "Cymbeline", kao i za onaj koji su opsluživali Francuzi, ali je rekao da su ti radari bili unutar komandnog lanca UNPROFOR-a, s kojim oni kojim su se koristili Francuzi nisu dolazili u vezu.²⁴⁸⁵ General-major Nicolai je prokomentarisao da bi u normalnoj situaciji radar registrovao granatu, ali je odmah primijetio da radarski opseg "možda nije pokrivaio 100 posto".²⁴⁸⁶ Međutim, u izvještaju UNPROFOR-a o ovom incidentu, razjašnjeno je zašto ispaljenje te minobacačke granate nije registrovano: u njemu stoji da je radar bio podešen za detekciju putanje minobacačke granate ispaljene s udaljenosti od 950 metara ili manje. Svaka granata koja bi bila ispaljena s udaljenosti od 1.500 do 3.000 metara imala bi putanju koja bi prošla ispod radarskog snopa.²⁴⁸⁷ U tom izvještaju se navodi da je udaljenost od mjesta udara granate do linije fronta iznosila 1.050 metara.²⁴⁸⁸

e. Vojna dejstva 28. avgusta 1995.

694. Prema izjavi Bakira Nakaša, 28. avgust 1995. je bio miran dan.²⁴⁸⁹ Međutim, jedan izvještaj UNPROFOR-a pokazuje da su 28. avgusta 1995. vojna dejstva bila u toku na nekoliko mjesta u Sarajevu i oko njega, te da je zabilježeno ukupno 1.746 incidenata otvaranja vatre, kao i veliki broj eksplozija. U približno 12:30 časova, pogođena je jedna crkva na Ilidži dok je u njoj trajala ceremonija vjenčanja i među prisutnima je bilo poginulih. Usljedilo je još granatiranja između ABiH-a i VRS-a i ono je trajalo cijeli dan, pri čemu je najveći dio granatiranja, navodno, vršila VRS. Do 20:00 časova, još pet "raketa" je ispaljeno "na centar grada".²⁴⁹⁰

f. Tvrđnja odbrane o neovlaštenom prepravljanju kratera

695. U periodu od granatiranja tržnice Markale do početka bombardovanja od strane NATO-a u noći 29. avgusta 1995., general Smith je sa generalom Mladićem obavio tri razgovora, u kojima je general Mladić negirao odgovornost za granatiranje i zahtijevao da se provede istraga.²⁴⁹¹ U ta tri

²⁴⁸³ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2433.

²⁴⁸⁴ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2552 – 2553.

²⁴⁸⁵ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3666.

²⁴⁸⁶ Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1024 – 1026, 1027.

²⁴⁸⁷ P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 3.

²⁴⁸⁸ P357, Izvještaj UNPROFOR-a o istrazi, str. 3.

²⁴⁸⁹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1106.

²⁴⁹⁰ P21, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. avgust 1995., str. 1, 5.

²⁴⁹¹ Rupert Smith, P334, str. 22; P733, Naređenje SRK-a od 28. avgusta 1995., kojim se od pripadnika korpusa zahtijeva da izvijeste komandu korpusa o tome da li su iz oruđa kalibra 80 mm i više otvarali vatru po Sarajevu u periodu od 10:00 do 12: časova, str. 1.

razgovora, general Mladić je porekao da je VRS granatirala tržnicu i rekao da je to bio napad koji su izvršili bosanski Muslimani s ciljem da diskredituju VRS.²⁴⁹² U prvom razgovoru, general Mladić je apelovao na generala Smitha da uspostavi zajednički istražni tim, koji bi se sastojao od predstavnika UNPROFOR-a, BiH-a i bosanskih Srba.²⁴⁹³ General Smith se složio da će to razmotriti, ali je rekao generalu Mladiću da sve informacije kojima raspolaže ukazuju na to da se radilo o napadu koji su izvršili bosanski Srbi.²⁴⁹⁴ U drugom razgovoru, general Mladić je izvijestio generala Smitha da je na osnovu svoje istrage zaključio da snage VRS-a nisu učestvovala u tom napadu.²⁴⁹⁵ General Smith je rekao generalu Mladiću da je u istrazi koju su proveli vojni posmatrači UN-a utvrđeno da je granata kojom su usmrćene žrtve bila minobacačka granata kalibra 120 mm, koja je vjerovatno bila ispaljena iz pravca juga.²⁴⁹⁶ General Mladić je ponovo zahtijevao da se osnuje zajednička komisija za provođenje istrage o tom napadu, koja bi, smatrao je on, njegove snage “oslobodila optužbi”.²⁴⁹⁷ U trećem razgovoru, general Smith je obavijestio generala Mladića da je van razumne sumnje utvrđeno da su granate ispaljene sa teritorije koju je držao SRK, te da se vatreni položaj nalazio između 3,5 i 4 kilometra jugozapadno od mjesta udara.²⁴⁹⁸ General Mladić je ponovo negirao da je granata ispaljena sa vatrenih položaja SRK-a. General Smith mu nije povjerovao.²⁴⁹⁹ General Mladić je ponovo rekao da postoji više indicija da je to granatiranje bilo orkestrirano od strane BiH.²⁵⁰⁰ Nema nikakvih dokaza o tome da je ikad provedena zajednička istraga.

696. Odbrana je svjedoku W-137 postavila pitanje da li je moguće da je krater od granate pred tržnicom Markale mogao biti neovlašteno prepravljjan. On je odbacio tu mogućnost zbog toga što je smatrao da je nemoguće da je iko mogao da prepravlja krater kad se na licu mjesta nalazilo toliko ljudi i da se pokušavalo pomoći žrtvama.²⁵⁰¹ Pored toga, on je u svom svjedočenju izjavio da su obezbjeđenje na mjestu zločina vršili pripadnici policije, koji nisu dozvolili nikome da priđe mjestu zločina do dolaska tima za uviđaj policije BiH.²⁵⁰² Seadu Bešiću je postavljeno pitanje zašto nijedno vozilo nije pogodoeno kada je granata eksplodirala i on je odgovorio da je pogođen jedan motociklist i da u tom trenutku nije bilo puno saobraćaja u ulici. Pitali su ga i da li bi neko vozilo moglo da spljošti repno krilce granate na način na koji je bilo spljošteno repno krilce pronađeno na licu mjesta. Sead Bešić je izjavio da to jeste moguće, ali da je apsolutna neistina da je granata tu bila

²⁴⁹² Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1015 – 1016; Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴⁹³ Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴⁹⁴ Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴⁹⁵ Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴⁹⁶ Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴⁹⁷ Rupert Smith, P334, str. 22.

²⁴⁹⁸ Rupert Smith, P334, str. 23.

²⁴⁹⁹ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3337 – 3338, P334, str. 23; Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1021.

²⁵⁰⁰ Rupert Smith, P334, str. 23.

²⁵⁰¹ Svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2418 – 2419.

podmetnuta i detonirana.²⁵⁰³ Odbrana je takođe dovela u pitanje to što su na južnoj strani ulice uz zid zgrade bili naslonjeni bicikli koji, čini se, uopšte nisu bili oštećeni. Svjedok W-137 je objasnio da se oni vjerovatno nisu nalazili tamo u trenutku kad je granata eksplodirala, nego su tamo stavljeni kasnije, kako bi se oslobodio prolaz za vozila kojima su evakuisane žrtve.²⁵⁰⁴ Pretresno vijeće ima u vidu da se na video snimku snimljenom neposredno nakon incidenta vidi da se jedan bicikl već nalazio prislonjen uz zid tržnice Markale, te da je jedna osoba kasnije dovezla još jedan bicikl sa ulice i stavila ga uza zid tržnice Markale.²⁵⁰⁵

697. Vještak odbrane general-major Garović je u svom svjedočenju izjavio da je nemoguće da granata kalibra 120 mm usmrti približno 43 osobe. On se nije složio s tužilaštvom da bi osobe koje su se nalazile na više od 50 do 70 metara od mjesta eksplozije granate kalibra 120 mm zadobile povrede.²⁵⁰⁶ Granata bi, tvrdi Garović, u normalnoj situaciji usmrtila desetak osoba, a ostale ne bi čak bile ni ranjene.²⁵⁰⁷ Ivica Milosavljević, vještak odbrane za sudsku medicinu, u svom je svjedočenju izjavio da ne može biti siguran da su žrtve poginule na mjestu na kojem se u Optužnici navodi da su izgubile život.²⁵⁰⁸ Na osnovu fotografija žrtava, Ivica Milosavljević je ustanovio da se radi o povredama nanesenim hicima iz vatrenog oružja sa udaljenosti manje od jednog metra, a ne o ranama od glera.²⁵⁰⁹ Međutim, on je takođe posvjedočio da se na nekim fotografijama vide rane nanesene gelerima.²⁵¹⁰

698. Ivica Milosavljević je pregledao i Video-snimak koji je snimljen na licu mjesta odmah nakon incidenta i zaključio je da jedna žrtva koja se vidi na tom snimku vjerovatno nije poginula na tom mjestu jer se nalazi na mjestu na kojem se prethodno mogla vidjeti samo kartonska kutija.²⁵¹¹ On je u svom svjedočenju još izjavio da je svoju pretpostavku da su tijela žrtava postavljena na lice mjesta zasnovao na tome što se na video snimku čini da su žrtve pomjerane i što, u nekim slučajevima, nema tragova krvi.²⁵¹² Ivica Milosavljević je, kada mu je tužilaštvo postavilo pitanje o tome, priznao da nije vidio nijedan izvještaj sa obdukcije, ali je objasnio da nijedan takav izvještaj nije bio uvršten u materijal koji mu je odbrana dostavila na uvid. Bio je zabrinut zbog toga “jer

²⁵⁰² Sead Bešić, 20. februar 2007., T. 2569.

²⁵⁰³ Sead Bešić, 21. februar 2007., T. 2619 – 2621.

²⁵⁰⁴ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2554 – 2555; P250 Fotografija mjesta udara s oznakama koje je unio svjedok W-137.

²⁵⁰⁵ P622, Video-snimak događaja u Sarajevu; P623, Video-snimak događaja u Sarajevu.

²⁵⁰⁶ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9186.

²⁵⁰⁷ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9227, D368, Skica prečnika smrtonosnog dejstva minobacača koju je načinio Desimir Garović.

²⁵⁰⁸ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9256; P623, Video-snimak događaja u Sarajevu.

²⁵⁰⁹ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9258, 9259 – 9261, 9266, 9269, 9271; D370, Fotografija s oznakama koje je unio Ivica Milosavljević; D371 Fotografija s oznakama koje je unio Ivica Milosavljević.

²⁵¹⁰ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9262 – 9263.

²⁵¹¹ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9275 – 9279, 9316 – 9317.

²⁵¹² Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9306 – 9309.

jednostavno sudsko-medicinska ekspertiza bez takve dokumentacije nije moguća”.²⁵¹³ Složio se s tužilaštvom da geleri mogu da budu različitih veličina i oblika i da oni nisu jedina stvar koja može da ubije čovjeka na mjestu eksplozije.²⁵¹⁴

699. Odbrana je svjedoku W-137 sugerisala da žrtve nisu poginule na mjestu incidenta. Svjedok W-137 je izjavio da je to “apsolutno netačno” i rekao da su “nađeni oči, dijelovi mozga, dijelovi glave, dijelovi prstiju”, da su geleri “ljudima otkidali stopala, kompletnu nogu” i da je na mjestu zločina bilo toliko dijelova tijela da bi, “da je to podmetano, to bi stotinu svjedoka još vidjelo. To je apsolutno bilo i teoretski i praktično neizvodljivo”.²⁵¹⁵ Potpukovnik Konings je takođe posvjedočio da, po njegovom mišljenju, nije bilo moguće inscenirati ovaj incident granatiranja dovoženjem i istovaranjem leševa s nekog drugog mjesta, s obzirom na to da je tog jutra vidio da je na Markalama bilo okupljeno mnogo ljudi, te s obzirom na činjenicu da prije toga u Sarajevu nije registrovan nijedan sličan incident u kojem je poginulo toliko ljudi.²⁵¹⁶ Međutim, on je potvrdio da je u to vrijeme bilo glasina da su leševi povremeno podmetani, ali nije komentarisao istinitost tih glasina.²⁵¹⁷

700. General-major Garović je u svom svjedočenju izjavio da se na osnovu fotografija čini da je krater bio dubok dva centimetra; po njegovom mišljenju, to je moglo da bude indicija da je granata doletjela malom brzinom ili da je njena detonacija izvršena u statičkim uslovima.²⁵¹⁸ Složio se sa utvrđenim pravcem doleta od približno 175 stepeni i izrazio je mišljenje da je nemoguće napraviti grešku u vezi s tim pravcem.²⁵¹⁹ On je takođe pregledao dvije skice incidenta koje su načinili istražitelji i ocijenio ih kao netačne. General-major Garović je koristio “fotogrametrijsku metodu” prilikom procjenjivanja mjerenja koja su izvršili istražitelji na licu mjesta.²⁵²⁰ On je udaljenosti na mjestu incidenta utvrdio na osnovu panoramskih fotografija i primijenio ih je na dvije pomenute skice, te došao do zaključka da je, na osnovu njegovih proračuna, nemoguće da je granata pala na ulicu, a da nije udarila o krov tržnice Markale.²⁵²¹ Međutim, general-major Garović se složio s tim da je moguće da granata nije pogodila zgradu.²⁵²² On je, pored toga, potvrdio navod tužilaštva da nikad nije bio na mjestu eksplozije i da, stoga, nije izvršio mjerenja na licu mjesta, za razliku od

²⁵¹³ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9290 – 9291, 9297 – 9298, 9300; 9313 – 9314.

²⁵¹⁴ Ivica Milosavljević, 27. avgust 2007., T. 9302 – 9304.

²⁵¹⁵ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2557.

²⁵¹⁶ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3588 – 3590; D121, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 2.

²⁵¹⁷ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3643.

²⁵¹⁸ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9135.

²⁵¹⁹ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9136.

²⁵²⁰ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9144; D175, Članak Miroljuba Vukašinića, str. 1; D367, Fotografija tržnice Markale s oznakama koje je unio Desimir Garović.

²⁵²¹ Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9136 – 9138, 24. avgust, T. 9209 – 9212; P253, Skica mjesta incidenta i minimalnog upadnog ugla, 29. avgust 1995.; P254, Skica s oznakama koje je unio svjedok W-137.

²⁵²² Desimir Garović, 23. avgust 2007., T. 9141.

istražitelja čije je rezultate osporio.²⁵²³ Takođe je rekao da “poznaje fotogrametriju”, ali da nije stručnjak u tom polju.²⁵²⁴

701. Tužilaštvo je sugerisalo da je general-major Garović koristio tablice gađanja za različitu vrstu projektila od onog koji je eksplodirao pred tržnicom Markale.²⁵²⁵ General-major Garović je u svom svjedočenju rekao da je tačno da razlika između te dvije vrste projektila iziskuje korištenje različitih tablica gađanja i da se njihovi dometi mogu razlikovati, ali da to nema nikakve veze u smislu balistike.²⁵²⁶ On je takođe prihvatio tvrdnju tužilaštva da nije vidio nikakav dokaz koji bi ukazao na to da se radilo o detonaciji izvršenoj u statičkim uslovima, niti je sreo ijednu osobu koja je sugerisala da je ona postavila eksplozivnu napravu na mjesto incidenta; ta mogućnost je, zapravo, njegova pretpostavka.²⁵²⁷ Međutim, general-major Garović je izjavio da vjeruje, na osnovu vidljivih tragova i dokumentacije, da su bile izvršene pripreme za izvršenje detonacije u statičkim uslovima.²⁵²⁸ U tim uslovima, on je u svom svjedočenju izjavio da ne bi bilo bitne razlike između projektila koji bi doletio malom brzinom i eksplozije izvršene u statičkim uslovima.²⁵²⁹

702. Odbrana je u vezi s pet granata koje su 28. avgusta 1995. godine pale na područje tržnice Markale svjedoku W-137 iznijela tvrdnju da se “radilo o podmetnutim eksplozijama koje su daljinskim upravljačem na licu mesta bile aktivirane, i da tu u stvari nije ni bilo žrtava od tih eksplozija”. Svjedok W-137 je energično odbacio tu tvrdnju.²⁵³⁰ Intedantski zastavnik Higgs je u svom svjedočenju takođe izjavio da je vrlo malo vjerovatno da je minobacačka granata bila postavljena na tom mjestu i detonirana u statičkim uslovima jer nije bilo nikakvih tragova elemenata koji bi bili neophodni da se to ostvari: bio bi potreban nekakav okvir koji bi držao granatu u odgovarajućem položaju, a nije bilo nikakvih tragova sekundarnih krhotina; granata bi morala da bude aktivirana putem sekundarnog eksplozivnog punjenja ili tako što bi se iz nje izvadio upaljač i na njegovo mjesto postavilo eksplozivno punjenje, a to bi uticalo na izgled i karakteristike kratera.²⁵³¹ On se nije složio sa sugestijom odbrane da se na osnovu dokaza da niko nije čuo ispaljenje granate i da je nijedan radarski sistem nije registrovao može izvući logičan zaključak da je granata bila podmetnuta na mjestu eksplozije.²⁵³²

²⁵²³ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9203 – 9204.

²⁵²⁴ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9204.

²⁵²⁵ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9180 – 9183.

²⁵²⁶ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9180 – 9183.

²⁵²⁷ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9212 – 9214, 9215 – 9217.

²⁵²⁸ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9212 – 9215.

²⁵²⁹ Desimir Garović, 24. avgust 2007., T. 9214 – 9215.

²⁵³⁰ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2553 – 2554.

²⁵³¹ Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5031 – 5032, 5109 – 5110.

²⁵³² Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5094.

g. Svjedočenje pukovnika Andrey Demurenka

703. Svjedok odbrane pukovnik Andrey Demurenko, koji je 1995. godine bio načelnik Štaba Sektora Sarajevo UNPROFOR-a, u svom je svjedočenju izjavio da se nalazio u Štabu UNPROFOR-a u zgradi PTT-a kada je došlo do eksplozije i da je otišao na mjesto incidenta da bi pogledao krater i izdao uputstva pripadnicima UNPROFOR-a koji su radili na licu mjesta, te da se potom vratio u Štab.²⁵³³ Kada se vratio u Štab, saznao je da je portparol UNPROFOR-a u BiH-a na konferenciji za štampu objavio da je za incident na tržnici Markale odgovoran SRK.²⁵³⁴

704. Pukovnik Demurenko je Pretresnom vijeću predočio jedno naređenje generala Bacheleta, u kojem stoji da će granatiranje Sarajeva biti uzeto kao osnova za odgovarajuće vazdušne udare NATO-a. Po mišljenju pukovnika Demurenka, to je značilo da se granatiranje može iskoristiti kao izgovor za vazdušne udare NATO-a.²⁵³⁵ S tim u vezi, on je u svom svjedočenju izjavio da je konferencija za štampu koju je portparol UN-a održao ubrzo nakon incidenta, na kojoj je iznesen navod da je za incident odgovoran SRK, bila “još jedan signal” u tom smislu, “koji govori da su vazdušni udari NATO-a bili unaprijed planirani i da se jedino čekao razlog, opravdanje.”²⁵³⁶ To ga je nagnalo da provede vlastitu istragu, kako ne bi “dozvolio da Srbi budu okrivljeni za sve, bez imalo nepristrasnosti”.²⁵³⁷ Svi ljudi iz grupe s kojom je provodio svoju istragu bili su državljani Rusije.²⁵³⁸ Radili su tri dana, od 29. do 31. avgusta 1995., a do zaključaka su došli 1. septembra 1995.²⁵³⁹

705. Zaključak istrage je bio da granata nije mogla da bude ispaljena od strane SRK-a.²⁵⁴⁰ Pukovnik Demurenko je u svom svjedočenju izjavio da je pokušao da o rezultatima svoje istrage obavijesti generala Bacheleta, ali da ga je od toga odgovorio generalov ađutant, inače kanadski oficir, koji mu je rekao da nema nikakvih izgleda da njegovi zaključci budu javno objelodanjeni.²⁵⁴¹ Nema nijednog svjedoka tog razgovora između pukovnika Demurenka i ađutanta generala Bacheleta.²⁵⁴² Pukovnik Demurenko je izjavio da nije nastojao da pronade mogućnost da se obrati

²⁵³³ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7679, 6. juli 2007., T. 7739.

²⁵³⁴ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T.7679 – 7680.

²⁵³⁵ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8981.

²⁵³⁶ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8984.

²⁵³⁷ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7681, 21. avgust 2007., T. 8984. On je prvo od svog pretpostavljenog, generala Bacheleta, dobio dozvolu da provede istragu: Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7697.

²⁵³⁸ Andrey Demurenko, 6. juli 2007., T. 7758 – 7759.

²⁵³⁹ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7692.

²⁵⁴⁰ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7693.

²⁵⁴¹ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7697, 6. juli 2007., T. 7768.

²⁵⁴² Andrey Demurenko, 6. juli 2007., T. 7769.

generalu Bacheletu.²⁵⁴³ Međutim, odlučio je da objavi rezultate svoje istrage i 2. septembra 1995. je dao intervju agenciji Associated Press.²⁵⁴⁴ Pukovnik Demurenko je u svom svjedočenju izjavio da mu je sljedećeg dana oficir za vezu ABiH-a, kapetan Salajdžić, zaprijetio smrću.²⁵⁴⁵ Međutim, posvjedočio je da to nikome nije prijavio.²⁵⁴⁶

706. Potpukovnik Konings je izjavio da je čuo kako je neki viši dužnosnik UNPROFOR-a javno tvrdio da je granata doletjela sa linije fronta i sjetio se da ga je to uzrujalo jer dotična osoba nije učestvovala u istrazi, tako da, po njegovom mišljenju, nije mogla da daje svoje komentare o njoj.²⁵⁴⁷ Kada su mu predočeni rezultati istrage koju je proveo pukovnik Demurenko, prema kojima su “izgledi jedan naprema milion da je granata doletjela sa teritorije koju su držali bosanski Srbi”, David Harland je izjavio da je tim eksperata UN-a procjenu koju je izvršio pukovnik Demurenko smatrao činjenično netačnom.²⁵⁴⁸

707. David Harland je posvjedočio da je general Smith, na njegov savjet, dao izjavu za štampu u kojoj je rekao da na osnovu provedene istrage nije jasno ko je ispalio granatu. On je u to vrijeme znao da su granate ispaljene sa teritorije koju je držao SRK, ali je, zbog toga što je planirao da traži vazdušne udare NATO-a, odlučio dati pomenutu izjavu da ne bi upozorio bosanske Srbe i da bi dobio na vremenu, kako bi se osoblje UN-a moglo evakuisati sa teritorije koju su držali bosanski Srbi.²⁵⁴⁹ Brigadir Mohatarem je posvjedočio da su vazdušni udari bili zatraženi, ali da su opozvani unutar perioda od 24 časa, to jest 30. avgusta 1995., zbog javnog saopštenja pukovnika Demurenka o tome odakle su ispaljeni projektili. Zatražena je verifikacija prvobitnih istraga svih agencija i tom prilikom su potvrđeni zaključci do kojih se došlo na početku, osim što je došlo do razlike u pogledu pravca doleta granate koja je izazvala mnoge žrtve.²⁵⁵⁰

708. Pukovnik Demurenko nije osporio tehničke nalaze o pravcu doleta ili upadnom uglu granate do kojih su došli policija BiH ili drugi istražitelji. Međutim, on jeste izrazio neslaganje sa zaključkom do kojeg su došli “eksperti UN-a” u vezi sa mjestom odakle je granata ispaljena. Nakon što je obišao lokacije na kojima se mogao nalaziti vatreni položaj, doveo je u pitanje jesu li one podesne za vatreno dejstvo minobacača.²⁵⁵¹

²⁵⁴³ Andrey Demurenko, 6. juli 2007., T. 7773 – 7774.

²⁵⁴⁴ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7697 – 7698, 6. juli 2007., T. 7750; D356, Memorandum UNPROFOR-a od 29. avgusta 1995., str. 1.

²⁵⁴⁵ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7714 – 7715.

²⁵⁴⁶ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7716 – 7717.

²⁵⁴⁷ D121, Informativni izvještaj MKSJ-a, str. 3.

²⁵⁴⁸ David Harland, 16. januar 2007., T. 434.

²⁵⁴⁹ David Harland, 16. januar 2007., T. 434 – 435.

²⁵⁵⁰ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 718 – 719, 730 – 732, 734 – 735.

²⁵⁵¹ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7699 – 7703, 21. avgust 2007., T. 8943, 8947 – 8948.

709. Tim pukovnika Demurenka je prvo uz pomoć tablica gađanja utvrdio sve moguće vatrene položaje.²⁵⁵² U odgovor na navod tužilaštva da je tim pukovnika Demurenka koristio tablice gađanja za minobacačke granate M52, a da su dokazi ukazali na to da je upotrijebljena granata M74, on je posvjedočio da su tablice gađanja za obje pomenute vrste granata identične.²⁵⁵³ Tim pukovnika Demurenka je potom obišao moguće vatrene položaje, koji su se nalazili na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba, na onom pravcu doleta granate koji je utvrđen u svim istragama, i fotografisao te položaje. Njegov tim je došao do zaključka da ni sa jednog od tih položaja nije moguće vatreno dejstvovati.²⁵⁵⁴ Pukovnik Demurenko nije mogao da pronađe sve fotografije koje su tada snimljene.²⁵⁵⁵ On je u svom svjedočenju izjavio da je na tri takva vatrene položaja bilo kamenja, zbog čega bi bilo nemoguće pravilno postaviti podnožje minobacača, dok se četvrti položaj nalazio na jednom šumovitom dijelu, kroz koji granata ne bi mogla proletjeti.²⁵⁵⁶ Pukovnik Demurenko je takođe na mapi pokazao položaje koji su se nalazili na vrlo strmim padinama, na kojima se ne bi mogao postaviti minobacač.²⁵⁵⁷

710. Tužilaštvo je pukovnika Demurenka opsežno ispitivalo o položajima koje je obišao sa svojim timom i više puta mu je postavilo pitanje gdje su se ti položaji nalazili u odnosu na tržnicu Markale. Pukovnik Demurenko je na unakrsnom ispitivanju objasnio da se više ne može tačno sjetiti koji je ugao utvrđen kao pravac doleta; odbio je da kaže da li je to bio ugao od 170 ili 176 stepeni. Međutim, rekao je da su “na osnovu materijala [...], [oni] izvršili teoretske proračune pravca doleta koje je trebalo potvrditi, te da se to odnosilo na prvobitnu istragu koju su proveli bosanski organi vlasti i UNPROFOR.”²⁵⁵⁸ Na dijagramu koji je nacrtao pukovnik Demurenko vidi se da je obišao položaje koji se nalaze duž jednog pravca, po azimutu od 2850 hiljaditih. Na dijagramu su takođe ucrtane linije koje pokazuju granicu dopuštenog odstupanja, ali se iz njega ne vidi da je pukovnik Demurenko obišao ijednu lokaciju koja se nalazi između pravca po azimutu od 2850 hiljaditih i granica dopuštenog odstupanja.

711. Tužilaštvo je pukovniku Demurenku pokazalo niz fotografija koje su nedavno snimljene na mogućim vatrenim položajima duž pravca pod uglom od 176 stepeni u odnosu na tržnicu Markale,

²⁵⁵² Andrey Demurenko, 6. juli 2007., T. 7759.

²⁵⁵³ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8944 – 8945; P252, Vještačenje tragova eksplozije uzrokovane padom projektila, KDZ, str. 2; P925, zamrznuti kadar video snimka razgovora sa Andreyem Demurenkom.

²⁵⁵⁴ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7699 – 7703; D357, D358, Fotografije u boji na kojima Andrey Demurenko prstom pokazuje prema šumovitom području; D359, Fotografija u boji na kojoj Andrey Demurenko prstom pokazuje prema poljani; P927, Fotografija u boji na kojoj Andrey Demurenko prstom pokazuje prema jednom položaju na uzvišenju; P922, Skica putanja minobacačkih projektila koju je nacrtao Andrey Demurenko sa rukom pisanim bilješkama.

²⁵⁵⁵ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8959.

²⁵⁵⁶ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7704 – 7705, 21. avgust 2007., T. 8991.

²⁵⁵⁷ P807, Vojna mapa područja Sarajeva s oznakama koje je unio Andrey Demurenko; Andrey Demurenko, 6. juli 2007., T. 7789 – 7790.

²⁵⁵⁸ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8999.

ali on nije mogao da potvrdi da su to bila mjesta koja je obišao dvanaest godina ranije.²⁵⁵⁹ Na jednoj od tih fotografija bila je prikazana jedna poljana.²⁵⁶⁰ Pukovnik Demurenko je u svom svjedočenju izjavio da je tokom svoje istrage obišao jednu poljanu, ali da na njoj nije pronašao nikakve tragove minobacačkog oruđa, kao što su udubljenja u zemlji ili tragovi baruta.²⁵⁶¹ Pukovnik Demurenko je na glavnom ispitivanju i ponovnom ispitivanju objasnio da je mogao da proračuna moguće vatrene položaje sa granicom dopuštenog odstupanja od deset do petnaest metara, te da mu je to omogućilo da obiđe te položaje i na njima i u njihovoj neposrednoj blizini potraži tragove minobacača.²⁵⁶² Tužilaštvo je pukovniku Demurenku pokazalo jednu od fotografija koje je on svojeručno snimio na jednom od položaja koje su on i njegov tim obišli. Pukovnik Demurenko se složio da se sa tog položaja pruža pogled na Sarajevo i da je odatle bilo moguće dejstvovati minobacačem ili čak tenkom neposredno po gradu.²⁵⁶³

712. Konačno, pukovnik Demurenko je na unakrsnom ispitivanju u vezi sa svojom istragom izjavio da je rezultate istrage čuvao u svom ličnom dosjeu, ali da konačnog izvještaja nije bilo jer se zaključak do kojeg je njegov tim radom došao “svodi na jednu rečenicu. Izjava koju je dao portparol je neistinita. Ta granata nije mogla biti ispaljena sa srpske strane.”²⁵⁶⁴

713. Pukovnik Demurenko je takođe izložio svoje mišljenje o tome šta se desilo na tržnici Markale. On je u svom svjedočenju izjavio da su izgledi da “prva granata” u nizu granata kojima je gađana uska ulica pogodi cilj bili “jedan naprema milion”.²⁵⁶⁵ Po njegovom mišljenju, postoje indicije da se tu nije radilo o slučaju granatiranja, nego o eksploziji koju su izazvali “teroristi”; jedna granata je uzrokovala veliki broj žrtava, dok ostale četiri koje su pale istog dana nisu, i to je bio drugi takav incident u blizini tržnice Markale u periodu od 1994. do 1995. godine u kom je došlo do velikog broja žrtava. On je takođe ocijenio da nije vjerovatno da minobacačka granata i geleri te granate usmrte više od 100 ljudi. Pored toga, iznio je opasku da radarski sistemi u Sarajevu nisu registrovali nikakve tragove leta granata.²⁵⁶⁶ Shodno tome, iako minobacačka granata ne bi eksplodirala ako bi bila bačena sa krova zgrade, on je objasnio da bi eksplozija mogla da bude simulirana upotrebom druge eksplozivne naprave pomoću koje bi se izvršila detonacija granate, te

²⁵⁵⁹ P923, P926, Fotografije snimljene na području planine Trebević; Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8956 – 8957, 8962.

²⁵⁶⁰ P923, Fotografija snimljena na području planine Trebević.

²⁵⁶¹ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8956 – 8957, 8964 – 8965.

²⁵⁶² Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7706, 21. avgust 2007., T. 8992.

²⁵⁶³ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 8969.

²⁵⁶⁴ Andrey Demurenko, 6. juli 2007., T. 7760, 7765 – 7766.

²⁵⁶⁵ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7708.

²⁵⁶⁶ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7718.

da bi tada krater izgledao slično krateru koji bi napravila stvarna minobacačka granata ispaljena sa veće udaljenosti.²⁵⁶⁷

Zaključci

714. Postoji mnogo spornih pitanja u vezi s ovim incidentom. Međutim, Pretresno vijeće će započeti sa činjenicom koja je neosporiva. Dana 28. avgusta 1995. godine, u 11:10 časova, došlo je do eksplozije u ulici Mula Mustafe Bašeskije, neposredno pred tržnicom Markale.

715. Sljedeća pitanja su bila predmet oštrog spora između strana u postupku: (i) kalibar minobacača; (ii) da li je minobacačka granata ispaljena sa neke druge lokacije, kao što tvrdi tužilaštvo, ili je bila podmetnuta na licu mjesta, kao što tvrdi odbrana; (iii) ako je bila ispaljena sa druge lokacije, da li je ispaljena sa teritorije koju je držao SRK.

716. Tužilaštvo je izvelo dokaze putem svjedočenja svjedoka W-28, W-137, Seada Bešića, potpukovnika Koningsa, general-majora Nicolaia i intendantskog zastavnika Higgsa, te predložilo dokumentarne dokaze o tome da je minobacačka granata kalibra 120 mm, koja je pogodila ulicu u blizini tržnice Markale i usmrtila 35 osoba, a ranila 78, ispaljena sa teritorije koju je držao SRK.

717. Svjedok odbrane, general-major Garović je u svom svjedočenju izložio opštu tezu odbrane o prepravljajući dokaza izjavivši da je nemoguće da minobacačka granata kalibra 120 mm usmrti 43 osobe. On je takođe izjavio, na osnovu fotografija na kojima se vidi da je krater bio dubok oko dva centimetra, da je granata doletjela malom brzinom ili da je njena detonacija izvršena u statičkim uslovima. Na unakrsnom ispitivanju je priznao da nikad nije bio na licu mjesta i da svoja mjerenja nije izvršio na mjestu incidenta, za razliku od istražitelja sa čijim se rezultatima nije složio. Pretresno vijeće primjećuje da je general-major Garović svoje zaključke zasnovao na fotogrametrijskoj metodi koju je koristio da bi ocijenio vrijednosti mjerenja koje su istražitelji izvršili na licu mjesta. Na unakrsnom ispitivanju je izjavio da je "upoznat" sa fotogrametrijskom metodom, ali da nije stručnjak u tom polju.

718. Pretresno vijeće nalazi da iskaz general-majora Garovića nije pouzdan. On nije uvjerio Pretresno vijeće da vlada fotogrametrijskom metodom, ni da je ta metoda pouzdana u svrhu utvrđivanja upadnog ugla projektila u ovom konkretnom slučaju. Pretresno vijeće ne odbacuje izjavu koju je general-major Garović dao u svom svjedočenju da, na osnovu vidljivih tragova i dokumentacije, on smatra da su bile izvršene pripreme za eksploziju u statičkim uslovima.

²⁵⁶⁷ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7719.

Međutim, po mišljenju Pretresnog vijeća, ovaj navod nije potkrijepljen jer svjedok nije posjetio lice mjesta i svoje je zaključke izvukao iz fotografija na osnovu metode za koju je Pretresno vijeće konstatovalo da je nepouzdana. Pretresno vijeće nalazi da je intendantski zastavnik Higgs bio uvjerljiv u svom svjedočenju da nije vjerovatno da je granata bila podmetnuta, zato što bi bio potreban nekakav okvir koji bi granatu držao u potrebnom položaju, a nisu pronađeni nikakvi tragovi sekundarnih krhotina. Pored toga, po njegovom mišljenju, granata bi morala biti aktivirana uz pomoć sekundarnog eksplozivnog punjenja ili tako što bi se izvadio njen upaljač i na njegovo mjesto postavilo eksplozivno punjenje, a to bi uticalo na izgled i karakteristike kratera. Nadalje, Pretresno vijeće nalazi da dokazi ne potkrepljuju mogućnost da je minobacačka granata rikošetirala prije nego što je eksplodirala.

719. Pretresno vijeće takođe ima u vidu članak koji je o ovom incidentu napisao Miroljub Vukašinić i koji je objavljen u sklopu 97. simpozijuma Vojno-tehničkog instituta Vojske Jugoslavije održanog u Beogradu. Njegovi zaključci da je očigledno da su izmjerene vrijednosti na osnovu kojih je izračunat upadni ugao bile promijenjene i da je granata eksplodirala u statičkim uslovima, zasnovani su na analizi televizijskih snimaka. Berko Zečević je odbacio te zaključke rekavši da su oni pogrešni zato što su zasnovani na netačnim podacima. Pretresno vijeće smatra da zaključci Miroljuba Vukašinića nisu uvjerljivi i ima u vidu da su proračuni upadnog ugla koje su izvršili policija BiH, vojni posmatrači UN-a i UNPROFOR zasnovani na mjerenjima izvršenim na licu mjesta. Pretresno vijeće ne vidi nikakvog razloga da dovodi u pitanje ta mjerenja. Pored toga, Pretresno vijeće smatra da su dokazi do kojih su došli policija BiH i vojni posmatrači UN-a uvjerljivi, kao što je uvjerljiva i prva istraga UNPROFOR-a, u kojoj je konstatovano da je pravac doleta granate iznosio 170 stepeni, to jest, da je ona doletjela iz pravca planine Trebević, što je bila teritorija koju je držao SRK.

720. Ivica Milosavljević, vještak odbrane za sudsku medicinu, u suštini je iznio dva navoda. Nije bio uvjeren da su žrtve poginule na mjestu na kojem je tužilaštvo navelo da su izgubile život i, po njegovom mišljenju, povrede koje su žrtve zadobile nisu bile nanesene gelerima, nego hicima iz vatrenog oružja. Međutim, Pretresno vijeće primjećuje da se složio sa sljedećim: (i) da su na nekim fotografijama bile prikazane povrede nanesene gelerima; (ii) da povrede od gelera mogu da budu svakakvih oblika i veličina i da geleri nisu jedino sredstvo koje može da usmrti čovjeka na mjestu eksplozije; (iii) da nije vidio nijedan obdukcioni izvještaj. Što se tiče potonjeg, Pretresno vijeće stoga ima vidu da su podaci na koje se Ivica Milosavljević pozvao nepotpuni i da su njegovi stavovi zasnovani u potpunosti na njegovom tumačenju fotografija.

721. Odbrana i Ivica Milosavljević su dosta pažnje posvetili video snimcima, na kojima se u jednom trenutku na jednom konkretnom mjestu ne vidi nijedno tijelo, a onda se poslije na istom mjestu vidi tijelo jedne žrtve. Dokazi ukazuju na to da su tijela pomjerana u cilju zaštite zdravlja i sigurnosti žrtava i kako bi se raščistila ulica. Dokazi takođe ukazuju na to da je na licu mjesta odmah nakon eksplozije zavladała opšta zbrka i panika. Pretresno vijeće nalazi da u takvoj situaciji pomjeranje tijela nema značaja. U ovim okolnostima, Vijeće ne pridaje nikakvu težinu ovom svjedočenju koje se odnosi na video snimke. Pretresno vijeće takođe ima u vidu izjave potpukovnika Koningsa i svjedoka W-137, koji su odbacili navod odbrane da žrtve nisu poginule na mjestu eksplozije. Potpukovnik Konings je u svom svjedočenju izjavio da nije bilo moguće inscenirati ovaj incident granatiranja donošenjem leševa sa nekog drugog mjesta, s obzirom na veliki broj ljudi koje je tog jutra vidio okupljene na tržnici Markale, te s obzirom na činjenicu da prije toga u Sarajevu nije registrovan nijedan sličan incident u kojem je poginulo toliko ljudi. Svjedok W-137 je posvjedočio da je na licu mjesta bilo toliko dijelova tijela da bi njihovo donošenje s nekog drugog mjesta zapazile stotine ljudi. Pretresno vijeće konstatuje da je poginulo najmanje 35 osoba i da ih je ranjeno najmanje 78, od kojih su mnoge zadobile teške povrede. Velika većina ranjenih su bili civili. Samo jedan poginuli je bio vojnik ABiH-a. Pretresno vijeće se uvjerilo da su ostale 34 poginule osobe bili civili.

722. Pukovnik Demurenko je u svom svjedočenju izjavio da pred tržnicom Markale jeste eksplodirala minobacačka granata, ali da ona nije bila ispaljena sa položaja SRK-a. On je obišao moguće vatrene položaje na teritoriji pod kontrolom SRK-a koje je identifikovao i za svaki od tih položaja je došao do zaključka da odatle nije bilo moguće dejstvovati iz minobacača ili da nije bilo vidljivih tragova koji bi ukazali na to da je sa tog mjesta dejstvovano iz minobacača. Pukovnik Demurenko nije mogao da kaže koji je tačno ugao pravca doleta uzeo kada je obilazio moguće vatrene položaje koje je njegov tim identifikovao. Tužilaštvo je pukovniku Demurenku pokazalo satelitsku fotografiju na kojoj je označena razlika između ugla pravca doleta koji je utvrdio UNPROFOR i ugla pravca doleta koji je on naveo tokom glavnog ispitivanja. Međutim, on je takođe rekao da je koristio ugao pravca doleta koji je izračunao UNPROFOR. Pukovnik Demurenko je u svom svjedočenju izjavio da je mogao da izračuna lokacije mogućih vatrenih položaja uz granicu odstupanja od deset do petnaest metara i da mu je to omogućilo da unutar tih granica potraži vatreni položaj. Pretresno vijeće podsjeća na dokaze da je svaki ugao pravca doleta koji su izračunali UNPROFOR ili policija BiH imao granicu odstupanja od približno deset stepeni, što je potvrdio intendantski zastavnik Higgs. Jasno je da ovakva granica odstupanja pokriva šire područje od onog na kojem su se nalazili položaji koje je obišao pukovnik Demurenko primijenivši granicu odstupanja od samo deset do petnaest metara. Pretresno vijeće, stoga, teško može da prihvati zaključke pukovnika Demurenka u kojima je odbačena svaka mogućnost da je granata

ispaljena sa teritorije koju je držao SRK. Ovaj stav je u skladu sa stavom da se pukovnik Demurenko ograničio na previše usko područje u svojim pokušajima da otkrije moguće vatrene položaje, koji je na unakrsnom ispitivanju zauzelo tužilaštvo. Značajno je to da pukovnik Demurenko nije nimalo jasno odgovorio ni na jedno pitanje tužilaštva u vezi s tim i Pretresno vijeće, u stvari, njegove odgovore kategoriše kao nejasne i okolišne.

723. Pukovnik Demurenko je u svom svjedočenju takođe izjavio da eksplozija pred tržnicom Markale nije bila posljedica granatiranja, nego da je bila djelo terorista. On je dalje iznio navod da radarski sistem "Cymbeline" nije registrovao let granate. Ovaj navod je takođe iznijela odbrana na unakrsnom ispitivanju. Kratak odgovor na ovaj navod nalazi se u jednom izvještaju UNPROFOR-a u kojem je objašnjeno da ispaljenje minobacačke granate nije registrovano zato što je radar bio podešen za detekciju putanja minobacačkih granata ispaljenih s udaljenosti od 950 metara i manje, pa bi, shodno tome, putanja svake granate ispaljene s udaljenosti od 1.500 do 3.000 metara vodila ispod radarskog snopa. Pretresno vijeće prihvata ovo objašnjenje.

724. U ovim okolnostima, Pretresno vijeće je uvjereno da je minobacačka granata koja je pogodila ulicu u blizini tržnice Markale ispaljena sa teritorije pod kontrolom SRK-a, te da su je ispalili pripadnici SRK-a.

7. Posljedice granatiranja i snajperskog djelovanja koje su trpjeli civili

725. Odbrana je u svom Završnom podnesku iznijela tvrdnju da se period na koji se odnosi Optužnica "umnogome razlikovao od prethodnog perioda u sukobu."²⁵⁶⁸ Međutim, svjedoci su izjavili da se tokom perioda na koji se odnosi Optužnica svakodnevni život civila u Sarajevu nije mnogo razlikovao od onoga kakav je bio tokom 1992. i 1993. godine.²⁵⁶⁹ Milan Mandilović je u svom svjedočenju izjavio da su 1994. i 1995. bile "nešto lakše" u poređenju s prethodnim godinama, ali da je "stanovništvo bilo psihofizički izmoreno".²⁵⁷⁰ Pukovnik Demurenko, načelnik Štaba Sektora Sarajevo UNPROFOR-a od januara 1995. do decembra 1995., posvjedočio je da, "kad se posmatra ljudska patnja, onda je to bio slučaj potpune opsade, baš kao što je to bio Lenjingrad u Drugom svjetskom ratu".²⁵⁷¹ On je izrazio svoje iznenađenje zbog "podvojenog stava, otupljenog stava prema životu" i atmosfera "letargije" koja je prevladavala u Sarajevu.²⁵⁷² Složio se

²⁵⁶⁸ Završni podnesak odbrane, par. 129.

²⁵⁶⁹ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1062; Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 617. *Vidi* gore, Odjeljak II.C.2 Posljedice koje je pretrpjelo civilno stanovništvo unutar linija sukoba.

²⁵⁷⁰ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569 – 570, 18. januar 2007., T. 605 – 606.

²⁵⁷¹ Andrey Demurenko, 21. avgust 2007., T. 9007. *Vidi takođe* Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6039.

²⁵⁷² Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7667, 7731 – 7732.

s tužilaštvom da je jedno moguće objašnjenje za tu letargiju bilo da su nakon trogodišnje opsade “ljudi izgubili volju da vode normalan život”.²⁵⁷³ Martin Bell je objasnio da su:

“[civilni unutar linija sukoba] izgledali izmoždjeni, izgledali su progonjeno. Jedina svakodnevna preokupacija im je bila opstanak, preživljavanje. Sve se svodilo na preživljavanje. To je zaista bio očajan period.”²⁵⁷⁴

(a) Svakodnevni život

726. Civilni na teritoriji koju je držala ABiH trpjeli su višestruku oskudicu, budući da je većim dijelom rata vladala nestašica hrane, vode, struje i gasa.²⁵⁷⁵ Prema izjavi Bakira Nakaša, svakodnevni život stanovnika Sarajeva u periodu na koji se odnosi Optužnica nije se mnogo razlikovao od života tokom 1992. i 1993. godine:

“Grad blokirano, bez električne energije, bez redovnog snabdijevanja vodom, bez redovnog snabdijevanja sa energentima, pod dejstvom puščane i snajperske vatre uz granatiranje apsolutno nije dozvoljavao normalan život građanima grada Sarajeva, a takođe i normalan rad zdravstvenim radnicima u zdravstvenim objektima koji su takođe bili bez energenata, bez električne energije, oštećeni i sa reduciranim snabdijevanjem po pitanju lijekova, sanitetske opreme, hrane i drugog.”²⁵⁷⁶

727. Dokazi upućuju na to da je snabdjevenost hranom, vodom i strujom varirala.²⁵⁷⁷ Prema izjavama svjedoka, SRK je u velikoj mjeri imao kontrolu nad komunalijama u Sarajevu.²⁵⁷⁸ Kako tvrdi David Harland, “bosanski Srbi” su rekli da je Radovan Karadžić posebno htio da se prekine snabdijevanje Sarajeva vodom, kao i “druge stvari”, ali da je iz Srbije vršen “uticaj” da se to ne čini.²⁵⁷⁹ UNPROFOR je izvijestio da je krajem juna 1995. godine “srpska vojska” blokirala nastojanja da se ponovo uspostavi snabdijevanje gasom, vodom i strujom, usprkos sporazumima između civilnih čelnika bosanskih Muslimana i bosanskih Srba o ponovnoj uspostavi komunalnih usluga. Zdravko Tolimir je izjavio da komunalne usluge neće biti uspostavljene sve dok se ne završe borbe oko Sarajeva.²⁵⁸⁰

²⁵⁷³ Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7732.

²⁵⁷⁴ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5264.

²⁵⁷⁵ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258, 5259; David Harland, 16. januar 2007., T. 454.; P618, Video-snimak koji prikazuje neke aspekte humanitarne situacije u Sarajevu; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2830 – 2831; Alma Mulaosmanović, P179, str. 3; Anđa Gotovac, P522, str. 2; Rialda Musaeferović, P295, str. 4; svjedok W-156, P625, str. 11 (zapečaćeno). *Uporedi* Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6602.

²⁵⁷⁶ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1062.

²⁵⁷⁷ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258; Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 621 – 622; P12, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 14. april 1995., str. 3; D12, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 19. maj 1995., str. 4.

²⁵⁷⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 352 – 353; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2848 – 2849; David Harland, P1, MT. 26955; svjedok W-156, P625, str. 39 – 40 (zapečaćeno); John Jordan, P267, str. 7. *Vidi takođe* P15, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 3. juni 1995., str. 3 – 4; P10, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 10. decembar 1994., str. 5, 6; P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 24. juni 1995., str. 4 – 5; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 6; D12, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 19. maj 1995., str. 4; P23, Zapisnik sa sastanka o provođenju sporazuma o prekidu vatre, s datumom od 6. oktobra 1995., str. 1, 3. *Vidi takođe* gore, Odjeljak ILE.8 Strategija “kampanje”.

²⁵⁷⁹ David Harland, P1, MT. 26972.

²⁵⁸⁰ P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 24. juni 1995., str. 4 – 5.

728. Od maja ili juna 1992., u Sarajevu, generalno govoreći, nije bilo struje.²⁵⁸¹ Martin Bell je izjavio da je bilo perioda tokom zimskog zatišja u borbama kada je snabdijevanje gasom i strujom bilo povremeno ponovo uspostavljano.²⁵⁸² Ljudi su za grijanje koristili drva, uključujući i vrata jedne škole u Novom Sarajevu.²⁵⁸³ Svjedoci su posvjedočili da je 1994. i 1995. godine u Sarajevu bilo trafo stanica koje su funkcionisale; ali tokom tog perioda nije bilo redovne distribucije električne energije zato što su, na primjer, nadzemni kablovi dalekovoda bili prekinuti tokom borbi, ili su stubovi dalekovoda bili uništeni “kako bi se snabdijevanje prekinulo na duže vrijeme”.²⁵⁸⁴ Milorad Katić se sjeća da su, u takvim situacijama, radnici za opravke s obje strane išli na lice mjesta zajedno s UNPROFOR-om, “da neko ne bude povrijeđen prilikom intervencija”.²⁵⁸⁵ Zatim, on se složio s tužilaštvom da je to podrazumijevalo dogovaranje privremenog prekida vatre. Sa “predstavnicima UNPROFOR-a, sa predstavnicima elektrodistribucije sa jedne i sa druge strane, a isto tako i sa predstavnicima gasa ili vodovoda dogovoreno je da kvarove otklanjaju zajednički formirane radne snage. I tako je rađeno i 1994. i 1995., sve do Dejtona”.²⁵⁸⁶ Goran Kovačević je izjavio da, osim kada su linije dalekovoda bile prekinute tokom borbi, snabdijevanje strujom “nije nikad prekidano”.²⁵⁸⁷ On je takođe primijetio da su “oni” mogli da prekinu snabdijevanje iz “stanice 'Sarajevogasa’”, što se “nije događalo jer ventili su bili pod kontrolom UNPROFOR-a”.²⁵⁸⁸ Nije predložen nijedan drugi dokaz da su stanice za distribuciju gasa bile pod kontrolom UNPROFOR-a.

729. Stanovnici Sarajeva su “stalno bili gladni i nedostajalo im je hrane”.²⁵⁸⁹ Sarajevska pekara tokom rata nije uvijek radila zbog nestašice brašna i struje, a i zbog toga što je “bila omiljena meta za granatiranje”.²⁵⁹⁰ Dokazi ukazuju na to da je nestašica hrane značila da su civili koji su živjeli unutar linija sukoba u značajnoj mjeri ovisili o hrani koja je dijeljena u okviru humanitarne pomoći.²⁵⁹¹ Rialda Musaefendić je izjavila da, nakon što su snage bosanskih Srba zatvorile “cestu”

²⁵⁸¹ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569 – 570; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2830 – 2831.

²⁵⁸² Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258, 27. april 2007., 5283 – 5284.

Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 764; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258; Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2953; P618, Video-snimak koji prikazuje aspekte neke humanitarne situacije u Sarajevu.

²⁵⁸⁴ Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 2988 – 2990; Avdo Vatrić, P647, str. 6. *Vidi takođe* Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569 – 570; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6031.

²⁵⁸⁵ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6031.

²⁵⁸⁶ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6129 – 6130. *Vidi takođe* Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6556.

²⁵⁸⁷ Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6556.

²⁵⁸⁸ Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6556.

²⁵⁸⁹ Rialda Musaefendić, P295, str. 4; Džemaludin Luinović, 28. februar 2007., T. 2956 – 2957; svjedok W-57, P539, str. 4 (zapečaćeno).

²⁵⁹⁰ Rialda Musaefendić, P295, str. 5; D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 3 (zapečaćeno). *Vidi*, na primjer, P15, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 3. juni 1995., str. 3, gdje stoji: “Sarajevska pekara, koja zavisi od oko 48 tona brašna dnevno koje obezbjeđuje UNHCR i koja je jedini proizvođač hljeba u gradu, jučer je potrošila svoje zalihe brašna.”

²⁵⁹¹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 881 – 882; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2830 – 2831; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258; P618, Video-snimak koji prikazuje aspekte neke humanitarne situacije u Sarajevu; P15, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 3. juni 1995., str. 3; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 6.

u pravcu Stupa, više nije bilo moguće kupovati hranu i da su u velikoj mjeri počeli da ovise o humanitarnoj pomoći.²⁵⁹²

730. Prema izjavama svjedoka, tokom perioda na koji se odnosi Optužnica Plavi putevi su bili otvoreni na mahove.²⁵⁹³ U takvim periodima, i kada su avioni koji su prevozili humanitarnu pomoć mogli da slete na sarajevski aerodrom, situacija s hranom je bila bolja.²⁵⁹⁴ Međutim, Plavi putevi su bili izloženi vatrenim dejstvima od strane SRK-a i zatvaranju.²⁵⁹⁵ Martin Bell je izjavio da od aprila 1995. godine “težak položaj civila u Sarajevu nije bio ništa manje očajan nego u bilo kom drugom periodu.”²⁵⁹⁶ Krajem maja i početkom juna 1995., situacija s hranom u Sarajevu se ubrzano pogoršavala zbog zatvaranja kopnenih puteva i tekuće obustave humanitarnog zračnog mosta koja je bila posljedica zatvaranja sarajevskog aerodroma 8. aprila 1995.²⁵⁹⁷ U jednom izvještaju UNPROFOR-a od 19. maja 1995. stoji da je UNHCR kopnenim putem uspio da dopremi samo 50 % količine hrane koja je bila potrebna gradu.²⁵⁹⁸ Konvoji sa hranom koji su 22. juna 1995. uspjeli da uđu u Sarajevo poslije perioda od četiri sedmice tokom kojeg nije bilo nijednog transporta dopremili su količinu koja je pokrila samo 20 % od ukupnih potreba za hranom.²⁵⁹⁹

731. Rialda Musaefendić je izjavila da je prevladavao strah da će nestati vode i da stanovnici Sarajeva neće moći da obnove zalihe.²⁶⁰⁰ Voda je dovožena u kamionima-cisternama.²⁶⁰¹ U gradu je takođe bilo pumpi za vodu i izvora, a Martin Bell je izjavio da su ljudi uzimali i vodu iz rijeke.²⁶⁰² Rialda Musaefendić je svakog dana išla po vodu na rezervoar na brdu Hrasno.²⁶⁰³ U jednom izvještaju UNPROFOR-a navodi se da su se u maju i početkom juna 1995. svi izvori vode, koji su davali oko 15 % količine kojom je grad raspolagao prije prekida vodosnabdijevanja, nalazili u istočnom dijelu Sarajeva.²⁶⁰⁴ S obzirom na to, pomoć u vidu dopremanja vode trebala je da bude usmjerena ka zapadnom dijelu grada.²⁶⁰⁵ U tom izvještaju stoji da je Grbavica bila u relativno boljem položaju u pogledu snabdijevanja vodom zbog toga što se napajala iz izvora sa

²⁵⁹² Rialda Musaefendić, P295, str. 4.

²⁵⁹³ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569, 18. januar 2007., 617; David Harland, 16. januar 2007., T. 461, P2, MT. 28638.

²⁵⁹⁴ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258, 27. april 2007., 5283 – 5284; Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 617.

²⁵⁹⁵ *Vidi* gore, Odjeljak II.E.5(a) Granatiranje od strane SRK-a.

²⁵⁹⁶ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258.

²⁵⁹⁷ P15, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 3. juni 1995., str. 3; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 6.

²⁵⁹⁸ D12, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 19. maj 1995., str. 3.

²⁵⁹⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 344. *Vidi takođe* Rialda Musaefendić, P295, str. 4; P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 24. juni 1995., str. 4.

²⁶⁰⁰ Rialda Musaefendić, P295, str. 4.

²⁶⁰¹ Svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 882; P618, Video-snimak koji prikazuje neke aspekte humanitarne situacije u Sarajevu.

²⁶⁰² Martin Bell, 26. april 2007., T. 5258; P618, Video-snimak koji prikazuje neke aspekte humanitarne situacije u Sarajevu.

²⁶⁰³ Rialda Musaefendić, P295, str. 4.

²⁶⁰⁴ P15, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 3. juni 1995., str. 4.

²⁶⁰⁵ *Ibid.*

gravitacionim dovodom i da bi se Ilidža “mogla suočiti s problemima”, ali da je to bilo teško potvrditi zbog nedostatka komunikacije.²⁶⁰⁶

732. Dokazi pokazuju da je pružanje zdravstvenih usluga trpjelo ozbiljne posljedice zbog sukoba koji je bio u toku. Nije bilo dovoljno struje za rad mašina i liftova, a Državna bolnica je čak uvela racionirano korištenje generatora.²⁶⁰⁷ Pripremanje hrane, pranje veša i sterilizacija instrumenata vršeni su uz upotrebu drva kao goriva, ili gasa, ako ga je bilo.²⁶⁰⁸ Izrađeni su omanji rezervoari u kojima se mogla po nekoliko dana držati voda koju su povremeno dopremali kamioni cisterne.²⁶⁰⁹ Međutim, “[s]amo najvitalniji dijelovi bolnice su imali mogućnost da dobiju minimalne količine električne energije i minimalne količine vode”.²⁶¹⁰ U bolnici nije bilo redovnog grijanja, izuzev jedne grijalice koja je bila priključena na mrežu za dovod gasa.²⁶¹¹ Bakir Nakaš je izjavio da je to “bilo toliko rizično da mi je prosto nejasno da tada nije dio bolnice otišao u zrak jer je plina često nestajalo i moglo se desiti da iscuri, da se ugasi, da neko živu vatru donese i da dođe do eksplozije.”²⁶¹²

733. Nije bilo dovoljno lijekova ni medicinskog materijala. Državna bolnica i Klinički centar [Koševo] su među sobom dijelili lijekove i medicinski materijal na osnovu procijenjenog broja operacija i pacijenata kojima je bila potrebna pomoć.²⁶¹³ Ambulante i odjeli za hitnu pomoć su sve lijekove i medicinski materijal kojima su raspolagali dobijali od Svjetske zdravstvene organizacije (WHO).²⁶¹⁴ Pored toga, UN se pobrinuo za to da se evakuišu “humanitarni slučajevi”, to jest, ljudi koji su bili bolesni ili ranjeni.²⁶¹⁵ Bosanski Srbi su često predstavnicima UNPROFOR-a izražavali zabrinutost zbog toga što je ljudima na teritoriji koju je držao SRK trebalo puno vremena da stignu do bolnice ili zbog neadekvatnih uslova u bolnicama.²⁶¹⁶ Svjedok T-61 je u svom svjedočenju izjavio da je na teritoriji bosanskih Srba situacija u vezi sa medicinskom opremom bila “mnogo gora” jer nije bilo zaliha.²⁶¹⁷ Međutim, prema izjavi Davida Harlanda, uslovi u bolnicama na teritoriji bosanskih Muslimana bili su “neuporedivo gori” od uslova na teritoriji bosanskih Srba.²⁶¹⁸

²⁶⁰⁶ *Ibid.*

²⁶⁰⁷ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1074; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569 – 570.

²⁶⁰⁸ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1074.

²⁶⁰⁹ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1074 – 1075.

²⁶¹⁰ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1075.

²⁶¹¹ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1075.

²⁶¹² Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1075.

²⁶¹³ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1075.

²⁶¹⁴ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1075.

²⁶¹⁵ David Harland, P2, MT. 28638.

²⁶¹⁶ David Harland, 16. januar 2007., T. 456.

²⁶¹⁷ Svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7883.

²⁶¹⁸ David Harland, 16. januar 2007., T. 456 – 457.

(b) Fizičke posljedice

734. Pretresno vijeće je saslušalo svjedočenja nekoliko svjedoka i primilo dokaze u vidu dokumenata o tome da su tokom 1994. i 1995., civili unutar linija sukoba bili izloženi pogibiji i povredama zbog granatiranja i snajperskog djelovanja koje je vršio SRK.²⁶¹⁹

735. Pretresno vijeće je saslušalo dokaze da u Državnoj bolnici “nije bilo nedelje, nedelje jedne da nije bilo, a da nije došlo do dovoženja povrijeđenih, bilo od snajperskog djelovanja, bilo od granatiranja [...] prijem je bio stalan.”²⁶²⁰ Broj civilnih žrtava u ovom periodu je varirao zbog učestalijeg kretanja civila po Sarajevu ili zbog pojačanog granatiranja.²⁶²¹ John Jordan je posvjedočio da su većina žrtava granatiranja i snajperskog djelovanja bili žene i djeca.²⁶²²

736. Od avgusta 1994. do oktobra 1995., oko deset posto ukupnog broja civilnih pacijenata koje je liječio Bakir Nakaš bili su žrtve snajperskog djelovanja, a oko 90 % njih su bili žrtve granatiranja.²⁶²³ Milan Mandilović je posvjedočio da su približno 80 % povrijeđenih koji su dovedeni u Državnu bolnicu bili civili, a njih 20 % su bili vojna lica.²⁶²⁴

737. Tabela koju je sačinilo tužilaštvo i predočilo Pretresnom vijeću putem jednog službenika policije pokazuje da su 329 osobe ranjene, a da je 95 osoba poginulo u 214 incidenata granatiranja i snajperskog djelovanja u vezi s kojima je policija bosanskih Muslimana u periodu od 30. avgusta 1994. do 9. novembra 1995. provela istragu.²⁶²⁵ Brigadir Mohatarem je posvjedočio da je tokom maja 1995. poginulo više od 70 civila, a da ih je ranjeno oko 250.²⁶²⁶ Na osnovu evidencije koja je vođena poslije 1992. godine i informacija koje je dobio od drugih, svjedok W-57 je procijenio da je

²⁶¹⁹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1099 – 1100; svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2498 – 2499; Milan Mandilović, 18. januar 2007., T. 596; Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7676; svjedok W-95, P520, str. 3 (zapečaćeno); Rupert Smith, P334, str. 12; P6, Telegram UNPROFOR-a, 12. septembar 1994.; P10, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 10. decembar 1994., str. 5; P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 24. juni 1995., str. 1, 3; P12, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 14. april 1995., str. 2; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 2; P20, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 8. juli 1995., str. 2; P391, Izvještaj UNPROFOR-a, 17. novembar 1994., str. 2; P760, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 10. decembar 1994., str. 2; P793, Izvještaj UNPROFOR-a o kršenjima Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, str. 1 – 2; D10, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. avgust 1995., str. 2 – 3. *Vidi takođe* gore, Odjeljak II.E.1-6.

²⁶²⁰ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 571.

²⁶²¹ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 571; Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1105.

²⁶²² John Jordan, P267, str. 5, 9.

²⁶²³ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1082, 1085 – 1086, 29. januar 2007., T. 1104 – 1105. On je još posvjedočio da je liječio 115 ljudi povrijeđenih snajperskim hicima, od kojih su 74 bili civili, među kojima je bilo osmoro djece. *Vidi takođe* P107, Tabela na kojoj su prikazane žrtve snajperskog djelovanja (zapečaćeno).

²⁶²⁴ Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 571 – 572. On je izjavio da se prilikom utvrđivanja da li je neko bio civilno ili vojno lice u obzir uzimalo sljedeće: “Jedan od bitnih elemenata kod prijema povrijeđenih je bio, naravno, izvor generalije, ime, prezime, starost, pripadnost i na osnovu toga smo upisivali u protokole i na osnovu toga smo znali, ovaj, o kome se radi sa jedne strane. Sa druge strane, uvijek oni koji su doveli povrijeđene, vidjeli smo da li je tu u pitanju ovaj neki vojni sanitet koji je sa linije fronta doveo povrijeđenog u bolnicu ili su tu u pitanju civili, građani koji su nekog svog nesrećno pogođenog druga, prijatelja doveli u bolnicu. To je odmah, mislim, razlika, znate. Sa druge strane, vojna lica su imali vojne legitimacije. [...] Tako da smo na osnovu toga veoma lako mogli znati i lako smo to razlučivali ko je u civilu, a ko je vojno lice”, Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 572 – 573.

²⁶²⁵ P602, Tabela na kojoj su prikazani izvještaji policije u Sarajevu. Pretresno vijeće ima u vidu da je u tabeli navedeno 215 incidenata. Jedan incident je naveden dvaput (br. 28).

²⁶²⁶ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 713.

od kraja 1992. godine do kraja rata od snajperskog djelovanja i granatiranja u Hrasnici poginulo između 1.800 i 2.000 stanovnika, dok je njih 5.000 do 10.000 bilo jednom ili više puta ranjeno.²⁶²⁷

738. Pretresno vijeće smatra da pomenuta tabela ne predstavlja iscrpan prikaz broja osoba koje su poginule tokom sukoba. Dokazi jasno pokazuju da je u incidentima snajperskog djelovanja i granatiranja poginulo više od 95 osoba.

739. Pored toga, Pretresno vijeće ima u vidu da je Ewa Tabeau predočila dokaze o broju poginulih i ranjenih u incidentima snajperskog djelovanja i granatiranja tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Odbrana je na suđenju i u svom Završnom podnesku osporila dokaze Ewe Tabeau po nekoliko osnova, uključujući i to da je tokom sukoba šest opština na koje se odnose njeni nalazi bilo podijeljeno između zaraćenih strana, pa, shodno tome, njen izvještaj ne može pomoći Pretresnom vijeću da “sazna broj mrtvih i povrijeđenih u onom dijelu Sarajeva koji je bio izložen vojnim dejstvima jedinica koje su bile pod kontrolom optuženog”.²⁶²⁸ Ewa Tabeau je uvažila da “nije obraćala pažnju na to koja je vojska kontrolisala koja područja”, budući da je to bilo izvan njenog “polja zanimanja” u tom izvještaju.²⁶²⁹ Tužilaštvo je iznijelo argument da Ewa Tabeau “nije nikome pripisivala smrt žrtava”, nego je jednostavno izložila dokaze o pogibijama ljudi vezanim za ratna dejstva, o čemu strane mogu da izlože svoje argumente.²⁶³⁰

(c) Psihološke posljedice

740. Dokazi pokazuju da je sukob imao psihološkog uticaja na ljude svih nacionalnosti u Sarajevu. Svjedoci su opisali ogroman psihološki uticaj koji je sukob imao na civile, kako odrasle, tako i djecu, koji su živjeli unutar linija sukoba.²⁶³¹ Bakir Nakaš je posvjedočio da je vrlo često broj pacijenata koji su dolazili u bolnicu zbog “duševnih poremećaja” bio veći od broja onih koji su dolazili zbog raznih fizičkih povreda i rana.²⁶³² Ljudi su bili pogođeni spoznajom da svakog dana mogu da budu ubijeni ili ranjeni i zbog toga što su toliko dugo živjeli u gradu pod opsadom bez osnovnih potreština.²⁶³³

741. Pretresno vijeće je takođe saslušalo izjavu Johna Jordana da je tokom nekoliko godina u Sarajevu intervenisao u više incidenata u kojima je jedan član porodice, često najmlađi, bio

²⁶²⁷ Svjedokinja W-57, 17. april 2007., T. 4548 – 4549, P538, str. 2 (zapečaćeno).

²⁶²⁸ Završni podnesak odbrane, par. 139 – 140.

²⁶²⁹ Ewa Tabeau, 2. maj 2007., T. 5552.

²⁶³⁰ Ewa Tabeau, 2. maj 2007., T. 5549.

²⁶³¹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1108, 1147; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569; Fadila Serdarević, P641, str. 5, 6, 9, P643, str. 10; P539, svjedokinja W-57, str. 4 (zapečaćeno); Nefa Šljivo, P531, str. 2. *Uporedi svjedok T-61*, 9. juli 2007., T. 7879 – 7880.

²⁶³² Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1101 – 1102.

²⁶³³ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1108; Milan Mandilović, 17. januar 2007., T. 569 – 570; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3234.

ustreljen.²⁶³⁴ Po njegovom mišljenju, “[k]ada se na ovakav način ciljaju civili, a posebno porodice, bez obzira na to da li su muslimanske ili neke druge, ustreljivanjem djeteta se bukvalno iščupa srce cijeloj porodici.”²⁶³⁵

742. Svjedoci su posvjedočili da su u Sarajevu neprestano osjećali strah zbog snajperskog djelovanja i granatiranja.²⁶³⁶ Ljudi su stavljali život na kocku svaki put kad bi izašli iz kuće.²⁶³⁷ Prikupljanje hrane i vode je bilo opasno.²⁶³⁸ Svjedokinja W-107 je izjavila da su se njene kćerke često iz potrage za vodom ili drvetom za ogrjev “vraćale uneređene odjeće zbog straha koji su pretrpjele”.²⁶³⁹ Kako je opisala svjedokinja W-57, živjeli su pod “stalnom prijetnjom smrti”.²⁶⁴⁰

743. Svjedoci su u svom svjedočenju takođe izjavili da je bilo svejedno da li su se nalazili u svom stanu, na ulici ili u tramvaju; ljudi u Sarajevu su znali da u svakom trenutku mogu da budu ustrijeljeni i da granate mogu da padnu bilo gdje.²⁶⁴¹ Ljudi su se osjećali sigurnije tokom perioda u kojima bi granatiranje i snajpersko djelovanje utihnuli, ali čak ni tada nisu bili bezbjedni jer niko nije mogao da zna kada će granatiranje i snajpersko djelovanje ponovo početi.²⁶⁴² Alma Mulaosmanović je izjavila sljedeće:

“Krećući se bilo gdje, i u kući, i bilo gdje, dakle i ranije svo vrijeme rata se čulo ispaljivanje hitaca i njihov zvižduk kako prolijeće i granata i njihov zvižduk kako prolijeću. Nikad niste znali gdje će tačno pasti jer se čuo samo zvižduk i kad prođe, to je bilo olakšanje. [...]”

I u kući nije bilo sigurno, u stanu. Ljudi su ginuli i u kući i na ulici. [...] Opasno je bilo svugdje. Moja prijateljica jedna je poginula na kućnom balkonu koji je imao betonski zid ispred. [...] Opasno je bilo svugdje”.²⁶⁴³

744. Prema izjavama svjedoka, bilo je vrlo malo mjesta na kojima je čovjek bio potpuno bezbjedan od granata, osim negdje pod zemljom, ispod armiranog zaklona ili u pećini pokraj rijeke Miljacke.²⁶⁴⁴ Kao što je bio slučaj i tokom prve dvije godine rata, ljudi su birali različite puteve

²⁶³⁴ John Jordan, 22. februar 2007., T. 2697 – 2698.

²⁶³⁵ John Jordan, 22. februar 2007., T. 2697 – 2698.

²⁶³⁶ Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1186; Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1658 – 1659, 1672, 1674; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2832 – 2833; Sanjin Hasanefendić, 16. februar 2007., T. 2302; P232, Fotografija s oznakama koje je unio Sanjin Hasanefendić. *Vidi takođe* Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3003; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 872; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7880, 7881; svjedok W-62, 24. januar 2007., T. 925 – 926; Sanela Dedović, P110, str. 2, 3; Ismet Alić, P640, str. 3; svjedok W-32, P529, str. 2; Anda Gotovac, P522, str. 2; Derviša Selmanović, 5. februar 2007., T. 1596, P170, str.3; Fikreta Pačarić, P643, str. 9; Sabina Šabanić, P154, str. 2; svjedok W-57, P539, str. 4 (zapečaćeno); D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 4 (zapečaćeno).

²⁶³⁷ Svjedok W-118, 6. februar 2007., T. 1637 – 1638; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3003 – 3004; Azem Agović, P211, str. 2; Alma Mulaosmanović, P179, str. 3; Derviša Selmanović, P170, str. 3; Slavica Livnjak, P95, str. 2. *Vidi* svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7880 – 7881; P304, Mapa s oznakama koje je unio Enes Jašarević; P539, svjedokinja W-57, str. 4 (zapečaćeno).

²⁶³⁸ *Vidi*, na primjer, gore, Odjeljak I.E.4.(b)(i)f i I.E.4.(b)(ii)b. *Vidi takođe* svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 881 – 882; Alija Holjan, P526, str. 3; D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 4 (zapečaćeno).

²⁶³⁹ D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 5 (zapečaćeno).

²⁶⁴⁰ Svjedokinja W-57, P539, str. 4 (zapečaćeno).

²⁶⁴¹ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3815 (zatvorena sjednica); Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1674; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3003; Azra Šišić, 27. februar 2007., T. 2832 – 2833; Sabina Šabanić, P154, str. 2; Nefa Šljivo, P531, str. 2; Tarik Zunić, P185, str. 3; Derviša Selmanović, P170, str. 3.

²⁶⁴² Sanela Dedović, P110, str. 2; svjedok W-95, P520, str. 2 (zapečaćeno); Ismet Alić, P640, str. 8.

²⁶⁴³ Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1659, 1666, 1674. *Vidi takođe* Afeza Karačić, 29. januar 2007., T. 1186.

²⁶⁴⁴ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5242; John Jordan, P267, str. 6; D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 4 (zapečaćeno).

kojima su se kretali, ovisno o tome koji su dijelovi grada bili poznati kao posebno opasni, kako bi osigurali da u najvećoj mogućoj mjeri budu skriveni od pogleda snajperista, pored ostalog i tako što su pronalazili alternativne načine ulaska u svoje domove.²⁶⁴⁵ Izvedeni su dokazi u vidu video snimaka koji prikazuju civile kako pretrčavaju s jednog mjesta na drugo, posebno kada su morali da pređu preko nezaklonjenih površina.²⁶⁴⁶ Isto tako, bilo je opasno putovati iz Dobrinje u centar grada i obrnuto, pa je između ta dva dijela grada bilo malo komunikacije.²⁶⁴⁷ Svjedoci su govorili kako je to što na svakodnevnoj osnovi i cijelim tokom rata nisu bili ranjeni ili što nisu poginuli bilo puko pitanje “sreće”.²⁶⁴⁸ Svjedok W-35 je u svom svjedočenju izjavio da su “veći dio života za četiri godine proveli u podrumu”.²⁶⁴⁹

745. Azem Agović je izjavio da se navikao da živi s tim opasnostima.²⁶⁵⁰ Što se tiče ostalih svjedoka, i samo preživljavanje je bilo patnja.²⁶⁵¹ Govoreći o modifikovanoj avionskoj bombi koja je eksplodirala u Sokolovićima, svjedokinja W-82 je izjavila da su “mogli da izađu na kraj” sa snajperskim djelovanjem i granatiranjem naselja “sve dok nije pala avionska bomba 23. jula 1995.”²⁶⁵² Kako je rekao Ismet Hadžić:

“Na početku rata to je bila katastrofa, psihološka katastrofa. Ne samo ljudi koji su poginuli i njihove porodice su preživljavale užas, nego i komšiluk i malo veći dio naselja, ulaza gdje bi čovjek poginuo. Već 1994., 1995. to je, izgovoriću jednu jako ružnu riječ, postala normalna stvar. Samo bi žalili ljudi oni koji su u okviru porodica našli svog mrtvog ili pogođenog, ovi bi pogledali ih. Dešavalo se kao "još jedan manje". U takvo psihološko stanje je narod bio ušao. Smrt je bila normalna stvar 1994., 1995. I nije bilo toliko psihološki opterećenih kao ove prve dvije godine.”²⁶⁵³

746. Za Ismeta Alića, ratni period je bio “kao vakuum u kojem je život bio jednostavno prazan”.²⁶⁵⁴ Trebalo je dosta vremena da se život vrati u normalno stanje.²⁶⁵⁵ Neki svjedoci i dalje trpe psihološke posljedice rata zato što su im, na primjer, potrebni lijekovi za smirenje, što nisu u stanju da rade, zatim pate od anksioznosti, imaju teškoća sa spavanjem, bude se noću zbog

²⁶⁴⁵ Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2178 – 2179; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3212; Alma Mulaosmanović, P178, str. 2; Sanela Dedović, P110, str. 3; Nedžib Đozo, P363, str. 2. *Vidi takođe* gore, Odjeljak I.I.E.3(b) Protivsnajperske mjere

²⁶⁴⁶ P612, Video-snimak događanja u Sarajevu.

²⁶⁴⁷ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5242; Enes Jašarević, 1. mart 2007., T. 3003.

²⁶⁴⁸ Svjedok W-118, P175, str. 3 (zapečaćeno); Džemaludin Luinović, P298, str. 2.

²⁶⁴⁹ Svjedok W-35, 23. januar 2007., T. 849.

²⁶⁵⁰ Azem Agović, P211, str. 3.

²⁶⁵¹ Svjedokinja W-57, P539, str. 4 (zapečaćeno); Nefa Šljivo, P531, str. 2; D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 5 (zapečaćeno).

²⁶⁵² Svjedokinja W-82, P228, str. 2. *Vidi*, Odjeljak I.I.E.6(b)(xiii) gore, Granatiranje Bjelašničke ulice u Sokolovićima 23. jula 1995.

²⁶⁵³ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3234.

²⁶⁵⁴ Ismet Alić, P640, str. 9.

²⁶⁵⁵ Ismet Alić, P640, str. 9.

grmljavine misleći da to napadaju bosanski Srbi i plaši ih jača buka.²⁶⁵⁶ Stariji ljudi nisu bili u stanju da se vrate normalnom životu i mnogi i dalje trpe psihološke posljedice rata.²⁶⁵⁷

(d) Mogućnost odlaska iz Sarajeva

747. Pretresno vijeće je saslušalo dokaze da su u ranoj fazi rata neki civili uspjeli da izađu iz Sarajeva, ali da su ostali bili uglavnom uhvaćeni u klopku unutar linija sukoba koje su okruživale Sarajevo.²⁶⁵⁸ Bosanski Srbi, prvenstveno oni koji su živjeli u naseljima pod kontrolom ABiH-a, izrazili su Davidu Harlandu svoju želju da odu iz Sarajeva jer je grad bio “pod opsadom” i oni su bili izloženi velikom riziku da poginu, ali nisu mogli da to učine uglavnom zato što im vlasti bosanskih Muslimana to nisu dopuštale.²⁶⁵⁹

748. Martin Bell je posvjedočio da su civili koji su se nalazili iza linija koje su držali bosanski Srbi mogli da odu na bezbjedniju teritoriju ako su to željeli.²⁶⁶⁰ Milorad Katić je u svom svjedočenju izjavio da su ljudi mogli preko Mosta bratstva i jedinstva da odu sa područja koja su držali bosanski Srbi na područje koje su držali bosanski Muslimani i obrnuto.²⁶⁶¹

749. Pretresno vijeće je takođe saslušalo izjave da su ljudi, pod uslovom da su imali dozvolu za to, mogli kroz tunel da odlaze iz Sarajeva i vraćaju se u njega.²⁶⁶² Svjedoci su odbacili tvrdnje odbrane da su samo građani bosanski Muslimani mogli kroz tunel da odu iz grada i da bi svaki bosanski Srbin koji bi prošao kroz tunel bio ubijen na izlazu iz njega.²⁶⁶³ Nekoliko svjedoka je posvjedočilo da su u više navrata prošli kroz tunel.²⁶⁶⁴ Međutim, Martin Bell je posvjedočio da civili ni u kakvom značajnijem broju nisu mogli da napuste grad.²⁶⁶⁵

750. Izvedeni su dokazi u vezi s korištenjem tunela i u vojne i u humanitarne svrhe. Svjedoci su potvrdili da je tunel korišten razne svrhe, uključujući prolaz vojnika i ranjenika, te doturanje hrane i raznih vrsta oružja i municije.²⁶⁶⁶ Prema izjavi svjedoka odbrane T-52, SRK nije otvarao vatru na

²⁶⁵⁶ Ismet Alić, P640, str. 9; Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1658 – 1659, 1660, P179, str. 3; Anda Gotovac, P522, str. 2; Derviša Selmanović, P170, str. 3; Fikreta Pačariž, P643, str. 10; Sabina Šabanić, P154, str. 2; svjedok W-95, P520, str. 3 (zapečaćeno); D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 5 (zapečaćeno).

²⁶⁵⁷ Ismet Alić, P640, str. 9. *Vidi takođe* D116, Izjava svjedokinje W-107, str. 5 (zapečaćeno).

²⁶⁵⁸ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5264, 27. april 2007., T. 5279; svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1692.

²⁶⁵⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 358-359, 16. januar 2007., T. 449

²⁶⁶⁰ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5279.

²⁶⁶¹ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6039. *Vidi takođe* gore, Odjeljak ILC.2, Posljedice koje je trpjelo civilno stanovništvo unutar linija sukoba.

²⁶⁶² David Harland, 15. januar 2007., T. 379; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1425 – 1427.

²⁶⁶³ David Harland, 15. januar 2007., T. 380; svjedok W-138, 1. februar 2007., T. 1425 – 1429.

²⁶⁶⁴ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1144 – 1145; svjedok W-137, 19. februar 2007., T. 2480; John Jordan, 21. februar 2007., T. 2646; Nefa Šljivo, 5. april 2007., T. 4513 – 4514, 4516, 4517; svjedokinja W-57 P539, str. 4 (zapečaćeno).

²⁶⁶⁵ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5280.

²⁶⁶⁶ Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4143 – 4144, P492, str. 13. *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3358; David Harland, 15. januar 2007., T. 377 – 378; David Fraser, 8. februar 2007., T. 1840; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4011; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5279 – 5280; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7307 – 7308; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8149 – 8151, 8190 – 8191; D152, Naredba Fikreta Prevljaka od 13. aprila 1995.

tunel jer je uz vojnike uvijek bilo civila i ABiH je to iskoristila da bi bezbjedno zauzela položaje na okolnim brdima.²⁶⁶⁷ Prema izjavi Milana Mandića, komanda SRK-a je znala da ABiH primjenjuje taktiku miješanja vojnika sa civilima i izričito je zabranila svako otvaranje vatre.²⁶⁶⁸ Međutim, general-major Karavelić je u svom svjedočenju izjavio da granatiranje jeste vršeno, bez obzira na to ko je prolazio kroz tunel ili šta je kroz njega dovlačeno.²⁶⁶⁹ Pukovnik Dragičević je konstatovao da je tunel eliminisao predodžbu o postojanju bilo kakve opsade, budući da su jedinice ABiH prolazile kroz tunel i zauzimale položaje u Ilijašu, na Ilidži i na Nišićkoj visoravni.²⁶⁷⁰ Međutim, general-major Karavelić se nije složio s tim da je tunel promijenio status opsade.²⁶⁷¹ Ismet Hadžić, komandant 155. brigade ABiH, objasnio je da je ABiH-a prolazila kroz tunel da bi probila opsadu u cilju oslobađanja Sarajeva.²⁶⁷²

751. Pretresno vijeće konstatuje da je u periodu na koji se odnosi Optužnica u ovom predmetu Sarajevo praktično bilo pod opsadom od strane SRK-a. Ako, zbog ograničenih mogućnosti koje je pružao tunel, to u klasičnom smislu i nije bila opsada u kojoj se grad nalazi u potpunom okruženju, ipak je izvjesno da se radilo o opsadi kao vojnoj operaciji koju je karakterisao trajan napad ili kampanja koja je trajala četrnaest mjeseci i tokom koje je civilnom stanovništvu uskraćivan redovan pristup hrani, vodi, lijekovima i drugim osnovnim potrepštinama i uskraćeno mu je pravo da slobodno i svojevrijedno ode iz grada kada to želi. Svrha opsade Sarajeva je bila da se vlada BiH-a prisili na kapitulaciju.

8. Strategija “kampanje”

752. Prema navodima tužilaštva, optuženi je vodio kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja po civilnim dijelovima Sarajeva i po civilnom stanovništvu, kampanju “čiji je glavni cilj bilo širenje straha među civilnim stanovništvom”.²⁶⁷³ Tužilaštvo je još navelo i da je SRK namjeravao da svojom kampanjom teroriše civile u Sarajevu, “što je i činio”.²⁶⁷⁴

753. David Harland je u svom svjedočenju izjavio da je ta kampanja bila dio strategije prisiljavanja bosanskih Muslimana, putem primjene “pritiska”, da kapituliraju pod uslovima koji bi

²⁶⁶⁷ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7437, 7461.

²⁶⁶⁸ Milan Mandić, 3. juli 2007., T. 7561.

²⁶⁶⁹ Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4225; Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 714; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3351 – 3352, P334, str. 12; Thorbjorn Overgard, 19. januar 2007., T. 687; Nefa Šljivo, 5. april 2007., T. 4517.

²⁶⁷⁰ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4042 – 4043.

²⁶⁷¹ Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4223.

²⁶⁷² Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3288 – 3289.

²⁶⁷³ Optužnica, par. 22. *Vidi takođe* Završni podnesak tužilaštva, par. 4: “SRK je, pod komandom optuženog, provodio politički motivisanu kampanju terorisanja civilnog stanovništva Sarajeva. Ta kampanja je obuhvatala snajpersko djelovanje, granatiranje i bombardovanje grada pod opsadom. Ona je trajala od početka do kraja perioda na koji se odnosi Optužnica, u svim dijelovima Sarajeva, u svako doba dana, svih mjeseci u godini. Njeni ciljevi su bili civili. Optuženi nije samo naslijedio tu kampanju, on ju je pojačao.”

²⁶⁷⁴ Završna riječ tužilaštva, 9. oktobar 2007., T. 9473.

išli na ruku bosanskim Srbima.²⁶⁷⁵ Tako su se bosanski Srbi 1992. i 1993. godine posvetili osvajanju teritorije i potom uklanjanju nesrpskog stanovništva iz BiH-a.²⁶⁷⁶ Prema izjavi Davida Harlanda, bosanski Srbi su 1994. godine smatrali da ostvaruju svoje ciljeve.²⁶⁷⁷ Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik su objasnili da im je taktika bila da zadrže teritoriju koju su osvojili, te da vladi bosanskih Muslimana stave do znanja da ne raspolaže nikakvim vojnim opcijama i da će se patnje njihovog naroda, bosanskih Muslimana, samo povećati ako vlada ne pristane na političko rješenje.²⁶⁷⁸ Političko rješenje “bi dovelo do nezavisnosti bosanskih Srba unutar definisanih granica, bez povratka u stanje kakvo je vladalo prije etničkog čišćenja, i u suštini bi predstavljalo prihvatanje teritorije” koju su držali bosanski Srbi.²⁶⁷⁹ U tom periodu, bosanski Srbi su takođe prihvatili više mjera u svrhu stabilizacije situacije u Sarajevu, kao što su sporazumi o prekidu vatre i mjere u cilju reduciranja snajperskog djelovanja po civilima, otvaranje Plavih puteva, puštanje određenih količina struje i vode i ponovno uspostavljanje rada tramvaja.²⁶⁸⁰ Shodno tome, 1994. godina je bila relativno mirna i stabilna godina kad su u pitanju vojna dejstva.²⁶⁸¹ David Harland je to ovako objasnio:

“Oni su mislili da vrijeme radi za njih. Rekli su, znate, mi držimo svu zemlju, mi dominiramo svim uzvisinama, mi možemo da primijenimo pritisak - jer oni su tako nazivali granatiranje i snajpersko djelovanje i prekidanje snabdijevanja muslimanskog stanovništva vodom, gasom, strujom i hranom.”²⁶⁸²

754. Krajem 1994. i tokom 1995. godine, došlo je do “oštrg pogoršanja” situacije, koje se nastavilo sve do okončanja sukoba.²⁶⁸³ David Harland se sjeća kako je Momčilo Krajišnik objasnio da “Srbi” smatraju da su se možda preračunali i da bosanski Muslimani neće kapitulirati.²⁶⁸⁴ Shodno tome, oni su donijeli odluku da “primijene direktniji pritisak”.²⁶⁸⁵ Bosanski Srbi su se vratili primjeni obrasca intenzivnijeg korištenja vojnih i nevojnih sredstava protiv Sarajeva kako bi prisilili vladu bosanskih Muslimana da sklopi mirovni sporazum.²⁶⁸⁶

755. Svjedoci koji su u to vrijeme radili pri UNPROFOR-u smatrali su da je svrha kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja bila da se vrši pritisak na bosanske Muslimane putem

²⁶⁷⁵ David Harland, 15. januar 2007., T. 324 – 330, P1, MT. 26933, 26935, 26954, 26996, P2, MT. 28654. *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3310.

²⁶⁷⁶ David Harland, 15. januar 2007., T. 327 – 330, P1, MT. 26936 – 26937, 26953.

²⁶⁷⁷ David Harland, 15. januar 2007., T. 328.

²⁶⁷⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 328.

²⁶⁷⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 328.

²⁶⁸⁰ David Harland, 15. januar 2007., T. 329, 331, 384 – 385.

²⁶⁸¹ David Harland, 15. januar 2007., T. 327 – 330, T. 384 – 385, P1, MT. 26937.

²⁶⁸² David Harland, 15. januar 2007., T. 328.

²⁶⁸³ David Harland, 15. januar 2007., T. 327 – 330, P1, MT. 26937.

²⁶⁸⁴ David Harland, 15. januar 2007., T. 329, 331.

²⁶⁸⁵ David Harland, 15. januar 2007., T. 324 – 325, 327 – 331.

²⁶⁸⁶ David Harland, 15. januar 2007., T. 327 – 331.

terorisanja civilnog stanovništva.²⁶⁸⁷ General Smith je u svom svjedočenju izjavio da smatra da je, osim kada se radilo o protivdejstvima zbog nekog konkretnog napada, svrha granatiranja i snajperskog djelovanja po civilnim dijelovima Sarajeva “u suštini bila da se provodi teror, da se slomi odlučnost branilaca, da se u mislima ljudi svakodnevno održi jasan osjećaj prisustva srpskog pritiska.”²⁶⁸⁸ David Harland je smatrao da je “posebno zabrinjavajuće” bilo to što su Radovan Karadžić i njegovi saradnici otvoreno govorili da će “koristiti ovu ratnu mašinu koju podržava Srbija da bi civilima učinili život nemogućim”, da će “terorisati” civile kako bi ostvarili konkretan politički cilj.²⁶⁸⁹ Isto tako, potpukovnik Fortin je rekao da je po njegovoj procjeni SRK snajpersko djelovanje po Sarajevu više koristio kao “terorističku taktiku” nego kao išta drugo, “s obzirom na to da bosanski Srbi time nisu mogli da ostvare nikakve uspjehe u vojnom pogledu, a mogli su dosta da izgube u političkom.”²⁶⁹⁰

756. Uskraćivanje hrane, vode i struje civilnom stanovništvu Sarajeva je takođe bilo “opšte obilježje” strategije bosanskih Srba usmjerene ka prisiljavanju vlade bosanskih Muslimana da prihvati mirovni sporazum.²⁶⁹¹ David Harland je posvjedočio da bi, “svaki put kad bi Bosanci pokušali da izvedu bilo kakva vojna dejstva, Srbi izvršili odmazdu nad cijelim gradom i civilnim stanovništvom tako što bi prekinuli dovod struje ili ograničili količinu vode ili, naročito, blokirali ulaz konvojima sa hranom ili pojačavali granatiranje civilnih naselja.”²⁶⁹²

757. Pretresno vijeće je saslušalo dokaze da je u nekim slučajevima SRK granatirao i iz snajpera djelovao po civilnim naseljima u odgovor na napade ABiH-a, ali da to granatiranje i snajpersko djelovanje “u znak odmazde” nije bilo usmjereno protiv snaga ABiH-a, nego se, zapravo, “sastojalo od neselektivnog otvaranja vatre po gradu”.²⁶⁹³ David Harland je iznio komentar da je “ta odmazda u načelu vršena nad civilima”.²⁶⁹⁴ Major Eimers je takođe posvjedočio da je SRK vršio dvostruko žešće odmazde od druge strane i da se “par puta desilo da saznamo da su jednog dana poginuli neki

²⁶⁸⁷ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3560; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3815 (zatvorena sjednica), P387, str. 14 – 15 (zapečaćeno); svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5329 (zatvorena sjednica), P625, str. 18, 21 (zapečaćeno); Ronald Eimers, P585, str. 5.

²⁶⁸⁸ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3311. *Vidi takođe* svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3815 (zatvorena sjednica); David Harland, 15. januar 2007., T. 325 – 327, P1, MT. 26936.

²⁶⁸⁹ David Harland, P1, MT. 27004.

²⁶⁹⁰ Louis Fortin, P27, str. 7.

²⁶⁹¹ David Harland, 15. januar 2007., T. 324 – 325; David Harland, P1, MT. 26953, 27004. *Uporedi* Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8185 – 8186.

²⁶⁹² David Harland, 16. januar 2007., T. 454.

²⁶⁹³ Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1049, 1051 – 1052, 1055 – 1056; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2229 – 2231; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3349, 3392 – 3393, P334, str. 13; P20, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 2; P103, Protestno pismo, 1. juli 1995., str. 1 – 2.

²⁶⁹⁴ David Harland, 16. januar 2007., T. 455.

srpski civili, pa smo mogli da predvidimo da će sljedećeg dana padati minobacačke granate po naselju u kojem sam stanovao, tako je. I to se zaista i dogodilo.”²⁶⁹⁵

758. UNPROFOR je zahtijevao od SRK-a da na napad koji je ABiH pokrenula 18. septembra 1994. ne odgovara tako što će otvarati vatru po gradu.²⁶⁹⁶ Jedan svjedok je opisao napad koji je ABiH izvela 6. oktobra 1994. na jedan kontrolni punkt bosanskih Srba, poslije čega su bosanski Srbi izvršili odmazdu tako što su otvorili vatru po gradu i civilima.²⁶⁹⁷ General Smith se sjeća da je VRS krajem maja 1995. granatirala sva zaštićena područja u BiH-u, uključujući Sarajevo, u odgovor na to što je NATO 25. maja 1995. bombardovao skladište municije na Palama, pri čemu je taj postupak NATO-a bio posljedica “rasplamsavanja” borbi između zaraćenih strana 24. maja 1995.²⁶⁹⁸ Isto tako, UNPROFOR je izvijestio da su krajem juna i početkom jula 1995., “[bosanski] Srbi odgovorili na bosansku [muslimansku] ofanzivu tako što su ponovo pokrenuli bezobzirno granatiranje centralnog gradskog područja i pojačali snajperske aktivnosti.”²⁶⁹⁹ Brigadni general Fraser, opisujući jedan incident u kom su bosanski Muslimani otvorili vatru na štab SRK-a u Lukavici, rekao je da “vatrene talas” kojim su odgovorili bosanski Srbi nije bio usmjeren ka vatrene položajima bosanskih Muslimana, nego je “jednostavno ispaljen na grad. U stvari, gađali su svuda oko Debelog Brda i područja neposredno uz rijeku Miljacku na muslimanskoj strani.”²⁷⁰⁰ SRK je jednako efikasno mogao da brani svoje položaje i vatrom manjeg intenziteta, čime bi nanio manje civilnih žrtava.²⁷⁰¹

759. Civili i civilna naselja su granatirani i gađani iz snajpera kada SRK ne bi ostvario neki konkretan vojni cilj. Poslije neuspješnog napada SRK-a na Debelo brdo 16. i 17. maja 1995., “[o]suo je po Sarajevu kišu artiljerijskih i minobacačkih granata; snajperi su dejstvovali duž cijele linije sukoba. [...] Mislim da su ta dva dana teško udarali po civilima.”²⁷⁰² Bakir Nakaš se sjeća da su granatiranje ili snajpersko djelovanje bili intenzivniji i da je broj žrtava bio veći poslije neuspješnih pregovora ili ako bi negdje drugdje u BiH-u došlo do gubljenja teritorije.²⁷⁰³

760. Daljnji cilj kampanje bio je da se održi psihološka premoć u odnosu na UNPROFOR kako bi se spriječilo da UN nešto preduzme.²⁷⁰⁴ David Harland je posvjedočio da je Momčilo Krajišnik

²⁶⁹⁵ Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4792 – 4793.

²⁶⁹⁶ David Harland, 15. januar 2007., T. 387 – 388; D3, Memorandum UNPROFOR-a o napadu ABiH-a od 18. septembra 1994., str. 2 – 3.

²⁶⁹⁷ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3821 – 3822, 3823 (zatvorena sjednica).

²⁶⁹⁸ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3322, P334, str. 13 – 14.

²⁶⁹⁹ P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 2.

²⁷⁰⁰ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1796.

²⁷⁰¹ Svjedok W-156, P625, str. 24 (zapečaćeno).

²⁷⁰² Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 713.

²⁷⁰³ Bakir Nakaš, 25. januar 2007., T. 1076 – 1077. *Vidi takođe* Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 703, 740.

²⁷⁰⁴ Svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5331 (zatvorena sjednica), P625, str. 18, 21 (zapečaćeno); David Harland, P1, MT. 26936. svjedok W-46, P387, str. 14 (zapečaćeno).

na sličan način prijetio međunarodnoj zajednici i bosanskim Muslimanima.²⁷⁰⁵ Po Harlandovom mišljenju, bosanski Srbi su smatrali da UNPROFOR radi protivno njihovim ratnim naporima tako što omogućava humanitarnu podršku, pa su počeli da aktivno ometaju napore UNPROFOR-a na dostavljanju humanitarne pomoći u Sarajevo.²⁷⁰⁶ On se sjeća da je Radovan Karadžić, u odgovor na prijetnje Savjeta bezbjednosti da će uvesti mjere odmazde, zaprijetio da će bosanski Srbi napasti UN i nametnuti ograničenja u komunalijama, kao što su gas i voda, da bi život bosanskim Muslimanima u Sarajevu učinio još jadnijim, ukoliko Savjet bezbjednosti ne prestane da ugrožava “ključnu vezu” sa Srbijom.²⁷⁰⁷ Pored toga, smatra David Harland, priroda te kampanje, to jest nanošenje manjeg broja žrtava na velikom broju mjesta, održavala je visok nivo “terora”, ali je isto tako preduprijedila svaki dramatičan događaj u vezi s kojim bi moglo doći do složne reakcije međunarodne zajednice.²⁷⁰⁸

9. Osporavanje od strane odbrane navoda tužilaštva o “kampanji”

761. Cijelim tokom suđenja, odbrana je izvodila dokaze o granatiranju, snajperskom djelovanju i drugim dejstvima koje je vršila ABiH. Pretresno vijeće će te dokaze analizirati u odjeljku u kojem se razmatraju tačke Optužnice i utvrditi da li su relevantni za navode iz Optužnice. Tamo gdje utvrdi da jesu, određiće koliku težinu treba pridati tim dokazima. Ti dokazi su ovdje izloženi kao dio teze koju je iznijela odbrana.

762. Tužilaštvo je izložilo argument da ponašanje ABiH-a i patnje stanovnika, bosanskih Srba, iako vrijedni žaljenja, nisu relevantni za ovaj predmet, jer dokazi koji se na njih odnose nemaju uticaja na krivičnu odgovornost optuženog.

(a) Granatiranje teritorija koje je držao SRK

763. Izvedeni su dokazi vezani za granatiranje od strane ABiH-a.²⁷⁰⁹ Svjedoci tužilaštva i odbrane su u svojim iskazima rekli da je ABiH otvarala vatru iz, na primjer, minobacača, sa teritorije unutar linija sukoba, pored ostalih sa planine Igman,²⁷¹⁰ iz Hrasnice i sa brda Mojnilo,²⁷¹¹ sa brda Hum,²⁷¹² Debelog Brda,²⁷¹³ Čoline Kape²⁷¹⁴ i Alipašinog Polja.²⁷¹⁵

²⁷⁰⁵ David Harland, P1, MT. 27005.

²⁷⁰⁶ David Harland, P1, MT. 26955 – 26956.

²⁷⁰⁷ David Harland, P1, MT. 26979; P14, Bilješke sa sastanka između Smitha i Karadžića, s datumom od 21. maja 1995., str. 3.

²⁷⁰⁸ David Harland, 15. januar 2007., T. 330 – 331.

²⁷⁰⁹ Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6711; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6018; D236, Analiza utroška municije, s datumom od 20. jula 1995.; D12, Sedmični izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 19. maj 1995., str. 2.

²⁷¹⁰ Branislav Dukić, 18. juni 2007., T. 6788; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7311; T-39, 21. juni 2007., T. 6994 – 6995; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8525 – 8526; svjedok T-48, 25. juni 2007., T. 7202; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6254 – 6255; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6486 – 6487; D333, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41; D334, Fotografija Nedžarića.

764. Slobodan Bjelica, koji je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica bio novinar u jednom listu bosanskih Srba na Grbavici (*Sarajevske srpske novine*), u svom je svjedočenju rekao da je ABiH iz teškog naoružanja oštetila mnoge zgrade na Grbavici tokom 1994. i 1995. godine.²⁷¹⁶ On je izjavio da je do razaranja tih zgrada “uglavnom” dolazilo tokom razmjene vatre, ali da se “u dosta slučajeva” to dešavalo i tokom primirja.²⁷¹⁷

765. Brigadir Ghulam Muhammed Mohatarem, načelnik vojnih posmatrača UN-a za BiH od februara 1995. do januara 1996., sjeća se dva primjera granatiranja od strane ABiH-a.²⁷¹⁸ Potpukovnik Konings, vojni posmatrač UN-a u Sarajevu, u svom je svjedočenju izjavio da je od drugih vojnih posmatrača UN-a čuo da je ABiH sa područja unutar linije sukoba otvarala vatru iz minobacača, ali da on to nije lično vidio, niti je vidio ikakve dokaze o tome.²⁷¹⁹

766. Svjedoci su u svom svjedočenju naveli da je ABiH granatirala određene ceste u Sarajevu i okolini. Cesta Lukavica-Pale, koju su civili koristili za razne potrebe, uključujući i prevoz ljudi u bolnicu, a koristila ju je i vojska, bila je “neprestano” na meti ABiH-a.²⁷²⁰ Svjedok T-41 je na unakrsnom ispitivanju rekao da je siguran da je ABiH otvarala vatru na tu cestu zbog lokacije na kojoj su se nalazili njeni položaji i složio se s tim da je bilo “opštepoznato” da je ABiH napadala cestu.²⁷²¹ Milomir Šoja, koji je od decembra 1994. bio zaposlen u preduzeću *Energoinvest automatika*, čuo je da je na cesti između Ilidže i Pala, od Ilidže do Rajlovca i prema Vogošći, otvarana vatra na ljude i vozila, premda nije rekao ko je bio odgovoran za ta vatrena dejstva.²⁷²² Pretresno vijeće ima u vidu da je odbrana u više navrata naglasila vojni značaj koji je za SRK imala

²⁷¹¹ Svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 6994 – 6995; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7149; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6486 – 6487. *Vidi takođe* svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8521; Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7053; D330, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41; D332, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41.

²⁷¹² Svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8524; D332, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41.

²⁷¹³ Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8255. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5860–5861; Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6186, 6218–6219; D208, Fotografija s oznakama koje je unio Dragan Simić.

²⁷¹⁴ Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8758 – 8759. Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8255, 8264; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8553–8554.

²⁷¹⁵ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8793 – 8795 (djelimično zatvorena sjednica), 8821; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7170 – 7171; D262, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-48; D352, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-60 (zapečaćeno). *Vidi takođe* odjeljke II.E.3(c), II.E.5(b) i II.E.9(c) i (d).

²⁷¹⁶ Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8766 – 8768; D347, Fotografija; D348, Fotografija.

²⁷¹⁷ Slobodan Bjelica, 24. jul 2007., T. 8768 – 8769.

²⁷¹⁸ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 701, 737 – 738; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 990 – 991, 25. januar 2007., T. 1014.

²⁷¹⁹ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3559 – 3560, 13. mart 2007., T. 3624 – 3625

²⁷²⁰ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6018, 6019, 6047 – 6048; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7310, 7322 – 7323; Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8253 – 8254; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8350 – 8351; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7377–7378, 7383; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8517 – 8520, 8545 – 8548; Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8761; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8301. *Vidi takođe* Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8432 – 8433, 8435 – 8436; Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5168; D200, Mapa Sarajeva s oznakama koje je unio Milorad Katić; D310, Mapa s oznakama koje je unio Momčilo Gojković; D328, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41; D329, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41; P908, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41.

²⁷²¹ Svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8547 – 8548. *Vidi takođe* Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8141–8142.

²⁷²² Milomir Šoja, 25. april 2007., T. 5168. *Vidi takođe* Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8419 – 8420; D318, Fotografija s oznakama koje je unio Vlajko Božić.

cesta Lukavica-Pale. Na primjer, odbrana u svom Završnom podnesku navodi sljedeće: “Da su snage ABiH-a zauzele kontrolu nad ovom cestom, to bi dovelo do potpunog poraza SRK-a.”²⁷²³

767. Izvedeni su dokazi o pogibiji civila uslijed granatiranja.²⁷²⁴ Vlastimir Glavaš, koji je u periodu na koji se odnosi Optužnica bio policajac na Ilidži, posvjedočio je da se 28. avgusta 1995. vjenčao na Vrelu Bosne, u opštini Ilidža.²⁷²⁵ Kako se ceremonija vjenčanja bližila kraju i gosti počeli da izlaze iz crkve, “nastalo je granatiranje, iz pravca Igmana, crkve i mojih svatova”.²⁷²⁶ Palo je ukupno 12 granata; ranjeno je 47 osoba, a poginuo je jedan rođak nevjeste.²⁷²⁷ Vlastimir Glavaš je na unakrsnom ispitivanju izjavio da su granate doletjele iz pravca planine Igman, za koju je znao da je pod kontrolom ABiH-a.²⁷²⁸ Složio se sa sugestijom tužilaštva da je “logično” pretpostaviti da, “ako granate padnu na područje na kome se nalaziš, onda ona [sic] dolaze od ljudi koji te okružuju.”²⁷²⁹ U jednom izvještaju UNPROFOR-a o situaciji zabilježeno je da je vojska bosanskih Srba izvijestila da su tri minobacačke granate pale na jednu crkvu na Ilidži.²⁷³⁰ U tom izvještaju se navodi da je za to granatiranje odgovorna ABiH, premda ta informacija nije potvrđena.²⁷³¹

(b) Snajpersko djelovanje po teritoriji koju je držao SRK

768. Ima dokaza da je ABiH snajperski djelovala.²⁷³² U jednom izvještaju generalnom sekretaru UN-a, David Harland je naveo da je snajpersko djelovanje bilo način na koji su bosanski Muslimani mogli da uzvrate udar u situaciji u kojoj su “Srbi” posjedovali glavninu teškog naoružanja, kontrolisali sva uzvišenja i veći dio snabdijevanja gasom, vodom i strujom.²⁷³³

769. Ima dokaza da je uslijed snajperskog djelovanja ABiH-a bilo poginulih i ranjenih civila, bosanskih Srba.²⁷³⁴ Milan Pejić se sjeća da su tokom prekida vatre i civili i vojna lica bili ranjavani

²⁷²³ Završni podnesak odbrane, par. 57.

²⁷²⁴ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7133 – 7134; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6258, 6260; Vljako Božić, 17. juli 2007., T. 8433 – 8435; Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6636 – 6637; Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7677; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7851 – 7852, 7863 – 7864; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8345, 8358 – 8359. *Vidi* takođe gore, Odjeljak II.E.9(d) Ofanzive ABiH; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6934 – 6935; Milorad Košorac, 26. juli 2007., T. 8882; svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6412; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7388; Stjepan Djukić, 3. juli 2007., T. 7527 – 7528; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5787 – 5788; D300, Službeni izvještaj Odjeljenja kriminalističke policije RS-a od 2. maja 1995.

²⁷²⁵ Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8739 – 8740.

²⁷²⁶ Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8739 – 8740.

²⁷²⁷ Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8739 – 8740, 8745; D343, Službeni izvještaj policije RS-a od 7. septembra 1995. *Vidi* takođe svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 7000; Milan Pejić, 21. juni 2007, T. 7044.

²⁷²⁸ Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8747 – 8748.

²⁷²⁹ Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8747 – 8748.

²⁷³⁰ P21, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. avgust 1995., str. 1.

²⁷³¹ P21, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. avgust 1995., str. 4, 5.

²⁷³² David Harland, 15. januar 2007., T. 332, P2, MT. 28696, 28697. *Vidi* takođe svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3816 (zatvorena sjednica), P387, str. 14 – 15 (zapečaćeno); Vahid Karavelić, P492, str. 11, P493, str. 8, P494, GT. 11949 – 11953, 11957; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3257 – 3258, 6. mart 2007., T. 3228 – 3231, 3284; David Harland, 16. januar 2007., T. 459; svjedok W-156, P625, str. 34 (zapečaćeno); John Jordan, P267, str. 8; D99, Naređenje Nedžada Ajnadžića, 14. februar 1994., str. 1; D107, Naređenje Fikreta Prevljaka, 26. juni 1995., str. 1; D251, Naređenje, 5. mart 1993. *Vidi* takođe gore, par. 77.

²⁷³³ David Harland, P2, MT. 28696.

²⁷³⁴ Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6345 – 6346, 6379; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8494, 8495, 8497 – 8501, 8511, 8559 – 8560; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6947; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5253; D104, Izveštaj Komiteta Savezne Republike Jugoslavije

snajperskim djelovanjem, premda nije bilo tako mnogo ranjenih kao od posljedica granatiranja.²⁷³⁵

On je u svom svjedočenju izjavio sljedeće: “Bilo je vrlo mučno. Ranjena su djeca pred školom, dakle na biciklu. Na ulici, civili, žene.”²⁷³⁶

770. Kao na područjima koja su držali bosanski Muslimani, i na prelazima preko cesta u onim dijelovima koje su držali bosanski Srbi podignute su cerade, šatorska krila i druge prepreke koje su zaklanjale pogled snajperistima.²⁷³⁷ Izgrađeni su prolazi kako bi civili i vojna lica mogli pod zaklonom da se kreću s jednog mjesta na drugo.²⁷³⁸ Slobodan Bjelica je u svom svjedočenju izjavio da je na Grbavici bilo “najmanje” pedesetak oznaka koje su upozoravale ljude na prisustvo snajperista.²⁷³⁹

771. Svjedoci su posvjedočili da je na Grbavici, osim civila, bilo i vojnih ciljeva.²⁷⁴⁰ Prema izjavi Davida Harlanda, snajperska vatra od strane “bosanske vlade” “bila [je] uglavnom koncentrisana sa relativno malog broja zgrada sa kojih se pružao pogled na Grbavicu.”²⁷⁴¹ Nekoliko svjedoka je posvjedočilo da je Grbavica bila izložena vatri sa brojnih lokacija pod kontrolom ABiH-a, kao što su brdo Mojnilo, Debelo brdo, zgrada "Loris", brdo Hum i Pofalići.²⁷⁴²

772. Luka Jović je u svom svjedočenju izjavio da je ABiH “stalno vršila pritisak” na ljude koji su živjeli na Dobrinji IV tako što je ispaljivala hlice sa Dobrinje II i III.²⁷⁴³ Svjedok T-60 je izjavio da

za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava, iz januara 1998., str. 11; D220, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez, 7. juni 2007.; D324, Fotografija Prirodno-matematičkog fakulteta; P207, Prijedlog UNPROFOR-a za ocjenu provođenja antisnajperskog sporazuma, 15. septembar 1994., str. 4; P391, Izvještaj UNPROFOR-a, 17. novembar 1994., str. 2. *Vidi takođe* Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8419 – 8420; Milorad Košorac, 26. juli 2007., T. 8882; Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8068 – 8069, 12. juli 2007., T. 8105, 8117 – 8119; D300, Službeni izvještaj Odjeljenja kriminalističke policije RS-a, 2. maj 1995. *Uporedi* Luka Jović, 18. juni 2007., T. 6729 – 6730.

²⁷³⁵ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7038 – 7039.

²⁷³⁶ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7038 – 7039.

²⁷³⁷ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5288 – 5289; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7170 – 7171; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8511 – 8512, 8537 – 8538; D325, Fotografija; D327, Fotografija Nedžarića; D355, Fotografija; D338, Video snimak. Napomena: Tužilaštvo je na unakrsnom ispitivanju izjavilo da se na video snimku čini da se vožnja odvija u opuštenoj atmosferi, suprotno izjavama svjedoka da je neprestano vrebala opasnost: *vidi* svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8540 – 8544; Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8761, 8771 – 8872; Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8746; svjedok T-48, 22. juni 2007, T. 7167; Milan Mandić, 4. juli 2007., T. 7608 – 7609; svjedok T-7, 19. juni 2007., T. 6851; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 5992, 6033, 6034.

²⁷³⁸ Radomir Višnjčić, 25. juni 2007., T. 7246 – 7247; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8497 – 8498; svjedok T-7, 19. juni 2007., T. 6851; D323, Fotografija stambene zgrade na Dobrinji; D327, Fotografija Nedžarića; D350, Fotografija Grbavice; svjedok T-7, 19. juni 2007., T. 6851.

²⁷³⁹ Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8770 – 8771; Nedeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8917 – 8918; D349, Fotografija; D355, Fotografija.

²⁷⁴⁰ Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7321; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6340 – 6341; David Fraser, 7. februar 2007., T. 1792 – 1793. *Vidi takođe* Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8764 – 8765.

²⁷⁴¹ David Harland, 15. januar 2007., T. 331 – 332.

²⁷⁴² Svjedok T-5, 25. juni 2007., T. 7222; Radomir Višnjčić, 25. juni 2007., T. 7254–7255; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6254; Vaso Elez, 6. juni 2007., T. 6307, 6310, 6312 – 6313, 7. juni 2007., T. 6324 – 6325, 6333 – 6334; Stevan Veljović, 24. maj 2007., T. 5719–5721, 29. maj 2007., T. 5744–5745; Milorad Katić, 31. maj 2007., T. 5981, 1. juni 2007., T. 6036, 5. juni 2007., T. 6157–6158; svjedok T-41, 18. juli 2007., T. 8515–8516, 8521; Mirza Sabljica, 19. april 2007., T. 4742–4746; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5744; Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8777–8779; D218, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez; D331, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-41.

²⁷⁴³ Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6697 – 6698, 6714. *Vidi takođe* D238, Izvještaj o utrošku municije, s datumom od 20. juna 1995.

se “pucalo sa jedne strane dugo” iz pravca Alipašinog Polja i da je Vojničko Polje, područje između Nedžarića i Alipašinog Polja koje je držala ABiH, bilo poznato kao “leglo snajpera”.²⁷⁴⁴

(i) Konkretni slučajevi snajperskog djelovanja protiv bosanskih Srba

773. Dana 11. marta 1995. u približno 16:30 časova, kćerka Neđeljka Učura i još jedna djevojčica ubijene su vatrom iz snajpera od strane ABiH-a dok su se nalazile pred zgradom broj 59 u ulici Rave Jankovića na Grbavici.²⁷⁴⁵ Neđeljko Učur, koji je u to vrijeme bio vojnik 1. sarajevske brigade SRK-a, rekao je da su se tu osim njega nalazila još dva muškarca i da su sva trojica bili u uniformama, a da na njih nije otvarana vatra.²⁷⁴⁶ Tužilaštvo je iznijelo tvrdnju da su vlasti bosanskih Muslimana kaznile počiniocima ovog incidenta snajperskog djelovanja.²⁷⁴⁷ Kada su na unakrsnom ispitivanju Neđeljko Učur i Simo Tuševljak suočeni s ovim podatkom, nisu mogli da potvrde da li su počinioci bili kažnjeni.²⁷⁴⁸

774. Vaso Elez, vojnik 1. sarajevske brigade SRK-a, u svom je svjedočenju izjavio da je čuo za neke bosanske Srbe koji su pokušali da pređu preko rijeke Miljacke i ti pokušaji “su završavali u Miljacki”.²⁷⁴⁹ On je takođe čuo da su ljudi pokušavali da pređu na drugu stranu preko ulice u blizini stadiona na Grbavici.²⁷⁵⁰ U jednom borbenom izvještaju ABiH-a zabilježeno je da je 15. oktobra 1994. “[u] 20:15 sati, naš stražar koji se nalazi na Palmi uočio bjegunca koji je pokušao prebjeći na agresorsku stranu, otvorio je vatru i tom prilikom ga je ranio.”²⁷⁵¹ Prema drugom borbenom izvještaju ABiH-a, od 7. aprila 1995., jedna žena je na sličan način ustrijeljena dok je oko 19:30 časova pokušavala da pređe u Novo Sarajevo.²⁷⁵² Milorad Katić je priznao da se u tom izvještaju navode samo činjenice vezane za te incidente, a ne pominje se da je do incidenta došlo u mraku i na liniji sukoba.²⁷⁵³ Vaso Elez se na unakrsnom ispitivanju složio s tužilaštvom da se u tom incidentu radilo o osobi koja je u mraku pokušala da pređe linije koje su držale dvije sukobljene strane.²⁷⁵⁴

²⁷⁴⁴ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8821, 8857.

²⁷⁴⁵ Neđeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8909 – 8910; Predrag Čarkić, 19. juni 2007., T. 6887 – 6888; Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8071, 8077 (djelimično zatvorena sjednica); David Harland, 16. januar 2007., T. 461, 464; Rupert Smith, P334, str. 9 – 10; P24, Izvještaj UNPROFOR-a, 12. mart 1995., str. 1 – 2; D301, Izvještaj UNPROFOR-a o snajperskom djelovanju na Grbavici od 13. marta 1995. (zapečaćeno). *Vidi takođe* Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8763; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6037.

²⁷⁴⁶ Neđeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8911, 8918.

²⁷⁴⁷ *Vidi* P24, Izvještaj UNPROFOR-a, 12. mart 1995., str. 1 – 2; P25, Telegram UNPROFOR-a, 14. mart 1995., str. 2.

²⁷⁴⁸ Neđeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8929 – 8930; Simo Tuševljak, 12. juli 2007., T. 8120 – 8122.

²⁷⁴⁹ Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6327.

²⁷⁵⁰ Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6327.

²⁷⁵¹ D216, Dnevni borbeni izvještaj Enisa Srne, s datumom od 15. oktobra 1994.; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6329, 6331 – 6332.

²⁷⁵² Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6040 – 6041; D205, Dnevni borbeni izvještaj Sifata Podžića (ABiH), s datumom od 7. aprila 1995.

²⁷⁵³ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6133, 6134 – 6135; D205, Dnevni borbeni izvještaj Sifata Podžića (ABiH), s datumom od 7. aprila 1995.

²⁷⁵⁴ Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6358, 6359 – 6360.

Vaso Elez je još izjavio da je bilo “više slučajeva” kao što je bio onaj opisan u borbenom izvještaju ABiH-a; “Ja imena tih slučajeva ne znam, ali bilo je dosta dešavanja toga.”²⁷⁵⁵

(c) Navodi odbrane o provokacijama od strane ABiH-a

775. Odbrana je iznijela tvrdnju da su “[j]edinice Armije BiH-a ponekad otvarale vatru kako bi privukle vatru jedinica SRK-a i tako kod međunarodne zajednice stvorile utisak da je srpska strana prekršila primirje.”²⁷⁵⁶ Neki svjedoci su u svom svjedočenju izjavili da je SRK otvarao vatru samo u odgovor na vatrena dejstva ABiH-a.²⁷⁵⁷ Martin Bell je na unakrsnom ispitivanju ostao pri svojoj ranijoj izjavi:

“Ako je postojao neki opšti obrazac po kojem su se odvijale borbe u Sarajevu cijelim tokom opsade, onda se on sastojao u tome što bi Muslimani lakim naoružanjem i pješadijom napali iznutra prema vani, a Srbi bi odgovorili artiljerijom, jer su u tome imali prednost. Stoga je svijet stekao utisak da je Sarajevo bilo izloženo stalnom i ničim izazvanom granatiranjem. Međutim, obje strane su ratovala. Čak bih rekao i da je Muslimanima bilo u političkom interesu da provociraju Srbe kako bi ovi koristili svoju tešku artiljeriju.”²⁷⁵⁸

776. Prema izjavi general-majora Nicolaia, koji je od 28. februara 1995. do 2. septembra 1995. bio načelnik Štaba UNPROFOR-a, ABiH je “redovno” otvarala vatru sa raznih lokacija po gradu koje su “vrlo često” bile “vrlo blizu” položajima UN-a, to jest zgradi PTT-a, sportskoj dvorani “Zetra” i kasarni “Maršal Tito”, i koristila je “pokretne minobacače”.²⁷⁵⁹ On je u svom svjedočenju izjavio da su ga o takvim incidentima izvještavali vojni posmatrači UN-a i pripadnici UNPROFOR-a, od kojih je čuo da je bilo “definitivno više” od još deset takvih incidenata u kojima je ABiH vršila provokacije.²⁷⁶⁰ S tim u vezi, general-major Karavelić, komandant 1. korpusa ABiH-a, izjavio je da mu nije bilo poznato da su u sastavu ABiH-a postojali “pokretni minobacači” i rekao je da je taj naziv izmislio SRK, a promovisao UNPROFOR, kako bi prikrio postupke SRK-a.²⁷⁶¹

777. Ima dokaza da su u UNPROFOR-u postojala različita mišljenja o razlozima iz kojih je ABiH otvarala vatru sa položaja koji su bili u blizini lokacija UNPROFOR-a. Dok su neki pretpostavljali ili smatrali da se tim otvaranjem vatre nastojala privući vatra SRK-a po UNPROFOR-u, drugi su primijetili da je ABiH koristila UNPROFOR kao štit za svoja dejstva ili da se naoružanje ABiH-a nalazilo u blizini položaja UNPROFOR-a zbog toga što je u tom periodu

²⁷⁵⁵ Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6332 – 6333.

²⁷⁵⁶ *Vidi* Završni podnesak odbrane, par. 84.

²⁷⁵⁷ *Vidi*, na primjer, Borislav Kovačević, 10. juli 2007., T. 7938 – 7939; svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8800.

²⁷⁵⁸ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5272, D178, str. 14.

²⁷⁵⁹ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 964, 996 – 997, 25. januar 2007., T. 1048 – 1049; P898, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a, 3. juli 1995. *Vidi takođe* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3355 – 3556; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5372 – 5374 (zatvorena sjednica); Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4035; David Harland, 16. januar 2007., T. 430.

²⁷⁶⁰ Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1048. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5807.

²⁷⁶¹ Vahid Karavelić, 27. mart 2007., T. 4144 – 4145, P493, str. 5, P494, GT. 11884, 12030.

inače došlo do povećanja količina oružja u gradu.²⁷⁶² U izvještaju UNPROFOR-a od 2. jula 1995. stoji sljedeće: “U svakom slučaju, došlo je do povećanja broja srpskih granata koje pogađaju UNPROFOR-ove objekte. Sektor ne misli da je u pitanju protivnapad, već direktan napad Srba.”²⁷⁶³

778. General-major Nicolai je kao “primjer stava bosanske strane” naveo slučaj u kojem se Hasan Muratović, ministar u vladi bosanskih Muslimana, žalio zbog snajperskog djelovanja po punktu za snabdijevanje vodom u Hrasnom i tražio zaštitu od strane UN-a.²⁷⁶⁴ General-major Nicolai je rekao Hasanu Muratoviću da postavljanje punkta za snabdijevanje vodom na Trgu heroja, na mjestu koje se nalazi u blizini linije sukoba i izloženo je neometanom pogledu od strane SRK-a, predstavlja način da se isprovocira snajpersko djelovanje i predložio mu je da se punkt za snabdijevanje vodom premjesti na neko bezbjednije mjesto.²⁷⁶⁵

779. Neki svjedoci su naveli konkretne primjere provociranja.²⁷⁶⁶ Drugi svjedoci su odbacili ideju da se ABiH upuštala u provokacije. Na primjer, Ismet Hadžić je odbacio sugestiju koju mu je iznijela odbrana da je ABiH provocirala SRK u Sarajevu da bi “skrenula pažnju srpskih snaga”, a onda težište svojih operacija smjestila izvan Sarajeva.²⁷⁶⁷ Svjedok W-137 je kao “suludu ideju” odbacio tvrdnju odbrane da je ABiH otvarala vatru sa civilnih područja, kao što su bili punktovi za snabdijevanje vodom, da bi provocirala SRK.²⁷⁶⁸

(d) Ofanzive ABiH-a

780. Pretresnom vijeću je predočena znatna količina dokaza, koje je uglavnom izvela odbrana, u vezi s ofanzivama koje je u Sarajevu i okolini izvela ABiH tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, a posebno tokom ljetnih mjeseci 1995. godine.

781. Ima dokaza da su ofanzivna dejstva ABiH-a pojačana u avgustu i septembru 1994.²⁷⁶⁹ Dana 18. septembra 1994., ABiH je pokrenula napad na položaje SRK-a u istočnom Sarajevu,²⁷⁷⁰ među kojima su bili i oni u okolini Špicaste stijene, što je dovelo do protivdejstva SRK-a usmjerenog ka

²⁷⁶² Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 997 – 998; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3355 – 3556; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5356 – 5357 (zatvorena sjednica); D183, Izvještaj Štaba UNPROFOR-a o situaciji, 1. juli 1995., str. 2; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 3.

²⁷⁶³ P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 4.

²⁷⁶⁴ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 1004.

²⁷⁶⁵ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 1004.

²⁷⁶⁶ Martin Bell, 27. april 2007., T. 5287; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 984 – 988; Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8254; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8368 – 8369; Radimir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7265; svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8819 – 8820; D217, Vanredni borbeni izvještaj Fikreta Prevljaka, 1. juli 1995., str. 1 – 2; D237, Dijagram koji je označio Luka Jović.

²⁷⁶⁷ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3289.

²⁷⁶⁸ Svjedok W-137, 20. februar 2007., T. 2514.

²⁷⁶⁹ D158, Naređenje Rasima Delića od 2. novembra 1994.; Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4240, P493, str. 3.

²⁷⁷⁰ David Harland, 15. januar 2007., T. 387 – 389, P2, MT. 28687; D3, Memorandum UNPROFOR-a o napadu ABiH od 18. septembra 1994.; D4, Memorandum o sastancima na Palama i u Sarajevu, 20. septembar 1994.

ponovnom zauzimanju izgubljenih teritorija.²⁷⁷¹ Prema izjavi majora Eimersa, ABiH je takođe napala zapadno Sarajevo, nastojeći da probije opsadu Sarajeva sa “područja Olimpijske ceste na Igmanu i da se uputi u pravcu Goražda”, pri čemu je ispaljivala 200 minobacačkih granata na sat.²⁷⁷² Pored toga, Zoran Trapara se sjeća da je od avgusta 1994. godine ABiH vršila pregrupisanje svojih jedinica izvan Sarajeva, koristeći tunel i planinu Igman.²⁷⁷³ Prema njegovoj izjavi, to pregrupisanje je nastavljeno tokom maja 1995. “i dalje”; ABiH se “pripremala za frontalni napad na sve srpske položaje.”²⁷⁷⁴ Pretresno vijeće ima u vidu da se komandno mjesto 14. divizije 1. korpusa ABiH-a nalazilo u Tarčinu, a zona odgovornosti te jedinice bila je područje planine Igman.²⁷⁷⁵

782. Prema izjavama više svjedoka, poslije tog perioda vojnih dejstava uslijedilo je “zatišje” u borbama koje je trajalo od posljednjih mjeseci 1994. godine do ljetnih mjeseci 1995.²⁷⁷⁶ Drugi dokazi pokazuju da je tokom tog perioda u Sarajevu i okolini bilo borbenih dejstava.²⁷⁷⁷

783. Prema izjavi generala Smitha, UNPROFOR je od marta 1995. godine posmatrao “generalno otvaranje” ofanzive ABiH-a koja je počela u junu 1995.²⁷⁷⁸ Radovan Karadžić je na sastanku održanom 5. aprila 1995. obavijestio generala Smitha da je VRS donijela odluku da pokrene protivnapad, usprkos tome što bi to vjerovatno dovelo do konfrontacije bosanskih Srba sa UN-om i NATO-om.²⁷⁷⁹ Pored toga, Radovan Karadžić je generalu Smithu rekao da će, ako Bosanci pokrenu

²⁷⁷¹ Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7065 – 7066; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8429, 8467 – 8468; svjedok T-15, 13. juli 2007., T. 8311; D156, Dnevni borbeni izvještaj Vahida Karavelića od 19. septembra 1994.; Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4237.

²⁷⁷² Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4807, P585, str. 5. *Vidi takođe* svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 6997; D187, Informacija o velikim borbenim rezultatima jedinica 1. korpusa, 1. novembar 1994.

²⁷⁷³ Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7311. *Vidi takođe* svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6934 – 6935; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7892; D275, Naređenje Fikreta Prevljaka od 6. avgusta 1995.; Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3287, 3289.

²⁷⁷⁴ Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7311 – 7312. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5759.

²⁷⁷⁵ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3273.

²⁷⁷⁶ Svjedok T-2, 20. juni 2007, T. 6934 – 6935; svjedok T-5, 25. juni 2007, T. 7214 – 7215; svjedok T-9, 16. juli 2007, T. 8355 – 8356; svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 6998; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7436 – 7437; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7304, 7311; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7891; Stjepan Djukić, 3. juli 2007., T. 7513, 7514; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8431 – 8432; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8144, 8164; Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8045 – 8046; Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8739; Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6175; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6037; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5280 – 5281; Andrey Demurenko, 5. juli 2007., T. 7671, 12. juli 2007., T. 8183 – 8184; P836, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 28. decembar 1994.; P873, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, s datumom od 26. januara 1995.; P874, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, s datumom od 14. februara 1995.

²⁷⁷⁷ Milan Mandić, 3. juli 2007., T. 7561; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8413 – 8414; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6933, 6934; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7891; Simo Tuševljak, 12. juli 2007., T. 8111 – 8112; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6251; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7307, 7311 – 7312; P866, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, s datumom od 18. novembra 1994., str. 6; P867, Dnevni izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, s datumom od 14. decembra 1994., str. 4; P877, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o stanju, 28. februar 1995., str. 8. *Vidi takođe* Louis Fortin, P27, str. 10; Ronald Eimers, P584, str. 4. *Vidi takođe* P765, Izvještaj o utrošku municije, 11. januar 1995. (zapečaćeno), u kojem je zabilježen utrošak municije od strane SRK-a tokom novembra i decembra 1994. godine, među kojom je bilo 136.080 bojnih i obilježavajućih metaka kalibra 7,62 mm za automatske puške, 900 metaka za snajperske puške i tri avionske bombe.

²⁷⁷⁸ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3379, 3392, P334, str. 7. *Vidi takođe* svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5351 (zatvorena sjednica); Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8144.

²⁷⁷⁹ Rupert Smith, P334, str. 10.

ofanzivu da bi otvorili kopneni koridor do Sarajeva, kao što su mu rekli njegovi obavještajni izvori, Srbi onda “uzeti Sarajevo.”²⁷⁸⁰

784. ABiH je u maju 1995. godine izvela niz napada na položaje SRK-a.²⁷⁸¹ Dana 8. juna 1995., general-major Karavelić je naredio 1. korpusu da izvrši kombinovani “jednovremeni napad”.²⁷⁸² Prema izjavi majora Veljovića, ta operacija, koja je počela 15. juna 1995. u 03:10 časova, nosila je šifrovani naziv “Operacija T-95” i u njoj je učestvovalo 61,5 % “ukupnog potencijala Armije Bosne i Hercegovine”, to jest, između 130.000 i 135.000 ljudi, protiv “jednog korpusa” koji je brojao 18.000 ljudi.²⁷⁸³ Iskaz majora Veljovića o ukupnom broju vojnika ABiH-a nije potkrijepljen drugim dokazima, premda njegov iskaz o broju vojnika u sastavu SRK-a jeste potkrepljen i drugim dokazima, kao što se navodi na drugim mjestima u ovoj Presudi.²⁷⁸⁴ Pretresno vijeće ima u vidu da je, prema izjavi Stevana Veljovića, napad obuhvatio, na primjer, područja od Visokog i Kalupa prema Vogošći, Žući, Semizovcu, zatim dolinu Nišićke rijeke iz pravca Debelog Brda, te Zlatište, Hrešu i kasarnu u Lukavici.²⁷⁸⁵

785. Pretresnom vijeću su predloženi detaljni dokazi u vezi s tom velikom ofanzivom ABiH-a, u kojoj su “bosanske trupe napale srpske položaje duž cele linije sukoba napadajući iz grada i u gradu, sa juga, zapada i severa”.²⁷⁸⁶ Cilj te ofanzive je bila “deblokada grada Sarajeva”.²⁷⁸⁷ Major Veljović je u svom svjedočenju izjavio da je u periodu od 15. juna 1995. do 21. juna 1995., bilo “intenzivnih” napada na sjevernom i južnom frontu.²⁷⁸⁸

²⁷⁸⁰ Rupert Smith, P334, str. 11. *Vidi takođe* Ronald Eimers, P585, str. 9.

²⁷⁸¹ Harry Konings, 13. mart 2007., T. 3651 – 3652; Momčilo Gojković, 13. juli 2007., T. 8259 – 8260D308, Borbeni izvještaj od 24. maja 1995.; Louis Fortin, P27, str. 10. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5773, 5775 – 5776; D188, Vanredni borbeni izvještaj Vahida Karavelića od 5. maja 1995.; D189, Borbeni izvještaj Vahida Karavelića od 5. maja 1995.

²⁷⁸² D190, Zapovijest Vahida Karavelića za napad, s datumom od 8. juna 1995., str. 4. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5785.

²⁷⁸³ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5784. *Vidi takođe* Martin Bell, 27. april 2007., T. 5287; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7315; D191, Dnevni borbeni izvještaj od 16. juna 1995.; D192, Borbeni izvještaj od 16. juna 1995.

²⁷⁸⁴ *Vidi* gore, Odjeljak II.B.1(b) ABiH i 1. korpus, i par. 69.

²⁷⁸⁵ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5787.

²⁷⁸⁶ Svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5350 – 5351, 5362 – 5363 (zatvorena sjednica); P16, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 24. juni 1995., str. 1- 2; D159, Izvještaj Fikreta Prevljaka o aktivnim borbenim dejstvima, s datumom od 4. jula 1995.; svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6409; D139, Izvještaj SRK-a o ofanzivi ABiH-a od 15. juna 1995., s datumom od 16. juna 1995., str. 1; D118, Izvještaj Fikreta Prevljaka od 4. jula 1995. Izvedeni su i dokazi u vezi s napadima koji su izvršeni 20. i 21. juna 1995.: svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6977; D217, Vanredni borbeni izvještaj Fikreta Prevljaka, 1. juli 1995., str. 1; D313, Borbeni izvještaj od 20. juna 1995.; P777, Dnevni izvještaj Komande 1. ilidžanske pješadijske brigade, 21. juni 1995., str. 1. *Vidi takođe* Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6636; Rupert Smith, P334, str. 15; P891, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 17. juni 1995.; P892, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 18. juni 1995.

²⁷⁸⁷ Pretresnom vijeću su iznesena različita mišljenja o svrsi ove ofanzive. D282, Izvještaj Vahida Karavelića od 15. juni 1995., na str. 1 stoji da je svrha ofanzive bila “deblokada grada Sarajeva”; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5372 – 5374 (zatvorena sjednica). D183, Izvještaj Štaba UNPROFOR-a o situaciji, 1. juli 1995., na str. 2 se navodi da se “čini da su ciljevi Bosanaca da se vežu srpske snage oko grada, dok oni udaraju po srpskim odbrambenim položajima na mjestima koje sami odaberu”; D107, Izvještaj Fikreta Prevljaka, 26. juni 1995. *Uporedi* svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6410.

²⁷⁸⁸ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5787, 5793 – 5794. *Vidi takođe* svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8355 – 8358; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2237; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6333 – 6334; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4025.

786. Svjedok T-53 je izjavio da su zbog napada ABiH-a, civili na teritoriji koju je držao SRK “svi bili zabrinuti za svoje živote” i živote članova svojih porodica.²⁷⁸⁹ On je u svom svjedočenju izjavio sljedeće:

“U odbranu srpskih položaja stali su svi, od 18 godina do starih koji su mogli držati oružje u rukama. I budite uvjereni da je samo zato odbranjen taj, to područje. Da je bio bilo ko sa strane, taj bi, takva su dejstva bila Armije BiH neverovatna. To su bila najjača dejstva od početka rata. I samo je onaj koji je branio svoje mogao da ostane tu i da to odbrani.”²⁷⁹⁰

787. Dokazi pokazuju da su tokom posljednje sedmice juna 1995. i prve sedmice jula 1995. ti napadi bili “žestoki” i da su vršeni na više mjesta duž linije sukoba, pored ostalih na Grbavici,²⁷⁹¹ Dobrinji I i IV, Hrasnom, cesti Lukavica-Trebević-Pale i na Špicastoj stijeni.²⁷⁹² Pored toga, UNPROFOR je izvijestio da je 28. juna 1995., “BiH, uz minobacačku i artiljerijsku podršku, pokrenula pješadijski napad na naselje Nedžarići u kojem su živjeli Srbi. Napad je odbijen.”²⁷⁹³ Drugi svjedok je u svom svjedočenju izjavio da su na Nedžarićima živjeli civili, kao i u drugim naseljima, ali da su se tu nalazili i rovovi i vojni objekti bosanskih Srba.²⁷⁹⁴ Ima i drugih svjedočenja svjedoka i dokumentarnih dokaza koji su se odnosili na borbena dejstva koja su trajala tokom jula²⁷⁹⁵ i avgusta 1995.²⁷⁹⁶

788. Više svjedoka odbrane je takođe svjedočilo o borbenim dejstvima na područjima BiH za koja se može smatrati da su izvan geografskog djelokruga Optužnice, među kojima su Semizovac-

²⁷⁸⁹ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6411. *Vidi takođe* Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8045 – 8046.

²⁷⁹⁰ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6411. *Vidi takođe* svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6934 – 6935.

²⁷⁹¹ Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6340 – 6341, 6342; D220, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez.

²⁷⁹² Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6257 – 6258; D273, Borbeni izvještaj Fikreta Prevljaka od 25. juna 1995.; Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7262 – 7263; D107, Izvještaj Fikreta Prevljaka, 26. juna 1995.; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6257 – 6258. *Vidi takođe* Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7315 – 7317, 7320 – 7321; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7385 – 7387; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 2; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6335, 6341, 6342; D217, Vanredni borbeni izvještaj Fikreta Prevljaka, 1. juli 1995., str. 1; D220, Fotografija s oznakama koje je unio Vaso Elez; D313, Borbeni izvještaj, 26. juni 1995.; P847, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, s datumom od 22. juna 1995.; Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7262 – 7263.

²⁷⁹³ D183, Izvještaj Štaba UNPROFOR-a o situaciji, 1. juli 1995., str. 2. *Vidi takođe* Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 476; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5354 – 5355 (zatvorena sjednica), P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995.; P767, Zahtjev za izdavanje municije, 22. juni 1995.

²⁷⁹⁴ Svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5377 (zatvorena sjednica). *Vidi takođe* svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7147–7148, 7158; T-52, 28. juni 2007., T. 7426, 7436, 7443.

²⁷⁹⁵ Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6563; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7145; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7438; svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7439. *Vidi takođe* Vahid Karavelić, 29. mart 2007., T. 4251; D61, Naređenje Fikreta Prevljaka, 6. juli 1995.; D219, Naređenje Envera Hadžihasanovića u ime Rasima Delića, s datumom od 11. jula 1995.; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6344, 6368 – 6370; D272, Izvještaj Fikreta Prevljaka od 21. jula 1995. *Vidi takođe* P764, Fotografiju s oznakama koje je unio Vaso Elez; Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7260 – 7261; P898, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 3. juli 1995.; P901, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 6. jula 1995.; P850, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 9. juli 1995.; P849, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 20. juli 1995.; P903, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 21. jula 1995.; P843, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 23. juli 1995.; P848, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 26. jula 1995.; P19, Izvještaj UNPROFOR-a o situaciji, 2. juli 1995., str. 1; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5354 – 5355 (zatvorena sjednica); *Uporedi* Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4051; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5784 – 5785; Ronald Eimers, P585, str. 9.

²⁷⁹⁶ Svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6412 – 6413; D62, Naređenje Fikreta Prevljaka, 23. avgust 1995.; P840, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 15. avgusta 1995., str. 2; P841, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 19. avgust 1995.; P842, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 21. avgust 1995.; P845, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 29. avgusta 1995.; P851, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 30. avgust 1995.; P768, Naređenje o izdavanju avionskih bombi jedinicama SRK-a, 24. avgust 1995.

Srednje, opština Vareš i Nišićka visoravan,²⁷⁹⁷ kao i područje Treskavice i Trnova.²⁷⁹⁸ Borislav Kovačević je objasnio da je tokom napada ABiH-a na položaje SRK-a na Nišićkoj visoravni u jutarnjim časovima 15. juna 1995. palo dosta granata, pri čemu su neke pale na linije fronta, dok su neke “išle iza leđa, padale po civilnim ciljevima.”²⁷⁹⁹ Milan Pejić, koji je za vrijeme rata radio kao ljekar, u svom je svjedočenju izjavio da je 1995. ABiH vršila “intenzivna ofanzivna dejstva”, posebno na području Blažuja.²⁸⁰⁰ Izjavio je da je to bila “poznata ofanziva [...] tada smo imali izuzetno veliki broj povređenih. Dakle, bilo je neselektivno granatiranje.”²⁸⁰¹

(e) Posljedice sukoba koje su pretrpjeli bosanski Srbi

789. Pretresno vijeće je saslušalo dokaze da su civili, bosanski Srbi, koji su živjeli u Sarajevu i okolini tokom sukoba bili izloženi nedaćama.²⁸⁰² Martin Bell je u svom svjedočenju izjavio da je na područjima koja je držao SRK bilo manje civila, jer su svi osim vojnosposobnih muškaraca mogli da izađu odatle, ali da je i na tim područjima ipak bilo gnjeva i zabrinutosti zbog snajperskog djelovanja i, u tom smislu, “niko nije imao monopol nad patnjama, što sigurno [...] važi i za Srbe.”²⁸⁰³ Svjedok T-60 je posvjedočio da je sukob bio vrlo težak za “sve građane”, ali da je stanovnicima iz redova bosanskih Srba koji su živjeli na teritoriji koju je držala ABiH “bilo mnogo teže.”²⁸⁰⁴ Pretresno vijeće je takođe saslušalo svjedočenja da su posljedice opsade bile posebno teške za civile koji su živjeli unutar linija sukoba.²⁸⁰⁵

790. Na teritoriji koju su držali bosanski Srbi, stanovništvo se suočavalo s teškoćama u snabdijevanju hranom, vodom i strujom.²⁸⁰⁶ Vaso Elez je u svom svjedočenju izjavio da su sankcije koje su Republici Srpskoj nametnule Srbija i Crna Gora pogoršale nestašicu hrane, pa su se bosanski Srbi, civili i vojnici koji su se nalazili izvan linija sukoba, oslanjali na humanitarnu

²⁷⁹⁷ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5799; Vlastimir Glavaš, 24. juli 2007., T. 8732; Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6173, 6175; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8430 – 8436; Stjepan Đukić, 3. juli 2007., T. 7526 – 7528; Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7890 – 7893; svjedok T-9, 16. juli 2007., T. 8350 – 8351, 8354 – 8356; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6507; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8373 – 8374; D282, Izvještaj Vahida Karavelića, 15. juni 1995.; D290, Izvještaj sa Komandnog mjesta u Kaknju, s datumom od 7. novembra 1994.; D474, Redovni borbeni izvještaj Izeta Berkovca, s datumom od 18. juna 1995.; P766, Zahtjev za izdavanje municije, 16. juni 1995.

²⁷⁹⁸ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5771 – 5773; Rade Ivanović, 4. juli 2007., T. 7642 – 7643; svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6400; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7852 – 7853; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6497 – 6498, 6507; Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7260; D188, Vanredni borbeni izvještaj Vahida Karavelića, 5. maj 1995.

²⁷⁹⁹ Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7893 – 7894.

²⁸⁰⁰ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7039.

²⁸⁰¹ Milan Pejić, 21. juni 2007., T. 7039.

²⁸⁰² Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6346 – 6347; *Uporedi* Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5929.

²⁸⁰³ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5253.

²⁸⁰⁴ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8799. *Vidi takođe* Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8772 – 8773; Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8184 – 8185.

²⁸⁰⁵ Martin Bell, 26. april 2007., T. 5264; David Harland, 15. januar 2007., T. 372. *Uporedi* Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3380.

²⁸⁰⁶ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8184 – 8185; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7883. *Vidi takođe* Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6635; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6031 – 6032; Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6700; D354, Fotografija.

pomoć.²⁸⁰⁷ Zoran Trapara je izjavio da je bosanskosrpsko stanovništvo bilo u “goroj” situaciji nego stanovništvo koje je živjelo unutar linija sukoba: “Njih je čitav svijet finansiro. Javna je tajna da su avioni dolazili dovlačili hranu u Sarajevo. 80 %, 90 % hrane što je dolazilo u Sarajevo dolazilo je u grad, a vamo u srpske dijelove nije ništa dolazilo.”²⁸⁰⁸ Međutim, svjedok T-61 je posvjedočio da je, koliko je njemu bilo poznato, snabdjevenost hranom bila “nešto bolja” na strani bosanskih Srba nego na strani bosanskih Muslimana, ali je izjavio da je humanitarna pomoć “veoma neravnomjerno raspoređivana u ovom momentu na štetu srpske strane”.²⁸⁰⁹

791. Ljudi su bili u strahu.²⁸¹⁰ Zoran Trapara se sjeća sljedećeg: “Moja kuća gdje sam stanovo, gdje sam spavo, je 200, 300 metara od prve linije. Danonoćno je bila izložena snajperima, danonoćno je bila u rafalnoj paljbi neprijateljskoj muslimanskoj i s vremena na vrijeme granatama.”²⁸¹¹ Luka Jović je izjavio da su njegova porodica i on rijetko izlazili napolje, a kad bi izlazili, činili su to kroz prozor susjednog stana.²⁸¹² Tokom dana je bilo opasno odlaziti sa Dobrinje IV jer je prijetila opasnost od da bi čovjek mogao biti pogođen, pa su samo noću izlazili da nabave hranu.²⁸¹³

792. U vezi s periodom u kojem je ABiH vodila ofanzivu, pukovnik Dragičević je izjavio da nije bilo moguće vršiti istragu pogibije civila na teritoriji koju je držao SRK, i da “[n]ismo mogli ni da [ih] sahranimo u miru”.²⁸¹⁴ Simo Tuševljak je potvrdio da je policija bosanskih Srba Tužilaštvu Međunarodnog suda dostavila 217 službenih izvještaja o istragama “ratnih zločina” počinjenih nad civilima, bosanskim Srbima.²⁸¹⁵ Prema izjavi Ivice Milosavljevića, u periodu od 1991. do 1995. godine, obavljene su obdukcije 4.000 osoba koje su poginule na “ratnim područjima” i on je obavio 1.000 spoljašnjih pregleda kako bi utvrdio uzrok smrti osoba koje su poginule na “ratnim područjima.”²⁸¹⁶ Pored toga, i dalje je nepoznata sudbina nekih bosanskih Srba.²⁸¹⁷

793. Svjedoci odbrane su izrazili mišljenje da sredstva javnog informisanja nikad nisu izvještavala o pogibiji bosanskih Srba. Slobodan Bjelica je u svom svjedočenju izjavio da "smo mi"

²⁸⁰⁷ Vaso Elez, 7. juni 2007, T. 6323, 6346. Pretresno vijeće ima u vidu da je, prema izjavi Davida Harlanda, SRJ 4. avgusta 1994. nametnula sankcije VRS-u, koje su ostale na snazi kad je optuženi postao komandant SRK: David Harland, 15. januar 2007., T. 391 – 392. *Vidi takođe* Zoran Samardžić, 13. juni 2007., T. 6629 – 6630; Goran Kovačević, 12. juni 2007., T. 6556; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7351 – 7352.

²⁸⁰⁸ Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7351 – 7352.

²⁸⁰⁹ Svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7883.

²⁸¹⁰ Ljuban Mrković, 12. juli 2007., T. 8184 – 8185; svjedok T-61, 9. juli 2007., T. 7883; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7133 – 7134; Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8045; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6014 – 6015; Dražen Maunaga, 12. juni 2007., T. 6506 – 6507; Miroslav Pejić, 16. juli 2007., T. 8390.

²⁸¹¹ Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7350.

²⁸¹² Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6700.

²⁸¹³ Luka Jović, 14. juni 2007., T. 6705 – 6706. *Vidi* D235, Mapu s oznakama koje je unio Luka Jović.

²⁸¹⁴ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4040 – 4041.

²⁸¹⁵ Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8063, 8081 – 8083.

²⁸¹⁶ Ivica Milosavljević, 24. avgust 2007., T. 9237

²⁸¹⁷ David Harland, P1, MT. 27012 – 27013.

svakodnevno dobijali izvještaje o civilnim žrtvama na teritoriji bosanskih Srba, ali da, usprkos tome što su pokušavali da međunarodnoj štampi distribuiraju informacije o patnjama bosanskih Srba, ništa od toga nije bilo objavljeno.²⁸¹⁸ Svjedok T-5, koji je tokom sukoba stanovao na Grbavici, izjavio je da su “non-stop slušali muslimanske medije”, koji su pominjali ubijanje “toliko i toliko srpskih vojnika”, ali nikad nisu pomenuli pogibiju civila, dok su situaciju na strani bosanskih Muslimana opisivali na sasvim suprotan način: “To je nas strašno bolilo.”²⁸¹⁹

Opšti zaključci o snajperskom djelovanju i granatiranju

794. Postoji obilje dokaza iz konkretnih incidenata, kao i dokaza od drugih svjedoka i raznih dokumentarnih dokaza o opštim lokacijama sa kojih je vršeno snajpersko djelovanje i o ciljevima po kojima je otvarana snajperska vatra, koji pokazuju da je snajperska vatra po civilima unutar linija sukoba prvenstveno otvarana sa teritorije koju je držao SRK.²⁸²⁰ Civilima su snajperskim djelovanjem nanošene teške povrede ili smrt. Pretresno vijeće nalazi da je jedini razuman zaključak koji se može izvući iz ovih dokaza taj da su hite, koji su doletjeli sa teritorije koju je držao SRK, ispalili pripadnici SRK.

795. U vezi s navodom odbrane da je ABiH granatirala bosanske Muslimane koji su živjeli unutar linija sukoba, Pretresno vijeće ima u vidu da nije čulo nijedan dokaz u prilog tom navodu. Naprotiv, Pretresno vijeće je saslušalo iskaze više svjedoka, među kojima su bili i službenici UN-a, da ABiH nije granatirala svoje stanovništvo. Pretresno vijeće ima dalje u vidu da navodi da je ABiH inscenirala incidente u svrhu propagande ili da bi izazvala samilost, nisu potkrijepljeni dokazima da su se takvi slučajevi zaista dešavali. Pretresno vijeće nalazi da je najviše što se može zaključiti na osnovu izvedenih dokaza to da je bilo glasina, prvenstveno od strane SRK-a, da je ABiH granatirala civile koji su živjeli unutar linija sukoba i inscenirala incidente kako bi pridobila simpatije vanjskog svijeta.

796. Pretresno vijeće je saslušalo obilje dokaza da je granatiranje kojim su ciljani civili unutar linija sukoba prvenstveno vršeno sa teritorije koju je držao SRK i da su tim granatiranjem civilima nanošene teške povrede ili smrt. Ti dokazi obuhvataju izjave svjedoka iz redova vojnih dužnosnika, pripadnika UN-a, lokalnih stanovnika i žrtava. Pretresno vijeće nalazi da je jedini razuman zaključak do kojeg se može doći na osnovu ovih dokaza taj da su granate, koje su doletjele sa teritorije koju je držao SRK, ispaljene od strane pripadnika SRK-a.

²⁸¹⁸ Slobodan Bjelica, 24. juli 2007., T. 8761 – 8764.

²⁸¹⁹ Svjedok T-5, 25. juni 2007., T. 7215.

²⁸²⁰ *Vidi* gore, Odjeljak II.B.3 Zone odgovornosti i linije sukoba - SRK i 1. korpus ABiH-a; Odjeljak II.E.1 - II.E.4, II.E.8.

797. Odbrana je iznijela argument da je oružani sukob između ABiH-a i VRS-a postojao prije perioda na koji se odnosi Optužnica i da je taj sukob vođen uz visok nivo intenziteta. Odbrana konkretno tvrdi da je terorisanje koje je vršeno, a za koje se tereti optuženi, bilo rezultat tog oružanog sukoba. Pretresno vijeće odbacuje argument da je terorisanje za koje je okrivljen optuženi bilo posljedica intenziteta oružanog sukoba. U prilog toj tvrdnji nisu izvedeni nikakvi dokazi.

798. U vezi s tvrdnjom da je ABiH pokretala ofanzive koje su dovele do pogibije bosanskih Srba, Pretresno vijeće nalazi da dokazi o takvim krivičnim djelima i pogibijama jesu izvedeni, ali da nije iznesen nikakav navod kojim bi se ta dejstva ABiH-a dovela u vezu sa krivičnom odgovornošću optuženog. Bez uvijanja rečeno, u okolnostima ovog predmeta, Pretresno vijeće ne vidi kako bi to moglo da skine odgovornost sa optuženog.

799. Pretresno vijeće koristi ovu priliku da izrazi svoje saučešće za sve žrtve ovog sukoba, i bosanske Muslimane i bosanske Srbe.

F. Dokazi koji se odnose na ulogu koju je igrao optuženi

(a) Rukovođenje od strane optuženog

800. David Harland je posvjedočio da je optuženi snažna i impozantna ličnost sa “dosta dominantnijim držanjem” od svog prethodnika, generala Galića.²⁸²¹ Činilo se da je bio “sposoban kao komandant”, ali je istovremeno izgledalo da mu “u određenoj mjeri smeta to što radi.”²⁸²² Pukovnik Dragičević i major Veljović su posvjedočili da je optuženi “čovjek visokog morala”, “altruista”, “izuzetan profesionalac”, “visoko moralna ličnost” i da je njegov karakter “na nivou”.²⁸²³

801. Štab SRK-a u Lukavici je dobro funkcionisao.²⁸²⁴ Prema svjedočenju pukovnika Dragičevića, optuženi je donosio odluke na osnovu prijedloga svojih starješina, kao što su bili njegovi pomoćnici komandanta ili načelnik štaba.²⁸²⁵ Optuženi je redovno, jednom ili dvaput mjesečno, održavao sastanke sa svojim potčinjenim starješinama i vodio referisanje poslije obilaska linija sukoba.²⁸²⁶

²⁸²¹ David Harland, 15. januar 2007., T. 353.

²⁸²² David Fraser, 7. februar 2007., T. 1782.

²⁸²³ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3989 – 3990; Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5925.

²⁸²⁴ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3360; John Jordan, P267, str. 9. *Vidi takođe* gore, Odjeljak II.B.1(a), VRS i SRK.

²⁸²⁵ Luka Dragičević, 27. mart 2007., T. 4067. *Vidi takođe* Luka Dragičević, 27. mart 2007., T. 4062 – 4063; Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5911. *Vidi*, na primjer, P679, Sastanak sa komandantima brigada i samostalnih jedinica, Naređenje, 2. januar 1995.

²⁸²⁶ Luka Dragičević, 27. mart 2007., T. 4062 – 4063; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5832, 5840. *Vidi takođe* P735, Sastanak komandanta korpusa sa komandantima jedinica, Naređenje, 14. septembar 1995.

802. Major Eimers, major Veljović i pukovnik Dragičević su posvjedočili da je optuženi održavao “čvrst lanac komandovanja” i da je komandna struktura pod optuženim bila “prilično kruta”.²⁸²⁷ Ima dokaza da je optuženi, dok je bio zamjenik komandanta i načelnik štaba SRK-a, pokušao da poboljša nivo rukovođenja i komandovanja unutar SRK-a.²⁸²⁸ Kada je postavljen za komandanta SRK-a, optuženi je takođe izdavao naređenja u svrhu poboljšavanja rukovođenja i komandovanja unutar korpusa.²⁸²⁹ Na primjer, optuženi je 16. septembra 1994. izdao naređenje da se Komandi SRK-a svakog dana do 16:00 časova dostavljaju redovni borbeni izvještaji koji pokrivaju stanje do 15:00 časova dotičnog dana.²⁸³⁰

803. Takođe ima dokaza da je optuženi, u svojstvu komandanta SRK-a, vršio kontrolu utroška municije.²⁸³¹ Na primjer, dana 23. aprila 1995., naredio je svim komandantima jedinica da dostavljaju podatke o dnevnom utrošku svih vrsta municije. Takođe je naredio da se vrši praćenje i evidencija količina izdate i utrošene municije.²⁸³² U nekoliko navrata je upozorio potčinjene starješine da ne dozvole nepotrebno trošenje municije.²⁸³³

804. Optuženi je redovno obilazio linije sukoba i posjećivao razne jedinice SRK-a na njihovim položajima.²⁸³⁴ Pukovnik Dragičević je posvjedočio da je optuženi 90 % vremena provodio na terenu sa potčinjenim jedinicama.²⁸³⁵ Optuženi je takođe obilazio bosanskosrpsko civilno stanovništvo.²⁸³⁶

805. Major Veljović je posvjedočio da su vojnici i starješine visoko cijenili optuženog jer je “[bio] tamo gdje je teško, a ne samo kancelarija i neki drugi prostori tamo gdje su civili i neki

²⁸²⁷ Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4789 – 4790; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5764; svjedok W-156, P625, str. 9, 32 (zapečaćeno). *Vidi takođe* Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3999 – 4000.

²⁸²⁸ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1824; P208, Naređenje zamjenika komandanta SRK-a-a od 29. jula 1994.

²⁸²⁹ P671, Komanda SRK-a, Dostavljanje izvještaja, Pojašnjenje naređenja komandanta SRK-a, 16. septembar 1994.; P676, Komanda SRK-a Sprovedenje unutrašnje kontrole, Upozorenje komandanta SRK-a, 22. novembar 1994.; P678, Naređenje komandanta SRK-a od 26. novembra 1994.; P686, Javljanje komandanta i dnevno izveštavanje, Naređenje komandanta SRK-a, 22. januar 1995.; P730, Naređenje komandanta SRK-a, od 30. jula 1995.

²⁸³⁰ P671, Komanda SRK-a, Dostavljanje izvještaja, Pojašnjenje naređenja komandanta SRK-a, 16. septembar 1994. *Vidi takođe* P686, Javljanje komandanta i dnevno izveštavanje, Naređenje komandanta SRK-a, 22. januar 1995.

²⁸³¹ P702, Naređenje komandanta SRK-a u vezi s municijom, s datumom od 23. aprila 1995.; P710, Naređenje komandanta SRK-a u vezi s nepotrebim trošenjem municije, s datumom od 22. maja 1995.; P723, Upozorenje komandanta SRK-a u vezi s municijom, s datumom od 19. jula 1995.; P728, Naređenje komandanta SRK-a u vezi s municijom, s datumom od 26. jula 1995.

²⁸³² P702, Naređenje komandanta SRK-a u vezi s municijom, 23. april 1995.

²⁸³³ P710, Naređenje komandanta SRK-a, 22. maj 1995.; P723, Upozorenje komandanta SRK-a u vezi s municijom, 19. juli 1995.; P728, Naređenje komandanta SRK-a u vezi s municijom, 26. juli 1995.

²⁸³⁴ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5770, 20. maj 2007., T. 5837; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7348 – 7349; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7067; Vaso Elez, 7. juni 2007., T. 6326, 6360 – 6361; Stjepan Djukić, 3. juli 2007., T. 7513 – 7514; Milorad Košorac, 26. juli 2007., T. 8871 – 8872, 8873; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6058 – 6059; Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6266 – 6267; Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6582 – 6583; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3999 – 4000; Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6172 – 6173, 6177.

²⁸³⁵ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3989. *Vidi takođe* Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6267.

²⁸³⁶ Svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 6998; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7067; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6032 – 6033.

provod”.²⁸³⁷ Drugi svjedoci odbrane su potvrdili da su vojnici visoko cijenili optuženog zato što ih je obilazio na linijama sukoba i zato što je vodio računa o njihovim potrebama.²⁸³⁸

806. Major Veljović je izjavio da je optuženi bio “jedini komadant i u korpusu koji je obiše svaki rov, što je to treba da uradi operativac i da mu donese operativni... On je taj bio koji je stalno bio na terenu.”²⁸³⁹ Optuženi je i sam naglasio taj aspekt svog rada u pismu koje je 19. maja 1996. uputio generalu Mladiću i u kojem je izložio pregled svog rada u svojstvu komandanta SRK-a. U tom pismu, optuženi je iznio sljedeće tvrdnje:

“Od tada pa do dana današnjeg nisam se odvajao od trupa, nikada nisam radio u nekim komandama, ali sam stalno bio komandir ili komandant, a samo delom načelnik štaba. Ne verujem da bih se mogao održati u tim ulogama da nije bilo uspeha u radu, odnosno da nisam ulagao veliki trud.”²⁸⁴⁰

Nastavio je ovako:

“Dalje moje angažovanje u SRK bilo je maksimalno, znam da mi ništa nije bio teško i uspešno su oslobađani ključni objekti koji su u junskoj ofanzivi 1995. god. bili od strateškog značaja za odbranu zone odgovornosti SRK. Bez panike je zaustavljena i slomljena neprijateljska ofanziva širokih razmera u dvomesečnom trajanju 1995 godine.

Sa potpunom sigurnošću sam vladao situacijom.”²⁸⁴¹

807. Kada je optuženi postao komandant, vojna situacija se stabilizovala i SRK je pojačao svoje položaje.²⁸⁴² Major Veljović je posvjedočio da je optuženi zastupao stav da korpus treba da zauzme odbrambene položaje zato što SRK “svakog časa” očekuje napade ABiH-a i zato što je korpus “imo strašno velike gubitke u proteklom dijelu rata”.²⁸⁴³

(b) Učešće optuženog u granatiranju i snajperskom djelovanju i njegova saznanja o tome

808. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koji se odnose na učešće optuženog u zločinima koje su počinile snage SRK-a u Sarajevu, ili konkretnije, na snajpersko djelovanje i granatiranje civila. Tužilaštvo u svom Završnom podnesku iznosi argument da dokazi u ovom predmetu pokazuju da je optuženi imao efektivnu kontrolu nad SRK-om u cjelini.²⁸⁴⁴

²⁸³⁷ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5837.

²⁸³⁸ Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7067, 7122; Siniša Kršman, 6. juni 2007., T. 6266 – 6267; Radimir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7259 – 7260; Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6215; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6032 – 6033, 6058, 6005 – 6006; Milorad Košorac, 26. juli 2007., T. 8874 – 8875.

²⁸³⁹ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5926 – 5927; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5840; Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7122.

²⁸⁴⁰ P738, Pismo komandanta SRK-a generalu Ratku Mladiću, s datumom od 19. maja 1996., str. 2.

²⁸⁴¹ *Ibid.*, str. 3.

²⁸⁴² Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7891; Stjepan Đukić, 3. juli 2007., T. 7534 – 7535.

²⁸⁴³ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5770 – 5771.

²⁸⁴⁴ Završni podnesak tužilaštva, str. 128 – 135, 138 – 140.

(i) Efektivna kontrola

809. Svjedoci tužilaštva i odbrane su posvjedočili da je optuženi vršio “efektivno komandovanje” nad SRK-a i nad operacijama oko grada Sarajeva i da je komandni lanac dobro funkcionisao.²⁸⁴⁵ Po mišljenju majora Eimersa, bosanski Srbi su imali odlično rukovođenje i komandovanje putem telefonske i radio veze.²⁸⁴⁶ Naređenja potčinjenim ešalonima su često prenošena usmeno, opet putem telefonske ili radio veze.²⁸⁴⁷ Operativni centri brigada su primali dnevne izvještaje i pripremali su svoje izvještaje koje su potom slali Komandi korpusa.²⁸⁴⁸ Operativni centar korpusa je takođe mogao preko brigadnih starješina za operativne poslove da stekne uvid u to da li su određena naređenja izvršena.²⁸⁴⁹

810. Ima dokaza o odnosu između Glavnog štaba VRS-a i Komande SRK-a. Pukovnik Dragičević je u svom svjedočenju izjavio da su odgovornosti i dužnosti komandanta korpusa bile jasno definisane.²⁸⁵⁰ Major Veljović je posvjedočio da je optuženi mogao da naredi ofanzivna dejstva kad se radilo o manjim objektima, ali da je za dejstva šireg obima morao da traži odobrenje pretpostavljene komande.²⁸⁵¹ Pukovnik Dragičević je posvjedočio da se optuženi uvijek pridržavao odluka Glavnog štaba VRS-a.²⁸⁵² Brigadni general Fraser je potvrdio da je između generala Mladića i optuženog postojao odnos nadređeni-podređeni.²⁸⁵³ Jedan drugi svjedok je izjavio da je, po njegovom mišljenju, sve incidente u Sarajevu “organizovao, vodio i kreirao” general Mladić, a da je oficir za vezu, pukovnik Indić, “bio Mladićev izvor informacija” i da je imao veću moć nego optuženi.²⁸⁵⁴ Za optuženog je rekao da je bio “samo figura”.²⁸⁵⁵ Ovaj svjedok je u sudnici, za vrijeme glavnog ispitivanja, objasnio da je, zapravo, htio da kaže da je, u sveukupnoj vojnoj strukturi i organizaciji, general Mladić donosio odluke o strateškom konceptu i planiranju operacija, dok je optuženi bio taj koji ih je provodio u djelo i vršio operativno i taktičko rukovođenje i komandovanje.²⁸⁵⁶ Generala Mladića je “posebno zanimalo Sarajevo”, pa je optuženi, shodno tome,

²⁸⁴⁵ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1784, 8. februar 2007., T. 1810 – 1811; Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4790; Cornelis Hendrik Nicolai, 25. januar 2007., T. 1046; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7389; Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6059 – 6060; P1, MT. 26951, 25691; svjedok W-156, P625, str. 9 (zapečaćeno).

²⁸⁴⁶ Ronald Eimers, 20. april 2007., T. 4788 – 4790, P585, str. 8.

²⁸⁴⁷ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6059 – 6060; svjedok T-2, 20. juni 2007., T. 6931; svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7153; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5837.

²⁸⁴⁸ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5824 – 5825.

²⁸⁴⁹ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5832.

²⁸⁵⁰ Luka Dragičević, 27. mart 2007., T. 4065.

²⁸⁵¹ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5953 – 5955.

²⁸⁵² Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3991.

²⁸⁵³ David Fraser, 8. februar 2007., T. 1818 – 1819.

²⁸⁵⁴ Svjedok W-46, P387, str. 11 (zapečaćeno).

²⁸⁵⁵ Svjedok W-46, P387, str. 11 (zapečaćeno).

²⁸⁵⁶ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3806 – 3808, 16. mart 2007., T. 3851 – 3852 (zatvorena sjednica).

imao ograničenu slobodu djelovanja na strateškom nivou, ali je “i dalje u potpunosti raspolagao sredstvima potrebnim za provođenje određenog broja dejstava na lokalnom nivou”.²⁸⁵⁷

811. Ismet Hadžić, komandant jedne brigade ABiH-a, imao je utisak da je optuženi uživao veću slobodu od svog prethodnika, generala Galića.²⁸⁵⁸ Pred kraj rata, Ismet Hadžić je imao osjećaj da je optuženi mogao da donosi odluke bez odobrenja Glavnog štaba VRS-a.²⁸⁵⁹ Po njegovom mišljenju, SRK je pod komandom optuženog primjenjivao “sistematičniji pristup”, a njegova dejstva su bila “suptilnija”, “preciznija” i “opasnija” nego u vrijeme kad je njime komandovao general Galić.²⁸⁶⁰

a. Efektivna kontrola nad snajperskim djelovanjem

812. General Smith je posvjedočio da se kontrola svakodnevnih snajperskih dejstava normalno vrši negdje “oko nivoa bataljona”.²⁸⁶¹ Međutim, on je napomenuo da se kontrola snajperskog djelovanja može važiti i na višem nivou.²⁸⁶² Brigadni general Fraser je u svom svjedočenju izjavio da se o angažovanju snajpera u načelu odlučuje na “višem nivou unutar vojske” zbog toga što snajperisti posjeduju “skup visoko specijalizovanih vještina”, pa je bitno da se oni angažuju za vrlo precizne ciljeve.²⁸⁶³

813. Svjedoci su svjedočili o tome ko je komandovao i rukovodio snajperskim dejstvima koje je SRK vršio u Sarajevu. Major Veljović je u svom svjedočenju rekao da bi optuženi izdao opšta naređenja o tome kako treba dejstvovati po cilju, a onda bi potčinjeni komandant organizovao vatreni položaj.²⁸⁶⁴ Organizaciju načina vatrene dejstva na položajima vršili su komandiri odjeljenja ili vodova i komandanti bataljona i pukova.²⁸⁶⁵

814. Još nekoliko svjedoka je posvjedočilo da snajperisti SRK-a nisu djelovali nasumično, nego da je njihova dejstva koordinisala Komanda SRK-a.²⁸⁶⁶ Dokumentarni dokazi dodatno pokazuju da

²⁸⁵⁷ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3808 (zatvorena sjednica).

²⁸⁵⁸ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3236.

²⁸⁵⁹ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3236.

²⁸⁶⁰ Ismet Hadžić je pomenuo gađanje objekata infrastrukture, kao što su lokalne kotlovnice i raskrsnice, koje je vršeno u cilju “postizanja maksimalnih efekata”, Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3236; on je pomenuo granatiranje škole “Simon Bolivar” i zgrade televizije i incidente u kojima je snajperista jednim hicem ubio dvoje ili troje ljudi, Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3260. U vezi s tim incidentima, *vidi* gore, Odjeljak II.E.6(b)(x) Granatiranje punkta za snabdijevanje vodom na Dobrinji 18. juna 1995.; Odjeljak II.E.6(b)(xi) Granatiranje zgrade televizije; Odjeljak II.E.4(b)(i)if, Otvaranje snajperske vatre na Dženanu Sokolović i Nermina Divovića 18. novembra 1994. On je, takođe pomenuo da je došlo do promjene metode granatiranja, pa su ciljevi bili savršeni sa zemljom.

²⁸⁶¹ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3318 – 3320; *vidi takođe* P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 3.

²⁸⁶² Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3320 – 3321.

²⁸⁶³ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1784 – 1785. *Vidi takođe* P514, Izvještaj vještaka Patricka van der Weijdena, str. 3; P387, str. 15 (zapečaćeno).

²⁸⁶⁴ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5955 – 5956.

²⁸⁶⁵ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5955 – 5956.

²⁸⁶⁶ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1784 - 1785, “Kao komandant bataljona, ja bih imao kontrolu nad snajperima; kao komandant brigade, imao bih kontrolu nad načinom angažovanja snajpera zbog toga što ih ima malo; ali još je važniji učinak koji se očekuje od primjene tog skupa vještina.” *Vidi takođe* P514, Izvještaj vještaka Van der Weijdena, str. 3; David Harland, 16. januar 2007., T. 459;

je optuženi izdao nekoliko naredjenja u vezi sa snajperima, obukom snajperista i municijom za snajperske puške.²⁸⁶⁷

815. Optuženi je bio učesnik sporazuma potpisanog s UNOPROFOR-om o prestanku snajperskog djelovanja. Na primjer, dana 14. avgusta, što je bio njegov prvi dan u svojstvu komandanta korpusa, potpisao je Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja.²⁸⁶⁸ Svjedoci su posvjedočili da je, poslije potpisivanja Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja, odmah naglo opao broj žrtava snajperskog djelovanja, premda je to nije trajalo duže od dva ili tri mjeseca.²⁸⁶⁹

816. I jedan pomoćnik komandanta korpusa, dakle optuženog, potvrdio je da je optuženi imao kontrolu nad snajperskim djelovanjem u Sarajevu. Pukovnik Lugonja je u jednom memorandumu od 15. avgusta 1994., koji se odnosio na provođenje sporazuma o prekidu snajperskog djelovanja, napisao da “se snajperska dejstva mogu obustaviti samo naredjenjem i unutrašnjom organizacijom i u skladu sa tim preduzimanjem odgovarajućih mera.” Dalje je, u vezi sa svojim prijedlozima za provođenje sporazuma, napomenuo da “će konačnu odluku doneti k-dant gen. Milošević”.²⁸⁷⁰

b. Efektivna kontrola nad granatiranjem

817. Svjedoci su takođe svjedočili o tome ko je komandovao i rukovodio granatiranjem koje je vršio SRK. General Smith je izjavio da je normalnom vojnom procedurom propisano da se kontrola nad artiljerijskom vatrom vrši “sa najvišeg položaja sa kojeg je to praktično izvodljivo” zbog toga što ta vatra može da utiče na događanja na cijelom jednom području. Po njegovom mišljenju, unutar SRK-a, kontrola artiljerijske vatre je “vjеровatno” vršena na nivou korpusa.²⁸⁷¹ Intendantski zastavnik Higgs je u svom svjedočenju izjavio da se kontrola teških i srednjih minobacača vrši na

svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3812 – 3813 (zatvorena sjednica), 16. mart 2007., T. 3853 (zatvorena sjednica); P387, str. 11 (zapečaćeno); svjedok W-156, P625, str. 17, 18, 24 (zapečaćeno).

²⁸⁶⁷ Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8405 – 8406, 8442 – 8443, 8445 – 8447; svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6459 – 6461, 6464 – 6466; P683, Naredenje komandanta SRK-a za izdvajanje i upućivanje instruktora snajperista na obuku, s datumom od 19. januar 1995. *Vidi takođe* Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9034 – 9035; Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5769; P664, Zahtjev za pregled naoružanja od 6. jula 1994.; P680, Pripremno naredenje za obuku u 1995. godini, 5. januar 1995.; P681, Izvještaj Komandi SRK-a po naredenju za obuku sa predlozima, s datumom od 13. januara 1995.; P682, Izvještaj Komandi SRK-a o realizaciji obuke u 1994. godini i preporuka za snajperski kurs, s datumom od 15. januara 1995.; P684, Naredenje za izdvajanje i upućivanje instruktora snajperista na obuku, 19. januar 1995.; P685, Izvještaj Komandi SRK-a o obuci starješina za snajperske vodove, 21. januar 1995.; P688, Naredenje komandanta SRK-a za obuku jedinica SRK-a u 1995. godini, 29. januar 1995., str. 6; P690, Analiza obuke koju je pripremio major Stevan Veljović, 6. februar 1995.; P729, Zahtjev komandanta SRK-a za popunu municije, s datumom od 27. jula 1995.; P766, zahtjev za izdavanje municije, 16. juni 1995.

²⁸⁶⁸ *Vidi* gore, Odjeljak II.A.4(c) Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja - 14. avgust 1994.

²⁸⁶⁹ David Harland, 15. januar 2007., T. 337, 16. januar 2007., 459; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3812 – 3813 (zatvorena sjednica), 16. mart 2007., T. 3850, 3851 (zatvorena sjednica). *Vidi takođe* svjedok W-46, P387, str. 14 (zapečaćeno); David Fraser, 7. februar 2007., T. 1784, 8. februar 2007., T. 1820 – 1821; P666, Memorandum Komandi SRK, 15. avgust 1994., str. 2

²⁸⁷⁰ P666, Memorandum Komandi SRK-a, 15. avgust 1994., str. 2.

²⁸⁷¹ Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3318 – 3320.

komandnom nivou kako bi se spriječilo da “lokalni komandanti nižeg ranga samovoljno otvaraju vatru i na taj način troše tako dragocjena sredstva.”²⁸⁷²

818. I drugi svjedoci su posvjedočili da je optuženi kontrolisao granatiranje koje je vršio SRK.²⁸⁷³ Major Eimers je izjavio da su povremeno sa kontrolnih punktova u kasarnu u Lukavici upućivani zahtjevi za privremeni prekid vatre i tada bi Komanda SRK-a za nekoliko sekundi obustavila dejstva “svojih topova”.²⁸⁷⁴ Major Veljović je posvjedočio da bi Glavni štab izdao naređenja u vezi s prekidima vatre, a zatim bi potčinjeni komandanti izvršili ta naređenja.²⁸⁷⁵ Svjedoci odbrane su potvrdili da su izdavana naređenja da se ne otvara vatra za vrijeme primirja. Zoran Trapara je posvjedočio da je njegovoj jedinici izričito naređeno da ne otvara vatru ni iz kojeg oružja za vrijeme primirja.²⁸⁷⁶ Milan Mandić je u svom svjedočenju izjavio da su, nakon što je optuženi u avgustu 1994. godine postao komandant, pa do sredine oktobra 1994., vojnici imali naređenja da ne otvaraju vatru ni iz pješadijskog ni iz artiljerijskog naoružanja.²⁸⁷⁷

819. Dokazi dalje pokazuju da je optuženi izdavao naređenja koja su se odnosila na položaje artiljerijskih oruđa i artiljerijsku municiju.²⁸⁷⁸ Na suđenju su izvedeni dokazi da je SRK ponekad koristio teško naoružanje sa punktova za prikupljanje naoružanja.²⁸⁷⁹ Jedan svjedok je bio mišljenja da je naređenja za korištenje teškog naoružanja koje je bilo izuzeto shodno Sporazumu o zoni potpunog isključenja izdavao komandant SRK-a.²⁸⁸⁰

820. Postoje i dokazi koji ukazuju na to da je optuženi planirao da zadrži teško naoružanje koje je bilo obuhvaćeno Sporazumom o zoni potpunog isključenja. U vrijeme kad je još bio zamjenik komandanta SRK-a, optuženi je generalu Galiću podnio prijedlog da se artiljerijska oruđa izdvoje i kamufliraju. To je podrazumijevalo sljedeće:

“obzirom da bi demonstrativno izdvajanje neispravnih i sredstava za koje uglavnom nemamo dovoljno municije bilo izvršeno. [...] Oruđa koja ostaju prethodno su pomjerena sa VP i maskirana, a na njihova mjesta stavljena oruđa iz HK. Sa ovakvim VP upoznati su posmatrači UN. [...] cijenimo da ispunjavanjem zahtjeva na predloženi način ne umanjujemo borbenu gotovost SRK, a ujedno ne stvaramo atmosferu kod UN-a da nismo kooperativni.”²⁸⁸¹

²⁸⁷² Richard Higgs, 23. april 2007., T. 5005 – 5006.

²⁸⁷³ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 704; svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3816 – 3817, 3830 – 3831 (zatvorena sjednica), 16. mart 2007., T. 3853 (zatvorena sjednica); Borislav Kovačević, 9. juli 2007., T. 7906.

²⁸⁷⁴ Ronald Eimers, P585, str. 8.

²⁸⁷⁵ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5764.

²⁸⁷⁶ Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7349.

²⁸⁷⁷ Milan Mandić, 3. juli 2007., T. 7560. *Vidi takođe* D214, Naređenje o prekidu vatre, 25. decembar 1994.

²⁸⁷⁸ P667, Naređenje komandanta SRK-a za maskiranje teškog naoružanja, s datumom od 21. avgusta 1994. *Vidi takođe* svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6460 – 6461, 6464 – 6465; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7414; P687, Zahtjev za dodjelu municije od 23. januara 1995.; P697, Naređenje komandanta SRK-a za obilazak jedinica, s datumom od 9. aprila 1995.; P710, Naređenje komandanta SRK-a od 22. maja 1995.; P729, Zahtjev komandanta SRK-a za popunu municije, s datumom od 27. jula 1995.

²⁸⁷⁹ *Vidi* gore, Odjeljak IIA.4(b), Zona potpunog isključenja (ZPI) - 9. februar 1994.

²⁸⁸⁰ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3829 – 3830 (zatvorena sjednica).

²⁸⁸¹ P802, Prijedlog komandanta SRK-a, 10. februar 1994.

821. Optuženi je učestvovao u pregovorima s UNPROFOR-om o povlačenju teškog naoružanja.²⁸⁸² Kao što je već navedeno u paragrafu 52 ove Presude, plan da se teško naoružanje kamuflira proveden je u djelo kada je optuženi postao komandant SRK-a.

c. Efektivna kontrola nad korištenjem modifikovanih avionskih bombi

822. Dokazi pokazuju da je SRK koristio modifikovane avionske bombe i lansere avionskih bombi, te da je optuženi bio direktno umiješan u angažovanje ovog naoružanja.²⁸⁸³ Na primjer, optuženi je 15. jula 1995. tražio od Glavnog štaba VRS-a da odobri izdavanje 100 komada avionskih bombi FAB-100 i 100 komada avionskih bombi FAB-250.²⁸⁸⁴ Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi da je optuženi već u avgustu 1994. godine naredio da se koriste lanseri modifikovanih avionskih bombi. Dana 10. avgusta 1994., tek nekoliko dana nakon što je postao komandant SRK-a, optuženi je izdao naređenje u kojem je stajalo sljedeće: “2 lansera AB /avionskih bombi/ pripremiti za dejstvo po objektu Moševićko brdo i 2 lansera za dejstvo po Gradini, Konjskom brdu i Velikoj bukvi.”²⁸⁸⁵

823. Major Veljović je smatrao da je optuženi u vezi s korištenjem avionskih bombi morao da traži odobrenje od Glavnog štaba, “jer ova municija i neke dorade koje su se negdje vršile to je rukovodilo Ministarstvo odbrane.”²⁸⁸⁶ Dalje, u junu 1994. godine, Glavni štab VRS-a je izdao jedno naređenje SRK-u. U njemu je general-major Milovanović naglasio da odluke o korištenju avionskih bombi donosi Glavni štab VRS-a: one se koriste ako to odobri Glavni štab VRS-a, “eventualno korpus”, a “ne brigada po svom planu.”²⁸⁸⁷ Ovo naređenje je izdato prije nego što je optuženi postao komandant SRK-a.²⁸⁸⁸

824. U naređenju koje je 26. aprila 1995. izdao optuženom, general Mladić je naveo da raspolaže “saznanjima da 26.04.1995. godine u večernjim časovima ili tokom noći, planirate upotrebu dve avio bombe po neprijateljskim ciljevima i naseljima u oblasti Sarajeva” i podsjetio je optuženog da je dužan da ga izvijesti o planiranom korištenju avionskih bombi.²⁸⁸⁹ Prema izjavi jednog svjedoka,

²⁸⁸² P8, Memorandum UNPROFOR-a, 23. novembar 1994.; P625, str. 6, 7 (zapečaćeno), svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5332 – 5334 (zatvorena sjednica); P630, Izvještaj o sastanku između Sektora Sarajevo i SRK-a, 18. septembar 1995. *Vidi takođe* gore, Odjeljak II.A.4(b) Zona potpunog isključenja (ZPI) - 9. februar 1994.

²⁸⁸³ *Vidi* gore, Odjeljak II.B.2(b)(ii) Modifikovane avionske bombe. *Vidi takođe* P891, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 17. juni 1995., str. 13; P892, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, 18. juni 1995., str. 1 – 2.

²⁸⁸⁴ P722, Zahtjev komandanta SRK-a, 17. juli 1995. *Vidi takođe* P767, Zahtjev za dodjelu municije od 22. juna 1995.; svjedok T-53, 11. juni 2007., T. 6456 – 6457; P714, Izdavanje 50 komada avionskih bombi, 4. juni 1995.; P768, Naređenje o izdavanju avionskih bombi jedinicama SRK-a, s datumom od 24. avgusta 1995.

²⁸⁸⁵ P665, Naređenje za dalja dejstva, komandant SRK-a, 10. avgust 1994., str. 3. *Vidi takođe* P696, Naređenje komandanta SRK-a od 4. aprila 1995., str. 1.

²⁸⁸⁶ Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5955.

²⁸⁸⁷ P739, Naređenje GŠ VRS-a Komandi SRK-a u vezi sa zahtjevima za dotur avionskih bombi, s datumom od 12. juna 1994.

²⁸⁸⁸ Ovo naređenje VRS-a datirano je 12. juna 1994.

²⁸⁸⁹ P394, Naređenje generala Ratka Mladića komandantu SRK-a od 26. aprila 1995.

taj dokument potvrđuje da je komandant SRK-a imao slobodu u pogledu načina djelovanja “u okviru šire strategije agresije” i da je komandant SRK-a bio osoba koja je vršila taktičku koordinaciju dejstava na terenu.²⁸⁹⁰

825. U jednom izvještaju Glavnom štabu VRS-a od 15. juna 1995., optuženi je napisao da su lanseri avionskih bombi “grupisani u brigadama na severozapadnom delu ratišta, a koriste se u celoj zoni odgovornosti SRK, prema potrebi i odluci komandanta SRK.”²⁸⁹¹

826. Ima dodatnih dokaza da su lanseri avionskih bombi korišteni za uzastopno lansiranje više avionskih bombi. Dana 21. aprila 1995., optuženi je naredio da se izvrši priprema lansera avionskih bombi kako bi se osiguralo da “na izabrani objekat budu jednovremeno lansirane 4-6 aviobombi, ali pod uslovom da su pale u cilj, što znači predvidjeti veći broj bombi, tako da u slučaju promašaja sledeći projektil mora pasti u cilj.”²⁸⁹²

(ii) Dokazi koji se odnose na odbranu ‘alibijem’

827. Odbrana je iznijela argument da za period od 6. avgusta do 10. septembra 1995. optuženi ima pravo na odbranu alibijem, budući da nije bio prisutan na području na kojem su počinjeni zločini za koje se tereti u Optužnici i da je u tom periodu sve komandne dužnosti nad SRK-om preuzeo Čedo Sladoje.²⁸⁹³ Odbrana je ustvrdila da optuženi *de facto* nije bio u stanju da obavlja svoje komandne dužnosti u tom periodu, te se, stoga, ne može smatrati odgovornim za ono što se dešavalo u njegovom odsustvu, a posebno, za neprovođenje istrage o drugom incidentu na tržnici Markale.²⁸⁹⁴

828. Tužilaštvo je u svom Završnom podnesku odbilo “tvrdnju odbrane” da optuženi nije odgovoran za drugi incident na tržnici Markale. Ono je takođe ustvrdilo da nema nikakvih dokaza o tome da je optuženi protiv ikoga preduzeo disciplinske mjere ili mjere krivičnog gonjenja za drugi incident na tržnici Markale.²⁸⁹⁵

829. Izvedeni su dokazi da je optuženi početkom avgusta 1995. godine otišao iz Sarajeva u Beograd, gdje je bio na liječenju zbog povrede desnog oka koju je zadobio 17. maja 1995.²⁸⁹⁶ Optuženi je ranjen kada je jedna tenkovska granata, ispaljena sa brda Žuč, sa udaljenosti od oko dva

²⁸⁹⁰ Svjedok W-46, 15. mart 2007., T. 3816 – 3817, 3837 – 3838 (zatvorena sjednica).

²⁸⁹¹ P663, Izvještaj Komande SRK-a, 15. juni 1995.

²⁸⁹² P701, Naređenje komandanta SRK-a: Pripreme za dejstvo “Talas-1”, 21. april 1995., str. 2.

²⁸⁹³ Pretpretresni podnesak odbrane, 27. februar 2006., par. 10.

²⁸⁹⁴ Završna riječ odbrane, 10. oktobar 2007., T. 9565.

²⁸⁹⁵ Završna riječ tužilaštva, 9. oktobar 2007., T. 9434, 9436.

²⁸⁹⁶ D340, Zdravstveni karton Dragomira Miloševića, s datumom od 28. avgusta 1996., str. 1, 2; Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3999; Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6192, 6196, 6224 – 6225; T. 41, 18. juli 2007., T. 8521, 8534, 8535 – 8536; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5842, 5847 – 5848.

do tri kilometra, pogodila jedan osmatrački položaj iznad Zlatišta i ceste Lukavica-Trebević-Pale, na kojem se on nalazio.²⁸⁹⁷ Odmah mu je pružena medicinska pomoć na sanitetskom punktu koji se nalazio pored osmatračkog položaja.²⁸⁹⁸

830. Od sredine juna 1995. pa do odlaska u Beograd, optuženi je bio na terenu tokom ofanziva u kojima su napadani Nišićka visoravan i Trnovo.²⁸⁹⁹ Optuženom je odobrenje za put u Beograd izdao Glavni štab SRK-a.²⁹⁰⁰ Dragan Simić je odveo optuženog u Beograd preko Lukavice, Han-Pijeska i Zvornika.²⁹⁰¹ Kada su stigli u Beograd, Dragan Simić je odveo optuženog u Hotel "Slavija".²⁹⁰² Dragan Simić je potom iz Beograda otišao u svoje selo, gdje je ostao do početka septembra.²⁹⁰³ Prema podacima iz njegovog zdravstvenog kartona, optuženi je primljen na oftalmološku kliniku Vojno-medicinske akademije u Beogradu 8. ili 9. avgusta 1995., a odatle je otpušten 21. avgusta 1995.²⁹⁰⁴ Dva dokumenta sa Vojno-medicinske akademije u Beogradu od 4. septembra 1995. odnosno 25. septembra 1995. ukazuju na to da je optuženi imao redovne preglede svake dvije do tri sedmice, te da mu je u tom periodu trajala i terapija.²⁹⁰⁵ Početkom septembra 1995., Dragan Simić je došao po optuženog u kasarnu u Han-Pijesku i odveo ga nazad na istureno komandno mjesto preko kasarne u Lukavici.²⁹⁰⁶

831. Svjedoci su posvjedočili da je optuženi bio odsutan sa borbenih položaja oko Sarajeva približno mjesec dana, dok je bio na terapiji zbog povrede oka.²⁹⁰⁷ U tom periodu dok je optuženi bio u Beogradu, komandne dužnosti u SRK-a preuzeo je pukovnik Sladoje, načelnik štaba SRK-a.²⁹⁰⁸

832. Prema izjavi pukovnika Dragičevića, optuženi se u Sarajevo vratio 10. septembra 1995. i preuzeo komandu nad SRK-om.²⁹⁰⁹ Isto tako, Dragan Simić je u svom svjedočenju izjavio da je, kada je optuženog doveo natrag na istureno komandno mjesto, kasarna u Lukavici bila oštećena

²⁸⁹⁷ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6190, 6192, 6196; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5841, 5852; D209, Skica koju je nacrtao Dragan Simić, s datumom od 5. juna 2007.; D210, Fotografija s oznakama koje je unio Dragan Simić; P741, Mapa s oznakama koje je unio Stevan Veljović, 30. maj 2007.

²⁸⁹⁸ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6196.

²⁸⁹⁹ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6205 – 6206.

²⁹⁰⁰ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6225.

²⁹⁰¹ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6206, 6225.

²⁹⁰² Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6225.

²⁹⁰³ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6206, 6225.

²⁹⁰⁴ D340, Zdravstveni karton Dragomira Miloševića, 28. avgust 1996., str. 3. *Vidi takođe* P344, Dokumenti UN-a u vezi sa sastancima s Mladićem, s datumom od 14. avgusta 1995., str. 6.

²⁹⁰⁵ D340, Zdravstveni karton Dragomira Miloševića, str. 5. *Vidi takođe* str. 6 -7.

²⁹⁰⁶ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6206, 6226.

²⁹⁰⁷ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6206; Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5943; T.41, 18. juli 2007. T. 8534 – 8536.

²⁹⁰⁸ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4050; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5843; *vidi*, na primjer, P732, Naredenje Komande SRK-a, 27. avgust 1995.; P733, Naredenje koje je potpisao Čedo Sladoje, koji "zastupa komandanta," 28. avgust 1995.; P734, Naredenje SRK-a, "zastupa komandanta", 7. septembar 1995.

²⁹⁰⁹ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3999, 4049.

za vrijeme vazdušnih udara NATO-a i evakuisana.²⁹¹⁰ Pukovnik Dragičević je pretpostavio da je optuženi bio obaviješten o događajima koji su doveli do vazdušnih udara NATO-a jer je “normalna stvar u vojsci odnosno u odnosima koji su bili: da komandant mora biti upoznat sa onim šta je se dešavalo u prethodnom periodu”.²⁹¹¹ Major Veljović je posvjedočio da mu je bila “dužnost da ga informiše o svemu.”²⁹¹² Pretresno vijeće odbacuje odbranu alibijem i tu odluku obrazlaže u paragrafima od 972 do 977 ove Presude.

(iii) Naređenja koja je izdao optuženi

833. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi u da je optuženi lično naredio da se 7. aprila 1995. na Hrasnicu ispali jedna modifikovana avionska bomba.²⁹¹³

834. Dana 19. aprila 1995., optuženi je u odgovor na informaciju da “neprijatelj priprema dejstva” naredio svim jedinicama da moraju “lansere i avio-bombe imati spremne za dejstvo po gradu.”²⁹¹⁴

835. Dana 16. maja 1995., optuženi je naredio Ilidžanskoj brigadi da “odmah pripremi lanser avio bombi sa najmanje pet avio bombi” koji treba da bude spreman da dejstvuje po njegovom naređenju, pri čemu je naveo da je “orjentirno usmerenje lansera aerodrom”.²⁹¹⁵ Optuženi je dalje naredio 3. sarajevskoj brigadi iz sastava SRK-a da “odmah prebaci svoj lanser avio bombi u rejon Trebevića (kod bivše Jugobanke) sa pet avio bombi” i da “o spremnosti za pokret i o pristizanju na cilj izvesti komandu SRK.”²⁹¹⁶

836. U vezi sa granatiranjem zgrade televizije 28. juna 1995., Pretresno vijeće ima u vidu da je optuženi istaknuo ovaj incident u izvještaju o stanju na ratištu. Napisao je sljedeće:

“Srpski borci iskazuju nevideno junaštvo ne dozvoljavajući neprijatelju pomake ka njihovim ognjištima i porodicama. Za herojsko držanje jedinica na sjeverozapadnom dijelu ratišta priznanje je odao komandant GŠ VRS general-pukovnik Ratko Mladić. A stigle su i brojne čestitke od komandi jedinica i institucija civilne vlasti. Naši artiljerci precizno odgovaraju na dejstva muslimanske artiljerije. U jednom takovom odgovoru 28. juna pogodili su RTC BiH. Centar medijske laži protiv pravredne borbe srpskog naroda.”²⁹¹⁷

²⁹¹⁰ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6206.

²⁹¹¹ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4050.

²⁹¹² Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5843 – 5844.

²⁹¹³ *Vidi* gore, Odjeljak II.E.6(b)(iii) Granatiranje stambenog naselja u Hrasnici 7. aprila 1995.; P225, Borbeni izvještaj SRK-a, 7. april 1995., str. 2. *Vidi takođe* Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5913 – 5915.

²⁹¹⁴ D141, Komanda SRK-a, Naređenje za potpunu borbenu gotovost svih jedinica SRK-a, 19. april 1995., str. 1.

²⁹¹⁵ P395, Naređenje komandanta SRK-a za pripremu lansera avionskih bombi, s datumom od 16. maja 1995.

²⁹¹⁶ *Ibid.*

²⁹¹⁷ P42, P152 Izvještaj komandanta SRK-a, 30. juna 1995.

(iv) Naređenja optuženog o sprečavanju otvaranja vatre na civile

837. Nekoliko svjedoka odbrane je izjavilo da je optuženi izdao naređenja da se ne otvara vatra na civile, te da se moraju poštovati Ženevske konvencije. Prema izjavi svjedoka T-48, vojnici su “imali stalno naređenja da ne pucaju bez potrebe, da se ne gađaju civili”.²⁹¹⁸ Dragan Simić, vozač optuženog, u svom je svjedočenju izjavio da je optuženi stalno ponavljao da vojnici treba da uzvrate vatru jedino ako budu neposredno napadnuti u svojim rovovima, te da otvaraju vatru samo na vojne ciljeve koji djeluju po njima. On je još izjavio da je optuženi insistirao “da ni slučajno ne bi pucali po civilima”.²⁹¹⁹ Konačno, Dragan Simić je posvjedočio da je optuženi stalno govorio vojnicima da paze i ne otvaraju vatru bez potrebe.²⁹²⁰ Siniša Krsman je takođe posvjedočio da je optuženi vojnicima govorio da budu pažljivi, da ne otvaraju vatru bez potrebe, da štede municiju i brane svoje živote i teritoriju na kojoj žive.²⁹²¹

838. Prema izjavi Milorada Košorca, optuženi je tokom obilaska njegove jedinice zahtijevao da se oglasna ploča u komandnom centru, na kojoj su se nalazile ljekarske potvrde, putni nalozi, kao i jedna kopija dijela Ženevskih konvencija o pravilima ratovanja, postavi na vidljivije mjesto. Kada je optuženi otišao iz te jedinice, vojnici su, tvrdi Milorad Košorac, iznosili sljedeće komentare: “[On] nije normalan, jer evo prekršava, krši se primirje, čovjek je ranjen, a, ovaj, takve stvari komandant traži od boraca u tom bataljonu gdje sam ja bio.”²⁹²² Na unakrsnom ispitivanju postavljeno mu je pitanje da li može da navede imena drugih osoba koje su se tu nalazile i koje bi mogle da to potvrde i on je naveo ime Ranka Blagovčanina, ali je rekao da u vrijeme pretresa nije uspio da sazna gdje se taj čovjek nalazi.²⁹²³

839. Prema izjavi majora Veljovića, optuženi je, gdje god da je išao, govorio vojnicima i starješinama da se “vatra smije otvarati na neprijateljskog vojnika i ni na kog drugog”.²⁹²⁴ On je u svom svjedočenju izjavio da je optuženi takođe konkretno zahtijevao da vojnici ne ciljaju naseljena područja.²⁹²⁵ Pored toga, izjavio je da je optuženi na svakom položaju koji je obišao stalno

²⁹¹⁸ Svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7177. *Vidi takođe ibid.*, T. 7180 – 7181; Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5854; Luka Jović, 18. juni 2007., T. 6728; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8477 – 8479. Svjedoci su izjavili da je optuženi izdao stroga uputstva, u skladu sa Ženevskim konvencijama, te upozorio svoje vojnike na disciplinske mjere; nije povjerio pojedinačnim starješinama zadatak da prenesu te poruke vojnicima, pa je išao od jednog do drugog položaja kako bi osigurao da njegova naređenja budu prosljeđena, Radomir Višnjić, 25. juni 2007., T. 7259 – 7260. *Vidi takođe ibid.*, 26. juni 2007., T. 7294.

²⁹¹⁹ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6176.

²⁹²⁰ *Ibid.*, T. 6174, 6214 – 6215. *Vidi takođe* Milorad Košorac, 26. juli 2007., T. 8874 – 8876.

²⁹²¹ Siniša Krsman, 6. juni 2007., T. 6266 – 6267.

²⁹²² Milorad Košorac, 26. juli 2007., T. 8871 – 8872.

²⁹²³ *Ibid.*, T. 8897.

²⁹²⁴ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5748, 5770 – 5771, 30. maj 2007., T. 5827, 5839 – 5840, 31. maj 2007., T. 5926 – 5927.

²⁹²⁵ *Ibid.*, 31. maj 2007., T. 5925.

podsjecao svoje vojnike da se strogo pridržavaju Ženevskih konvencija i čak ih je upozoravao da snose odgovornost za to.²⁹²⁶

840. U spisu predmeta postoji jedno pismeno naređenje u kojem je optuženi zabranio snajpersko djelovanje. Optuženi je pred kraj rata, 1. oktobra 1995., izdao naređenje svim jedinicama SRK-a “na osnovu naređenja GŠ VRS [...] ukazane potrebe za prekid svih dejstava po gradu Sarajevu, a u cilju daljeg obustavljanja snajperskog dejstva prema gradu”, u kojem je do daljnjeg zabranio “sva snajperska dejstva prema gradu Sarajevu i svi komandanti i komandiri jedinica ovu zabranu će preneti do poslednjeg vojnika.”²⁹²⁷ U tom naređenju je dalje stajalo: “U slučaju dejstva muslimana iz grada Sarajeva po našim jedinicama odmah izvestiti Komandu Korpusa koja će preko komande Unprofora za Sektor Sarajevo formirati komisiju radi izlaska na mesto dejstva da bi se utvrdilo čime se dejstvovalo i posledice dejstva.”²⁹²⁸

(v) Umiješanost u napade na UNPROFOR

841. Svjedoci su svjedočili o umiješanosti optuženog u napade na pripadnike UNPROFOR-a.²⁹²⁹ Jedan svjedok je izjavio da je incidente usmjerene protiv vojnika UNPROFOR-a planirao i izvodio “sam vrh bosanskih Srba”.²⁹³⁰ On je smatrao da “jedan lokalni vođa” ne bi mogao da donese takvu odluku.²⁹³¹ Pretresno vijeće je od pukovnika Dragičevića tražilo da pojasni izvjesna pitanja i on je posvjedočio da je naređenja koja su se odnosila na UNPROFOR izdavao Glavni štab VRS-a, a prosljeđivali su ih optuženi i njegovi potčinjeni.²⁹³² Međutim, on je na unakrsnom ispitivanju naglasio da ni optuženi niti iko drugi iz VRS-a nikad nije izdao nijedno naređenje da se dejstvuje protiv vojnika UNPROFOR-a.²⁹³³

842. Dokumentarni dokazi pokazuju da je optuženi, povremeno, zabranjivao napade na UNPROFOR,²⁹³⁴ ali drugi dokumentarni dokazi ukazuju na to da su po naređenjima optuženog takođe vršeni napadi na UNPROFOR.²⁹³⁵ Na primjer, u jednom naređenju upućenom svim komandama brigada, koje je optuženi potpisao 17. januara 1994., od vojnika SRK-a se zahtijeva da

²⁹²⁶ *Ibid.*, 29. maj 2007., T. 5770 – 5771, 31. maj 2007., T. 5926 – 5927.

²⁹²⁷ P737, Naređenje komandanta SRK-a o snajperskom djelovanju, s datumom od 1. oktobra 1995.

²⁹²⁸ *Ibid.*

²⁹²⁹ U vezi s dokazima koji se odnose na napade na UNPROFOR, *vidi*, na primjer, par. 236, 432.

²⁹³⁰ Svjedok W-46, P387, str. 10 (zapečaćeno).

²⁹³¹ *Ibid.*

²⁹³² Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4057.

²⁹³³ *Ibid.*, T. 4034 – 4035.

²⁹³⁴ P661, Naređenje zamjenika komandanta SRK-a, 16. juli 1993.; P662, Naređenje zamjenika komandanta SRK-a, 17. januar 1994.; P677, Naređenje komandanta SRK-a, s datumom od 24. novembra 1994.; D140, Naređenje kojim se zabranjuje otvaranje vatre na snage i sredstva UN-a, potpisao Luka Dragičević koji je zastupao komandanta SRK-a, 25. juli 1995. (dalje u tekstu: Naređenje Luke Dragičevića, koji je zastupao komandanta SRK-a, 25. juli 1995.)

²⁹³⁵ P751, Naređenje komandanta SRK-a od 26. novembra 1994.; P396, Naređenje komandanta SRK-a od 27. maja 1995.; D140, Naređenje Luke Dragičevića, koji je zastupao komandanta SRK-a, 25. juli 1995. *Vidi takođe* P341, Naređenje komandanta SRK-a od

“spreče bilo kakve incidentne situacije sa snagama UNPROFOR-a i ostalih međunarodnih organizacija”,²⁹³⁶ dok u naređenju upućenom komandantu Ilijaške brigade, koje je optuženi potpisao 26. novembra 1994., stoji: “Dejstvovati po centru razmeštaja snaga UNPROFOR-a.”²⁹³⁷

(vi) Namjera i svijest o zločinima

843. Dokazi pokazuju da je optuženi bio dobro obaviješten o stanju trupa pod njegovom komandom.²⁹³⁸ Jedinice nižeg ešalona su redovno podnosile izvještaje pretpostavljenim komandama, u skladu s njegovim naređenjima.²⁹³⁹ Ti izvještaji su sadržali i podatke o civilnim žrtvama.²⁹⁴⁰

844. Major Veljović se složio s ocjenom pukovnika Lugonje da je SRK raspolagao dobrim podacima o položajima, komandnim mjestima i pokretima ABiH-a.²⁹⁴¹

a. Svijest o zločinima

845. Tužilaštvo u svom Završnom podnesku iznosi tvrdnju da postoje neosporena svjedočenja koja pokazuju da je optuženi bio svjestan ponašanja svojih vojnika.²⁹⁴² Dokazi pokazuju da je optuženi znao za navode da su snage SRK-a ciljale civile. Kao što je opisano gore u tekstu, optuženi je redovno obilazio jedinice SRK-a na linijama sukoba kako bi stekao utisak o stanju na terenu.²⁹⁴³ Tim obilascima su bila obuhvaćena i ona područja koja je držao SRK sa kojih su gađani civili.²⁹⁴⁴ Dragan Simić je posvjedočio da je u periodu od kraja decembra 1994. do maja 1995. optuženi uglavnom odlazio na Grbavicu i Nedžariće.²⁹⁴⁵ Kao što pokazuju dokazi koji su izvedeni u ovom predmetu, na Grbavici i Nedžarićima je bilo mnogo incidenata snajperskog djelovanja.²⁹⁴⁶ Razumno je zaključiti da je optuženi, koji je bio komandant SRK-a i koji je redovno obilazio jedinice SRK-a na tim područjima, bio svjestan počinjenih zločina.

846. Dokazi pokazuju da je optuženi primio brojne protestne note od UNPROFOR-a u vezi sa zločinima koje su počinili vojnici SRK-a. General Gobilliard, pukovnik Meille i general-major

27. maja 1995.; Rupert Smith, 7. mart 2007., T. 3325 – 3526; svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3843 – 3844 (zatvorena sjednica), P387, str. 16 (zapečaćeno); Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 4022, 4055 – 4056.

²⁹³⁶ P662, Naređenje zamjenika komandanta SRK-a, 17. januar 1994.

²⁹³⁷ P751, Naređenje komandanta SRK-a, 26. novembar 1994.

²⁹³⁸ Anđelko Dragaš, 22. juni 2007., T. 7123.

²⁹³⁹ Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7332 – 7333.

²⁹⁴⁰ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5856.

²⁹⁴¹ *Ibid.*, T. 5837 – 5838, 5850 – 5851.

²⁹⁴² Završni podnesak tužilaštva, str. 140 – 144.

²⁹⁴³ *Vidi* gore, par. 804 – 806.

²⁹⁴⁴ *Vidi* gore, Odjeljak II.E.3.(a)(ii), II.E.4.b(i) i II.E.4(b)(iii)(a).

²⁹⁴⁵ Dragan Simić, 5. juni 2007., T. 6175 – 6176. *Vidi* takođe svjedok T-48, 22. juni 2007., T. 7157.

²⁹⁴⁶ *Vidi* gore, Odjeljak II.E.3.(a)(ii), II.E.4.b(i) i II.E.4(b)(iii)(a).

Nicolai iz UNPROFOR-a su optuženom uputili mnoge protestne note.²⁹⁴⁷ Potpukovnik Fortin je posvjedočio da su protestne note koje su upućivane bosanskim Srbima bile naslovljene na komandanta SRK-a.²⁹⁴⁸ Prema izjavi brigadira Mohatarema, i vojni posmatrači UN-a su ulagali protestne note.²⁹⁴⁹ Međutim, oni svoje proteste obično nisu upućivali SRK-u, nego “Palama”.²⁹⁵⁰

847. Sektor Sarajevo UNPROFOR-a je često ulagao proteste zbog toga što su bosanski Srbi otvarali vatru po Igmanskoj cesti.²⁹⁵¹ U slučaju incidenata u kojima je otvarana vatra po ‘Aleji snajpera’, proteste su upućivali bataljon UNPROFOR-a i general Gobilliard; usmene proteste su prenosili oficiri za vezu, dok su pismene protestne note upućivao optuženom.²⁹⁵² Jedan svjedok je posvjedočio da komandant Sektora UNPROFOR-a nikad nije primio nikakav odgovor na protestne note koje je poslao.²⁹⁵³ Međutim, taj svjedok tvrdi da je “izvesno da je general Milošević uvek primao informacije”.²⁹⁵⁴ Nasuprot tome, general-major Nicolai je posvjedočio da je on od SRK-a obično dobijao odgovore na protestne note, bilo u pismenoj formi ili preko telefona. Odgovor bi se obično sastojao od negiranja učesća u dejstvima zbog kojih je protestna nota bila upućena.²⁹⁵⁵ U drugim prilikama u odgovoru bi stajalo da su dejstva bila odgovor na provokaciju “druge strane”, izvršenu otvaranjem vatre ili pripremanjem ofanzive.²⁹⁵⁶ U načelu, David Harland i major Eimers su izjavili da protestne note uglavnom nisu imale za posljedicu nikakve promjene u ponašanju bosanskih Srba.²⁹⁵⁷

848. Jedan svjedok je izjavio da je optuženi gotovo uvijek bio voljan da se sastane sa generalom Gobilliardom.²⁹⁵⁸ Međutim, komandni kadar bosanskih Srba je uglavnom odbacivao navode o snajperskom djelovanju ili drugim kršenjima. Prema izjavi brigadnog generala Mohatarema, oni nisu prihvatili činjenicu da su otvarali vatru na civile. Dodao je: “Zapravo ih nije bila briga za to.”²⁹⁵⁹

849. Dana 2. decembra 1994., optuženom je upućena protestna nota u vezi sa lansiranjem projektila AT3 sa jedne lokacije u blizini Jevrejskog groblja na zgradu Predsjedništva, na jedno

²⁹⁴⁷ Louis Fortin, P27, str. 7; P28, Protestna nota od 2. juna 1995.; P29, Protestna nota od 3. juna 1995.; P31, Protestna nota od 3. juna 1995.; P32, Protestna nota od 3. juna 1995. *Vidi takođe* Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 937, 947 – 949.

²⁹⁴⁸ Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 479, P27, str. 7.

²⁹⁴⁹ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 708 – 709.

²⁹⁵⁰ *Ibid.*

²⁹⁵¹ Svjedok W-46, P387, str. 11 (zapečaćeno).

²⁹⁵² *Ibid.*, str. 13 (zapečaćeno).

²⁹⁵³ Svjedok W-46, 16. mart 2007., T. 3850 (zatvorena sjednica). *Vidi takođe* Louis Fortin, 16. januar 2007., T. 484; svjedok W-156, 27. april 2007., T. 5347 (zatvorena sjednica).

²⁹⁵⁴ Svjedok W-46, P387, str. 13 (zapečaćeno).

²⁹⁵⁵ Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 950.

²⁹⁵⁶ David Harland, 15. januar 2007., T. 347 – 349; Cornelis Hendrik Nicolai, 24. januar 2007., T. 950.

²⁹⁵⁷ David Harland, 15. januar 2007., T. 347 – 349; Ronald Eimers, P585, str. 6, 10.

²⁹⁵⁸ Svjedok W-46, P387, str. 13 (zapečaćeno).

²⁹⁵⁹ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 709 – 710; P392, Protestna nota, 2. decembar 1994.; svjedok W-46, P387, str. 25 (zapečaćeno).

kino i zgradu Ministarstva unutrašnjih poslova u Sarajevu. Kada je pogođen avion kojim je u februaru 1995. u Sarajevo stigao Yasushi Akashi, upućen je protest optuženom, zatim Štabu SRK-a i Štabu VRS-a na Palama.²⁹⁶⁰

850. Oko 20. maja 1995., kada je SRK počeo da koristi naoružanje sa PPN-ova, napisano je nekoliko protestnih nota.²⁹⁶¹ Brigadir Mohatarem je posvjedočio da je samo u maju 1995. godine upućeno osam ili devet protestnih nota.²⁹⁶² Potpukovnik Fortin je izdao ultimatum bosanskim Srbima da vrate naoružanje na punktove za prikupljanje naoružanja, ili “ćemo ih bombardovati. Nisu ga vratili, pa smo ih bombardovali.”²⁹⁶³

851. Dana 8. juna 1995., general Gobilliard je protestovao zbog izvođenja “veoma snažnih artiljerijskih i tenkovskih napada cijelom južnom stranom linije razdvajanja, a posebno u području Debelog brda, Starog brda, puta na Zlatištu, Jevrejskog groblja i kasarne Bosut. Jedan tenk je čak i sa Grbavice pucao, a primijećene su i zapaljive granate.”²⁹⁶⁴ Tražio je od optuženog “još jednom [...] da izdate naredbe koje će spriječiti pogoršanje situacije do tačke kada neće biti moguće ostvariti ni diplomatsko rješenje” i podsjetio je optuženog da ga smatra “odgovornim za dejstva Vaših trupa jer one samo realizuju Vaše naredbe.”²⁹⁶⁵

852. U spisu ima protestnih nota koje se odnose na incidente uvrštene u Priloge Optužnice u ovom predmetu. U pismu od 30. juna 1995., pukovnik Meille je uložio protest optuženom u vezi s nekoliko artiljerijskih napada na civilne ciljeve u gradu Sarajevu 28. i 29. juna 1995., konkretno, u vezi s granatiranjem zgrade televizije 28. juna 1995., granatiranjem stambenog dijela naselja Alipašino Polje, otvaranjem vatre na stambene zgrade u centru grada i granatiranjem zgrade PTT-a 29. juna 1995.²⁹⁶⁶ General-major Nicolai je 1. jula 1995. uputio po jedan primjerak tog pisma generalu Deliću i generalu Mladiću.²⁹⁶⁷

b. Namjera optuženog

853. Brigadni general Fraser je u svom svjedočenju izjavio da mu se činilo da je, “u vezi sa snajperskim incidentima po gradu Sarajevu, bila na djelu namjera komandanta”.²⁹⁶⁸ On je

²⁹⁶⁰ Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 728.

²⁹⁶¹ Louis Fortin, P27, str. 7.

²⁹⁶² Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 722 – 723. *Vidi*, na primjer, svjedok W-46, P387, str. 29 (zapečaćeno).

²⁹⁶³ Louis Fortin, P27, str. 7. *Vidi takođe* par. 62.

²⁹⁶⁴ P33, Protestna nota od 8. juna 1995.

²⁹⁶⁵ *Ibid.*

²⁹⁶⁶ P18, Protestna nota od 30. juna 1995.

²⁹⁶⁷ P87, Protestna nota od 1. jula 1995.; P103, Protestna nota od 1. jula 1995. *Vidi takođe* Ghulam Muhammad Mohatarem, 19. januar 2007., T. 722 – 723; Louis Fortin, P27, str. 15.

²⁹⁶⁸ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1772 – 1773.

posvjedočio da je snajperskog djelovanja bilo u raznim dijelovima Sarajeva, duž ‘Aleje snajpera’, oko aerodroma i oko područja Špicaste stijene, pri čemu su svi ti dijelovi grada bili pod kontrolom raznih brigada SRK-a i snajpersko djelovanje u tim dijelovima je ukazivalo na postojanje “namjere višeg komandanta.”²⁹⁶⁹

854. Dana 6. aprila 1995., optuženi je Ilidžanskoj brigadi izdao naređenje da “odmah pripremi lanser sa jednom avio bombom i prenese bombu za lansiranje”. U tom je naređenju dalje stajalo: “Za cilj izabrati u Hrasnici ili Sokolović koloniji najunosniji cilj gde bi bile najveće ljudske i materijalne žrtve.”²⁹⁷⁰

855. Ima dokaza i o tome da je optuženi 5. novembra 1994. prisustvovao jednom sastanku u Vogošći na kojem je navodno donesena odluka da se granatiraju civilni ciljevi. U jednom naređenju od 7. novembra 1994., general Mladić je naveo sljedeće:

“Raspolažem saznanjima da je 05.11.1994. godine održan sastanak lokalnih rukovodilaca vlasti Srpskog Sarajeva u Vogošći, kome je prisustvovao i komandant Sarajevsko-romanijskog Korpusa, na kome je donijeta odluka da se blokira UNPROFOR, oduzme teška tehnika pod kontrolom UNPROFOR-a i teškim naoružanjem tuku civilni ciljevi u gradu Sarajevu.”²⁹⁷¹

856. Milorad Katić je potvrdio da se rukovodstvo “grada Srpskog Sarajeva” povremeno sastajalo u Vogošći.²⁹⁷² U vezi s naređenjem generala Mladića od 7. novembra 1994., Milorad Katić je u svom svjedočenju izjavio da je general Mladić vjerovatno bio pogrešno obaviješten o sastanku održanom 5. novembra 1994.²⁹⁷³ General Mladić je u tom naređenju dalje naveo sljedeće: “Zabranjujem svako dejstvo oružjima većih kalibara po civilnim ciljevima u Sarajevu bez moga odobrenja.”²⁹⁷⁴ Milorad Katić se složio da se ova rečenica može protumačiti tako da znači da je vatra iz svog drugog naoružanja manjeg kalibra bila dozvoljena, kao što mu je sugerisalo tužilaštvo, ali je izjavio da smatra da to ne bi bilo ispravno tumačenje.²⁹⁷⁵

857. Dana 12. ili 16. avgusta 1994., tokom prvih nekoliko dana na položaju komandanta SRK optuženi je izdao naređenje da se jedinice SRK-a stave u punu borbenu gotovost. Naredio je 4. mješovitom artiljerijskom puku da “pripremi vatre po rejonima Bašćaršija i Vrbanja. Vatre otvarati po naređenju sa KM /komandnog mjesta/ SRK”.²⁹⁷⁶ Major Veljović je objasnio da SRK nije mogao da odgovori na minobacačke napade ABiH-a koji su vršeni sa Čoline Kape i drugih uzvišenja zbog

²⁹⁶⁹ David Fraser, 7. februar 2007., T. 1772 – 1773.

²⁹⁷⁰ P226, Naređenje komandanta SRK-a, 6. april 1995.

²⁹⁷¹ P496, Naređenje generala Mladića za borbena dejstva, s datumom od 7. novembra 1994. (dalje u tekstu: Naređenje generala Mladića od 7. novembra 1994.)

²⁹⁷² Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6061. *Vidi takođe* P675, Naređenje komandanta SRK-a od 16. novembra 1994.

²⁹⁷³ Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6004 – 6005; P496, Naređenje generala Mladića, 7. novembar 1994.

²⁹⁷⁴ P496, Naređenje generala Mladića, 7. novembar 1994.

²⁹⁷⁵ Milorad Katić, 4. juni 2007., T. 6066 – 6067; P496, Naređenje generala Mladića, 7. novembar 1994.

²⁹⁷⁶ D186, Naređenje komandanta SRK-a za punu borbenu gotovost, 12., 16. avgust 1994., str. 2.

toga što su tako mogli da unište kulturno-istorijsko područje Bašćaršije i “bili bi osuđeni od strane Ujedinjenih nacija i svih posmatrača”.²⁹⁷⁷ Pored toga, on je posvjedočio da je naređenje bilo da se zgrade, ceste, civilno stanovništvo i protok ljudi “ne smiju gađati ni po kakvu cijenu, osim po njegovoj naredbi”.²⁹⁷⁸ Optuženi je, izjavio je major Veljović, strogo zahtijevao da se potčinjenim jedinicama jasno stavi do znanja da se ciljevi na Bašćaršiji mogu gađati samo i isključivo po njegovom naređenju.²⁹⁷⁹ Prema izjavi majora Veljovića, optuženi nije nikada izdao takvo naređenje.²⁹⁸⁰

(c) Istrage i disciplinske mjere

858. Tužilaštvo tvrdi da je optuženi “na raspolaganju imao vojni istražni i pravosudni sistem SRK-a koji je pravilno funkcionisao i mogao je da iskoristi taj sistem da bi spriječio i/ili kaznio krivična djela svojih vojnika”.²⁹⁸¹

859. Izvedeni su dokazi u vezi s tim da li je optuženi pokretao istrage ili disciplinske postupke protiv vojnika SRK-a koji su počinili zločine.

860. Propisi VRS-a, kojima je od juna 1992. bila predviđena primjena pravila međunarodnog humanitarnog prava, bili su zasnovani na propisima JNA i njihovi relevantni dijelovi su predviđali kako slijedi:

“Za primjenu pravila međunarodnog ratnog prava odgovorni su komandiri i komandanti vojske i svaki pripadnik vojske ili drugog oružanog sastava koji sudjeluje u borbenim dejstvima.

Protiv lica koja krše pravila međunarodnog ratnog prava nadležni starješina je dužan da pokrene postupak za izricanje zakonom propisanih sankcija.”²⁹⁸²

861. Dana 19. juna 1995., optuženi je obavijestio sve starješine i pripadnike jedinica SRK-a da se primjenjuje Zakon o vojnim sudovima i Zakon o Vojnom tužilaštvu za vrijeme ratnog stanja.²⁹⁸³ Pukovnik Dragičević je potvrdio da su ti zakonski propisi bili na snazi tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.²⁹⁸⁴ Objasnio je da je starješina u SRK-u imao dužnost da svojim pretpostavljenima prijavi svako kršenje pravila međunarodnog ratnog prava za koje sazna. Ako se takvo kršenje prijavi komandantu korpusa, onda je on dužan da pokrene postupak i vojnom tužiocu

²⁹⁷⁷ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5752.

²⁹⁷⁸ Stevan Veljović, 29. maj 2007., T. 5752.

²⁹⁷⁹ *Ibid.*, T. 5753 – 5754.

²⁹⁸⁰ *Ibid.*, T. 5752 – 5754.

²⁹⁸¹ Završni podnesak tužilaštva, str. 148.

²⁹⁸² P475, Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u vojsci Srpske Republike Bosne i Hercegovine, 13. juni 1992. *Vidi takođe* Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3972 – 3973; P474, Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ iz 1988. godine, str. 14 - 15.

²⁹⁸³ P718, Naređenje komandanta SRK-a od 19. juna 1995.

²⁹⁸⁴ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3973.

pošalje odgovarajuću dokumentaciju.²⁹⁸⁵ Informacije o takvim kršenjima su bile uvrštavane u redovne izvještaje.²⁹⁸⁶ U VRS-u su postojala dva ili tri vojna tužioca.²⁹⁸⁷

862. Dokazi pokazuju da je Vojno tužilaštvo dobijalo izvještaje od SRK-a i jedinica iz sastava tog korpusa.²⁹⁸⁸ Pukovnik Dragičević, pomoćnik komandanta SRK-a za moral, vjerske i pravne poslove, u svom je svjedočenju izjavio da nikad nije saznao ili čuo da je optuženi Vojnom tužilaštvu podnio ijednu prijavu zbog kršenja pravila međunarodnog humanitarnog prava. Posvjedočio je da bi o takvoj prijavi bio obaviješten.²⁹⁸⁹

863. Odjeljenje SRK-a za pravne poslove je, opet, od Vojnog tužilaštva za područje Sarajeva primalo mjesečne izvještaje o krivičnim postupcima protiv pripadnika SRK-a i ishodu svakog takvog postupka.²⁹⁹⁰ Na redovnim sastancima na kojima je vršeno referisanje, odjeljenje za pravne poslove je izvještavalo članove Komande SRK-a o sadržaju tih izvještaja.²⁹⁹¹ Međutim, ti izvještaji nisu sadržavali nijednu informaciju o krivičnim postupcima protiv pripadnika SRK-a po optužbama za ratne zločine.

864. Sarajevsko Odjeljenje civilne policije za sprečavanje kriminaliteta bi, u slučaju kada utvrdi da je navodni počinitelj nekog konkretnog krivičnog djela pripadnik VRS-a, prosljedilo spis tog predmeta Vojnom tužilaštvu.²⁹⁹² Simo Tuševljak nije mogao da kaže koliko puta se to desilo ni da li se to dešavalo često.²⁹⁹³ On je u svom svjedočenju izjavio da je do komunikacije između njegovog Odjeljenja i Vojnog tužilaštva dolazilo rijetko.²⁹⁹⁴ Međutim, nije mogao da se sjeti ni jednog

²⁹⁸⁵ *Ibid.*, T. 3973 – 3976, 3996 – 3997, 27. mart 2007., T. 4064. *Vidi takođe* Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8097.

²⁹⁸⁶ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3973 – 3974.

²⁹⁸⁷ Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8097 – 8098.

²⁹⁸⁸ P480, Informacija o kretanju kriminala za mjesec februar (pukovnik Dragičević), 22. mart 1995.; P481, Informacija o kretanju kriminala za mjesec mart 1995. (koju je pukovnik Dragičević uputio Komandi SRK-a), 19. april 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj pukovnika Dragičevića od 19. aprila 1995.); P482, Informacija o kretanju kriminala za mjesec mart 1995., 19. april 1995.; P478, Informacija o kretanju kriminala za mjesec maj 1995. (koju je pukovnik Dragičević uputio Komandi SRK-a), 8. juni 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj pukovnika Dragičevića od 8. juna 1995.); P485, Informacija o kretanju kriminala za mesec juni 1995., 26. juli 1995.

²⁹⁸⁹ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3983 – 3984, 4036 – 4037.

²⁹⁹⁰ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3974 – 3975; P479, Informacija o kretanju kriminala za mjesec decembar 1994. (Vojno tužilaštvo), 17. januar 1995.; P483, Informacija o kretanju kriminala za mjesec april 1995. (Vojno tužilaštvo), 1. maj 1995.; P476, Informacija o kretanju kriminala za mjesec maj 1995. (Vojno tužilaštvo), 2. juni 1995.; P477, Informacija o kretanju kriminala za mjesec maj 1995. (Vojno tužilaštvo), 6. juni 1995.; P484, Informacija o kretanju kriminala za mjesec juni 1995. (Vojno tužilaštvo), 11. juli 1995.; P486, Informacija o kretanju kriminala za mjesec juli 1995. (Vojno tužilaštvo), 2. avgust 1995.; P487, Informacija o kretanju kriminala za mjesec avgust 1995. (Vojno tužilaštvo), 5. septembar 1995.; P488, Informacija o kretanju kriminala za mjesec oktobar 1995. (Vojno tužilaštvo), 13. novembar 1995.

²⁹⁹¹ Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3976; P480, Informacija o kretanju kriminala za mjesec februar (pukovnik Dragičević), 22. mart 1995. (dalje u tekstu: Izvještaj pukovnika Dragičevića od 22. marta 1995.) *Vidi takođe* P481, Informacija o kretanju kriminala za mjesec mart (pukovnik Dragičević), 19. april 1995.; P482, Informacija o kretanju kriminala za mjesec mart 1995., 19. april 1995.; P478, Informacija o kretanju kriminala za mjesec maj (pukovnik Dragičević), 8. juni 1995.; P485, Informacija o kretanju kriminala za mjesec juni 1995., 26. juli 1995.

²⁹⁹² Simo Tuševljak, 11. juli 2007., T. 8096 – 8099.

²⁹⁹³ *Ibid.*, T. 8098 – 8100.

²⁹⁹⁴ *Ibid.*, T. 8097 – 8098.

jedinog primjera da je u periodu od 1993. do 1995. godine protiv nekog pripadnika SRK-a proveo istragu za ratne zločine i da je morao da proslijedi taj predmet vojnom tužiocu.²⁹⁹⁵

865. Istrage je vršila i vojna policija SRK-a.²⁹⁹⁶ O tim istragama bi se izvještavali organ za obavještajne poslove i organ za bezbjednost, kao i komandant korpusa.²⁹⁹⁷ Međutim, nema nikakvih dokaza da je vojna policija vršila istragu ratnih zločina koje su počinile snage SRK-a. Svjedoci su posvjedočili da im nije poznat nijedan slučaj istrage ili pokretanja postupka u vezi sa ratnim zločinima počinjenim od strane pripadnika SRK-a. Predrag Trapara je u svom svjedočenju izjavio da ne posjeduje informacije ni iz jednog izvora da je po navodima da su vojnici SRK-a počinili ratne zločine i zvjerstva u periodu na koji se odnosi Optužnica preduzet ikakav vojni krivični postupak, upravno-disciplinski postupak, ispitivanje ili istraga.²⁹⁹⁸

866. Dokazi pokazuju da su protiv vojnika SRK-a pokretani disciplinski postupci i da su im izricane disciplinske mjere. Međutim, ti postupci i mjere se nisu odnosili na kršenja međunarodnog humanitarnog prava.²⁹⁹⁹ Dana 18. marta 1995., optuženi je jednom vojniku SRK izrekao disciplinsku kaznu zatvora zbog neopravdanog izostajanja i samovoljnog udaljavanja iz jedinice.³⁰⁰⁰ Dana 22. aprila 1995., optuženi je komandantu Pračanskog bataljona naredio da izrekne disciplinske mjere ili kazne pripadnicima svog bataljona koji su prekršili vojnu disciplinu i da ga izvjesti o tome da li su neki od pripadnika počinili veće disciplinske prekršaje.³⁰⁰¹ Pored toga, pukovnik Dragičević je posvjedočio da je optuženi uspješno proveo zabranu konzumiranja alkohola na terenu i kontrolu konzumiranja alkohola.³⁰⁰² Prema izjavi pukovnika Dragičevića, vojnicima za koje je utvrđeno da su bili pod uticajem alkohola izricane su kratke kazne zatvora, bilo neposredno od strane optuženog, bilo putem odgovarajućeg naređenja izdatog pretpostavljenom starješini vojnika koji je bio pod uticajem alkohola.³⁰⁰³

867. Dana 25. maja 1995., optuženi je odgovorio na naređenje Glavnog štaba VRS-a da se pokrene “krivična i disciplinska odgovornost protiv vojnika, starešina i komandi SRK za gubitak teritorije, MTS /materijalno-tehničkih sredstava/, pogibije, ranjavanja i nestanka boraca na prostoru

²⁹⁹⁵ *Ibid.*, 12. juli 2007., T. 8113.

²⁹⁹⁶ D185, Borbeni izvještaj SRK-a, 13. septembar 1992.; P670, Izvještaj o radu 4. bataljona vojne policije za mjesec avgust 1994., s datumom od 4. septembra 1994.

²⁹⁹⁷ Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5825; P715, Disciplinska odgovornost starješina, objašnjenje, s datumom od 4. juna 1995.

²⁹⁹⁸ Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7404; Vlajko Božić, 17. juli 2007., T. 8449.

²⁹⁹⁹ P668, Izvještaj u vezi sprovođenja izviđajnog postupka protiv kapetana 1. klase Milidrag Marinka, s datumom od 26. avgusta 1994.; P695, Naredba o disciplinskim mjerama od 2. aprila 1995.

³⁰⁰⁰ P693, Izricanje disciplinske kazne, s datumom od 18. marta 1995.; P699, Odluka o smanjenju disciplinske kazne, s datumom od 16. aprila 1995.

³⁰⁰¹ P490, Naređenje komandanta SRK-a od 22. aprila 1995. Pretresno vijeće ima u vidu da je Pračanski bataljon bio u sastavu Sarajevsko-romanijskog korpusa, Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3987.

³⁰⁰² Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3990.

³⁰⁰³ *Ibid.*

Nišičke visoravni i Trnovskome pravcu u toku 1994. godine”.³⁰⁰⁴ Optuženi je zatražio više vremena za istragu i predložio da se formira komisija.³⁰⁰⁵ Na suđenju nije razjašnjeno da li je na kraju formirana komisija.

III. ZAKLJUČCI O TAČKAMA OPTUŽNICE I KRIVIČNOJ ODGOVORNOSTI OPTUŽENOG

868. Kao opšte pravilo, Pretresno vijeće neće u svojim zaključcima ponavljati dokaze koji su već izloženi *in extenso*. Pretresno vijeće će, umjesto toga, uputiti na relevantne dijelove ove Presude koji pružaju osnovu za njegove odluke.

A. Tačka 1: terorisanje

869. Po ovoj tački, tužilaštvo je optuženog teretilo krivičnom odgovornošću po članovima 7(1) i 7(3) Statuta za krivično djelo terorisanja kao kršenja zakona i običaja ratovanja. Prvo se mora utvrditi da li su kršenja zakona i običaja ratovanja počinjena. To daje povoda za diskusiju o uslovima iz člana 3 Statuta, kao i diskusiju o pravnim elementima krivičnog djela terorisanja.

1. Opšti uslovi iz člana 3 Statuta

870. Član 3 Statuta je rezidualna odredba koja pokriva sva teška kršenja pravila humanitarnog prava koja nisu pokrivena članovima 2, 4 ili 5 Statuta.³⁰⁰⁶ Postoje dva preliminarne uslova za primjenu člana 3 Statuta, vezana za nadležnost: u vrijeme na koje se odnosi optužnica morao je da postoji oružani sukob, bilo međunarodni bilo unutrašnji, a krivično djelo za koje se optuženi tereti mora da bude tijesno povezano s tim oružanim sukobom (dalje u tekstu: uslov postojanja *nexusa*).³⁰⁰⁷ Pored toga, moraju se ispuniti četiri dodatna uslova, poznata kao uslovi iz predmeta

³⁰⁰⁴ P711, Zahtjev komandanta SRK-a Glavnom štabu VRS-a od 25. maja 1995., str. 1.

³⁰⁰⁵ *Ibid.*

³⁰⁰⁶ *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (dalje u tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*), par. 91. Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 118; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 68; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par.125; *Tužilac protiv Milana Martića*, Prvostepena presuda, par. 40 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Martić*).

³⁰⁰⁷ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67 – 70, 137; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 342; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 55; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 120; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 140, 147 – 150 i 420; u praksi ovog Međunarodnog suda utvrđena su dva kriterija u svrhu isključivanja slučajeva u kojima se radi o običnim građanskim nemirima i pojedinačnim aktima terorizma u sukobima koji nisu međunarodnog karaktera. Intenzitet sukoba i stepen organizacije strana u tom sukobu treba ocijeniti u svjetlu dokaza koji se odnose na dotični predmet, *vidi* Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 341; Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 562; Prvostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 43; Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 184.

Tadić, da bi krivično djelo potpalo pod nadležnost ovog Međunarodnog suda.³⁰⁰⁸ Pretresno vijeće konstatuje da su uslovi iz predmeta *Tadić* ispunjeni u vezi s relevantnim krivičnim djelima.

871. Test za utvrđivanje postojanja oružanog sukoba izložen je u Odluci o nadležnosti u predmetu *Tadić* i potom je dosljedno primjenjivan u praksi ovog Međunarodnog suda:

“Oružani sukob postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države.”³⁰⁰⁹

Krivična djela počinjena na bilo kom dijelu teritorije pod kontrolom jedne od strana u sukobu, prije nego što se postigne mirno rješenje sukoba, potpadaju pod nadležnost ovog Međunarodnog suda.³⁰¹⁰ Da bi se ispunili uslovi za pravnu nadležnost iz člana 3 Statua, mora se dokazati postojanje dovoljne povezanosti između djela za koja se tereti optuženi i oružanog sukoba u cjelini.³⁰¹¹

872. Tužilaštvo je u Optužnici navelo da je tokom čitavog perioda na koji se odnosi Optužnica u Bosni i Hercegovini postojao oružani sukob.³⁰¹² Pretresno vijeće ima u vidu da odbrana nije osporila da je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica u Bosni i Hercegovini trajao oružani sukob.³⁰¹³ Zapravo, postojanje oružanog sukoba je bilo od ključnog značaja za tezu odbrane; odbrana je izložila argument da intenzitet sukoba pokazuje da su dejstva SRK-a predstavljala nužan i legitiman odgovor na dejstva ABiH-a i da nisu bila usmjerena protiv civilnog stanovništva.³⁰¹⁴ Pored toga, Pretresno vijeće je saslušalo iskaze nekoliko svjedoka koji su potvrdili da je u periodu na koji se odnosi Optužnica postojao oružani sukob između SRK-a i ABiH-a.³⁰¹⁵ Postoji obilje dokaza o povezanosti između djela optuženog i tog oružanog sukoba. Potrebno je samo pomenuti

³⁰⁰⁸ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94. *Vidi takođe*, na primjer, Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 66; Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 40; Prvostepenu presudu u predmetu *Tužilac protiv Mileta Mrkšića*, par. 405. Da bi neko krivično djelo potpalo pod djelokrug člana 3 Statuta, moraju da budu ispunjena sljedeća četiri uslova:

(i) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;
(ii) to pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada ugovornom pravu, moraju biti ispunjeni traženi uslovi;
(iii) kršenje mora biti teško, što znači da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrijednosti, i ta povreda mora uključiti teške posljedice po žrtvu;
(iv) povreda pravila mora povlačiti, po običajnom pravu ili sporazumnom pravu, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo.

³⁰⁰⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 341; Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 561 – 571.

³⁰¹⁰ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 57; *Tužilac protiv Milana Martića*, Prvostepena presuda, par. 41; *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i drugih*, Prvostepena presuda, par. 406 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*).

³⁰¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 572 – 573.

³⁰¹² Optužnica, par. 26.

³⁰¹³ Uvodna riječ odbrane, 24. maj 2007., T. 5686 – 5688; Pretresni podnesak odbrane, par. 17; Završni podnesak odbrane, par. 211 *et seq.* Činjenice o kojima je presuđeno br. 16, 25 do 35, koje se odnose na postojanje oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1994. godine.

³⁰¹⁴ Uvodna riječ odbrane, 24. maj 2007., T. 5686 – 5688, 5697; Pretres, 27. juni 2007., T. 7380, 3. juli 2007., T. 7518 – 7519, 4. juli 2007., T. 7622 – 7623; Završna riječ odbrane, T. 9498.

³⁰¹⁵ *Vidi*, na primjer, Milorad Katić, 1. juni 2007., T. 6049 – 6050; Nedeljko Učur, 26. juli 2007., T. 8930; Asam Butt, 15. februar 2007., T. 2240 – 2242, 2244; Martin Bell, 26. april 2007., T. 5271, 5273, 27. april 2007., T. 5280 – 5282, D178, str. 7; svjedok T-39, 21. juni 2007., T. 6998 – 6999; D1, Izvještaj UNPROFOR-a o sastanku sa Karadžićem i drugima, s datumom od 7. oktobra 1994.;

dokaze o narednjima koja je optuženi izdao raznim brigadama i drugim jedinicama, ili, na primjer, izvještaj optuženog u vezi sa zgradom televizije.

2. Krivično djelo terorisanja

873. Optuženi se u tački 1 Optužnice tereti po članu 3 Statuta i članu 51 Dopunskog protokola I, te članu 13 Dopunskog protokola II. Član 51(2) Dopunskog protokola I i član 13(2) Dopunskog protokola II su formulisani na sličan način, kako slijedi:

“Niti civilno stanovništvo kao takvo, ni građanske osobe ne smiju biti predmet napada. Zabranjeni su akti nasilja ili prijetnje nasiljem kojih je glavni cilj terorisanje civilnog stanovništva.”

Prva rečenica sadrži opštu zabranu napada na civile, dok se drugom rečenicom zabranjuje specifičan oblik napada na civile.³⁰¹⁶

874. Krivično djelo za koje se optuženi tereti u Optužnici jeste djelo akata nasilja ili prijetnji nasiljem čiji je prevashodni cilj terorisanje civilnog stanovništva (dalje u tekstu: krivično djelo terorisanja). Ovaj Međunarodni sud je po prvi put rješavao po optužbi za ovo krivično djelo u predmetu *Galić*.³⁰¹⁷ Žalbeno vijeće je zauzelo stav da je krivično djelo terorisanja i zabranjeno i kriminalizovano u običajnom međunarodnom pravu. To krivično djelo potpada pod član 3 Statuta kao kršenje zakona i običaja ratovanja i u nadležnosti je ovog Međunarodnog suda.³⁰¹⁸

875. Pored elemenata koji su zajednički za krivična djela iz člana 3 Statuta, Pretresno vijeće i Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* su konstatovali da za krivično djelo terorisanja moraju da budu ispunjeni i sljedeći specifični elementi:

1. Djela nasilja usmjerena protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima, koja uzrokuju smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja među civilnim stanovništvom;
2. Počinilac je hotimično učinio civilno stanovništvo ili civilne osobe koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima predmetom tih djela nasilja;
3. Gorenavedeno krivično djelo počinjeno je s osnovnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom.³⁰¹⁹

D2, UNPROFOR, Sedmična procjena političke situacije u BH-u, 3. novembar 1993., str. 1; D155, Pismo Envera Hadžihasanovića od 15. septembra 1994.; P42, P152, Izvještaj komandanta SRK-a, 30. juni 1995.

³⁰¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 87; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 98.

³⁰¹⁷ Prvostepena i Drugostepena presuda u predmetu *Galić*.

³⁰¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 86 – 87, 90, 98; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 86 – 138.

³⁰¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 133; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 100, 101.

(a) Actus Reus

876. Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* zauzelo je stav da *actus reus* krivičnog djela terorisanja čine akti nasilja ili prijetnje nasiljem, usmjereni protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba, koji uzrokuju smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja civilnog stanovništva ili civilnih osoba.³⁰²⁰

877. Kao ni krivično djelo protivpravnog napada na civile, ni krivično djelo terorisanja nije ograničeno na direktne napade na civile, nego može da obuhvati i neselektivne ili nesrazmjerne napade ili prijetnje takvim napadima.³⁰²¹ Isto tako, djela nasilja i prijetnje nasiljem ne obuhvataju legitimne napade usmjerene protiv boraca, nego samo protivpravne napade protiv civila.³⁰²² Premda karakter djela nasilja ili prijetnji nasiljem može da varira, onaj element koji je bitan, kao što je izloženo dalje u tekstu, jeste to da su djela nasilja ili prijetnje nasiljem počinjeni sa posebnom namjerom terorisanja civilnog stanovništva.³⁰²³

(b) Mens Rea

878. Kao što je zaključilo Pretresno vijeće u predmetu *Galić*, krivično djelo terorisanja je “krivično djelo s posebnom namjerom”.³⁰²⁴ *Mens rea* krivičnog djela terorisanja sastoji se od opšte namjere i posebne namjere. Opšta namjera znači da je počinitelj morao namjerno uzeti civilno stanovništvo ili civilnu osobu za cilj djela nasilja ili prijetnji nasiljem.³⁰²⁵ Posebna namjera je “širenje terora među civilnom stanovništvom”.³⁰²⁶

879. Pretresno vijeće u predmetu *Galić* definisalo je krivično djelo terorisanja kao “namjerno” uzimanje civilnog stanovništva ili civilnih osoba koje neposredno ne učestvuju u neprijateljstvima za cilj djela nasilja sa “osnovnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom”.³⁰²⁷ “Osnovni” ne znači da je terorisanje i jedini cilj djela nasilja ili prijetnji nasiljem. Uz cilj širenja terora među civilnim stanovništvom istovremeno mogu da postoje i drugi ciljevi, pod uslovom da je namjera širenja terora glavni cilj djela nasilja.³⁰²⁸ Počinioci krivičnog djela terorisanja mogu da imaju vojne, političke ili druge ciljeve. Shodno tome, ratni zločin terorisanja ne zahtijeva dokazivanje da je konačni cilj bio vojni ili politički.³⁰²⁹

³⁰²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 100, 101.

³⁰²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102. *Vidi* ispod, par. 944.

³⁰²² Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 135; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102.

³⁰²³ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102.

³⁰²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 137.

³⁰²⁵ Uslov da je to učinjeno namjerno izložen je u članu 85 (3) Dopunskog protokola I.

³⁰²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 133.

³⁰²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 133.

³⁰²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par.104.

³⁰²⁹ Pretresno vijeće ima u vidu da je u više međunarodnih konvencija koje se odnose na 'terorisanje' / 'terorizam' izvan djelokruga međunarodnog humanitarnog prava izražen element političkog pritiska.

880. Iako je stvarno uzrokovanje smrti ili teških povreda tijela ili zdravlja obavezni element krivičnog djela terorisanja, i Pretresno vijeće i Žalbena vijeće u predmetu *Galić* zauzeli su stav da stvarno ‘terorisanje’ civilnog stanovništva nije element tog krivičnog djela.³⁰³⁰ Činjenica da je civilno stanovništvo patilo i pretrpjelo terorisanje tokom oružanog sukoba može, međutim, da služi kao potkrepa postojanja namjere da se vrši terorisanje.

881. Kao što je konstatovalo Žalbena vijeće, zaključak o postojanju posebne namjere za krivično djelo terorisanja može se izvući na osnovu okolnosti djela nasilja ili prijetnji nasiljem, to jest, na osnovu njihovog karaktera, načina, vremena i trajanja.³⁰³¹ S tim u vezi, ovo Pretresno vijeće primjećuje da se napadi za vrijeme prekida vatre ili primirja ili dugotrajni i uporni napadi na civile, kao i neselektivni napadi, mogu uzeti kao indicije postojanja namjere terorisanja. Pretresno vijeće smatra da se zaključak o postojanju posebne namjere takođe može izvući na osnovu mjesta napada. Činjenica da su u opsadi ciljani i napadani civili na mjestima za koja se dobro znalo da ih dosta civila posjećuje u sklopu svojih svakodnevnih aktivnosti, kao što su tržnice, punktovi za snabdijevanje vodom ili sredstva javnog prevoza i tome slično, može da predstavlja uvjerljiv pokazatelj postojanja namjere za terorisanje.

882. Ukratko, krivično djelo terorisanja zahtijeva iste pravne elemente kao i krivično djelo protivpravnih napada na civile. Međutim, ono se od krivičnog djela protivpravnih napada na civile razlikuje po tome što zahtijeva dodatni mentalni element “osnovnog cilja da se širi teror”.³⁰³² Krivično djelo terorisanja, stoga, predstavlja “teški”, ozbiljniji oblik protivpravnog napada na civile. Mjerodavne pravne odredbe o protivpravnim napadima na civile izložene su dalje u tekstu, u Odjeljku III.A.6.

(c) Pojam “terora”

883. ‘Teror’ je ključni izraz u formulaciji krivičnog djela terorisanja. Pretresno vijeće u predmetu *Galić* je primijetilo da tužilaštvo u svojim preliminarnim podnescima nije navelo definiciju ‘terora’, ali da je, tokom suđenja, usvojilo definiciju jednog vještaka koji je ‘teror’ poistovjetio sa “ekstremnim strahom”.³⁰³³ Pretresno vijeće u tom predmetu je takođe citiralo navod odbrane da “[teror] mora biti najvišeg intenziteta, mora biti dugotrajan, mora biti neposredan, podoban da izazove trajne reakcije”.³⁰³⁴ Pretresno vijeće u predmetu *Galić* na kraju je prihvatilo tumačenje

³⁰³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 65, 134.

³⁰³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104.

³⁰³² *Vidi takođe* Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 162.

³⁰³³ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 75, gdje se upućuje na Odgovor tužilaštva na Prijedlog za donošenje oslobađajuće presude, par. 16.

³⁰³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 83, gdje se upućuje na Završnu riječ odbrane, T. 21810.

tužilaštva da teror predstavlja “ekstremni strah”.³⁰³⁵ Kao ni Pretresno vijeće, ni Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* nije definisalo pojam ‘terora’. U jednoj fusnoti, Žalbeno vijeće je samo iznijelo opasku da se “teror može, kako je to učinilo Pretresno vijeće, definisati kao ‘ekstreman strah’”.³⁰³⁶ Prema tome, ni Pretresno vijeće ni Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* nisu se udubljavali u značenje izraza ‘teror’.³⁰³⁷

884. ‘Teror’, u svom uobičajenom značenju, označava “stanje prestravljenosti ili velikog straha; intenzivan strah, bojazan ili stravu” ili “postupak ili svojstvo izazivanja strave; nešto užasno ili grozno.”³⁰³⁸

885. Tužilaštvo je u svojoj Završnoj riječi, na molbu Pretresnog vijeća da definiše ‘teror’, navelo sljedeću definiciju:

“Niko nije znao da li će možda baš on biti sljedeća žrtva. To je prožimalo svaki svjestan trenutak njihovog života. Tokom perioda od 15 mjeseci na koji se odnosi ova Optužnica ljudi nisu imali apsolutno nikakav osjećaj sigurnosti ni na jednom mjestu u gradu. Teror je [...] namjerno uskraćivanje osjećaja sigurnosti. Radilo se o iskonskom strahu koji su ljudi osjećali kada bi vidjeli kako je neko pred njima ustreljen i o onom trenutku panike kada bi pokušali da pritrče i pomognu žrtvi, očekujući sljedeće hite, i o tome ste imali pregršt dokaza.”³⁰³⁹

“I nije se radilo samo [...] o strahu izazvanom blizinom borbi. To je bio strah sračunat da demorališe, da poremeti, da oduzme svaki osjećaj sigurnosti od grupe ljudi koja nije imala [...] nikakve veze s borbenim dejstvima.”³⁰⁴⁰

Odbrana je u svojoj Završnoj riječi o pitanju terora izjavila sljedeće:

“Taj teror o kome je kolegunica govorila, teror kao iskonski strah. Pa teror kao iskonski strah je u tim godinama, a naročito u ovom vremenu vladao za sve. Tu nije bilo nikoga, ginulo se i to u velikim, u velikim ciframa. Ljudi su stradali, i civili i vojnici. Nemoguće je, ako je neko imao strategiju da terorise i ubija civile, da na njegovoj strani pogine nekoliko hiljada vojnika. [...] već je reč o tome da je taj prostor bio poprište ozbiljnih sukoba, ozbiljnih dejstava u kojima je došlo i dolazilo do svega ovoga i da se nikako ne može govoriti o jednom civilnom prostoru i civilima kao ciljevima jedinim u toku kojih se događalo ovo o čemu je ovde reč u Optužnici.”³⁰⁴¹

³⁰³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 137.

³⁰³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, fusnota 320.

³⁰³⁷ Pretresno vijeće u predmetu *Galić* nije smatralo da je nužno da ulazi u diskusiju o onome što je nazvalo “političkim terorističkim nasiljem” i načinu na koji je ono regulisano u raznim međunarodnim instrumentima; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, 222 i fusnota 150. Za razliku od Statuta ovog Međunarodnog suda, u statutima Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (dalje u tekstu: MKSR) i Specijalnog suda za Sierra Leone (dalje u tekstu: SCSL) nabrojana su ‘djela terorizma’ u onim članovima tih statuta koji se bave teškim kršenjima zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija i Dopunskog protokola II. U svojoj prvoj presudi, izrečenoj 20. juna 2007., SCSL je konstatovao da optuženi snose krivičnu odgovornost za, pored ostalog, krivično djelo “terorističkih akata” shodno članu 3(d) Statuta SCSL-a. Međutim, SCSL je u vezi s elementima krivičnog djela “terorističkih akata” jednostavno preuzeo one elemente koje je izložilo Pretresno vijeće u predmetu *Galić*. MKSR dosad nije rješavao nijedan predmet koji se odnosio na “terorističke akte”: *Tužilac protiv Alexa Tambe Brime, Brime Bazzyja Tamare, Santigia Borbora Kanua*, predmet br. SCSL-04-16-T, Presuda, 20. juni 2007.

³⁰³⁸ *Oxford English Dictionary* /Oxfordski rječnik engleskog jezika/, drugo izdanje, 1989.: ‘terror’; ‘Terror-bombing’ /bombardovanje u svrhu terorisanja/ označava “intenzivno i neselektivno bombardovanje s ciljem da se neka zemlja putem straha natjera na predaju”. ‘Reign of terror’ /vladavina terora/ označava “stanje stvari u kojem zajednica u cjelini živi u strahu od smrti ili nasilja”.

³⁰³⁹ Završna riječ tužilaštva, 9. oktobar 2007., T. 9468.

³⁰⁴⁰ Završna riječ tužilaštva, 9. oktobar 2007., T. 9472.

³⁰⁴¹ Završna riječ odbrane, 10. oktobar 2007., T. 9525.

Čini se, dakle, da je odbrana ovim osporila optužbu za terorisanje na osnovu toga što su u cijelom Sarajevu vođene žestoke borbe, što je kod svakoga izazivalo teror.

886. Pretresno vijeće konstatuje da odgovor koji je dalo tužilaštvo obuhvata suštinu onoga što izraz “terror” označava.

887. Pretresno vijeće naglašava da postojanje oružanog sukoba predstavlja opšti uslov iz člana 3 Statuta, kao i opšti uslov za krivično djelo terorisanja po članu 51 Dopunskog protokola I i članu 13 Dopunskog protokola II. S tim u vezi, Pretresno vijeće ima u vidu sve jaču tendenciju u međunarodnom pravu da se povuče razlika između terorisanja u mirnodopskim uslovima i terorisanja u situacijama oružanog sukoba, kako se oni tumače u međunarodnom humanitarnom pravu.³⁰⁴² Međutim, Pretresno vijeće primjećuje da su napadi usmjereni protiv civilnog stanovništva u jednakoj mjeri zabranjeni u međunarodnim instrumentima koji se bave krivičnim djelom terorisanja u mirnodopskim uslovima.

888. Pretresno vijeće takođe ima u vidu da krivično djelo terorisanja pokriva samo ona djela nasilja i prijetnje nasiljem koji su izvršeni s posebnom namjerom da se širi teror među civilnim stanovništvom. Mora se dokazati da je terorisanje prevazišlo onaj strah koji je samo uzgredna posljedica dejstava oružanih snaga u oružanom sukobu. Zabrana širenja terora među civilnim stanovništvom se, stoga, mora uvijek razlikovati od posljedica koje legitimna ratna dejstva mogu da izazovu kod civilnog stanovništva.³⁰⁴³ Pretresno vijeće ima u vidu da je određeni nivo straha i zastrašenosti među civilnim stanovništvom prisutan u gotovo svakom oružanom sukobu.³⁰⁴⁴ Što je ratište bliže civilnom stanovništvu, to će ono više osjećati strah i bojazan. Ovo je posebno slučaj kad se oružani sukob vodi u urbanoj sredini, gdje čak i legitimni napadi na borce mogu da izazovu intenzivan strah i bojazan među civilnim stanovništvom, ali da bi to predstavljalo terorisanje, potrebno je da postoji namjera da se izazove strah koji prevazilazi taj nivo. Stoga se u obzir moraju

³⁰⁴² Većina međunarodnih konvencija ograničena je na terorisanje koje nije regulisano međunarodnim humanitarnim pravom. Međunarodna konvencija protiv uzimanja talaca iz 1979. godine, član 12; Međunarodna konvencija iz 1997. za suzbijanje terorističkog podmetanja bombi (A/Res/52/164 ili UNTS 284), član 19(2); Konvencija iz 2005. o nuklearnom terorizmu (A/Res/59/290). Djelokrug Nacrta sveobuhvatne konvencije protiv terorizma je bio, i još uvijek jeste, vrlo prijeporno pitanje i smatran je “ključnim i centralnim pitanjem”. Trenutno, Nacrt sveobuhvatne konvencije protiv međunarodnog terorizma /the Draft Comprehensive Convention against International Terrorism/ sadrži klauzulu o izuzeću koja se odnosi na dejstva oružanih snaga za vrijeme oružanog sukoba. Član 20(2) (A/61/37, Izvještaj *ad hoc* Odbora osnovanog u skladu s rezolucijom Generalne skupštine broj 51/210 od 17. decembra 1996., Deseta sjednica (27. februar – 3. mart 2006.), str. 4; A/62/37, Izvještaj *ad hoc* Odbora osnovanog u skladu s rezolucijom Generalne skupštine broj 51/210 od 17. decembra 1996., Jedanaesta sjednica (5., 6. i 15. februar 2007.), str. 6. U vezi s razlikom između terorizma “u mirnodopskim uslovima” i za vrijeme oružanog sukoba, *vidi takođe* i: Antonio Cassese, *The Multifaceted Criminal Notion of Terrorism in International Law* /Višedimenzionalni krivični koncept terorizma u međunarodnom pravu/, 4 IJCJ 2006., 933 i dalje., gdje se iznosi argument da je već razvijeno običajno pravo u vezi s krivičnim djelom terorizma u mirnodopskim uslovima.

³⁰⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 101.

³⁰⁴⁴ *Vidi takođe*: Francuska delegacija, Službeni zapisnik, sv. XIV, str. 65: “u tradicionalnom ratovanju, bilo je neminovno da napadi šire teror među civilnim stanovništvom: ono što treba da se zabrani [...] jeste namjera da se to čini.”

uzeti okolnosti konkretnog oružanog sukoba prilikom utvrđivanja da li je počinjeno krivično djelo terorisanja, odnosno da li su počinioci namjeravali da “šire teror među civilnim stanovništvom.”

3. Ocjenjivanje dokaza

(a) Civilni status stanovništva

889. Status stanovništva u Sarajevu za vrijeme sukoba od ključnog je značaja za Optužnicu u cjelini. Teza tužilaštva je da je stanovništvo Sarajeva imalo status civila. Međutim, odbrana je to osporila kad je u pitanju Sarajevo u cjelini, kao i nekoliko konkretnih područja unutar linija sukoba. U vezi sa svakom pojedinom tačkom Optužnice nužno je utvrditi da li je stanovništvo bilo civilno ili ne. Iz tog razloga, primjereno je da se to razmotri i utvrdi u ovom dijelu Presude.

890. Odbrana je u svom Završnom podnesku iznijela argument da tužilaštvo nije pokazalo van razumne sumnje da su djela nasilja “bila usmjerena protiv civilnog stanovništva kao takvog ili protiv civilnih osoba i objekata i da su bila neselektivna, s obzirom na to da su se borbe između zaraćenih strana u gradu Sarajevu vodile u vojnim zonama u kojim uopšte nije bilo civila, ili su civilni status izgubile zbog toga što se u njima, među civilima i civilnim objektima, nalazio veliki broj vojnih ciljeva.”³⁰⁴⁵ Ovaj argument se sastoji iz dva dijela. Kao prvo, odbrana osporava navod da su krivična djela na kojima počiva Optužnica počinjena u sklopu rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, pa time osporava i primjenjivost člana 5 Statuta. Kao drugo, odbrana osporava navod tužilaštva da su djela nasilja bila usmjerena protiv civilnih osoba ili civilnog stanovništva, pa time osporava i daljnji navod da su počinjena krivična djela terorisanja i protivpravnih napada na civilno stanovništvo po članu 3 Statuta.

891. Odbrana je u svojoj Završnoj riječi detaljnije obrazložila to osporavanje, izjavivši da je “moralo prvo da se utvrdi da je ovo nesporna činjenica, da je reč o civilnom području i da je reč o civilnom stanovništvu i da ovaj čovek koji sedi ovde pred ovim Većem ništa drugo nije imao kao nameru sem da sa svojom jakom vojskom čini ovo što je navedeno ovde u Optužnici u ovim Dodacima.”³⁰⁴⁶ Ovaj argument odbrane je posebno usmjeren na ljetne mjesec 1995. godine, u kom periodu je ABiH pokrenula ofanzivu.³⁰⁴⁷

892. Odbrana je iznijela i argument da je ABiH namjerno miješala vojne ciljeve sa civilnim ciljevima, tako što je “postavljala štabove ABiH-a u zgradama koje su izgledale kao civilne”,

³⁰⁴⁵ Završni podnesak odbrane, str. 80.

³⁰⁴⁶ Završna riječ odbrane, T. 9498.

³⁰⁴⁷ U vezi s dokazima koji se odnose na tu ofanzivu, *vidi* Odjeljak II.E.9(d), Ofanzive ABiH-a.

“miješala borce u uniformama sa neborcima”, te tako što su se pripadnici ABiH-a kretali između rovova bez uniformi.³⁰⁴⁸ Odbrana je svoj podnesak završila konstatacijom da se, “s obzirom na to da je nekoliko brigada iz sastava 1. korpusa Armije BiH imalo borbene položaje, štabove i skladišta naoružanja u gradu Sarajevu, na teritoriji pod kontrolom Armije BiH, može razumno zaključiti da je na toj teritoriji bilo dosta vojnih ciljeva.”³⁰⁴⁹

893. Tužilaštvo je u svojoj Završnoj riječi odgovorilo na taj argument odbrane. Ono je iznijelo tvrdnju da “[s]vaki argument odbrane da je razlog za to što su civili ginuli i bili ranjavani ležao u tome što je ABiH namjerno miješala vojne ciljeve sa civilima i civilnim objektima predstavlja pokušaj da se pažnja odvuče sa optužbi koje se ovdje rješavaju. Ako odbrana tvrdi da je optuženi raspolagao informacijama da se među vojnim ciljevima nalaze i civili, onda je optuženi bio dužan da prikupi dovoljno informacija kako osigurao da u svakom napadu na takve ciljeve predviđena vojna prednost premašuje očekivani gubitak života civila.”³⁰⁵⁰ Tužilaštvo je još ustvrdilo da se, čak i ako “određeni civilni objekti postanu legitimni ciljevi napada, svaki takav napad i dalje mora voditi uz poštovanje načela razlikovanja i proporcionalnosti.”³⁰⁵¹

894. Status nekog stanovništva može da se promijeni zbog kretanja civila i boraca.³⁰⁵² Dokazi pokazuju da je 1. korpus ABiH-a tokom sukoba imao od 60.000 do 78.000 vojnika, od kojih je približno 40.000 do 45.000 bilo stacionirano u Sarajevu.³⁰⁵³ Formiranjem 12. divizije ABiH-a taj broj se nije znatno promijenio.³⁰⁵⁴

895. Iskazi vještaka tužilaštva Ewa Tabeau i svjedoka odbrane majora Veljovića pokazuju da je na početku sukoba u deset sarajevskih opština živjelo približno 500.000 ljudi.³⁰⁵⁵ Poslije početka sukoba, od ukupno 150.000 bosanskih Srba, njih približno 40.000 do 60.000 je ostalo unutar linija sukoba, a mnogi od približno 100.000 bosanskih Muslimana su prešli na područja unutar linija sukoba kojima su dominirali bosanski Muslimani.³⁰⁵⁶ Samo u Hrasnici, broj stanovnika je porastao sa približno 30.000 na 50.000, zbog priliva bosanskih Muslimana sa područja kao što su Trnovo i istočna Bosna.³⁰⁵⁷ Na osnovu dokaza se vidi da su na samom početku sukoba ljudi bili evakuisani sa

³⁰⁴⁸ Završni podnesak odbrane, par. 100 – 102.

³⁰⁴⁹ Završni podnesak odbrane, par. 102.

³⁰⁵⁰ Završna riječ tužilaštva, T. 9418.

³⁰⁵¹ Završna riječ tužilaštva, T. 9419.

³⁰⁵² *Vidi* ispod, Odjeljak III.A.6 Tačke 4 i 7: protivpravni napadi na civile.

³⁰⁵³ *Vidi* gore, Odjeljak II.B.1(b) Struktura ABiH-a.

³⁰⁵⁴ *Vidi* gore, Odjeljak II.B.1(b) Struktura ABiH-a.

³⁰⁵⁵ P637, Izvještaj vještaka Ewe Tabeau, str. 67; Stevan Veljović, 31. maj 2007., T. 5930, 5959, 5975.

³⁰⁵⁶ *Vidi* gore, Odjeljak II.C. Sarajevo 1992. - 1994.

³⁰⁵⁷ Svjedok W-57, 17. april 2007., T. 4548.

područja Sarajeva, ali nema dokaza da je tokom nastavka sukoba bilo većih kretanja stanovništva.³⁰⁵⁸

896. Uzevši u obzir sve fluktuacije stanovništva na početku rata, Pretresno vijeće konstatuje da su naseljena urbana područja unutar linija sukoba imala civilni status. Na primjer, iz dokaza se vidi da je samo na području Dobrinje koje je bilo pod kontrolom ABiH-a živjelo 27.000 stanovnika, a da je uz njih tu još bilo 2.200 vojnika Dobrinjske brigade, te da je Stari Grad, koji se nalazio duboko unutar linija sukoba, bio gusto naseljeno područje.³⁰⁵⁹ Pretresno vijeće dalje ima u vidu da 40.000 do 45.000 vojnika 1. korpusa nije bilo stacionirano u gusto naseljenim područjima. Zapravo, mnogi vojnici su bili razmješteni u rovovima ili na položajima duž linija sukoba.³⁰⁶⁰ Iako uvažava da su u redovnom obavljanju vojnih aktivnosti neki vojnici obilazili svoje domove, Pretresno vijeće smatra da ukupan učinak njihovog kretanja nije promijenio civilni status tih urbanih područja.

897. Ima dokaza da su tokom ljetne ofanzive vojnicima 1. korpusa podršku pružali vojnici drugih korpusa ABiH-a. Međutim, nema nikakvih dokaza koji upućuju na to da je došlo do masovnog priliva vojnika ABiH na urbana područja unutar linija sukoba u Sarajevu zbog kojeg bi civilni status tih područja bio promijenjen.

898. Jasno je da je unutar linija sukoba bilo vojnih ciljeva. Na primjer, na jednoj vojnoj mapi ABiH-a prikazano je oko 30 komandnih mjesta jedinica ABiH-a koja su bila razmještena po cijelom području unutar linija sukoba.³⁰⁶¹ Međutim, ni za te vojne ciljeve se ne može reći da ih je bilo toliko mnogo da bi zbog njih cijelo urbano područje unutar linija sukoba izgubilo civilni status. U ovim okolnostima se, stoga, odbacuje argument odbrane da je cijelo područje unutar linija sukoba u Sarajevu bilo vojno područje i Pretresno vijeće konstatuje da je to područje imalo civilni status.

899. Odbrana je takođe iznijela tvrdnju da su određena područja unutar linija sukoba, konkretno Hrasnica, Sedrenik i Vojničko Polje, bila "vojne zone". Incidenti granatiranja u Hrasnici desili su se 7. aprila 1995., 1. jula 1995. i 23. jula 1995. Dokazi koji se odnose na period krajem marta i početkom aprila 1995. pokazuju da su vođene borbe na širem području oko planina Igman i Treskavica.³⁰⁶² Dokazi takođe pokazuju da su borbe vođene duž linija sukoba, uključujući i linije kod fabrike "Famos". Međutim, većina borbi se odvijala kilometrima daleko od Hrasnice.³⁰⁶³ Pored toga, dokazi ne pokazuju da je u aprilu 1995. godine bilo pokreta vojnika kroz Hrasnicu, na putu iz

³⁰⁵⁸ *Vidi* gore, Odjeljak II.C. Sarajevo 1992. - 1994.

³⁰⁵⁹ *Vidi* gore, par. 119 - 120, 466.

³⁰⁶⁰ *Vidi*, na primjer, Odjeljke II.B.3(e); II.E.9(d) Ofanzive ABiH-a.

³⁰⁶¹ P194, Vojna mapa Sarajeva.

³⁰⁶² P696, Naređenje komandanta SRK-a, 4. april 1995.; D509, Borbeni izvještaj ABiH-a od 3. aprila 1995.; D59, Vojna mapa.

³⁰⁶³ P696, Naređenje komandanta SRK-a od 4. aprila 1995.; P883, Dnevni izvještaj vojnih posmatrača UN-a o situaciji, od 4. aprila 1995.; P226, Naređenje komandanta SRK-a od 6. aprila 1995. *Vidi takođe* gore, Odjeljak II.E.9(d) Ofanzive ABiH-a.

Sarajeva prema područjima planina Igman i Treskavica ili u obrnutom smjeru, koji su bili tolikih razmjera da bi promijenili civilni status Hrasnice.

900. Kada je konkretno u pitanju period u kojem se u Hrasnici desio incident granatiranja od 1. jula 1995., jedan borbeni izvještaj ABiH od 1. jula 1995. pokazuje da su vojnici 12. divizije, koja je bila stacionirana unutar linija sukoba, napali kasarnu u Nedžarićima, koja se nalazila na nekoliko kilometara od Hrasnice.³⁰⁶⁴ Međutim, među dokazima nema nikakvih naznaka o tome da se kroz Hrasnicu kretalo toliko vojnika ABiH-a da bi time bio promijenjen civilni status tog područja. Na osnovu dokaza u kojima je diskutovano gore u tekstu, civilni status Hrasnice ostao je nepromijenjen u aprilu 1995. i tokom ljetne ofanzive 1995. godine.

901. Značajno je da odbrana nije ponudila apsolutno ništa u prilog svojoj tvrdnji da je Sedrenik bio vojna zona. Naprotiv, Nedžib Dozo, bosanskohercegovački policajac koji je učestvovao u istragama mnogih incidenata snajperskog djelovanja na Sedreniku, posvjedočio je da “[u] tom komšiluku nije bilo nikakvih vojnih djelovanja, to je čisto stambeno područje.”³⁰⁶⁵ Derviša Selmanović je izjavila da je Sedrenik bio “isključivo civilno naselje”.³⁰⁶⁶ Na osnovu njenog svjedočenja o tome koliko dugo je živjela na Sedreniku, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Derviša Selmanović u dovoljnoj mjeri poznavala to naselje da bi mogla da govori o njegovom civilnom karakteru. Isto tako, Tarik Žunić je na unakrsnom ispitivanju rekao da se vojnici ABiH-a jesu kretali preko tog područja kada bi išli u rovove, ali su to činili samo noću kako civile na Sedreniku ne bi izlagali opasnosti. Konačno, potpukovnik Harry Konings, vođa jednog tima vojnih posmatrača UN-a koji je bio raspoređen na Sedreniku, posvjedočio je da se baza njegovog tima, kao što je bio čest slučaj kad sa timovima vojnih posmatrača UN-a, nalazila “usred civilnog stanovništva”.³⁰⁶⁷ Pretresno vijeće konstatuje da su se linije sukoba nalazile u blizini naselja Sedrenik. Međutim, blizina linija sukoba ne mijenja civilni status Sedrenika, niti to čine vojna dejstva koja su se odvijala na linijama sukoba. Pored toga, Pretresno vijeće konstatuje da na Sedreniku nije bilo nikakvih vojnih sredstava zbog kojih bi civilni status tog naselja bio promijenjen. U svjetlu dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da je Sedrenik, suprotno tvrdnji odbrane, bio civilno područje sa civilnim stanovništvom.

902. Što se tiče Vojničkog Polja, dokazi pokazuju da se linija sukoba protezala neposredno ispred Škole za slijepe osobe. Svjedok odbrane T-60, civil koji je stanovao u jednoj stambenoj zgradi na Vojničkom Polju, u svom je svjedočenju izjavio da se 1994. i 1995. u većini zgrada na tom

³⁰⁶⁴ D425, Borbeni izvještaj ABiH-a od 1. jula 1995.

³⁰⁶⁵ Nedžib Dozo, P363, str. 2.

³⁰⁶⁶ Derviša Selmanović, P169, str. 2.

³⁰⁶⁷ Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3553 – 3554.

području nalazila ABiH.³⁰⁶⁸ On je izjavio da nije vidio nijednog civila i da se “jedino primjećivala vojska. Bilo da su bili u maskirnim uniformama vojnim, bilo naoružani civili.”³⁰⁶⁹ Na pitanje vezano za zgradu s pasažem gdje je 24. oktobra 1994. ustrijeljen Adnan Kasapović, svjedok T-52 je izjavio da nije nikad išao tamo, ali da je na tom mjestu mogao da vidi vojnike ABiH-a.³⁰⁷⁰

903. Svjedok tužilaštva W-62 i Ermin Krečo u svom su svjedočenju izjavili da se za vrijeme rata u blizini pasaža gdje je ustrijeljen Adnan Kasapović nalazila spavaonica ABiH-a. Oni su takođe govorili o tome da su išli da obišu svoje prijatelje koji su živjeli u istom naselju; to pokazuje da je na tom području bilo civila. Iako je svjedok T-60, kao što je navedeno gore u tekstu, izjavio da se u “većini” zgrada nalazila ABiH i da nije vidio nikakve civile, on je takođe u svom iskazu naveo da je na tom području bilo civila; svjedok T-60 je posvjedočio da je živio u jednoj od zgrada na Vojničkom Polju i da je u njegovoj zgradi živjelo još civila. Njegov iskaz da su civili živjeli samo u njegovoj zgradi nije potkrijepljen iskazima svjedoka W-62 i Ermina Kreče, koji su živjeli u drugoj stambenoj zgradi. Pored toga, svjedok odbrane T-52 je u svom svjedočenju izjavio da je ABiH držala položaje u soliterima na Vojničkom Polju i Alipašinom Polju.³⁰⁷¹ Međutim, on je na unakrsnom ispitivanju potvrdio da su u soliterima na Vojničkom Polju, ispred Škole za slijepe osobe, 1994. - 1995. godine vjerovatno živjeli civili, ali je rekao da ih on nije vidio.³⁰⁷² Isto tako, svjedok T-48 je bio mišljenja da su u stambenim zgradama živjeli civili, iako ih ni on nije vidio. Na osnovu iskaza ovih svjedoka, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Vojničko Polje bilo civilno područje i konstatuje da to što se na tom području nalazila spavaona ABiH-a ne mijenja njegov civilni status.

904. Ukratko, Pretresno vijeće odbacuje argument odbrane da je cijelo područje Sarajeva bilo vojna zona i da su područja Hrasnice, Sedrenika i Vojničkog Polja takođe bila vojne zone. Umjesto toga, Pretresno vijeće ponavlja svoj raniji zaključak da su ta područja imala civilni status.

(b) Terorisanje

905. Što se tiče dokaza koji se odnose na krivično djelo terorisanja, Pretresno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da je SRK odgovoran za snajpersko djelovanje i granatiranje područja unutar linija sukoba. Vijeće je takođe konstatovalo da su, usljed tih dejstava, civilima nanošene teške povrede ili smrt.³⁰⁷³ Dokazi koji su izvedeni u vezi sa snajperskim djelovanjem obilno potkrepljuju optužbu za terorisanje. Pored dokaza koji se odnose na incidente iz Priloga Optužnice, Pretresno vijeće je saslušalo i druge dokaze o granatiranju i snajperskom djelovanju protiv civila i civilnog

³⁰⁶⁸ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T 8815- 8816; D352, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-60 (zapečaćeno).

³⁰⁶⁹ Svjedok T-60, 25. juli 2007., T. 8817, 8843 - 8844; D352, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-60 (zapečaćeno)

³⁰⁷⁰ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T7458; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52.

³⁰⁷¹ Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7432; D279, Fotografija s oznakama koje je unio svjedok T-52.

³⁰⁷² Svjedok T-52, 28. juni 2007., T. 7458.

stanovništva unutar linija sukoba u Sarajevu. Dokazi pokazuju da su civili bili neprestano izloženi granatiranju i snajperskom djelovanju i da su brojni civili ranjeni ili ubijeni, premda su neki svjedoci naveli da je nivo intenziteta varirao, pogotovo kad je u pitanju granatiranje.³⁰⁷⁴ Bez obzira na varijacije u intenzitetu dejstava, iskazi Berka Zečevića i nekoliko vojnih posmatrača UN-a pokazuju da su eksplozije artiljerijskih i minobacačkih granata bile svakodnevna pojava u Sarajevu.

906. Odbrana je osporila optužbu za terorisanje tako što je izvela dokaze čija je svrha bila da pokažu da su vojnici SRK-a djelovali samo u odgovor na provokacije ili da bi zaštitili svoje porodice.³⁰⁷⁵ Ona je iznijela argument da je SRK želio mir.³⁰⁷⁶ Pretresno vijeće ovaj argument tumači kao osporavanje elementa namjere za krivično djelo protivpravnih napada na civile. S tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća da su u članu 49 Dopunskog protokola I, kojim se zabranjuju napadi protiv civila i civilnih objekata, “napadi” definisani kao “akti nasilja protiv protivnika, *bilo da su ofanzivni ili defanzivni*”.³⁰⁷⁷ U običajnom međunarodnom pravu postoji bezuslovna i apsolutna zabrana ciljanja civila:³⁰⁷⁸ *svaki* napad usmjeren protiv civilnog stanovništva je zabranjen, bez obzira na vojne pobude.

907. Više svjedoka tužilaštva, među kojima su bili Ismet Hadžić, John Jordan, kapetan korvete Thomas Knustad i svjedok W-137, posvjedočilo je da je granatiranje vršeno na neselektivan način.³⁰⁷⁹ Potpukovnik Konings je izjavio da jedna od posljedica korištenja minobacača za “uznemiravajuću vatru”, kako su oni bili korišteni u Sarajevu, jeste nanošenje dosta povreda, posebno civilima.³⁰⁸⁰ Nijedan dio Sarajeva nije bio bezbjedan od granata; Pretresno vijeće je saslušalo iskaze o granatama koje su padale po Hrasnici, Sokolović-koloniji, Marindvoru, Alipašinom Polju, Dobrinji, Bašćaršiji, Koševskom Polju, Alipašinom Mostu, Hrasnom i mnogim drugim lokacijama širom Sarajeva. Granatiranje je bilo usmjereno protiv civilnih područja, kao što su parkovi, groblja, tržnice i punktovi za snabdijevanje vodom. Azra Šišić se sjeća da je zbog granatiranja bilo “riskantno” izlaziti iz stambene zgrade i otići po namirnice nekih 100 do 200 metara odatle.³⁰⁸¹

908. I snajpersko djelovanje je bilo rasprostranjeno po cijelom gradu. Svjedoci su posvjedočili da su civili ginuli od vatre sa Špicaste stijene, Grbavice, planine Trebević, sa Vraca, Jevrejskog

³⁰⁷³ Vidi gore, par. 794, 796.

³⁰⁷⁴ Vidi gore, Odjeljke II.E.5, Granatiranje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica; II.E.1, Obrasci snajperskog djelovanja i granatiranja Sarajeva.

³⁰⁷⁵ Završni podnesak odbrane, par. 75 – 77. Vidi *takođe* gore, Odjeljke II.E.9.(c), Navodi odbrane o provokacijama od strane ABiH; II.E.9(d), Ofanzive ABiH-a.

³⁰⁷⁶ Završni podnesak odbrane, par. 75 – 77.

³⁰⁷⁷ Kurziv dodat.

³⁰⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 109; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 54.

³⁰⁷⁹ Vidi, na primjer, gore, par. 420, 758.

³⁰⁸⁰ Vidi gore, par. 420.

grobља, krivine na cesti Lukavica-Pale iznad Skenderije, te iznad Debelog Brda.³⁰⁸² John Jordan je rekao da su snajperisti bili posebno aktivni za lijepa vremena, jer “ljudi bi izašli vani, tako da bi sredina postala ispunjena ciljevima, pa bi se snajperisti dali na posao.”³⁰⁸³ Snajperisti su ciljali mjesta na kojima su se okupljali civili, uključujući, na primjer, mjesta na kojima su ljudi stajali u redovima da bi natočili vodu. Snajperisti su ponekad gađali sudove u kojima su ljudi nosili vodu. Svjedoci su govorili kako su išli po vodu kasno noću ili vrlo rano ujutro, kada nije bilo snajperskog djelovanja.³⁰⁸⁴ Bogdan Vidović je posvjedočio da je teško izdvojiti neko konkretno naselje u Sarajevu koje je bilo više izloženo snajperskom djelovanju nego druga naselja.³⁰⁸⁵ Međutim, bilo je područja u Sarajevu za koja se znalo da su na stalnom udaru snajperista i da su posebno opasna za civile.³⁰⁸⁶ Ciljani su tramvaji i autobusi, kao i ljudi u njima.³⁰⁸⁷ Na cijelom području Marindvora, ljudi su morali da pretrčavaju preko ulica i bilo je puko pitanje sreće da li će biti pogođeni ili ne.³⁰⁸⁸ Dio ulice Zmaja od Bosne, glavne gradske saobraćajnice, na kojem se nalazi hotel "Holiday Inn", nazvan je ‘Alejom snajpera’, što je direktno upućivalo na brojne incidente snajperskog djelovanja na tom području.

909. Dokazi pokazuju da sama uloga snajpera iziskuje da svaki njihov hitac bude ispaljen smišljeno, s namjerom da se cilj ubije ili teško rani. Neki svjedoci su posvjedočili da su snajperisti SRK-a bili vrlo vješti.³⁰⁸⁹ Pretresno vijeće je saslušalo dokaze o tome da je otvarana vatra na više tramvaja i da je ubijeno ili teže ranjeno nekoliko putnika. Iz dokaza se vidi da su se ti incidenti desili za vrijeme prekida vatre. U dokaznom materijalu ima odlomaka koji jasno pokazuju goli strah i užas koji su pretrpjeli ti putnici. Ništa živopisnije ne ilustruje namjeru počinitelja i viktimizaciju putnika od često ponavljanih iskaza o tome kako je tramvaj morao da uspori da bi prošao jednu krivinu u obliku slova S i kako je na njega u tom trenutku namjerno otvarana vatra. Slavica Livnjak je opisala kako bi svaki put pognula glavu dok je tramvajem kojim je upravljala prolazila kroz tu krivinu. Tramvaj i putnici u njemu bili su izuzetno lake mete ili, kao što se svjedokinja izrazila uz pomoć metafore iz ptičjeg svijeta, “glineni golubovi”.³⁰⁹⁰

910. Civilno stanovništvo nije bilo samo izgladnjeno i nije mu bila samo uskraćena mogućnost da tokom četrnaest mjeseci napusti grad, nego je u tom periodu također bilo izloženo uslovima koji su

³⁰⁸¹ *Vidi gore*, par. 423, i, generalno, Odjeljak II.E.5, Granatiranje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

³⁰⁸² *Vidi gore*, par. 323, i, generalno, Odjeljak II.E.3, Snajpersko djelovanje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

³⁰⁸³ *Vidi gore*, par. 198.

³⁰⁸⁴ *Vidi gore*, par. 208.

³⁰⁸⁵ Bogdan Vidović, 13. februar 2007., T. 2063. *Vidi takođe*, svjedok W-62, 24. januar 2007., T. 925 – 926. *Uporedi* Nefa Šljivo, P531, str. 2.

³⁰⁸⁶ *Vidi gore*, par. 211 i Odjeljak II.E.3(ii), Marindvor i ulica Zmaja od Bosne.

³⁰⁸⁷ *Vidi gore*, Odjeljak II.E.3(a)(i), Javni prevoz.

³⁰⁸⁸ Svjedok W-118, P175, str. 3 (zapečaćeno).

³⁰⁸⁹ *Vidi gore*, par. 109, 204, 241.

³⁰⁹⁰ *Vidi gore*, par. 198.

neizbježno izazivali izuzetan strah i stvarali nesigurnost, putem neprestanog snajperskog djelovanja i granatiranja grada. Nemogućnost bijega iz ove klopke užasa na ikakav duži period neizbježno je kod stanovništva pod opsadom oslabilo volju za pružanje otpora i, što je još gore, ostavilo je duboke i neizbrisive duševne ožiljke kod stanovništva u cjelini.

911. Pretresno vijeće konstatuje da svaki incident snajperskog djelovanja, pomenut ranije u ovoj Presudi, koji je izazvao smrt ili tešku povredu i u vezi s kojim je konstatovano da su snajperski djelovali pripadnici SRK-a sa teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, jeste primjer terorisanja u smislu tačke 1 Optužnice.

912. Pored toga, u svjetlu dokaza pomenutih ranije u ovoj Presudi, na osnovu kojih je Pretresno vijeće konstatovalo da je SRK odgovoran za granatiranje civila i civilnih područja modifikovanim avionskim bombama, a posebno s obzirom na dokaze o neselektivnoj prirodi modifikovanih avionskih bombi, činjenicu da je SRK-u bila poznata neselektivna priroda tih bombi, težinu povreda i broj poginulih usljed korištenja tih vrlo nepreciznih bombi, Pretresno vijeće konstatuje da su snage SRK-a počinile krivično djelo terorisanja u smislu tačke 1 Optužnice. S tim u vezi, Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj raniji nalaz da je samo SRK posjedovao modifikovane avionske bombe i koristio ih za gađanje civilnih područja u Sarajevu. Na osnovu puke činjenice da je SRK koristio modifikovane avionske bombe, to krajnje neprecizno i neselektivno oružje, savršeno je razumno da Pretresno vijeće izvuče zaključak o postojanju namjere za terorisanje.

913. U svjetlu dokaza pomenutih ranije u ovoj Presudi, na osnovu kojih je Pretresno vijeće konstatovalo da je SRK odgovoran za granatiranje civila i civilnih područja, a posebno s obzirom na dokaze u vezi s preciznošću minobacača i vještinom poslužilaca minobacača iz redova SRK-a, ispaljivanjem brojnih granata na grad, težinom povreda i brojem poginulih usljed minobacačkih dejstava, Pretresno vijeće konstatuje da namjerno gađanje civila u gradu ovim preciznim oruđima, uz upotrebu tako velikog broja granata, predstavlja terorisanje u smislu tačke 1 Optužnice. Budući da je prihvaćeno da je minobacač precizno oruđe i da su poslužiocci minobacača bili vrlo dobro obučeni, Pretresno vijeće može, na osnovu činjenice da su ta oruđa korištena, s pravom da zaključi da je postojala namjera za terorisanje.

4. Tačke 2 i 5: ubistvo

914. U tačkama 2 i 5 Optužnice, tužilaštvo optuženog tereti krivičnom odgovornošću po članovima 7(1) i 7(3) Statuta za krivično djelo ubistva kao zločina protiv čovječnosti. Da bi potkrijepilo ove optužbe, tužilaštvo mora dokazati da su pripadnici SRK-a počinili ubistvo kao

zločin protiv čovječnosti. Pretresno vijeće, stoga, mora da razmotri šta čini zločin protiv čovječnosti, a šta čini krivično djelo ubistva.

915. Da bi Međunarodni sud bio nadležan za neko krivično djelo shodno članu 5, to krivično djelo je moralo da bude počinjeno u oružanom sukobu.³⁰⁹¹ Izraz “počinjeno u oružanom sukobu” ne zahtijeva ništa više “od postojanja oružanog sukoba u relevantnom vremenu i mjestu”.³⁰⁹² Zločini u osnovi krivičnog djela ne moraju da budu u uskoj vezi s oružanim sukobom; dovoljno je da s tim sukobom budu geografski i vremenski povezani.³⁰⁹³ Ovaj uslov je tek preduslov za vršenje nadležnosti i ne predstavlja materijalni element zločina protiv čovječnosti.³⁰⁹⁴

916. Da bi predstavljala zločin protiv čovječnosti, djela optuženog moraju da budu dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva. Prema tumačenju Žalbenog vijeća, ovaj izraz obuhvata pet elemenata.³⁰⁹⁵

(a) Napad

917. Prilikom procjenjivanja da li je došlo do napada na neko konkretno civilno stanovništvo, nebitno je da li je druga strana takođe počinila zvjerstva nad civilnim stanovništvom protivničke strane.³⁰⁹⁶ Dokazi takve prirode nisu relevantni, osim ako se njima dokazuje ili pobija bilo koji navod iz Optužnice, a posebno ako se pobija navod da je postojao rasprostranjeni ili sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva.³⁰⁹⁷ Takav navod se ne može pobiti tvrdnjom da je druga strana odgovorna za započinjanje neprijateljstava.³⁰⁹⁸ Pretresno vijeće nalazi da postoji obilje dokaza o napadima koje su vršili vojnici SRK-a.

³⁰⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 82; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 139; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 429.

³⁰⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 430.

³⁰⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 83, 86; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249, 251; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 139; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 546; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 432.

³⁰⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249.

³⁰⁹⁵ Tih pet elemenata su: (i) mora postojati napad; (ii) djela počinioca moraju da budu dio tog napada; (iii) napad mora biti usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva; (iv) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski; (v) počilac mora znati da njegova djela čine dio obrasca rasprostranjenih ili sistematskih zločina usmjerenih protiv civilnog stanovništva, te da se njegova djela uklapaju u taj obrazac. Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 85, gdje se potvrđuje Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 410; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 49; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 435.

³⁰⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 87. Žalbeno vijeće ovako nastavlja: “To što je jedna strana izvršila napad na civilno stanovništvo druge strane ne opravdava napad te druge strane na civilno stanovništvo one prve, a niti ne isključuje zaključak da su snage te druge strane zapravo svoj napad usmjerile upravo na civilno stanovništvo kao takvo,” citirajući Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*.

³⁰⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 145.

³⁰⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 145.

(b) Veza između djela počinioca i napada

918. Veza koja mora da postoji između djela počinioca i napada sastoji se od dva elementa: (i) činjenja djela koje je, po svojoj prirodi ili posljedicama, objektivno dio napada; zajedno sa (ii) sviješću počinioca da postoji napad na civilno stanovništvo i da je njegovo djelo dio tog napada.³⁰⁹⁹

919. Iako djela počinioca moraju biti “dio” napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, ona ne moraju biti počinjena *usred* tog napada.³¹⁰⁰ Kao što je izjavilo Žalbena vijeće u predmetu *Kunarac*, krivično djelo:

“koje je počinjeno prije ili poslije glavnog napada na civilno stanovništvo ili je njegovo počinjenje bilo prostorno udaljeno od samog napada može još uvijek predstavljati dio tog napada, ako za to postoji dovoljna veza. Zločin, međutim, ne smije biti izolirano krivično djelo. Zločin će se smatrati “izoliranim djelom” ako je, s obzirom na kontekst i okolnosti pod kojima je počinjen, bio toliko udaljen od napada da se ne može razumno zaključiti da je bio sastavni dio napada.”³¹⁰¹

920. Pretresno vijeće na osnovu dokaza konstatuje da tražena veza postoji.

(c) Usmjeren protiv civilnog stanovništva

921. Kao što je smatralo Žalbena vijeće u predmetu *Kunarac*, izraz “usmjeren protiv bilo kojeg civilog stanovništva” označava da je “civilno stanovništvo primarni objekt napada”.³¹⁰² Prilikom ocjenjivanja da li je civilno stanovništvo bilo primarni cilj napada, u obzir se, pored ostalih, moraju uzeti sljedeći faktori: sredstva i metode korišteni tokom napada, status žrtava, njihov broj, diskriminatorni karakter napada, priroda krivičnih djela počinjenih tokom napada, otpor koji je tada pružen napadaču, te u kojoj se mjeri napadačka sila pridržavala ili pokušala pridržavati predostrožnosti propisanih ratnim pravom.³¹⁰³

922. Izraz “civilno stanovništvo”, u širem tumačenju, označava stanovništvo koje čine pretežno civili.³¹⁰⁴ Civilno stanovništvo obuhvata sve osobe koje su civili.³¹⁰⁵ Važno je podsjetiti da

³⁰⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248, 251, 271.

³¹⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 234; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 178; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 438.

³¹⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 100; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 550; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 119.

³¹⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 91. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 96; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 106; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 142; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 49(2); Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 440.

³¹⁰³ *Ibid.*

³¹⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 54; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 547 – 549; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 235; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 180; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 544; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 442, 458.

³¹⁰⁵ Član 50(2), Dopunski protokol I.

prisustvo vojnika ne lišava nužno civilno stanovništvo njegovog civilnog karaktera.³¹⁰⁶ Kao što je presudilo Žalbeno vijeće u predmetu *Kordić i Čerkez*:

“Civilno stanovništvo obuhvata sve osobe koje su civili, a prisustvo među civilnim stanovništvom osoba koje ne potpadaju pod definiciju civila ne lišava to stanovništvo civilnog karaktera.”³¹⁰⁷

923. U predmetu *Galić*, Žalbeno vijeće je pojasnilo da je zaključak nešto drugačiji u situacijama kada status stanovništva tek treba da se utvrdi, ili se on možda promijenio usljed fluktuacije civila i vojnih lica.³¹⁰⁸ U predmetu *Blaškić*, Žalbeno vijeće je konstatovalo da se mora ispitati broj vojnika koji su se nalazili unutar civilnog stanovništva, kao i svrha njihovog prisustva, kako bi se utvrdilo da li oni to stanovništvo lišavaju njegovog civilnog statusa.³¹⁰⁹ Žalbeno vijeće je u vezi s tim pitanjem citiralo tekst iz Komentara MKCK-a:

“[...] u ratnim uslovima neizbježno je da se pojedinci koji pripadaju kategoriji boraca izmiješaju s civilnim stanovništvom, na primjer, vojnici na odsustvu koji posjećuju porodicu. Međutim, pod uslovom da se ne radi o redovnim jedinicama sa znatnim brojem pripadnika, to ne mijenja civilni status neke populacije.”³¹¹⁰

924. Dovoljno je pokazati da je tokom napada ciljan dovoljan broj pojedinaca, ili da su oni bili ciljani na takav način da je napad, u stvari, bio usmjeren protiv civilnog “stanovništva”, a ne protiv nekog ograničenog i nasumično izabranog broja pojedinaca.³¹¹¹ Pretresno vijeće je u vezi s tačkom 1 Optužnice već konstatovalo da su napadi vojnika SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.³¹¹²

(d) Rasprostranjen ili sistematski

925. U kontekstu zločina protiv čovječnosti, napad mora da bude “rasprostranjen” ili “sistematski”, ali ne mora da bude i rasprostranjen i sistematski.³¹¹³ Pretresno vijeće podsjeća na dosadašnju praksu Međunarodnog suda, prema kojoj izraz “rasprostranjen” označava velike razmjere napada i broj osoba koje su predmet tog napada, dok se izraz “sistematski” odnosi na organizovan karakter djela nasilja i malu vjerovatnoću da su ona počinjena nasumično.³¹¹⁴

³¹⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 144, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 115 (kao i par. 110, 113); Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 143.

³¹⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 50. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 144.

³¹⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 137.

³¹⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 110 – 116. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 97.

³¹¹⁰ Komentar MKCK-a, par. 1922.

³¹¹¹ Komentar MKCK-a, par. 1922. Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 458.

³¹¹² Vidi ispod, par. 905 - 907, 910, 913.

³¹¹³ Vidi, na primjer, Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 246; Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 93.

³¹¹⁴ Vidi, na primjer, Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 94; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 101; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 94.

926. Ocjena o tome da li je neki napad rasprostranjen ili sistematski uslovljena je civilnim stanovništvom koje je bilo predmet napada i Pretresno vijeće mora, u svjetlu sredstava, metoda, resursa i ishoda tog napada na stanovništvo, utvrditi da li je napad zaista bio rasprostranjen ili sistematski.³¹¹⁵

927. Što se tiče rasprostranjenog karaktera napada, postoje dokazi o velikom broju napada koji su izvršeni uz korištenje minobacača i modifikovanih avionskih bombi i snajpersko djelovanje, širom cijelog grada Sarajeva i tokom dužeg perioda. Ima dokaza o tome da je na meti vatre bio veliki broj ljudi koji su se vozili u tramvajima ili su se nalazili na drugim mjestima. Iako je tužilaštvo Optužnicu utemeljilo na kampanji granatiranja i snajperskog djelovanja koju je provodio SRK, Pretresno vijeće smatra da nije nužno ispitati da li je kampanja zaista i postojala. Kampanja je vojna strategija; ona nije sastojak nijedne od optužbi iz Optužnice, bilo da se radi o optužbi za terorisanje, ubistvo ili nehumana djela. U konkretnom kontekstu zločina protiv čovječnosti, Pretresno vijeće treba da se uvjeri da je postojao rasprostranjen ili sistematski napad, a ne da je provedena kampanja. Može se desiti da dokaz o postojanju kampanje ujedno bude i dokaz o rasprostranjenom ili sistematskom napadu, ali Pretresno vijeće smatra da je važno napraviti razliku između izraza "kampanja", koji služi samo za opisivanje ili ilustraciju teze tužilaštva, i pravnih elemenata optužbi iz Optužnice. U tekućem predmetu, Pretresno vijeće se uvjerilo da dokazi potkrepljuju rasprostranjeni karakter napada. Što se tiče sistematskog karaktera napada, Pretresno vijeće upućuje na dokaze o organizovanom načinu na koji je otvarana snajperska vatra na tramvaje dok su prolazili krivinu u obliku slova "S" u ulici Zmaja od Bosne i o tome kako je SRK koristio granatiranje i snajpersko djelovanje i kao sredstvo za odmazdu i u svrhu ostvarivanja političkih ciljeva.

928. Ukratko, obilježja kampanje - 24 dokazana incidenta snajperskog djelovanja i granatiranja iz priloga Optužnice, incidenti snajperskog djelovanja i granatiranja koji nisu uvršteni u Priloge Optužnice, ostali dokazi u vezi sa granatiranjem i snajperskim djelovanjem, veliki broj osoba koje su bile na meti granatiranja i snajperskog djelovanja, očigledna struktura i obrazac granatiranja i snajperskog djelovanja, jasan međusobni odnos između sukoba u BiH-u u cjelini i granatiranja Sarajeva od strane SRK-a - predstavljaju klasičnu ilustraciju organizovanog napada velikih razmjera, to jest, rasprostranjenog i sistematskog napada.

(e) Mens Rea

929. Element *mens rea* zločina protiv čovječnosti postoji onda kada je počinitelj imao traženu namjeru da poćini krivićna djela u osnovi za koja se tereti i kada je znao da postoji napad na civilno

³¹¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kumarac*, par. 95, gdje se potvrđuje Prvostepena presuda u predmetu *Kumarac*, par. 430. Vidi

stanovništvo i da njegova djela čine dio tog napada.³¹¹⁶ Počinilac ne mora da zna pojedinosti o napadu, niti mora da dijeli svrhu ili cilj napada.³¹¹⁷ Zaključak da je počinilac znao za zločine može se izvući na osnovu faktora kao što je počiniočeva blizina području na kom su vršene kažnjive radnje.³¹¹⁸ Znanje o određenim događajima, a ne nužno o svakom pojedinom napadu, dovoljno je da opravda zaključak da su počinioocu bili poznati širi kontekst i karakter zločina.³¹¹⁹

930. U okolnostima ovog predmeta, očigledno je primjereno zaključiti da su vojnici SRK-a, koji su bili instrumenti napada na civilno stanovništvo, imali traženu namjeru za činjenje raznih krivičnih djela za koja se optuženi tereti u Optužnici, te da su znali za napade na civilno stanovništvo i za to da njihova djela čine dio tih napada. Okolnosti su bile takve da je vojnicima SRK-a moralo biti očigledno da gađaju civilno stanovništvo.

931. Da bi se dokazalo krivično djelo ubistva, mora se pokazati da je nastupila smrt žrtve i da je njena smrt izazvana nekom radnjom ili propustom.³¹²⁰ Da bi se ispunio uslov *mens rea* za ubistvo, dodatno se traži postojanje radnje ili propusta, počinjenih s namjerom da se žrtva liši života (*animus necandi*) ili da joj se nanese teška tjelesna povreda, za koju je počinilac razumno znao da može da dovede do smrti.³¹²¹

932. Pretresnom vijeću je predočena velika količina dokaza o incidentima koji su rezultirali smrću, a koji se mogu okvalifikovati kao ubistvo. Ti dokazi obuhvataju (i) snajpersko djelovanje po civilima od strane vojnika SRK-a koje je rezultiralo smrću civila,³¹²² i (ii) granatiranje koje su vršili vojnici SRK-a, a koje je rezultiralo smrću.³¹²³ Ispitavši taj ogromni korpus dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da su ta djela izvršili vojnici SRK-a, da su ona dovela do smrti civila, te da su počinjena s namjerom lišavanja života ili nanošenja teške tjelesne povrede.

5. Tačke 3 i 6: nehumana djela

933. U tačkama 3 i 6 Optužnice, optuženi se tereti za nehumana djela, zločin protiv čovječnosti, po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta zbog toga što je kao komandant SRK-a vodio koordinisanu i trajnu kampanju napada koji su vršeni snajperskim djelovanjem i granatiranjem usmjerenim protiv

takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 146.

³¹¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 99, 102; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 140.

³¹¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 102, 103; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 122; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 148.

³¹¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 218; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 66, 75-76.

³¹¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 102.

³¹²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 147 – 149; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261.

³¹²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261.

³¹²² *Vidi* gore, Odjeljak II.E.3. Snajpersko djelovanje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

³¹²³ *Vidi* gore, Odjeljak II.E.6. Granatiranje tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

civilnog stanovništva Sarajeva i civilnih dijelova Sarajeva, u kojoj je poginuo ili ranjen veliki broj civila svih uzrasta i oba pola.

934. Kvalifikacija “druga nehumana djela”, kako je predviđeno u članu 5(i) Statuta, služi kao rezidualna kategorija za teška krivična djela koja inače nisu nabrojana u članu 5, ali koja zahtijevaju dokazivanje istih opštih elemenata iz uvodnog dijela te odredbe.³¹²⁴ Posebni elementi krivičnog djela nehumanih djela su sljedeći: (i) došlo je do radnje ili propusta težine slične težini drugih djela nabrojanih u članu 5; (ii) tom radnjom ili propustom nanese se teška duševna ili tjelesna patnja ili povreda, ili ona predstavlja težak napad na ljudsko dostojanstvo; i (iii) radnja ili propust su počinjeni namjerno.³¹²⁵ Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* primijetilo je da je Pretresno vijeće u tom predmetu ukazalo na “mnoge radnje” koje se mogu okvalifikovati kao “druga nehumana djela”, i to, konkretno, hotimično snajpersko djelovanje i granatiranje od strane pripadnika snaga SRK-a kojim su civilima nanošene teške povrede.³¹²⁶

935. Uslov postojanja *mens rea* za krivično djelo nehumanih djela ispunjen je ako je počinitelj, u trenutku činjenja radnje ili propusta, imao namjeru da nanese teške tjelesne ili duševne patnje ili da počinu težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtve, ili ako je počinitelj znao da će njegova radnja ili propust vjerovatno prouzrokovati tešku tjelesnu ili duševnu patnju ili teški napad na ljudsko dostojanstvo.³¹²⁷

936. Među obiljem izvedenih dokaza o brojnim djelima snajperskog djelovanja i granatiranja koja je izvršio SRK i koja su bila usmjerena protiv civila i civilnih dijelova grada unutar linija sukoba, nalaze se izjave svjedoka, izvještaji policije BiH, izvještaji UNPROFOR-a i vojnih posmatrača UN-a, kao što su dnevni izvještaji o situaciji, te naređenja i izvještaji SRK-a.³¹²⁸ Ti dokazi pokazuju da su, iako se smatralo da su neki dijelovi Sarajeva bili opasniji od drugih, u svim dijelovima Sarajeva civilni bili izloženi opasnosti da budu ustrijeljeni ili da budu žrtve napada iz minobacača, drugih artiljerijskih oruđa i modifikovanih avionskih bombi.³¹²⁹ Činjenica da je grad Sarajevo okružen brdima i planinama omogućila je SRK-u da ga granatira bez ikakvih smetnji.³¹³⁰

³¹²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 117; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 82; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 149 – 150.

³¹²⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 234, što je potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Vasiljević*, par. 165; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 152. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 117; Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 83; Prvostepenu presudu u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 626; Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 130; Prvostepenu presudu u predmetu *Kajelijeli*, par. 932 – 933; Prvostepenu presudu u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 151.

³¹²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 158.

³¹²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 154; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 628. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 117.

³¹²⁸ *Vidi* gore, Odjeljak II.E. Dokazi u vezi s navodnom “kampanjom” tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

³¹²⁹ *Vidi*, na primjer, gore, par. 196 - 498, 211, 217, 227.

³¹³⁰ *Vidi* gore, par. 417, 138 - 140.

I, kao što je rekao Martin Bell, “teret bombardovanja pao je na civile koji nisu mogli da pobjegnu iz grada”.³¹³¹

937. Tokom perioda od skoro 15 mjeseci, civile, među kojima su bile žene, djevojčice i dječaci raznih uzrasta, snajperisti SRK-a gađali su u njihovim domovima, dok su išli po hranu ili vodu i prikupljali drva da bi preživjeli, dok su išli na posao i dok su se vozili u tramvaju.³¹³² Svjedoci su takođe opisivali kako su bili kod kuće i obavljali svakodnevne poslove, razgovarali sa komšijama ili pili kafu, u trenutku kada je granata ili bomba pala na njihovu kuću ili negdje u blizini i eksplodirala.³¹³³ Tržnice, tramvaji i punkтови za snabdijevanje vodom gađani su granatama.³¹³⁴ Kao što je opisano u zaključcima o tački 1 Optužnice, žrtvama su nanošene teške povrede, zbog kojih su trpjele ozbiljne tjelesne i duševne posljedice.³¹³⁵

938. Na osnovu dokaza koje je ispitalo, Pretresno vijeće se uvjerilo da su djelima snajperskog djelovanja i granatiranja koja su izvršili pripadnici SRK-a nanosene teške duševne ili tjelesne patnje civilima unutar linija sukoba i da su ta djela bila slične težine kao i druga djela nabrojana u članu 5 Statuta. Pretresno vijeće, na osnovu gorenavedenih faktora, konstatuje da su u vrijeme činjenja djela snajperskog djelovanja i granatiranja pripadnici SRK-a koji su ih počinili imali namjeru da nanesu teške tjelesne ili duševne patnje ili da počine težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtava, ili su znali da će njihova djela vjerovatno izazvati teške tjelesne ili duševne patnje ili da će predstavljati težak napad na ljudsko dostojanstvo.

6. Tačke 4 i 7: protivpravni napadi na civile

939. Tačke 4 i 7 Optužnice glase kako slijedi:

“Protivpravni napadi na civile, kršenje zakona ili običaja ratovanja, kažnjivo na osnovu člana 51 Dopunskog protokola I i člana 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. i članova 3, 7(1) i 7(3) Statuta Međunarodnog suda.”

U ovim tačkama se navodi da je optuženi provodio kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja usmjerenu protiv civilnog stanovništva i civilnih dijelova Sarajeva, koja je obuhvatala smišljeno i/ili neselektivno gađanje civila i dovela do pogibije ili ranjavanja više od hiljadu civila. Konkretno u vezi sa granatiranjem, navodi se da je ono bilo nesrazmjerno u odnosu na očekivanu konkretnu vojnu korist.³¹³⁶

³¹³¹ *Vidi* gore, par. 417, 420, 422; Martin Bell, 27. april 2007., T. 5279.

³¹³² *Vidi* gore, Odjeljak II.E.4 generalno, a posebno par. 208 -211, 214 - 217, 225 - 228, 247 - 250.

³¹³³ *Vidi* gore, na primjer, Odjeljke II.E.6(b)(iii), (iv), (vi) i (xii)

³¹³⁴ *Vidi* gore, Odjeljke II.E.6(b)(ii), (xv) i par. 423.

³¹³⁵ *Vidi* gore, par. 905, 907, 910, 913; Odjeljak II.E.7(b), (c).

³¹³⁶ Optužnica, par. 24 – 25.

(a) Napadi na civile

940. U tačkama 4 i 7 Optužnice upućuje se na član 51 Dopunskog protokola I i član 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine, čiji relevantni dijelovi glase: “Civilno stanovništvo kao takvo, kao ni pojedinci civili neće biti predmet napada.”

941. Ova opšta zabrana je uveliko zaživjela u običajnom međunarodnom pravu i zasnovana je na načelu razlikovanja civilnog stanovništva od boraca, te načelima predostrožnosti i zaštite civila.³¹³⁷ Načelo razlikovanja obavezuje zaraćene strane da u svakom trenutku razlikuju civilno stanovništvo od boraca, te civilne objekte od vojnih ciljeva, kao i da osiguraju da njihova dejstva budu usmjerena samo protiv vojnih ciljeva.³¹³⁸ Član 57(2)(a)(ii) Dopunskog protokola I obavezuje one koji planiraju ili donose odluku o napadu da preduzmu sve izvodljive mjere predostrožnosti prilikom izbora sredstava i metoda napada kako bi se izbjegli, ili barem sveli na najmanju moguću mjeru, uzgredni gubitak života civila, povrede civila i nanošenje štete civilnim objektima. Načelo zaštite civila osigurava da civilno stanovništvo i civilne osobe uživaju opštu zaštitu od opasnosti koje proističu iz vojnih dejstava.³¹³⁹ Ova tri načela zajedno tvore temelje međunarodnog humanitarnog prava.

(b) Actus Reus

942. *Actus reus* krivičnog djela protivpravnih napada na civile čine djela nasilja usmjerena protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba koja uzrokuju pogibiju ili teške povrede tijela ili zdravlja među tim civilnim stanovništvom.³¹⁴⁰

943. U članu 49 Dopunskog protokola I “napadi” su definisani kao “djela nasilja protiv protivnika, bilo da su ta djela napadačka ili odbrambena”. “Napad” je tehnički izraz koji označava konkretnu vojnu operaciju ograničenu u vremenu i prostoru, i odnosi se kako na ofanzivne tako i na defanzivne napade.³¹⁴¹ U praksi ovog Međunarodnog suda, u vezi sa krivičnim djelima za koja se teretilo po članu 5 Statuta, “napad” je definisan kao slijed ponašanja koji uključuje izvršenje djela nasilja.³¹⁴² U predmetu *Galić*, Pretresno vijeće je zauzelo stav da zabranjeno ponašanje, definisano

³¹³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 119, Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 40 – 42; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 109; *Tužilac protiv Pavla Strugara i drugih*, predmet br. IT-02-42-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi, 22. novembar 2002., par. 9; *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-PT, Odluka po Zajedničkom zahtjevu obrane da se Izmijenjena i dopunjena optužnica odbaci zbog nedostatka nadležnosti zasnovanog na ograničenom dosegu nadležnosti članka 2 i 3, 2. mart 1999., par. 31. *Vidi takođe Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i drugih*, IT-01-47-AR73.3, Odluka po Zajedničkoj interlokutornoj žalbi odbrane na Odluku Pretresnog vijeća po Prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98 bis, 11. mart 2005., par. 28.

³¹³⁸ *Vidi* član 48 Dopunskog protokola I, u kojem se opisuje načelo razlikovanja kao temeljno pravilo. Dopunski protokol II na sadrži sličnu odredbu.

³¹³⁹ *Vidi* član 51(1) Dopunskog protokola I i član 13(1) Dopunskog protokola II.

³¹⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 56.

³¹⁴¹ Komentar MKCK-a, par. 4783, kako je citiran u Prvostepenoj presudi u predmetu *Galić*, par. 52.

³¹⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 415; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 54. *Vidi takođe* Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 52.

u članu 51(2) Dopunskog protokola I, predstavlja usmjeravanje napada, kako je on definisan u članu 49 Dopunskog protokola I, protiv civilnog stanovništva i civilnih osoba koje ne učestvuju u neprijateljstvima.³¹⁴³

944. U članu 51(2) Dopunskog protokola I i članu 13(2) Dopunskog protokola II jasno stoji da civili i civilno stanovništvo ne smiju biti predmet napada. U običajnom međunarodnom pravu postoji bezuslovna i apsolutna zabrana uzimanja civila na metu.³¹⁴⁴ Stoga je zabranjen *svaki* napad koji je usmjeren protiv civilnog stanovništva, bez obzira na vojne pobude.

945. Značenje pojma “civil” definisano je u članu 50(1) Dopunskog protokola I, koji glasi:

“[c]ivilom se smatra svaka osoba koja ne pripada nijednoj od kategorija navedenih u članu 4 (A) (1), (2), (3) i (6) Ženevske konvencije III³¹⁴⁵ i u članu 43 Dopunskog protokola I.³¹⁴⁶ U slučaju sumnje, dotična se osoba smatra građanskom osobom.”

To znači da je pojam “civil” definisan negativno, kako bi obuhvatio svaku osobu koja nije pripadnik oružanih snaga ili neke organizovane vojne grupe koja pripada jednoj od strana u sukobu.³¹⁴⁷ U nekim okolnostima može biti teško da se utvrdi da li je neka osoba civil ili ne.

946. Opšteprihvaćena praksa je da se borci razlikuju od civila tako što nose uniforme, ili barem neki znak raspoznavanja, te što otvoreno nose naoružanje.³¹⁴⁸ Među ostalim faktorima koji mogu biti od pomoći za utvrđivanje da li je neka osoba civil jesu njena odjeća, aktivnosti koje obavlja, te starost ili pol.³¹⁴⁹ U slučajevima kada postoji sumnja u pogledu toga da li je neka osoba civil ili ne,

³¹⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 53 i 56. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 129-138.

³¹⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 109; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 54.

³¹⁴⁵ Član 4 Ženevske konvencije III glasi: A. Ratni zarobljenici, u smislu ove Konvencije jesu lica koja pripadaju jednoj od sljedećih kategorija, a koja su pala pod vlast neprijatelja:

(1) pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu, kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga.

(2) pripadnici ostalih milicija i pripadnici ostalih dobrovoljačkih jedinica, podrazumijevajući tu i pripadnike organizovanih pokreta otpora, koji pripadaju jednoj strani u sukobu i koji djeluju izvan ili u okviru svoje sopstvene teritorije, čak i da je ta teritorija okupirana, pod uslovom da te milicije ili dobrovoljačke jedinice, podrazumijevajući tu i ove organizovane pokrete otpora, ispunjavaju sljedeće uslove: (a) da na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene; (b) da imaju određen znak za raspoznavanje koji se može uočiti na odstojanju; (c) da otvoreno nose oružje; (d) da se, pri svojim dejstvima, pridržavaju ratnih zakona i običaja.

(3) pripadnici redovnih oružanih snaga koji izjavljuju da pripadaju jednoj vladi ili vlasti koju nije priznala Sila pod čijom se vlašću nalaze.

[...]

(6) stanovništvo neokupirane teritorije koje se, usljed približavanja neprijatelja, dobrovoljno diže na oružje da bi pružilo otpor neprijateljskoj najezdi, a koje nije imalo vremena da se organizuje kao redovna oružana sila, ako ono otvoreno nosi oružje i ako poštuje ratne zakone i običaje.

³¹⁴⁶ Član 43 (1) Dopunskog protokola I glasi:

Oružane snage strane u sukobu sastoje se od svih organizovanih oružanih snaga, naoružanih grupa i naoružanih jedinica koje su pod komandom odgovornom toj strani za ponašanje svojih potčinjenih, čak i kad tu stranu zastupa vlada ili vlast koju protivnička stranka ne priznaje. Te oružane snage moraju biti podvrgnute unutrašnjem disciplinskom sistemu koji, pored ostalog, osigurava poštovanje pravila međunarodnog prava koja se primjenjuju u oružanim sukobima.

³¹⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 47.

³¹⁴⁸ *Vidi* član 44 (7) Dopunskog protokola I; Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 50.

³¹⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 50.

ta će se osoba smatrati civilom.³¹⁵⁰ Kao što je navedeno u Komentaru uz Dopunski protokol I, pretpostavljeni civilni status primjenjuje se na:

“[o]sobe koje nisu počinile neprijateljske aktivnosti, ali čiji se status čini sumnjivim zbog okolnosti. Njih treba smatrati civilima te ih, dakle, ne napadati dok ne postanu dostupne nove informacije”.³¹⁵¹

947. Zaštita koju član 51 Dopunskog protokola I pruža civilima važi sve dok civili ne uzmu neposredno učešće u neprijateljstvima.³¹⁵² Potrebno je razlikovati neposredno učešće u neprijateljstvima od učešća u ratnim naporima.³¹⁵³ Uzimanje neposrednog učešća u neprijateljstvima znači učestvovanje u ratnim činima koji će, po svom karakteru ili svrsi, vjerovatno nanijeti stvarnu štetu ljudstvu ili materijalno-tehničkim sredstvima oružanih snaga neprijatelja.³¹⁵⁴ Civil koji uzme učešće u oružanoj borbi gubi svoj imunitet i postaje legitimna meta.³¹⁵⁵

948. Da bi neki napad predstavljao kršenje zabrane napada na civile, on mora da bude usmjeren protiv civilnih osoba ili civilnog stanovništva.³¹⁵⁶ S tim u vezi, Žalbeno vijeće je zauzelo stav da se zaključak o tome da li je napad bio usmjeren protiv civilnih osoba ili civilnog stanovništva može izvući na osnovu više faktora, među kojima su sredstva i metode koji su korišteni tokom napada, zatim status i broj žrtava, karakter počinjenih zločina, mjera u kojoj bi se za napadačku silu moglo reći da se pridržavala ili nastojala pridržavati mjera predostrožnosti propisanih ratnim pravom, te neselektivni karakter korištenog oružja.³¹⁵⁷

949. Strane u sukobu su obavezne da u najvećoj mogućoj mjeri uklone civile iz blizine vojnih ciljeva i da izbjegavaju stacioniranje vojnih ciljeva na gusto naseljenim područjima ili u njihovoj blizini.³¹⁵⁸ Međutim, ako jedna strana ne ispuní tu obavezu, to napadačku stranu ne oslobađa obaveze da se prilikom izvođenja napada pridržava načela razlikovanja i srazmjernosti.³¹⁵⁹

950. Protivpravni napad je morao da dovede do smrti ili teške povrede tijela ili zdravlja među civilnim stanovništvom.³¹⁶⁰

³¹⁵⁰ Član 50(1) Dopunskog protokola I.

³¹⁵¹ Komentar MKCK-a, par. 1920.

³¹⁵² Član 51(3) Dopunskog protokola I. *Vidi takođe* član 13(3) Dopunskog protokola II.

³¹⁵³ Komentar MKCK-a, par. 1945.

³¹⁵⁴ Komentar MKCK-a, par. 1944.

³¹⁵⁵ Komentar MKCK-a, par. 1944.

³¹⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 132, 133; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 57, 60.

³¹⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 132. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91;

Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 106.

³¹⁵⁸ *Vidi* član 58 Dopunskog protokola I.

³¹⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 133, gdje se potvrđuje Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 60.

³¹⁶⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 180; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 328, što je potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić*, par. 57, 67; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 43.

(c) Mens Rea

951. Tužilaštvo mora da dokaže da je optuženi hotimično za cilj djela nasilja uzeo civilno stanovništvo ili civilne osobe.³¹⁶¹ U članu 85 Dopunskog protokola I opisana je namjera koja je uslov za primjenu prvog dijela člana 51(2). Tu se kao teško kršenje kvalifikuje djelo hotimičnog “vršenja napada na civilno stanovništvo ili na civilne osobe”.³¹⁶² Prema Komentaru na član 85 Dopunskog protokola I, izraz “hotimično” označava kako slijedi:

“*hotimično*: optuženi je morao djelovati svjesno i s namjerom, tj. tako da je svjestan tog djela i njegovih posljedica, i htijući ih ('zločinačka namjera' ili 'direktni *dolus*'); ovo obuhvata koncepte 'eventualnog *dolusa*' ili 'bezobzirnost', odnosno stav činioca koji, mada nije siguran u to kakav će biti ishod, prihvata mogućnost takvog ishoda; s druge strane, to ne obuhvata običan nemar, ili lakomislenost, tj. kada čovjek djeluje bez svijesti o djelu i o njegovim posljedicama.”³¹⁶³

Kao što je potvrdilo Žalbeno vijeće u predmetu *Galić*, pojam “hotimično” obuhvata koncept bezobzirnosti, a isključuje puki nemar.³¹⁶⁴

952. Da bi se utvrdio element *mens rea* krivičnog djela, mora se pokazati da je počinitelj bio svjestan ili da je trebao biti svjestan civilnog statusa napadnutih osoba. U slučajevima u kojima postoji sumnja, tužilaštvo mora da pokaže da u datim okolnostima razumna osoba ne bi mogla da smatra da je lice na koje je izvršila napad bilo borac.³¹⁶⁵

953. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak da krivično djelo terorisanja dijeli iste elemente s krivičnim djelom protivpravnih napada na civile, osim dodatnog uslova da se za krivično djelo terorisanja mora dokazati da su djela u njegovoj osnovi počinjena prvenstveno u cilju širenja terora među civilnim stanovništvom. Iz toga, dakle, slijedi da djela za koja Pretresno vijeće utvrdi da predstavljaju terorisanje takođe moraju *a fortiori* da predstavljaju protivpravne napade usmjerene protiv civila i civilnog stanovništva, i Pretresno vijeće konstatuje da to jeste slučaj.

B. Individualna krivična odgovornost optuženog

954. U svim tačkama Optužnice optuženi se tereti odgovornošću po članovima 7(1) i 7(3) Statuta. Član 7(1) predviđa kako slijedi:

“Osoba koja je planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje nekog od krivičnih djela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta snosi individualnu odgovornost za to krivično djelo.”

³¹⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 56, što je potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić*, par. 140.

³¹⁶² Član 85(3) Dopunskog protokola I.

³¹⁶³ Komentar MKCK-a, par. 3474, Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 140, gdje se potvrđuje Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 54.

³¹⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 140, gdje se potvrđuje Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 54.

³¹⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 55.

Optuženi se tereti za planiranje, naređivanje, ili alternativno, za pomaganje i podržavanje krivičnih djela.

955. Da bi se dokazala individualna krivična odgovornost za planiranje, naređivanje ili pomaganje i podržavanje krivičnih djela, potrebno je dokazati da je glavni izvršilac ili izvršioci zaista počinio dotično krivično djelo (dalje u tekstu: djelo u osnovi).³¹⁶⁶ Ako se dokaže da je djelo u osnovi bilo počinjeno, onda Pretresno vijeće procjenjuje individualnu krivičnu odgovornost optuženog za to krivično djelo.

956. Planiranje je dokazano onda kada se dokaže da su jedna ili više osoba osmislile izvršenje jednog ili više krivičnih djela sankcionisanih Statutom, koja kasnije budu izvršena.³¹⁶⁷ Ako neka osoba bude osuđena za izvršenje krivičnog djela, njeno učešće u planiranju tog krivičnog djela se može smatrati samo otežavajućim faktorom.³¹⁶⁸

957. Kod naređivanja se zahtijeva da neka osoba na položaju vlasti, bilo *de jure* ili *de facto*, uputi neku drugu osobu da izvrši krivično djelo.³¹⁶⁹ Pomenuti položaj vlasti se može dokazati neposredno ili se zaključak o njegovom postojanju može razumno izvesti na osnovu dokaza.³¹⁷⁰

958. Da bi se dokazalo postojanje elementa *mens rea* za vidove odgovornosti planiranja i naređivanja, mora se pokazati da je počinitelj djelovao ili propustio da djeluje s neposrednom ili posrednom namjerom u odnosu na vlastito planiranje ili naređivanje.³¹⁷¹ U potonjem slučaju posredne namjere, počinitelj koji naređuje ili planira neko djelo ili propust svjestan da postoji znatna vjerovatnoća da će izvršenjem tog naređenja ili plana biti počinjeno krivično djelo posjeduje traženu *mens rea* za dokazivanje odgovornosti po članu 7(1) u vezi s naređivanjem ili planiranjem. Planiranje ili naređivanje uz takvu svijest mora se posmatrati kao pristajanje na to krivično djelo.³¹⁷²

1. Zaključci o planiranju i naređivanju

959. Nije osporeno da je optuženi bio *de jure* komandant SRK-a u periodu na koji se odnosi Optužnica. Dokazi su pokazali da je optuženi, barem kad je u pitanju sarajevsko ratište, komandovao vojnicima SRK-a. Iz dokaza se dalje vidi da je održavao “čvrst lanac komandovanja” unutar SRK-a. Prema izjavi majora Stevana Veljovića, koji je bio svjedok odbrane, operativni

³¹⁶⁶ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 267, zajedno s daljnjim referencama.

³¹⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 26.

³¹⁶⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 386; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 443.

³¹⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 28; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 182; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 270.

³¹⁷⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 270; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 515.

³¹⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 29 – 32.

³¹⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 29 – 32. Pretresno vijeće ima u vidu da Žalbeno vijeće nije uvrstilo ovaj element za vid odgovornosti “činjenja”.

centar SRK-a je provjeravao da li su naređenja izvršavana. Bio je uspostavljen strog lanac izvještavanja. Dokazi u vidu naređenja i zahtjeva pokazuju da je optuženi uzeo aktivno učešće u više poslova, među kojima su bili poslovi vezani za stanje zaliha municije i odabir pojedinih pripadnika SRK-a za snajpersku obuku. Pored toga, nekoliko svjedoka odbrane je potvrdilo da su optuženog njegovi potčinjeni visoko cijenili, te da su bili disciplinovani i izvršavali njegova naređenja.³¹⁷³

960. Ima dokaza da optuženi nije sam osmislio strategiju za Sarajevo. Očigledno je da su Glavni štab VRS-a i general Mladić takođe učestvovali u odlukama vezanim za vojnu strategiju koju su provodili VRS i SRK. Međutim, iz dokaza se vidi da je optuženi mogao da primjenjuje širu strategiju onako kako je on smatrao da ona treba da se primjenjuje. Dokazi takođe pokazuju da je optuženi donosio odluke o razmještanju naoružanja, na primjer, o postavljanju artiljerijskih baterija i pokretima lansera modifikovanih avionskih bombi.

961. Postoji obilje dokaza o tome da je optuženi djelovao izvršavajući naređenja Glavnog štaba VRS-a, kada su, na primjer, bila u pitanju naređenja koja su se odnosila na UNPROFOR. U okviru svojih ovlasti u svojstvu komandanta SRK-a, optuženi je izdavao naređenja kojima su zabranjivani napadi na UNPROFOR, ali je isto tako izdavao i naređenja za napade na UNPROFOR. Nebitno je da li su ta naređenja za napad na UNPROFOR bila posljedica revizije strategije od strane Glavnog štaba. Optuženi je ta naređenja prenosio svojim vojnicima.

962. Dokazi sasvim jasno ukazuju na to da je optuženi rukovodio snajperskim dejstvima i da je jedini razuman zaključak do kojeg se može doći taj da je on planirao i naređivao ta dejstva. Na primjer, jedna od prvih radnji koje je optuženi preduzeo kada je postao komandant SRK-a bila je potpisivanje Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja na području Sarajeva od 14. avgusta 1994. Prije nego što je bio postavljen za komandanta SRK-a, učestvovao je u pregovorima koji su doveli do tog Sporazuma. Iz dokaza se vidi da je taj Sporazum u izvjesnoj mjeri poštovan. Činjenica da je snajpersko djelovanje vršeno tokom dužeg perioda u raznim dijelovima Sarajeva sa teritorije koja je bila pod kontrolom raznih brigada SRK-a, pokazuje, po mišljenju Pretresnog vijeća, da je koordinacija snajperskih dejstava vršena na nivou Komande SRK-a, to jest, da ju je vršio optuženi. Pored toga, Pretresno vijeće podsjeća na dokaze da je optuženi izdao brojna naređenja vezana za obučavanje, opremanje i angažovanje snajpera. Premda Pretresnom vijeću nije predočeno nijedno pismeno naređenje optuženog u kojem se nedvosmisleno naređuje snajpersko djelovanje protiv civila, dokazi pokazuju da snajperisti SRK-a nisu djelovali nasumično, te se Pretresno vijeće uvjerilo da je cjelokupna kampanja snajperskog djelovanja bila pod kontrolom

³¹⁷³ *Vidi* gore, par. 801 - 804 i Odjeljak II.F(a).

optuženog. Među drugim primjerima koji pokazuju da je optuženi planirao i naređivao jesu jedno naređenje za obustavu snajperskog djelovanja i jedno naređenje za podizanje stepena borbene gotovosti i izradu plana za vatrena dejstva po Starom Gradu.

963. Mnoga naređenja koja je izdao optuženi, u kojima je donosio odluke o razmještanju minobacača i precizno navodio područja po kojima ti minobacači treba da djeluju, pokazuju da je unutar SRK-a optuženi bio taj koji je odlučivao o korištenju minobacača i metodama granatiranja.

964. Među dokazima se nalazi nekoliko naređenja u kojima je optuženi tražio modifikovane avionske bombe, ponekad veliki broj njih, ili u kojima je nalagao da se raznim brigadama iz sastava SRK izdaju naznačene količine avionskih bombi. Takođe je izdavao naređenja za izradu lansera modifikovanih avionskih bombi.³¹⁷⁴ Optuženi je u jednom izvještaju naveo da se lanseri modifikovanih avionskih bombi “koriste u celoj zoni odgovornosti SRK, prema potrebi i odluci komandanta SRK-a”.³¹⁷⁵ Postoji obilje dokaza o tome da je optuženi planirao i naređivao granatiranje civilnih dijelova grada, među kojima su posebno bili zgrada televizije i granatiranje Hrasnice dana 7. aprila 1995.³¹⁷⁶

965. Ima i dokaza o planiranju i naređivanju od strane optuženog koji zaslužuju posebnu pažnju. S jedne strane, postoji obilje dokaza o kampanji snajperskog djelovanja i granatiranja koju su konzistentno tokom perioda na koji se odnosi Optužnica vodile snage SRK-a, čiji je komandant bio optuženi. S druge strane, izvedeni su neki dokazi da je optuženi u više navrata za vrijeme obilaska trupa izdao uputstva svojim ljudima na liniji sukoba da se pridržavaju Ženevskih konvencija i da ne otvaraju vatru na civile. Jednom konkretnom prilikom, 1. oktobra 1995., izdao je naređenje da se ne otvara vatra po civilima. Pored toga, ima i dokaza da su izdavana uputstva da se poštuje Sporazum o prekidu neprijateljstava.³¹⁷⁷ Pitanje je kakav je uticaj ova potonja tri dokazna predmeta na zaključak Pretresnog vijeća da je optuženi naredio i planirao krivična djela za koja se tereti; konkretno, da li se ti dokazi kose sa zaključkom da je optuženi naredio i planirao? Prilikom razmatranja ovog pitanja, Pretresno vijeće mora da uzme u obzir teret dokazivanja optužbi van razumne sumnje, koji snosi tužilaštvo.

966. Pretresno vijeće smatra da mora ispitati dokaze o ta dva spleta okolnosti u cjelini i onda se zapitati da li se, na osnovu svega, uvjerilo van razumne sumnje da je optuženi planirao i naredio

³¹⁷⁴ P722, Zahtjev komandanta SRK-a, 17. juli 1995. *Vidi takođe* P767, Zahtjev za izdavanje municije od 22. juna 1995.; P768, Naređenje za izdavanje avionskih bombi jedinicama SRK-a, 24. avgust 1995.; P714, Izdavanje 50 avionskih bombi, 4. juni 1995.: bombe FAB-105 i FAB-250 su trebale da budu izdate Rajlovačkoj pješadijskoj brigadi, Ilijaškoj pješadijskoj brigadi, Iliđanskoj pješadijskoj brigadi, Igmanskoj pješadijskoj brigadi i 3. sarajevskoj pješadijskoj brigadi i rezervi SRK-a.

³¹⁷⁵ P663, Izvještaj Komande SRK-a, 15. juni 1995.

³¹⁷⁶ *Vidi* gore, Odjeljak II.E.6(b) (iii) i (xi).

³¹⁷⁷ *Vidi* gore, par. 837 - 840.

kampanju. Tom prilikom Pretresno vijeće mora da utvrdi koju težinu treba pridati raznim dokaznim predmetima. Vijeće će zanemariti dokaze da je optuženi u oktobru 1995. izdao naređenje o zabrani snajperskog djelovanja, budući da je ono izdato praktično na završetku sukoba. Vijeće ima u vidu da se posljednji incident za koji se optuženi tereti u Optužnici desio 28. avgusta 1995., a da je Sporazum u Daytonu potpisan mjesec dana kasnije. Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze da je optuženi, u određenim prilikama, izdao uputstvo svojim vojnicima da se pridržavaju Ženevskih konvencija i da ne otvaraju vatru na civile, te da su izdavana uputstva da se poštuje Sporazum o prekidu neprijateljstava. Međutim, da bi ispitalo dokaze u cijelosti, Pretresno vijeće je dužno da sagleda ogroman korpus dokaza o kampanji granatiranja i snajperskog djelovanja. Kada je Pretresno vijeće tako postupilo, uočilo je plan, dosljednost i obrazac postupanja koji se jedino može objasniti na osnovu postojanja sistema koji je karakterisalo čvrsto rukovođenje i komandovanje. Dokazi pokazuju da je optuženi rukovodio i komandovao svojim vojnicima, koji su provodili tu kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja. Pretresno vijeće treba samo da pomene naređenje da se granatira Hrasnica modifikovanim avionskim bombama i priznanje koje je optuženi uputio vojnicima SRK-a zbog uspješnog granatiranja zgrade televizije.³¹⁷⁸ Bez obzira na dokaze o gorepomenutim uputstvima i naređenjima, Pretresno vijeće se uvjerilo da je ta kampanja bila takva da je morala biti vođena ne samo uz pristanak optuženog, nego po njegovim uputstvima i naređenjima.

967. Što se tiče krivičnog djela terorisanja, Pretresno vijeće podsjeća da tužilaštvo mora da dokaže da je optuženi posjedovao posebnu namjeru da širi teror među civilnim stanovništvom.³¹⁷⁹ Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak da su pripadnici SRK-a djelovali s posebnom namjerom da šire teror. U vezi s namjerom optuženog, Pretresno vijeće ima u vidu da je civilno stanovništvo Sarajeva bilo pod napadom tokom dužeg perioda. Dokazi koji su izvedeni u ovom predmetu pokazuju da je civilno stanovništvo Sarajeva bilo podvrgnuto granatiranju i snajperskom djelovanju pod komandom generala Galića oko 24 mjeseca. Na osnovu rasprostranjenog karaktera tih zločina optuženi je morao da bude svjestan učešća vojnika SRK-a u tim zločinima, kao i posljedica koje su zbog tih zločina pretrpjeli civili unutar linija sukoba. Kada je postao komandant SRK-a, optuženi je znao da će nastavljanje snajperskog djelovanja i granatiranja pod njegovom komandom dodatno povećati patnje i beznađe civilnog stanovništva. Usprkos tome, on je nastavio granatiranje i snajpersko djelovanje po civilima i civilnom području tokom narednog perioda od 15 mjeseci.

968. Po mišljenju generala Ruperta Smitha, svrha granatiranja i snajperskog djelovanja po civilima i civilnim područjima Sarajeva je “u suštini bila da se provodi teror, da se slomi odlučnost

³¹⁷⁸ Vidi gore, Odjeljke II.E.6(b)(iii) i (xi)

branilaca, da se u mislima ljudi svakodnevno održi jasan osjećaj prisustva srpskog pritiska.” Njegov iskaz su potkrijepili i drugi svjedoci koji su bili angažovani u sastavu UNOPROFOR-a u Sarajevu tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Jedan svjedok je dejstva SRK-a pod komandom optuženog opisao kao “suptilnija”, “preciznija” i “opasnija” nego u vrijeme dok je tim korpusom komandovao general Galić.³¹⁸⁰

969. Kao što se vidi iz dokaza, tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, tramvaji i autobusi su posebno bili na meti snajperskog djelovanja. Tramvaji i autobusi su vozili samo za vrijeme prekida vatre. Optuženi je morao znati da je ponovno pokretanje javnog prevoza bilo znak ohrabrenja za civilno stanovništvo u Sarajevu, a znao je i da će gađanje tramvaja i autobusa imati posebno razoran psihološki učinak.

970. Korištenje modifikovanih avionskih bombi je još jedan jasan pokazatelj namjere optuženog da širi teror. Izuzetno destruktivna sila i psihološki efekti koje su ove bombe proizvodile kod civilnog stanovništva bili su očigledni svakome. Odluka optuženog da koristi modifikovane avionske bombe protiv civilnih ciljeva može se, stoga, protumačiti jedino kao pokazatelj njegove namjere da širi teror.

971. Iz dokaza se vidi da je granatiranje bilo neselektivno i da mu je svrha bila da se nanese što veći broj žrtava.³¹⁸¹ Pored toga, ponekad bi poslije prve granate uslijedila pauza, pa bi tek onda bile ispaljene ostale, što je, prema iskazima svjedoka, činjeno u cilju terorisanja civilnog stanovništva, budući da ono tako nikad nije moglo da bude sigurno kada će granatiranje prestati.

(a) Odbrana “alibijem”

972. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi da je optuženi početkom avgusta 1995. otišao iz Sarajeva u Beograd na liječenje zbog povrede desnog oka. Otpušten je iz bolnice 21. avgusta 1995. i vratio se u Sarajevo početkom septembra 1995.³¹⁸² U vrijeme kada je granatirana tržnica Markale, 28. avgusta 1995., optuženi se, dakle, nije nalazio na području Sarajeva.

973. Za period od 6. avgusta do 10. septembra 1995., odbrana se “poziva na posebnu odbranu alibijem, budući da se u tom predmetnom periodu optuženi nije nalazio na mjestima na kojima su počinjeni zločini koji mu se stavljaju na teret u Optužnici i da je sve komandne odgovornosti u Sarajevsko-romanijskom korpusu preuzeo g. Čedo Sladoje.”³¹⁸³ Odbrana je u svojoj Završnoj riječi

³¹⁷⁹ *Vidi* gore, Odjeljak III.A.2(b) Krivično djelo terorisanja.

³¹⁸⁰ Ismet Hadžić, 6. mart 2007., T. 3236, 3260.

³¹⁸¹ *Vidi* gore, par. 905, 907.

³¹⁸² *Vidi* gore, par. 830.

³¹⁸³ Pretresni podnesak odbrane, 27. februar 2006., par. 10.

iznijela argument da optuženi, s obzirom na to da “on faktički u to vreme nije mogao da obavlja tu dužnost, ne može biti odgovoran [...]”³¹⁸⁴

974. Tužilaštvo je u svom Završnom podnesku odbacilo “tvrđnju odbrane” da optuženi nije bio odgovoran za drugi incident na tržnici Markale, izloživši sljedeći argument:

“Pokolj od 28. avgusta 1995. bio je rezultat trajnog vođenja kampanje kojom je optuženi komandovao tokom dugog perioda prije nego što je otišao u Beograd. To što je ta kampanja terorisanja nastavljena u odsustvu optuženog ne oslobađa ga krivice; naprotiv, to ga inkriminiše, budući da pokazuje kako se optuženi dobro potrudio da u dejstva SRK-u duboko integriše kampanju terorisanja.”³¹⁸⁵

975. Optužnica protiv optuženog je tipični primjer optužnica kakve je tužilaštvo ovog Međunarodnog suda podizalo protiv osumnjičenih na rukovodećim položajima. Suština takvih predmeta je u tome da je optuženi, koji se nalazio na rukovodećem položaju, planirao i naredio činjenje krivičnog djela. Ti predmeti nisu zasnovani na tome da je, kako je to formulisalo Žalbena vijeće u predmetu *Galić*, optuženi “lično, fizički” počinio zločine.³¹⁸⁶ U ovom predmetu postoji obilje dokaza koji pokazuju da optuženi nije samo planirao i naredio kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja, nego i da su tu kampanju karakterisali takav stepen konzistentnosti i obrazac postupanja kakvi se mogu postići samo pod rukovodstvom osobe koja je imala punu kontrolu nad vojnicima SRK-a. Pretresno vijeće je već ispitalo dokaze koji pokazuju da je optuženi održavao strog lanac komandovanja. Stoga, u takvoj situaciji, puko odsustvo optuženog sa mjesta činjenja zločina i činjenica da je njegove dužnosti preuzeo načelnik Štaba SRK-a Čedomir Sladoje ne oslobađaju optuženog odgovornosti, ako je Pretresno vijeće inače uvjereno da zločini koji su počinjeni u njegovom odsustvu čine dio kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja koju je on planirao i naredio.

976. Pretresno vijeće primjećuje da taj period odsustva optuženog iz Sarajeva nije baš dugo trajao. Nije se radilo o periodu od tri mjeseca ili šest mjeseci; njegovo odsustvo je, zapravo, trajalo samo pet sedmica. Kada posmatra ovaj faktor zajedno sa zaključkom da se granatiranje i snajpersko djelovanje koje je vršeno u tom periodu savršeno uklapalo u opšti obrazac kampanje, Pretresno vijeće je u poziciji da zaključi da je ta dejstva planirao i naredio optuženi.

977. Pretresno vijeće takođe ima u vidu da se taj kratki period odsustvovanja optuženog desio u kasnijem dijelu njegovog službovanja na položaju komandanta SRK-a. U ljeto 1995., granatiranje i snajpersko djelovanje su po naređenjima optuženog već bili vršeni približno godinu dana. Dokazi

³¹⁸⁴ Završna riječ odbrane, 10. oktobar 2007., T. 9546, 9564 – 9565.

³¹⁸⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 470. *Vidi takođe* Završnu riječ tužilaštva, 9. oktobar 2007., T. 9434, 9436 – 9437; Završnu riječ odbrane, 10. oktobar 2007., T. 9559.

dalje pokazuju da je u martu i aprilu 1995. i od juna 1995. nadalje došlo do pojačanja borbenih dejstava zbog ofanziva ABiH-a. Optuženi je na te ofanzive reagovao tako što je granatirao civilna područja unutar linija sukoba. Za vrijeme odsustva optuženog u avgustu i početkom septembra 1995., granatiranje i snajpersko djelovanje po civilnim područjima nastavljeno je na isti način kao i ranije. Pretresno vijeće nalazi da se granatiranje civilnih područja koje je nastavljeno u avgustu i početkom septembra 1995. savršeno uklapa u ukupni plan i opšta naređenja optuženog i, s tim u skladu, odbija odbranu alibijem.

(b) Zaključci

978. Pretresno vijeće ne sumnja da su naređenja optuženog da se ciljaju civili u Sarajevu činila dio strategije ili plana da se nastavi granatiranje i snajpersko djelovanje po civilima u Sarajevu koje je započeto dok je komandant SRK-a bio prethodnik optuženog, general Galić. Incidenti koji su uvršteni u Priloge Optužnice, kao i oni koji nisu navedeni u njima, nisu bili pojedinačni incidenti ili sporadične pojave; naprotiv, oni su se uklapali u obrazac granatiranja i snajperskog djelovanja koji je osmislio i u djelo proveo optuženi za vrijeme svog komandovanja SRK-om. Pretresno vijeće može samo da zaključi da je optuženi imao namjeru da planira i naredi granatiranje i snajpersko djelovanje po civilima i civilnim dijelovima Sarajeva. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da je optuženi naredio i planirao granatiranje i snajpersko djelovanje po civilnom stanovništvu i civilnim osobama u Sarajevu s namjerom da među tim stanovništvom širi teror.

979. Na osnovu analize dokaza, Pretresno vijeće nalazi da je optuženi naredio i planirao terorisanje, za šta se tereti u tački 1, da je naredio i planirao ubistvo, za šta se tereti u tačkama 2 i 5, da je naredio i planirao nehumana djela, za šta se tereti u tačkama 3 i 6, te protivpravne napade na civile, za šta se tereti u tačkama 4 i 7 Optužnice. S obzirom na ovaj zaključak, nije potrebno razmatrati pomaganje i podržavanje.

980. Incidenti za koje je Pretresno vijeće konstatuje da nisu dokazani ni na koji način ne utiču na zaključke Vijeća o odgovornosti optuženog za krivična djela za koja se tereti u Optužnici.

981. U svjetlu zaključka da je optuženi naredio i planirao terorisanje, Pretresno vijeće neće izreći osuđujuću presudu za krivično djelo protivpravnih napada na civile, za koje se optuženi tereti u tačkama 4 i 7 Optužnice.

³¹⁸⁶ *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-AR-73.2, "Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s pravilom 92bis(C)", 7. juni 2002., par. 10(a).

2. Da li je tužilaštvo alternativno teretilo optuženog individualnom krivičnom odgovornošću po članu 7(3) Statuta i odgovornošću po članu 7(1) Statuta?

982. U paragrafu 21 Optužnice navodi se da je, na osnovu člana 7(3) Statuta, “Dragomir Milošević takođe individualno krivično odgovoran za krivična djela u ovoj Optužnici [...]” Čini se da ovo upućuje na to da optužba po članu 7(3) nije alternativna odgovornosti po članu 7(1), nego se uporedo dodaje toj odgovornosti. U svim tačkama od 1 do 7 optuženi se tereti odgovornošću za krivična djela kažnjiva po, pored ostalih, članovima 7(1) i 7(3) Statuta, što ukazuje na to da se optuženi tereti i po članu 7(1) i po članu 7(3).

983. Međutim, u paragrafu 448 Završnog podneska tužilaštva navodi se da je optuženi krivično odgovoran po članu 7(1) “i, alternativno, premda je general Milošević imao efektivnu kontrolu nad SRK-om i znao da se vrše zločini, nije preduzeo razumne i nužne mjere da te zločine spriječi ili da kazni one koji su ih počinili, što ga čini krivim po članu 7(3) Statuta.” U paragrafu 537 Završnog podneska tužilaštva takođe se navodi da, “alternativno, general Milošević snosi krivičnu odgovornost po članu 7(3) Statuta.” Stoga se čini da je u Završnom podnesku razjašnjeno da se optuženi tereti po članu 7(1), a alternativno po članu 7(3) Statuta. Tužilaštvo je u svojoj Završnoj riječi takođe navelo član 7(3) alternativno članu 7(1).³¹⁸⁷

984. Između Optužnice s jedne strane i Završnog podneska tužilaštva i završne riječi tužilaštva s druge postoji nesklad u vezi s tim da li se optuženi alternativno ili uporedo tereti po članu 7(3) i po članu 7(1). Međutim, s obzirom na zaključak da je optuženi kriv po članu 7(1), nije potrebno razmatrati odgovornost optuženog po članu 7(3) Statuta.³¹⁸⁸

IV. ODMJERAVANJE KAZNE

985. Pretresno vijeće je konstatovalo da je optuženi kriv za planiranje i naređivanje krivičnih djela terorisanja, po tački 1, ubistva, po tačkama 2 i 4 i nehumanih djela, po tačkama 3 i 5. U svrhu odmjeravanja kazne, Pretresno vijeće mora da ispita relevantno mjerodavno pravo.

³¹⁸⁷ Završna riječ tužilaštva, 9. oktobar 2007., T. 9424.

³¹⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 91; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 605, 652, što je podržalo Žalbena vijeće u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić*, fusnota 250; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 34; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 104; Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 81, 82; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 368.

986. Relevantne odredbe koje se odnose na odmjeravanje kazne izložene su u članu 24 Statuta i pravilu 101 Pravilnika. U tim odredbama utvrđeni su faktori koje pretresna vijeća trebaju uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazni³¹⁸⁹

987. U praksi ovog Međunarodnog suda dosljedno je zastupan stav da su glavne svrhe izricanja kazni za krivična djela iz nadležnosti Međunarodnog suda odvratanje i odmazda.³¹⁹⁰ Pored toga, treća svrha izricanja kazni je rehabilitacija, koja, iako se može smatrati relevantnim faktorom, “nije faktor kojem treba da se pridaje prekomjerna težina”.³¹⁹¹

988. Pretresno vijeće primjećuje da je Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* preinačilo kaznu zatvora u trajanju od 20 godina koja je izrečena generalu Galiću i povećalo je na doživotnu kaznu zatvora. Pretresno vijeće tu odluku ne tumači kao ograničenje u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja za odmjeravanje kazne u tekućem predmetu; ta odluka se odnosila na drugu osobu, optuženu u drugom predmetu i u drugom nizu okolnosti, a najvažniji element koji treba imati u vidu prilikom odmjeravanja kazne je taj da kazna mora da odgovara ličnim prilikama osuđene osobe.

1. Težina krivičnih djela i lične prilike osuđene osobe

989. Član 24(2) Statuta predviđa da pretresna vijeća prilikom izricanja kazni trebaju da uzmu u obzir faktore kao što su težina krivičnih djela i lične prilike osuđene osobe. Žalbeno vijeće je zauzelo stav da je težina krivičnih djela najvažniji faktor koji treba uzeti u obzir prilikom izricanja kazne.³¹⁹² Ne postoji hijerarhija krivičnih djela iz nadležnosti Međunarodnog suda.³¹⁹³ Kazne moraju da budu odraz prirodene težine odnosno ukupnosti kažnjivog ponašanja optuženog, što iziskuje da se u obzir uzmu konkretne okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen učešća optuženog u krivičnom djelu ili djelima.³¹⁹⁴

990. Žalbeno vijeće je takođe zauzelo stav da su posljedice koje su zbog krivičnog djela pretrpjele neposredne žrtve, to jest razmjere dugotrajnih tjelesnih, duševnih i emocionalnih patnji

³¹⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 241 – 242; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 715, 717, 718, 780. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Kambanda*, par. 124; Drugostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 238; Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 481.

³¹⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185. *Vidi takođe* Prvostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 288; Presudu o kazni u predmetu *Tadić*, par. 7 – 9; Presudu o kazni u predmetu *Zelenović*, par. 31.

³¹⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806. *Vidi takođe* Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*, par. 135 – 137; Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 402.

³¹⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 731; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 442. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 182; Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 485.

³¹⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 375.

³¹⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 409; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 249. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 731, 769; Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 903.

žrtve, uvijek relevantne prilikom odmjeravanja kazne.³¹⁹⁵ U obzir se mogu uzeti i dodatni faktori, kao što su posljedice koje su zbog krivičnih djela pretrpjeli srodnici neposrednih žrtava.³¹⁹⁶

991. Optuženom je izrečena osuđujuća presuda za planiranje i naređivanje krivičnih djela terorisanja, ubistva i nehumanih djela. Sva ta krivična djela su vrlo teška i počinjena su za vrijeme kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja tokom perioda od 14 mjeseci. Civilno stanovništvo Sarajeva bilo je praktično potpuno opkoljeno i imalo je samo ograničene mogućnosti da napusti grad kako bi se izbavilo iz opasnog i prijetećeg okruženja. Zapravo, civilno stanovništvo je bilo uhvaćeno u klopku unutar linija sukoba i Pretresno vijeće je, u stvari, konstatovalo da je Sarajevo bilo pod opsadom. Ponašanje vojnika SRK-a karakterisalo je neselektivno granatiranje civilnih područja i snajpersko djelovanje po civilima i civilnim ciljevima u gradu koji su držali pod opsadom. Granatiranje i snajpersko djelovanje izazvali su smrt ili teško ranjavanje velikog broja civila.

992. Krivično djelo terorisanja je specifično krivično djelo, čiji je element namjera koja posebno jasno ukazuje na nemar za ljudski život i ljudski integritet. Djela vojnika SRK-a bila su usmjerena ka pogađanju ljudi u samu srž njihovog bića, i to putem usađivanja osjećaja nesigurnosti i straha koji je pogađao svaki aspekt njihovog života. Civili u Sarajevu bili su podvrgnuti djelima nasilja čija je svrha bila da ih liši svakog osjećaja sigurnosti. Dokazi pokazuju da su civili trpjeli ogromne patnje zbog te kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja.

993. Dokazi takođe pokazuju da je SRK uspio u širenju terora koji je namjeravao da izazove. Patnje civilnog stanovništva izazvane tim terorom jesu element krivičnog djela nehumanih djela i relevantne su za ocjenu težine krivičnih djela. Kao što su opisali mnogi svjedoci, u Sarajevu nije bilo nijednog bezbjednog mjesta; čovjek je mogao da pogine ili bude ranjen bilo gdje i u bilo kom trenutku. Svjedokinja W-107 je izjavila da su se njene kćerke često iz potrage za vodom ili drvetom za ogrjev vraćale “uneređene odjeće zbog straha koji su trpjele”.³¹⁹⁷ Jedan drugi svjedok je opisao kako su civili u Sarajevu živjeli pod “stalnom prijetnjom smrti”.³¹⁹⁸ Zbog terora i patnji koji su izazvani u ovom predmetu, žrtve nose fizičke i duševne ožiljke koji ni dvanaest godina kasnije nisu izbljedjeli; vrlo je vjerovatno da to ožiljci nikad neće izbljedjeti.

³¹⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 512. *Vidi takođe* Presudu o kazni u predmetu *Zelenović*, par. 38; Presudu o kazni u predmetu *Češić*, par. 32; Presudu o kazni u predmetu *Babić*, par. 47.

³¹⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 260. *Vidi takođe* Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 1226.

³¹⁹⁷ D116, Izjava svjedoka W-107, str. 5 (zapečaćeno).

³¹⁹⁸ Svjedok W-57, P539, str. 4 (zapečaćeno).

994. Time što je planirao i naredio krivična djela terorisanja, ubistva i nehumanih djela, optuženi je cjelokupno stanovništvo Sarajeva učinio direktnim objektom bezbrojnih djela nasilja i tim postupkom je neposredno prekršio temeljna načela međunarodnog humanitarnog prava.

2. Otežavajući i olakšavajući faktori

995. Odredbe Statuta i Pravilnika obavezuju Pretresno vijeće da prilikom izricanja kazne uzme u obzir i otežavajuće i olakšavajuće okolnosti.³¹⁹⁹ Faktori koje Pretresno vijeće uzme u obzir kao aspekte težine krivičnog djela ne mogu se dodatno uzeti u obzir kao zasebne otežavajuće okolnosti, i obrnuto.³²⁰⁰

(a) Otežavajuće okolnosti

996. Tužilaštvo mora dokazati otežavajuće okolnosti van razumne sumnje.³²⁰¹ Među tim faktorima su: (i) položaj optuženog, to jest, njegov rukovodeći položaj, nivo na kom se nalazio u komandnoj strukturi, ili njegova uloga u širem kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji;³²⁰² (ii) dužina perioda tokom kojeg je krivično djelo vršeno;³²⁰³ (iii) aktivno i neposredno kažnjivo učešće, ako je povezano s visokim komandnim položajem,³²⁰⁴ i aktivno učešće nadređenog u krivičnim djelima potčinjenih;³²⁰⁵ (iv) predumišljaj i pobuda;³²⁰⁶ (v) nasilni i ponižavajući karakter krivičnih djela i ranjivost žrtava;³²⁰⁷ (vi) status žrtava, njihova starost i broj, te posljedice koje su zločini ostavili na njih;³²⁰⁸ (vii) karakter optuženog;³²⁰⁹ i (viii) opšte okolnosti krivičnih djela.³²¹⁰

³¹⁹⁹ Vidi gore, član 24 Statuta i Pravilo 101 Pravilnika; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 717.

³²⁰⁰ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*, par. 106, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 517; Presuda o kazni u predmetu *Plavšić*, par. 58; Presuda o kazni u predmetu *Banović*, par. 53. Vidi takođe Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*, par. 58.

³²⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 763.

³²⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 324; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 412; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se citira Presuda o kazni u predmetu *Jokić*, par. 61 – 62. Žalbeno vijeće u predmetu *Stakić* iznijelo je sljedeću opasku: “Razmatrajući položaj nadređenog u vezi sa članom 7(1), Žalbeno vijeće podsjeća da je utvrđena praksa Međunarodnog suda da položaj nadređenog sam po sebi ne predstavlja otežavajući faktor. Ono što se može smatrati otežavajućim faktorom jeste zloupotreba takvog položaja.” Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 411, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 358 – 359.

³²⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 356; Presuda o kazni u predmetu *Todorović*, par. 65.

³²⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 708.

³²⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 736 – 737.

³²⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 711 – 712. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 258.

³²⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 867; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 352. Vidi takođe Presudu o kazni u predmetu *Zelenović*, par. 39.

³²⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 864, 866; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 355. Vidi takođe Presudu o kazni u predmetu *Zelenović*, par. 40.

³²⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 788.

³²¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Tadić*, par. 19.

997. Tužilaštvo je iznijelo argument da se fizičke i duševne patnje žrtava i položaj vlasti optuženog trebaju uzeti u obzir kao otežavajuće okolnosti. Odbrana nije odgovorila na taj argument tužilaštva.

998. Na osnovu izvedenih dokaza, Pretresno vijeće smatra da sljedeće okolnosti otežavaju krivičnu odgovornost optuženog.

999. Prvo, optuženi je bio komandant SRK-a, korpusa koji je vodio dugotrajnu kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja civila, civilnih područja i civilnog stanovništva Sarajeva. Optuženi je bio profesionalni oficir i prije nego što je postao komandant pomenutog korpusa, služio je kao njegov načelnik štaba. Kao komandant korpusa, nalazio se na jednom od najviših položaja u VRS-u i bio je neposredno potčinjen najvišem organu VRS-a, Glavnom štabu. Iz dokaza se vidi da su starješine i vojnici SRK-a visoko cijenili optuženog. Optuženi je bio posebno odgovoran za to da se poštuju norme međunarodnog humanitarnog prava. Pretresno vijeće smatra da je optuženi na osnovu svog položaja komandanta SRK-a bio dužan da spriječi činjenje zločina i da osigura da se vojnici pod njegovom komandom ponašaju u skladu s normama međunarodnog humanitarnog prava. Međutim, dokazi koji su predloženi Pretresnom vijeću pokazuju da je optuženi zloupotrijebio svoj položaj i da je, putem naređenja koja je izdavao, planirao i naredio teška i sistematska kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

1000. Drugo, optuženi je hotimično nastavio pomenutu kampanju više od godinu dana. Time što je planirao i naredio da se nastavi granatiranje i snajpersko djelovanje po civilima i civilnim područjima, odigrao je vrlo aktivnu ulogu u činjenju krivičnih djela.

1001. Pored toga, optuženi je na sarajevskom ratištu uveo i redovno koristio vrlo neprecizno oružje velike razorne moći: modifikovane avionske bombe. Na osnovu dokaza je sasvim jasno da se unutar SRK-a znalo za neselektivni karakter ovog oružja. Modifikovanim avionskim bombama mogli su se gađati samo neki opšti prostorni ciljevi, tako da je bilo nemoguće predvidjeti gdje će takvi projektili pasti. Svaki put kad bi bila lansirana modifikovana avionska bomba, optuženi se igrao životima civila u Sarajevu. Psihološku učinak tih bombi bio je ogroman. Kao što je jedan svjedok izjavio u svom svjedočenju, vezano za granatiranje Sokolovića modifikovanim avionskim bombama, stanovnici tog naselja su mogli "da izađu na kraj" sa snajperskim djelovanjem i granatiranjem tog naselja "sve dok nije pala avionska bomba 23. jula 1995."³²¹¹ Višekratno korištenje očigledno nepreciznih modifikovanih avionskih bombi predstavlja otežavajući faktor.

³²¹¹ *Vidi* gore, Odjeljak II.E.6(b)(xiii).

(b) Olakšavajuće okolnosti

1002. Olakšavajući faktori se moraju dokazati na osnovu “ocjene vjerovatnoće”, to jest, “potrebno je da bude ‘vjerovatnije da je data okolnost postojala, nego da nije’.”³²¹² Među faktorima koje treba uzeti u obzir mogu da budu sljedeći: (i) izražavanje kajanja;³²¹³ (ii) dobrovoljna predaja;³²¹⁴ (iii) dobar karakter i prethodno nekažnjavanje;³²¹⁵ (iv) dobro vladanje u pritvoru;³²¹⁶ (v) lične i porodične prilike;³²¹⁷ (vi) karakter optuženog poslije sukoba;³²¹⁸ i (vii) starost.³²¹⁹ U vezi s metodom za proračunavanje koliki će uticaj olakšavajuće okolnosti imati na kaznu, Žalbeno vijeće je zauzelo stav da “svako preinačenje kazne treba ocijeniti u svjetlu svih okolnosti u predmetu i da se ono ne smije ograničiti na prosto matematičko smanjenje kazne koju bi trebalo izreći”.³²²⁰

1003. Tužilaštvo je ustvrdilo da ne postoje okolnosti “koje ublažavaju krivičnu odgovornost optuženog”. Odbrana nije iznijela nikakve argumente u vezi s olakšavajućim okolnostima koje bi Pretresno vijeće trebalo uzeti u obzir. Pretresno vijeće će uzeti u obzir sljedeće faktore za ublažavanje kazne koju treba izreći optuženom: činjenicu da se optuženi dobrovoljno predao vlastima Srbije i Crne Gore, prije nego što je premješten u Haag; iskaz Davida Frasera da se činilo da je optuženi bio “pomalo uznemiren zbog onoga što je činio”; iskaz pukovnika Dragičevića da je optuženi bio “altruista” i iskaz majora Veljovića da je optuženi “visoko moralna ličnost”; činjenicu da je optuženi vodio pregovore u vezi sa Sporazumom o prestanku snajperskog djelovanja i da je potpisao taj Sporazum; te naređenja da se ne otvara vatra na civile i da se poštuju Ženevske konvencije, koja je izdao optuženi.

3. Opšta praksa u vezi s izricanjem kazni u bivšoj Jugoslaviji

1004. Član 24(1) Statuta predviđa sljedeće: “Prilikom određivanja kazne zatvora pretresno vijeće imaće u vidu opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije”.³²²¹ U praksi ovog Međunarodnog suda dosljedno je zastupan stav da to ne obavezuje pretresna vijeća da se

³²¹² Presuda po kazni u predmetu *Babić*, par. 43. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 414; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Bralo*, par. 56, 62 – 63.

³²¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Jokić*, par. 89; Druga presuda o kazni u predmetu *Erdemović*, par. 16(iii).

³²¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 426. *Vidi takođe* Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Jokić*, par. 73.

³²¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696, gdje se upućuje na Drugu presudu o kazni u predmetu *Erdemović*, par. 16(i); Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 459.

³²¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Jokić*, par. 100; Presuda o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 268.

³²¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 362, 408; Presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 26.

³²¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Jokić*, par. 90 – 91, 103.

³²¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Jokić*, par. 100.

³²²⁰ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Bralo*, par. 85.

³²²¹ *Vidi takođe* Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 85.

pridržavaju prakse u vezi s izricanjem zatvorskih kazni pred sudovima bivše Jugoslavije; to od pretresnih vijeća zahtijeva samo da tu praksu uzmu u obzir.³²²²

1005. Tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, odmjeravanje kazni u BiH za krivična djela protiv međunarodnog prava bilo je regulisano Krivičnim zakonom SFRJ (dalje u tekstu: Krivični zakon SFRJ).³²²³ Prema članu 142 Krivičnog zakona SFRJ, za ratne zločine protiv civila, uključujući lišavanje života, nečovječno postupanje i primjenu mjera zastrašivanja i terora, izriče se kazna od najmanje pet godina zatvora ili smrtna kazna, ili kazna od najviše 20 godina zatvora, koja se u određenim okolnostima može zamijeniti dugotrajnom kaznom zatvora u trajanju do 40 godina.³²²⁴ Pretresno vijeće podsjeća da je najstroža kazna po članu 24 Statuta kazna doživotnog zatvora.

³²²² *Vidi*, na primjer, Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 813, 816, 820; Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 21; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 377; Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 116 – 117; Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 398; Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 443.

³²²³ Zakon je usvojila Savezna skupština 28. septembra 1976., a stupio je na snagu 1. jula 1977.

³²²⁴ Krivični zakon SFRJ, član 38(2), 142. Član 38 predviđa da kazna zatvora ne može da traje duže od 15 godina, osim ako se radilo o krivičnom djelu za koje je predviđena smrtna kazna, u kom slučaju kazna zatvora ne može da bude duža od 20 godina.

V. DISPOZITIV

1006. Pretresno vijeće proglašava optuženog, Dragomira Miloševića, **KRIVIM** shodno članu 7(1) Statuta po sljedećim tačkama Optužnice:

tački 1, terorisanje, kršenje zakona i običaja ratovanja;

tački 2, ubistvo, zločin protiv čovječnosti;

tački 3, nehumana djela, zločin protiv čovječnosti;

tački 5, ubistvo, zločin protiv čovječnosti;

tački 6, nehumana djela, zločin protiv čovječnosti;

1007. S obzirom na zaključak da je optuženi kriv po tački 1, tačke 4 i 7, protivpravni napadi na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja, se **ODBACUJU**.

1008. Pretresno vijeće osuđuje Dragomira Miloševića na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od **trideset tri (33)** godine.

1009. Dragomir Milošević se nalazi u pritvoru od 3. decembra 2004. Shodno pravilu 101(C) Pravilnika, Dragomir Milošević ima pravo na to da mu se vrijeme provedeno u pritvoru uračuna u izdržavanje kazne. Shodno pravilu 103(C) Pravilnika, Dragomir Milošević ostaje u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrši organizovanje njegovog prebacivanja u državu u kojoj će izdržavati kaznu.

Dana 12. decembra 2007.,
u Haagu, Nizozemska.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavna verzija na engleskom.

/potpis na originalu/

sudija Patrick Robinson,

predsjedavajući

/potpis na originalu/

sudija Antoine Kesia-

Mbe Mindua

/potpis na originalu/

sudija Frederik Harhoff

[pečat Međunarodnog suda]

VI. DODATAK

A. Glosar

Opšte skraćenice

ABiH	Oružane snage Republike Bosne i Hercegovine
Badinterova komisija	Arbitražna komisija Evropske zajednice, kojom je predsjedavao Robert Badinter
BiH	Bosna i Hercegovina
C	dokazni predmet Vijeća
činjenice o kojima je presuđeno	činjenice o kojima je presuđeno i koje su uvrštene u spis predmeta shodno odlukama Pretresnog vijeća od 10. aprila 2007. i 18. jula 2007.
D	dokazni predmet odbrane koji je uvršten u spis predmeta
DMZ	Demilitarizovana zona
Dopunski protokol I	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), 8. juni 1977.
Dopunski protokol II	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), 8. juni 1977.
EZ	Evropska zajednica
GOFRS	Global Operation Fire Rescue Services /Međunarodna nevladina organizacija vatrogasnih službi/
GT.	Stranica transkripta sa pretresa u predmetu <i>Tužilac protiv Stanislava Galića</i> , predmet br. IT-98-29-T.
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
incidenti iz priloga	Incidenti sadržani u prilogima Optužnice
JNA	Jugoslovenska narodna armija
kap.	kapetan
KDZ	Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova bosanskih Muslimana
Komentar MKCK-a	Komentar uz Dopunske protokole od 8. juna 1977. Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949., Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1987.
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKSJ	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine
MKSR	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga teška kršenja počinjena na teritoriji susjednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994. godine
MT.	stranica transkripta sa pretresa u predmetu <i>Tužilac</i>

MUP	<i>protiv Slobodana Miloševića</i> , predmet br. IT-02-54-T.
OP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
Optužnica	osmatrački položaj UNPROFOR-a Izmijenjena optužnica u predmetu <i>Tužilac protiv Dragomira Miloševića</i> , predmet br. IT-98-29/1-PT, podnesena 18. decembra 2006.
P	dokazni predmet tužilaštva koji je uvršten u spis predmeta
par.	paragraf/paragrafi
period na koji se odnosi Optužnica	od avgusta 1994. do novembra 1995.
pijaca Markale I	granatiranje pijace Markale od 5. februara 1994.
PPN	Punkt za prikupljanje naoružanja
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju
QMS	intendantski zastavnik
Republika Srpska	Srpska Republika Bosna i Hercegovina
RS	Republika Srpska
SAO	Srpska autonomna oblast
SDA	Stranka demokratske akcije
SDS	Srpska demokratska stranka
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SOPN	Sporazum o prekidu neprijateljstava od 23. decembra 1994.
Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja	Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja na području Sarajeva od 14. avgusta 1994.
SRK	Sarajevsko-romanijski korpus
Statute	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju
str.	stranica/stranice
T.	Stranica transkripta sa pretresa na suđenju u ovom predmetu. Svi brojevi strana transkripta koji se navode odnose se na neslužbenu, neprečišćenu verziju transkripta. Stoga su moguće manje razlike između navedenih brojeva strana i onih u konačnom transkriptu, koji je objavljen. Pretresno vijeće ne prihvata odgovornost za ispravke ili greške u ovom transkriptu. U slučaju sumnje, pogledati Video-snimak pretresa.
TO	Teritorijalna odbrana
UN	Ujedinjene nacije
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
usaglašene činjenice	činjenice oko kojih su se strane usaglasile i koje su uvrštene u spis predmeta odlukom Pretresnog vijeća od 10. aprila 2007.
VPUN	Vojni posmatrači Ujedinjenih nacija
VRS	Vojska Republike Srpske
Završni podnesak odbrane	Završni pretresni podnesak odbrane (shodno pravilu 86 (b)), s javnim Dodatkom A, podnesen 1 oktobra 2007.
Završni podnesak tužilaštva	Završni pretresni podnesak tužilaštva, podnesen 1. oktobra 2007.
Ženevska konvencija III	Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.

Spisak predmetaMKSJ

Prvostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000.
Presuda o kazni u predmetu <i>Babić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Babića</i> , predmet br. IT-03-72-S, Presuda o kazni, 29. juni 2004.
Presuda o kazni u predmetu <i>Banović</i>	<i>Tužilac protiv Predraga Banovića</i> , predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Blagojević i Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića</i> , predmet br. IT-02-60-T, Presuda, 17. januar 2005.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Blagojević i Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića</i> , predmet br. IT-02-60-A, Presuda, 9. maj 2007.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Blaškić</i>	<i>Tužilac protiv Tihomira Blaškića</i> , predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004.
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Bralo</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Brale</i> , predmet br. IT-95-17-A, Presuda po žalbi na kaznu, 2. april 2007.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Brđanin</i>	<i>Tužilac protiv Radoslava Brđanina</i> , predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Čelebići</i>	<i>Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih</i> , predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Čelebići</i>	<i>Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih</i> , predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001.
Presuda o kazni u predmetu <i>Češić</i>	<i>Tužilac protiv Ranka Češića</i> , predmet br. IT-95-10-S, Presuda o kazni, 11. mart 2004.
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Deronjić</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Deronjića</i> , predmet br. IT-02-61-A, Presuda po žalbi na kaznu, 29. juli 2005.
Presuda o kazni u predmetu <i>Dragan Nikolić</i>	<i>Tužilac protiv Dragana Nikolića</i> , predmet br. IT-94-02-S, Presuda o kazni, 18. decembar 2003.
Druga presuda o kazni u predmetu <i>Erdemović</i>	<i>Tužilac protiv Dražena Erdemovića</i> , predmet br. IT-96-22-Tbis, Presuda o kazni, 5. mart 1998.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Furundžija</i>	<i>Tužilac protiv Ante Furundžije</i> , predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Furundžija</i>	<i>Tužilac protiv Ante Furundžije</i> , predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Galić</i>	<i>Tužilac protiv Stanislava Galića</i> , predmet br. IT-98-29-T, Presuda, 5. decembar 2003.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Galić</i>	<i>Tužilac protiv Stanislava Galića</i> , predmet br. IT-98-29-A, Presuda, 30. novembar 2006.
Odluka po interlokutornoj žalbi u predmetu <i>Hadžihasanović i Kubura</i>	<i>Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure</i> , predmet br. IT-01-47-AR73.3, Odluka po Zajedničkoj interlokutornoj žalbi odbrane na Odluku Pretresnog vijeća po Prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis, 11. mart 2005.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Halilović</i>	<i>Tužilac protiv Sefera Halilovića</i> , predmet br. IT-01-48-A, Presuda, 16. oktobar 2007.

- Prvostepena presuda u predmetu Jelisić** *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999.
- Drugostepena presuda u predmetu Jelisić** *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001.
- Presuda o kazni u predmetu Jokić** *Tužilac protiv Miodraga Jokića*, predmet br. IT-01-42-1-T, Presuda o kazni, 18. mart 2004.
- Odluka o nadležnosti u predmetu Kordić i Čerkez** *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-PT, Odluka po Zajedničkom zahtjevu obrane da se Izmijenjena i dopunjena optužnica odbaci zbog nedostatka nadležnosti zasnovanog na ograničenom dosegu nadležnosti članka 2 i 3, 2. mart 1999.
- Prvostepena presuda u predmetu Kordić i Čerkez** *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001.
- Drugostepena presuda u predmetu Kordić i Čerkez** *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004.
- Prvostepena presuda u predmetu Krstić** *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. avgust 2001.
- Drugostepena presuda u predmetu Krstić** *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004.
- Prvostepena presuda u predmetu Krnojelac** *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002.
- Drugostepena presuda u predmetu Krnojelac** *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003.
- Prvostepena presuda u predmetu Kunarac i drugi** *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih*, predmet br. IT-96-23 i IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001.
- Drugostepena presuda u predmetu Kunarac i drugi** *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih*, predmet br. IT-96-23 i IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002.
- Prvostepena presuda u predmetu Kupreškić i drugi** *Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000.
- Drugostepena presuda u predmetu Kupreškić i drugi** *Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih*, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001.
- Drugostepena presuda u predmetu Kvočka i drugi** *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih*, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005.
- Prvostepena presuda u predmetu Limaj i drugi** *Tužilac protiv Limaja i drugih*, predmet br. IT-03-66-T, Presuda, 30. novembar 2005.
- Drugostepena presuda u predmetu Limaj i drugi** *Tužilac protiv Limaja i drugih*, predmet br. IT-03-66-A, Presuda, 27. septembar 2007.
- Prvostepena presuda u predmetu Martić** *Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-95-11-T, Presuda, 12. juni 2007.
- Presuda po žalbi na kaznu u predmetu Momir Nikolić** *Tužilac protiv Momira Nikolića*, predmet br. IT-02-60/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 8. mart 2006.
- Nalog za pregled Optužnice u predmetu Mrkšić i drugi** *Tužilac protiv Mrkšića i drugih*, predmet br. IT-95-13-R61, Nalog za pregled Optužnice na javnom pretresu pred Pretresnim vijećem I (pravilo 61 Pravilnika o postupku i dokazima), 6. mart 1996.
- Prvostepena presuda u predmetu Mrkšić i drugi** *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i drugih*, predmet br. IT-95-13/1-T, Presuda, 27. septembar 2007.
- Prvostepena presuda u predmetu Naletilić i Martinović** *Tužilac protiv Naletilića i Martinovića (zvanih Tuta i Štela)*, predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003.
- Drugostepena presuda u predmetu Naletilić i Martinović** *Tužilac protiv Naletilića i Martinovića (zvanih Tuta i Štela)*, predmet br. IT-98-34-A, Presuda, 3. maj 2006.
- Presuda o kazni u predmetu Plavšić** *Tužilac protiv Biljane Plavšić*, predmet br. IT-00-

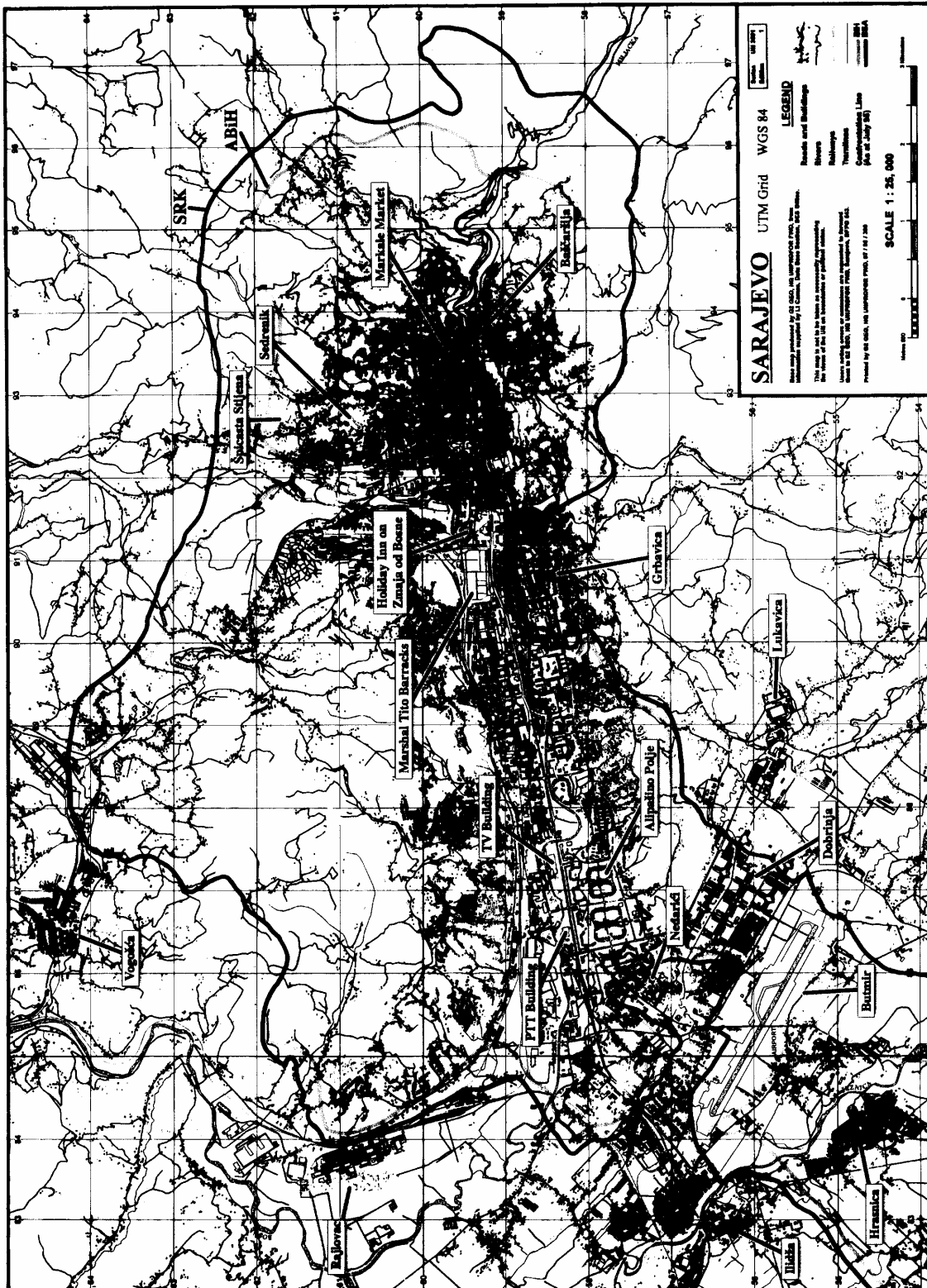
- 39&40/1-S, Presuda o kazni, 27. februar 2003.
- Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*** *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003.
- Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*** *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006.
- Odluka po interlokutornoj žalbi u predmetu *Strugar i drugi*** *Tužilac protiv Pavla Strugara i drugih*, predmet br. IT-02-42-R72, Odluka po interlokutornoj žalbi, 22. novembar 2002.
- Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*** *Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule*, predmet br. IT-94-1-A, Odluka po Interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995.
- Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*** *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Presuda, 7. maj 1997.
- Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*** *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999.
- Presuda o kazni u predmetu *Tadić*** *Tužilac protiv Duška Tadića (zvanog Dule)*, predmet br. IT-94-1-Tbis-R117, Presuda o kazni, 11. novembar 1999.
- Presuda po žalbi na kaznu predmetu *Tadić*** *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-Abis, Presuda o kazni, 26. januar 2000.
- Presuda o kazni u predmetu *Todorović*** *Tužilac protiv Stevana Todorovića*, predmet br. IT-95-9-1, Presuda o kazni, 31. juli 2001.
- Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*** *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002.
- Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*** *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004.
- Presuda o kazni u predmetu *Zelenović*** *Tužilac protiv Dragana Zelenovića*, predmet br. IT-96-23/2-S, Presuda o kazni, 4. april 2007.

MKSR

- Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*** *Tužilac protiv Sylvestra Gacumbitsija*, predmet br. ICTR-2001-64-A, Presuda, 7. juli 2006.
- Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*** *Tužilac protiv Juvénala Kajelijelija*, predmet br. ICTR-98-44A-T, Presuda i kazna, 1. decembar 2003.
- Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*** *Tužilac protiv Juvénala Kajelijelija*, predmet br. ICTR-98-44A-A, Presuda, 23. maj 2005.
- Drugostepena presuda u predmetu *Kambanda*** *Tužilac protiv Jeana Kambande*, predmet br. ICTR-97-23-A, Presuda, 19. oktobar 2000.
- Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*** *Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane*, predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999.
- Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*** *Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane*, predmet br. ICTR-95-1-A, Presuda, 1. juni 2001.

Specijalni sud za Siera Leone

- Prvostepena presuda u predmetu protiv optuženih pripadnika AFRC-a** *Tužilac protiv Alexa Tambe Brime, Brime Bazzyja Tamare, Santigia Borbora Kanua*, predmet br. SCSL-04-16-T, Presuda, 20. juni 2007.

Mapping Library & Photovisual Reproduction Unit Dec 2007